

282 4/6
u. k.

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZASÁBÓL SZERKESZTIK

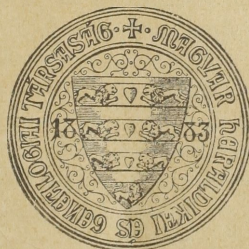
SCHÖNHERR GYULA

TITKÁR

ÉS

VARJÚ ELEMÉR

AZ IGAZG. VÁL. TAGJA.

HUSZONEGYEDIK KÖTET.

1903-İK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMIII.

FRANKLIN-TÄRSULAT - NYOMDÁJA

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
ANTONIDES	Talmi Rákócziak... .. 40
Dr. ÁLDÁSY ANTAL ...	A Gellyei család czimereslevele 1522-ből. (<i>Színes czimerképpel</i>) 85
BARTAL BÉLA... ..	A Margit-legenda genealogiai és földrajzi adataihoz... .. 90
BAY ILONA	Jegyzetek a chicheri Ormosok és a ludányi Bayak családtörténetéhez 57
BERZEVICZY EDMUND ...	A Berzeviczy család cimere. (<i>Öt pecsét- és címerrajzzal</i>)... .. 97
B. S.	A gróf Széchényi nemzetség előneve 42
CSOMA JÓZSEF... ..	Kont Miklós nádor cimere. (<i>Öt czimerképpel</i>) 30
Dr. DÖRY FERENCZ ...	A Sirokai, Fricsi, Hedri és Berthóti családok cimere 1456-ból. (<i>Színes czimerképpel</i>) 133
DUDÁS GYULA	Német czimerlevél 1456-ból 91
—F... ..	A Dessewffyek cimere. (<i>Két pecsét- és egy czimerképpel</i>) 180
GHYCZY PÁL	Dolhay Szaniszló és Thelegdy István pecsétjei... .. 139
GYÖMÖREI VINCZE ...	A magvaszakadt zalalövői Csapody család története. (<i>Czimerképpel</i>) 153
KÁLLAY UBUL... ..	A Csák nemzetség zarándmegyei ága 89
— —	Néhány oklevélről. I. Egy oklevél-hamisítvány. II. Hibás keltezésű oklevelek. III. Egy keltezetlen oklevél... .. 137
— —	Az Aba nemzetség lőrinczi ágának nemzetségrendje 139
— —	A ruszkai Dobó, ruszkai Bátor és Pálóczy családok nemzedékrendjéhez 182
Dr. KARÁCSONYI JÁNOS	Igmánd nembeli Vajda Lőrincz és Csete Lőrincz 87
— —	Két váradi püspök vezetékeve 106
R. KISS ISTVÁN	Természetes ábrázolás az 1526. év előtti magyar czimerekben. (<i>Három közlemény, öt pecsét- és három czimerábrával</i>)... .. 49, 119, 162
KUBINYI FERENCZ... ..	A Záh és Zák nemzetségek. (<i>Két közlemény</i>) 12, 70
NAMÉNYI LAJOS... ..	Szenczy Kertész Ábrahám cimeres nemeslevele. (<i>Melléklettel</i>) 177
SÖRÖS PONGRÁCZ... ..	A Dienesdyek armálisa 92
Dr. TÓTH-SZABÓ PÁL... ..	A jászói konvent mint hiteles hely a középkorban. (<i>Két pecsétrajzzal</i>) 110
VARJÚ ELEMÉR	A Kulpi család czimerlevele 1443-ból. (<i>Színes czimerképpel</i>) 38
— —	A Dessewffyek. (<i>Két melléklettel és egy czimerképpel a szövegben</i>) 77
Dr. WERTNER MÓR ...	A Margit-legenda genealogiai és földrajzi adatai 33
— —	Frytz de Nagrawden... .. 89
— —	Megjegyzések a «Magyar Nemzetségek a XIV. század közepéig» című munkára. (<i>Negyedik és ötödik közlemény</i>) 125, 171
ZARÁNDY A. GÁSPÁR ...	Ferencz Ferdinánd főherczeg trónörökös ősei. (<i>Két közlemény, egy czimerképpel</i>) 1, 61
— —	Aspremont-Rákóczy utódok 145
ZOLTAI LAJOS... ..	Mártonfalvi György czimerlevele 1666-ból. (<i>Egy czimerképpel</i>) 135

2. Kisebb rovatok.

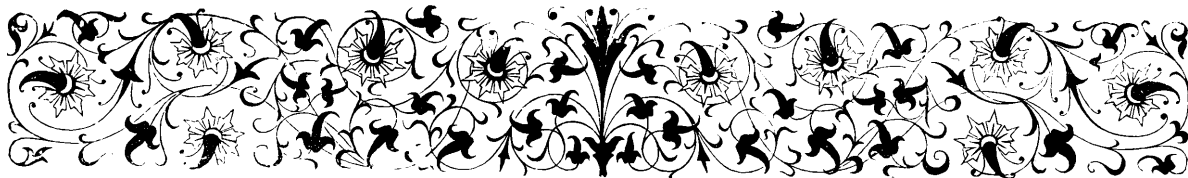
	Lap
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései	43, 93, 140, 184
Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1903. évi működéséről, Dr. SCHÖNHERR	
GYULA társulati titkártól	185
† Pauler Gyula (1841—1903)	142
† Ifj. Kubinyi Ferencz (1836—1903)	142
<i>Szakirodalom.</i> A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene. Ismerteti CSEKEI	46
Dr. Illéssy János. Az 1745—55. évi országos nemesi összeírás. Ism. *i	93
Vjestnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemalskog Arkiva. 1902. Ism. E—Y	94
Vitezović. Mjesečnik za genealogiju, biografiju, heraldiku i sfragistiku 1903. Ism. VARJÚ	96
Bölony László. A nagybölöni Bölony család története. Ism. G. A.	143
Petri Mór. Szilágy vármegye monografiája. Ism. G. A.	143
Benkó Imre. Az inárcsi Farkas család története. Ism. G. A.	190
Genealogiai füzetek. Családtörténeti folyóirat. I. évf. 1903. Ism. Á—Y	190
Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft «Adler». Neue Folge. XIII. Bd. 1903. Ism. —Y.—	191
Emilian von Zernicki-Szeliga. Die Polnischen Stammwappen. Ism. G. A.	192

*

Helyreigazítás	96
Kérelem	144

Melléklet.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1903-ban. (Alapszabályok. Igazgatóság. A társaság tagjai.)	I—VIII
--	--------

FERENCZ FERDINÁND FŐHERCZEG TRÓNÖRÖKÖS ŐSEI.

(Első közlemény.)

A mint az Atlanti-océánban elmerülő nap bucsuzó sugarai Irland partjait aranyozzák be utoljára, úgy a történelem napja is legtovább Irland multját ragyogja be. Nincs élő nemzet Európában, a melynek hiteles történelme olyan messzire nyulna be a mondák és regék homályos világába, mint az ireké. Ha nem is fogadjuk el a hagyományt, a mely szerint Irland régi királyai egyenes vonalban Noé patriarcha és Titea kedvencz fiának, Jáfetnek, Magog fiától származnak, az be kell ismernünk, hogy Európa többi családjai meg sem közelitik régiség dolgában a Stewart-Stuart, Mac Mahon, O'Brien, Castletown, Mac Murrough-Kavanagh, Mortimer, Tudor, O'Neill, O'Donnell, Mac Donald, Mac Donnel-Antrim, Kerr, Mac Quarrie, Mac Kinnon, Mac Lean, Mac Kenzie és Douglas családokat, a melyeknek ősei már századokkal a keresztény időszámítás előtt uralkodtak Irland fölött. Ferencz Ferdinánd főherczegnek első fiági őse, a ki a német császári koronát viselte, Lotharingiai I. Ferencz († 1765) Wittelsbach Erzsébet Sarolta pfalcsi hgnő unokája volt, a kinek nagyanyja, Stuart Erzsébet angol hgnő, a szerencsétlen Darnley lord († 1567) és a még szerencsétlenebb szép Stuart Mária skót királynő († 1586) unokája. Darnley és neje az 1286-ban elhunyt Stuart Sándor két fiának, Jakabnak († 1306) és Jánosnak († 1298) egyenes utódjai, a kiknek ősvonalában a Tudor, Lancaster és Bruce királyi házak is szerepelnek leányágon, míg fiágon Emheart tartják ősöknek, a ki Kr. e. 1016—1015 volt Irland királya s a kinek 23. őse, Fenius Farfaidh, állítólag feltalálta a betűket. Fenius Boathnak, ez pedig Magognak, Noé unokájá-

nak volt a fia. Nem ilyen messzire, de nem kevésbé dicső ősökhez vezet a Stuartok egy másik vonala. Az 1306-ban elhunyt Stuart Jakab fia Stuart III. Valter († 1327) ugyanis a vitéz I. Róbert (1306—1309) skót király leányát, Marjoryt vette el, a kinek nagyapja, Bruce Róbert, Huntingdon Izabella fia, Dávid skót királyfi unokája volt. Dávid nagyapja I. Dávid (1124—1153) skót király, III. Malkolm királynak és szent Margit angolszász herczegnőnek volt a fia. Szent Margit azért is érdekel minket, mert nagybátyja, Eadmund angolszász herczeg állítólag Szent István királyunk leányát Agathát vette nőül. Szent Margit maga Eadward királyfi leánya, a vas oldalu II. Eadmund angol király unokája volt s a történelmi hitelességü Kerdiktől, Wessex első királyától (519—534) származott, a kinek ősei közt 300 körül a germán mythológiában is szereplő Odin-Bodo és mint első mondai ős Harderich szász király (Kr. e. 80) fordul elő.

Noéig nagyon sok család viszi fel származását, bár bizonyos, hogy nem mindig a monda a származtatás alapja, hanem az ősvonal legtöbbszörre szolgálékü tudósok hamisítása. De a monda a történelem apja. Az ősök nem tudtak a tollal bánni és eszükbe sem jutott emlékiratok készítése vagy naplóvezetés. A mi érdekes rege, monda vagy hagyomány ránk maradt, azt jó részt a kolostorok derék, buzgó, szorgalmas szerzeteseinek köszönjük, Ha nem tévedek, a bibliai nemzedékrendet magyarul még nem ismertette senki. A dolog minduntalan szóba kerül, mindenki hallott róla, de alig tudja valaki. Nem lesz tehát érdektelen, ha csupán mint történelmi

értékkel nem bíró hagyományt megismertetem ezt a hires leszarmaztatást, annál inkább, mert trónörökösünk ősei közt csaknem valamennyi a mondai genealogiához kapcsolt család szerepel.

Noé legidősb fiát Semet, az asszír, zsidó és az abysszin királyok ősenek tartják. Sem fia, Asszur-Belus Asszíria második királya volt 1850—1905 a teremtés után. Az ő vonala Tonosconcoleros-Sardanapallal hal ki 888-ban Krisztus előtt. Sem kisebbik fia, Arfaxad, a ki 1658—2096 élt a teremtés után, Dávid király őse volt, a kitől két vonalban Salamon és Náthán vonalában, származtatják Jézus Krisztust. Salamon királynak és Maqueda aethiopiai királynőnek a fia, Menilehek, lett a hagyomány szerint az abysszin uralkodók törzsapja.

Noé középső fiának, Hámnak Chus volt a fia és Nimród az unokája. Nimród fiaitól, Hunortól és Magortól származtatja a monda a húnokat és a magyarokat. Hunor volna az őse Atilla hún királynak, ez pedig Árpádnak, a kitől leányágon számtalan vonalban kimutatható Ferencz Ferdinánd trónörökös származása.

Noé legkisebbik fia Jáfet három fia által válik összé: Gomer, Magog és Javan által. Gomer fia, Ascanes-Tuisco és unokája, Mannus, a németek első királyai által a német törzsek kapcsolódnak Noéhoz. Magog, a mint már említettük, az ír, skót és angol királyok ősapja, sok virágzó család törzse és sok vonalban őse Ferencz Ferdinánd főhercegnek. De az európai uralkodóházak közös őse Jáfet legifjabbik fia Javán. Az ő fia Dodamin, a kinek ötödizi unokája Dardanos 2505—2536 Dardania és Ilion (Trója) királya. Dardanos másodunokái Ilos és Assarakos. Assarakos utódja Aeneas, a kinek vonala Róma alapítójával, Romulusszal hal ki 716 körül Kr. e. Ilos fia Laomedon, ezé pedig a népével és országával 1184 táján elpusztult agg Priamosz király, a kinek Helenos fia lett őse az európai legtöbb uralkodóháznak. Helenos a 25. nemzedéket képviseli a teremtés után. Utódja az 52. nemzedékbeli Antenór, a cimmeriaiak királya († 423 Kr. e.) a Fekete tenger mellett. Fia, I. Markomir király vezette át népét 413-ban Germániába. Az ő fiának, I. Antenórnak nejeről, Cambra királynőről vették fel a cimmeriaiak a sicamber nevet. A sicamber királyoktól származtatja magát a Porcia hercegek

ősinnemzetsége, a melynek feje ma a tősgyökeres magyarrá vált Porcia Aladár hg.

I. Antenór és Cambra utódja a 68. nemzedékben Francus király, a ki Kr. e. 30—10 uralkodott s a kiről népe a frank nevet vette föl. A 85. nemzedékbeli IV. Chlodius (317—319 Kr. u.) frank király idősbik fia, IV. Chlodimir a frank királyok vonalát folytatta. Ifjabbik fia I. Genebald a keleti frankok hercege lett Délnémetországban. Utódja a 102. nemzedékbeli I. Gosbert hiteles történelmi személy, a ki 680—706 uralkodott; s idősbik fia II. Gosbert keleti frank herceg, ifjabbik fia Kunibert rotenburgi gróf volt. Ezeknek unokái, Árminia hgnő és Maingaud rotenburgi gróf összeházasodtak és fiuk, Marquárd, de Castele grófja († 828) a ma is virágzó Castell grófoknak lett az őse, a kik közül Wolfgang György († 1668) leánya, Juliána Dorottyá, Hohenlohe-Langenburg Filippina hgnő anyja és Nassau-Saarbrück Karolina grófnő nagyanyja s mint ilyen trónörökösünk őse. Ferencz Ferdinánd főherceg tehát hitelesen utódja a hires keleti frank hercegeknek.

IV. Chlodimir (319—337) frank király 93. nemzedékbeli utódja Chlodius király (428—448), a kit Merovech, a meroving királyi ház megalapítója apjának ad ki a hagyomány. Merovech utódjának, a 100. nemzedékbeli II. Theodebert austrasiai király fiának, Sziģebert alemániai hgnnek (630) állítólagos fia I. Otbert, az Aargau első grófja volna, a kinek örököse a 109. nemzedékbeli Hiltrud grófnő volt, III. Luitfrid sundgaur gr. neje. Így került volna egy kézbe a Habsburgok elzászi és svájci birtoka. Hiltrud és Luitfrid unokája tehát a hagyományok szerint gazdag Guntrám, az aargauai Altenburg grófja (952—972), a Habsburgok történelmileg igazolt első őse, trónörökösünk kétségtelen törzsapja, a kinek unokája, Rátpod a monda szerint Habsburg várát építette az Aargauban és elsőnek vette föl a Habsburg nevet.

A hagyomány Merovechnek két öcsösöt tulajdonit, Albertet és Siginert. Albert a Moselvidék hercege volt († 491) és Vaubert († 528) apja. Siginer Ferreolus apja volt. A kettős monda szerint vagy Vaubertnek vagy Ferreolusnak volt a fia Ansbert († 570), a Moselvidék fejedelme és a Scheldemellék örgrófja, a ki a meroving I. Chlotár frank király leányát, Blitil-

dist vette el. Két gyermekük volt: Arnold és Gertrud.

Arnold örgróf († 601) Szent Arnulf metzi püspök († 641) apja, a kinek három fia volt: Szent Klodulf metzi püspök († 718), Selodulf († 718) és Ansegisil († 685). Szent Klodulf utolsó sarja, a 113. nemzedékbeli Ida lotharingiai hgnő az Ardennes grófok házából († 1113), II. Eustach boulognei grófhhoz ment nőül s a Blois-Anglia, Lotharingia-Boulogne, Brabant, Auvergne és La Tour d'Auvergne házakon át ősanja lett Medici Katalin († 1589) francia királynénak, a kinek leánya, Claudia hgnő († 1575), II. Károly lotharingiai herceg neje s mint ilyen ősanja trónörökösünknek.

Szent Arnulf középső fia Selodulf, a Salm-nemzetség őse, a melyből többen ősei Ferencz Ferdinánd főhgnnek, így Salm Pál, Badenweiler grófja († 1595), Salm-Dhaun Margit grófnő (1574), Salm-Kyrburg VIII János gróf († 1549), Salm-Dhaun Franciska grófnő († 1619), Salm-Kyrburg János Kázmér († 1651) és I. Ottó († 1607) grófok, mindegyik külön vonalban.

Végül szent Arnulf legifjabb fia Ansegisil, Heristalli Pippin apja, Martell Károly és állítólagos öcsce Childebrand nagyapja.

Martell Károly fiának kis Pippinnek fia Nagy Károly császár, az Erbach grófok, Ardennes-Lotharingiai hercegek, Vermandois, Blois, Champagne és Flandriai, továbbá a Hennegau-i grófok, a Brabanti és Schwabeni hercegek s a szász-német királyi ház őse, számtalan vonalban őse Ferencz Ferdinánd főhercegnek. Nagy Károly császár testvére Berta a leghiresebb frank lovagnak, nagy Rolandnak anyja s az Ardennes-Lotharingiai hercegek utján őse a trónörökösnek.

Az egyik monda Childebrandot, Martell Károly öcscsét tartja Vitéz Róbert francia herceg († 867) dédapjának. Ő a Capetingek, Courtenayk, Anjouk, Burgundiak, Valoisk és Bourbonok utján sokszorosan őse Ferencz Ferdinánd főhercegnek.

Ansbert herceg († 579) és a meroving Bli-tildis leánya Gertrúd († 655) Richimer frank herceg neje lett. Leányuk Gerberga, a meroving I. Dagobert király udvarnagjának Egának, volt a hitvese. Tőlük származtatja a monda a Hohenzollerneket, Lothringeneket, Habsburgokat, Zähringeneket és Öttingeneket, a kik mind ősei a trónörökösnek.

Ez az úgynevezett bibliai nemzedékrend, a melyet nagyjában vázoltam úgy, hogy mégis teljes képet lehessen nyerni általa a monda és hagyomány tündérbirodalmában, a mely megelőzi a történelem országát és a melyben lehetetlen elválasztani a valót a költészettől. A mai kor történetírói a hajdaniakkal ellenkező tulzásba esnek. A hajdaniak minden mesét felhasználtak, a maiak mindent elvetnek, a mi nincs bebizonyítva, habár igaz lehet. Ez a végtelen szomorubb az előbbinél, mert az elvetett monda vagy hagyomány helyébe a tudomány nem tudja odaállítani az igazságot s azért, a mit veszítünk, épen semmit sem kapunk. Én tehát az összes mondai anyagot összeállítottam az előzőkben; a történelmi anyagot ez után adom. Azt hiszem, hogy munkámban sok az ismeretlen adat, de a ki az egészet áttanulmányozza, meg fog győződni, hogy Európa uralkodó házaiban nincsen előkelőbb és fényesebb származásu herceg, mint trónörökösünk. Benne az ír és skót királyok vére egyesül Nagy Károly császáréval és az Árpádokéval. A történelem legnagyobb hősei, Nagy Alfréd angol király, az Angersi Roland gróf, a Montmorencyak, Kún László királyunk és ezernyi más, kitünőnél kitünőbb név szerepel Ferencz Ferdinánd ősfáján Európa minden nemzetéből s ha minden jóból, nagyból és nemesből csak egy csöpp vért örökölt trónörökösünk, akkor legnagyobb uralkodók egyikévé kell lennie.

Ferencz Ferdinánd főherceg ősei közt csupán öt tényleg uralkodó család nem szerepel: a svéd és norvég trónon ülő Bernadotte, a monacoi Goyon de Matignon-Grimaldi házat alkotó Goyon de Matignon és Grimaldi nemzetség közül egyik sem, a szerb Obrenovics, a török Ozmán és a montenegroi Petrovics-Nyegos, de ezek közül is a mai Bernadotteoknak és a Goyon de Matignon-Grimaldiaknak vannak közös ősei trónörökösünkkel. A Bernadotteoknál a közös őseket Beauharnais Eugén olasz alkirály Leuchtenbergi herceg neje, a Wittelsbach házbeli Amália Auguszta bajor hgnő, továbbá Nassau-Orániai Lujza és Nassaui Zsófia hgnő, végül a Zähringen házbeli Viktória badeni hgnő szerzik meg, a kik egyszersmind Arpád vérségévé is teszik a Bernadotteokat. A Grimaldiaknál az utolsó uralkodó, az 1731-ben elhunyt Antal fe-

jedelem neje Lotharingiai Mária, Harcourt-Armagnac Lajos gróf leánya származik közös őstől trónörökösünkkel és szintén utódja az Árpádoknak. Végül a monacoi uralkodóház fiágát Goyon de Matignon Károly, de Thorigny gróf († 1664) neje, Dunois-Longueville Eleonóra hercegnő kapcsolja össze az Árpádokkal és trónörökösünkkel. Montenegro, Szerbia és Törökország uralkodóival azonban semmiféle kimutatható vérségi összefüggése sincs trónörökösünknek. A többi európai uralkodóház egytől-egyig Árpád vére és mindegyikük adott ősokeket Ferencz Ferdinánd főhercegnek. Így az ascaniai ház brandenburgi, wittenbergi, lauenburgi és anhalti minden ága; a Bourbonok spanyol, szicíliai, parmai, francia és orleansi ága; a Brabanti ház összes hesseni ágai; a Hohenzollernek valamennyi frank és sváb ága; a Lichtensteinok, Lippék és Schaumburg-Lippék, Lotharingia német és francia ágai, a két Mecklenburg, a Nassauk luxembourgi és hollandi összes vonalai, Oldenburg-Dánia, Oroszország és Holstein minden ága, a két Reusz, Szavója, a két Schwarzburg, a Waldeck és Wettin-Szász uralkodóházak mindegyike, a Wittelsbach-Bajor és Wittelsbach-Pfalz, a Württemberg, a Zähringen-Baden, a Welf-Braunschweig és Welf-Hannover házak. A kihalt nemzetségeket, a melyekből trónörökösünk származik, jóformán elő sem lehet számlálni. A már nem uralkodó vagy egyáltalában nem is uralkodott házak közül a következők adtak ősokeket trónörökösünknek: Salm-Badenweiler (Pál gróf † 1595), Albret-Navarra (Johanna királynő, † 1572), Gonzaga-Mantua (I. Vince, † 1611, IV. Ferencz, † 1612 és I. Károly hgek, † 1637), Hanau-Minzenberg (II. Fülöp Lajos gróf † 1612), Medici-Firenze (II. Ferencz nagyhg. † 1587 és Eleonóra hgnő, † 1611), Solms-Laubach (Ágnes grófnő, † 1602), Berg-Jülich (Anna hgnő, † 1632), Erbach (Margit grófnő; † 1635), Hohenlohe Neuenstein (Kraft gróf † 1641), Öttingen (Lajos Eberhárd gróf † 1617), Salm-Kyrburg (János Kázmér gróf † 1651), Aldobrandini (Margit), Este-Modena (III. Alfonz hg. † 1644), Farnese-Parma (I. Rainutius hg. † 1622), Soubise hgnő, Fürstenberg (Anna Alexandrina tartománygrófnő), Isenburg-Büdingen (Amália grófnő, † 1579), Rappoltstein (Ulrich báró, † 1531), Rohan (I. Renatus gróf 1552), Salm-Dhaun (Margit grófnő,

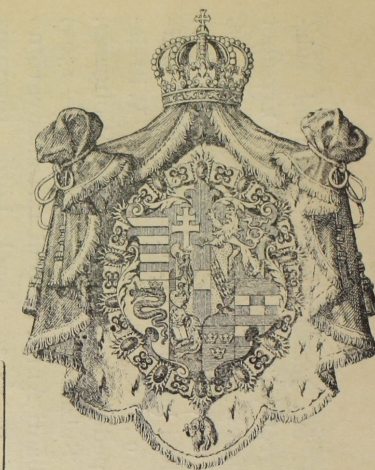
† 1574), Schönburg-Glauchau (György báró, 1585), Wied (Ágnes grófnő, † 1588), Barby (Mária grófnő), Castell (III. György gr. † 1597), Hohenlohe-Waldenburg (György Frigyes gróf 1600), Limpurg-Speckfeld Zsófia bárónő, † 1588), Salm-Neuville (Frigyes gróf † 1610), Stolberg-Wernigerode Juliána grófnő, † 1580), Fürstenberg-Heiligenberg (Frigyes gróf † 1617), Hanau-Lichtenberg (Johanna Szibilla grófnő), Leuchtenberg (György tartománygróf † 1555), Löwenstein (Lajos gróf † 1611), Manderscheid-Virneburg (Katalin grófnő), Mansfeld-Hinterort (Anna Zsófia grófnő, † 1601), Pommeránia (Margit hgnő, † 1569), Solms-Hohensolms-Lich (Hermann Adolf gróf † 1613), Sulz (Erzsébet grófnő, † 1601), Teisterbant-Mark (Fülöp gróf † 1553), Kiszczianczka, Ostrog hgnő, Potoczka, Radzivil (Kristóf hg. † 1604 és III. Miklós hg.), Tenczin (Katalin), Curland (Vilmos hg. † 1640), Solms-Braunfels (Amália grófnő, † 1657), Wasa-Svédország (Katalin hgnő, † 1638), Mansfeld-Arnstein (Zsófia Dorottya grófnő, † 1617), Solms-Sonnenwalde (Henrik Vilmos gróf † 1632), Czarnkowska (Katalin), Jablonowska (Anna), Opalinski (Henrik, † 1695), Leszczynski (I. Szaniszló király, † 1766, Stuart-Anglia (I. Károly király, † 1649), Fleckenstein (Orsolya bárónő), Leiningen-Dagsburg (X. Emich gróf † 1593), Leiningen-Hartenburg (XI. Emich gróf † 1607), Sayn-Wittgenstein-Berleburg (György gr. 1631), Sayn-Wittgenstein-Sayn (Vilmos gróf † 1623), Olbreuse (Sándor), Kirchberg II. Zsigmond várgróf † 1570), Gleichen-Tonna (II. György gróf † 1570), Pyrmont-Spiegelberg (Walburg grófnő, † 1599), Hohenstein (Anna grófnő, † 1540), Manderscheid-Blankenheim (János Arnold gróf † 1644), Manderscheid-Geroldstein (Antónia Erzsébet grófnő), Ahlefeldt (Frigyes gróf), Friesen (III. Henrik gróf), Bothmar (János Gáspár), Isenburg-Birstein (Szibilla Juliána grófnő), Sinsendorf (Ágost báró), Trauttmansdorff (Erzsébet), Zintzendorff (Ottó Henrik báró, † 1713) és Promnitz-Dietersbach (János Keresztély báró).

Ezenkívül utódja Ferencz Ferdinánd főherceg az osztrák és a magyar monarchiát alkotó államok valamennyi ősi uralkodóházának. Utódja nálunk az Árpádoknak, Anjouknak, Luxemburgoknak, Habsburgoknak, Jagelloknak és Szapolyay Istvánnak, Ausztriában utódja a lengyel és a szí-

1. Lotharingiai I. Ferencz német császár, 1708—1765. N. 1736.	II. Lipót császár és király, 1747—1792. N. 1765. 16	I. Ferencz osztrák császár és magyar király, 1768—1835. 2. n. 1790. 8
2. Habsburg Mária Terézia, magyar király, 1717—1780.	Mária Lujza spanyol infánsnő, 1745—1792. 8	
3. III. Károly spanyol király, 1716—1788. N. 1738.	I. Ferdinánd szicíliai király, 1751—1825. N. 1768. 4	Bourbon-Szicíliai Mária Terézia hgnő, 1772—1807. 4
4. Wettin Mária Amália szász l. nő, 1724—1760	Mária Karolina főhgnő, 1752—1814. 8	
5. III. Károly spanyol király, 1716—1788. N. 1738.	Zweibrücken-Birkenfeld Frigyes Mihály hg, 1724—1767. N. 1746.	I. Miksa bajor király, 1756—1825. 2. n. 1797. 2
6. Wettin Mária Amália szász hgnő, 1724—1760.	Wittelsbach Mária Francziska, pfalz-sulzbachi hgnő, 1724—1794.	
7. Lotharingiai I. Ferencz német császár, 1708—1765. N. 1736.	Károly Lajos, badeni örökös hg, 1755—1801. N. 1774.	Zsófia bajor hgnő, 1805—1872. 2
8. Habsburg Mária Terézia magyar király, 1717—1780.	Karolina badeni hgnő, 1776—1841. 4	
9. Wittelsbach III. Keresztély, Zweibrücken-Birkenfeld hge, 1674—1735. N. 1719.	Amália hessen-darmstadti hgnő, 1754—1832.	II. Ferdinánd szicíliai kir. 1810—1859. 2. n. 1837. 1
10. Nassau-Saanbruck Karolina grnő, 1704—1774.	I. Ferdinánd szicíliai király, 1751—1825. N. 1768.	
11. József Károly Emánuel, Sulzbach pfalzgrja, 1694—1729. N. 1717.	Mária Karolina főhgnő, 1752—1814.	II. Ferdinánd szicíliai kir. 1810—1859. 2. n. 1837. 1
12. Wittelsbach Erzsébet Augusztá pfalzi hgnő, 1693—1723.	IV. Károly spanyol király, 1748—1819. N. 1765.	
13. Zähringer Károly Frigyes, Baden nagyhge, 1728—1811. 1. n. 1751.	Mária Lujza, bourbon-parmai hgnő, 1751—1819.	Mária Izabella spanyol infánsnő, 1789—1848. 1
14. Brabanti Karolina Lujza, hessen-darmstadti hgnő, 1723—1783.	II. Lipót császár és király, 1747—1792. N. 1765.	
15. Brabanti IX. Lajos, Hessen-Darmstadt tartománygrja, 1719—1790. N. 1741.	Mária Lujza spanyol infánsnő, 1745—1792.	Károly főhg, 1771—1847. N. 1815. 2
16. Wittelsbach Karolina Lujza, zweibrücken-birkenfeldi pfalzgrnő, 1721—1774.	Frigyes Vilmos, Nassau-Weilburg hge, 1768—1816. N. 1788.	
17. III. Károly spanyol király, 1716—1788. N. 1738.	Kirchberg Lujza Izabella várgnő, 1772—1827.	Henrietta, nassau-weilburgi hgnő, 1797—1829. 4
18. Wettin Mária Amália szász hgnő, 1724—1760.	Reusz-Greiz Izabella hgnő, 1752—1824.	
19. Lotharingiai I. Ferencz német császár, 1708—1765. N. 1736.		
20. Habsburg Mária Terézia magyar király, 1717—1780.		
21. III. Károly spanyol király, 1716—1788. N. 1738.		
22. Wettin Mária Amália szász hgnő, 1724—1760.		
23. Bourbon Fülöp, Parma hge, † 1765. N. 1735.		
24. Bourbon Lujza Erzsébet francia hgnő, † 1759.		
25. Lotharingiai I. Ferencz német császár, 1708—1765. N. 1736.		
26. Habsburg Mária Terézia magyar király, 1717—1780.		
27. III. Károly spanyol király, 1716—1788. N. 1738.		
28. Wettin Mária Amália szász hgnő, 1724—1760.		
29. Károly Keresztély, Nassau-Weilburg fejedelme, 1735—1788. N. 1760.		
30. Karolina nassau-orániai hgnő, 1743—1787.		
31. Vilmos György, Kirchberg-Hachenburg várgja, 1751—1777. N. 1771.		
32. Reusz-Greiz Izabella hgnő, 1752—1824.		

Ferencz Károly főherceg, 1802—1878. N. 1824. 4

Károly Lajos főherceg, 1833—1896. 2. n. 1862. 6

Ferencz Ferdinánd főhg trónörökös, sz. 1863.

1865 + 1906

Károly
Ferencz
Mária Terézia
* 1887

Annunciáta, bourbon-szicíliai hercegnő, 1843—1871. 3

Mária Terézia főhercegnő, 1816—1867. 2

Ferencz Ferdinánd főherceg trónörökös ősfája.

léziai Piasztoknak, Cseh- és Morvaországban a Przemiszlidáknak és Luxembourgoknak, Tirolban és Görzben a tirolai grófoknak és a merániai hgeknek, Stiriában az Ottokároknak, Isztriában, Krajnában és Karinthiában a Weimar-Orlamünde háznak, az osztrák főhgségeken pedig a Babenbergeknak.

Kötetekre menne mindezeknek a részletezése, azért cikkem keretében csupán a tényleges uralkodóházaktól, az Árpádoktól, Cilleyektől és Szapolyayaktól, tehát a magyar családoktól való leszármazásra fogom a főszólyt fektetni, megjegyezvén a Croyakról, hogy egyáltalában nem bizonyos, melyik Árpádházi hercegtől származnak, de a különböző körülmények egybevetése után csakis Géza királyfinak lehetett ivadéka az az Andrieu duc de Hongrie, a ki kétségtelen őse a Croyaknak.

Az európai uralkodóknál egészen szokott dolog, hogy nem lehet 32 őstket összeállítani, mert nincs egy nemzedékben 32, vagy 16 őst, mint más családoknak, a melyeknél nem szokásos az összeházasodás. Épen így trónörökösünknek a hatodik nemzedékben fölfelé csupán 18 őse van 32 helyett, mert Lotharingiai I. Ferencz német császárnak († 1765) és nejének Mária Terézia magyar királynak († 1780) fia II. Lipót császár és király († 1792) kétszer, egyik leányuk, Mária Karolina főhgnő pedig szintén kétszer szerepel a trónörökös ősei közt. Szintúgy III. Károly spanyol király († 1788) és neje, Wettin Mária Amália szász hercegnő († 1760) ötször-ötször fordulnak elő a hatodik nemzedékben.

Az ősfából könnyen látható, hogy I. Ferencz német császár a 32 őst közt, mint 1., 7., 19. és 25., neje Mária Terézia magyar király pedig, mint 2., 8., 20. és 26., továbbá III. Károly spanyol király mint 3., 5., 17., 21. és 27., neje Wettin Mária Amália szász hercegnő mint 4., 6., 18., 22. és 28. őst szerepelnek vagyis négyen 18 helyet foglalnak el a hatodik nemzedékben. De kívülök is van elég közös őst a távolabbi őstök közt.

Igy a 9. és 10. ősként kimutatott III. Keresztély (1674—1735) Zweibrücken-Birkenfeld hercege és neje Karolina nassau-saarbrücki hgnő (1704—1774) nemcsak Frigyes Mihály hgnék (1724—1767), hanem a 16. őstnek Karolina Lujza zweibrücken-birkenfeldi hgnőnek is szülei. To-

vábbá a 11. őst: József Károly Immanuel sulzbachi pfalczgróf (1694—1729) és neje: Erzsébet Augusta pfalcz hgnő (1693—1728) a 12. őst, Fülöp Lajos neuburgi pfalczgrófnak (1547—1614) és Anna jülichi hgnőnek († 1632) két fiától származnak. A 9., 11., 12. és 16. alatti Wittelsbachoknak pedig együttes közös ősei Wolfgang, Neuburg és Sulzbach pfalczgrófja (1526—1569) és neje Brabanti Anna, heszeni tartománygrófnő († 1591). A 10. és 29. őstnek közös törzsapja nassau II. Lajos, Idstein, Wiesbaden, Ottweiler, Saarbrück, Saarwerden, Hohenberg, Kirchheim, Mahlberg és Lahr grófja (1565—1627), Brabanti Anna Mária hessen-casseli tartománygrófnő férje. II. Lajosnak († 1627) és a 30. őstnek közös őspárja pedig II. gazdag Henrik (1180—1251), Nassau grófja és Matild, Geldern grófnője († 1247). Végül a 14. és 15. őst testvérek, VIII. Lajos hessen-darmstadt tartománygróf (1691—1768) és Hanau Sarolta grófnő (1700—1726) gyermekei.

Ferencz Ferdinánd főherceg nem csupán I. Ferencz császár és Mária Terézia királynő utján egyesíti magában a Lotharingiai és a Habsburgvért. A hagyomány azt tartja, hogy Hugónak, Hohenburg grófjának (920—940) két fia volt. Az idősbik, IV. Eberhárd, gaugróf Alsó-Elszásban (951—967) Lotharingia hercegeének és Egisheim grófjainak lett az őse. Ennek volt egy Guntrám nevű öcsce, a ki mint szerzetes halt meg. Erősen tartja magát a hagyomány, hogy ez a Guntram azonos a gazdagnak nevezett Guntrámmal, Aargau grófjával (952—972) a kit Ottó császár 952-ben megfosztott elzászi hűbéreitől. Ez a Guntrám a Habsburgok első hiteles őse, a kinek utódai Habsburg várától vették nevüket. De melyiktől? Az egyik Habsburg Elzászban volt, Lotharingia határán, a másik Alt-Breisach mellett, a harmadik Badenben, a negyedik a svájcz Aargauban feküdt és épen nem bizonyos, hogy melyik volt az első ősi vár. A Lotharingiaiak és Habsburgok első közös őse tehát Hohenburg Hugó gróf volna. Több mint háromszáz évvel utóbb, 1308-ban ismét egyesült a Lotharingiai és a Habsburg vér. IV. Frigyes (1282—1328) ekkor vette nőül Habsburg Izabellát († 1352) I. Albert német király leányát. Továbbá 1678-ban IV. Károly Lipót (1643—1690), Lotharingia hercege, III. Ferdinánd császár és király leányát, Eleonóra Mária főhgnőt,

Wisniowiecki Mihály lengyel király özvegyét († 1697) vette el. A két vérség negyedik ve-
gyűlése I. Ferencz és Mária Terézia házassága.

Az Árpádokkal korán rokonságba jött a
lotharingiai ház. Imè:

1. *I. Béla magyar király* († 1063). Neje: Piaszt Rikza.

2. *Árpádházi Zsófia magyar hgnő*, († 1095).

2. férje 1071: Billung-Mágnusz szász hg. († 1106).

3. *Billung Wulfhild szász hgnő*, († 1126).

Férje: fekete Henrik bajor hg. († 1126).

4. *Welf Judit*, († 1126). Férje: II. Frigyes sváb hg. († 1147).

5. *Hohenstaufen Judit*, († 1195). Férje: I. Máté Lotharingia hercege, († 1176).

6. *I. Frigyes*, Bitsch grófja és Lotharingia hercege, († 1207). Neje: Piaszt Ludmilla, III. Micziszlav lengyel hg. († 1202) és Árpádházi Gertrúd († 1156) leánya, *II. Béla magyar király unokája*.

7. *II. Frigyes*, Lotharingia hercege († 1213). Neje: Bar Agnes grófnő († 1226).

8. *II. Máté*, Lotharingia hercege († 1251). Neje 1225: Arlon Katalin, † 1255, IV. Walram luxembourgi gróf és limburgi hg. († 1226) és namur-luxembourgi Ermešinda grófnő († 1247) leánya.

9. *III. Frigyes*, Lotharingia hercege, († 1303). Neje 1255: Blois-Champagne Margit, I. Theobald navarrai király († 1253) és Bourbon Margit leánya.

10. *II. Theobald*, Lotharingia hercege, († 1312). Neje 1281: Rumigny Izabella.

11. *IV. Frigyes*, Lotharingia hercege, († 1328). Neje 1308: Habsburg Izabella, († 1352), I. Albert német király († 1308) és karinthiai Erzsébet hgnő († 1313) leánya.

12. *Rudolf*, Lotharingia hercege, († 1346). Neje 1334: Blois Mária grófnő.

13. *I. János*, Lotharingia hercege, († 1391). Neje 1361: Württemberg Zsófia grófnő († 1369), III. Eberhárd württembergi gróf († 1392) és Henneberg-Schleusingen Erzsébet grófnő leánya.

14. *V. Frigyes*, Vaudemont grófja, † 1415. Neje 1394: Joinville-Vaudemont Margit grófnő, † 1416.

15. *Antal*, Vaudemont grófja és Joinville ura, † 1447. Neje 1417: Harcourt Mária grófnő, † 1476.

16. *VI. Frigyes*, Vaudemont grófja, † 1472. Neje 1444: Valois-Anjou Jolánta, † 1483, I. Renátusz czimzetes nápolyi király († 1480) és Izabella lotharingiai hercegnő († 1453) leánya, I. Károly lotharingiai hg. († 1431) és Wittelsbach Margit pfalci hercegnő († 1434) unokája, *I. János lotharingiai hg.* és Württemberg Zsófia grófnő másodunokája (mint előbb!).

17. *II. Renátusz*, Lotharingia hercege, † 1508. Neje 1485: Geldern Filippina hgnő, † 1547, Egmont-Büren Adolf gelderni hg. († 1477) és Bourbon Katalin hgnő († 1469) leánya.

18. *Jó Antal*, Lotharingia hercege, † 1544. Neje 1515: Bourbon Renáta, † 1539, Montpensier Gilbert gr. († 1496) és Gonzaga Klára mantuai örgrófnő († 1503) leánya.

19. *I. Ferencz*, Lotharingia hercege, † 1545. Neje 1541: Oldenburg Krisztina, † 1590, II. Keresztély dán király († 1559) és *Habsburg Izabella spanyol hgnő* († 1524) leánya, János dán király († 1513) és Wettin Krisztina szász hgnő († 1521) unokája, I. Keresztély dán király († 1481) és *Hohenzollern Dorottya* brandenburgi örgrófnő († 1496) másodunokája.

20. *II. Károly*, Lotharingia hercege, † 1608. Neje 1558: Valois Klaudia, † 1578, II. Henrik francia király († 1559) és Medici Katalin firenzei hgnő († 1589) leánya.

21. *II. Ferencz*, Lotharingia hercege, † 1632. Neje 1597: Salm Krisztina grófnő, † 1627.

22. *Miklós Ferencz*, Lotharingia hercege, † 1670. Neje 1634: lotharingiai Klaudia, † 1648, Henrik lotharingiai hg. († 1624) és Gonzaga Margit mantuai hgnő († 1632) leánya, *II. Károly lotharingiai hg.* és Valois Klaudia francia hgnő unokája (mint előbb).

23. *IV. Károly Lipót*, Tirol helytartója, † 1690. Neje 1678: *Habsburg* Eleonóra osztrák főhgnő, † 1697, Wisniowiecki Mihály lengyel király özvegye, III. Ferdinánd német császár († 1657) és Gonzaga Eleonóra mantuai hgnő († 1686) leánya.

24. *Lipót József*, Lotharingia, Bar és Teschen hercege, † 1729. Neje 1698: Erzsébet Sarolta, † 1744, I. Fülöp orleansi hg. († 1701) és Wittelsbach Erzsébet Sarolta kurpfalci hgnő († 1722) leánya.

25. *I. Ferencz*, Lotharingia és Bar hercege, majd Toscana nagyhercege, római császár és

német király, † 1765. Neje 1736: Habsburg Mária Terézia, Magyarország apostoli királya, † 1780. Ez a pár az új Lotharingen-Habsburg uralkodóház alapítója és egyuttal négy kettős vonalban őse Ferencz Ferdinánd főhgnék, a mint az ősfán látható.

Mária Terézia királyunk egyenes vonalban így származik le az Árpádoktól:

1. *I. Béla magyar király*. Neje: Piaszt Rikza.
2. *Árpádházi Zsófia* magyar hgnő. Férje: Billung Mágusz szász hg.

3. *Billung Wulfhild* szász hgnő. Férje: fekete Henrik bajor hg. Ez a három nemzedék, a mint láttuk, közös őse a lotharingiaiaknak is. De innen kezdve a két ősfá elágazik egymástól.

4. *Welf Wulfhild*, Férje: II. Rudolf, Pfullendorf és Sigmaringen grófja, † 1180.

5. *Pfullendorf Itha grófnő*. Férje: III. gazdag Albert, Habsburg grófja, † 1199.

6. *III. Rudolf*, Habsburg grófja, † 1232.

7. *IV. bölcs Albert*, Habsburg grófja, † 1240. Neje: Dillingen Hedvig, Kyburg grófnője, † 1260.

8. *I. Rudolf német király*, † 1291. Neje 1245: *Hohenzollern Gertrud* (Anna), † 1281, III. Burchárd hohenbergi gróf leánya.

9. *I. Albert német király*, † 1308. Neje 1276: Görzi és Tiroli Erzsébet grófnő, † 1313, IV. Meinhard karinthiai hg. († 1295) és Wittelsbach Erzsébet bajor hgnő († 1273) leánya, III. Meinhard görzi gr. († 1258) és Adelheid tiroli grófnő unokája.

10. *II. bölcs Albert* osztrák hg. † 1358. Neje 1324: Pfirt Johanna grófnő, † 1351, II. Ulrich pfirti gr. és Johanna burgundi hgnő leánya.

11. *III. Lipót*, Schwaben hercege, Elsass tartomány grófja és Stiria hercege, † 1386. Neje 1366: Visconti Viridisz, † 1414, Barnabás milanoi hg. († 1385) és della Scala (Scaliger) di Verona Beatrix leánya, Visconti István († 1327) és Doria Valentina unokája.

12. *Vas Ernő* osztrák herceg † 1424. Neje 1412: Piaszt Cimbarga (*Árpád vérsége*), † 1429, IV. Zjemovit mazóviaplocki hg. († 1426) és lithvániai Alexandra hgnő leánya.

13. *III. Frigyes német császár*, † 1493. Neje 1452: Burgundi Eleonora, † 1476, Eduárd portugál király († 1438) és Eleonora aragon hgnő († 1445) leánya, I. János portugál király († 1433) és Lancaster Filippa angol hgnő († 1415) unokája.

14. *I. Miksa német császár*, † 1519. Neje 1477 Mária, † 1482, merész Károly burgundi hg. († 1477) és Bourbon Izabella hgnő († 1465) leánya, Jó Fülöp burgundi hg. († 1467) és Izabella portugál hgnő († 1473) unokája, János burgundi hg. († 1419) és Wittelsbach Margit († 1423) hennegauai, hollandi és seelandi grófnő másodunokája, Merész Fülöp burgundi hg. († 1404) és Dampierre Margit flandriai grófnő († 1405) harmadunokája.

15. *I. szép Fülöp*, Castilia királya, † 1506. Neje 1496: Spanyol Johanna, † 1555, Katholikus Ferdinánd aragón király († 1516) és Izabella castiliai királynő († 1504) leánya, II. János aragón király († 1479) és Henriquez Johanna († 1468) unokája.

16. *I. Ferdinánd magyar király és német császár*, † 1564. Neje 1521: Jagelló Anna, † 1547, *II. Ulászló magyar király* († 1516) és Grailly-Foix Anna grófnő († 1506) leánya, IV. Kázmér lengyel király († 1492) és *Habsburg Erzsébet* († 1503) unokája, Habsburg II. Albert magyar király és német császár († 1439) és Luxembourg Erzsébet († 1442) másodunokája, *Luxembourg Zsigmond magyar király és német császár* († 1437) és Cilley Borbála († 1451) harmadunokája.

17. *Károly fhg.*, Stiria hercege, † 1590. Neje 1570: Wittelsbach Mária bajor hercegnő, † 1608, V. Albert bajor hg. († 1579) és *Habsburg Anna* osztrák főhercegnő († 1590) leánya, IV. Vilmos müncheni bajor hg. († 1550) és Zähringen Mária Jakobéa badeni örgrófnő († 1580) unokája, IV. Albert bajor hg. († 1508) és *Habsburg Kunigunda* osztrák főhgnő († 1520) másodunokája, III. jámbor Albert müncheni bajor hg. († 1460) és Braunschweig-Grubenhagen Anna hgnő († 1474) harmadunokája.

18. *II. Ferdinánd* magyar király és német császár, † 1637. Neje 1600: Wittelsbach Mária Anna, † 1616, V. Vilmos bajor hg. († 1626) és Renáta lotharingiai hgnő († 1602) leánya, V. Albert herceg és Habsburg Anna unokája (mint előbb!).

19. *III. Ferdinánd* magyar király és német császár, † 1657. Neje 1631: Habsburg Mária Anna, † 1646, III. Fülöp spanyol király († 1621) és Habsburg Margit osztrák főhgnő († 1611) leánya, II. Fülöp spanyol király († 1598) és Habsburg Anna osztrák fhgnő († 1580) unokája,

I. Károly spanyol király és német császár († 1558) és Izabella portugál hgnő († 1539) másodunokája, I. szép Fülöp castiliai király és Johanna aragón hgnő harmadunokája (mint előbb!).

20. *I. Lipót* magyar király és német császár, † 1705. Neje 1676: Wittelsbach Eleonora, † 1720, Fülöp Vilmos pfalczí választó († 1690) és Brabanti Erzsébet Amália hessen-darmstadti tartománygrófnő († 1709) leánya, Wolfgang Vilmos neuburgi pfalczgróf († 1653) és Wittelsbach Magdolna bajor hgnő († 1628) unokája, Fülöp Lajos neuburgi pfalczgróf († 1614) és Jülich Anna hgnő († 1632) másodunokája.

21. *III. Károly* magyar király és német császár, † 1740. Neje 1708: Welf Erzsébet Krisztina, † 1750, Lajos Rudolf braunschweig-blankenburgi hg. († 1735) és Öttingen Krisztina Lujza hgnő († 1747) leánya, Antal Ulrich braunschweig-wolfenbütteli hg. († 1714) és Oldenburg Erzsébet Juliána holstein-norburgi hgnő († 1704) unokája, Ágost braunschweig-wolfenbütteli hg. († 1666) és Ascaniai Dorottya anhalt-zerbsti hgnő († 1634) másodunokája, Henrik braunschweig-dannenbergi hg. († 1598) és Ascaniai Orsolya szász-lauenburgi hgnő († 1620) harmadunokája, Hitvalló Ernő braunschweigi herceg († 1546) és Zsófia mecklenburgi hgnő († 1541) negyedunokája.

22. *Mária Terézia* magyar király, † 1780. Férje 1736: Lotharingiai I. Ferencz német császár, † 1765, Ferencz Ferdinánd főhgnék négyszer két vonalban ősei.

A **Bourbon-házbeli III. Károly** spanyol király ötször őse trónörökösünknek és szintén Árpád vérsége:

1. *II. Endre magyar király*, † 1235. Neje 1203: Andechsi Gertrud, † 1214, IV. Bertold merániai hg. († 1204) és Wettin Ágnes groitschi grófnő († 1195) leánya, III. Bertold isztriai örgróf († 1188) és Hedvig dachau (merániai) hercegnő († 1176) unokája, II. Bertold andechsi gr. († 1151) és Weimar Zsófia grófnő († 1156) másodunokája, Weimari III. Poppó krajnai és isztriai örgr. († 1109) és Spanheim Richarda grófnő harmadunokája, Weimari Ulrich krajnai és isztriai örgr. († 1070) és *Árpádházi Zsófia magyar hgnő* († 1095) negyedunokája, *I. Béla magyar király* († 1063) és Piaszt Rikza ötödunokája.

2. *Árpádházi Jolánta* magyar hgnő, † 1254. Férje 1235: I. Jakab, Aragón királya, † 1276.

3. *Aragón Izabella hgnő*, † 1271. Férje 1262: III. Fülöp francia király, † 1285.

4. *IV. szép Fülöp* francia király, † 1314. Neje: Champagne I. Johanna, Navarra királynője, † 1304, I. Henrik navarrai király († 1274) leánya, Blois-Champagne I. Theobald navarrai király († 1253) és Bourbon Margit unokája.

5. *X. Lajos* navarrai és francia király, † 1316. Neje 1305: Margit burgundi grófnő, † 1313, II. Robert burgundi gr. leánya.

6. *II. Johanna*, Navarra királynője, † 1349. Férje 1316: Evreux III. Fülöp, Navarra királya, † 1343.

7. *Evreux II. Károly*, Navarra királya, † 1387. Neje 1353: Valois Johanna, † 1373, II. János francia király († 1364) és Luxembourg Bóna († 1348) leánya, VI. Fülöp francia király († 1350) és Evreux-Navarrai Blanka unokája.

8. *III. Károly, Navarra királya*, † 1425. Neje 1379: Castiliai Eleonora, † 1416, II. Henrik castiliai király († 1379) és Villena de la Cerda Johanna leánya, XI. Alfonz castiliai király († 1350) és Guzman Eleonora unokája, IV. Ferdinánd castiliai király († 1312) és Konstancia portugál hgnő másodunokája, IV. Sancho castiliai király († 1295) és Molina Mária harmadunokája, X. Alfonz castiliai király († 1284) és Aragoniai Jolánta negyedunokája, I. Jakab aragóniai király († 1276) és *Árpádházi Jolánta* magyar hgnő († 1254) ötödunokája, *II. Endre magyar király* és Andechs-Merániai Gertrud hercegnő hatodunokája (mint előbb!).

9. *Evreux Blanka*, Navarra királynője, † 1441. Férje 1420: I. János, Aragón királya, † 1479.

10. *Aragóniai Eleonora*, Navarra királynője, † 1479. Férje: Foix Gaszton gr. † 1472.

11. *Gr. Foix Gaszton*, † 1470. Neje 1462: Valois Magdolna, † 1486, VII. Károly francia király († 1461) és Valois-Anjou Mária nápolyi hgnő († 1463) leánya.

12. *Foix Katalin*, Navarra királynője, † 1517. Férje Albret II. János, Navarra királya, † 1516.

13. *II. Henrik*, Navarra királya, † 1555. Neje 1526: Valois Margit, † 1549. Angoulême Károly gróf († 1496) és Szavojai Alojzia hgnő († 1531) leánya.

14. *Albret II. Johanna*, Navarra királynője,

† 1572. Férje 1548: Bourbon-Vendôme Antal, Navarra királya, † 1562.

15. *Bourbon IV. Henrik* francia király, † 1610. Neje 1600: Medici Mária, † 1642, Ferencz firenzei hg. († 1587) és *Habsburg Johanna* osztrák főhgnő leánya.

16. *XIII. Lajos* francia király, † 1643. Neje 1615: *Habsburg Anna*, † 1666, III. Fülöp spanyol király († 1621) és *Habsburg Margit* osztrák főhgnő († 1611) leánya.

17. *XIV. Lajos* francia király, † 1715. Neje 1660: *Habsburg Mária Terézia*, † 1683, IV. Fülöp spanyol király († 1665) és Bourbon Izabella francia hgnő († 1644) leánya.

18. *Lajos dauphin*, † 1711. Neje 1680: Wittelsbach Mária Anna, † 1690, Ferdinánd bajor választó († 1679) és szavojai Adelheid Henrietta hgnő († 1676) leánya.

19. *V. Fülöp* spanyol király, † 1746. Neje 1714: Farnese Erzsébet, † 1766, II. Odoardo parmai hg. († 1693) és Wittelsbach Dorottya Zsófia pfalcz-neuburgi hgnő († 1748) leánya, II. Rainutius parmai hg. († 1694) és Este Izabella modenai hgnő († 1666) unokája, I. Odoardo parmai hg. († 1646) és Medici Margit toscanai hgnő († 1679) másodunokája.

20. *III. Károly* spanyol király, † 1788. Neje 1738: Wettin Mária Amália szász hgnő, † 1760. Ez a pár mint az ősa mutatja, ötször két vonalban őse trónörökösünknek.

A hatodik nemzedékbeli 4., 6., 18., 22. és 28. ősként feltűnő **Wettin** Mária Amália szász hgnő Árpád vérsége:

1. *I. Béla magyar király*, † 1063. Neje: Piaszt Rikza.

2. *Árpádházi Zsófia magyar hgnő*, † 1095. Férje 1071: Billung Mágnusz szász hg. † 1106.

3. *Billung Eilika szász hgnő*, † 1142. Férje: Gazdag Ottó, Ballenstädt és Ascania grófja, † 1123.

4. *Ascaniai Medve Albert*, Brandenburg örgrófja, † 1170. Neje: Rheineck Zsófia grófnő? † 1160.

5. *Ascaniai Hedvig*, † 1203. Férje 1147: Wettin gazdag Ottó, Meiszen örgrófja, † 1190.

6. *Wettin I. Dietrich*, Meiszen örgrófja, † 1221. Neje 1194: Jutta, † 1235, I. Hermann thüringiai tartománygr. († 1217) és Sommerschenburg Zsófia szász pfalczgrófnő († 1195) leánya, II. vas Lajos

thüringiai tartománygr. († 1172) és Hohenstaufen Jutta sváb hgnő unokája, I. Lajos thüringiai tartománygr. († 1140) és Gudensberg Hedvig grófnő másodunokája.

7. *I. Henrik*, Meiszen örgrófja és Thüringia tartománygrófja, † 1288. Neje 1234: Babenberg Konstancia, † 1262, VI. Lipót stájer és osztrák hg. († 1230) és Angela Theodora bizánczi hgnő († 1264) leánya, V. Lipót osztrák és stájer hg. († 1194) és *Árpádházi Ilona magyar hgnő* († 1199) unokája, *II. Géza magyar király* († 1161) és Rurik Eufrozina kievi orosz hercegnő († 1193) másodunokája.

8. *II. Albert*, Thüringia tartománygrófja, † 1314. Neje 1254: Hohenstaufen Margit, † 1270, II. Frigyes német császár († 1250) és Erzsébet angol hgnő († 1241) leánya, VI. Henrik német császár († 1197) és Konstancia szicíliai hgnő († 1197) unokája, I. Frigyes német császár († 1190) és Beatrix burgundi grnő († 1184) másodunokája, II. Frigyes sváb hg. († 1147) és Welf Judit († 1126) harmadunokája, Welf fekete Henrik bajor hg. († 1126) és Billung Wulfhild szász hgnő († 1126) negyedunokája, Billung Mágnusz szász hg. († 1106) és *Árpádházi Zsófia magyar hgnő* († 1095) ötödunokája, *I. Béla magyar király* († 1063) és Piaszt Rikza hatodunokája.

9. *I. Frigyes*, Meiszen örgrófja és Thüringia tartománygrófja, † 1324. Neje 1302: Arnshaug Erzsébet grófnő, † 1359, Arnshaug Ottó gr. és Orlamünde Erzsébet grófnő († 1333 után) leánya, Ascaniai III. Hermann orlamündei gr. unokája.

10. *II. Frigyes*, Meiszen örgrófja és Thüringia tartománygrófja, † 1349. Neje 1329: Wittelsbach Matild, † 1346, Bajor Lajos német császár († 1347) és Piaszt Beatrix, glogai hgnő († 1321) leánya, III. Henrik glogai hg. († 1309) és Welf Matild braunschweigi hgnő († 1319) unokája, I. Konrád glogai hg. († 1273) és Piaszt Szalome lengyel hgnő († 1270) másodunokája. II. Henrik alsó sziléziai hg. († 1241) és Anna cseh hgnő († 1265) harmadunokája, I. Ottokár cseh király († 1230) és *Árpádházi Konstancia magyar hgnő* († 1240) negyedunokája, *III. Béla magyar király* († 1196) és Châtillon Ágnes-Anna antiochiai hgnő († 1184) ötödunokája.

11. *III. Frigyes* meiszeni örgr. az Osterlandban, † 1381. Neje 1343: Henneberg-Coburg Katalin grófnő, † 1397, Henneberg VIII. Henrik

fejedelem († 1347) és Ascaniai Jutta brandenburgi örgrófnő († 1353) leánya, Hosszu Hermann brandenburgi örgr. († 1308) és Habsburg Anna († 1326) unokája, Habsburg I. Albert német király († 1308) és Erzsébet görcki és tiroli grófnő († 1313) másodunokája, Görck-Tiroli IV. Meinhard karinthiai hg. († 1295) és Wittelsbach Erzsébet († 1273) harmadunokája, II. Ottó bajor hg. († 1253) és Welf Ágnes rajnai pfalczgrófnő († 1267) negyedunokája, I. Lajos bajor hg. († 1231) és Ludmilla cseh hgnő († 1240) ötödunokája, Frigyes cseh hgnék († 1189) és *Árpádházi Erzsébet magyar hgnőnek* († 1190) hatodunokája, *II. Géza magyar királynak* († 1161) és Rurik Eufrozina kievi orosz hgnőnek († 1193) hetedunokája.

12. *I. Frigyes* szász választó, † 1428. Neje 1402: Welf Katalin, † 1442, Henrik lüneburgi hg. († 1416) és Zsófia pommerániai hgnő († 1406) leánya.

13. *II. Frigyes* szász választó, † 1464. Neje 1431: Habsburg Margit, † 1486, Ernő osztrák hg. († 1424) és Piaszt Cimburga mazóviai hgnő († 1429) leánya.

14. *Albert* szász hg., † 1500. Neje 1464: Podiebrád Szidónia, † 1510, *Podiebrád György cseh király* († 1471) és Sternberg Kunigunda († 1449) leánya.

15. *Henrik* szász hg. † 1541. Neje 1512: Katalin, † 1561, II. Mágnusz mecklenburgi herceg († 1503) és Zsófia Pommern-Stettini hgnő († 1504) leánya, IV. Henrik mecklenburg-schwerini hg. († 1477) és Hohenzollern Dorottya († 1491) unokája, I. Frigyes brandenburgi választó († 1440) és Wittelsbach Erzsébet landshuti bajor hgnő († 1442) másodunokája, V. Frigyes nürnbergi várgr. († 1398) és Wettin Erzsébet († 1375) harmadunokája, II. Frigyes meiseni örgr. és Wittelsbach Matild bajor hgnő negyedunokája (mint előbb!).

16. *Ágost* szász választó, † 1586. Neje 1548: Oldenburg Anna, † 1585, III. Keresztély dán király († 1559) és Ascaniai Dorottya szász-lauenburgi hgnő († 1571) leánya.

17. *I. Keresztély* szász választó, † 1591. Neje 1582: Hohenzollern Zsófia, † 1622, János György brandenburgi választó († 1598) és Hohenzollern Szabina, brandenburg-ansbachi örgrófnő († 1575) leánya.

18. *I. János György* szász választó, † 1656. Neje 1607: Hohenzollern Magdolna Szibilla, † 1659, Albert Frigyes porosz hg. († 1618) és Mária Eleonóra jülich-i hgnő († 1608) leánya.

19. *II. János György* szász választó, † 1680. Neje 1638: Hohenzollern Magdolna Szibilla, † 1687, Keresztély brandenburg-bayreuthi örgr. († 1655) és Hohenzollern Mária porosz hgnő († 1649) leánya, Albert Frigyes porosz herceg és Mária Eleonóra jülich-i hgnő unokája (mint előbb!).

20. *III. János György* szász választó, † 1691. Neje 1666: Oldenburg Anna Zsófia, † 1717, III. Frigyes dán király († 1670) és Welf Zsófia Amália braunschweig-lüneburgi hgnő († 1685) leánya.

21. *II. erős Ágost* szász választó és lengyel király, † 1733. Neje 1693: Hohenzollern Krisztiana Eberhardina, † 1727, Keresztély Ernő brandenburg-bayreuthi örgr. († 1712) és Württemberg Zsófia Lujza hgnő († 1702) leánya, Erdmann Ágost bayreuthi örökös hg. († 1651) és Hohenzollern Zsófia brandenburg-ansbachi örgrófnő († 1646) unokája, Keresztély brandenburg-bayreuthi örgr. és Hohenzollern Mária porosz hgnő másodunokája (mint előbb!).

22. *III. Ágost* szász választó és lengyel király, † 1763. Neje 1719: Habsburg Mária Jozefa osztrák főhgnő, † 1757, I. József német császár és magyar király († 1711) és Welf Vilma Amália braunschweig-lüneburgi hgnő († 1742) leánya. *Ennek a házasságnak következtében illeti a pragmatica sanctio szerint a lotharingiai ház után a szász királyi házat Ausztria és Magyarország koronája.*

23. *Wettin Mária Amália* szász hgnő, † 1760. Férje 1738: III. Károly spanyol király, † 1788. Ferencz Ferdinándnak kétszer öt vonalban ősei.

ZARÁNDY A. GÁSPÁR.

A ZÁH ÉS ZÁK NEMZETSÉGEK.

(Első közlemény.)

A Turul mult évi folyamának 174—190. lapjain Wertner Mór dr. néhány régi magyar nemzetségről értekeztén, azok közé «Száty nemzettségét» is iktatta.

Mínthogy ily személy- avagy nemzetségnevet nem ismerünk, megfogható érdeklődéssel kerestük az okleveles bizonyítékokat, melyek ily nemzetség egykori létezéséről tanuskodnak. De várakozásunkban csalódtunk, mert okleveles bizonyítékot a Száty nemzetségről szóló fejtegetésekben sehol sem lelünk; azokat azon egyszerű állítás helyettesíti, hogy Száty = Zach és Zacheus a Zachnak latinizált alakja (179. l.), de hogy mi oknál fogva legyen Zach és Zacheus azonos Száty-tyal, arról nem értesülünk.

A régi oklevelekben előforduló tulajdonneveken, melyek olykor ma már érthetetlen alakokban tűnnek előnkbe, csak annyit szabad változtatnunk, mennyit ama kor helyesírási szokásai, melyek az egykoru oklevelekből megállapíthatók, megengednek s melyekből meglehetősen bizonyossággal megtudjuk, hogy egyik vagy másik betű azon korban mily hangot jelezett s azon tulajdonneveket az időben hogyan ejtették. De ezen a határon túl menni nem tanácsos, mert akkor az önkényes névváltoztatásoknak nyitunk kaput, melyekkel a történelmi igazságot nem szolgáljuk s melyek a történelemre világosság helyett sötétséget árasztanak.

A *Zach* névben a kezdő *Z* betű volna más-különben *Sz*-nek olvasható, mivel az Árpádkor-szakban s különösen annak elején az *sz* hangot rendszeren *z* betűvel fejezték ki — a jelen esetben azonban ezen felcserélés meg nem engedhető, mivel a *Zach* névnek származása ismeretes. De arra, hogy a *ch* betűk az Árpádok vagy Anjouk korában valamikor *ty* hangot jeleztek volna, nem találunk okleveles bizonyítékot. A *Zach* név tehát nem olvasható másként, csak a mint irva van, vagyis: *Zach*-nak, — ennek pedig a *Zacheus* név nem volt latinizált alakja, hanem megfordítva: a *Zach* név volt rövidítése a *Zacheus*nak, mely nem egyéb, mint: *Zachaeus* keresztnév. A *Zachok* és *Zacheusok* közt tehát rokonsági összetartozás csak úgy nem állapítható

meg, mint nem a régi oklevelekben előforduló Jánosok, Miklósok, Péterek és Pálok közt mindaddig, míg hiteles okleveles adatok a családi összetartozásról nem tanuskodnak.

Ép így van a régi időkből való ritka hangzású és csak elvétve előforduló személynevekkel is; ezek csak ránk nézve ritka hangzásúak; a régiek azokat jól ismerték s ha személynevekként használták, akkor viselőikre nézve sem engedhető meg — bizonyítékok nem létében — a családi összetartozás fölvétele, a mint általában véve a család-történetben állnia kell azon tételnek, hogy mindaddig hasonló nevű személyek családi összetartozása meg nem állapítható, míg a közös leszármazás, vagy legalább is a birtokjogok közössége hiteles okleveles adatokkal bebizonyítva nincs.

A felhozott «Száty nevű legrégebbi személyek» közt a családi vagy nemzetségi összetartozás ép ezen oknál — a bizonyító adatok hiányánál fogva meg nem állapítható; azok nem voltak sem Száty nevének, sem rokonok. Lássuk őket egyenként:

Az első helyen áll «Száty» nádor (comes palatii), nem 1155, hanem helyesebben 1055. évből, kiről nincs mondva, hogy melyik oklevélben és mily alakban fordul elő a neve. De tudjuk, hogy az nem volt más, mint *Zache* «comes palatii», I. Endre király palotagrófja, kinek neve a tihanyi apátság 1055. évi alapítólevelében a többi országnagyok nevei közt olvasható¹ A *Zache* név nem lehet egyéb, mint szintén a *Zacheus* keresztnév rövidítése, az tehát nem olvasható másként, csak a mint irva van. Ezen *Zache* palotagróf családi hovatartozásáról semmi közelebbi adatot nem találunk az említett oklevélben, azért ő semmiféle nemzetségbe nem illeszhető.

A második helyen 1131. év tájáról említett *Zacheus* neve nem más, mint *Zachaeus* keresztnév. Hogy ezen *Zacheus* a fentebbi *Zache* palotagróf családjából származott volna, az nincs kimutatva.

A harmadik *Zak* comes, ki 1137. év körül

¹ Fejér Gy., Codex Dipl. I. k. 393. l.

a csatári barátokat Csernicz helység birtokába bevezette.² Ezen Zák comes neve sem olvasható Száty-nak, mert a *k* betű semmiféle kor helyesírása szerint sem fejezte ki a *ty* hangot; az csakis úgy olvasható, a mint irva van s talán azonos a *Zach* névvel, mely esetben a Zachæus keresztnév magyaros származékaihoz tartoznék, de ezt nem vehetjük egészen biztosra, mivel a régi magyar *Zák* és annak származékai, a *Záka* és *Zákány* személynévek oda látszanak mutatni, hogy ez a *Zák* személynév a régi magyaroknak önállólag képződött személynévei közé tartozott. Ezen *Zák* comes nevében megismerkedünk a régi *Zák* nemzetség nevével, de hogy ő maga ezen nemzetséghez, avagy a föntebbi Zache és Zacheus rokonságához tartozott-e,¹ arról azon oklevél, mely róla emlékezik, nem ad fölvilágosítást.

A negyedik *Zachit* comes 1148. és 1157. évekből.² Ezen név a XII. század helyesírási szokásait figyelembe véve, nem olvasható másként, mint a hogy irva van, *Zachit*, vagy *Szachit*nak. Eredetét és jelentését bajos megállapítani. Lehetett a Zachæus keresztnév származéka, de ez nem vehető biztosra. A *Sachintus* keresztnévvel is aligha azonosítható. Annyi bizonyos, hogy «Száty»-nak nem ejtették. Családi hovátartozása nincs kimutatva.

Az ötödik *Zah*, az 1183-ban élt Tamás országnagy atyja. A forrás, mely róla szól, nincs megnevezve, de tudjuk, hogy az az Árpádkori Uj Okmánytár I. kötetének 69. lapján fellelhető. A Záh nevet, mely a régi oklevelekben olykor *Zaah*-nak is iratott, a közelmúltban némelyek *Ság*-nak és *Zács*-nak irták és ejtették, de hogy az nem olvasható és ejthető másként, mint *Záh*-nak, a mint az oklevelekben irva van, azt már 27 évvel ezelőtt Waltherr Imre a Századok 1875. évi folyamában (253—263. l.) helyesen kimutatta és azt az Árpádok és Anjouk korában divott helyesírási szokások nem is engedik másként olvasni. Mert nem csupán az Árpádok egész korán át, de még az Anjouk korában is, mikor már az *sz* hang kifejezésére a *z* betűn kívül más betűket (sc, s, c) is használtak, a Záh nevet folyton csak *Z*-vel irták, mi bizonyosága annak,

hogy e névben a kezdő *Z* betűt mindenkor *Z*-nek ejtették. A név végén lévő *h* betű pedig semmi kor helyesírása szerint sem fejezett ki (nálunk) egyebet, mint az előző magánhangzónak, itt az *a*-nak, nyújtott voltát, mi különben az oklevelekben olykor előforduló *Zaah* alakkkal is ki van tüntetve. E szerint a *Zah* és *Zaah* nem Száty-nak, hanem csakis Záh-nak olvasható.

Az oklevél, mely a föntebbi Záh-ról tudósít, nem szolgáltat adatot arra, hogy az a Záh nemzetséghez tartozott-e, vagy nem, a nélkül pedig a pusztá név-azonosság alapján ez meg nem állapítható, annyival kevésbé, mivel a *Záh* és származéka a *Záha* nevek mint személynévek gyakori használatban részesültek a régi magyaroknál s azokat egészen különálló nemes és nemtelen s egymással semmi rokoni viszonyban nem álló egyének viselték.

Az oklevelek tiz ily különálló Záhról emlékeznek; ezek a következők: 1138. évben két *Zahu* nevű szolgálta (Mon. Eccl. Strig. I. k. 95, 96. l.), kiknek nevében a szó végén lévő *u* szóvégi kihangzó, mely utóbb a régi magyar kiejtés módosultával elmaradt, ezen név tehát Záh-nak olvasandó. Továbbá 1156—1157. *Zah* főnemes (U. o. 110. l.) 1173—1175. *Zah*, Tamás főnemes atyja, talán az előbbivel azonos (Árpádkori uj okmánytár I. k. 68. l.) 1203. *Zahu* veszprémi főispán (Fejér, Cod. Dipl. VI. k. 2362. l.) 1211. *Zah* jobbágy (Árpádkori uj okmánytár I. k. 109. l.) 1275. *Zaah*, barsi várjobbágy (Árpádkori uj okmánytár IX. k. 133. l.) 1292. *Zah*, Farkas fia, pozsegai nemes (Fejér, Cod. Dipl. VII/II. k. 17. l.) 1295. *Zaah* dukai birtokos (Fejér, Cod. Dipl. VI/II. k. 396. l.) 1305. *Zah*, Márton mester atyja (Mon. Eccl. Strig. II. k. 554. l.) 1315. *Zah*, sőregi birtokos (Hazai okmánytár. III. k. 65. l.) *Záha* nevű volt pedig Péter mester esztergomi és egri kánonok atyja, 1346 (Zichy okmánytár II. k. 201. l.)

Ezen Záh nevű egyének közül, értve az előkelő nemes urakat, tartozhatott ugyan egyik vagy másik a Záh nemzetséghez, de ezt mindaddig tényképen el nem fogadhatjuk, míg hiteles adatokkal oda tartozásukat bebizonyítani nem lehetséges s annyival inkább van ily óvatosságra szükségünk, mert birunk oly példával, melyből ily Záh nevű egyének egészen más idegen nemzetséghez való tartozása világosan kitünik, t. i.

¹ Fejér Gy., Codex Dipl. II. k. 91. l.

² Monum. Eccl. Strig. I. k. 111. l. — Fejérnél az idézett helyen, II k. 130. l., hibásan Zaith.

1247. év körül élt *Záh*, Póka (Pouca) fia a *Ve-zekény nemzetségből* (Turul, I. k. 9. l.), tehát csupán a névhasonlatosság alapján nem lehet az oklevelekben előforduló valamennyi *Záh* nevű egyént a hasonló nevű nemzetséghez számítanunk.

A hatodik helyet foglalja el Wertner Mór dr. értekezésében az állítólag «*Száty*» nevű személyek közt a «*Nagylábi*» melléknéven ismert s 1141—1162. évek közt élt *Pál*, kiről két oklevél emlékezik, egyik 1183, a másik 1346. évből, mindkettő oklevélkiadásaink legjobbjában, a Hazai okmánytárban (I. k. 1. l.) és az Anjoukori okmánytárban (IV. 583. l.) látott napfényt, minélfogva a hibás olvasás lehetősége ki van zárva s mindkét oklevélben ezen *Pál* a *Csák nemzetségből* valónak van mondva; mindaddig tehát, míg hiteles oklevelekből nem látjuk kimutatva oly döntő bizonyítékokkal, melyek a jelen két oklevél tanuskodásának erejét megingatni képesek: hogy ama *Pál* nem a *Csák*, hanem más valami nemzetségnek volt a tagja — a jelen két oklevél egyező tanuskodását kell hitelesnek elismernünk.

Végre a 7-ik helyre van *Zahu* veszprémi főispán (1203. évből) sorolva, ki főtebb a *Záh* nevének névsorában is helyet foglalt. Ezzel be van fejezve a felsorolt egyének névsora, de a kiknek sem «*Száty*» nevééről, sem családi vagy nemzetségi hovatartozásáról (*Nagylábu Pált* kivéve) a források mit sem tudnak.

Ezek után még két nemzetségi ágazatot látnunk tárgyalva, u. m. a *Botos* és *Feliczián* ágát (180—183 l.) a nélkül, hogy ezeknek is «*Száty*» nevét vagy ilyen nevű nemzetséghez való tartozását egyetlen okleves adat erősítené, ellenkezőleg hiteles okleveles adatok a nevezett *Botos* helyesebben *Botus* ágát a *Zák*, *Feliczián* ágát pedig a *Záh* nemzetséghez tartozónak vallják.

Ezzel végezhetünk a *Száty* névvel és nemzetséggel, mely soha sem létezett és hozzáláthatunk a *Zák* és *Záh* régi magyar nemzetségek tárgyalásához.

Voltak, kik a *Záh* és *Zák* neveket összetévesztvén, a két hasonló nevű nemzetséget együvé tartozónak vélték,¹ de tévesen.

¹ Bottka T., Adatok a visegrádi merénylet történetéhez, Századok, 1873. 454—461. l. és 1874. 229—247. l., kinek a *Zák* nemzetségre vonatkozó néhány adatát alább a többi közé beillesztettük.

Láttuk, hogy *Záh* mint önálló személynév volt használatos a régi magyaroknál. Ugyanigy volt a *Zák* névvel és származékaival: a *Záka* és *Zákány* nevekkal is, minek bizonyosságául álljanak itt a következő példák: 1136. *Zák* comes, a főtebbi. 1205—1236. *Zák*, dobokai alispán (Várad Reg. 376). *Zák* bíró, tán ugyanaz (U. ott 377). 1211. *Zaca* birtokos (Árp. I. k. 110. l.) 1211. *Zaca* jobbágy (U. ott 112). *Zaka* comes, Buli fia, birtokos nemes, 1260. (Hazai okmánytár, V. k. 33. l.) 1264. *Zaka* fiai, birtokosok Bille szomszédságában (Árp. VIII. k. 117. l.) *Zaka*, Domokos nagyatyja, vinári, 1323. (Hazai okmánytár, I. k. 118. l.) *Zakan* szőlőművelő, 1086. (Árp. I. k. 35. l.) *Zacan* sóbányász (U. ott, 37. l.) stb., mely egy töből eredt személynevek közül az utóbbit a somogyvármegyei *Zákány* helység tartá fen mai napig. Semmiből sem lehet tehát következtetni, hogy a *Zák* és *Záh* neveknek azonosaknak kellett lenniök.

Ezen körülmény már magában utmutatás lehet arra nézve, hogy a *Záh* és *Zák* nemzetségek sem lehettek azonosak. De vannak erre világosabb bizonyítékaink is. Egyik az, hogy a régi oklevelekben, melyek ama két nemzetségről külön-külön emlékeznek, nyomát sem leljük annak, hogy azoknak tagjai közös leszármazásuak és valahol osztályos atyafiak lettek volna, ellenkezőleg mint egészen idegenek, egymásról sehol tudomást sem vettek; a másik bizonyíték pedig, mely különösen döntő, hogy midőn a *Záh* nemzetségbeli *Feliczián* mester visegrádi merénylete folytán a *Záh* nemzetség férfi és női tagjai a harmadik íziglen kiöldöstettek és birtokaikat a király eladományozgatta — az üldözöttek és azoknak elkobzott birtokai közt — az eddig napfényre került oklevelek szerint egyetlen tudvalévő *Zák* nemzetségbeli egyén avagy birtok sem foglalt helyet, ellenkezőleg a *Zák* nemzetség három tagjáról veszünk tudomást, mint alább látni fogjuk, kik 25 évvel a visegrádi merénylet után, 1355-ben bántatlanul életben és birtokjogaiknak élvezetében valának, — mi világos tanubizonyossága annak, hogy ama két nemzetség nem volt azonos, hanem különálló, igen előkelő, nagybirtoku régi magyar két nemzetség.

Ennek előre bocsátása után vegyük tárgyalás alá előbb a *Zák*, azután pedig a *Záh* nemzetiséget.

I. A Zák nemzetség.

Ezen nemzetségről okleveles tudósításokkal a XIII. század elejétől kezdve birunk, melyek szerint az a megjelölt időben már hazánk első rendű, nagy tekintélyű és birtoku nemzetségei közé tartozott. Belőle származott Miklós nádor, Bárcs fia, ki két ízben, 1218—1222. és 1226. években viselte a nádori méltóságot.

A Zák nemzetség birtokai a Dunántul, Fehér, Veszprém, Tolna, Komárom és Sopron vármegyékben terültek el, egyik ága azonban királyi adomány folytán Nógrád vármegyében is birtokos volt. Adataink nem oly kimerítőek, hogy azok alapján a nemzetség teljes nemzedékrendét összeállítani lehetséges volna — csak egyes, külön álló ágairól szerezhetünk magunknak 3—4. izen át tudomást, melyeknek egymáshoz való rokonsági fokozatáról nem értesülünk.

Legtekintélyesebb ág volt a Miklós nádoré, melynek első ismert törzse, a nádor atyja, *Bárcs* vala. Ennek nevét az oklevelekben különféle képen találjuk írva, u. m. Barch, Borch, Borc, Bors, Borz, Burich — annak bizonyosságául, hogy e név nem volt eredeti magyar, de szokatlanabb idegen keresztnév. Legközelebb állna hozzá a *Bartius* keresztnév, de nem volt az. Egy oklevélben egészen kiírva találjuk a valódi nevet, mely nem volt egyéb, mint *Baruch* keresztnév.¹ Ez nem hangzott jól, azért a régi magyarok *Bárcs*-ra változtatták. Mindazonáltal a Baruch-Bárcs név nem volt egészen szokatlan a magyar régiségben. A főntebbi Bárcs-csal egyidejűleg és utána találunk még egész sor Barch- és Borch-ot az Árpádok korában, kik közül legismertebbek voltak a Csák nemzetségbeli Bárscok, — apa és fiu, — kik a XIII. század második felében és részben (a fiu) a XIV-iknek első negyedében éltek, a mikor a Baruch névnek magyar Bárcs alakja már meg volt állapodva, mert ezekkel már rendszeren Barch, Baarch, Baroch, Baruch néven találkozunk.²

A Zák nemzetségbeli Bárcsnak fia *Miklós* comes nagy méltóságokra emelkedett. Hogy ő volt-e ama Miklós, kit 1212. és 1213. években

¹ Árpádkori uj okmánytár, VIII. k. 52. l.

² Zichy okmánytár, I. k. 45. l., Árpádkori uj okmánytár, IV. k. 234., 236. l., Hazai okmánytár, III. k. 41. l., Anjoukori okmánytár, I. k. 563., 564., 566. l.

a soproni főispáni méltóságban találunk,³ azt — habár valószínű, — nem vehetjük egészen bizonyosra, mivel ama Miklós nevénel semmi ismerető jelet nem találunk s csupán azon körülmény, hogy ő majdnem egész életén át viselte a soproni főispáni méltóságot, még nem látszik elegendő bizonyítéknak a személyazonosság megállapítására.

Első bizonyos tudósítást II. Endre király nyújt róla azon 1217. évi oklevelében, melyben a jeruzsálemi ispotályosok javára tett alapítványát megnevezi s az országnagyok közt, kik őt keresztes hadjáratában a szent földre kísérték, ezen Bárcs fia Miklós comest is említi.⁴

A mint a szent földről hazatért, az 1218. év második felében nádorrá választatott s azontul a méltóságok, melyeket viselt, így következtek egymás után:

1219. és 1220. években nádor és soproni főispán.⁵

1221-ben nádor és soproni s egyideig szepesi főispán.⁶

1222. év elején nádor és soproni főispán.⁷

1223. évben a királyné udvarbirája és soproni főispán.⁸

1224-ben a királyné udvarbirája, soproni s egy ideig pozsonyi főispán.⁹

1225-ben a királyné udvarbirája.⁸

1226-ban másodízben nádor és soproni főispán,⁹ de csak egy évig; 1227-ben már Dénes volt a nádor.¹⁰

³ Hazai okmánytár, VI. k. 11. l., Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 360. l., XI. k. 118. l.

⁴ Fejér, Codex Dipl. III/I. k. 236. l.

⁵ Árpádkori uj okmánytár, I. k. 166., 167., 168., 169. l., XI. k. 156., 159. l., Fejér, Codex Dipl. III/I. k. 272., 287. l., Monum. Eccl. Strigon., I. k. 223. l.

⁶ Árpádkori uj okmánytár, I. k. 174., 175., 180. l., XI. k. 163., 173. l., Fejér, Codex Dipl. III/I. k. 321., 323. l., VII/V. k. 225. l., Hazai okmánytár, VI. k. 15. l., VIII. k. 19. l.

⁷ Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 408., 409. l., Monum. Eccl. Strigon., I. k. 237. l., Fejér, Cod. Dipl. III/I. k. 381. l.

⁸ Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 420. l.

⁹ Árpádkori uj okmánytár, I. k. 197. l., VI. k. 425. l., XI. k. 75. l., Hazai okmánytár, IV. k. 12. l., VI. k. 18. l.

¹⁰ Árpádkori uj okmánytár, I. k. 211. l.

¹¹ Árpádkori uj okmánytár, I. k. 220., 221. l., VI. k. 431. l.

¹² Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 442. l.

1228., 1229. és 1230. években nem értesülünk arról, hogy udvari méltóságot viselt volna; de ép azon években tűnik elő Miklós kir. főlovászmester, ki 1230. évben egyuttal soproni főispán is volt¹ a mi valószínűvé teszi, hogy ez a mi Miklósunkkal volt azonos.

1232. évben ismét a királyné udvarbirája.² 1233. évben soproni főispán.³

Még nádorságának idejében, 1218—1226. évek valamelyikében ő és nemzetségének néhány tagja, u. m. *Petus*, *Gergely* és *János* comesek a Bakony vármegyében feküdt közös Bere (Bera) nevű birtokukat a szintén nemzetségükhöz tartozott *Pósa*-nak (Botus fiának) eladták volt. Ez az első és egyetlen okleveles adat, melyből ezen Bárcsfia Miklós nemzetségéről értesülünk, mivel ama Pósa comesről, kinek nemzetségéhez ő és nevezett rokonai tartoztak,⁴ tudjuk, hogy a Zák nemzetségből származott.

1233. évben Bárcsfia Miklós még mindig az ország legelső nagyjai közt foglalt helyet. Azon oklevélben, melyben II. Endre király, többféle pontozatok megtartására magát kötelezte, a részükről is hozzájárult országnagyok közt őt találjuk első helyen megnevezve.⁵

II. Endre királytól adományzásokban részesült, melyek közé a lanzséri vár is tartozott. De ezen király halálával fényes életpályája rossz befejezést nyert. IV. Béla király 1236. évben őt is azok közé számítá, kik a korona javait elprédálák s ezért hűtlenségben elmarasztaltattak. Az oklevélből, mely erről szól,⁶ nem értesülünk, hogy Bárcsfia Miklós mily büntetésben részesült — birtokai elkoboztattak s ő fogságra vettetett-e,

¹ Árpádkori uj okmánytár, I. k. 252. l., VI. k. 455, 477. l., XI. k. 212. l., Hazai okmánytár, VI. k. 23., 25. l.

² Árpádkori uj okmánytár, VI. k. 502. l.

³ Árpádkori uj okmánytár, I. k. 303. l., VI. k. 518., 521. l., XI. k. 257., 260. l., Hazai okmánytár, IV. k. 19. l., V. k. 13., 14. l.

⁴ «A viris nobilibus de sua generatione» mondja Pósaról szólva az oklevél, Hazai okmánytár, IV. k. 46. l. Hogy a Pousa név helyes alakja a mai kiejtés szerint nem Pózsza, hanem *Pósa*, azt bizonyítják a belőle képződött s ily Pousa nevű egyének emlékét fentartott mai helységnevek, u. m. *Pósa* Bihar és Szilágy vármegyékben, *Póssa* Zemplén-, *Pósháza* Bereg és *Pósalaka* Bihar vármegyében.

⁵ Monum. Eccl. Strigon. I. k. 296. l.

⁶ Fejér, Cod. Dipl. IV/I. k. 41. l.

avagy számkivetéssel sujtatott, mint a többiek, kikre ugyanaz bizonyult. Úgy látszik, hogy birtokai nem koboztattak el s ő maga talán kegyelmet nyert, mert fiát *Herrandot* birtokok élvezetében találjuk s midőn az ifju korában maradék nélkül elhalt s az ő, valamint atyjának birtokai a koronára szálltak, ennek okául sehol sem Bárcsfia Miklósnak hűtlenségben történt elmarasztaltatását, hanem csupán a maradékok hiányát látjuk felemlítve.

Fiának Herrandnak jóval 1263. év előtt kellett elhatároznia, mert azon évben IV. Béla király a lanzséri várat, mint Barochfia Miklósnek maradékok nélkül történt elhalta czimén a koronára szállottat, étekfogó mesterének, Lőrincz mesternek adományozta.¹

Ezen Herrand hátrahagyott birtokai közül, melyek a koronára szálltak volt, IV. Béla király a tolnavármegyei Warangh nevű birtok egy részét nejének Mária királynénak ajándékozta, utóbb azonban ezen ajándékát visszavonván, ama Warangh birtokot egészben s azonkívül nevezett Herrand volt birtokai közül a tolna-vármegyei Gyalán és komárom-vármegyei Tyrien birtokokat ugyancsak a Zák nemzetségből eredett Konrád (Corrad) mesternek adományozta, jutalmul hűséges szolgálataiért.²

A főt említett *Pósa*, Botus³ fia, a Zák nemzetségnek külön ágából származott, a melyre vonatkozó okleveles adatokat Wertner Mór dr. az idézett helyen (180—181. l.) részletesen összeállította, de azok közé olyakat is vett fel, melyek nem oda tartoznak.

Botusfia *Pósa* comes (I) Sopron vármegyében a nagyobb birtoku nemes urak közé tartozott. A mennyire ismeretes, hat falu uralta őt, u. m. Ligvánd (Nygvan), két Barom (Boron), Szélesbik (Zelusbic), Ratchu (Wertner Répczének véli) és azon falu, mely az ő várkastélya mellett feküdt. II. Endre király iránt való ra-

¹ «Decedente sine liberis» mondja az oklevél (Árpádkori uj okmánytár, VIII. k. 55. l.), de itt a «liberis» kitétel alatt általában maradékok értendők, hacsak, a mi nem lehetetlen, Herrand még atyja életében halt el, mely esetben a «sine liberis» kitétel szószerint is megállhatott.

² Anjoukori okmánytár, II. k. 409. l.

³ Annyi mint *Bothanus* keresztnév, melynek rövidítései: *Both*, *Botha*, *Bôte*, *Bothan* és a *Both* kicsinyítései: *Botk*, *Botka*, *Botus*.

gaszkodásának adá jelét azzal, hogy midőn ez keresztes hadjáratáról, a szent földről hazatérőben volt, ő elébe utazott, kétségkívül, hogy első legyen, ki a királyt a távollétében itthon kerekedett zavarokról és azoknak okozóiról értesitse — de Görögországban fogságba került. A mint onnan kiszabadult, II. Endre király neki hűséges kitartásáért és teljesített kitűnő szolgálataiért 1222. évben a sopron-vármegyei Lók (Louku) és Veperd (Wiepur) falukat adományozá.¹

De hűséges ragaszkodása nem csupán II. Endre király, hanem a fia, Béla herczeg iránt is nyilvánult, miért ennek kegyét is nem kis mértékben megnyerte. Így történt, hogy midőn Béla herczeg a feleslegesen és helytelenül adományozott birtokokat a tulajdonosaitól elszedegette, Pósa comest 1229. évben nem csupán a föntebbi birtokaiban megerősíti,² hanem ezenfelül ugyanazon évben az anyja, Gertrud királyné megöletésének bűnében elmarasztaltak elkobzott birtokait, úgymint a nógrád-vármegyei Szécsény, Gécz, Almás és Rimócz falukat is neki adományozta.³

Ezen I. Pósa comes 1223. évben a borsmonostori apát bizonyos rétvének ügyében a kihallgatott tanúk közt foglalt helyet, a mikor «Pousa comes de Baran» néven volt nevezve,⁴ miből következik, hogy azon időben a két Barom falu valamelyikében tartotta lakását. De a Wertner Mór dr. által felhozott adat,⁵ melyből ő ezen Pósanak kapzsóságára következtetett, nem erre, hanem egy *Pós mesterre* (Magister Pous) vonatkozik. Minthogy sem a *Pous* és *Pousa* személynevek, sem pedig a *magister* és *comes* czimek nem azonosak, ama *Pós mester* nem azonosítható ezen I. Pósa comessel. Mellékesen megemlítjük, hogy Béla herczegnek azon adományleveleiben, melyeket ezen Pósa comes részére kiállított, nem *Pous kir.* tárnokmester, hanem *Sólyomfia Pósa főlovászmester* neve fordul elő az országnagyok nevei közt.⁶

¹ Fejér, Codex Dipl. III/I. k. 368. l.

² Fejér Gy., Codex Dipl. III/II. k. 194. l.

³ Hazai okmánytár, VIII. k. 25. l.

⁴ Fejér Gy., Codex Dipl. III/I. k. 427. l. — A «Comes de Baran» kitétel nem olvasható baranyai főispánnak, mivel Baranya vármegye neve az oklevelekben mindenütt «Barana» és nem «Baran» alakban fordul elő.

⁵ Árpádkori új okmánytár, I. k. 195. l.

⁶ Fejér Gy., Codex Dipl. III/II. k. 194. l., Hazai

I. Pósa comes fia szintén *Pósa comes*, e néven második, Locsmáni Frank comes leányát birta nőül. Hogy ezen II. Pósa comes azonos lett volna ama Póssával, ki IV. Béla király pálczahordozóinak¹ comese volt s kiről elismerte 1263. évben a nevezett király, hogy azon hivei közé tartozott, kik közte és fia István ifjabb király közt a béke létrehozásán fáradoztak² azt nem látjuk bebizonyítva. A személynév azonosága nem bizonyíték, mert a Pósa név hazánkban azon időben közkeletű volt.

A Zák nemzetségbeli I. Póssával egyidejűleg éltek, egy sereg várjobbágyon, szolgán és a fönt említett Sólyomfia Pósan, Béla herczeg főlovászmesterén kívül Pósa nevéek: *Pósa*, 1216. szlavóniai bán;³ *Pósa*, 1222. borsodi főispán;⁴ *Pósa*, 1225. vasvári főispán;⁵ *Pósa*, 1229. dékán;⁶ továbbá *Pósa* 1221. a Ják nemzetségből;⁷ Kereki *Pósa* és Oszlopfia *Pósa* sopron-vármegyei birtokosok,⁸ stb.

II. Pósanak pedig kortársai valának egyebek közt: *Pósa* 1262. hontvármegyei birtokos;⁹ *Pósa comes*, 1267—1270. a Hermán nemzetségből;¹⁰ *Pósa*, 1268. bosznai püspök;¹¹ *Pósa*, 1274. fejevári főispán;¹² *Pósa*, File atyja, teveli birtokos, 1279.¹³ stb.

A jelen esetben a személyazonosságnak elmentmond azon körülmény, hogy IV. Béla királynak a locsmáni vármegyére vonatkozó ugyanazon évben, 1263-ban kelt adománylevelében a Zák nemzetségbeli II. Pósa a szomszéd birto-

okmánytár VIII. k. 26. l. — Úgy a Pous, mint a Pousa személynevek a *Posennus* keresztnév külön-külön használatban volt magyar rövidítései. A *Pós* nevet fentartották napjainkig a *Pósfá* és *Pósfalu* helységnevek Pozsony, Sáros és Vas vármegyékben.

¹ Bacciniferorum (?) comes.

² Árpádkori új okmánytár, III. k.

³ Árpádkori új okmánytár, XI. k. 134., 136., 138. l., Fejér, Cod. Dipl. III/I. k. 175. l.

⁴ Árpádkori új okmánytár, VI. k. 408. l., Fejér, Codex Dipl. VII/V. k. 567. l.

⁵ Árpádkori új okmánytár, XI. k. 185. l.

⁶ Árpádkori új okmánytár, VI. k. 472. l.

⁷ Hazai okmánytár, VI. k. 15. l.

⁸ Fejér, Codex Dipl. III/I. k. 368. l., III/II. k. 194. l.

⁹ Mon. Eccl. Strig. I. k. 482., 491. l.

¹⁰ Kubinyi, Tört. Eml. I. k. 71. l.

¹¹ Mon. Eccl. Strig. I. k. 560. l.

¹² Árpádkori új okmánytár, IX. k. 73. l.

¹³ Árpádkori új okmánytár, IV. k. 211. l.

kosok közt többszörösen van fölemlítve, de minden tisztség vagy méltóság megnevezése nélkül egyszerűn mint baromi birtokos (Pousa de Boraw);¹ úgy szintén István ifjabb királynak egy évvel előbb, 1262-ben kelt azon oklevelében, melyben ez, az atyjával IV. Béla királylyal kötött egység pontozatait a maga részéről megtartani magát kötelezé s atyja hivei közül a fontosabb említett Frank birtokait föltételeesen, de vejenek, ezen II. Pósanak birtokait föltétlenül visszaadandóknak itélé, Pósat szintén egyszerűn «Frank veje Pósa» megjelöléssel látjuk megnevezve,² annak fölemlítése nélkül, hogy ezen Pósa valami udvari tisztséget vagy méltóságot viselt volna. Nem gondolható pedig, hahogy csakugyan ő lett volna ama kir. pálczahordozók comese, hogy akár maga IV. Béla király ugyanazon évben, akár fia István ifjabb király egy évvel előbb, ezen udvari tisztségének fölemlítését elmulasztotta volna; de a többi oklevelekben, melyek róla emlékeznek, sem leljük ily nemű udvari tisztségének nyomát.

Igy van ezen II. Pósanak másik állítólagos személyazonosságával is.

A Ják nemzetségbeli Ebed fiai, u. m. Ják, Rénold és Kemény 1267—1270. évek körül pört viseltek a Haholt (nem Ják) nemzetségbeli Keledfia Keled ellen, melyben úgy ők, mint ellenfelük az ítélethozatalra választott bírakat állítottak. Keled választott birái közt a Zák nemzetségbeli II. *Pósa comes* («Pousa filius Pousa» és «Pousa comes de Boron» jelzéssel),³ az Ebed fiai választott birái közt pedig szintén egy *Pósa comes*, a Herman nemzetségből (*Pousa comes de Herman*),⁴ foglaltak helyet. Hogy lehessen már most teljes bizonyossággal eldönteni, hogy azon *Pousa comes*, ki a Ják nemzetség tagjai közt 1259. évben létre jött osztály alkalmával választott bíróként működött, melyik volt a kettő közül? vagy nem-e volt egy harmadik? Ha gyanításnak engedünk helyet, akkor inkább a Hermáni Pósa lehetett, kit a fentebbi

pörben is a Ják nemzetségbeliek választottak bírójokul, nem pedig a Zák nemzetségbeli II. Pósa, kit azoknak ellenfele állított. Ez különben semmi irányban sem fontos, csak azt bizonyítja, hogy pusztán a személynév azonosságának alapján, a személyazonosság meg nem állapítható, a Pósa nevéknél még akkor sem, ha — egyéb ismertető jel nélkül — Pósa fia Pósa sáról van szó, mert a Zák nemzetségbeli Pósa fia Pósa sáról egyidejűleg a Jurle nemzetségben is élt egy Pósa Pósa, kiről és testvéreiről 1281. évben történik említés.¹

A Zák nemzetségbeli II. Pósa comes ama bakony-vármegyei berei birtokán, melyet atyja Miklós nádortól és a többi rokonaitól megvett volt, ismét tudott s azt 1269. évben rokonának a szintén Zák nemzetségbeli Korrad mesternek eladta.² De a nógrádvármegyei birtokaihoz sem ragaszkodott, melyek pedig a Záh nemzetség birtokainak majdnem többszedségében feküdtek s azokat, u. m. Szécsény, Gécz, Rimócz és Almás helységeket 1274-ben a Katiz nemzetségbeli Farkas mesterrel elcserélte ennek sopron-vármegyei Krakó nevű birtokáért.³ Figyelmet érdemel, hogy az esztergomi káptalan, mely előtt köttetett meg ezen csereegység s mely a Záh nemzetséget, mivel annak tagjai előtte ügyeikkel gyakran megjelentek, jól ismerte: azon bizonyosságlevelében, melyet róla kiállított, ezen Pósa comes nem a Záh, hanem ettől jól megkülönböztetve, a Zák (Zaak) nemzetségből valónak írta — mi világos bizonyítéka annak, hogy ama két nemzetség nem volt egy.

A fentebbi cserelevelél II. Pósa comesnek *Miklós* nevű fiát említi, a ki kiskorúsága miatt az esztergomi káptalan előtt személyesen meg nem jelenhetett s ki még 1286-ban életben volt, mikor róla Frank comes mint rokonáról megemlékezett azon oklevelében, melyben a borsmonostori apátságnak egy rétet adományozott s melyre ezen Miklós beleegyezésének jeléül annak pecsétét is függesztette.⁴ Ebben Wertner Mór dr. helyesen bizonyítékát látta annak, hogy a fentebbi Zák nemzetségbeli II. Pósa volt ezen

¹ Árpádkori új okmánytár, VIII. k. 53. l. — Boraw alatt Barom értendő, mely a szomszédságban feküdt.

² Monum. Eccl. Strig. I. k. 477. l.

³ Kubinyi, Tört. Eml. I. k. 71., 72. l., Árpádkori új okmánytár, X. k. 461., 462. l.

⁴ Kubinyi, Tört. Eml. I. k. 71. l., Árpádházi új okmánytár, X. k. 402. l.

¹ Hazai okmánytár, VI. k. 268. l.

² Hazai okmánytár, IV. k. 46. l.

³ Soproni okmánytár, I. k. 52. l.

⁴ Soproni okmánytár, I. k. 52. l.

Frank comesnek a veje, kit Pósa néven nevezett a fent idézett 1262. évi oklevél.⁴

II. Pósa fia Miklós úgy látszik maradék nélkül halt el, mivel 18 évvel később, 1304. évben atyai birtokai közül kettővel, u. m. Pósa-Barom faluval és a karakói vár melletti birtokkal már tulajdonaként János nádor, Henrik bán fia rendelkezett, ki azokat Nagymartoni Simon és Mihály comeseknek az ő sopron-vármegyei Kövesd birtokukért cserébe adta.²

A Zák nemzetség eddig ismertett tagjait a következő táblázat tünteti elő:

Bárcs				Botus
Miklós nádor, a királyné udvarbírája, kir. főlovászmester, soproni, pozsonyi, szepesi főispán 1217—1236	Petus comes 1218—26	Gergely comes 1218—26	János comes 1218—26	I. Pósa comes 1218—1229
Herrand † 1263 előtt				II. Pósa comes de genere Zaak 1262—1274 (Felesége: Frank comes leánya)
				Miklós 1274—1286

A Zák nemzetségnek különálló s nemkülönböző előkelő ágából származott *Korrard* mk. *Korrad* (Konrad) mester, utóbb comes, Albeus fia, győri főispán és 1240. évben a királyné főpohárnoka, ki, mint fentebb láttuk, rokonától II. Pósa comestól a berei birtokot vette volt meg s IV. Béla királytól nem csupán a magtalanul elhalt Miklós nádor fia Herrand birtokai közül a tolna-vármegyei Varang és Gyalán, valamint a komárom vármegyei Tirjén birtokokat, hanem ezen felül 1240. évben a sopron-vármegyei Padar nevű várbirtokot is adományba nyerte.³

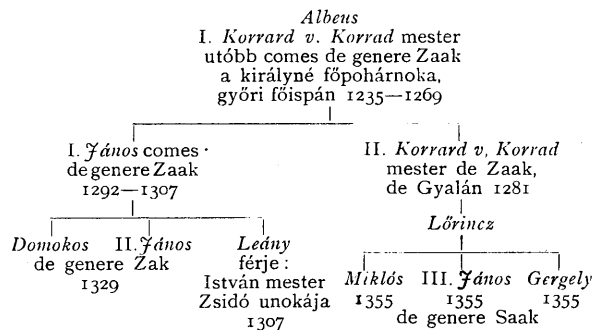
Két fia közül az egyik, szintén *Korrard* vagy *Korrad* (Konrad) mester, e néven második, hol *Zák*-ról, hol *Gyalán*-ról írta magát s 1281. évben Veszprém vármegyében Csatár nevű birtokot eladott.⁴ Ennek fia *Lőrincz* három fiút nemzett, u. m. *Miklóst*, *Jánost* és *Gergelyt*, kik a XIV. század közepén éltek s kiknek nevében rokonuk Farnosi János 1355. évben a pécsi káptalan előtt IV. Béla királynak fentebbi 1240. évben kelt s a padari birtokra vonatkozó adománylevelét felmutatta.⁵ A pécsi káptalan azon bizonyáglevel-

ében, melyben IV. Béla király ezen adománylevelét átírta, II. Korrard ezen unokái nemzetségének nevét nem Zaak-, hanem *Saak*-nak írta (de genere Saak), talán azon oknál fogva, hogy a különbség ez és a még folyton üldözött Záh nemzetség neve közt még jobban szembe tűnjék. Hogy II. Korrard ezen unokái maradékokat hagytak-e magok után, adatainkból ki nem tűnik.

I. Korrard comes másik fia *János* (I) comes, 1292. évben János alországbíró oldalán mint kiküldött királyi bíró működött azon pörben, mely az időben az esztergomi káptalan és a keresztes lovagok közt az ebedi legelő és halászat iránt folyt; ¹ 1307. évben pedig ugyanő a pécsi káptalan előtt a tolna-vármegyei Nak nevű birtokát, melyet királyi adomány útján nyert, átruházta vejére, István mesterre, Zsidó (Sydou) unokájára.² Leányán kívül, kinek neve az illető oklevélben nincs fölemlítve, még két fiút hagyott maga után, u. m. *Domokos*-t és II. *János*-t.

Ezek 1329. évben Pál országbíró előtt igazolták a tolna-vármegyei Gyalán és Varang nevű birtokaikra vonatkozó tulajdonjogukat IV. Béla király fentebb említett adománylevelével, melyet Róbert Károly király is megerősített.³ Voltak-e maradékaik, vagy nem, arról az ismert oklevelés kútfőkből nem értesülünk.

Ezen ágnak a nemzedékrendje a fentebbiek folytán a következő:

Ezekon kívül a Zák nemzetségnek még két külön ágáról emlékeznek oklevelek. Egyik *Leusták* comes ága, kinek fia *Péter* comes «de genere Zach (?)», 1239. évben a komáromvármegyei Aszár (Ozta) falu határában néhány szőlőt aján-

¹ Monum. Eccl. Strig. I. k. 477. l.

² Fejér, Codex Dipl. VIII/I. k. 171—173. l.

³ Hazai okmánytár, VIII. k. 422—425. l.

⁴ Fejér, Codex Dipl. X/III. 266. l.

⁵ Hazai okmánytár, VIII. k. 422—425. l.

¹ Knauz, Az esztergomi főegyh. okmánytár II. k. 187. l.

² Zichy okmánytár, I. k. 114—115. l.

³ Anjoukori okmánytár, II. k. 408—410. l.

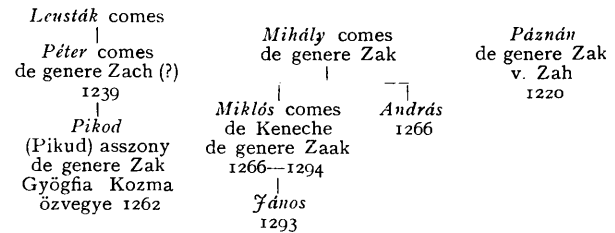
dékozott a hantai káptalannak.¹ Itt a Zák nemzetségnév ezen Zach alakját nem vehetjük hitelesnek, mivel tudvalévőleg Fejér Codex Diplomaticus-ában, hol ezen adat fellelhető, a tulajdonnevek többnyire hibásan és elferdítve vannak közölve. Ezen Péter comes leánya *Pikod* (Pykud) asszony «de genere Zak», Gyög (Gug) fia Kozmának özvegye, 1267-ben Tamási nevű birtokát, melyet atyjától kelengyéje fejében nyert és másik Péterd nevű birtokát, melyen egyetlen fia *Simon* megöletett, *Albina* nevű leányának, Péter feleségének beleegyezésével, a pannonhalmi apátságnak adományozza, mit IV. Béla király is megerősített.² Ezen ág tehát még a XIII. század közepén halt ki fiúágon.

A másik ág *Mihály* nevű comestől származott le «de genere Zak», kinek két fia volt, u. m. *Miklós* comes és *András*, kik 1266. évben Jutason, Fehér vármegyében valának birtokosok.³ Ezek közül Miklós comes Kenesséről (de villa Keneche, Kemeche) irta magát s 1293. évben Kenessén feküdt azon birtokrészt és malmot, melyet bizonyos Zaach nevű veszprémi várjobbágy a veszprémi káptalannak hagyott volt, ugyanennek kibocsátá.⁴ Ugyanő III. András király parancsa folytán, mint királyi ember, beiktatta Pál hantai prépostot és testvéreit a nekik adományozott Hidegkut nevű veszprémvármegyei birtokba. Ezen oklevélben nemzetségének a neve szabatosan «Zaak» alakban (de genere Zaak) van kiírva.⁵ Egy fia maradt, *János*, ki 1293-ban még életben volt, de hogy ennek, valamint nagybátyjának valának-e fiumaradékaik, adatainkból ki nem tűnik.

Élt a Dunántul a XIII. század első negyedében még egy *Páznán* (Poznan) nevű tagja a Zák nemzetségnek, ki 1220. évben mint királyi pristaldus működött ugyancsak a Dunántul. Róla három oklevél emlékezik, mind a három szerint a pannonhalmi apátság pörös ügyeiben járt el hivatala szerint.⁶ Ezen három oklevélben nemzetségének nevét egyszer Zak, egyszer Zah, Zákra javítva és egyszer Zah alakban találjuk

irva, úgy hogy voltaképen kétségesnek látszik, hogy a két név közül melyik volt az igazi; mivel azonban nevezett Páznán a Dunántul, hol Záh nemzetségbeliek soha sem léteztek, a Zák nemzetség helyén tűnt fel, őt a Zák nemzetséghez sorolandónak véljük.

A Zák nemzetség ezen utolsó ágazatainak nemzedékrendje így alakul:

Valószínű, de nem egészen bizonyos, hogy a Zák nemzetséghez tartozott ama *Sándor* mester «de Zaak», ki 1279. évben Mosony vármegyében a győri püspök, Écsi Korrard mester, a Hédrik nemzetségbeli Hédrik comes és a győri káptalan küldötteinek társaságában bizonyos pörös ügyben szerepelt.¹ A «de genere» jelzés hiányzik ugyan, de láttuk fentebb, hogy a Zák nemzetségbeli II. Korrard mester is egy ízben egyszerűn *Záki*-nak (de Zak) volt irva, ezenfelül a Ják és Hermán nemzetségbeliek is olykor a «de genere» jelzés elhagyásával, egyszerűn Jákiaknak (de Ják) és Hermániaknak (de Herman) nevezettek az oklevelekben. Nem valószínűtlen tehát, hogy ezen Záki Sándor mester is a Zák nemzetséghez tartozott.

Nem mondhatjuk ugyanezt a következőkről: 1232. év táján a veszprém vármegyei Meneke (Meneke) falu lakosai és bizonyos Dama nevű birtokos közt pör támadván, a bíró András comes annak elintézésére párbajt rendelt, melyen tanukként egyéb nemeseken kívül: *Péter*, *János*, *Tiburcz*, *Fülöp* és *Pál* comesek a *Sach* nemzetségből voltak jelen. Az oklevélgyűjtemény, melyben a fentebbi esetről szóló oklevél napvilágot látott,² a pontosság tekintetében teljes kezeséget nyújt, azért ezen «Sach» nemzetségnevet úgy kell vennünk, a mint irva van s ez így a Zák nemzetség nevéből egészen elüt.

A nevezettek közül Péter és János comesek

¹ Fejér, Codex Dipl. IX/VII. k. 656. i.

² Árpádkori uj okmánytár, III. k. 21—23., 26. l.

³ Hazai okmánytár, VI. k. 138. l.

⁴ Fejér, Codex Dipl. IX/VII. k. 710. l.

⁵ U. ott, VI/I. k. 288—291. l.

⁶ Árpádkori uj okmánytár, I. k. 166., 170., 171. l.

¹ Hazai okmánytár, VIII. k. 29. l.

² Ugyanott.

még el volnának helyezhetők a Zák nemzetség fönt elsorolt tagjai közt, ha a nemzetségnév erre feljogosítana, mert Lustákfia Péter comesről 1239. évben emlékezik oklevél, Miklós nádor azon rokonai közt pedig, kik vele együtt a berei birtokot I. Pósa comesnek eladták, volt egy János comes is 1221—1226. évek közt; a többi háromnak azonban a Zák nemzetségre vonatkozó fönt elsorolt oklevelekben nyomát nem leljük, mi máskülönben, ha a nemzetségnév nem volna ennyire különböző, nem szolgáltatna okot arra, hogy ennél fogva azokat a Zák nemzetség tagjainak ne tartsuk, mivel ama nemzetség azon időbeli tagjait teljesen úgy sem ismerjük. De tekintve a nemzetségnév teljesen elütő alakját, ezen megnevezettek aligha sorolhatók a Zák nemzetség tagjai közé és pedig annyival kevésbbé, mivel a XIII. század első felében és közepén a Csák nemzetség nevét is olykor Sak, Chach, Czach alakokban leljük az oklevelekben. A «Sach» nemzetségnévnél tehát nem kell szükségkép a Zák nemzetségre gondolnunk.

Ennyiből áll, mit okleveles kutatóink a Zák nemzetségre vonatkozólag nyújtanak s ha a fentebbi adatokat összefoglalva vizsgálat alá vesszük, legott szembe tűnik, hogy azokban nem lelünk egyetlen adatot sem, mely a Zák nemzetségnek a Záh nemzetséggel való vérszerinti atyafiságára vagy osztályos voltára, tehát azonosságára engedne következtetni. Azonosság a nevezett két nemzetség közt ennél fogva nem is létezett.

Ezeket előre bocsátván, tekintsük a szerencsétlen, legyilkolt Záh nemzetséget.

II. A Záh nemzetség.

A Záh nemzetséget már a XII. század végén és a XIII-iknak elején a közös törzsre vissza nem vezethető, tehát nagy idő előtt különvált ágazatokra szakadva s nagy kiterjedésű földbirtokok tulajdonában találjuk, melyek a Mátra hegységtől Heves vármegyében, egész a Karancs hegységig Nógrád vármegyében s ettől ismét az Ipoly völgyén át egész az Ipoly folyóig és azon túl terjedtek, itt-ott idegen birtokok által félbeszakítva, de nagyobb részükben folytonos összefüggésben nagy birtoktestté összetömörülve. Ily nagy földterülethez nem juthatott ezen nemzetség királyi adományzás útján, hanem

csak a honfoglalás idejében, az első megszálláskor.

Ezen ősi birtokok magukban foglalták az ágasi várat és Tar falut a Mátrában, továbbá Kutasó, Barkány, Hartyán, Pálfalva, Ság-Ujfalu, Ettes, Karancs-Ság, Kotroczó, Lapujtó, Karancs-Keszi, Gerege, Litke, Törincs, Kis-Dályó (Nagy-Dályó a Losoncziaiaké volt) nevű falukat és pusztákat Nógrád vármegyében s ezek között és szomszédságukban még: Zanás, Ludvég (Ludány?) Berendefölde (Karancs-Berény?) Helinbafalva,¹ Tenköteleke, Elesztyén, Mátyásteleke nevűeket, melyek ily nevek alatt ma nem léteznek s vagy nevet változtattak, vagy más helységek határaiba olvadtak. Ezekon kívül birta még e nemzetség Nógrád vármegyében: Marczal, Záhteleke s északon Brezova, Polihna, valamint Fülek közelében Pilis falukat, — továbbá Gömör vármegyében ugyancsak Fülek közelében Bénateleke és Csetnek közelében: Rozlosnya (Rososna), Somkut, Süvéte, Perlász (Prelaz), Lubenyik (Liponuk), Záhi másképp Záhfölde, Gyuche nevű falukat és pusztákat.

Látni való, hogy a Záh nemzetség az ország nagybirtokú ősi nemzetségei közt foglalt helyet. Nevét az oklevelek eredetieiben mindenütt *Zah* és *Zaah* alakban találjuk, kivételt csupán a Fejér Codex Diplomaticus-ában megjelent egy oklevél tesz, melyben e nemzetség neve *Zach* alakban fordul elő; de ez, tekintve Fejér kiadásainak pontatlanságát, eredeti oklevelek ellenében nem jöhet tekintetbe. Krónikáink közül a teljes hűséggel kiadott Képes Krónika is *Zaah* alakban adja e nevet; a későbbiekben, u. m. a Budai és Turócziféle krónikákban felváltva *Zaah*- és *Zaach*-nak iratott a név. A Váradi Regestrumban is fordul elő egy Zach nemzetségbeli István nevű prisdalus «de villa Berenta» (229), de ennek a Záh nemzetséghez való tartozása, habár volt a Záh nemzetség nógrád-vármegyei birtokai közt egy Berendefölde nevű falu — nem fogadható el és pedig annál kevésbbé, mivel nevezett István Bánk bodrogi főispán (36, 229) mellett hivataloskodott, ennél fogva valószínűbb, hogy a közelebb eső dunántúli Zák, nem pedig a távoli nógrád-vármegyei Záh nemzetséghez tartozott annyival inkább, mivel Veszprém vármegyében,

¹ Talán a mai Galamba pusztája Pilis mellett.

a Zák nemzetség egyik törzshelyén is van Berénd nevű falu, Somogy vármegyében pedig Kis-Berénd nevű pusztá,¹ ennél fogva azon István származhatott igen jól ezen két Berénd valamelyikéből. De különben is a Záh név helyes alakját kutatva, csakis eredeti okleveleket és grafikai pontossággal eszközölt kiadványokat ismerhetünk el irányadóknak.

Első okleveles nyomára akadunk a Záh nemzetségnek 1227. évben, mikor annak tagjait a «de genere Zaah» jelzéssel, ekkép találjuk elősorolva: *Tordas* (Turdos) fiai: *Kozma*, *András*, *Mikó*, *Torda* (Turda), *Erazmus* (Yrasmeus) és *Barakony* (Barakoni), valamint *Tordas* fivérének *Gomb* (Gumb)-nak fia *Ágoston*; továbbá Pálfalváról (de Pauli) *Konstantin* fiai: *Sándor* comes «Kutya» (canis) melléknévvel, *Lénárd*, *Péter*, *Felicián* és *Endre*; Keszi (Karancs-Keszi) szomszédságából *Berende* fiai: *Ugrin*, *Gyura* és másik *Péter*; Kesziből *Kázmér* és *Ost* fia *Vata* (Watha) comes; Geregéről *Póka* (Pouka) és *Herrand* comes; úgy szintén *Vid* és fia *Móka* (Movka) s még többen, kik nevük szerint meg nem nevezettek.

Mindezek a mondott évben összegyülekezének a vácsi káptalan előtt azon oknál fogva, mert nevezett *Tordas* fiai közül *Andrást* és *Erazmust* különféle féltelenkedéseik s különösen azon tettük miatt, hogy II. *Endre* király udvari káplánját *Nasont* megöleék, *Dénes* nádor a latorság bűnében elmarasztalá s az ő hartyáni (Harkyan-i) birtokukat, mely nekik osztály utján jutott, a neki járt bírságok fejében a maga részére elfoglalván, a templomos keresztes lovagoknak átadá, kik azon le is telepedének. Minthogy azonban azon elkobzott hartyáni birtok egy részéhez *Tordas* veje, *Verébi Hencze* (Henche) comes, nevének nevében, de úgy is, mint szomszéd birtokos jogot tartott s a Záh nemzetség fent elősorolt tagjai attól tartottak, hogy ha oly hatalmas embert, minő a nádor, maguk közé bocsátanak, ez a templomos lovagokkal eszközlendő csere címén birtokaikból még többet is el találna foglalni: ők mindnyájan beleegyezésüket adták ahhoz, hogy amaz elkobzott birtokot ne-

vezett *Hencze* comes a templomos vitézektől visszaválthassa. Mire *Hencze* comes, ki szintén jelen volt, felmutatá a káptalan előtt *Dénes* nádor bizonyosságlevelét, melyből kitűnt, hogy *Hencze* comes azon hartyáni birtokot a templomos vitézektől 75 márkáért visszaváltotta s kötelezte magát ezen váltságösszeget nekik akkor lefizetni, ha küldetéséből *Ascen* bolgár királyhoz — ki tudvalévőleg II. *Endre* király legidősebb leányát *Máriát* birta nőül — visszatérendett.

Az ekkép megkötött egyességről a vácsi káptalan az érdekllett felek részére bizonyosságlevelét állítván ki, abban ama visszaváltott hartyáni birtok határait is elősorolá, mely határleírás szerint azon hartyáni birtok szomszédai valának a Záh nemzetség tagjai közül *Berende* fiai és *Gombfia Ágoston*, kinek gyümölcsöse, almása is volt ott, továbbá *Luczin* föld felől nevezett *Hencze* comes,² ki e szerint két helyt volt közel szomszéd a Záh nemzetség birtokaival, a főntebbi *Luczinban* a hartyáni és barkányi birtokokkal, a verébi (ma *Verebély*) birtokában pedig a *Tar* és *Barkány* birtokokkal.

A főntebbi *Tordasfia Erasmus* úgy látszik, kegyelmet nyert, mert azontul is birtokjogainak élvezetében találjuk.

1244-ben az esztergomi káptalan bizonyosságlevele szerint, midőn a Záh nemzetségbeli I. *Zaahfia I. Vata* az ő hartyáni birtokrészét *Ágostonfia Kiliánnak* és *Abicsk-* (Obychk-) *fia Miklósnak* eladta, a nevezett káptalan előtt *Tordasfia Erazmus* jelent meg úgy saját, mint a többi *Zaah* nemzetségbeli szomszéd atyafiak, u. m. *Pókafia Folkus*, *Sándor* comes unokái és más rokonok nevében, hogy amaz eladáshoz beleegyezését adja.³ Két évvel később, 1246-ban pedig IV. *Béla* királynak a *Simonfia Folkustól* elkobzott füleki várra vonatkozó s *Mór* kir. főasztalnok részére kiállított adománylevele róla mint a szomszéd *Pilis* nevű birtok tulajdonosáról emlékezett meg.³ Ugyanott a szomszéd birtokosok közt a Záh nemzetség egy másik tagjának *Mártonos* (Mortunus)-nak a neve is előfordul.

¹ Berénd nevű faluk léteznek még Szatmár vármegyében, továbbá *Berendia* nevű falu Arad- és *Berente* nevű Borsod vármegyében.

¹ Országos levéltár, D. L. 134, Árpád-kori új okmánytár, VI, 445—447. l.

² Árpád-kori új okmánytár, XII. k. 683. l.

³ Fejér, Codex Dipl. IV/I. 407., 408. l.

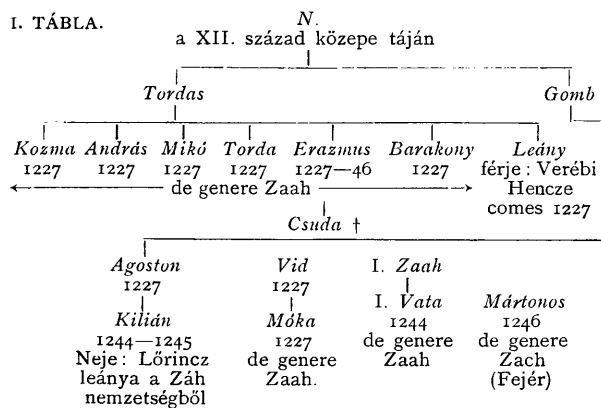
Erazmusnak egy fia maradt: *Csuda* (Chuda), ki Hartványban birtokolt, de magtalanul halt el.

Tordas többi fiainak avagy ezek maradékainak neveivel az azontuli oklevelekben többé nem találkozunk. Tordas fivérének Gombnak unokája Ágoston fia *Kilian*, rokonának a Záh nemzetségbeli I. Lőrincznek leányát birta nőül s ezen Lőrincztől, mint ipjától annak hartváni birtokrészét 1245. évben öt márkáért megvette, a rokonok nevében Ugrinfia II. Kázmér beleegyezésével.¹ Látjuk, hogy a mint jelenleg két Hartvány (Kis- és Sós-) nevű falu fekszik egymás mellett, a jelzett időben is a hartváni birtok a Záh nemzetség tagjai közt több részre volt felosztva.

A Záh nemzetségnek 1227. évben a váczai káptalan előtt megjelent tagjai közül a pálfalvai ágon I. Konstantinfia Sándor comes, továbbá Póka és Berende fiai közül I. Ugrin és György (Gyura) terjeszték tovább ágazataikat.

Mielőtt azonban ezekkel foglalkoznánk, adjuk itt a Záh nemzetségnek eddig véglegesen tárgyalt ágazatait:

I. TÁBLA.

A pálfalvi ágon 1227. évben említett Konstantin fiai közül a kutyának nevezett Sándor comes unokái és a geregei ágon ugyanazon évben említett Pókának fia *Folkus* említettnek az esztergomi káptalan főntebbi 1244. évi bizonyosságlevelében, a Sándor unokái keresztnéveik megnevezése nélkül. Konstantin ágáról azontul mit sem olvasunk többé, de Folkusnak négy fia maradt, u. m. *Simon*, *I. Pál*, *III. Péter* és *I. Mihály*, kikről alább lesz szó.

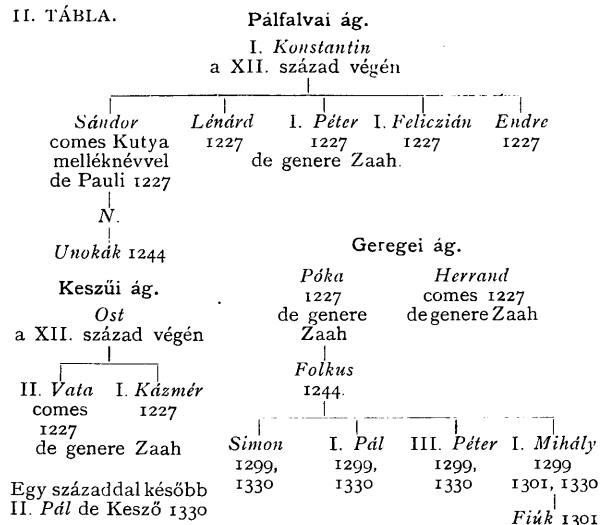
A keszüi ágnak 1227. évben említett két tagján, u. m. Kázméron és Vatán kívül, csupán egy sarjáról: *II. Pálról* nyerünk egy századdal

¹ Árpádkori új okmánytár, XII. k. 683—684. l.

később tudósítást, kit a visegrádi merénylet még életben ért s ki véreinek sorsában osztozván, birtokaitól megfosztatott.

Ezen három ágat a következő táblázat tünteti elő:

II. TÁBLA.

Legteljesebben ismerjük a Záh nemzetségnek a váczai káptalan 1227. évi bizonyosságlevelében elősorolt tagjai közül Berende fiainak maradékait.

Berendének ott három fia van említve, u. m. I. *Ugrin*, *György* (Gyura) és II. *Péter*. Ezek közül Péter magbanszakadt s birtokai még egy századdal később is «Berendefia Péter birtokai» néven fordultak elő a Záh nemzetség elkobzott birtokai közt. Györgynek fia volt ama *Lőrincz*, ki, mint föntebb előadatott, 1245. évben az ő hartváni birtokát vejének, a Záh nemzetségbeli Agostonfia Kiliánnak eladta

A harmadik testvérnek Ugrinnak három fiát ismerjük, u. m. II. *Ugrint*, II. *Kázmért* és I. *Istvánt*.

II. Ugrin Kereki János comes leányát birta nőül, de ezen házasságából gyermekei nem maradtak. 1284-ben már nem élt, mert azon évben özvegye már magát hitbére és jegyajándéka fejében az egri káptalan előtt, férjének rokonai által kielégítettnek nyilvánítá.¹

II. Kázmér 1245. évben, mint föntebb el volt mondva, az esztergomi káptalan előtt beleegyezését adta azon átruházáshoz, melyet unokatestvére Györgyfia I. Lőrincz az ő hartváni pusztáját illetőleg veje Kilián részére eszközölt. 1284-

¹ Hazai Okmánytár, VI. k. 310. l., Árpádházi új okmánytár, XII. 420. l.

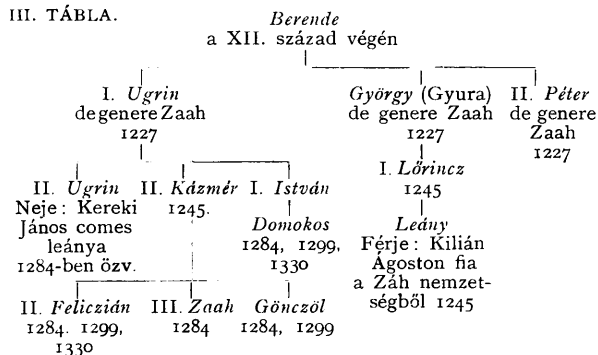
ben már sem ő, sem testvére I. István nem voltak életben, mert ekkor fivérük II. Ugrin özvegyét hitbére és jegyajándéka fejében nem ök, hanem fiaik, u. m. II. Kázmér fiai II. *Feliczián*, III. *Zaah* és *Gönczöl* (Guncyl) és I. Istvánfia *Domokos* elégiték ki.¹

Ezek közül tizenöt évvel később, 1299-ben II. *Feliczián*, testvéreinek *Gönczöl*nek (II. *Zaah* már akkor talán nem volt életben) és unokatestvéreinek *Domokos*nak neveikben is a vácsi káptalan előtt megjelenvén, kötelezé magát azon tiz márkát, melyet ök hárman István alország-bíró ítélete folytán *Folkus* fiainak s ezek ismét II. *Mihály* fiainak tartozának fizetni, egyenesen ezen II. *Mihály* fiainak kifizetni.²

Hogy II. *Kázmér* ezen három fia, valamint I. *István* fia *Domokos* birtak-e családokkal és gyermekekkel, a további adatokból ki nem tűnik; de hogy közülök azok, kik netalán életben voltak, vagy esetleg kiskoru gyermekeik a visegrádi véritélet által sujtva, a *Záh* nemzetség többi tagjainak szerencsétlen sorsában osztozni kénytelenek voltak, kitűnik azon körülményből, hogy azon nemzetség elkobzott javai közt II. *Kázmér*fia II. *Feliczián* és I. *István*fia *Domokos* birtokai is emlittetnek.

Ezek szerint ezen *Berende* ágának a nemzedékrende a következő:

III. TÁBLA.

A XIII. század utolsó negyedében a *Záh* nemzetségnek további néhány ága tűnik fel, melyeket a fent tárgyalt ágak egyikével sem lehet a rólok szóló adatok gyér volta miatt összeköttetésbe hozni.

¹ Hazai okmánytár, VI. k. 310. l. A *Záh* nemzetség *Zaah* nevű tagjai közt a számozásban a második helyet foglalja el III. *Feliczián* mester atyja: *Zaah comes*, k; 1272. évben már nem élt.

² Hazai okmánytár, VII. k. 277. l.

Ezeknek egyike a *Marczali ág*, melyből *Marczali Tiburcz* (de *Morchol*) és fia II. *István* (II) a *Záh* nemzetségből, (de genere *Zah*), 1281. évben a sági konvent előtt *Záhtelege* (*Zahtelequi*) nevű földüknek egy részét örökösen átruházzák *Gyöngy* (*Gung*) asszonyra, *Tiburcz* leányára s annak férjére *Haraszi Simonra*.¹ Ezen II. *István* alighanem egy személy volt azon *Istvánnal* a *Záh* nemzetségből, ki 1274. évben fivérének, II. *Konstantinnak* (II) özvegyét, *Szegi Benedek* leányát hozományára és jegyajándékára nézve ugyancsak a sági konvent előtt kielégítette, miről a nevezett özvegy, valamint fia II. *Lőrincz* és testvére *Szegi Apa* őt nyugtatták.²

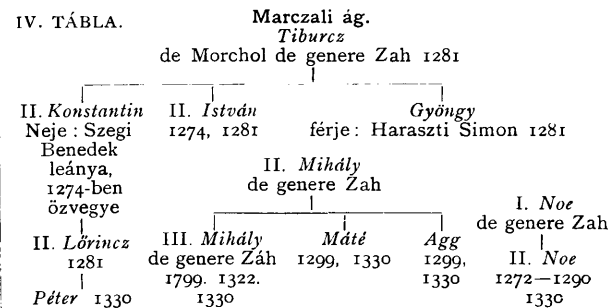
A másik ágon állók azon, már említett II. *Mihály* fiai, u. m. III. *Mihály*, *Máté* és *Agg* (*Og*), kiknek részére mint láttuk, 1299. évben II. *Kázmér*fia II. *Feliczián*, testvéreinek és unokatestvéreinek nevében is, a vácsi káptalan előtt tiz márkát lefizetni magát kötelezé. Ezek közül III. *Mihály* a *Záh* nemzetségből (de genere *Zah*), 1322-ben mint királyi ember *Balogi Miklós* társaságában a *Csobánka* fiaitól *Lambert* országbíró által lefoglalt birtokok megbecslésében eljárt.³

A harmadik ágon I. *Noefia* II. *Noe* Kún *László* királynak a főntebbi II. *Mihály* fiaival hű szolgálatoikat teljesített, miért jutalmul tőle a magtalanul elhalt nemzetségükbeli *Erazmus* fia *Csudának* hartyáni birtokát adományba nyerék.⁴

Ezek mind a négyen a visegrádi merénylet idejében életben voltak s 1330. évben a visegrádi véritéletnek áldozatul estek.

Ezen három ág tagjainak rövidke nemzedékrende ez:

IV. TÁBLA.

¹ Árpádkori új okmánytár, XII. k. 349. l.

² Kubinyi, M. Tört. Eml. II. k. 15. l.

³ Anjoukori okmánytár, II. k. 17. l.

⁴ Fejér, Codex Dipl. VIII/IV. k. 153., 157., 159. l.

Hátra van még a Záh nemzetség azon ága, melyből *Feliczián* mester, e. néven már harmadik, vette eredetét, kinek merénylete a királyi család ellen, oly végzetessé vált tulajdon családjára és egész nemzetségére nézve.

Ezen ágnak is, úgy mint a többinek, csak három izét ismerjük.

Úgy látszik, hogy a boldogtalan *Feliczián* mester visegrádi merénylete, a mely nemzetségnek, melyből származott, nevét történelmivé emelte, de gyökeres kiirtását is eredményezte, ezen nemzetség okleveleinek megsemmisítését is maga után vonta, annyival inkább, mivel azok Róbert Károly király rendelete folytán jogi erejüket veszítették s megfogható, hogy minden család sietett a levéltárában netán létezett s a Záh nemzetségre bármiképp vonatkozott oklevelek megsemmisítésével, nehogy azokból valamilyen a legyilkolt nemzetséghez való rokonsága kideríthetessék s annak alapján életében és birtokainak élvezetében veszélyeztetve legyen. A Záh nemzetségnek fölötte csekély számban megmaradt oklevelei megmenekülésüket csupán azon körülménynek köszönheték, hogy azokra a Záh-féle elkobzott javak új birtokosainak — a királyi család megmentőinek és kegyenczeinek — birtokjogi tekintetben szükségük volt.

Innen van, hogy III. *Feliczián* mesternek csak atyjáról, II. *Zaah* comesről és nagybátyjáról *Jób* pécsi püspökről, kik a XIII. század közepén és második felében éltek, vehetünk tudomást, de nagyatyjáról és a többi elődeiről nem.¹

Ezen II. *Zaah* comessel majdnem egyidejűleg élt, mint föntebb láttuk, a Záh nemzetségnek egy másik *Zaah* (III) nevű tagja, t. i. II. *Kázmér* fia (l. a III. táblán), — de hogy ez a két *Zaah* nem volt ugyanegy személy, kitűnik azon körülményből, hogy ama *Kázmér* fia *Zaah* 1284. évben még életben volt, ellenben a föntebbi II. *Zaah* comes, *Jób* püspök testvére, 1272. évben már nem volt az élők sorában. Így tehát III. *Feliczián* mester atyját, II. *Zaah* comest és *Jób* pécsi püspököt az eddig ismert adatok alap-

¹ Wertner Mór dr. idézett helyen, (Turul, 1901, 181., 183. l.), a Záh nemzetségbeli Ostfia II. Vata comes fiainak véli *Jób* pécsi püspököt és testvérét II. *Zaah* comest, III. *Feliczián* mester atyját, de ezt semmiféle történelmi adat meg nem erősíti.

ján a Záh nemzetség fönt elősorolt ágainak és tagjainak egyikével sem lehet összeköttetésbe hozni.

III. *Feliczián* mester ágán első, a kiről okleveles emlékezés történik, nagybátyja, *Jób* pécsi püspök.

Ez mint egyházi férfiú magasabb tudományos kiképzésben részesült s *mester* czímet nyert, mely azon korban a tudományos képzettség magasabb fokát jelezte.¹ Ezért ama *Jób* dömösi esperes, kiről 1236. évben történik említés,² nem azonosítható vele, mivel nem élt a mester czímmel.

Az első okleveles tudósítást 1247. évben nyerjük róla, a mikor bácsi prépost, egyszersmind zágrábi kanonok és a királyi kápolna grófja (comes) volt³ s mint ilyen IV. Béla király kedves embere. Négy évvel később 1251-ben a bácsi prépostságot felcserélte a fehérvárral s kir. alkancellárrá haladott elő.⁴ Isnét egy évvel később 1252-ben a pécsi püspöki méltóságra emelkedett s egy évig még viselte a kir. alkancellári tisztséget,⁵ de azontul megvált tőle.

Testvérével II. *Zaah* comessel és a *Katiz* nemzetségbeli *Illés* fia *Péter* comessel együtt pört folytatott a *Bebek* és *Csetneki* családok ősei u. m. *Ákos* mester budai prépost és a királyné kancellárja, valamint ennek testvére *Kopasz Detrik* comes és fiai s egyéb rokonaik ellenében, a gömör-vármegyei *Rozlosna*, *Somkút*, *Süvéte*, *Perlasz* és *Luponik* birtokok végett, melyek közül az elsőt, mint atyai örökséget s testvéreinek birtokaitól elkülönítettet IV. Béla király 1258. évben neki ítélte oda,⁶ úgy szintén a *Somkút* földet neki és testvérének II. *Zaah* comesnek, a többi három birtokot pedig ugyancsak neki és nevezett *Illés* fia *Péter* comesnek,⁷ mely ítéleteket *István* ifjabb király 1262. évben megerősítvén, ezen birtokokra nézve az ellenfélt örök hallgatásban marasztalá el.⁸ Kitűnik

¹ *Festus* szerint *Magister* annyi mint: *Doctor Artium*, *Du Fresne* szerint pedig: *Doctor in Theologia*.

² Monum. Eccl. Strigon., I. k. 317. l.

³ Árpádkori új okmánytár, VII. k. 241. l., XI. k. 346., 348. l.

⁴ Árpádkori új okmánytár, VII. k. 320. l., Fejér, Codex Dipl. IV. II. k. 107. l.

⁵ Árpádkori új okmánytár, VII. k. 343. l.

⁶ Hazai okmánytár, VII. k. 76—80. l.

⁷ Árpádkori új okmánytár, XI. k. 516. l.

⁸ U. ott.

ezekből, hogy Jób mester pécsi püspöknek II. Zaah comesen kívül több testvére is volt, valamint hogy ő és testvérei a Katiz nemzetségbeli Péter comessel, ki Nógrád vármegyében a Záh nemzetség birtokainak szomszédságában több várát és uradalmat birt, talán összeházasodás folytán rokonságban és jogközösségben álltak.

Jób püspök ekkor István ifjabb király kegyét is bírta, ki 1263. évben neki és testvérének II. Zaah comesnek teljesített kitünő szolgálataikért a Korzan nemzetségbeli Uza fiaitól elkobzott pest-vármegyei Kartal és Ság, valamint heves-vármegyei Bodony falukat adományozta,¹ de kinek a kegye csakhamar haragra változott.

Azon áldatlan polgár háboruban, melyet István ifjabb király a főhatalomért versenyezve, tulajdon édes atyja, IV. Béla király ellen 1264. évben már másodizben támasztott s melyben magyar magyarnak, testvér testvérnek vérében fűrészté fegyverét, Jób püspök IV. Béla király pártján foglalt helyet ságasi várának kapuját az öreg király hadai előtt megnyitá. Ámde ezért meglakolt, mert a hadi szerencse azon a tájon István ifjabb király fegyvereinek kedvezvén, ez az ágasi várát kemény ostrommal hatalmába kerítette s azt a hozzá tartozó Tar, Barkány és Kutasó falukkal együtt Jób püspöktől elkobozván 1265. évben hívének Istvánnak az ifjabb királyné főlovászmesterének adományozá.²

Az illető adománylevélben István ifjabb király azzal vádolta Jób püspököt, hogy az ágasi vár az ő hűtlensége és hanyagsága miatt veszett el az ő és az ország nagy kárára, mely saját igyekezetével s nem költséges műveletek nélkül, vagyis nehéz ostrommal szerzett vissza.

Világos, hogy Jób püspök az ágasi várral mint tulajdonos rendelkezett, mert másként mit keresett volna a pécsi püspök a Mátrában, a kisebbszerű ágasi várban? Az ő hűtlensége és hanyagsága István ifjabb király szemében abból állhatott, hogy ő, mint IV. Béla király hive az ágasi várát, mint tulajdonát, nem záratta el IV. Béla király hadai előtt, melynek abban befészkelődvén, ellentálltak István ifjabb király hadainak s melyet ennél fogva ostrommal kellett kézrekerítenie.

¹ Turul, 1901. 117. l.

² Árpádkori uj okmánytár, XI. k. 544—548. l.

Ezen időtájban Jób püspököt más oldalról is fenyegette baj. 1264. évben az esztergomi érsek és más egyházi személyek panasza folytán IV. Orbán pápa ellene ismeretlen okból vizsgálatot rendelt.¹ Jób pécsi püspök és a panaszt tévő esztergomi érsek és egy pécsi kanonok ennek folytán Rómába idéztettek, de ott megjelent megbizottaik az ügyet el nem végezhetvén, két évvel később, 1266-ban IV. Kelemen pápa újabb vizsgálatot rendelt.² Úgy látszik, hogy ez Jób püspökre nézve kedvezően ütött ki, mert püspöki állásában továbbra is megmaradt.

IV. Béla király halálával 1270. évben fia István, a mint a királyi trónt elfoglalá, esküvel biztosítá az ország báróit és nagyjait, hogy őket összesen és egyenként jogaikban bántatlanul meg fogja hagyni.³ Ennek megfelelőleg Jób pécsi püspököt is kegyeibe fogadá, őt mosonyi főispánnak nevezé ki⁴ s mint ilyennek neki, valamint testvére Zaah comes fiainak 1272. évben a fönt említett öt gömör-vármegyei falut újlag oda ítélé Kopasz Detrik és társai ellenében,⁵ mely ítéletét három évvel később, 1275. évben utóda Kún László király is úgy Jób pécsi püspök, mint testvérének II. Zaah comesnek kiskoru fiai u. m. ifjabb Jób (II) és testvérei részére megerősíté.⁶ De az ágasi várát és uradalmat Jób püspök többé nem nyerte vissza, mert annak birtokában az új birtokost 1272. évben Kún László király is meghagyta.⁷

Jób püspök a mosonyi főispáni méltóságot 1272. és 1273. években viselte. Ez utóbbi év elején, midőn osztrák ellenséges hadak az országba betörttek, a győri várba szorult, melynek parancsnoksága is reá bízott, de azt megvédeni nem bírván, elveszté s maga is fogságba esett.⁸ Miután kiszabadult, még hat éven át, 1279. évig emlékeznek róla, mint pécsi püspökről az oklevelek.

Kún László királynak mindvégig bírta ke-

¹ Monum. Eccl. Strigon. I. k. 507. l.

² U. ott, 538. l.

³ Árpádkori uj okmánytár XII. k. 11. l.

⁴ Árpádkori uj okmánytár, IV. k. 2. l., IX. k. 2., 4., 11. l., XII. k. 48., 50., 70. l.

⁵ Árpádkori uj okmánytár XII. k. 48—50. l.

⁶ U. ott, 133—135. l.

⁷ Fejér, Codex Dipl. V/II. k. 50. l.

⁸ Szalay L., M. orsz. Tört. II. k. 94—95. l.

gyét. 1278. év vége felé (október havában) egy ideig kir. kancellár és baranyai főispán volt s mint szomszéd birtokos írásbeli beleegyezését adta, a lajmeri (Laymer-i) nemesek közt történt bizonyos birtok eladáshoz, minek alapján a pécsi káptalan azon nemeseknek rendes bizonyáglevelét állított ki.¹ Az oklevélben nincs említve, hogy az eladott laymeri birtokrész, melyik vármegyében feküdt; ahogy Pécs környékén, vagy valahol a Dunán tul, ekkor ezen birtok Jób püspöknek csakis szerzett birtoka lehetett, mivel a Záh nemzetségnek ősi birtokai nem ott, hanem, mint láttuk, Heves, Nógrád és Gömör vármegyékben terültek el. Az utóbbiban Kún László királytól adományt is vett, Csákány nevű földre Gömör mellett, melyet halála után 1282. évben előbbeni birtokosai a királytól visszanyertek.² Ezen évszámmal nem egyezik Fejér György azon adata, mely szerint Jób püspök még 1284. évben is helyet foglalt volna az országnagyok között.³

Testvére II. Zaah comes még elébb elhunyt, mert mint fõntebb láttuk, 1272. és 1275. években. V. István király ítéletlevelében és Kún László király megerősítő oklevelében már csak kiskoru fiai említettnek. Az idézett oklevelek ezen kitételei: «Jób püspök és kiskoru öcscei (fratres), Zaah comes fiai», oly következtetést látszanak engedni, mint ha Jób püspök Zaah comes kiskoru fiainak testvére s maga is Zaah comes fia lett volna. De hogy ez nem volt így, kitünik István ifjabb királynak fõnt idézett 1262. évi ítéletlevelébõl, melyben mint egyik pörlekedõ fél Jób pécsi püspök és testvére Zaah comes neveztetnek meg; ha tehát a késõbbi 1272. és 1275. évi oklevelekben ugyanazon pörös ügyben és ugyanazon pörös fél tagjaiként «Jób püspök és kiskoru öcscei, Zaah comes fiai» soroltatnak elõ, ezen nem jelenthet egyebet, mint hogy ezek, Jób püspök elhalt testvéreinek valólanak a fiai, tehát a «fratres» kitétel tágabb értelemben veendõ.

II. Zaah comesnek fiai közül csupán II. Jóbot és III. Feliczián mestert ismerjük, a többieknek, ha voltak, neveik nem maradtak reánk.

II. Jóbról és viselt dolgairól hallgatnak a kút-

források. III. Feliczián mester nevével 1301. évben találkozunk elõször, mikor õ mint békebíró (homo arbitrans) részt vett többekkel együtt a Drái (Drahi) Tamás és fiai — valamint a Záh nemzetségbeli Folkusfia Mihály és fiai között felmerült pörös ügy elintézésében s a nógrád-vármegyei Pöstény nevü birtok határainak megjárásában.¹

A mint III. Endre királynak, az Árpádok utolsó férfiivadékának holtteteme fölött a sirbolt bezáródott, a magyarság nem kis része a leányági idegen ivadékok jogosultságát a magyar trónra tagadván, Csák Máté körül sereglett, kit mint a honfoglaló hét fejedelem, a «Hétmagyar» egyikének, Elõd fejedelemnek sarját a magyar trónra jogosultabbnak ítelt. III. Feliczián mester is a magyarság ezen részéhez csatlakozott s Csák Máté pártjának fõemberei közt foglalt helyet. De midõn a nemzet nagyobb része 1307. évben Róbert Károlyt királyául elfogadá, neki a következõ 1307. évben Csák Mátéval együtt Feliczián is meghódolt.²

Az egyetértés azonban a nemzet kebelében nem soká tartott. Károly király nem tudott, vagy nem akart az ország törvényeihez, alkotmányához alkalmazkodni, saját akarátát elébe helyezte a törvénynek s érvényre akará juttatni mindenki ellenében. Lehet hogy ezért, avagy hogy Károly király vele felsõbbségét éreztette, Csák Máté röviden meghódolása után ismét nyíltan fegyvert ragadott ellene, az elégtelenség tágabb körökben is forrongásba hozta a kedélyeket s a polgárháboru ismét az egész felföldön fellángolt, vést, nyomort, öldöklést és pusztítást hozva mindenfelé, a nemesek kastélyaira és a pórok kunyhóira egyaránt.

Csák, vagy a mint akkor nevezék, Trencsényi Máté körül összesereglenek hivei számosabban, mint valaha. III. Feliczián mester is ujlag hozzá csatlakozott.

A zendülök és a király hivei közt a mérkõzés s az elkeseredett véres küzdelem 1312. évben Kassától nem messze, a rozgonyi mezõben ment véghez.³ «Oly igen kemény ütközetre kerülte a dolog» — kiált fel Márk barát, a Képes

¹ Zichy okmánytár, I. k. 39—41. l.

² Árpádkori uj okmánytár, XII. k. 356—7., 369. l.

³ Fejér, Codex Dipl. VII/II. k. 107. l.

¹ Anjoukori okmánytár, I. k. 11. l.

² Fejér, Codex Dipl. VIII/V. k. 52. l.

³ Anjoukori okmánytár, II. k. 280—284. l.

krónika szerzője — «a milyen Magyarországon a tatárok idejétől fogva nem vivotott»¹ s a krónikás itélete nem tűnik fel túlzottnak, ha figyelembe vesszük, hogy a felkelők részéről mindkét hadvezér, Demeter és Aba halva maradtak a csatatéren s a királyiak közül is egész sorát nevezik meg krónikáink azon előkelő nemes uraknak, kik életük árán vásárolák meg Károly részére a győzedelmet, köztök Györke fiát Györkét (nem Gyürkit, mint Szalay írja), a király zászló-tartóját, kivel, a mint az ellenséges csapások alatt halva összerogyott, a király zászlaja is alá hullott.

Ezen vereség a felkelők ügyén nagy csorbát ejtett. Ámde Trencsényi Máté hatalma még nem volt megtörve. A felföldön s különösen Hont és Nógrád vármegyékben még a rozgonyi ütközet után is, Trencsényi Máténak 1318. évben bekövetkezett haláláig az ő párthivei valának tulsulyban. Oda mutat, hogy a király egyik hívét, Bögdöd (Bugud) hont-vármegyei nemest, a mint a királyhoz volt menendő, 1316. évben Máté hívei elfogták s Máté elébe vivéék, ki őt fogásba vetve, kegyetlenül megkinoztatá.² De Trencsényi Máté halála után pártja szétmállott s bár unokatestvére anyai részről, Cseh István néhány nyal Máté hívei közül még továbbra is lobogtatá a zendülés zászlaját, de tekintve hiveinek csekély számát, a király ellenében győzelemre többé nem számithatott. Károly király hadvezérei a zendülést az egész országban elnyomták s az abban résztvettek közül azokat, kik a csatatéren el nem estek, vagy külföldre nem menekültek, avagy meg nem hódoltak, a király büntető vaskeze sujtotta.

III. Feliczián mester a rozgonyi szerencsétlen ütközet után is hű maradt Trencsényi Mátéhoz; miért is Károly király 1315. évben összes, bárhol fekvő birtokait Domokos nádornak adományozta.³ Utóbb azonban, valószínűleg Trencsényi Máté halála után, Károly királynak újra meghódolt, ki őt ennek folytán birtokaiba visszaahelyezvén, családjával együtt kegyébe visszafogadá, leányát *Klárát*, ki szépségével tündökölt, udvari hölgyei közé vétette, Feliczián mesternek pedig

udvarába szabad bejárást engedett, előtte a király ajtaja ellenvetés nélkül nyitva vala, mondja a Képes krónika.¹

Károly király ekkor hatalmának tetőpontjára hágott, «kedvező szelekkel hajóza és a tenger bodor hullámaint szerencséje hajója kedvére hasogatta».² Ellenfelei az ország határain belül egytől-egyig leverve, a polgárháboru elfojtva, a főméltóságok biztos kezekben, vitéz főispánok, mindmegannyi megbízható hadvezér parancsa alatt kipróbált hadcsapatok készen álltak a király parancsainak vak végrehajtására. Csak érdeméül lehet Károly királynak felróni, hogy az öldöklő polgárháborunak, habár vas kézzel, véget vetett. Érdeme növekszik és dicsőséggé fokozódik vala, ha ily korlátlan hatalomnak birtokában az ország fiait, kik tőle várták az ország sorsának jobbra fordultát, bölcs és igazságos kormányzásában részesíti, az ország törvényeit és alkotmányát tiszteletben tartja s a felzudult kedélyek lecsillapításához járul.

Ámde Károly király az önkény felé hajolt, szükeknek érzé az ország alkotmányának és törvényeinek korlátait, kegyét ezek fölé emelé s az ország ősi törvényeinek szellemével ellenkező intézkedései által a nemzet soraiban újabb és újabb elégedetlenséget keltett, mely az egyháznagyoknak a pápához intézett panaszleveleiben nyer kifejezést s hogy a nyílt lázadás, melyet ezek fenyegető veszélyként említettek, ki nem tört valószínűleg, annak oka részint a hazafiak kimerült voltában s a béke után való vágyódásában, részint pedig a királyi hatalomnak oly nagy mérvű és korlátlan kifejlődésében rejlett, melynek ellenében fegyveres ellentállás semmi kilátást sem nyújtott sikeres eredményre.

Bizonyítékokat Károly királynak tulajdon oklevelei szolgáltatnak. Legyen elég itt csak néhány példát fölemlitenünk, melyeknek figyelembe vétele szükséges azon kor viszonyainak megítélésére, melyben III. Feliczián mester merénylete végbement.

1328. évben Hektorfia Miklós mester udvari apródját Győr és Veszprém vármegye tisztviselőinek és bíróságainak hatósága alól,³ 1330. év-

¹ Képes kronika, 96. l.

² Anjoukori okmánytár, II. k. 442. l.

³ Anjoukori okmánytár, I k. 385. l.

¹ Képes kronika, 102. fej.

² U. ott.

³ Anjoukori okmánytár, II. k. 379. l.

ben pedig Lőrincz mestert, az Ujlakyak őst és testvéreit, valamint összes rokonait, maradékaikkal s minden jobbágyaikkal egyetemben az ország összes bíróságainak, u. m. a nádor- és alnádornak, bán- és albánnak, országbíró- és alországbírónak, valamennyi megyék fő- és alispánjainak, szolgabiráinak és általában az ország bármiféle bíróságainak hatósága alól fölmenté s őket minden pörös ügyeikben a király közvetlen bírósága alá helyezé.¹ Képzelné lehet, hogy ily kiváltságos állapotra emelt hatalmasok — a király kegyencei — netaláni kihágásainak ellenében mily nehézségekkel járhatott az ország többi lakóira nézve igazságuk kikeresése.

Továbbá Doncs mester zólyomi főispánnak 1327. évben szabadalmat és jogot adott, hogy valahányszor a király kíséretében hadjáratba indul, tetszése szerint bármily czimerjelvényt választhasson magának s viselhesse megaranyozva fegyverzetén, sisakja tetején avagy zászlaján s ha bárkit a többi lovagok közül hasonló arany vagy aranyozott czimerjelvény használatában éri, ez tartozék azt neki átengedni s Doncs mesternek álljon hatalmába azt tőle minden ellenmondás nélkül elvenni.² Melyik úr vagy lovag, kivel ez meg talált történni, vetette magát alá szívesen ezen rendeletnek? kivált ha figyelembe vesszük, hogy hazánkban azelőtt a czimerjelvények választása és viselése a nemes urak ősi jogához tartozott és nem függött királyi adományozástól vagy megerősítéstől. Ily és hasonló törvényellenes kiváltságok osztogatása által sértve érezhették magukat ősi jogaikban a várurak és kisenemesek egyaránt.

Ily viszonyok mellett természetes, hogy Károly király kegyenceinek és udvaroncainak elbizakodása nem ismert határt s oly közszellemet

ébresztett, melynek egyik sajnálatra méltó eredményeként tűnik elő III. Feliczián mester leányának, a szerencsétlen Klárának meggyaláztatása is.

III. Feliczián mesterben, a büszke nemes úrban, ki szokva vala jogaiért karddal kezében helyt állni s kinek érzelmei a mindennapi jogsértések és önkényes rendeletek miatt különben is forrongásban lehettek, a leánya becsületén ejtett sérelem minden indulatot fellángoltatott.

Ő ezen időben, 1330-ban már hatvan éven túl lehetett, mert ha föl vesszük, hogy 1272. évben, mikor róla és testvéreiről mint kiskorúakról történt említés, ő még nem haladta túl az öt évet akkor 1330. évben legalább is hatvanhárom évesnek kellett lennie. Ezen számítással egyezik a Képes krónika előadása is, mely szerint Feliczián mester azon időben már élemedett koru őszbe vegyült vitéz volt.¹

A király és családja ellen boszujában elkövetett merénylete mindenki előtt ismeretes.

Az indító okra nézve, mely Feliczián mestert merényletének elkövetésére vezérlé, újabb időben az általánosan az elfogadottól eltérő vélemény nyilvánult.

Érdemes történetirónk, Pór Antal azon nézetének adott kifejezést, hogy Feliczián mester leányának Klárának a királyi udvarban a királyné tudtával és segédkezésével történt meggyaláztatása valótlanság, melynek rosszakaró rágalmas forrása a nápolyi Johanna feslett udvarában keresendő, továbbá hogy Feliczián mester vérszomjas haimatomaniacus szörny, azaz öldöklési őrjöngésben szenvedett és végre, hogy «nincs alapos ok arra, hogy a hivatalos ítélet előadását, mely Záh Klára nevét nem is említi, kétségbe vonjuk.»²

KUBINYI FERENCZ.

¹ Anjoukori okmánytár, II. k. 463—467. l.

² U. ott, 336—337. l.

¹ Képes Krónika, 102. fej.

² Századok, 1900, 9. l.

KONT MIKLÓS NÁDOR CZIMERE.

(Öt czimerképpel.)

Botka Tivadar «Kont nádor téves sarjadéka»¹ czimü, szokott alaposságával megírott értekezésében kétségbevonhatatlan hitelességgel megírta a Kont Miklós nádor származását első ismert őstől, egy Geuge vagy Guge nevü, valószínűleg szláv eredetü főurtól kezdve, a törzs kihalásáig. Kimutatta, hogy e törzsből két család vált ki; Kont nádoré, mely később az Ujlaky nevet vette fel és a Raholczayaké. Ismeretes, hogy mind a kettő kihalt.

Botka értekezése után genealogiai szempontból nincs mit mondanunk, az alábbiakban a törzs czimerét óhajtom, meglevő adataink alapján, régi alakjában visszaállítani.

Mielőtt azt tenném, ki kell térnünk egy mostan is élő főuri család, az erdődi herczeg és gróf Pálffy család téves, de még mindig elfogadott származására, mely zavarja az egyöntetűséget a Göge-törzs czimerénél. Botka Tivadart is ezen téves leszarmazás megdöntése indította cikkének megírására, föltünvén neki Budavárban egy háznak következő felirata: «Ez volt I. Lajos király idejében, Kont Miklós nádornak, a mai Pálffy Gróf család ősapjának egyik háza». E felíratra azt mondja: «a történelmi igazság nevében kifogásom van a tábla azon kifejezése ellen, hogy Kont nádor volt a mostani gróf Pálffy család ősapja. Ezt én czáfolhatatlan érveim alapján, merőben tagadom». És értekezése folyamán fel is sorolja ezen érveket, melyek valóban czáfolhatatlanok.

Nagy Iván «Magyarország családairól» írott nagy munkájában, még Botka Tivadar cikkének megjelenése előtt, 1862. évben, a Pálffy családról írva ezt mondja:² «E fényes ház, egyike legrégebb és most is virágzó családainknak és utódja egyenes férfiágon a történelmi nevezetességü kihalt Héderváry nemzetség Kont nevü fényes ágának.» Tehát egyenes élő utódja egy kihalt ágazatnak! És ezen állításának forrásául idézi a Pálffy család hivatalos, de nem hivatott történetírójának, Albrecht József her-

czegi levéltárosnak 1830. év körül írott kézirati munkáját a Pálffy család származásáról. «Valamint így folytatja Nagy Iván, az Ujlakyak a Héderváryaktól, ugy a Pálffyak a Konthoktól és így szintén a Héderváryaktól származtak.»

E téves — és már Nagy Iván előtt is több történetíróinktól és genealogusunktól hirdetett — nézet és leszarmazás annyira megcsontosodott a magyar genealogiai irodalomban, hogy az, még az 1888. évben megjelent és erős kritikával megírott «Nemzetségi Zsebkönyvbe» is fel lett véve, a hol a gróf Pálffy család eredetéről ez van írva: «A legrégebbi előkelő családok egyike, mely általános vélemény szerint a Gejza fejedelem alatt bevándorolt Hederik nemzetségből veszi eredetét. E nemből kivált hédervári Konth családból ered a Pálffy család.»¹

Még kegyetlenebbül bántak el ezen erőszakolt leszarmazás heraldikai részével azok, kik ennek czimerével foglalkoztak.

Nagy Iván, idézett munkájában erre vonatkozólag így ír: «A Héderváry család czimerpaizsát három függőleges szelemen vagy folyam (!?) képezi . . . Kont Miklósnak czimerében jobbra dőlt paizsban, szintén látjuk a Héderváry czimer mását, azonban már csak két szelemen alakban és ezeket is inkább vizirányos állásban.»

Ezek szerint tehát a czölöp és pólya ugyanegy.

Báró Nyáry Albert «Heraldikájának» 70-ik lapján nagyon helyesen és a valóságnak megfelelőleg ezt mondja: «A Héder nemzetség nemzetségi czimere, veres mezőben, három ezüst czölöp volt. A 98. lapon Ujlaky Lőrincz pecsétét így írja le: «felnégyelt paizsának első tagjában két szemközt ágaskodó oroszlán, második és harmadik tagjában két pólya, a Héderváry család eredeti czimere.»

Tehát ő is azonosítja a czölöpöt a pólyával. Ezen genealogiai tévedést döntötte meg hiteles oklevelek alapján kétségbevonhatatlanul Botka Tivadar fent idézett jeles értekezésében, a hol alaposan bebizonyította, hogy Kont Miklós nádor nem származott a Héder nemzetségből s így ha

¹ Századok, 1870. évf. 139. l.² Nagy Iván, Magyarország. Csal. IX. k. 34. l.¹ Nemzetségi Zsebkönyv. 178. l.

a Pálffyak Kont nádortól származnának is, nem származnának egyszersmind a Héderváryaktól. Ellentmond ennek a heraldika is, a mennyiben a Héder nemzetség czimere czölöpök vagy hasítások, a Kont s a vele rokon családoké, az Ujlakyaké valószínűleg a Raholczayaké is: osztások.

De úgy a genealogia, mint különösen a heraldika, ellentmond a Pálffyak és Kont nádor ivadékaik közös leszármazásának is.

Az erdői herceg és gróf Pálffy család czimere napjainkig: kékben küllős arany kerékből előtűnő szarvas. Ugyanazon czimer, melyet Mátyás király az 1459-ben nemességre emelt Bakócz Bálintnak adományozott. Ezen czimer hitelesíteni látszik Podhraczkai állítását,¹ ki a Pálffyakat, Bakócz Miklósnak Pál nevű fiától származtatja,² mert alig képzelhető, hogy a Kont nádor leszármazója és Ujlaky Miklós bosnyák király atyja fia és kortársa letette volna fényes czimerét azért, hogy egy új nemesnek armálisban nyert czimerét helyette fölvehesse.

Midőn Pálffy Miklós 1581 április 24-én Prágában bárói diplomát nyert, még semmit sem tudtak a Héder-Kont nádor leszármazás meséjéről, mert az adományos leszármazásának emelésére a diploma a következő szavakat használja: «*praeterea cum majores quoque ipsorum, ac praecipue familia Erdődyana a qua paternam, Dersffyana vero aqua maternam ducunt originem, diversis occasionibus et temporibus, diversa et cumulata servitia praestiterint...*»³

A bárói oklevél eme szavai ismét csak Podhraczkai állítása mellett bizonyítanak.

Történelmünkben szerepet játszó családaink leszármazásának tisztázása mindig genealogiai nyereség, és ha ezen leszármazás veszít is fényben és régiségben, mindenesetre nyer az által, hogy ha azt az Ádám-, Andorás-, Estorás-féle valótlán, mesés hagyományok helyett positiv, minden kritikát kiálló alapokra helyezzük. A gróf

Széchenyiek czimere nem lesz azzal homályosabb, hogy az nem ékesítette paizsaikat a keresztes hadjáratok korában.

A Göge-törzs czimerének tárgyalásánál tehát, — mint nem ide tartozót, — mellőznünk kell úgy a Héder nemzetség, mint az erdői Pálffyak czimerét, és ha ezt teszszük, akkor megmarad a czimer egyöntetősége a nemzetség leszármazóinál.

A Kont ágazat czimerére elég korai adatunk van, Kont Miklós nádor nagy számban fenmaradt pecséteiben az 1356—1366. évig terjedő időkből. Sok van ilyen az országos levéltárban is, a honnan a pecsétek mutatója fénynyomatban is közöl egyet az 1359. évből. Ezen nádori pecsét a teljes czimert mutatja, osztott paizsot, melyben felül pólya van, vagy kétszer osztott (ezt a színjelzés dönti el), alul üres, a sisakdisz: koronás női törzs, nyakához illesztett szárnyakkal. Az egész czimer, úgy mint az a pecsétre vésve van, arányos részleteivel, kecsesen lengő sisaktakaróival, szép maradványa a XIV-ik századbeli klasszikus heraldikának.

Kont Miklós nádor czimerén kívül még a Raholczay ágazat sisakdiszét ismerjük Raholczay Leukus, Miklós és Gergely sisakpecsétje után 1426. évből, az országos levéltárban.¹ Ez is, miként a Kont Miklós nádor ágazatáé: koronás női törzs, nyakához illesztett szárnyakkal.

A czimer alakjára ezek volnának forrásaink, hogy mint idomult át a paizs ezen szokatlan heraldikai alakja az Ujlakyak illoki sirkövein² háromszor osztott paizzsá, Ujlaky Lőrincz pecsétein, annak bővített czimerében két pólyává, holott Ujlaky Miklós bosnyák király régebbi pecsétein az eredeti alakot használta? az épen a heraldikai szokatlansága következtében, meg nem értésből származhatott és szorosán véve nem tartozik tárgyunkhoz.

A czimer színeit hazai középkori heraldikánknak — az armálisok mellett — egyedüli teljes forrásai, a műemlékekre festett — fájdalom, nagyon csekély számban fenmaradt színes czimerek mentették meg számunkra. Itt elsősorban saját évekkkel ezelőtt elkövetett tévedésemet kell kijavítanom. Teszem azt annál szivesebben, mert

¹ Akad. értesítő, 1855. évf. 567. l.

² Botka Tivadar (Századok 1873. évf. 574. l.) őket a csallóközi dercsikai Kont családból eredőnek mondja. E mellett bizonyít a Pálffyak régi «Dercsikai» előneve is. A czimerkérdés is összeegyeztethető ezzel, mert a valószínűleg czimertelen egyszerű nemes, beléházasodván a Bakócz családba, czimer hiányában, könnyen használatba vehette felesége czimerét.

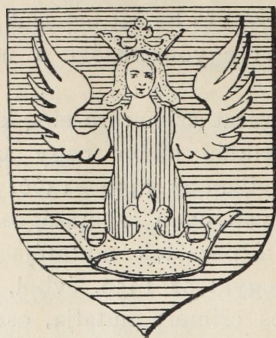
³ Nagy Iván i. m. IX. 41. l. első jegyzet.

¹ Orsz. ltár. D. L. 32768.

² Arch. Ért. Uj folyam, 1—8. l.

ezen tévedésem fölfedezése, egy kiváló középkori czimerünk teljessé tételéhez adja meg a döntő adatot.

A kassai székesegyház szentségházának XV-ik századból származó cimerei között van egy,

mely kék paizsban aranykoronából előtűnő veres ruhás, ezüstszárnyu koronás női törzset ábrázol.

A pelsöczi Bebek család sirköveinek és cimereinek ösmertetésénél a Turulban¹ azon hibát követtem el, hogy ezen cimert a Bebek családnak tulajdonítottam, azon téves feltevésből indulva ki, hogy ez a Bebek czimer sisakdiszének, a koronás női törzsnek — szájához illesztett ezüst halakkal — egy eltorzított alakítása. Tévedésemet hamar beláttam s azt a Turul következő kötetében² — a kassai dóm szentségháza cimereinek ösmertetésénél — néhai Csergheő Géza barátom tanácsát is meghallgatva, javítani igyekeztem. De most sem voltam szerencsésebb, mert most meg a Forgách czimer sisakdiszének néztük, melynél a czimerfestő, a koronás női törzs halántékához illesztett holdsarlókat szárnyaknak festette.

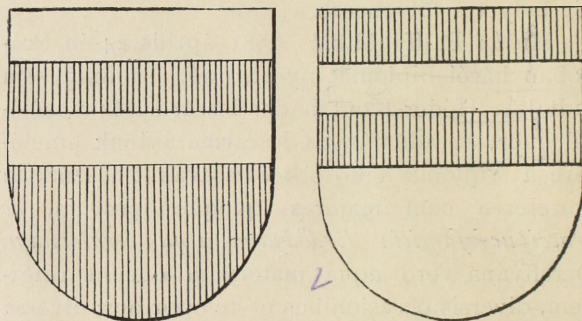
Azzal tisztában voltunk, hogy a kassai szentségház cimerei között ez az egyetlen, mely paizsba foglalva, valamely előkelő család sisakdiszét adja, de az igazira, a mely elrajzolás nélkül teljesen korrektül van ábrázolva, egyikünk sem gondolt, Ujlaky Miklós bosnyák király czimerének sisakdiszére!

Pedig a kassai szentségháznak ezen kétszer tévesen meghatározott cimere Ujlaky Miklósé mely legméltóbban is helyet foglalhatott oly

kiváló műemlék czimersorozatában, mely a király és az ország, Kassa szabad királyi város és az akkor legkiválóbb s legbefolyásosabb főurak czimeréből lett összeállítva.

A Göge-törzs czimerének sisakdisze egész kihalásáig változatlanul ugyanaz maradt. Azt még az Ujlakyak későbbi czimerbővítése sem érintette. Biztosan állítható tehát, hogy a színek sem változtak és ugyanazok voltak Kont Miklós nádor korában is, a melyek a kassai szentségház czimerénél láthatók: veres ruha a női törzsön és ezüst szárnyak.

Kétségtelen, hogy a középkori klasszikus heraldikát tekintve, ezek egyszersmind a paizsalak színei is. És mégis, ha ez uton ismerjük is a czimer színeit, még sem tudjuk, miként helyezük azt el a paizsalak heroldalakjainál? Mert lehet veres-ezüstben osztott, felül ezüst pólya, alul üres, vagy ezüst-veresben osztott, felül veres

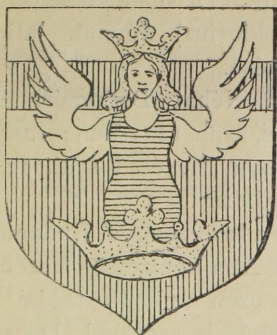

pólya, alul üres. A kétséget hazánk egy másik műemlékének, a vajdahunyadi vár lovagtermének freskói, illetve az ott lefestett cimerek oszlatják el. Ezen érdekes kutfőnket mai nap csak nagy óvatossággal használhatjuk. A czimersorozat későbbi önkényes átfestést szenvedett, az egyes cimerek elvesztették eredeti színeiket. Tapasztaljuk ezt különösen olyan cimereknél, minők p. o. Lossonczy, Héderváry, Széchy, melyeknek hiteles színeit más, kétségtelenül hiteles bizonyítékok állapították meg. És mégis ezen cimerek egyike mutatja meg az Ujlaky czimer ércz és szín-elhelyezését a paizsban. Köztük van ugyanis az Ujlaky czimer is, még pedig igen szép heraldikai felfogásban. A paizsban egyesítve a paizs heroldalakja s erre ráhelyezve a sisakdisz, koronából növekvő koronás, szárnyas női törzse. Az alapul szolgáló heroldalak: ezüst s veresben osztott.

¹ Turul, VI. k. 163. l.

² U. ott, VII. k. 24. l.

felül veres pólya, alul üres, a reá illesztett koronás női törzs szárnya ezüst, ruhája kék.

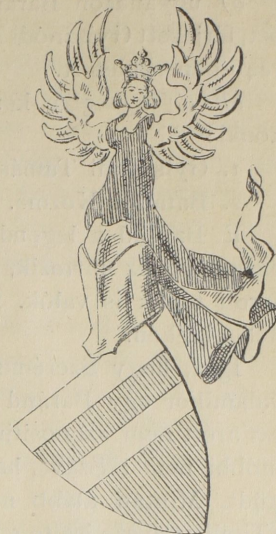
A ruha színének ezen eltérése látszólag hiba, de valójában a heraldikai jóízlés jele. Mert a kék ruhasínt a czimerfestő a paizsba szoritott alakok élénkebb és szabatosabb feltüntetésé végett alkalmazta, holott ha az eredeti veres színt hagyja meg, úgy ez elmosódott volna a heroldaloknak szintén veres színezésében.

Miután a vajdahunyadi freskó czimer nem meghatározza, hanem csak megerősíti a kassai szentségház Ujlaky czimerét és csak a már ismert színek elhelyezésére nézve igazít el: bátran elfogadhatjuk kutfő gyanánt.

Kont Miklós nádor czimere tehát: ezüst, veresben osztott paizs, felül veres pólya, alul üres, sisakdisz: veres ruhás, aranykoronás női törzs, ezüst szárnyakkal. Tarkaró: veres-ezüst.

Ezen czimer teljes meghatározásával középkori heraldikánk egy klasszikusan szép czimerrel lesz gazdagabb és teljesebb középkori nagyuraink czimersorozata.

CSOMA JÓZSEF.

A MARGIT-LEGENDA GENEALOGIAI ÉS FÖLDRAJZI ADATAI.

A «Monumenta Vaticana Episcopatus Vesprimiensis» című forrásmunka I. kötete azon tanuvalloásokat tartalmazza, melyeket Árpád-házi Margit († 1271) szenttéavattatása czéljából 1276-ban Budán felvettek. Ezen eredetiességük és közvetlenségüknél fogva a maguk nemében páratlan jegyzőkönyveket tudtommal még nem igen használtak fel, bár bátran mondhatjuk, hogy a régmúlt dolgokat felkutatató tudománynak bármelyik ága is talál helylyel-közzel bennök valami érdekeset; megjegyezzük azonban, hogy a jegyzőkönyvek nem az eredeti felvételt adják, hanem csak későbbi másolat alapján vannak közzétéve, minek következtében a kétségkívül már eredetileg elferdített hely- és személynevek újabb latinizálás és olaszosítás által némely esetben a felismerhetetlenségig el lettek ferditve.

Midőn jelen sorokban csak azon genealogiai és földrajzi adatokat akarnók meghatározni, melyeket eddig sehol sem találtunk meghatározva, ki kell emelnünk, hogy ebbeli törekvésünk helylyel-közzel legjobb akaratumk mellett sem veze-

tett célra, úgy hogy a meg nem határozott neveket a meghatározottak mellett egyszerűen csak valószínűségi érveléssel fogjuk bemutatni.

* * *

Badobora. Néhai Badoborai István úr leánya Erzsébet, szül. 1228-ban, 1242/3 óta zárdában élt. Vallomása a nevezett helység meghatározására szolgáló adatokat egyáltalában nem nyújt.

Tekintettel arra, hogy Geregye nb. «Berettyói» Pál volt országbírónak leánya is a tanuk között szerepel és hogy a nagyváradai egyházmegyéből bizonyos Kőrösi Márk is vall, azt lehetnök, hogy talán a Biharmegyében már 1266 előtt felmerülő *Latobár*-ral¹ van dolgunk.

Baránd. Barándi Ivánka (= Johanka) fiai Miklós és Ivánka bizonyos Tiudei Dombó nevű hatalmas birtokossal ellenséges viszonyban lévén, ennek fogságába kerültek, a mikor is ez őket a Dunába akarta fojtatni. Ezt elbeszélük:

¹ Fejér, IV/III, 319. l. (Latibar).

a) ugyanazon Barándi Miklós leánya Erzsébet, férjezett Gyisznódi Mihályné, kinek fia, Máté, 1246-ban született.

b) a fogságba kerülteknek következő rokonai:

1. Gyisznódi Tamás.
2. Batatini Kozma.

E Baránd a legenda szerint a kalocsai egyházmegyéhez tartozik, a hova az összes itt felsorolt tanuk is valók. Keressük tehát az ország déli vidékén.

Igaz, hogy Szerémmegyében a Száva mentén valamikor egy Baránd nevű helység feküdt,¹ de ezt azért nem azonosítjuk a fentebbelivel, mert ez utóbbi nem a Száva, hanem a Duna vidékén feküdt. Miután alább meglátjuk, hogy Dombó a «Titeli» nevet viselte s egy Dombó nevű vár valamikor Kevemegyében létezett, biztosra vehetjük, hogy e Titel vidékén feküdt dunamenti Baránd a mai torontálmegyei, Pancsova vidékén fekvő *Baranda* nevű helységgel azonos.

Barloc. Barloci Bethé (= Beche = Becha = Véty) a veszprémi egyházmegyéből való, a királynéi szakácsnépek nemzetségéből származó szabad ember; neje Gunig (= Kunigund vagy Gyöngy = Gung); fia: István.

Miután a fejérmegyei Barcz 1460-ban Barocznak is mondatik² azt hisszük, hogy Barloc e *Barcz*-czal azonos; megjegyzendő azonban, hogy a Veszprémmegyében fekvő Vöröstó plébánosa fentebbi Bethé parochusának vallja magát.

Batatinio. Kozma nevű nemes ember «de Batatinio» a kalocsai egyházmegyéből. Neje: Anastasia. Maga Kozma a Barandaiak rokona, ki Dombó gaztettét ismeri s előadja.

Miután János kalocsai érsek 1290 augusztus 2-ikán egyik okiratát «Bakachynum»-ból keltezi,³ határozottan kimondhatjuk, hogy e «Batatin» az 1290-ben említett Bakachyn-nal azonos, ez pedig nem más, mint azon *Bakacs* nevű helység, mely 1399-ben Bodrogmegyében szerepel.⁴

Betama. Néhai Betamai Drisius-nak leánya Margit apáczsa, szül. 1232-ben; 1260 óta a zárdában él. E helység meghatározására egyetlenegy adatunk sincsen. Fonetikailag még leginkább

a valamikor Bodrogmegyében (1334 Zichy-okmánytár I. k. 421. l. és Wenzel XII. k., 518. l. 1291) létezett *Bothalma* (Bochalma) nevű helységhez hasonlít. «Drisius» kétségkívül a magyar Derzs (= *Desiderius*) névnek latinizálás utján létrejött ferditése.

Bodomér. Néhai Bodoméri Tamás comes neje Olympias, szül. 1221-ben; 1255-óta a zárdában van. Leánya Erzsébet szül. 1241-ben, 1248 óta van a zárdában.

Igaz, hogy a sárosszegyei Budamér a XIII. század végén az Aba nemzetség kezén volt és hogy a nemzetség ezen ágának tagjai sorában 1280 előtt egy Tamás is szerepel. De miután Olympias 1255 óta a zárdában tartózkodik, azt kell hinnünk, hogy férje már 1255 körül halt meg és hogy ennek következtében fentebbi Bodomér másutt keresendő. A baranyamegyei Budmér-re nem igen gondolhatunk és így a legnagyobb valószínűség a mellett szól, hogy itt a Fejérmegyében még most is létező *Bodmér* helységgel van dolgunk.

Caboli. Néhai Caboli Luká(cs) úr leánya, Benedikta, szül. 1238 körül, 1252 óta a zárdában tartózkodik.

Miután már láttuk, hogy számos tanu Bács-Bodrog-Szerémvidékről való volt, majdnem bizonyosra vehetjük, hogy e Caboli nem más mint a Bácsmegyében még most is létező *Kovil*, mely egynehányszor «*Kabol*» néven is szerepel.¹

Cadria. Olympias, Margit dajkája egy tanura vonatkozólag azt mondja, hogy az illető jelenleg (t. i. 1276-ban) a tenger mellett «in Cadria» lakik. Ez alig ha lehet más, mint *Fadra* vagyis a mai Zara.

Caren. Néhai Cuti fia Elek «de villa Caren» a kalocsai egyházmegyéből; gazdag, szabad nemesember.

Miután ő is a Barandaiakon történt erőszakoskodásról tanuskodik, világos, hogy itt a szerémmegyei *Káron*-ról van szó, melyet a legrégibb időktől kezdve a Gutkeled nemzetség egyik ágának birtokában találunk. Miután magát gazdag nemesnek vallja, alig tévedünk, ha őt is egy Gutkeled nb. *Guth* (= Cuti) fiának vesszük.

Caris. Marcus de Caris a nagyváradi egyházmegyéből.

¹ Csánki, II. k. 241. l.

² Csánki, III. k. 319. l.

³ Hazai okmánytár, VIII. k. 285. l.

⁴ Csánki, II. k. 193. l.

¹ Csánki, II. k. 152. l.

Kétségkívül a felette számos *Körös* nevű helységek egyike, melynek fekvését a rendelkezésünkre álló vallomásból biztosan meg nem határozhatjuk.

Cata. A mennyiben el nem ferditették, *Káta* nevű helységgel volna dolgunk.

Miután a várkonyi plébános előadja, hogy a várkonyi templom tiszteletére tartott egyik ünnepély alkalmával a catai, padányi és kúrti plébánosok jelen voltak, kézzelfogható, hogy e Cata valamikor a Pozsonymegyének alsó csallóközi járásában feküdt falvak szomszédságában létezett.

Coan. Erzsébet, kinek fivére Tamás a *budai vár egyik külvárosában* lakott, előadja: hogy atyjának háza «Coan»-ban állott. Atyja: Achilles; anyja: Fera; ez utóbbinak fivére: Lukács.

E Coan véleményem szerint nem más mint *Tabán*.

Curt a győri egyházmegyében.

Miután ennek plébánosa ugyanazt adja elő, a mit a várkonyi lelkész «Gayai» Bodó comes fia Istvánról mond és mellette a patonyi plébános is szerepel: világos, hogy itt a pozsonymegyei alsócsallóközi járásban lévő *Kürt*-ről van szó.

Endreit. Dámián fiai: Guirich (= Györk), Buda és György. Guirich fia: Lőrincz.

Miután a helység a pécsi egyházmegyében feküdt, nem más, mint a tolnamegyei *Endred*.¹

Gaura. Néhai Gaurai Taurus úr leánya Candida, szül. 1248-ban 1255 óta van a zárdában. Meghatározására egyetlen-egy támaszpontunk sincs. Gaurát nem merjük Györrel (= Jaurinum) azonosítani. Taurus-ról mint keresztnévről, azt hisszük, hogy ferdités. Majdnem biztosra vesszük, hogy Maurusnak kellene állnia (Győr nb. Maurust ismerjük).

Gaya. «Gayai» Bodo comes fiának, Istvánnak idegbajáról tanuskodnak a várkonyi és kúrti plébánosok. Hivatkoznak a kátai, padányi és patonyi lelkészekre, Lúcsi Töbör comesre, «Gayai» Bodo tisztjeire: Karcsai István és Mihályra. Mindezekből kitűnik, hogy «Gaya» Pozsonymegyének jelenlegi alsó csallóközi járásában fekvő község egyike.

Igaz, hogy Fejér, VII/I. k. 350. l. szerint Mária királyné Vecsei Bertalannak 1268-ban többek között a Pozsonymegyében feküdt Gaay nevű

királynéi földet adományozta, de mi ezt az alsócsallóközi Gayával nem tartjuk azonosnak. Midőn 1317-ben a magvaszakadt (Vág-) Vecsei Bertalan után maradt birtokokat felsorolják, azok között nem Gayát, hanem a Pozsonymegye galántai járásában fekvő Gány-t találjuk, melyet egy 1297. évi oklevél királynéi földnek ismer;¹ világos tehát, hogy Fejérnél y helyett n-nek kellene állnia és hogy Gaay helyett Gaan olvasandó.

Midőn Ratold nb. Roland nádor és Pozsonymegye főispánja 1250-ben Nádasdi Mihály fiait a légi, patonyi, féli, pakai, étei, tejedi, lúcsi és szarvai udvarnokok századosai ellenében szabadságaikban megerősíti, a nemesek közül Pucus de *Gala* is szerepel.²

1268-ban olvassuk, hogy egy patonyi birtokrész déli irányban *Gala* nevű faluval határos.³

Bodó, a királyi udvarnokok ispánja megkapja 1269-ben a Csallóközben fekvő, Nádasddal és Szarvával határos Bár nevű birtokot.⁴ E Bodónak fivére Márton nőül vette Karcsai Szalagos leányát, Pécs-et, kit férje halála után Bodó, fia Mihály és ennek fivérei, hitbéri és hozományi követelésére nézve kielégítenek.⁵ E Bodó fia Mihály 1296-ban határozottan Baar tulajdonosának neveztetik és azzal van megbizva, hogy az Olgaiak számára a csallóközi Szoros nevű helységet határolja.⁶ 1309 augusztus 19-ikén pedig mint Bodó fia: «Csallóközi Mihály» Trencsényi Máté nádor megbizottja szerepel.⁷

Mancsa fia: *Galai* Benedek 1289 és 1290 között Kondorosi Bertalantól egy szolgát vesz. Ugyanő veszi 1294-ben a felső-csallóközi járásban fekvő Torcs-ot is.⁸ 1310-ben pedig mondja Hutstock Detre, Pozsonymegye alispánja, hogy Mancsa fiai Benedek és Jakab, valamint ezeknek fiai *Gelye* falun birtokolnak és hogy Bodó comes fiainak ottani birtoka az övéikkel egy és ugyanazon határvonalban fekszik, továbbá, hogy Bodó fiai Ó-Báron is birtokolnak.⁹

¹ Apponyi cs. okmánytára, v. ö. Wenzel, XII. k. 612. l.

² Hazai oklevéltár, 18. l.

³ Wenzel, III. k. 179. l.

⁴ Wenzel, VIII. k. 227. l.

⁵ Wenzel, IV. k. 260. l.

⁶ Hazai oklevéltár, 149. l.

⁷ Apponyi cs. okmánytára 43. l.

⁸ Wenzel, V. k. 17. 102. l.

⁹ Knauz, II. k. 630. l.

² Csánki, III. k. 424. l.

Pál fia *Galai* Péter 1302-ben nővérenek, Liljom-nak, hozományát, ennek férjének: Padányi (Pudun?) Saulnak átadja.¹

1308-ban tanusítja Gergely, *Gelle* falu plébánosa, hogy egyik hive bizonyos nőszoigálója felett végrendelkezett.²

1310 augusztus 9-ikén tanusítja a pozsonyi káptalan, hogy Bodó fia Mihály egy *Gelye*, Száros, Lég és Patony között fekvő birtokrészét Patonyi Lászlónak eladta.³

Simon fiai Mátyás és Péter de villa *Gelye* 1311-ben Doborgazi Lénárdtól Doborgazon egy kis birtokot vesznek.⁴

1312-ben a *Gelye* és Homoró felé vezető utat emlegetik a Szásziak.⁵ 1447-ben bizonyos Miklós *Gele* község plébánosa.⁶

Kondorosi Jakab 1320-ban birtokát a *gelyei*, sz. Péterről nevezett egyháznak hagyományozza. Ugyanazon évben Bodó fia Máté Kondorosi Tamásnak a szomszédja és bizonyos János a *gelyei* plébános. 1325-ben a *Gelye* falu felé vezető utat említik. 1328-ban Mihály a villa *Gele* plébánosa szintén Mihály nevü. 1358 és 1370-ben *Gele* plébánosa szintén Mihály nevü.⁷

Mindezekből megczáfolhatatlanul kitünik, hogy «Gaya» nem más, mint a Pozsonymegyének alsó csallóközi járásában még most is létező **Egyház-Gelle**, melynek eredeti alakja tehát nem Gaya, hanem «Galya» volt.⁸

Gisnod. Miután a Gyisznódi család tagjai a Barandaiakon Dombótól megejtett erőszakoskodásról tanuskodnak, Gyisznód maga pedig a kalocsai egyházmegyében feküdt, világos, hogy e helység *Bács-Bodrog-Szerémvidéken* létezett. Mint-hogy Baranyamegyében 1341 és 1342-ben *Gyesznód* (Geznoud, Gyznod, nevü helységet ismerünk,⁹ feltehetjük, hogy Disznódnak vagy Gyesznódnak nevezték.

¹ Knauz, II. k. 512. l.

² U. ott, 584. l.

³ U. ott, 626. l.

⁴ U. ott, 648. l.

⁵ U. ott, 664. l.

⁶ Zichy-okmánytár, IX. k. 174. l.

⁷ Anjoukori okmánytár, I. k. 554., 577., 578. l., II. k. 223., 361. l. V. ö. Hazai okmánytár, VII. k. 379., 385. l.

⁸ Azon Lúcsi Teber comes, kit 1276-ban emlitenek, bizonyosan *Töbör*. Ma is van *Gelle* táján *Töbör-Ete* nevü helység.

⁹ Anjoukori okmánytár, IV. k. 130., 213. l.

Goshovam. «Fiala, ki jelenleg Goshovamban lakik» azoknak egyike volt, kik Szentgyörgyi András nejét, Surát a bars megyei Nagy-Sallóból boldog Margit sirjához szállították.

Miután az ezen esetben szerepelt személyek kivétel nélkül Bars megyéből valók, magától értetik, hogy Fiala is bars megyei ember és így teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy «Goshovam» nem más, mint a Bars megyében még most is létező *Garan-Kosztolány* ferdítése.

Guarcon. Miután plébánosa Gellei Bodó fia István betegségéről tanuskodik és a helység az esztergami egyházmegyéhez tartozik, határozottan kimondhatjuk, hogy a Pozsonymegyének alsó-csallóközi járásában fekvő *Várkony*-nyal azonos.

Hatt. Károni Gut fia Elek előadja, hogy maga látta, hogy a Barandaiak kötözve voltak. Azon kérdésre, hogy mely helységben voltak fogva, azt mondja: «in villa Hatt.»

Miután Káron Szerém megyében feküdt, maga Elek a Károni nevet viseli, világos, hogy «Hatt» nem más mint azon «*Háb*» (*Haab*) nevü szerém megyei helység, mely valamikor a károni kastélyhoz tartozott.¹

Irich. Miklós, ki 1276-ban a vácsi egyházmegyéhez tartozó Szentersébeten lakott, Irich helységből származó ember volt.

Miután Szentersébetet Nógrádmegyében találjuk, azt hisszük, hogy «Irich» alatt talán a ferdített *Irin*y lappanghat.²

Latus. E helységnek lelkésze jelen volt Gellen, midőn egy ott tartott hitszónoklás alkalmával Gellei Bodó comes fiának gyógyulását közölte. E szerint e helység is valamikor a Csallóközben létezett, hol azonban jelenleg az alsócsallóközi járásban e néven hiába keressük. Régi nyomait a következőkben találjuk:

Tiborc és fivére Márton 1237-ben a Pozsonymegyében fekvő Süly nevü birtokukat többek között Latus-nak, a csallóközi udvarnokok ispánjának adják el.³

1243-ban Latus comes Karcsa mellett birtokos.⁴ 1275-ben Latus fiai Felső-Csallóközben

¹ Csánki, II. k. 245. l.

² Károlyi okmánytár, II. k. 342. l.

³ Fejér, IX/III, 3. k. 142. l.

⁴ Hazai okmánytár, VII. k. 28. l.

Tárnok és Csukárpaka mellett Ferregen birtokolnak,¹ Latus leánya Suug, Sári Bató neje 1287 előtt halt meg.² 1291-ben Latus fia Barabás padányi birtokos;³ fivére: Bartal. 1322-ben Latus fia Péter lúcsi birtokos.⁴ 1320-ban bizonyos Benedek a felső-csallóközi Sámot és *Lattis* (?) között lévő birtokából hat holdat ad el a pozsonyi káptalannak.⁵ Alig tévedünk, ha felteszszük, hogy a helység az 1243-ban szereplő Latustól vette nevét.

Meger. Megyeri János, Zegise és Péter a váczi egyházmegyéből, tanuskodnak e János nejeinek gyógyulásáról. E Meger alatt a nógrádmegyei *Meger* értendő.

Morlochum. Gellei Benedek (de villa Gaya in Morlochum.) Miután Gaya = Gelle az alsó-csallóközi járásban fekszik, határozottan mondhatjuk, hogy «Morlochum» csak a *Csallóköz* ferditése («Chollokuz»-nak kellene állnia).

Nenigh. A nógrádmegyei Tarnóczi Miklós neje Kunig(und) előadja, hogy 1269-ben Tarnócson ikergyermekeket szült, de hogy ezek nem sokára Nenigh nevű faluban meghaltak. E helységnek ura bizonyos Veligh. Ugyanezt mondja férje s leánya.

Miután Nógrádmegyében még most is «Vilke» nevű helységet találunk, melyet még 1423-ban is «Welike»-nek neveztek⁶ és e helység minden valószínűség szerint urától, az 1276-ban szereplő Velightól vagy ennek egyik ösétől vette nevét, több mint valószínű, hogy Nenigh helyett Veligh-nek kellene állnia s hogy ennek következtében «Nenigh» nem más, mint a későbbi Welike, a mostani *Vilke*.

Petor. Midőn a kúrti plébános Gellei Bodó comes fia István betegségről szól, azt is említi, hogy többiek között Gellén a «petori» plébános is jelen volt. «Petor» tehát nem más, mint az alsó csallóközi járásban fekvő *Patony* ferditése. Megjegyzendő, hogy forrásunkban a «Petor» szó után kérdőjel következik.

Salon. Saloni Germán leánya született 1249-

ben, 1256 óta a zárdában tartózkodik. E Salon meghatározására nincsenek támaszpontjaink.

Serenna. a) Néhai László «comitis de Serenna» leánya Erzsébet született 1242-ben; 1249 óta a zárdában van. b) Néhai Seserennai Illés leánya Ilona 1256 óta apácza.

Azt hisszük, hogy «Serenna» és «Seserenna» egymással azonos helynevek; az utóbbi csak az előbbinek rosszul irt alakja. Meghatározására nincsenek támaszpontjaink. Valamely László nevű szörényi bánra nem gondolhatunk és miután Erzsébet atyját egyszer (216. old.) csak «domini Ladislai de Serenná»-nak nevezik, alig szenvedhet kétséget, hogy «Serenna» alatt csak helységnév értendő.

Szörény nevű helységet ismerünk: 1. Krassómegyében 1323—1424¹ 2. Somogy megyében, hol még most is létezik. 3. Baranyamegyében 1478—1499² 4. Pestmegyében Isaszeg táján, hol már 1258-ban létezett.³ Mi nagyon valószínűnek tartjuk, hogy jelen esetben a pestmegyeivel van dolgunk.

Szentgyörgy. Az esztergami egyházmegyéből való Szentgyörgyi András előadja, hogy nejét Surát, bold. Margit sirjához vitték és hogy ő Esztergamig elébe ment. Az asszony szülői a bars megyei Sallóban laktak, hova őt megbetegülése után szállították. Az asszonynyal együtt ment Kosztolányi (l. f.) Fiala is, ki akkor Sallón lakott és két sallói rokona. Szentgyörgyi András lakóhelye egy mérföld távolságban volt Sallótól.

Mindezekből kitűnik tehát, hogy e Szentgyörgy alatt nem az azonos nevű pozsonymegyei, hanem a Bars megyében még jelenleg is létező *Garam-Szentgyörgy* nevű helységet kell értenünk.

Tarnócz. Tarnóczi Miklós neje: Kunig(und); leánya: Anguilla (talán Angyalka, Anglis, Anglica) kinek férje Marcell; fiai: Sándor és Sebestyén.

Miután Velike (Nenigh) táján laktak, magától értetődik, hogy a váczi egyházmegyéhez tartozott Tarnócz a mai nógrádmegyei Tarnóczczal azonos.

Teez. Mint e helység lakói szerepelnek:

¹ Csánki, II. k. 107. l.

² U. ott, 529. l.

³ Fejér, IV/II. k. 483. l. Zichy okmánytár, I. 79 old. 1271 körül. Csánki, I. k. 35. l. (1425—1467).

¹ Wenzel, IX. k. 113. l.

² Wenzel, IV. k. 305. l.

³ Fejér, VI/I. k. 171. l.

⁴ Fejér, III/I. k. 366. l.

⁵ Knauz, II. k. 783. l. V. ö. még Fejér, IV/III. k. 262. l., V/III. k. 407 l., VI/II. k. 208. l.

⁶ Fejér, X/VI. k. 584., 587. l.

Gergely lelkész, Gede lelkész, Eusin fia János, Fábíán és fia János, Máté pap, Márk, Bethe, Texe leánya Uga és fia Gyula, Micho fia Máté.

Miután a helység a veszprémi egyházmegyében feküdt, kézzelfogható, hogy Veszprémmegyében még most is fekvő *Tés* nevű községgel azonos.

Tiudei. «Tiudei» Dombó a kalocsai egyházmegyéből való erőszakoskodó úr; fogságba ejtette a Barándaiakat.

Az esetről tanuskodók névsorából és meghatározásából kétségtelenül kitűnik, hogy «Tiudei» nem más, mint a még 1439-ben is említett *Titelrén* Bácsmegyében.¹ Ez annál is biztosabb, a mennyiben 1439-ben vele együtt Kabul helységet is említik (lásd fent Kaboli Lukácsot). A révet «Tydewrew», «Thyderew», «Thydewrew», «Tydiwrew»-nek írják.

¹ Csánki, II. k. 139., 140. l.

Voch. Femia (= Euphemia), Ladamér, csepelszigeti lakos neje, előadja, hogy fiát Miklóst előbbi lakhelyéből Margit sirjához vitte. Ez a lakhely volt villa Voch, lakott pedig «in domo Vataroi» az egri egyházmegyében.

Miután fel nem tehető, hogy Voch és a Csepelsziget között igen nagy távolság lett volna, bizonyosnak vehetjük, hogy az egri diocesishez tartozó megye, melyben Voch nevű falu feküdt, a sziget tájához legközelebb fekvésű volt és így csak Hevesmegyéről lehet szó. Itt azonban két helységet találunk, melyre e kétségek kivül ferdített helynév ráillik. Az egyik *Bocs*, a másik *Vécs*; mindkettőt még ma is ismerjük. Vácra nem gondolhatunk, mert ez a váci egyházmegyéhez tartozott. A Pestmegyében még most is létező Vacs pedig oly messze fekszik Hevesmegyétől, hogy nem hihetjük, hogy 1276-ban az egri egyházmegyéhez tartozott volna.

Dr. WERTNER MÓR.

VEGYES.

A Kulpi család czimerlevele 1443-ból.

(Színes czimerképpel.)

I. Ulászló király czimerlevelei a magyar heraldika ritkaságai közé tartoznak. A korai halált halt uralkodó mindössze négy évig, három hóig és huszonnégy napig viselte Szent István koronáját, valami sok armálist tehát nem volt alkalmá adományozni. Ismert czimerleveleinek száma azonban még rövid uralkodási idejével sem áll arányban. Ez ideig csupán két ilyen oklevél ismerjük, a *Szalóky* családnak adottat, mely folyóiratunk 1901. évfolyamában volt ismertetve és a *Kulpiakét*, a melynek szövegét s czimerábráját most van szerencsénk bemutatni.

A Kulpi család ezen czimerlevele már Bárczay Oszkár Heraldikájában meg van említve s fel van használva a Siebmacher-féle czimerkönyv magyar részében is (Supplement, 84. lap, 56. tábla). Közlése azonban már csak azért is kívánatosnak látszik, mert a kiadott leírás s a czimer rajza a Siebmacher-ben éppen nem mondható hibátlanak.

Az armális 1443-ban Pálfordulása napján (január 25-ikén) Budán kelt. Vele Kulpi Balázs mester, illoki plébános és testvére László, valamint véreik, Kulpi Benedek fia Jakab, másik Kulpi Jakab, Kulpi Péter fia Mátyás és másik Péter fia Simon, kapnak czimert. Az oklevél szövege így hangzik:

Wladislaus dei gratia Hungarie, Polonie, Dalmatie, Croatie, etc. rex, Lithwanieque princeps supremus et heres Russie, vobis fidelibus nostris honorabili magistro Blasio de Kwipi plebano de Wylak, ac Ladislao carnali, necnon Jacobo filio Benedicti et alteri Jacobo ac Mathie, filiis Petri, Symonique filio alterius Petri de eadem Kwipi, generationalibus fratribus predicti Blasii plebani salutem et gratiam nostram regiam ac omne bonum. A claro lumine throni regie maiestatis, veluti e sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane attendentes et considerantes vestris fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis, quibus vos iuxta vestre possibilitatis exigentiam cum summe fidelitatis constantia et sollicitudine indefessa maiestati nostre studuistis eoque ferventius et diligentius in antea studebitis complacere, quo vos et vestros singularibus honorum gratiis a nostra maiestate conspexeritis fore insignitos, vobis, ac vestris, videlicet Ladislao, necnon Jacobo et alterius Jacobo, ac Mathie, necnon Symoni, predictorum(que) heredibus et posteritatibus universis, hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium literarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta, ac distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus donavimus et contulimus, ymmo damus, donamus et conferimus, ac ex abundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos, vestrique scilicet Ladislai, Jacobi et alterius Jacobi, ac Mathie, necnon Symonis heredes et posteritates universe, predicta

A KULPI CSALÁD CZÍMERE 1443-BÓL.

arma, seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium, armis similiter utentium a modo in antea et imposturum, ubique locorum, in preliis videlicet ac hastiludiis, dueellis, torneamentis et aliis omnibus atque singulis exercitiis nobilibus scilicet et militaribus, necnon sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus sive tentoriis, et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos a quibuslibet conditionis dignitatis et preeminentie, atque status hominibus dici, nominari et reputari volumus, gerere, gestare, ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobilesque et clientes regni nostri Hungarie similiter armis utentes, quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisí, uti, frui, gaudere, atque potiri valeatis sive possitis; gaudeatis itaque de tali singularis et specialis gratie antidoto et merito exultetis ac tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis vestra deinceps et in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio proventus conspicietis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam presentes nostras litteras, secreti sigilli nostri, quo ad presens uti rex Hungarie utimur munimine in pendentí roboratas duximus concedendas. Datum Bude, in festo conversionis Sancti Pauli apostoli, anno domini millesimo, quadringentesimo quadragesimo tercio.

A kb. 40×24 cm. nagyságu hártyaoklevél elég ép állapotban maradt korunkra, eltekintve attól, hogy feketerózsaszín zsinóron függött pecsétje elveszett. Bal-felső sarkában, a magyar kancelláriai szokásnak megfelelően, festett címerkép látható, egyike a legegyszerűbbeknek, de a melyet a sokkal diszesebbektől az különböztet meg, hogy két külső oldalán elég csinosan festett gót modoru lombdisz folyja körül. A címer kék pontokból s rózsaszín vonalakból alkotott keretbe van foglalva, leírása a következő: balra dült, damaszokolt, vörös pajzson szürkés (mocsaras?) talajon álló ormós fehér torony, a melyből arany koronás, természetes színü oroszlán emelkedik ki; a pajzson vörös-fehér takarós csőrsisak áll, a melyre minden korona, vagy tekercs nélkül van a pajzsalak ráalkalmazva.

A címer a legkisebbek közé tartozik; a pajzs tengelye irányában 42 mm., az egész címer mindössze 97, keretestül 110 mm. magas. Stilizálása és színei ellen alig lehet kifogást tenni, bár valószínű, hogy száz évvel előbb, a heraldika úgynevezett virágkorában az oroszlánt arany mázzal vonták volna be. Festője az ügyesebb miniatúrok közé tarthatott; bizonyosan ugyanaz volt, a ki hat évvel előbb (1437-ben) a Patrohi család címerét festette¹ s a kinek ecsetje alul I. Ulászló király másik ismert címerlevelének, a Szalóki-armálisnak ábrája — bizvást mondhatjuk, a legszebb hazai címer — kikerült.

¹ Színes hasonmását I. Nyárinál (A heraldika vezérfonala), melléklet a 110. laphoz. Ez az armális is Budán kelt.

Alig van a XV. században adományozott címereink között olyan, a mely ne birna valami szimbolikus jelentéssel. Valószínűleg a Kulpiak címere sincs vonatkozások nélkül; a toronyban őrtálló oroszlán bizonyosan a végeken vitézkedő családtagokat jelenti, a kiknek érdemei között első sorban a török elleni hőstettek szerepelhettek.

A szűkszavu oklevél az adományt nyert Kulpiakról semmit sem árul el, még azt sem mondja meg, mik az érdemek, a melyek őket a királyi kegy bizonyosságához, az oklevéllel nyert címerhez juttatták. Szerencsére van néhány töredékes adatunk róluk, a melyekből annyi kitűnik, hogy a déli vidékek birtokos nemesei közé tartoztak.

Kulpi (mai nevén Kulpin), a melyről a címerszerző Balázs plébános és atyafiai nevüket vették, kis falu Bács vármegyében, Bács és Temerin között, mocsaras vidéken, a melyet a római sánczok meg-megszakadó vonala metsz át. A helység igen régi, már a tatárjárás idején van róla emlékezet, hanem csak jóval később jut az itt szereplő Kulpiak birtokába. Első ismert tulajdonosa a Csák nemzetség, a melynek kezéről a község egy harmada a XIV. században *Illok* (Ujlak) városra száll. Másik két harmadában 1345-ben az *Alpáriak* az urak.¹ Úgy látszik, ezeknek az ivadéka azon Kulpii János leánya Erzsébet, a ki megnyervén a Rádiak elleni pörét, 1411-ben a bácsi káptalan által Kulpi felébe beigtattatik.² 1418-ban az Ujlakiak szerepelnek az egész helység birtokosai gyanánt, a mikor ez évben május 15-ikén a bácsi káptalan az egészet feljártatja Perényi Péter országbíró rendeletére.³ Az itt emlegetett Kulpiak még csak ezután, 1442-ben jutnak a helységnek, vagy egy részének birtokába. A mondott évben ugyanis Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán egész kulpii birtokát örök adományképen odaajándékozta *Tehnyei Jakab fia Balázs újlaki (illoki) plébánosnak s általa testvérének, Lászlónak és rokonainak, Benedek fia Jakabnak, Péter fia, Simonnak, hü szolgálataik jutalmául.*⁴ Az első pillantásra látjuk, hogy e *Tehnyeiak* ugyanazok, a kiket az egy évvel később kelt armális Kulpiaknak nevez, a kik e nevet tehát új szerzeményük után vették fel.

Kik voltak, honnan eredtek e Tehnyeiak, adatok híján nem tudjuk megmondani. Nagyon

¹ Iványi István, Bács-Bodrogh vármegye helynévtára. Szabadka, 1889., 86—90. l.

² Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monografiája. I. k. Zombor, 1896., 186. l.

³ Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat X. évkönyve 1894., 190. l.

⁴ Magyar Történelmi Tár, IX. k. 1861. évf. 62. l.

valószínű, hogy nevüket a vasközégyei Tehnye (Tenye, Thehne, Tehyne) szolgáltatta, a míg csak jónak nem látták azt a Kulpi névvel felcserélni. Az 1443-iki czimeradomány után még egyszer találkozunk velük, 1445-ben, a mikor már megtelepedve Kulpin, ágakra kezdenek szakadozni. Ez évben Balázs, László, Jakab, Mátyás és Simon a bácsi káptalan előtt zálogba veszik Bodoni Kelemen és neje Apollonia és Fyrfalvi Jakab fiai István és György Nádas-Kürt nevű pusztáját 200 aranyért és 200 közönséges forintért. A záloglevélben Balázs ur és fivére László *Kulpiaknak*, Benedek fia Jakab *kulpi Tehnyeieknek*, Mátyás és Simon pedig *kulpi Baloghoknak* iratják magukat.¹

Hova lett a három ágra szakadt Kulpi család, kihalt-e, vagy még élnek az utódai, nincs tudva előttrunk. Valószínű, hogy az ozmán áradat elsodorta őket s elvesztek benne, mint Bács vármegyének csaknem összes ősi familiái. Kulpinban a XVI. század első felében a régi magyar lakosságnak már nyoma sincs, helyére szerbek költöztek, a kiknek a sorsa a XVII. század folyamán ugyanaz, mint elődeiké. 1718-ban pusztá gyanánt említik az egykori községet, a melyet újra kellett benépesíteni. Az eltűnt Kulpi család érdekes czimerlevele ma az Országos Levéltárban őriztetik. Régi száma N. R. A. Fasc. 1711., No. 37.; mostani jelzése pedig D. L. 13,702.

VARJÚ ELEMÉR.

Talmi Rákóczyak.

A közönség csodálkozással olvasta a prágai nemzedékrend-hamisítási pereket. Pedig tulajdonképen nincs rajtuk semmi csodálni való. A nemesi rangok, czimek és ősfák nem csak üres diszitések: gyakran igen nagy anyagi érdekek fűződnek hozzájuk. Ott van például az első monferratoi örgrófok törzséből kihajtott Del Carretto di Millesimo grófok ágának prágai alapítványa, a melyre az egyik bécsi hamisító is pályázott. Közép-Európában valami másfél ezer ilyen családi alapítvány van, a mely birtokosának legalább mérsékelt jólétet biztosít. A mi pénzéhes világunkban tehát az lenne a feltűnő, ha a hamisítók erre a térre is rá nem lépnének. Hazánkban kevésbé a pénzvágy, mint inkább a hiuság készteti az embereket, hogy anyagi előny nélkül is megszerezzék a rangemeléseket. Es hogy nálunk is van néhány olyan elzüllött alak, a ki tudás és képzettség nélkül vállalkozik a kamarásságra vagy hasonló czimekre pályázók

¹ Bács-Bodrogh várm. Tört. Társ. XII. évkönyve, 1896. évf., 48. l. és Csánki, Magyarország történelmi földrajza, II. k., 1894, 160. l.

hiuságának kizsákmányolására, eléggé bizonyítja a belügyminiszteriumban folyó titkos vizsgálat és az összemarakodó, önmaguk kinevezte «történész» és «tudós» uraknak egymás ellen indított kölcsönös rágalmozási és becsületsértési bűnpörei, a melyekről annak idején a napi sajtó fog beszámolni.

Más szempont alá esik a nem rosszhiszemű történelemhamisítás, a mely a hamisítók tudatlanságából, tudakosságából vagy kényelmes feületességéből csirázik ki és csak akkor érdemes keményebb megrovásra, ha az ellenünk ügyis rosszindulatu külföld előtt pellengérré állítja erre igazán rá nem szolgált valódi tudományosságunkat. Ilyen eset fordult elő, mikor egy magyar «történész» II. Vilmos császárral megismertette azt a nem igaz dolgot, hogy az úgy fiu-, mint leányágában kihalt Szent István királyunktól származik. Elképzelhető, hogy mikor Európa legképzettebb uralkodója rájött, hogy Szent Istvánnak egyáltalában nem maradtak még életképes unokái sem, mennyire lenézhetette a «magyar» tudományosságot!

Más a családi hiuság, a melyből kifolyólag az angol Feildingek: ma Denbigh és Desmond earljei néhány száz év előtt kitalálták, hogy ők tulajdonképen Felden-ek és a Rudolf német király által vagyonától megfosztott, kiüldözött és Angliában letelepedett Habsburg Gottfridtól, Lauffenburg és Rheinfeldén grófjától származnak. Állításukat nem képesek igazolni a néhány száz esztendőös hagyományon kívül semmivel, de bizonyos, hogy az ellenkező sem bizonyítható. A legalább is különös «felfedezéseknek» ebbe az osztályába tartozik az is, hogy a lengyel Korvinok egy törzsből erednek a Hunyadiakkal. Még a kevésbé szakemberek is régen tudják, hogy III. Viktor Emánuel olasz király egyik dédanyja Korvin grófnő és hogy egész sereg lengyel Korvin család létezik, a melynek a névközösségen kívül épen semmi köze sincs Mátyás királyunkkal vagy őseivel.

De a vakmerő történelemhamisítás netovábbját éri el az az olasz Stragazzi család, a melynek tagjai Principe di Rákóczy, Makovicza e Munkács, Conte di Sáros és római szent birodalmi fejedelem czimeket bigyesztenek nevük mögé s nemcsak a Rákóczyak, hanem a Somlyói Báthoryak utódjaiul, örökösieiul [eredé] is írják magukat. A családnak ma két ága él: két fivér gyermekei, a kik közül az idősebbik ág hét, az ifjabbik hat testvérből áll. Érdemes lesz ezzel a családdal: a talmi Rákóczyakkal megismerkedni.

Az olasz irodalom Nagy Ivánja: Litta, 1819-ben kezdte meg: Famiglie celebri italiane című nagy vállalatát, a híres olasz családok történetét. A vállalat első sorozata a 188. füzettel záródott 1900-ban. És épen ezt az utolsó

füzetet szemelte ki a vállalat arra, hogy a talmi Rákóczyak: a Stragazzik történelmét adja benne. Hogy teljesen megnyugtassam magamat, Thaly Kálmánnal, a Rákóczy-kor érdemduis történészeivel közöltem a származási rendet, azzal a kérdéssel, hogy egyáltalában lehetséges-e a dolog. Thaly «képtelen humbugnak, bamba talián hazugságnak» jelentette ki a Stragazziak Rákóczy-származását. Ezzel a kérdés el van döntve. A Litta-féle nemzedékrend kezdőjének Angelo keresztneve maga még nem bizonyítana semmit, mert hiszen a bujdosó vezetéknevével együtt keresztnevét is megváltoztathatta, de az a tény, hogy II. Rákóczy Ferencznek egyáltalában nem volt olyan fivére, a ki a Stragazziak öséül szerepelhetne, mesévé bélyegzi az egész Rákóczy és Somlyói Báthory eredetet. Csak az a sajnos, hogy Olaszország nem üldözi az ilyen czimbitorlást. Maga a mese és a Talmi-Rákóczyak nemzedékrendi történelme itt következik:

I. Rákóczy Ferencznek és Zrinyi Ilonának második fia [a ki mint Rákóczy nem létezett]: *Angelo*, szül. 1670-ben Eperjesen. Bátyjával, II. Rákóczy Ferenczcel beutazta Olaszországot, a mikor is megismerkedett dei Zottoni Zotto gróf leányával, Katalinnal, a ki Benevento első hercegétől, a longobárd Zottonétól származott, és nőül vette őt. Hogy kikerülje Károly császár és magyar király haragját és hogy házának ellenségei nyomát veszítsék, neve: Rákóczy, olaszosan Ragozzi elé S. és T. betűket [Suprema Transylvania] tett és így lett belőle Stragozzi, ma: Stragazzi. Ő 1738. január 17-én, neje pedig 1743. július 31-én halt meg. Kilencz gyermekük volt:

1. Erzsébet, sz. 1689, †?
2. *Feromos Antal herceg*, sz. 1690, † 1771. Neje: Dei Marchesi Campana Johanna. Ők folytatják a családot.
3. Krisztina, sz. 1691, †?
4. Tamás, sz. 1692, † 1706.
5. Ferencz Lipót, sz. 1695, † 1754.
6. Miklós, sz. 1697, † 1776.
7. Antal áldozár, sz. 1699, † 1785.
8. Domonkos András, Celestin atya néven Szent Domonkos-rendi szerzetes, sz. 1702, † 1763.
9. Ilona, Róza testvér néven apácza, sz. 1705, † 1782.

Stragozzi Jeromos Antal és Campana Johanna gyermekei:

1. Róza Erzsébet, Krisztina testvér néven Szent Domonkos-rendi apácza, sz. 1715, † 1772.
2. *Tamás Péter*, salerno-i kormányzó, sz. 1717, † 1790. Neje: De Nigris Ágnes. Ők tartják fenn a családot.
3. Hippolyta Anna, szent Domonkos-rendi apácza, sz. 1718, † 1789.
4. Ferdinánd Fülöp, hittudós és történész

IV. Károly spanyol király kíséretében, a ki hűbérrel és örgrófi czimmal akarta megajándékozni, de ő nem fogadta el, sz. 1718, † 1792.

5. Ferencz Frigyes, sz. 1720, † 1745.
6. Felicia Antónia, sz. 1722, † 1793.
7. Felicia Paula, sz. 1724, † 1741.
8. Benedek Lajos áldozár, sz. 1725, † 1793.
9. Erzsébet, sz. 1730, † 1769. Férje: Landone dei Principi di Capua Angelo lovag.

Stragozzi Tamás Péternek és De Nigris Ágnesnek gyermekei:

1. Angelo Antal jogtudor, a ki a sárosi gróf [Conte di Sáros] czímet használta, sz. 1753, † 1821.

2. Felicia Mária, sz. 1754, † 1822. Férje: De Mattia Miklós.

3. *IV. Ferencz*, a becsületrend lovagja, sz. 1756, † 1823 után. Neje: Thurn Valsassina [Torre di Valsassina] Olympia római szent birodalmi grófnő. Gyermekeik:

1. *Girolamo*, sz. 1805, †? Neje: Donna Chiara Perrelli dei Duchi di Cava. Tőlük származik az idősb ág.

2. *Benedek Napoleon*, sz. 1808, † 1878. Neje: Gigli di Manduria Klarissza. Ők az ifjabb ág törzse.

3. Lajos, sz. 1812, † 1873.

Stragozzi Girolamo és Perrelli Chiara gyermekei:

1. V. Ferencz, a Rákóczyak és somlyai Báthoryak utódja, Rákóczy fejedelem, a római szent birodalom fejedelme, Sáros grófja, sz. 1838.

2. Rákóczy Angelo herceg, sz. 1842.

3. Rákóczy Ferdinánd herceg, sz. 1847.

4. Rákóczy Miklós, sz. 1849.

5. Marianna, sz. 1852. Férje: Benigni di Avelino János.

6. Domonkos, sz. 1854, † 1895.

7. Jozéfa, sz. 1861. Férje: Napolitano di Frasso Telesima Ferencz.

Stragozzi Benedek Napoleon és Gigli Klarissza gyermekei:

1. Hermin. Férje: Don Ambrogio Greco.

2. Adél. Férje: Don Girolamo Falangola, sorrentoi és nápolyi patricius.

3. Erzsébet, sz. 1857.

4. Lajos.

5. Arthur.

6. Alfréd.

A Litta-féle vállalatnak nagy becse van a külföld tudósai szemében. Stokvis és Grote az olasz uralkodóházakat csaknem kizárólag Litta után közlik. És roppant feltűnő, hogy míg a vállalat minden ismertetett családnál megmondja az illető tudós, többnyire tanár vagy levéltárnok nevét, a ki a család történelmét összeállította, épen a Stragazziaknál hiányzik a szerző neve. Ez már maga is eléggé gyanus körülmény és

arra vall, hogy az egész ismertetés magától a Stragazzi-családtól származik.

Olyan tudósaink, a kik déli Olaszországot meglátogatják, helyesen tennék, ha ennek a talmi Rákóczy családnak az irattárával megismerkednének. Ha ők nem is származhatnak az utolsó Rákóczy fejedelem fivéréből, mégis kérdéses, hogy nincsen-e egyáltalában valami egészen más, de esetleg igaz alapja a Litta-féle genealogiának. Végre is egész sereg árpádházi herczegünk veszett el külföldön, a kiknek tudjuk, hogy voltak utódjaik, de elkallódtak. Ki tudja, hogy nem valamelyik Rákóczy ismeretlen vérségéről van-e szó? A Stragazzi család alig mult kétszáz esztendő, érdemes tehát meggyőződni okmányaik mibenlétéről. Legdicsebb fejedelmeink egyikének jubileumi évében különösen kötelességünk meggyőződni, hogy közönséges czimborló hamisítókkal van-e dolgunk vagy sem.

ANTONIDES.

A gróf Széchenyi nemzetség előneve.

A Wesselényi-összeesküvésben részes gróf Nádasdy Ferencz, mint tudjuk, életével lakolt s összes birtokai, hütlenség czimén, a koronára szállottak.

Az egész sárvári uradalmat mindakét, vagyis alsó és felső kerületével (cum utroque suo, superiori videlicet et inferiori districtu, nativo idiomate Alsó et Felső Vedék nuncupato) I. Lipót király 1677. június 8-ikán kelt adománylevelével 326,000 forint ráfizetése mellett Trakostyáni gróf Draskovich Miklós kir. főajtónállómesternek s feleségének, gróf Nádasdy Krisztinának adományozta. E nagy uradalomnak tartozékai a következők voltak: Sárvár város a Buza-majossal, Tizenháromváros, Péntekfalú, Sár, Péterfalva, Czenyefalva, Ikervár város, Nógér, Sothon, Kecskéd, Nagy-Kölbő, Sömjén, Hegyfalú, Vámos-Család falvak, a Simonyban, Tüskésen és Seregélyházán levő majorokkal, továbbá Esztergács, Inta, Ovad puszták, nemkülönbén a Győr falu szőlőhegyén levő szőlő és a Farkas-erdő nevű erdő mind Vas vármegyében; Ötves falu Zala vármegyében; azután Csepreg város a Tormás majossal és Dicske erdővel, Hegykő vagy Heiligenstein az ott levő majossal, Homok, Boz, Hidegség, Pereszteg, Nagy- és Kis-, más-ként Dávid-Czenk, Kövesd, Lövő, Újkér, Horpács az ott levő majossal, Gogánfalva, Iván s a vele szomszédos Csér major, továbbá a Nemes-Kéren és Alsó-Szoporon levő részirtokok, a Loós város határában levő szőlő, halászat a Fertő tavában s az említett Iván, Pusztá-Család, Lövő és Újkér között fekvő Nagy-Erdő nevű erdő Sopron vármegyében. (Egykoru hiteles másolat az orsz. ltárban.)

Az új tulajdonosnak egy esztendeig sem volt

a kezén e hatalmas uradalom; csakhamar tuladott rajta. 1678. május 7-én a vasvári káptalanhoz beadott fassionális levelökben gróf Draskovich Miklós és neje, Nádasdy Krisztina magukra vévén mindkét ágon levő maradékaiknak és mindazoknak, kiket az alább megirt dolog illethetne, terhököt, a következő bevallást tették: «hogy bizonyos méltó, igazságos és elégséges okokbul Sárvár várukhöz tartozandó Feölső-Vidék jöszágunkat és abban comprehendált falukat és portiokat, úgymint: Széplakot, Hidegséget, Bózt, Homokot, Hegykút maiorostúl, Pereszteget, Nagy Czenkét, David Czenkét, Köuesdet, Löuöt, Uykért, Goganfalvát, Horpacsot maiorostúl, Csery maiort, item Nemeskeren és Szoporon leuő portiokat, és Lósy hegyben leuő szőlőt, melyek mind Sopron vármegyében vannak (kivévén Ivánt és Pusztá-Családot és az Tormásy maiort, Diczky erdővel edgyütt, kik is másképpen ezen Fölsővidékhez valók, de magunk részére tartattak) adjuk, kötjük és per manus assignáljuk Szecsény György kalocsai érsek és győri püspök uramnak és ő Nagysága által öcscsének, nemzetes és vitezleő Szecsény Lőrincz uramnak és annak fainak: Mártonnak és Györgynek, úgy leányainak is: Eörzsébetnek Nagy Ferenczné —, Juditnak Jambrekovics Györgyné —, Katának Vízkelethy Ferenczné — és Ilonának Tallián¹ asszonyoméknak azaz harmadízig, kezdődvén Szecsény Lőrincz uramon (értetvén mindazáltal nem az leány, hanem fiú ágbeli harmadízig való generatió) 132,650 forint summában, stb.» Kieszközölték hozzá a királyi consensust is, mely Bécsben 1682. szept. 24-iki dátummal állittatott ki. (Egykorú hiteles másolat u. o.)

A nagynevű érsektől ekként szerzett hatalmas jöszágtestnek uradalmában maradt a Széchenyi-család mind a mai napig, s midőn 1697-ben grófi rangra emelkedett, a grófi diploma is az érsek unokaöcscsét, Györgyöt «de Sárvár Felsővidéke» előnévvel nevezi.

E szerint a nemzetség praedicatuma: *Sárvári Felsővidéki*, a hogy kezdetben maguk a családtagok használták, vagy még helyesebben s nyelvünk szókötési szabályainak inkább megfelelően; *Sárvár-Felsővidéki*, a hogy ezt a mult század első felében gr. Széchenyi Istvánhoz szóló leveleken láthatjuk, melyeket helyismerettel bíró tuladunai emberek intéztek hozzá.

E szerint mindenkéül hibás az előnévnek manapság széltire használatos *Sárvári és Felsővidéki* alakja, melylyel nemcsak a közéletben, hanem lexikographiai munkákban is (Nagy Iván M. Cs., Nemzeti Zsebkönyv stb.) léptenyomon találkozunk.

Tisztán e hibára rámutatni volt czélja e sorainknak.

B. S.

¹ Keresztnév hiányzik.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya február 26-ikán tartotta meg az évi első rendes ülését, melyen báró Radvánszky Béla elnöklete alatt Barabás Samu, idős Bánó József, Boncz Ödön, Borovszky Samu, id. Daniel Gábor, Fejérpataky László, dr. Illéssy János, Kállay Ubul, Nagy Gyula, herczeg Odescalchi Arthur, ifj. dr. Reissig Ede, Soós Elemér, Szent-Ivány Zoltán, id. Szinnyei József, Thaly Kálmán, Varjú Elemér ig.-vál., Daróczy Zoltán lev. tagok, Schönherr Gyula titkár és Tóth Árpád pénztárnok vettek részt.

Elnök az ülést megnyitván, Barabás Samu ig.-vál. tag felolvasta Csoma József «Kont Miklós nádor czimere» című dolgozatát, mely a Turulban fog megjelenni.

Ezután Varjú Elemér ig.-vál. tag, a Turul társszerkesztője bemutatta Bocskai Péter fia István 1414-iki s a Sáfár és Pöstyéni család 1520-iki czimeres leveleit, melyek az Erdődy grófok galgóczi levéltárban őriztetnek, s melyek czimerképeiről a Turulban leendő közlés végett színes másolatok készítették.

A folyó ügyek élén a társaság tagjaivá választottak: a) pártoló tagul Jeszenszky Imre földbirtokos Gödrén (aj. Szent-Ivány Zoltán), b) évdijas tagokul: dr. Baghy Béla orsz. képviselő Kengyelen (aj. a titkár), Balogh Tihamér földbirtokos Pusztaszentkozmán (aj. Dely Imre), Baranski Emil László festő Budapesten (aj. dr. Döry Ferencz), ifj. Bobula János építész Budapesten (aj. Soós Elemér), Freyseysen Virgil m. kir. pénzügyőri főbiztos Sopronban (aj. Kecskés Dezső), Fékey Zoltán földbirtokos Géberjénen (aj. a titkár), és Kolosy István cs. és kir. kamarás, huszárszázados Kecskemén (aj. id. Bánó József).

A titkár továbbá bejelentette, hogy Kállay Ubul és Kubinyi Ferencz ig.-vál. és Dudás Gyula lev. tagok az elnökséghez, illetőleg az ig.-választmányhoz intézett levelükben mondtak köszönetet megválasztásukért.

A pénztárnok kimutatása az 1902. év számadásairól a költségelőirányzat és a tényleges eredmény összehasonlításával a következőkben terjesztett elő:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság 1902. évi költségvetési előirányzatának és a tényleges pénztári eredménynek egybevetése.

Bevétel.

	Előirány- zat K. f.	Ered- mény K. f.	Külön- bőzet K. f.
1. Pénztári maradvány 1901-iki évről	435 52	435 52	—
2. Értékpapírok kamatai	1000	1000	—
3. Be nem fizetett alapítványok kamatai 5%	270	231 20	38 80
Átvitel: 1705 52	1666 72	—	38 80

Áthozat: 1705 52 1666 72 — 38 80

4. Pártoló tagok után	2700	2206	— 494
5. Évdijas tagok után	2500	2535	+ 35
6. A Czimeres Emlékek II. kötetének nyomdaköltségeire	269 46	278 88	+ 9 42
7. A társulati kiadványok eladásából a) a Czimeres Emlékek eladásából 1600 kor., b) egyéb kiadványok eladásából 200 kor.	1800	1696 53	— 103 47
8. Alapítvány-befizetés	200	—	— 200
9. Postai megbízások költségeiből megtérülés	35	37 74	+ 2 74
10. Rendkívüli bevétel	20	20 34	+ — 34
Összesen	9229 98	8441 21	— 788 77

A tényleges bevétel e szerint 788 kor. 77 fillérrel kevesebb az előirányzatnál.

Kiadás.

	Előirány- zat K. f.	Ered- mény K. f.	Külön- bőzet K. f.
1. Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.)	1600	1600	—
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjai (a) 25 írói díja, ivenként 48 k. 1250 k., b) szerkesztés ivenként 10 k., 250 kor.)	1450	1484 50	+ 34 50
3. Nyomdai költségek	3000	2161 42	— 838 58
4. Színyomatok készítése	600	640	+ 40
5. Metszetek, rajzok készítése	250	454 20	+ 204 20
6. Postai megbízások	80	68 78	— 11 22
7. Irodai átalány	120	120	—
8. Társulati szolga díjazása	120	120	—
9. Újévi ajándékok, pénzbeszedési díjak stb.	260	236 80	— 23 20
10. A Czimeres Emlékek II. köt. nyomdai számlája	800	713 38	— 86 62
12. A Nemzets. Zsebkönyv II. sorsz. előmunkálataira	600	519	— 81
13. Tőkésítés	200	—	— 200
14. Rendkívüli kiadás	20	12 50	— 7 50
Összesen	9100	8130 58	— 969 42

A tényleges kiadások tehát 969 kor. 42 fillérrel kevesebbet tesznek ki, mint az előirányzatban.

Előirányzott maradvány ... 129 kor. 98 fill.

Tényleges maradvány... 310 „ 63 „

A többlet tehát 180 kor. 65 fill.

Vagyonállás 1902. decz. 31-ikén:

1. Értékpapírokban (24,800 kor. koronajáradék, 200 kor. jelz. hitelbanki nyer. kölcs.-kötvény)	25,000	kor. — fill.
2. Kötelezvényekkel biztosított alapítványok	4400	„ — „
3. Kötelezvény nélküli alapítványok	1000	„ — „
Az alapítványok összege ... 30,400 kor. — fill.		
4. A Magyar Nemzetségi Zsebkönyv tartalékalapja	400	kor. — fill.
5. Az 1902. évi pénztári maradvány	310	„ 63 „
Összes vagyon	31,110	kor. 63 fill.

A pénztári kimutatással kapcsolatosan a számvizsgáló-bizottság eladója, *Borovszky Samu* ig.-vál. tag felolvasta a bizottság jelentését az 1902. évi számadások, a pénzkezelés és a pénztár állapotának megvizsgálásáról, úgyszintén az 1903. évi költségvetési tervezetről.

A bizottság jelentése egész terjedelmében a következő:

Tisztelt Választmány!

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1902-iki pénztári állapotának és számadásának megvizsgálására kiküldetvén, szerencsénk van a folyó évi február 18-ikán teljesített számvizsgálat eredményéről a következőkben jelentést tenni:

Eljárásunkban az eddig szokásos módot követvén, mindenekelőtt a pénztári naplókönyvet vizsgáltuk át s annak 1902. évi minden egyes tételét az igazolásukra szolgáló okmányokkal és ellennyugtákkal egybevetettük, a tagdíj befizetésére nézve pedig a tagok nyilvántartási könyvében is próbákat tettünk. Ezek alapján jelenthetjük, hogy a pénztári naplókönyvet rendben találtuk s azt 1902. december 31-ikével 8441 kor. 21 fill. bevétellel, 8130 kor. 58 fill. kiadással és a folyó 1903. évi költségvetési előirányzatba első bevételi tétel gyanánt átviendő 310 kor. 63 fill. pénzmaradvánnyal lezártuk.

Ezután a kézi pénztárt vizsgáltuk át. A pénztár 1903. évi tételeit, kezdve a múlt évről átvitt és fentebb kimutatott 310 kor. 63 fillérről pénzmaradvánnyal, bezárólag február 18-ikáig, összegeztük és 1229 kor. 13 fill. bevételt, 724 kor. 88 fill. kiadást, vagyis 504 kor. 25 fill. pénzmaradványt állapítottunk meg. Ezzel szemben találtunk a kézi pénztárban fedezetül 242 koronát előlegnyugtákban, 262 kor. 25 fillért készpénzben, minélfogva a kézi pénztárt hiánytalanak jelenthetjük.

Vizsgálat alá vettük ezután a törzsvagyon-könyvet. E szerint a társaságnak a mai napon 6 ezer koronás (6000 kor.), 36 négyszáz koronás (14,400 kor.) és 33 kétszáz koronás (6600 kor.) alapító tagja lévén, az alapítók száma nem emelkedett. A felsorolt, összesen 27,000 koronát tevő alapítványokból be van eddig fizetve 21,600 kor. és fizetetlen még 5400 korona. Ez utóbbi összegből kötelezvényekben (szám szerint 8 darabban) biztosítva van 4400 kor., a miről közvetlen szemlélet és számbavétel alapján meggyőződünk, ellenben 1000 kor. kötelezvényekkel biztosítva nincsen.

A társulat törzsvagyonához tartozik még az az alapítványi természetű nem bíró 3400 kor. összeg is, a mely megtakarításokból származott. Ennélfogva a társaság törzsvagyonára összesen (27,000 + 3400) 30,400 koronát tesz ki.

Arról, hogy a kimutatott 21,600 kor. befizetett alapítvány és a megtakarított 3400 kor., összesen 25,000 kor. az osztrák-magyar banknál őriztetik, a bank 6 db betéti jegyének megtekintése által győződünk meg.

Ezek szerint a társaság teljes vagyonállása a fentebb említett 30,400 kor. törzsvagyonnal, továbbá a Nemzeti Zsebkönyv költségeire fentartott 400 koronával (mely összeg külön takarékpénztári könyvecskére van letéve), végre a múlt évi 310 kor. 63 fillér pénztári maradvánnyal, tehát 1902. évi december 31-ikén összesen 31,110 kor. 63 fillérral állapított meg.

A mi az 1902-iki zárszámadási eredményeket illeti, az előirányzatnak és zárszámadásnak részletes össze-

hasonlítását a mellékelt kimutatásban terjesztvén elő, jelentjük, hogy a bevétel az előirányzatnál 788 kor. 77 fillérral kevesebb volt; ezzel szemben azonban a kiadás 969 kor. 42 fillérral maradt az előirányzat megett, úgy hogy az előirányzott 129 kor. 98 fill. maradvány helyett a tényleges maradvány 310 kor. 63 fillért tesz ki; a többlet tehát 180 kor. 65 fillér.

Mindezek után jelentvén azt, hogy a t. elnökség az elmúlt évben is reálisan és körültekintőleg gazdálkodott, javasoljuk a tekintetes választmánynak, hogy Tóth Árpád társ. pénztárnok urat a múlt 1902. évi számadásokra nézve a szokásos fentartással felmenteni méltóztassék.

Áttérve az 1903. évi költségvetési előirányzatra, tekintettel az igazgató-választmány azon utasítására, hogy a Turul füzetszámainak fölemelése és a XI—XX. évfolyamához készíttendő Név- és Tárgymutató tárgyában tett indítványok a költségvetés megállapításánál lehetőleg figyelembe vétnessenek, a titkár előterjesztése alapján konstatálnunk kell, hogy a társaság a nyomdai számlával és a szinnyomatok költségeivel hosszú idő óta egy évről hátralékban van s ez a hátralék az 1902. év végén 3295 kor. 10 fillért tett ki.

Nézetünk szerint a társaságnak legfőbb érdeke az volna, hogy ezektől a függő terhektől szabaduljon s mindaddig, míg ez meg nem történik, sem a folyóirat füzetszámainak szaporítására, sem újabb Név- és Tárgymutató kiadására nem lehet gondolnunk.

A mi különösen a Turult illeti, a felmerült indítvánnyal szemben ellenkezőleg az eredeti 24 ivszámra való visszatérést kell javasolnunk, mert csak így sikerül a költségvetésben az egyensúlyt fentartani.

Ezek alapján a költségvetést 8035 kor. 42 fillér bevétellel, 7982 kor. kiadással s így 53 kor. 42 fillérről előirányzott pénzmaradvánnyal van szerencsénk javaslatba hoznunk.

Kötelességünknek tartjuk még az igazgató-választmány figyelmét felhívni arra a körülményre, hogy a be nem fizetett alapítványok kamataiból és a pártoló és évdíjas tagdíjakból várt jövedelem a múlt esztendőben 497 kor. 80 fillérral maradt az előirányzat mögött s az eddigi tapasztalatokon okulva, a tagdíjakat a folyó évi költségvetésben sem hozhattuk teljes összegükben előirányzatban, a mennyiben előirányzatunk 580 koronával áll a tagok tényleges számának megfelelő összeg megett. Tekintettel arra a nagy anyagi veszteségre, mely a társaságra tagdíj-hátralékok címén évenként nehezedik s mely évről-évre nagyobb lesz, kívánatosnak tartjuk, hogy az igazgató-választmány e kérdéssel komolyan foglalkozzék s az eddigi hátralékok behajtása érdekében teendő erélyes intézkedések mellett keresse meg a módot, a melyen a társaság tagjai a jövődben tagsági kötelezettségeik pontosabb betartására volnának indíthatók.

Budapesten, 1903. február 18-ikán.

Szinnyei József s. k.

számv. biz. tag.

Borovszky Samu s. k.

számv. biz. tag.

Éble Gábor s. k.

számv. biz. tag.

A számvizsgáló-bizottság jelentése egész terjedelmében tudomásul vétetvén, az igazgató-választmány a számvizsgáló-bizottságnak buzgó fáradozásaért köszönetet szavazva, Tóth Árpád pénztárnoknak a felmen-

tést a szokásos fentartással megadta. A bizottság jelentésében a Turul ívszámainak felemelésére és a Tárgy- és Névmutató folytatására vonatkozólag a bizottság jelentésében foglalt javaslatot elfogadta és a tagdíj-hátralékok ügyében sajnálattal véve tudomásul a titkárnak azt a jelentését, hogy a pénztárnok kimutatása szerint az egy évnél régebbi hátralékok összege 3555 koronát tesz ki, utasította az elnökséget, hogy a jegyzőkönyvhöz melléklendő kimutatás alapján azok behajtása érdekében a szükséges intézkedéseket megtegye.

Ezek után a számvizsgáló-bizottság ajánlatára a társaság 1903. évi költségvetése következőképp állapított meg:

A M. Heraldikai és Genealogiai Társaság költségvetése az 1903. évrre.

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1902-ről ...	310 kor. 63 fill.
2. Értékpapírok kamatai (24,800 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-kölcsonkötvény után 4%) ...	1000 " -- "
3. 5400 kor. be nem fizetett alapítvány után 5 % ...	270 " -- "
4. Tagdíjak :	
<i>a)</i> pártoló tagok után 2500 kor.	
<i>b)</i> évdíjas tagok után 2700 kor.	5200 " -- "
5. A Nemzeti Zsebkönyv kiadására a takarékpénztárban elhelyezve ...	400 " -- "
6. A társulati kiadványok eladásából:	
<i>a)</i> a Czimeres Emlékek I. és II. kötetéből 400 kor., <i>b)</i> egyéb kiadványokból 200 kor. ...	600 " -- "
7. Alapítvány-befizetés ...	200 " -- "
8. Postai megbízások költségeiből várható megtérülés ...	35 " -- "
10. Rendkívüli bevétel ...	20 " -- "
Összesen	8035 kor. 63 fill.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.) ...	1600 kor. -- fill.
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjai (<i>a)</i> 24 írói díja, ivenként 48 korona 1152 kor.; <i>b)</i> szerkesztés ivenként 10 k., 240 kor.) ...	1392 " -- "
3. A Turul 4 füzetének nyomtatása és egyéb nyomdai költségek ...	2900 " -- "
Átvitel:	5892 kor. -- fill.

Áthozat: 5892 kor. -- fill.

4. Szinyomatok készítése ...	600 kor. -- fill.
5. Metszetek, rajzok készítése ...	300 " -- "
6. Postai megbízások ...	80 " -- "
7. Irodai átalány ...	120 " -- "
8. Társulati szolga díjazása ...	120 " -- "
9. Újévi ajándékok, pénzbeszédesi díjak, másolatok stb. ...	250 " -- "
10. A Nemzeti Zsebkönyv II. részének munkálataira ...	400 " -- "
12. Tökésítés ...	200 " -- "
13. Rendkívüli kiadás ...	20 " -- "
Összesen	7982 kor. -- fill.

Előirányzott maradvány ... 53 kor. 63 fill.

Iff. dr. Reissig Ede ig.-vál. tag, mint a Nemzeti Zsebkönyv társszerkesztője, előszóval tett jelentésében tájékoztatta az igazgató-választmányt a kiadványhoz szükséges anyag összegyűjtése érdekében tett eddigi lépései eredményéről. Jelentette, hogy a múlt év folyamán szétküldött 1952 darab bejelentési ívek egy része már visszaérkezett és 205 családra tartalmaz adatokat; ezenkívül bemutatta azoknak a családoknak a jegyzékét, a melyekre vonatkozó adatok a korábbi kérdőívek és egyesek gyűjtései alapján a társaság irattárából állanak rendelkezésre. A közlendő czimerrajzok kérdése körül felmerült vita folyamán az igazgató-választmány megújítva azt a korábbi határozatát, hogy a vállalat költségén közlendő czimerrajzok mellett az egyes családok által saját költségükön fekete vagy színes nyomásban közlendő czimereknek is helyt ad, a jelentést általánosságban tudomásul vette. A továbbiakra nézve *Fejérpataký László* ig.-vál. tag indítványa és a *dr. Illéssy Fános* társszerkesztőről, valamint a titkártól nyerf fölvilágosítások alapján elhatározottat, hogy a társaság ez évi szeptember folyamán előfizetési felhívások szétküldésével fogja magát a kiadás eshetőségei felől tájékoztatni, 10 koronára téve egy kötet árát; a szerkesztőséget pedig a szükségesnek mutatkozó sürgetések megtételére utasítva, az első kötet anyagát a szerkesztőknek a legközelebbi ülés elé írásban teendő együttes jelentése alapján fogja megállapítani.

A pénztár állásáról a pénztárnok által bemutatott jelentés szerint az ülés napjáig a társaság pénztárában befolyt 1596 kor. 63 f., kiadott 800 kor., maradvány 796 kor. 63 f.; vagyoniállás: értékpapírokban 25,000 kor., kötelezvényekben 4400 kor., kötelezvénynyel nem biztosított alapítványokban 1000 kor., a Nemzeti Zsebkönyv tartalékalapja 400 kor., pénztári készlet 796 kor. 63 f., összesen 31,596 kor. 63 fillér.

Bemutattatott a múzeumok és könyvtárak országos szövetségének átíratja, melylyel az országos bizottságból országos szövetséggé történt átalakulását bejelentve, megküldte a vallás- és köznevelési m. kir. miniszter

által jóváhagyott szervezeti szabályzat két példányát. Az igazgató-választmány a szabályzat 1. pontjából tudomásul véve, hogy a szövetség a közművelődési célokat szolgáló önálló gyűjteményeket, múzeumokat és könyvtárakat, valamint az ilyeneket fentartó egyesületeket és intézeteket fogadja kebelébe, kimondotta, hogy a társaság részéről ilyenmű gyűjtemény hiányában a szövetségbe való belépés szüksége nem forog fen.

Végezetül *id. Bánó József* ig.-vál. tag meghívta az ig.-választmányt egykori tagja Berzeviczy Edmund felett a Magyar Történelmi Társulat április 2-ikán tartandó emlékbeszédére, mely meghívás köszönettel vétetett.

A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök *Barabás Samu* és *Varjú Elemér* ig.-vál. tagokat küldte ki, s ezzel az ülés véget ért.

SAKIRODALOM.

A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene. Alapítása századik évfordulója alkalmából irták a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői. Budapest, 1902. Hornyánszky Viktor nyomdája. Nagy 4r., XL, 382 és 2 oldal; 2 műmelléklettel.

Az egész országra kiható nagyszabású ünnepségek keretében ülte meg hazánk egyik legrégebbi művelődési intézete, a Magyar Nemzeti Múzeum százéves fennállásának emlékét az elmúlt évben. Az ünnep központját egy az alapítás évfordulóján, november 26-ikán tartott diszgyűlés képezte, a melyre felsőes királyunk is elküldte képviselőjét, a múzeum felvirágzása körül hervadhatatlan érdemeket szerzett József nádorispán unokája, József Ágost királyi herczeg személyében. Az ülés elnöke Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter volt, résztvevői pedig a kormány tagjaiból, főpapokból, zászlósurakból, a tudomány jeleiseiből s a legnevezetesebb testületek, egyletek, társulatok képviselőiből teltek ki, a kik eljöttek, megadni a tisztességet a múzeum alapítója, gr. Széchényi Ferencz dicső emlékének. A fényes gyülekezet, az elhangzott nagyjelentőségű beszédek eltörölhetetlen emléket hagytak a résztvevők szívében. A múzeum igazgatósága azonban gondoskodott örökre fenmaradó emlékjelekről is; felállította az alapító ércszobrát (melynek leleplezése egyik lélekemelő pontja volt az ünnepnek), éremlapot veretett a százados évforduló emlékére Széchényi Ferencz gróf és József nádor képével, és fényes diszmunkát adott ki, a mely az intézet kimerítő történetét s jelen állapotának hű képét van hivatva megörökíteni.

Bár ez emlékmű méltatása szorosán véve nem tartozik tisztünkhez, bemutatását még sem mellőzhetjük, miután egyes részei szaktudományunk művelőire is érdekléssel bírnak.

A munkát *Szalay Imrének*, a M. N. Múzeum igazgatójának terjedelmes bevezetése nyitja meg: *a Magyar Nemzeti Múzeum alapítása és fejlődése a mai napig.* Sok aprólékos, nagy részben eddig felhasználatlan adatból van megrajzolva az intézet viszontagságos története, kicsiben hű képe a sok válsá-

gon átment haza egyszázados történetének. Ezt követi az egyes osztályok ismertetése a felállítás sorrendjében. Elöl a könyvtár áll, a múzeum legrégebbi osztálya, utána az érem- és régiségár, a képgyűjtemény s a természetiek tárai következnek; bezárja a sort a néprajzi gyűjtemény, az intézet legifjabb, de már legnagyobb terjedelmű osztálya.

A sok érdekeset tartalmazó dolgozatok közül különösen kettő érdekel bennünket: a levéltár és a czimeres levelek ismertetése; az elsőt Schönherr Gyula igazgató ör, a levéltár vezetője írta meg, a második Áldásy Antal dr tollából folyt.

A M. Nemz. Múzeum levéltára gazdagságra s bizvást mondhatjuk fontosságra is mindjárt legnagyobb levéltárunk, az Országos Levéltár után következik. Darabjainak száma megközelíti a félmilliót, s nagy terjedelme daczára is alig van benne értéktelen anyag. Míg a legtöbb közlevéltarra szinte elviselhetetlen teherként nehezedik a tudományos beccsel egyáltalán nem bíró közigazgatási iratok, számadások s hasonlók tömege, addig a gyűjtés által létrejött múzeumi levéltár ment maradt a selejtes iratoktól. Alapját Széchényi Ferencz grófnak körülbelül 3000 darabra tehető oklevél-gyűjteménye képezte; ehhez járultak a két Kovachich, Jankovich Miklós, Horvát István, Nagy Gábor, Nagy István, Török János, az újabb korban pedig Pesty Frigyes, Wenzel Gusztáv, Nagy Imre, Majláth Béla, Beck Pál, Szendrei János, Véghelyi Dezső s mások nevezetes gyűjteményei, egy sereg a törzssanyagba beolvasztott családi levéltár (Illésházy, Bossányi, Dávid, Bükky, Fáy, Rummy, Zarka, Orsich, stb.), végül pedig azok a családi levéltárak, a melyeket 1876 óta letéteménykép helyeztek el a múzeumban áldozatkész nemzetségek.

Schönherr Gyula érdekes cikke a körülmények által követelt szük tér daczára is kimerítő képet nyújt az így összegyűlt anyagról. Bizonyon nem lesz érdektelen, ha dolgozatából a főbb adatokat kivonva, megkísértjük a múzeumi levéltár bemutatását.

A levéltár két elkülönített részre oszlik, a törzslevéltarra s a letéteményezett családi levéltárak csoportjára. Az első, eltekintve néhány különleges gyűjteménytől, egyetlen szigoruan korrendbe rakott sorozatot alkot, a mely az 1109. évtől napjainkig tartalmaz mindennemű okleveleket és iratokat. Ez anyagból ki vannak véve s külön kezeltek a czimeres levelek, a czéhiratok, a kéziratárból kiválasztott kamarai iratok, a szabadságharczra s az emigrációra vonatkozó, a külföldi oklevelek, a feloszlott Magyar Kereskedelmi Társaság irattára és a rezervált, még a közönségnek be nem mutatható iratok.

Nem szenved kétséget, hogy a törzssanyag legfontosabb része a mohácsi vész előtti *középkori levéltár*. Darabszámát körülbelül tizezzerre tehetjük; történelmi érdekessége megbecsülhetetlen. Legkorábbi darabja Kálmán király nevezetes oklevele, a melylyel Szent Istvánnak a veszprémvölgyi apácák részére adott alapító-levelét átírja és megerősíti 1109-ben; ezt követi korban Imre királynak egy 1198-ik évi oklevele. Innen kezdve aztán minden királyunk képviselve van s a tatárjárás utáni évek mindenikére több darab esik. Semmi sem illusztrálja úgy a levéltár gazdagságát, mint az árpádkorok tekintélyes száma; van pedig a gyűjteményben a tatárjárástól III. András haláláig *négyszázegy* eredeti oklevél.

A gazdag anyagból az érdekesebbeket kijelölni e szükre szabott téren lehetetlen, elég legyen megemlíteni, hogy a történelmileg fontos események emlékéét őrző oklevelek száma nagy. Különösen sok nevezetesség van a vegyes házbeli királyok korának iratai között, államokiratok, törvények eredeti példányai, hadjáratok, csaták emlékéét fentartó adománylevelek, művelődéstörténeti szempontból jelentős leltárak, végrendeletek és missilisek.

Nem kevésbé fontos az az anyag, a mely a törzslévtár újabkori részét alkotja. A török hódítás kora, a nemzeti felkelések, Erdély fejedelmi korszaka tárgyalásánál ma már a múzeumi lévtárt nélkülözni nem lehet. Mint kiváló nevezetes csoportokat megemlíthetjük még a Martinovics-féle összeesküvés iratait s Kossuth, Wesselényi, Széchényi István és Deák Ferencz leveleinek páratlan sorozatát.

A külön kezelt gyűjteményekből a legtekintélyesebb az 1848/49-iki szabadságharczot és az emigrációt illető iratoké. A kutató itt e korszaknak majd minden nevezetes emlékéét feltehetőleg találhatja, a mi természetes, miután itt vannak elhelyezve Kossuth Lajos és Görgei Arthur iratai, az olasz légio irattára, Vörös Antal, Horváth Mihály, Vetter Antal, Ihász Dániel, Tanárky Gyula, Eber Nándor és más szereplők levelezései, feljegyzései és iratai. Kiegészíti e nagybecsű anyagot a szabadságharcz-kora hazai proklamációinak s falragaszainak létező leggazdagabb gyűjteménye.

A lévtár második, terjedelmesebb felét, mint már említettük, a családi lévtárak alkotják. 1876-ban vette át a Magyar Nemzeti Múzeum az első letéteményt, a Kállay nemzetségnek ősi, nevezetes lévtárát. Innen kezdve alig mult el év úgy, hogy ne szaporodott volna a gondozásba vett nemesi archivumok diszes sora. Ma már ötvenhatra megy a számuk, anyaguk pedig a százerekben számlálható. Álljon itt sorozatuk a beérkezés sorrendjében:

Kállay család lévtára	1876, 1886
Jeszenák br. cs. lt.	1876
Hanvay cs. lt.	1876
Dancs cs. lt.	1877
Berényi gr. cs. lt.	1877, 1889
Kisfaludy cs. lt.	1877, 1884, 1887, 1897
Eszterházy gr. cs. zólyomi ágának lt.	1777
Soós cs. lt.	1879
Békássy cs. lt.	1880
Máriássy cs. lt.	1880, 1896
Forgách gr. cs. lt.	1881, 1888
Rhédey gr. cs. lt.	1882, 1885
Ibrányi cs. lt.	1886
Bethlen gr. cs. lt.	1887, 1895, 1896
Motesiczky cs. lt.	1887
Dobos cs. lt.	1888, 1889, 1893, 1895, 1896, 1897
Justh cs. lt.	1888
Görgey cs. lt.	1889, 1896, 1897
Beniczky cs. lt.	1889
Kapy cs. lt.	1889, 1890
Péchy cs. lt.	1890, 1892, 1893, 1894, 1897
Mednyánszky br. cs. lt.	1890
Bónis cs. lt.	1890
Fejérpataky cs. lt.	1891

¹ A második és következő évszámok azon időpontokat jelzik, a melyekben a lévtárak újabb letéteménnyel gyarapodtak.

Becsky cs. lt.	1892
Sombory cs. lt.	1894
Döry cs. lt.	1894
Szent-Iványi cs. lt.	1893, 1894
Ivánka cs. lt.	1894
Balassa cs. lt.	1894
Széchényi gr. cs. lt.	1896
Thaly (és Sándor) cs. lt.	1896
Zombat cs. lt.	1896
Salamon cs. lt.	1896, 1897
Kossuth cs. lt.	1897
Blagay-Ursini gr. cs. lt.	1897
Vidos cs. lt.	1897
Melczér cs. lt.	1897
Dessewffy cs. margonyai lt.	1897
Radák br. cs. lt.	1897
Török (Várad) cs. lt.	1897
Teleky gr. cs. nagyzábláti lt.	1897
Bugarin-Horváth cs. lt.	1898
Latinovics cs. lt.	1899
Szirmay cs. lt.	1899
Tihanyi cs. lt.	1899
Rajky cs. lt.	1899
Bánffy br. cs. lt.	1899
Tallián cs. lt.	1899
Török (Telekesi) cs. lt.	1890
Bárány (Rendes) cs. lt.	1900
Lippich (Korongi) cs. l.	1901
Lipthay cs. lt.	1901
Kvassay cs. lt.	1902
Szerdahelyi cs. lt.	1902
Horváth (Zalabéri) cs. lt.	1903

E lévtárak terjedelemre és fontosságra igen különbözők. Darabjainak számát tekintve a legelső helyen a *Széchényi* grófok lévtára áll, kb. 50 ezer irattal; ezt követi a *Balassa* (25,000), bethleni gr. *Bethlen* (25,000), szirmabessenyői *Szirmay* (22,344) és a *Melczér* (20,000) család lévtára. A 10 ezernél nagyobbak a következő családokéi: *Motesiczky* (18,000), gr. *Eszterházyak* zólyomi ága (15,000), ebeczki *Tihanyi*, gr. *Berényi*, gr. *Teleki* (13,000, csak a nagyzábláti lévtár), *Szent-Iványi* (10,000) és gr. *Forgách* (10,000). A többiek mind alul maradnak a tizezeren; van több, a mely az ezeret sem éri el, igen sokban pedig öt-száznál is kisebb a darabok száma.

Fontosság és régiség tekintetében a lévtárak nagysága teljességgel nem határozó. Vannak tizezeren felül levők, a melyekben csak elvétve akad középkori darab, míg ellenben a kisebbek közt akárhányszor több mint ötven százalék esik a mohácsi vész előtti időkre. A 8011 darabból álló *Kállay*-lévtárban 6042 darabra rüg a középkori iratok száma, a miből világos, hogy az óriási családi lévtárnak csupán középkori része van teljesen letéteményezve; az újabbkorból csak a kiválasztott, kitünőbb darabok jutottak a múzeumba. Ekkora régi anyaggal egyetlen családi lévtár sem dicsekedhetik; a következő legnagyobb, a *Forgách* grófokéban már mindössze 1369, a *Kisfaludy*-akéban kb. 1000 (az egész lévtár 5000 db), a *Soósok*-éban 720 mohácsi vész előtti oklevél foglal helyet. A kisebb lévtárak közt aránylag nagy a középkori rész a *Blagai* grófokéban (272 oklevél, 142 középkori), az *Ivánka* (173 oklevél, 89 középkori) és a *Lippich* családéban (96 oklevél, 56 középkori).

Az összes családi levéltárak mohácsi vész előtti anyaga majdnem kétszerese a törzslevéltárakénak; ha a két részben őrzötteket összeszámoljuk, rájövünk, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumban több mint harmincezer középkori irat áll a kutatók rendelkezésére.

Említsük még meg, hogy a családi levéltárak ugyanazon rendszer szerint vannak rendezve, miut a törzsanyag, t. i. oklevelek szigorú sorrendben követik egymást, s hogy valamennyi a letéteményező család czimere alatt, czélszerű fiókokban van elhelyezve. Nevezetességeikről lehetetlen itt beszámolnunk; az érdeklődők Schönherr Gyula dr. élvezetes dolgozatából nyerhetnek fölvilágosítást.

A levéltár egyik alosztályát képezi az okleveleknek az a csoportja is, a melyről Áldásy Antal dr. cikkek számol be, t. i. a *czimeres- és nemeslevelek*.

Az armális levelek különleges oklevél-fajt képeznek; tartalmuk, külalakjuk, főleg pedig festett czimer-ábrák miatt annyira eltérnek egyéb oklevelektől, hogy elkülönített felállítást és kezelésük minden levéltárban kívánatosnak látszik. A múzeumi levéltár különös figyelmet fordít e csoportjára; ha valahol hazai czimereslevél eladásra kerül, siet az a gyűjtemény számára biztosítani, s miután az ajándékozások sem tartoznak a ritkaságok közé, a czimerlevelek száma folyvást növekszik. A jubileum évében — ha a családi levéltárakban őrzötteket is számításba vesszük — 647 czimer- és nemességadományozó levél és czimerkerő folyamodvány volt a levéltárban, a miből 563 darab hazai, 84 pedig külföldi eredetű.

A gyűjtemény nem mennyiségével tűnik ki — az Országos Levéltárban jóval nagyobb számú armális őriztetik — hanem minőségével. Károly Róbert király három czimerleveléből kettő a múzeumi levéltárban foglal helyet; ugyanitt látható az első teljes czimeradomány (1398, X, 16. Zsigmond király a Csentevölgyieknek) s az első festett ábrás armális (a Tétényiek és Harasztiaké 1405-ből). A mohácsi vész előtti czimereslevelek száma *harminczöt*, a miből kettő külföldi. Ebből 24 van a törzsgyűjteményben, 11 darab pedig a családi levéltárakban.

Még szakembereink közt is kevesen tudják, mennyi becses, történelmi vagy művelődéstörténeti szempontból nevezetes oklevél van ebben a gyűjteményben. Itt van a már említett legkorábbi adományleveleken kívül a Kisfaludy, Soós, Petneházy, Berényi, Kossuth, Radák, Forgách stb. családok czimerlevele, mind megannyi büszkesége heraldikánknak. Nagy részük már megjelent a Turulban, színes hasonmásban, igen sok azonban még közlésre vár s műtörténeti szempontból ezek a legérdekesebbek. A Forgáchok gyönyörűen festett czimerét, valódi gyöngyét a magyar miniatúrának, színezetlen, de hű másolatban a múzeumi emlékkönyv közli, de Áldásy Antal dr. dolgozatában még egész sereg olyan czimerrel találkozunk, a melyet még sehol sem adtak közre. Ilyen például a viselettörténeti szempontból is nevezetes Radák czimer, vagy Mernyei Ambrus deáké 1498-ból (beszélő zöld papagályllyal), Ercsy Alberté 1510-ből, Gellyei Antalé 1522-ből (czimerképe kentaur), s a levéltár legújabb szerzeménye a radoványi Keczereknek II. Ulászlótól kapott igen érdekes armálisa.

Sok nevezetesen említ Áldásy cikke az ujjbkkoriak közül is, a melyeket itt elsorolni hosszas lenne. Elég,

ha felemlítjük János királynak két díszesen festett armálisát, a Széchényiek czimeres nemeslevelét és 1697-ből való grófi diplomáját (a czimerkép hasonmása az emlékkönyv 73. lapján látható), a Bethlenek bárói és grófi oklevelét s azt az irodalmi ereklye számba menő 1634-beli szerény armalist, a melyet I. Rákóczy György adott a legnagyobb magyar költő, *Arany János* őseinek.

Áldásy cikke elárulja, hogy a múzeumi levéltár rövidesen a czimerlevelek kimerítő katalógusát fogja közrebocsátani, megismertetve ily módon a szép gyűjteményt a nagy közönséggel. E katalógus megjelenését annál is inkább örömmel üdvözljük, mert kétszázon felül van a levéltár *kiadatlan* czimereinek száma, s így a jegyzék között nemesi czimereink sorozatát egyszerre erősen meg fogja növelni.

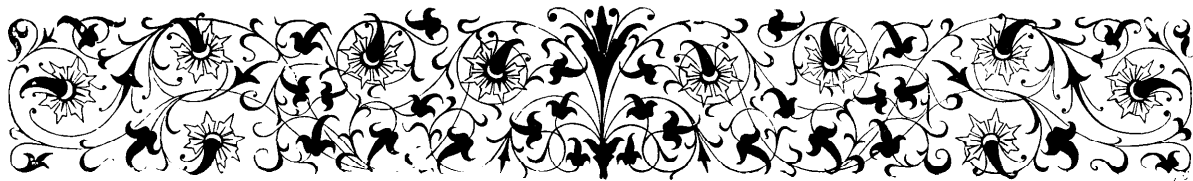
Hosszúra nyult ismertetésünk hiányos lenne, ha nem említenők meg, mennyi érdekeset találhat a heraldikus a díszes emlékkönyv egyéb cikkeiben.

A Magyar Nemzeti Múzeum *régiség-tára* a czimeres emlékek nagy tömegét őrzi. Sajnos, épen a legérdekesebbek részben ismeretlenek, miután kiállításukra hely szűke miatt gondolni sem lehet. Így pecsétek s pecsétnyomók mindössze két tárlóban vannak közszemlére téve, holott — mint *Hampel Főzsef* dr. érdekes ismertetéséből *«A hazai élet közép- és ujjbkkori emlékei»* megtudjuk, — az ide tartozó darabok száma túlhaladja a *kétezeret*. Ezekhez járulnak a pecsétgyűrűk, a czimeres használati tárgyak, zászlók, fegyverek. A régiség-tarat ismertető cikkek képei közt is nem egy czimeres tárgy ábrájával találkozunk. A 121. lapon levő 1593-beli mozsáron Báthory Endre bibornok czimere van; a 139. lapon 1696 évszámmal ellátott díszes uti borosüveget látunk egy ismeretlen czimerral és VA monogrammal. A czimert az Andrásyakénak mondja könyvünk, mi azonban minden hasonlósága daczára is inkább valamely polgárcsaladénak véljük; leírása így hangzik: zöld talajból kinövő csonka fatörzs két oldalán két szembenéző oroszlán, két első lábukkal lapos urnát tartva, a melyben három természetes liliomszál van; sisakdisz: tekercsbe tűzött szárny pár között lánggal égő szív. Két oldallal tovább négy XVI—XVII. századi czimeres üvegkorongot, nyilván pompás festett ablakok maradványait szemléljük, egyik 1585-ből Zrinyi Kataliné, kettő Illésházy Gáspáré és Thurzó Ilonáé 1641-ből, egy pedig, a mely 1686 évszámot visel, Thurzó Györgyé.

A fegyvertárnak Nagy Géza tollából eredt ismertetésében egy a Delhaes-gyűjteményből származó pompás tornasisak ragadja meg érdeklődésünket, a csórsisakok azon fajából, a melyet XV. századi czimereinkről jól ismerünk. Ez a sisak, a XIII—XIV. század csőbórsisakjai mellett legmegfelelőbb középkori czimer-sisak; a múzeumi példányt ennél fogva nem ajánlhatjuk eléggé a czimerfestők figyelmébe.

Meg kell még említenünk, hogy a múzeum tizezrekre menő éremgyűjteménye, a melyet Gohl Ödön és Réthy László dr. szakavatott cikkei ismertetnek, kivált a hazai emlékérmek sorozatában rengeteg kiadatlan czimert és czimerváltozatot rejt. Kiaknázatlan kincseshánya ez, a melyből heraldikusaink igen sokat merithetnek; bár a jubileumi emlékkönyv rá terelné az érdeklődést.

Csekei.

TERMÉSZETES ÁBRÁZOLÁS AZ 1526. ÉV ELŐTTI MAGYAR CZIMEREKBEK.

(Első közlemény, öt pecsétábrával.)

Heraldikánkban az első korszakban a középkori szellemmel úgy tárgyválasztásban, mint ábrázolásban összeforrt irány, francia hatás nyilvánul, de valójában a mint a középkori szellem, úgy a középkori értelemben vett czimer sem gyökerezhetett meg nálunk. Nemzetségeink jó része, mely e hatást feltünteti, idegen s a mint ezek nem csak nyelvben, de szellemben is magyarosodnak, átalakítják czimerüket is. Könnyen mehetett ez átalakulás, mert nálunk a czimer privilegialis joggal nem volt kapcsolatban s a családi kegyelet sem lehetett akadály, mert új talajon a mult nyomása alúl szabadul az ember.

Az átalakulások főoka a magyarnak vele született józan, természetes gondolkozása, mely igen gyakran komplikálódik a heraldika nem értésével; általános iránya pedig az elvont, élettelen, stilizált ábrázolástól a természetes felé való haladás.

Természetes gondolkozás okozza, hogy: 1. lebegő alakokat alátámasztanak; 2. mesteralakok közönséges természeti alakokká, ékek sárkányfogakká, pólyák folyókká¹ (Cheössy), lépcsős vágás kigyóvá (Garay), pajzstalp természetes alappá (Vay);² 3. természeti stilizált alakok természetesekké (pld. a Győr nemzetség lilioma

az Imreffyek czimerében); 4. kevésbbé ismert képzeleti alak ismertebbé, sőt természetivé (Wesselényi, melynél a kutyából és halból összetett szörnyalak habléánygyá, szirénné változott;¹ 5. természeti, vagy épen természetes sisakdiszek pajzsalakokká lesznek mesteralakok, vagy képzeleti alakok helyett (Soós, a Pécz nemzetség czimere a Hagymássy család czimerében); 6. egyes alakok pedig jeleneteknek adnak helyet, melyek vagy megtörtént dologra utalnak, vagy a természetből vett képben mutatják a főczimeralak természetét (Telegdi).

Tudjuk, kinek-kinek czimerét joga volt variálni s azon sem csodálkozhatunk, ha az akkori magyar vagy nem tagadta meg szellemét a heraldikai szabályok kedvéért, vagy a heraldikai szabályokat nem is ismerte; de ezzel szemben méltán fölmerül a kérdés, hogy e szellem miért érvényesülhetett a kancelláriában is és hogy miért van annyi hibás szerkezetű és természetes kivitelű armálisunk, mikor tudtunkkal a királyi udvarban idegen heroldok és festők voltak?

E kérdésre feleletet találunk az armálisok szövegében, melyek egész őszintén hirdetik, hogy a régi jobb időkből emlékezetben maradt birtokadomány helyett ajándékozzák királyaink a czimereket. Természetes, hogy ezek annál kedvesebbek a czimerszerző előtt, minél könnyebben felfoghatóan, minél világosabban hizelegnek a nemzeti hiuságnak, melyre az Anjouk külön hadrendszert tudtak építeni.

¹ Ugyanily gondolkozás alakítja át a czölöpös hasitást természetes czölöppé.

² A pajzstalp felső vonala egyenes, a természetes alapé görbe; a pajzstalp színe lehet bármely heraldikai szín, a természetes alapé többnyire sárgás-zöld. (Kánthor, Kállai-Vitéz). Képzeleti alakokkal kapcsolatban a felhő is szokott pajzstalpul szolgálni.

¹ Turul, XVII. évf. 155. l.

Gyakran az érdeemes czimerszerző járult király ura elé s kérelmével kapcsolatban bemutatta az óhajtott czimert.

Sem attól a királytól, ki czimeradományokkal takargatja szegénységét s a hiúságnak hizeleg, sem az akkori magyartól nem várhatjuk, hogy a heraldika elfogadott elveit tiszteletben tartásák. Ily esetben lehettek a kancelláriában idegen heroldok, festők, ismerhették a heraldika szabályait, középkori értelemben vett szép czimert nem alkothattak. Legalább is alig van eset, hogy a kompozíció hibáját a kifogástalan kivitel helyre hozta volna (Daby). Ki is tudná a meglőtt és eldőlt (Tarkasich), vagy lezuhanni látszó¹ vagy a «prædam inhianti similis» sast (Básthy), avagy a természeténél fogva is félnék, a vadásztól éppen megrettent szarvast (Kánthor), a hadi, vadászati jelenetet stilizálni s a középkor szellemének megfelelővé tenni?

Pedig van erre néhány félnék kísérlet — nem véletlen-e? — mikor a czimer nem felel meg teljesen a szövegnek, de már maga az adományozás intenciója kizárja a nagyobb változtatást; úgy hogy néhány armalisunkat kivéve nyoma sincs heraldikailag művelt heroldnak, heraldikai izlésnek s a festők is a kompozíciónak megfelelően természetes kivitelre törekednek, apróságig menő részletezéssel rajzolnak, sőt a hol a tervezet nem köti meg kezüket, ott sem remekelnek; kevés gondot fordítanak a pajzs, sisak, sisaktakaró természetességére, a paizsot tulságosan meg bővítik, a sisakot elrajzolják s figyelmen kívül hagyják a pajzs és sisak közötti természetes arányt. Legfeltűnőbb változást szenved azonban a sisaktakaró, melyet N. Lajos pecsétjén, sőt némileg a Tétényi armalison is még természetes alakjában látunk.² Később több ágra osztva megnyujtották s azzal töltötték ki a czimer és keret közötti űrt. Ily alakjában a magyar leveleknek tekintette, életet, működést diktált bele, *mozgást* tulajdonítván neki. Már Zsigmond armalisaiban is «*varia foliorum simulacra huc atque illuc, veluti vento agitata*» jelennek meg. A reneszánsz, mely diszitéseknél

a virágfüzéreket előszeretettel alkalmazza, még nagyobb tulásba esik s a sisaktakaróból virágfüzért csinál. Hogy ez nem csak a festőnek munkája, hanem a kancelláriáé is, armálisaink bizonyítják, melyek szerint a sisaktakarók: «*flores hinc inde, veluti flatu violento agitati*».

Ezzel érte el heraldikánk a középkorban igazi hanyatlását, melynek főbb, jellemző vonásai: természetes czimerkép, mely a heraldikai színekkel nem elégszik meg, természetellenes pajzs, sisak és foszlányok.

E rövid vázlat a magyar heraldika fejlődésének általános irányát feltűntetheti, de évszámhoz kötött korszakokkal a fejlődésnek határozottabb képet nem adhatni, mert a heraldikus iránynak is vannak az egész középkorban termékei.

Kétségtelen, hogy az izlésnek koronkénti változásaival is összefüggésben van heraldikánk fejlődése és czimereinknek a stilusok szerinti csoportosításával a természetes ábrázolás fejlődését időrendben fel lehetne tűntetni, de külsőségért, a mi a festőtől függött, nem lehet a szerkezetben rokon czimereket szétválasztani.

Mivel kétségtelenül bizonyos, hogy a természetesség kompozícióban és kivitelben egyaránt nyilvánul, külön tárgyalom ezeket, annyival is inkább, mert így a kivételeket mellőzhetvén, a történelmi fejlődés is feltűntethető.

Természetes ábrázolásu czimereink osztályozásánál abból a föltevésből indulok ki, hogy a természetes gondolkozás őstulajdonsága a magyarnak. Nagyjainkat mint divat lepte meg a czimerviselés vágya, még pedig oly hirtelen, hogy a czimereket lelkükhöz, gondolkozásmódjukhoz idomítani nem volt idejük. E kor, mint a kizárólagos idegen hatás kora, nem tartozik értekezésem keretébe.

Már a XIV. század második felétől kezdve több czimerünk azt bizonyítja, hogy a nemzeti szellem jelentkezik, mielőtt a nyugati heraldika elvei meggyökerezhetek volna. E czimerek még csak tárgyuknál fogva természetesek; csak a durva kivitel mögött rejtőző természetes felfogás árulja el, hogy bennük a külföldi hatás kizárólagossága megszűnt, de a megfelelő természetes kivitel már csak azért sem jelentkezik, mert még nem tudtak természetesen rajzolni, annál kevésbé pecsétet vélni.

¹ Gyalui Vas László 1525. pecsétje. Magyar Nemzeti Múzeum, Kállay-levéltár.

² Ily alakban fordul elő a Disznóssy czimeralak sisakján is.

Sokkal nagyobb volt azonban az idegen hatás, sem hogy egyszerre, harcz nélkül meghátrált volna. E harczban döntőleg lép fel — nálunk elég korán — a reneszánsz. Utóbb a természetességre törekvés annyira leköti a művészt, hogy oly czimereket is természetesen ábrázol, melyeknek tárgya nem heraldikátlan. Annyi ilyen czimerünk van, hogy ezeket egy külön osztályba sorozhatjuk.

A mikor a heraldikus szerkezet is természetes kivitelben jelentkezik, a természetes felfogás is megtalálja a megfelelő kivittelt. Azt hiszem, e czimerekkel méltán kezdhetjük heraldikánk új korát, melyben a magyar felfogás a neki kedvező festészeti iránynyal egyesülve heraldikátlan, de izlésünknek megfelelő czimereket hozott létre.

I. Természetes tárgy heraldikus kivitelben.

A természetes felfogás lebegő alakok alátámasztásában, mesteralakok átváltoztatásában, természetes szimbolikában és jelenetesítésben nyilvánul.

Tudtommal az irány 1320-ban lép fel s majd nem a mohácsi vészig terjed; de mivel csaknem kizárólag pecséteken tanulmányozható s a pecsétvésés a középkorban egy korszakkal elmaradt a festésztől, mondhatjuk, hogy a XVI. századot nem érte meg.

1. *Pajzsban lebegő alakok alátámasztása* kétségkívül naturalisztikus gondolkodás eredménye, mely nem képzelhet és nem tűr természetellenes dolgot. Néha igen naivan nyilvánul a meghatározottabban stilizált kivittel kapcsolatban.

Legjellemzetesebben nyilatkozik e törekvés a *karral* kapcsolatban. A természetesen gondolkozó magyar nem képzelhetvén állandóan lebegő tárgyat, a lebegő czimeralakot, ha másként nem tudta természetesebbé tenni, karral támasztotta alá.

Ime néhány jellemzetes czimer, első sorban is olyanok, melyeknek eredeti, heraldikus alakját is ismerjük.

Szepessy Jakab 1378. pecsétjén¹ a czimer

¹ Pecsétmutató, IV. 15. Ugyancsak a Szepessy Jakab pecsétjét 1376-ból közli Nyáry Heraldikájának V. tábla 42. ábráján. Az ábrázolás hibás, de ha az évszám helyes, akkor pontosan megállapíthatjuk, hogy Szepessy Jakab 1375 végén vagy 1376 elején változtatta czimerét.

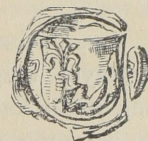
három pávatollat tartó kar. Ennek eredeti alakja még csak három évvel előbb is: pávatollak.

Alsáni Bálint czimere 1408: három szál rózsát tartó kar, melynek eredeti alakja a Zenthe-Magoch nemzetség czimerében: rózsák.¹

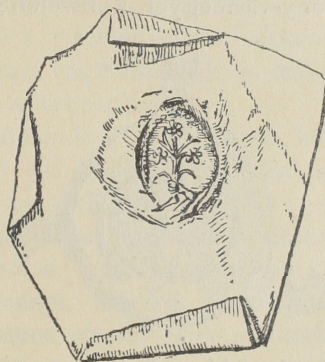
Az előbbihez hasonló természetes kompozíciójú czimer fordul elő a többek közt 1429-ből egy vasmegyei hatósági oklevélen² 1445. Bodó Gergely³ és 1502-ben Mihály gyulafehérvári kanonok pecsétjén.⁴

E variánsok, melyeket kétségtelenül a naturalisztikus gondolkodás hozott létre, feljogosítanak arra, hogy felsoroljak oly czimereket is, melyeknek főalakja egymagára, kar nélkül, lebegően is ábrázoltatik.

Igy a lebegő lilium többször fordul elő heraldikánkban (pld. Győr nemzetség) karral alá-

támasztva a XV. század közepe táján Gargel Ulrik pecsétjén⁵ 1453. a Szénás,⁶ 1488. Haságyi,⁷ 1492. a Kalonday czimerben.⁸

Ez ábrázolásoknál ellentétben van a szigoruan stilizált lilium a természetes észjárással, talán

¹ Pecsétmutató, VII. 32. — Turul, XVI. k. 15. l.

² Magyar Nemzeti Múzeum. Vég helyi Dezső gyűjteménye.

³ Gróf Teleki levéltár, II. k. 269. l.

⁴ Vég helyi Dezső gyűjteménye.

⁵ Ulricus Gargel castellanus de Kezew levele Sopron városhoz. Sopron város levéltára. Rajzát Varjú Elemér ur szivességéből közlöm.

⁶ Siebmacher, 440. t. Turul id. h.

⁷ Siebmacher, Suppl. 40. t.

⁸ Siebmacher, 213. t.

azért alakul át a Kalonday czimerben a lilium s jelenik meg Nyéky Egyed 1518. pecsétén száras és leveles, tehát természetesebb alakjában szintén karral alátámasztva.¹

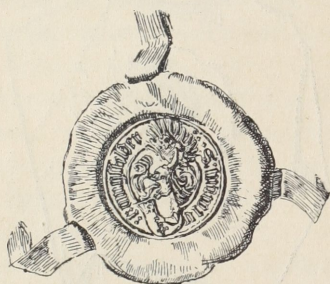
A kerék alátámasztás nélkül előfordul a mo hácsi vész előtt a Csernavoday (1463), Pyber (1476), Serédy (1522) és Csicsery; karral alátámasztva a Tholdalaghy (1456) czimerben.²

Szarvas-agancs van magában a brassói Bryganth és Gyeróffy, kartól tartva a Borcsiczky (1520. pecsét) czimerben.³

Lebegő kürt van a Dolhay czimerben, karral alátámasztott 1467. a Gosztonyiban.⁴ A XV. század végéről való Nádasi Bán⁵ czimerben a kürtöt zsinégénél fogva tartja markában a kar. Önállóbb, de szintén naturalistikus a Laky czimer,⁶ melyben a kürt a sisakot a pajzshoz erősítő szegről függ.

Annyira megy a természetes felfogás, hogy a bőségszarut is, melyet cézgtáblákon heraldikus egyszerűségében ma is láthatunk, az Aponyi Csuklyás Pál 1518. pecsétjén⁷ kar tartja.

A kereszt, kulcs, kard önmagában is szimbolizáló jellegű; karral alátámasztva előfordul a kereszt Szeretvay János 1415. pecsétjén⁸ és egy 1515. pozsony-vármegyei oklevélen;⁹ a kulcs

1439-ből Kunigsfelder Lajos pozsonyi polgár pecsétjén,¹⁰ a kard pedig számtalanszor.

Az előbbiekhöz hasonló felfogás szülte a Rattold czimer néhány variánsát. A lebegő levél,

¹ Véghelyi Dezső gyűjteménye.

² Siebmacher, 461. t.; Erdélyi Siebmacher 42. t.

³ Siebmacher, 63. t.

⁴ Siebmacher, 160. t.; Siebmacher, Suppl. 36. t.

⁵ Siebmacher, 42. t.

⁶ Siebmacher, 268. t.

⁷ Magyar Nemzeti Múzeum, Forgách levéltár.

⁸ Sztáray oklevéltár, II. k. 155. l.

⁹ Véghelyi D. gyűjteménye.

¹⁰ U. ott.

ha csak nem hulló helyzetben ábrázolják, természetellenes, azért azt is alátámasztják; de ezt már nem karral, hanem sokkal naturalisztikusabban ágból kinőve ábrázolják.

Ez átalakulást tünteti fel Frátay György 1398. pecsété,¹ 1491 pedig a rátóti Gyulaffy² és 1525. a Paksy³ czimer.

2. *Mesteralakok átalakítása.* Mig a lebegő alakok alátámasztását csak a természetes felfogással magyarázhatjuk, a mesteralakok átalakításánál oly nagy szerepe van a heraldika nem értésének, hogy a természetes gondolkodás, mint eszköz, csak irányítja az átalakulást. Ugyanis a magyar gondolkodás oly alakkal, mely nincs a természetből merítve, vagy nincs jelentése, nem könnyen tudott megbarátkozni; különösen áll ez a vágásból lett pólyára, a hasításból származott czölöpre és ékekre, melyeket, eredetüket nem ismerve, heraldikai szerepüket nem értve, természetivé igyekeztek átalakítani, így a pólyát folyóvá, a czölöpös hasítást természetes czölöppé, az éket szemfoggá.

A két első átalakítására nincs nagyon sok adatunk, a minnek oka első sorban az, hogy heraldikánkban a kedveltebb czimeralakokhoz arányítva kevésszer fordulnak elő s a változás, az egyenes osztóvonalak kigyóvonallá való átalakítása nem annyira feltűnő, hogy czimergyűjteményeink méltónak tartották volna főlemlítésüket, variánsként való feltüntetésüket.

Különben is a pólyának szélesebb körben való átalakítását megakadályozta maga az ország czimere, melyben az osztási vonalak változatlan-sága ébren tartotta a heraldikai hagyományt. Egyetlen, de kétségtelen átalakulást ismerek a Hunt-Pázmán nemzetségbeli Plathy család czimeréből, melybe a pólya talán mint hatalmi jelvény került s Plathy Sándor pecsétén a XVII. század végén s a XVIII. század elején hullámosná, azaz folyóvá lett.⁴

Nem téve le arról a reményről, hogy eredeti pecsétek tanulmányozása után erre számos példát hozhatok fel, megemlítem, hogy a hullámos

¹ Gr. Teleki oklevéltár, I. k. 264. l.

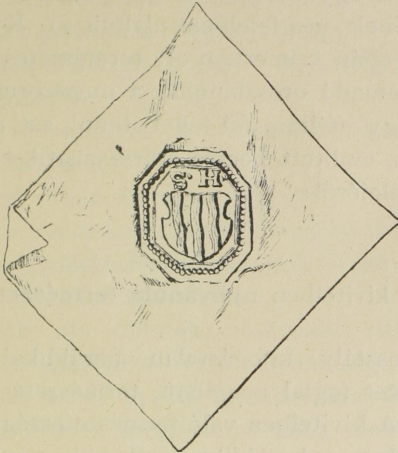
² Siebmacher Suppl. 38.; Turul, IV. k. 173. l.

³ Siebmacher, 346. t. Horvát Siebmacher, 100. t.

⁴ A báró Radvánszky család radványi levéltárában Plathy Sándornak körülbelül 50 pecsétes levelén látható ez átalakulás.

pólya heraldikánkban gyakran előfordul s néha egészen naturalistikus folyó jelleget ölt (pld. Gyulay, Cheössy).

A czölöp természetesülésére csupán egy példát hozhatok fel, Hédervári István 1537. évi pecsétjét, melynek képét báró Radvánszky Béla úr ő nagyméltósága szivességéből itt közlöm.

Sokkal érdekesebb a Gutkeled nemzetség ékeinek átalakulása, melyre valószínűleg hatással volt az említett okokon kívül a sárkányrend jelvénye, a pajzs körüli sárkány is. A természetben hasonló kapcsolatban és alakban elő nem forduló s érthetetlen ékeket a naiv gondolkozás a sárkánnyal hozván összekötetésbe, sárkányagyaroknak tekintette; nemsokára, a kivitelben is természetességre törekedve, az ékeket szemfog alakjára meggörbítették, kevéssel utóbb pedig állkapocsnak ábrázolták.

Báthory István országbíró (1435—9) még az ékeket használja pecsétein,¹ de már Báthory Miklós² 1487. és Báthory István.³ 1519—23. a szemfogakat.

Egyik, bár nem általános jellemvonása lévén heraldikánknak a képzeleti alakoknak természetivé való átalakítása, Ulászló 1496. armalisában⁴ a sárkányfogak természetes farkas-állkapocscsá válnak s ezt használják a Butkayak. Azonban a nagy nemzetség több családja — talán a kü-

lönállás jélzésére — megmaradt az ősi czimernél. Ezt mutatja pld. Rakamaz György 1506,¹ a Ráskayak 1511,² sőt Báthory András 1513—15. pecsétje.³

3. *Természetes szimbolizmus.* Szimbolizmussal a heraldika minden korszakában találkozunk, de e szimbolizmus nálunk a magyar természetnek megfelelően alakul át s az elvont, fogalmakra vonatkozó jelképiség helyett gyakorivá lesz a konkrét dolgokra vonatkozó, mely a legkönnyebben érthető részszel jelöli az egészet, s a melyet, azt hiszem, bátran nevezhetünk természetes szimbolizmusnak.

Ezzel később bővebben foglalkozom, itt mintegy bevezetésül, mivel különösen a karral kapcsolatban korán jelentkezik, két igen jellemző armalist említek fel, melyekből kitűnik, hogy a természetes jelképiség többet ártott heraldikánknak, mint bármely más.

Ennek is főoka a természetességre való törekvés, melynek netovábbja, ha a czimerszerzőt az érdemszerzés közben tüntetik fel. Azonban ezzel ritkán találkozunk a pajzs szűk kerete s talán a heraldika elveinek tiszteletben tartása miatt, hanem azt látjuk, hogy kiegyezés jön létre: a gondolat kombinálódik, a kivitelben megcsonkul s a cselekvésnek eszközét, eredményét, tárgyát vagy ezeknek is csak egy részét mutatja be a czimer.

Ilyen czimerek — pedig ezek kivitele ellen alig merült fel kifogás heraldikai irodalmunkban — az 1414. Eresztvényi⁴ és 1430. Daby⁵ czimer. Az előbbit szakács, az utóbbi borbély kapja; mind a kettő mesterségre vonatkozik. Akkor lennének teljesen természetesek, ha a czimerszerzőket mesterségük gyakorlása közben tüntetnék fel, de a már említett okok miatt a Daby czimer a cselekvés eredményét, a kihuzott fogat, az Eresztvényié módját, a halsütést tünteti fel.

A Daby czimer egyszerűbb volta s a pajzs-alakok izléses elhelyezése, — mint Csergheő megjegyzi — javítják a kompozíció hibáját; viszont ezt lerontja a sisakdisz, mely a nagyon izléses

¹ Több pecséte a Vég helyi gyűjteményben, melyeken sisakdisz: zárt sasszárnyon, mint segédsisakdiszen a pajzs-alak. (A Siebmacher nem ismeri a B. czimer sisakdiszét).

² Turul, IX. k. 12. l.

³ Magyar Nemzeti Múzeum, gr. Forgách levéltár.

⁴ Turul id. h., Siebmacher, 73. t.

¹ Magyar Nemzeti Múzeum, Kállay levéltár.

² Turul id. h. Siebmacher, 384. t.

³ Kállay levéltár.

⁴ Turul, XIII. k. 11. l.

⁵ Turul, V. k. 105. l.

(relative!) pajzsalaknak *magyardzatúl* szolgál, figyelmeztetve azt, a ki a fogakat liliomnak nézné, hogy mivel van dolgunk.

Az Eresztvényi czimer még szerencsétlenebb alkotás: szerkezete kevésbé egyszerű, kivitele természetesebb és sisakdisze még naturalisztikusabbban függ össze a pajzsalakkal.

Hogy benne a hal, meg a nyárs nagyon természetes kivitelü, már csak azért sem állíthatom, mert a hal fajáról eltérnek a nézetek; de a színek megválasztása, az ezüstös hal, a zöld lombozat a természetességre való törekvés mellett vall s ugyanarról tanuskodik a némileg stilizált lán-gok fölött lévő alsó mező barna színe, mely a füstöt jelzi.¹ A sisakdisz a pajzsalaknak *folytatása*, lévén a pajzsalak *sülfő* hal, a sisakdisz *sülfő* hal; amott természetes színü, itt vörös. Lehet-e az állapotváltozást ennél természetesebben kifejezni?

Megemlítendőnek vélem azt is, hogy az említett czimerek sisakdisze és pajzsalakja között megfordított viszony van: az Eresztvényiében a pajzsalak, a Dabyéban a sisakdisz a cselekvés egy részét, egy pillanatát; a sisakdisz, illetve a pajzsalak eredményét tünteti fel.

Bár fordított a viszony, a gondolat azonosága meglepő, a miből következtetést vonni most nem feladatam.

4. *Jelenetek előállítás.* Számtalan czimerünk tanúsága szerint a magyar a jelentés nélküli, semmitmondó alakokkal nem elégszik meg a heraldikában, a miből következik azon korán nyilatkozó törekvés, hogy a külföldi heraldika élettelen állatalakjaiba életet öntsének, őket működés közben, egymáshoz, az emberekhez vagy a természethez való viszonyukban tüntessék fel.

E törekvés egyszerűbb alakban már 1399-ben Kusalyi Jaksch sisakdiszének repülő madarában² összetett jelenetben Frangepán Frigyes vegliai és modrusi comes 1320 (!)³ és Schvercz János 1397⁴ pecsétén tűnik fel. Az előbbiben oroszlán ragad meg első lábaival kutyát, az utóbbinak sisakdisze, a növekvő medve szájában kisebb állatot tart (pajzsalak kivehetetlen!).

Régibb időből természetes keretben tüntet fel állatot pld. a Divék czimer, melynek

ősalakja a medve lehetett és a Darabos (későbbi Nádasdy), mely a nádast jelző nádszálakkal bővült.

A lehetőleg az élő heraldika korából válogatott, de különösen a Kusalyi Jaksch, Schvercz és Frangepán czimerek a lehető legvilágosabban bizonyítják, hogy a nyugati heraldika nálunk nem gyökerezett meg s hamar a nemzet szellemének megfelelően alakult át. Különösen a Frangepán czimerben oly természetes helyzete van a támadó oroszlánnak, a megszorult kutyának, hogy méltán fel lehet tenni azt a kérdést, hogy az említett pecsét származhatik-e a XIV. század elejéről?

II. A kivitelen nyilvánuló természetesség.

Ez osztály kifogástalan heraldikai tárgyú czimereket foglal magában, természetes ábrázolásban. A kivitelen való természetességre törekvést Hefner a heraldika szellemében való járatlanságnak, nem értésének tartja. Idézem itt jellemző itéletét:

Gänzliche Naturgetreueheit findet sich in den gemeinen Figuren der ächten Heraldik nicht, und ich behaupte, dass man den Geist der Heraldik gänzlich missverstehe, wenn man glaubte, durch ängstliche Copierung der Natur, oder der Kunst die richtigen Formen zu finden.

Der Zweck der Heraldik ist eher in wenigen Strichen ein charakterisches Bild, als mit vielen Strichen eine platte Copie des lebenden oder künstlichen Originales herzustellen.¹

Bár e szavakat számtalan czimerből levont szabálynak kell tekintenünk, a külföldi heraldikákban is találunk természetes ábrázolást, különösen oly esetekben, midőn könnyebb felismerés céljából szükséges; így testrészeknél, félalakoknál és ritkábban előforduló állatoknál.

A magyar heraldikában sok ilyen czimer fordul elő s bár azoknak fontosságot nem tulajdonítok, teljesség kedvéért egynehányat fölemlitek.

Természetes emberfő van a Perényi 1415,²

¹ Stilizáltabb a láng a Garázda czimerben.

² Siebmacher, 201. t.

³ Turul, XIV. 149. l. I. tábla, 5. ábra.

⁴ Gróf Teleki oklevéltár, I. k. 258. l.

¹ Theoretische und praktische Heraldik. 2. kiadás, 56. lap.

² Siebmacher, 360. t.; Arch. Ért. VIII. k. 297—99. l., Turul VII. k. 21. l.

Arbanass 1503,¹ Füzy (1515)² és Athaky Bosnyák (1526)³ czimerben. A két utóbbiban lebegő fő, kéz, szőlő, szóval az összes czimeralakok természetes kivitelűek.

Oroszlánfő a Török Pál 1418. armalisában;⁴ ökörfő a XV. századból a kis-szebeni mészáros czéh czimerében;⁵

kosfő a Rhédeiek (1466),⁶

előtűnő pelikán a Pogány (1447);⁷

sasláb a Kölkedi (1429)⁸ és Ostffy (1437)⁹ család czimerében;

növekvő medvét a Verssendi armalisban (1515)¹⁰ találunk;

bárány van a Dempse (1434)¹¹;

szarvas van a keszhelyi Bornemissza (1509),¹² Tristanus gyulafehérvári kanonok (1486)¹³ és a Kemény család czimerében.

Vannak oly állatok, melyeket ritkaságuk vagy más állatokhoz való hasonlóságuk miatt (különösen áll ez utóbbi a madarakra) általában jellemzetesebben, természetesebben szoktak rajzolni.

Ilyen például az elefánt az Elefánthi (1384);¹⁴ az evet a Treutel sisakdiszen (1404);¹⁵ a Berényi 1431)¹⁶ Tarkői (1453);¹⁷ és Turóczi (1513)¹⁸ czimerben; a szarka a Nagymihályi (1370—1418)¹⁹ és Csupor (1412);²⁰ a papagály a Petri Ders (1447);²¹ és a Gyalokay (1418);²² a galamb a Perneszi

(1504—1507);¹ a strucz a Kálnássy (XVI. század)² és a kakas a hradnai Holy (1488)⁸ czimerben. Ez utóbbi annyira természetes, hogy a tollak zománczát is hiven feltünteti, sokkal heraldikusabb ennél 1227-ből a Forray⁴ czimerben, de hogy miért, már kora is elárulja.

Jellemző azon alakok természetesülése, a melyeknek igen mereven stilizált ábrázolása szokott lenni. A rózsa és lilium heraldikánkban igen gyakori természetes ábrázolásban is, így a rózsa 1520-ból a Várkonyiak,⁵ a lilium 1479-ben a Kossuth⁶ és 1513-ban az Imreffyek czimerében.⁷

A szép, kifejező stilizált sas és oroszlán nálunk sem tartozik a ritkaságok közé; csak-hogy az is sűrűn előfordul, hogy ezeket még akkor is természetesen ábrázolják, a mikor tulajdonkép a kompozíció nem természetes.

A sas ábrázolásánál a természetességre való törekvés a szárnytollak tömörségében, a fej laposságában nyilvánul, így 1430-ban a Marsovszky,⁸ 1431-ben a Paczali Peres⁹ és 1487-ben Sirokay czimeren.¹⁰

További haladás az, hogy a sas természetes ábrázolása mellett elveszti szokott heraldikai helyzetét, így az említett Imreffy czimerben, de különösen Nagymartoni Pál 1328. nagyobb¹¹ és 1332. évi kisebb pecsétjén. Az utóbbinak sikerült

¹ Horvát Siebmacher, 4. t.

² Színes másolat a Heraldikai Társaság birtokában. Siebmacher, 147. t.

³ Színes másolata, gr. Károlyi-család oklevéltárában, III. k. 158—159. l.

⁴ Turul, XIII. k. 38. l.

⁵ Archæologiai Értesítő, IX. k. 5. 444. l.

⁶ Turul, IV. k. 84. l.

⁷ Turul, VII. k. 78. l.

⁸ Turul, XIV. k. 36. l.

⁹ Siebmacher, 343. t.; Horvát Siebmacher, 99. t.

¹⁰ Magyar Nemzeti Múzeum, levéltár.

¹¹ Országos Levéltár.

¹² Siebmacher Suppl. 16.

¹³ Véghelyi D. gyűjteménye.

¹⁴ Siebmacher Suppl. 29 t.

¹⁵ Siebmacher, 471. t.

¹⁶ Turul, 1889. évf. 26. l.; Siebmacher, 46. t.

¹⁷ Siebmacher, 457. t.

¹⁸ Siebmacher, 463. t.

¹⁹ Sztáray levéltár, I. k. 363. l.; Turul, VII. k. 177. l.

²⁰ Turul, VII. k. 21. l. 16. ábra; Siebmacher Suppl. 23.

²¹ Siebmacher, 288. l.

²² Turul, XI. k. 68. l.

¹ Véghelyi D. gyűjt.

² Siebmacher, 213. t.

³ Turul, XIV. k. 138. l.

⁴ Csoma, Abauj-Torna várm. nemes csal., 288—89. l.

⁵ Orsz. levéltár, Turul, X. k. 164. l.

⁶ Turul, XII. k. 153. l.

⁷ Színes másolat a Herald. Társ. birtokában. Turul, X. k. 160. l.

⁸ Siebmacher, 300. t.

⁹ Turul, 1886. évf. 18. l.

¹⁰ Arch. Ért. VIII. k. 5. f. 408. l.

¹¹ Siebmacher, 327. t.; Bárczay, A heraldika kézikönyve, 180. ábra.

rajzát b. Radvánszky Béla ur szivességéből itt közlöm a Bárczay család levéltárából. Érdekes és tanulságos e kettőnek összehasonlítása. A kisebb pecséten a pajzstalp töredezett, de kiegészíthető a nagyobb pecsétből. A sas négyszögű alapon jobbra fordulva, felemelt szárnyakkal repülésre készen áll s hátra néz. Helyzete természetes s talán ebből kifolyólag sokat veszít merevségéből. A kis pecséten feje stilizáltabb, a nagyon természetes; a szárnytollak a kis pecséten természetesebbek a farktollak pedig egyaránt mindkettőn természetesek.

A természetes kivitelű oroszánok azonban heraldikai helyzetüket már csak azért is megtartják, mert másként nehéz lenne őket a pajzsban elhelyezni és a pajzsot nem töltenék be.

Ilyenek: 1503-ból a Spissich,¹ 1513-ból az Alpáry,² 1519-ből a Kanizsay,³ 1525-ből a Salzer,⁴ 1526-ból a Bursel⁵ címerek oroszánjai.

Természetes ábrázolásban fekvő helyzetben is előfordul 1519-ben a Pálóczy sirkő-címerben.⁶

Az a körülmény, hogy természetes ábrázolása oroszán csak a XVI. században és csak armálisokban fordul elő, sokat leront az említett címerek érdekességéből, mert nem a nemzeti szellem nyilvánul bennük, hanem az idegen, reneszánsz korbeli festő megtagadhatatlan iránya.

Ép ezért nem tulajdonítható nagyobb fontosság a felhő ábrázolásának sem, mely növekvő és előtűnő alakokkal kapcsolatban elég gyakori; többnyire a pajzs jobb oldalán fordul elő, de pajzstalpul is szolgál (Barwy, Aszuvölgyi, Karcsay.)

Zsigmond korából nagyobb természetességre

¹ Színes másolat a Heraldikai Társulat birtokában. Siebmacher Suppl. 77. t.

² Siebmacher Suppl. 75. t.

³ Nyáry, A heraldika vezérfonala, 130. l.

⁴ Országos levéltár.

⁵ U. ott.

⁶ Turul, VI. k. 26. l., Csoma-Cserghés, Alte Grabdenkmäler és Siebmacher, 349. l.

való törekvést csak a Vadkerti Vincze család 1415-beli armálisában¹ látunk, a többiben, így 1417. Barwy,² 1434-ből a Dempse,³ Kistárkányi,⁴ Karcsay és Gencsy⁵ és 1437-ből az Aszuvölgyi⁶ családok armálisában a szokott kígyóvonalakkal találkozunk, bár azoknak merevsége enyhül a Kistárkányi armális sisakdiszének felhőfoszlányaiban s a Karcsay címer gomolyfelhője is némi természetességre való törekvést árul el.

A tulajdonképeni természetes ábrázolás azonban csak 1500-ban a Hernalt-Mestery armálisal⁷ kezdődik s egyre természetszerűbb jelleget nyer az 1511. Vátthyon⁸ és 1515. Füzy címerben.⁹ A középkorban utolsó ábrázolása az 1526-ik Bosnyák címerben fordult elő, a kornak megfelelően természetesen, bár nagyon szabálytalanul, mivel úgy a pajzs, mint a felhő színe kék.¹⁰

A XVI. századbeli általános természetes iránynak ellene látszik mondani a nem régen közölt Érky címer¹¹ felhője, azonban ennek eredetijéről ép a felhő ábrázolásánál pattogott le a festék, úgy hogy csak az alapvonalak látszanak, melyeket a másoló a kornak megfelelően nem javított ki. Világos, hogy ez alapvonalak nem lehetnek természetesek, de az arra nem jogosít fel, hogy az alapvonalakat határozottan kihuzva, az egész felhőt oly stilizált ábrázolással rekonstruáljuk, a milyenre alig van példa heraldikánkban.

R. KISS ISTVÁN.

¹ Turul, I. k. 82. l.

² Turul, XII. k. 119. l.; Siebmacher Suppl. 25. t.

³ Orsz. levéltár, 12593. Siebmacher Suppl. 25. t.

⁴ A sisakdiszen. Turul, XIII. k. 162. l.; Monumenta Hung. Her., II. k. 16. á.

⁵ Turul, XVI. k. 143. l.; Monumenta Hung. Her. II. k. 14. á.

⁶ Turul, III. k. 166. l.

⁷ Turul, V. k. 80. l. Eredetije a Nemzeti Muzeumban.

⁸ Országos levéltár 29089; Siebmacher Suppl. 90. l.

⁹ Színes másolat a Herald. Társ. levéltárában.; Siebmacher, 140. t.

¹⁰ Siebmacher. 64. l. Színes másolat, gr. Károlyi oklevéltár. III. k. 158. l.

¹¹ Turul, 1902. évf. 90. l.

JEGYZETEK A CHICHERI ORMOSOK ÉS A LUDÁNYI BAYAK CSALÁD-TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

A XIX. század 80-as éveiben Temesvármegye főispánja, chicheri Ormos Zsigmond jubileuma alkalmából «Ormos Zsigmond» című emlékkönyv jelent meg, a melyben a chicheri Ormos-család leszármazása is helyet foglal. E közlemény, mely chicheri Ormos Zsigmond főispán akkoriban hozzám írott levele szerint teljesen megbízható eredeti okmányok után íródott, a következőket tartalmazza: A chicheri Ormos család Ungvárvármegyének egyik legrégebbi nemes családja, a mely a Chicheri és Orosz családokkal ugyanegy törzsből ered; közös ősök Zubozlu, más verzió szerint a család ősapja magister Fridrik János, a ki 1107-ben Chicher földjét kapta Kálmán királytól. Az 1216. év táján élt Jób de Checher fiának, Miklósnak fiaitól Pál és Istvántól vált külön a közös törzsből az Ormos család. A chicheri Ormos családnak az ungvárvármegyei ősi Chicher helységen kívül régebbi lakhelye Zemplén és Szabolcs vármegyék voltak.

Ezen az okmányokon alapult közleményhez megemlítem a chicheri Ormosok századokon át apáról fiúra szállt hagyományát. A régi hagyomány elmondja, hogy az 1216. év körül élt chicheri Jób dédunokája a kis Chicheri fiu ormos hátu volt. A régiek, mint azt a történelem igazolja, kedvteléseikről, vagy testi fogyatékoságukról még a koronás főeknek is melléknevet adtak, így a hibás vállu Chicheri fiut is ormos-nak, ormos Chicherinek nevezték, és mikor ez a Chicheri családot alapított, jogutódai Chicheri Ormosoknak hivattak.

A Chicheri ágra némi világot vethet a XIV. században élt Chicheri Mihály házassága, mert ennek a Chicheri Mihálynak a felesége a Gutkeled nembeli Báthori János leánya volt, Báthori Ilona.¹ Ennek a Chicheri Mihálynénak apja Báthori János, ennek fia Báthori László Szabolcs vármegye főispánja, a kinek felesége: Pók Anna, ennek a Pók Annának apja Megyesalyai Móricz, ennek a Móricznak szülői Pók

nembeli Miklós erdélyi vajda, ennek hitvese a II. Moys nádor leánya: Erzsébet. Báthori László feleségével, Pók Annával kapta Szilágy-Somlyót; és ezzel a somlyai Báthori ágának törzse lett, ennek a somlyai Báthori Lászlónak a testvére volt a fentebb említett Báthori Ilona, a Chicheri Mihály házastársa.¹ Somlyai Báthori Lászlóné Pók Anna apja a Megyesalyai Móricz testvére István volt, ennek Margit leánya a Kaplon nembeli Károlyi László hitvese, ennek a testvére volt Megyesalyai II. István, a kinek Anna leányát a Káta nembeli Charnavadai Mihály vette feleségül.² Az idézett emlékkönyvben említett Chicheri Jób, ungvárvármegyei Chicher földön kívül más vármegyékben is terjedelmes birtokok ura volt, Szabolcs vármegye területén is örökjogon birtokolta Berkez, Komoro és más jószágokat.³

Az 1216. év körül élt Chicheri Jób szabolcsvármegyei ősjóságai közt Komoro földje 1300. évben a váradai káptalan előtt említették meg, rajta Chicheri Ormos családbeliek a Chicheri Jób jogutódai gyanánt birtokoltak.⁴ Chicheri Jób unokája volt Chicheri Ormos Domonkos, kinek felesége Nagy-Tárkányi Zsófia, fia pedig Mihály.⁵ Az 1490. év táján élt Chicheri Ormos Imre nagy jószágok ura volt, mint okmányok igazolják, és a Nagy-Tárkányi családdal szoros vérségben állt; ezenkívül, a rég kihalt Káta nembeli Surányi-Charnavadai nemzetséggel is atyafiságban volt, és a Charnavadai leánynegyedeket illető birtokrészekben osztozkodott.⁶

A Chicheri Ormos-család szabolcsvármegyei ága, a «Gutkeled nembeliekkel is vérségben állt.»

«A Chicheri Ormos család több százados fája gyökerei mélyen belenyulnak a magyar földbe, szétágazva s azoknak főirányzatait sem lehet szűk téren felsorolni», mondja az idézett

¹ Turul, 1900. évf. I. f. 17. l.

² Turul, 1901. évf. II. f. 63. l.

³ Történelmi Tár, 1900. évf. III. f. 400. l.

⁴ Történelmi Tár, 1900. évf. III. f. 390. l.

⁵ Történelmi Tár, 1900. évf. II. f. 123. l.

⁶ Szirmai Sztatmár várm. II. k. 199. l.

¹ Turul, 1900. évf. I. f. 17. l.

Turul. 1903. II.

jubileumi emlékkönyv. Az én jelenlegi közleményemnek sem célja a nemzedékrend feltüntetése, csakis a család történetének kiemelkedőbb mozzanataira terjesztém ki figyelmemet.

A chicheri Ormosokkal a harcok mezején ritkán találkozunk; a Zsigmond király ellen Durazzói Károly fia, László herceg érdekében szított zendülésbe azonban belekeveredtek. A zendülés csillapultával ősi birtokjaik egyrésze elnótáztatott. Bár chicheri Ormos Pál, fiával, Andrással és atyafiáival egyetemben a váradi káptalan előtt Zsigmond királyt eltiltják szabolcsvármegyei Berkez nevű birtokuk adományozásától, és mindenkit tilalmaznak azon őket illető örökös birtokuk fölkérésétől; mégis sokat vesztek. Kárpótlásul Zsigmond király chicheri Ormos Pálnak és fiának chicheri Ormos Andrásnak — a ki 1411—1416-ban Szabolcsvármegye alispánja volt² — összes birtokukon megengedte az akasztófa fölállítását.³

Századok folyamán a chicheri Ormosok a rokon ágazatoktól és az ősi Chicher földtől teljesen elszakadtak, sőt saját kebelükben is két ágazatra oszlottak, szabolcsi és zempléni ágra; de a régi Chicheri nevet, és az ősi Chicheri Ormos czimert közösen viselték.

A Zemplén vármegyei Ormos ágbeli Antal buzgó róm. katolikus hitvese Almásy Krisztina kedvéért, a protestáns hitről szintén áttért a róm. katolikus vallásra és miután Zemplén vármegyétől 1774-ben nemessége bizonylatát kivette, egész családjával Aradvármegyébe költözött. Ennek az Aradvármegyébe települt chicheri Ormos Antalnak, Almásy Krisztina hitvesétől három élő gyermeke maradt: Terézia, nagykállói Kállay Emánuelné, Klára, chicheri Orosz Józsefné, a ki házassága első évében gyermektelenül elhunyt, mint azt velem Temes főispánja, Ormos Zsigmond közölte és József. Ez utóbbinak elsőszülött fia chicheri Ormos Zsigmond temesi főispán, a Szent István- és Lipót-rendek lovagja, főrendiházi tag. Ennek a Zsigmondnak testvéröccse Péter, Arad vármegye alispánja, királyi tanácsos és a Ferencz József-rend lovagja.

¹ Történelmi Tár, 1901. évf. I. f. 68. l.

² Zichy Okmánytár, VI. k. 151. l.

³ Történelmi Tár, 1901. évf. I. f. 68. l.

A Szabolcsvármegyében már az Árpádház uralma alatt megtelepült Chicheri ágbeliek birtoklási adatai egyenest az 1216. év körül élt Chicheri Jób örökös birtokaira utalnak. Ezek a szabolcsvármegyei chicheri Ormosok századok hosszú során hivek maradtak az ősi földhöz, ezen ágnak utolsó férfitagja György. Ennek a Györgynek (mint már a Turulban más alkalommal elmondám) anyja idősb Szathmári-Király Miklós, hitvese pedig Szentmiklósi és Óvári Pongrácz Erzsébet leánya: Szathmári-Király Erzsébet volt. A kis chicheri Ormos György korán árvaságra jutván, anyja testvérénél, ifjabb Szathmári-Király Miklósnál, Gömörvármegyében Bején nevelkedett.

Ifjabb Szathmári-Király Miklós több vármegyék székeinek bírása, Gömör vármegye alispánja, a korhoz mérten nagyműveltségű férfi volt és II. Rákóczi Ferencz fejedelem egykori híres hívével, Szathmári-Király Ádámmal közeli véségben állott. Irodalommal is foglalkozott, minek bizonyítéka egy 1780-ban Pozsonyban nyomtatott könyvecske: «A nemes születésű személyekre fontos Polgári Rendtartásnak igaz erkölcsi Tudománya, melyet francziából magyarra fordított ifjabb Szathmári-Király Miklós nemes Gömör és több vármegyék székeinek bírása.» A munka Csáky Nepom. Jánosnak, a királyné asszony kamarásának van ajánlva. Aranyos préselt bőrkötésű példányom rózsás védőlapján fakult bejegyzés olvasható: «A Fordítónak Atyafiságából nyerte ezen becses és hasznos Könyvecskét chicheri Ormos György 1795-dik Esztendő napján Bejében.»

Az ifju chicheri Ormos György ügylátszik nagybátyja szellemét örökölte, mert iskolai éveit Sáros-Patakon bevégezvén, Szabolcsvármegyébe, ősi birtokára vonult, csinos könyvtárt gyűjtött, költeményeket irogatott s a régi klasszikusok műveiből fordítgatott; csakhogy munkái kiadatlanul kallódtak el. 1802-ben Szabolcsvármegye szolgabírája volt; József császár elhunytával, a Budán közszemlére kiállított magyar szent korona mellett, más előkelő nemes ifjakkal őrt állott, és éltesebb korában több vármegyék táblabírája volt.

Mint hiteles okmányok igazolják, ennek a chicheri Ormos Györgynek fitestvére nem volt, úgyszintén fiu utódja sem maradt és 1844-ben

a szabolcsvármegyei chicheri Ormosok fiága benne kialakult.

György, alsódraskolczi Morvay József, Ugocsa vármegye alispánja leányát, Erzsébetet vette nőül. Ebből a házasságából egyetlen gyermek származott, Katalin, a ki 1833-ban egybekelt a Bereg-Surányban született ludányi Bay Gáborral.

Ezzel a házassággal a beregvármegyei Bayak a Szabolcs vármegyében már kihalt chicheri Ormosokkal szoros vérségbe jöttek, annál fogva alkalmoszerűnek vélem e helyen a Bayak családtörténetét érdeklő, újabban összegyűlt adataimat is közölni.

II.

Nagy Iván nagy családtörténeti munkájában a B. betű alatt a Bay családról is megemlékezik s röviden elmondja, hogy a család ősrégi és Zemplén vármegyében is birtokolt. Adataihoz most csak annyit tehetek hozzá, a mennyit a Zichy Okmánytárban találok; e szerint 1426-ban a Bodrog vármegyében fekvő Bai birtokrészt illetőleg Zsigmond király január 17-ikén Budavárából rendeletet ad ki, és 1438-ban pedig Bodrog vármegyében Bay Miklósról történik említés.¹

Ezuttal csupán I. Bay Ferenczről óhajtok egyet s mást elmondani; arról, a ki Eger várában Dobó István zászlója mellett hősileg védelmezte hazája becsületét és megérdemli, hogy a maga valóságában emelkedjék ki tisztos emléke.

Lehoczky Tivadar Bereg vármegye monographiája I. kötete 258. lapján a vármegye alispánjai sorrendjét 1570-ben ezzel az I. Bay Ferenczcel nyitja meg, felruházva őt az ismeretlen «lengyelfalvi» előnévvel; de ezen nem létező előnév legfeljebb toll- vagy sajtóhiba gyanánt tekinthető.

A Bay Ferencz alispán neve mellett csillag alatt szóról-szóra ez áll:

«Beregvármegyei levéltár jegyzőkönyvében 42., 56., 58. lapjain úgy fordul elő Bay, mint comes, a mi azon tévedésre vezetett, mintha Bay akkor főispán lett volna. E tévedés azonban eloszlik, mihelyest a jegyzőkönyv latin sorait átolvassuk, hol az áll, hogy Bulcsui Sára gyer-

mekvesztés miatt halálra ítéltetvén, végrehajtás végett az elítélt asszony Bay comesnek kiadott. Már pedig az ítéletek végrehajtása nem a fő-, hanem az alispán köréhez tartozott, s így Bay is csak annak tekinthető, — annál inkább, mert 1571-ben ruszkai Dobó Ferencz volt beregi főispán — előtte pedig Szentjánosi Lajos.»

A monographia 354. lapján azonban azt olvassuk, hogy 1568-ban Szentjánosi Lajos, 1571-ben pedig ruszkai Dobó Ferencz voltak Bereg vármegye főispánjai, a két főispánság ideje közt három esztendő áll, közte épen a kérdéses 1570. év, a melynél nincs feltüntetve, ki volt a főispán, ép a mikor a beregvármegyei jegyzőkönyv Bay comesről tesz említést. Ugyancsak erre a kérdéses 1570. évre vonatkozólag, Petrovay elmondja a Turulban, hogy 1570-ben Bereg vármegye alispánja Ilosvay Sándor volt.¹ Bereg vármegye monographiája írója tehát tévedett, a midőn csupán ama föltevésből, hogy az «ítéletek végrehajtása az alispánt illette» — Bay Ferenczet tette meg alispánnak.

A mi az 1570. évek közigazgatási formuláit illeti, bajos azt most a modern papirrendszer pontosságával mérlegelni, főleg ha hozzá vesszük a kornak fölfordult állapotát. Amaz évek törvénykezési módját hiven vázolja az az esemény, a mely 1565 körül Erdőd templomában ment végbe. Miksa király hadvezére, Swendi Lázár, Erdőd királyi vár ujonnan készült erődjét ment megszemlélni, a mikor is többek között a vár hajdani urai, a kihalt Drágffi nemzetség kegyuri templomába is befordult. A templomba lépve észrevette, hogy két német katonája a Drágffiak nyugvóhelyét fedő kőlapot — nyilván sirrabló szándékkal -- fessegette. A rabló katonák vandalizmusán fölháborodott fővezér, hosszú törével ott a helyszínén átszurta a katonák egyikét.² A fővezér tehát a saját kezével hajtotta végre a halálbüntetést s a véghezvitt ítéletszolgáltatásért bizony senki nem vonta kérdőre!

Bay Ferencz comes legelőször Eger vár ostroma alkalmával vonta magára a közfigyelmet. 1552. évben az ozmán Egervárrra üzent parancsával: «Az ország véderődjei példáját

¹ Gróf Zichy Okmánytár VIII. k. 676. l.

¹ Turul, «Ilosvay család». 1896. évf. III. f.

² Szirmai Szathmár várm. II. k. 169. l.

követve a nagy ozmán hatalom előtt Egervár kapuja is nyíljék meg, — melyet ha cselekszenek, azzal maguknak Sulejmán császár kegyelmességét fogják megvásárolni; régi szabadságaikat meghagyják, ellenkező esetben marhájukkal, gyermekeikkel, feleségeikkel fognának nyakasságukért fizetni». Dobó István Egervár hősléklü védője azonban a török fenhéjázó parancsolatjától nem rettent meg, s miután Miksa királytól segélyt nem kapott, a vármegyék vitézli rendeihez fordult.

A hazafias fölhívásnak lett is sikere, mert a mai közömbös, önző korban alig érthető lelkesedés fogta el a rendeket, és az ideális hazaszeretet lángjától hevített vitézek az ország különböző részeiből csakhamar Eger falai alá gyűltek. Mikor már különféle mesteremberekről, kenyérsütő asszonyokról is gondoskodtak, Egervár kapuját bezárták, és a mindenrendü bentlívőknek a vár udvarán kihirdették: «hogy a váronkívüliekkel érintkezniök nem szabad, — a várbeliek is csak többedmagukkal settegenek, suttogjanak.» A nagy ozmán had Eger alá vonult; az ozmán tábor pasái közül Arszlán pasa a vár alatt, a boldogságos szűz templomát szállta meg, és a templomfalak védelme mellől Eger vár egyik bástyájára keményen tüzeltetett. Dobó István látván a veszedelmet, huszárait küldé ki a várból Arszlán pasa ágyui leszerelésére. A bátor csapat rövid küzdelem után semmivé tette a veszedelmes ágyutelepet. A történelem följegyezte, hogy ama huszárcsapat előkelői: Figedi János, Pető Gáspár, Zoltai János, Bay Ferencz és Ormándy János voltak.¹

Nagy költőnk, Vörösmarty Mihály *Eger* című hőskölteményében, ezt az epizódot is megénekli:

Egy gond tartja Petőt, kirohan valamennyi huszárral,
Zaltai vágat, öl, üz, szaladók közt kémli Arszlánt.
Hasztalan: őt repülő ménen szolgálai ragadják.
Agg Uliman ví még, és víttában az éltes atyának,
Látni megifjodott erejét, a mint az időnek
Mélye fölött lebeg, és sugarát megereszti turulként.
Ő magas Ormándit s Bayt elfárasztja sebekkel.

Egervár ostroma után 1565-ben Szatmárnál harcol Bay Ferencz, a királyi hadak fővezére, Swendi Lázár oldalán és ott is magára vonja a figyelmet.

¹ Budai polg. l. I. k. 55¹. l.

A hatvan sing magas kőfalakkal erődített királyi Erdőd várat a szatmári csatározás alkalmával az ozmán megszállotta s a heves ostrom alatt a vár német parancsnoka, Löwenberg is elesett. Az erős tűz közé fogott erőség védelmére néhány száz katonával Bay Ferenczet küldé ki Swendi Szatmár alól s az egi hősnök már pusztá megjelenése új erőre serkenté az ostromló tulerővel már csüggedten daczoló várbelieket.

A védelemhez Bay derekasan hozzálátott kivált mióta a Löwenberg parancsnok helyét ideiglenesen betöltött Gyóni eleste után a már nagyon megrongált vár védelme teljesen rá maradt. A várvédelem közben katonái közül sokan elhullottak, a magas és erős kőfalakon az ellenség veszedelmes réseket tört, de Bay nem csüggedt, a vár falait tataroztatta s nagyon megfogyatkozott emberei pótlására a főparancsnoktól segélyt kért. Swendi újra küldött némettel vegyes várvédelmező katonaságot.

Az Erdőd alatt veszteglő ellenség, hogy könnyebben rohanhasson a várfalakra, a váruradalomhoz tartozott erdőkből szállított élőfák galyaival tömte be némely helyütt a vár széles és mély árkat. A titkon folytatott manipuláció nem került el a mindenre kiterjeszkedő parancsnok figyelmét, és Bay, szintén az éj fátyla alatt, a betemetett árokba löporos hordókat csempésztetett.

Másnap, mikor az ostromlók a betömött töltésekre rohantak, a várból ágyuk, puskák golyói repültek feléjük, majd az aláaknázott töltés robbant föl, a fahasábokkal az ostromlók egy részét is légbe repítve, a mikor azonban a nagy rázkódástól a várfalak is tetemesen megrongálódtak. Azért az ostrom tovább folyt, a várfalakat belülről foldozgatták. A magyarral meghasonlott német őrség azonban megunt a nehéz helyzetet, és hogy erélyes parancsnokuktól is melőbb szabaduljanak, az ostromló ellenséggel alkudozni kezdetek. Bay Ferencz mindenről értesült, a német katonákra tehát éberem ügyeltek. Egy napon jelentették a parancsnoknak, hogy az áruláson fondorkodó németek főkolomposa a várból kifelé igyekszik. Bay a faltörmelék halmaza mellől figyelt. A német óvatosan igyekezett kifelé, hason csuszva a várból, és már csak a két lába volt bent, ekkor Bay

gyorsan előugrott buvhelyéből és hevenyében saját kezével rántotta vissza a szökevényt. A mikor ezt az udvarról a német őrség meglátta, a várkapitányra lőtt, de a kapitány szerencsére sértetlen maradt.

Végre a dolog mégis oda fejlődött, hogy a teljesen összelövöldözött vár a többségben lévő német őrség árulása következtében kapitulált, de oly szoros kikötéssel, hogy a parancsnokkal a kevés számra apadt várőrség sértetlenül kivonulhasson a várromokból. A vár kulcsát annak módja szerint az ozmán átvette; a várbeliek fegyverüket letéve vonultak kifelé, de a várkapu mellől az ozmánok — a már fegyvertelen, kevés számra apadt magyar várőrséget megrohanva, felkoncizolták. A parancsnokoló főkapitány, Bay Ferencz és Zeleméri életben maradását János Zsigmond erdélyi fejedelem hosszas utánjárása eszközölhette csak ki.¹

Erdőd várát a felbőszült török had teljesen szétrombolta; törmelékeiből emeltetett később a mai erdődi kastély.

Az Erdődnél kapott sebeiből fölgogyult Bay Ferenczet 1567-ben mint a királyi Krasznahorka vár parancsnokoló királyi főkapitányát látjuk viszont. Jellemző az akkori törvénykezés katonai és önkényjellegű voltára, hogy a még e vár első tulajdonosai, a Bebekek által a Rozsnyó városi javakból elfoglalt erdőterületet

¹ Budai polg. l., I. k. 303. l.

Bay krasznahorkai királyi kapitány a várjavak közt szintén fentartotta.

A megkárosított rozsnói polgárság Baynál hasztalan könyörgött, sőt Swendi Lázárhoz is fordult, de bizony onnét is elutasították őket.

Végre a legmagasabb fórum ele vitték igazoló okmányaikat, a hol aztán kérésüknek lett is sikere, mert Miksa király a rozsnóiakat erdejük birtokába visszahelyezte, a Bebekek rendszerét követett krasznahorkai kapitánynak meg Pozsonyból keltezett levelében tudtul adta, hogy «az embernek igazsághoz való magatartása, a jó katonaság mellé is odaillő.»¹

Miksa király haragja fölött Bay azonban nem soká töprenghetett, mert akkoriban a jó katonát a törvények fölé helyezték. Mutatja ezt, hogy Miksa, miután János Zsigmondtól Munkács végvár birtokába került, királyi parancsnokul Bay Ferenczet nevezte ki.²

A királyi végvárak pedig a határvédelem szempontjából fontosak lévén, parancsnokoló kapitányaik rendszeresen előkelő állású emberek voltak.³ Bay Ferencz comes, a ki 1570-ben a beregvármegyei levéltár jegyzőkönyvében comesnek neveztetik, 1570-ben Bereg vármegye élére csakis főispáni hatáskörrel és ranggal állhatott.

BAY ILONA.

¹ Budai p. l. I. k. 303. l.

² Lehoczky: Beregvárm. monogr., III. k. 557. l.

³ Perger, «A Magyar és Hazája» 81. l.

FERENCZ FERDINÁND FŐHERCZEG TRÓNÖRÖKÖS ŐSEI.

(Második, befejező közlemény.)

A **Wittelsbachok** zweibrücken-birkenfeldi ága trónörökösünk őseinek hatodik nemzedékében, mint 9. és 16. ősz szerepel, ám ezek közül a 9. ősz: III. Keresztély herczeg, apja a 16. ősként feltűnő Karolina hgnőnek, Hessen-Darmstadt IX. Lajosfeleségének. Épen ezért a két őst ebben az egy vonalban fogjuk Árpád véreként bemutatni.

1. *I. Béla magyar király*, † 1063. Neje: Piaszt Rikza lengyel hgnő.

2. *Árpádházi Zsófia magyar hgnő*, † 1095. Férje 1062: I. Ulrich, Krajna és Isztria örgrófja, Orlamünde grófja, † 1070.

3. *Weimar-Orlamünder Richárdisz*. Férje: Ekkehárd, Scheyern pfalczgrófja, † 1091.

4. *V. Ottó*, Wittelsbach pfalczgrófja, † 1155. Neje: Lengefeld Heilika, † 1170.

5. *I. Ottó* bajor hg. † 1183. Neje 1169: Ágnes, † 1190, Loos Lajos gr. leánya.

6. *I. Lajos bajor hg.* † 1231. Neje 1204: Ludmilla, † 1240, Frigyes cseh hgnek († 1189) és *Árpádházi Erzsébet* magyar hgnőnek († 1190) leánya, *II. Géza magyar királynak* († 1161) és Rurik Eufrozina orosz herczegnőnek († 1193) unokája.

7. *II. Ottó* bajor hg. † 1253. Neje 1225: Welf Ágnes, † 1267, Welf Henrik rajnai pfalczgróf († 1227) és Ágnes rajnai pfalczgrófnő († 1204) leánya, Oroszlán Henrik szász és bajor herceg († 1195) és Matild angol hgnő († 1189) unokája, Büszke Henrik bajor és szász hg. († 1139) és Supplinburg Gertrud grófnő († 1143) másodunokája, Fekete Henrik bajor hg. († 1126) és Billung Wulfhild szász hgnő († 1126) harmadunokája, Billung Mágnusz szász hg. († 1106) és *Árpádházi Zsófia* magyar hgnő († 1095) negyedunokája, *I. Béla magyar király* és Piaszt Rikza ötödunokája (mint előbb!).

8. *II. Lajos bajor hg.* † 1294. Neje 1273: *Habsburg* Mechtild, † 1323, *I. Rudolf* német király († 1291) és *Hohenzollern* Gertrud Anna hohembergi grófnő († 1281) leánya.

9. *Rudolf* felső bajor hg. és rajnai pfalczgr., † 1319. Neje 1294: Mechtild, Nassau-Weilburg, Idstein és Wiesbaden grófnője, † 1323, Adolf német ellenkirály († 1298) és Limburg Imagina († 1316 után) leánya, *II. Walram* nassauai gróf († 1277 előtt) és Katzenelnbogen Adelheid grófnő († 1288) unokája.

10. *Adolf pfalczgróf* † 1327. Neje 1320: Öttingen Irmingárd grófnő † 1389, Öttingen *VII. Lajos* gróf (1334) és *Württemberg Ágnes* grófnő leánya, Öttingen *II. Konrád* gróf († 1282) és *Hohenzollern Ágnes* nürnbergi várgrófnő († 1298) unokája, *IV. Konrád* nürnbergi várgróf († 1314) és *Hohenlohe Ágnes* grófnő († 1319) másodunokája, *III. Konrád* nürnbergi várgr. († 1261) és *Habsburg Klemencia* grófnő harmadunokája, *IV. bölcs Albert* habsburgi gr. († 1240) és *Dillingen Hedvig* kyburgi grófnő († 1260) negyedunokája. (A többi ős *I. Béla magyar királyig* Mária Terézia magyar király vonalánál felsorolva!).

11. *II. Rupert* pfalcz választó, † 1398. Neje: Beatrix, † 1366.

12. *III. Rupert* pfalcz választó, német király, † 1410. Neje 1374: *Hohenzollern Erzsébet*, † 1411, *V. Frigyes* nürnbergi várgr. († 1398) és *Wettin Erzsébet* († 1375) leánya, *II. János* nürnbergi várgr. († 1357) és *Henneberg Erzsébet* grófnő († 1377) unokája, *IV. Frigyes* nürnbergi várgr. († 1332) és *Margit* tiroli grófnő († 1348) másodunokája, *III. Frigyes* nürnbergi várgr. († 1297) és *Ascaniai Heléna* szász hgnő († 1309) harmad-

unokája, *III. Konrád* nürnbergi várgr. és *Habsburg Klemencia* negyedunokája (mint előbb!).

13. *István, Simmern és Zweibrücken pfalczgrófja* † 1459. Neje 1410: *Hohengeroldseck Anna*, *Sponheim és Veldenz* grófnője, † 1439, *III. Frigyes* veldenzi gr. († 1444) leánya, *Hohengeroldseck III. Henrik* veldenzi gr. († 1389) és *Sponheim-Starkenburg Lauretta* grófnő unokája.

14. *Fekete Lajos*, *Veldenz és Zweibrücken* pfalczgrófja, † 1489. Neje 1454: *Croy Johanna* grófnő, † 1504, *Croy-Chimay Antal* gr. († 1475) és *Lotharingiai Margit* vaudemonti grófnő († 1474) leánya, *Croy-Chimay I. János* († 1415) unokája, *Croy-Renty I. Vilmos* († 1384) és *Renty Isabeau* másodunokája, *Croy II. Jakab* (1313) harmadunokája, *Croy I. Jakab* (1287) negyedunokája, *Croy Márk* (1266—1282) és *Croy-Arain Katalin* ötödunokája, *Árpádházi András* magyar hg. és *velencei Cumana Szibilla* hatodunokája, (ismeretlen nevű) magyar hg. (1210) hetedunokája, hihetőleg *Géza magyar királyfi* (sz. 1152, † 1189 után) és ismeretlen görög leány nyolczadunokája, *II. Géza magyar király* († 1161) és *Rurik Eufrozina* kievi orosz hgnő († 1193) kilencedunokája.

15. *Sándor*, *Zweibrücken-Veldenz* pfalczgrófja, † 1514. Neje 1499: *Hohenlohe Margit* grófnő, † 1522, *Hohenlohe Kraft* gr. leánya.

16. *II. Lajos*, *Zweibrücken* pfalczgrófja, † 1532. Neje 1525: *Brabanti Erzsébet*, † 1563, *I. Vilmos* hessen-casseli tartománygr. († 1515) és *Welf Anna* braunschweig-wolfenbütteli hgnő († 1520) leánya, *II. Lajos* hessen-casseli tartománygróf († 1471) és *Württemberg Matild* grófnő († 1495) unokája.

17. *Wolfgang*, *Zweibrücken, Neuburg és Sulzbach* pfalczgrófja, † 1569. Neje 1544: *Brabanti Anna*, † 1591, *I. Fülöp* hesseni tartománygróf († 1567) és *Wettin Krisztina* szász hgnő († 1549) leánya, *II. Vilmos* hessen-casseli tartománygróf († 1509) és *Anna* mecklenburgi hgnő († 1525) unokája, *II. Lajos* hessen-casseli tartománygróf és *Württemberg Matild* grófnő másodunokája (mint előbb!).

18. *I. Károly*, *Birkenfeld* pfalczgrófja, † 1600. Neje 1586: *Welf Dorottya*, † 1649, *Vilmos* braunschweig-lüneburgi hg. († 1592) és *Oldenburg Dorottya* dán hgnő († 1617) leánya, *Hitvalló Ernő* braunschweigi hg. († 1546) és *Zsófia* mecklenburgi hgnő († 1541) unokája.

19. *I. Keresztély*, Bischweiler pfalczgrófja, † 1654. Neje 1630: Wittelsbach Magdolna Katalin, † 1648, II. János zweibrückeni pfalczgr. († 1635) és *Rohan* Katalin grófnő († 1607) leánya, I. János zweibrückeni pfalczgr. († 1604) és Jülich Magdolna hgnő († 1633) unokája, Wolfgang zweibrückeni pfalczgr. és Brabanti Anna hesseni tartománygrófnő másodunokája (mint előbb!).

20. *II. Keresztély*, Birkenfeld pfalczgrófja, † 1717. Neje 1667: Katalin Agatha, † 1683, Rappoltstein János Jakab gr. († 1673) és Salm-Kyrburg Anna Klaudia grófnő († 1673) leánya, Rappoltstein Eberhárd gr. († 1637) és Salm-Kyrburg Anna grófnő († 1608) unokája, Rappoltstein Egenolf gr. († 1581) és Erbach Mária grófnő († 1606) másodunokája.

21. *III. Keresztély*, Zweibrücken-Birkenfeld hercege, † 1735. Neje 1719: Nassau-Saarbrück Karolina grófnő, † 1774, Ferencz Ferdinánd trónörökösnek 9. és 10. öse a hatodik nemzedékben ez a pár, a mely egyszersmind szülője a trónörökös 16. ősenek, a ki:

22. *Wittelsbach Karolina Lujza*, Zweibrücken-Birkenfeldi hgnő, † 1774, mint IX. Lajos hessen-darmstadtai tartománygr. felesége. Szüleivel egy vonalban öse a trónörökösnek.

Ferencz Ferdinánd 10. öse **Nassau-Saarbrück** Karolina szintén Árpád vérsége:

1. *II. Endre magyar király*, † 1235. Neje 1203: Andechs Gertrud, † 1214, IV. Bertold merániai hg. († 1204) és Wettin Ágnes groitschi grófnő († 1195) leánya.

2. *Árpádházi Szent Erzsébet* magyar hgnő, † 1231. Férje 1221: IV. szent Lajos, Thüringia tartománygrófja, † 1227.

3. *Thüringiai Zsófia*, † 1282. Férje 1242: II. Henrik, Brabant hercege, † 1247.

4. *Gyermek Henrik*, Hessen tartománygrófja, † 1308. Neje 1263: Welf Adelheid, † 1274, Gyermek Ottó braunschweig-lüneburgi herceg († 1252) és Ascaniai Matild brandenburgi örgrófnő († 1261) leánya, Lüneburgi Vilmos († 1213) és Heléna dán hgnő unokája, Oroszlán Henrik szász és bajor hg. († 1195) és Matild angol hercegnő († 1189) másodunokája (mint előbb!).

5. *II. Henrik*, Hessen tartománygrófja, † 1298. Neje 1290: Wittelsbach Ágnes († 1321), II. Lajos bajor hg. († 1294) és Piaszt Anna glogauai hgnő († 1271) leánya.

6. *Brabanti Agnes*, † 1332. Férje 1306: I. Gerlach, Nassau-Weilburg, Idstein és Wiesbaden grófja, † 1361.

7. *I. János*, Nassau-Weilburg grófja, † 1371. Neje 1353: Saarbrück Johanna grófnő, † 1390, Montfaucon II. János saarbrücki gr. († 1381) leánya, V. Simon saarbrücki gr. († 1366) unokája.

8. *I. Fülöp*, Nassau-Weilburg és Saarbrück grófja, † 1429. Neje 1412: Izabella, † 1455, Lotharingiai Frigyes vaudemonti gr. († 1415) és Joinville Margit vaudemonti grófnő († 1416) leánya (mint Lotharingia hercegeinél előbb!).

9. *II. Fülöp*, Nassau-Weilburg grófja, † 1492. Neje 1440: Margit, † 1446, Loon-Heinsberg és Löwenberg III. János leánya.

10. *III. János*, Nassau-Weilburg grófja, † 1480. Neje 1464: Brabanti Erzsébet, † 1489, I. Lajos hesseni tartománygr. († 1458) és Wettin Anna szász hgnő († 1462) leánya, Tudós Hermann hesseni tartománygr. († 1413) és Hohenzollern Margit nürnbergi várgrófnő († 1406) unokája, Lajos hessen-grebensteini tartománygr. († 1345 után) és Spanheim Erzsébet grófnő másodunokája, Ottó hesseni tartománygr. († 1328) és Ravensberg Adelheid grófnő († 1333 után) harmadunokája, Gyermek Henrik hesseni tartománygr. († 1308) és Welf Adelheid braunschweigi hercegnő († 1274) negyedunokája (mint előbb!).

11. *Lajos*, Nassau-Weilburg grófja, † 1523. Neje 1501: Nassau-Wiesbaden Mária grófnő, † 1548, III. Adolf nassau-wiesbadeni gr. († 1511) és Hanau-Lichtenberg Margit grófnő († 1504) leánya, János nassau-wiesbadeni és idsteini gr. († 1480) és Nassau-Dillenburg Mária grófnő († 1472) unokája, II. Adolf nassau-wiesbaden-idsteini gr. († 1426) és Zähringen Margit badeni örgrófnő († 1442) másodunokája, Walram nassau-wiesbaden-idsteini gr. († 1393) és Westerbürg Berta grófnő († 1418) harmadunokája, I. Adolf nassau-wiesbaden-idsteini gr. († 1370) és Hohenzollern Margit nürnbergi várgrófnő († 1370) negyedunokája, I. Gerlach nassau-weilburgi, wiesbadeni és idsteini gr. és Brabanti Ágnes hesseni tartománygrófnő ötödunokája (mint előbb!).

12. *III. Fülöp*, Nassau-Weilburg grófja, † 1559. Neje 1536: Mansfeld Anna grófnő, † 1537, Mansfeld Albert gr. leánya.

13. *Albert*, Nassau-Ottweiler, Hohenberg,

Kirchheim, Mahlberg és Lahr grófja, † 1593. Neje 1559: Nassau-Dillenburg Anna grófnő, † 1616, Gazdag Vilmos nassau-dillenburgi gr. († 1559) és Stolberg-Wernigerode Juliána grófnő († 1580) leánya, V. János nassau-dietzi, dillenburgi és katzenelnbogeni gr. († 1516) és Brabanti Erzsébet hessen-marburgi tartománygrófnő († 1523) unokája.

14. *II. Lajos*, Nassau-Weilburg, Idstein és Wiesbaden grófja, † 1627. Neje 1589: Brabanti Anna Mária, † 1626, IV. Vilmos hessen-casseli tartománygr. († 1592) és Württemberg Szabina hgnő († 1581) leánya, I. Fülöp hesseni tartománygr. († 1567) és Wettin Krisztina szász hgnő († 1549) unokája.

15. *Vilmos Lajos*, Nassau-Saarbrück grófja, † 1640. Neje 1615: Zähringen Anna Amália, † 1651, György Frigyes baden-durlachi örgr. († 1638) és Salm Juliána Orsolya grófnő († 1614) leánya, II. Károly baden-durlachi örgr. († 1577) és Wittelsbach Anna veldenzi pfalczgrófnő († 1586) unokája.

16. *Gusztáv Adolf*, Nassau-Saarbrück grófja † 1677. Neje 1662: Hohenlohe-Gleichen-Neuenstein Eleonóra Klára grófnő, † 1709, Hohenlohe Kraft gr. leánya.

17. *Lajos Kraft*, Nassau-Saarbrück grófja, † 1713. Neje 1699: Hohenlohe-Langenburg Filippina Henrietta grófnő, † 1751, Hohenlohe-Langenburg Henrik Frigyes gr. († 1699) és Castell Juliána Dorottya grófnő († 1706) leánya, Hohenlohe-Langenburg Fülöp Ernő gr. († 1628) és Solms-Sonnenwalde Anna Mária grófnő († 1634) unokája, Hohenlohe-Neuenstein Wolfgang gróf († 1610) és Nassau-Dillenburg Magdolna grófnő († 1630) másodunokája.

18. *Nassau-Saarbrück Karolina grófnő*, † 1774, III. Keresztély zweibrücken-birkenfeldi hg. felesége, trónörökösünk 10. őse.

A 29. ős: Károly Keresztély, **Nassau-Weilburg** fejedelme, ugyanebből a vonalból való és így kapcsolódik az előbbihez:

14. *II. Lajos*, Nassau-Weilburg, Idstein és Wiesbaden grófja, † 1627. Neje 1589: Brabanti Anna Mária hessen-casseli tartománygrófnő, † 1626 (mint előbb!).

15. *Ernő Kázmér*, Nassau-Weilburg grófja, † 1655. Neje 1634: Sayn Anna Mária grófnő, † 1656, Sayn Vilmos gr. leánya.

16. *Frigyes*, Nassau-Weilburg grófja, † 1675. Neje 1663: Sayn Christiana Erzsébet grófnő, † 1678, Sayn-Wittgenstein-Homburg Ernő gróf leánya.

17. *János Ernő*, Nassau-Weilburg fejedelme, † 1719. Neje 1683: Leiningen-Hartenburg Frigyes Emich gr. leánya.

18. *Károly Ágost*, Nassau-Weilburg fejedelme, † 1753. Neje 1723: Nassau-Idstein Augusztia Friderika hgnő, † 1750, György Ágost nassau-idsteini fejedelem († 1721) és Öttingen Henrietta Dorottya grófnő († 1728) leánya, János nassau-idsteini gr. († 1677) és Leiningen-Dagsburg Anna grófnő († 1668) unokája, II. Lajos nassau-weilburgi gróf († 1627) és Brabanti Anna Mária hessen-casseli tartománygrófnő († 1626) másodunokája (mint előbb!).

19. *Károly Keresztély*, Nassau-Weilburg fejedelme, † 1788, trónörökösünk 29. őse. Felesége: **Nassau-Orániai** Karolina, Ferencz Ferdinánd fhg. 30. őse szintén Árpád vérsége és pedig legközelebről a hesseni ház révén, mint az előző Nassau-grófok:

4. *Gyermek Henrik* hesseni tartománygróf, † 1308. Neje 1263: Welf Adelheid braunschweigi hgnő, † 1274 (mint előbb!).

5. *Ottó*, Hessen tartománygrófja, † 1328. Neje 1298: Adelheid, † 1333 után, Ravensberg III. Ottó gróf leánya.

6. *Lajos*, Hessen-Grebenstein tartománygrófja, † 1345 után. Neje 1340: Erzsébet, Spanheim Simon gr. leánya.

7. *Tudós Hermann*, Hessen tartománygrófja, † 1413. Neje 1383: Hohenzollern Margit, † 1406, V. Frigyes nürnbergi várgr. († 1398) és Wettin Erzsébet meisenzi örgrófnő († 1375) leánya, II. János nürnbergi várgr. († 1357) és Henneberg Erzsébet grófnő († 1377) unokája.

8. *I. Lajos*, Hessen tartománygrófja, † 1458. Neje 1436: Wettin Anna, † 1462, I. Frigyes szász választó († 1428) és Welf Katalin braunschweig-lüneburgi hgnő († 1442) leánya (mint a Wettineknél!).

9. *III. Henrik*, Hessen-Marburg tartománygrófja, † 1483. Neje 1458: Anna, † 1494, Katzenelnbogen-Dietz Fülöp gr. leánya.

10. *Brabanti Erzsébet* hesseni tartománygrófnő, † 1523. Férje 1482: V. János, Nassau-Dillenburg és Breda grófja, † 1516.

11. *Gazdag Vilmos*, Nassau-Dillenburg grófja, † 1559. Neje 1531: Juliána, † 1580, Stolberg-Wernigerode Bothó gr. leánya.

12. *János*, Nassau-Katzenelnbogen és Dillenburg grófja, † 1606. Neje 1559: Erzsébet, † 1579, Leuchtenberg György tartománygr. leánya.

13. *Ernő Kázmér*, Nassau-Dietz grófja, † 1632. Neje 1607: Welf Zsófia Hedvig, † 1642, Henrik Gyula braunschweig-wolfenbütteli hg. († 1613) és Oldenburg Erzsébet dán hgnő († 1625) leánya, Gyula braunschweig-wolfenbütteli hg. († 1589) és Hohenzollern Hedvig brandenburgi örgrófnő († 1602) unokája.

14. *Vilmos Frigyes*, Nassau-Dietz fejedelme, † 1664. Neje 1652: Nassau Albertina, † 1697, Frigyes Henrik orániai hg. († 1647) és Solms-Braunfels Amália grófnő († 1657) leánya, I. hallgatag Vilmos orániai hg. († 1584) és Coligny Lujza († 1620) unokája, Gazdag Vilmos nassau-dillenburgi gr. és Stolberg-Wernigerode Juliána grófnő másodunokája (mint előbb!).

15. *II. Henrik Kázmér*, Nassau-Dietz fejedelme, † 1696. Neje 1684: Ascaniai Henrietta Amália, † 1726, II. János György anhalt-dessau fejedeleme († 1693) és Nassau-Orániai Henrietta hgnő († 1708) leánya, Frigyes Henrik nassau-orániai hg. († 1647) és Solms-Braunfels Amália grófnő († 1657) unokája (mint az előző!).

16. *János Vilmos Friso*, Nassau-Oránia hercege, † 1711. Neje 1709: Brabanti Mária Lujza, † 1765, Károly hessen-casseli tartománygr. († 1730) és Mária Amália kurlandi hgnő († 1711) leánya, VI. Vilmos hessen-casseli tartománygr. († 1663) és Hohenzollern Hedvig Zsófia brandenburgi örgrófnő († 1683) unokája.

17. *IV. Vilmos*, Nassau-Dietz, Dillenburg és Hadamar fejedelme, Oránia hercege, † 1751. Neje 1734: Welf Anna, † 1759, II. György angol király († 1760) és Hohenzollern Vilma Karolina brandenburg-ansbachi örgrófnő († 1737) leánya, I. György angol király († 1727) és Welf Zsófia Dorottya braunschweig-lüneburg-cellei, majd ahl-teni hercegnő († 1726) unokája.

18. *Nassau-Orániai Karolina hgnő*, † 1787, Ferencz Ferdinánd trónörökös hatodik nemzedékbeli 30. őse, Károly Keresztély nassau-weilburgi fejedeleme hitvese.

A trónörökös 11. és 12. őse az Árpádoktól több vonalban leszármazó Wittelsbach házból

való, a melyet már bőven ismertettünk. Ehez az ismertetéshez hozzákapcsolandó a 11. ős: **Wittelsbach** József Károly Emánuel, Sulzbach pfalczgrófja.

17. *Wolfgang*, Zweibrücken, Neuburg és Sulzbach pfalczgrófja, † 1569. Neje 1544: Brabanti Anna hesseni tartománygrófnő, † 1591 (mint előbb!).

18. *Fülöp Lajos* neuburgi pfalczgr. † 1614. Neje 1574: Anna, Jülich, Berg és Ravenstein örököse, † 1632, Vilmos jülichi hg. († 1592) és Habsburg Mária osztrák főhgnő († 1583) leánya, *I. Ferdinand magyar király* († 1564) és Jagello Anna († 1547) unokája, *II. Ulászló magyar és cseh király* († 1516) és Grailli-Foix Anna († 1506) másodunokája s mint ilyen II. Endre magyar király Jolánta leányának, IV. Béla magyar király Ilona leányának és V. István magyar király Mária leányának, *tehát az Árpádoknak három vonalban utódja.*

19. *Ágost*, Sulzbach pfalczgrófja, † 1632. Neje 1620: Oldenburg Hedvig, † 1657, János Adolf holstein-gottorpi herceg († 1616) és Oldenburg Augusztá dán hgnő († 1639) leánya, Adolf holstein gottorpi hg. († 1586) és Brabanti Krisztina hesseni tartománygrófnő († 1604) unokája, I. Frigyes dán és norvég király († 1533) és Pommerániai Zsófia hgnő († 1568) másodunokája, I. Keresztély dán, norvég és svéd király († 1481) és Hohenzollern Dorottya brandenburgi örgrófnő († 1495) harmadunokája.

20. *Keresztély Ágost*, Sulzbach pfalczgrófja, † 1708. Neje 1649: Nassau Amália, † 1669, II. János nassau-siegeni gr. († 1623) és Oldenburg Margit holstein-sonderburgi hgnő († 1638) leánya, János nassau-katzenelnbogeni és dillenburgi gr. († 1606) és Leuchtenberg Erzsébet tartománygrófnő († 1579) unokája (mint a Nassau-Oránia-háznál!)

21. *Theodor*, Sulzbach pfalczgrófja, † 1732. Neje 1692: Brabanti Mária Eleonóra, † 1720, Vilmos hessen-rheinfelsi és rothenburgi tartománygróf († 1725) és Wittelsbach Mária Anna löwenstein-wertheimi grófnő († 1688) leánya, Ernő hessen-rheinfelsi és rothenburgi tartománygróf († 1693) és Solms Mária Eleonóra grófnő († 1689) unokája, Móricz hessen-casseli tartománygróf († 1632) és Nassau-Siegen Juliána grófnő († 1643) másodunokája.

22. *József Károly Emánuel*, Sulzbach örökös hercege, † 1729, trónörökösünk 11. őse. Felesége 1717: Erzsébet Augusztá pfalci hercegnő. a ki így függ össze férjének előző ősrendjével:

18. **Wittelsbach Fülöp Lajos**, Neuburg pfalczgrófja, † 1614. Neje 1574: Jülich Anna hercegnő, † 1632, az *Árpádoknak három vonalban utódja*.

19. *Wolfgang Vilmos*, Neuburg pfalczgrófja, † 1653, Neje 1613, Wittelsbach Magdolna, † 1628, V. Vilmos bajor hg. († 1626) és *Renáta lotharingiai hgnő* († 1602) leánya, V. Albert bajor herceg († 1579) és *Habsburg Anna* osztrák főhercegnőnek († 1590) unokája s mint ilyen az *Árpádoknak három vonalban utódja*.

20. *Fülöp Vilmos* pfalci választó, † 1690. Neje 1653: Brabanti Erzsébet Amália, † 1709, II. György hessen-darmstadti tartománygróf († 1661) és Wettin Zsófia Eleonóra szász hercegnő († 1671) leánya, V. Lajos hessen-darmstadti tartománygróf († 1626) és Hohenzollern Magdolna brandenburgi örgrófnő († 1616) unokája.

21. *Károly Fülöp* pfalci választó, † 1742. Neje 1688: *Radzivil Lujza Sarolta hgnő*, † 1695, Radzivil Bogiszláv hg. leánya.

22. *Erzsébet Augusztá* kurpfalci hgnő, † 1728, trónörökösünk 12. őse, József Károly Emánuel sulzbachi örökös hg. hitvese.

Trónörökösünk következő őse a **Zähringen** hercegek házából való Károly Frigyes, Baden nagyhercege, a kinek magyar ősrendje a következő:

1. *V. István magyar király*, † 1272. Neje 1254: Erzsébet kun hgnő, † 1295 előtt.

2. *Árpádházi Katalin* magyar hgnő. Férje 1269: Dragutin IV. István szerb király, † 1317.

3. *Erzsébet* szerb hgnő, † 1322 után. Férje 1283 után: Kotrománovics István bosnyák bán, † 1313.

4. *Bosnyák Ulászló*. Neje 1338: *Subich Ilona* a *Brebiri grófok* családjából, a melynek ifjabb ága voltak a későbbi *Zrinyi* grófok.

5. Tvrtko I. István szerb király, † 1391. Neje 1376 után: Dorottya, † 1390, Straczimír János widdini fejedelem leánya.

6. *Katalin szerb hgnő*. Férje: *Cilley I. Hermann* gróf, † 1385.

7. *Cilley II. Hermann* gróf, Ortenburg grófja,

† 1435. Neje: Piaszt Anna, † 1425, III. Kázmér lengyel király († 1370) és Piaszt Hedvig glogauai és sagani hgnő († 1390) leánya, I. Ulászló lengyel király († 1333) és Piaszt Hedvig kalisi és poseni hgnő († 1340) unokája, Boleszláv kalisi és poseni hg. († 1279) és *Árpádházi Ilona magyar hgnő* († 1298) másodunokája, IV. *Béla magyar király* († 1270) és Laszkarisz Mária nikæai görög császárléány (1270) harmadunokája.

8. *Cilley Borbála grófnő*, † 1451. Férje 1408: *Luxembourg Zsigmond magyar király* és német császár, † 1437.

9. *Luxembourg Erzsébet*, † 1442. Férje 1422: *Habsburg Albert magyar király* és német császár, † 1439.

10. *Habsburg Erzsébet*, † 1503. Férje 1454: Jagello IV. Kázmér lengyel király, † 1492.

11. *I. Zsigmond lengyel király*, † 1548. Neje 1512: *Szapolyay Borbála*, † 1515, Szapolyay István nádor († 1499) és Piaszt Hedvig glogauai hgnő († 1521) leánya, II. Premiszláv glogauai herceg († 1477) és Piaszt Anna mazóviai hgnő († 1477) unokája, I. Boleszláv tescheni és glogauai hg. († 1431) és Piaszt Ofka mazóviai hgnő († 1448 előtt) másodunokája, I. Premiszláv tescheni és glogauai hg. († 1409) és Piaszt Elsa beutheni és koseli hgnő harmadunokája, az *Árpádoknak több vonalban utódja*.

12. *Jagello Hedvig*, † 1573. Férje 1535: Hohenzollern II. Joáchim brandenburgi választó, † 1571.

13. *Hohenzollern Hedvig*, † 1602. Férje 1560: Welf Gyula, Braunschweig-Wolfenbüttel hercege, † 1589.

14. *Henrik Gyula* Braunschweig-Wolfenbüttel hercege, † 1613. Neje 1590: Oldenburg Erzsébet, † 1625, II. Frigyes dán király († 1588) és Mecklenburg Zsófia hgnő († 1631) leánya.

15. *Welf Zsófia Hedvig*, † 1642. Férje 1607: Ernő Kázmér, Nassau-Dietz grófja, † 1632.

16. *Vilmos Frigyes*, Nassau-Dietz fejedelme, † 1664. Neje 1652: Albertina nassau-orániai hgnő, † 1697 (mint előbb!).

17. *II. Henrik Kázmér*, Nassau-Dietz fejedelme, † 1696. Neje 1684: Ascaniai Henrietta Amália anhalt-dessauai hgnő, † 1726 (mint előbb!).

18. *János Vilmos Friso*, Nassau-Oránia hercege, † 1711. Neje 1709: Brabanti Mária Lujza hessen-casseli tartománygrófnő, † 1765 (mint előbb!).

19. *Nassaui Anna Sarolta*, † 1777. Férje 1727: Zähringen Frigyes Baden-Durlach örökös hercege, † 1732.

20. *Károly Frigyes*, Baden nagyhercege, † 1811, trónörökösünk 13. őse. Neje a **Brabant-Hessen** házból származik és első ősei Árpád vérségéből ugyanazok, a kiket a Nassau-háznál kimutattunk: II. Endre magyar király és leánya, Árpádházi Szent Erzsébet.

4. *I. gyermek Henrik*, Hessen tartománygrófja, † 1308. Neje 1263: Welf Adelheid braunschweigi hgnő, † 1274 (elődjeik a Nassau-háznál!).

5. *Ottó*, Hessen tartománygrófja, † 1328. Neje 1298: Adelheid, † 1333 után, III. Ottó ravensbergi gr. leánya.

6. *Lajos*, Hessen Grebenstein tartománygrófja, † 1345 után. Neje 1336: Erzsébet, Spanheim Simon gr. leánya.

7. *Tudós Hermann*, Hessen tartománygrófja, † 1413. Neje 1383: Hohenzollern Margit, † 1406, V. Frigyes nürnbergi várgróf († 1398) és Wettin Erzsébet meiszeni örgrófnő († 1375) leánya, II. János nürnbergi várgróf († 1357) és Henneberg Erzsébet grófnő († 1377) unokája.

8. *I. békés Lajos*, Hessen tartománygrófja, † 1458. Neje 1436: Wettin Anna szász hgnő, † 1462, I. Frigyes szász választó († 1428) és Welf Katalin lüneburgi hgnő († 1442) leánya (ősei a Wettin-háznál!).

9. *II. Lajos*, Hessen Cassel tartománygrófja, † 1471. Neje 1454: Matild, † 1495, Württemberg Lajos gróf. († 1450) és Wittelsbach Matild pfalczgrófnő († 1482) leánya, Württemberg Eberhárd gróf († 1419) és Mömpelgard Henrietta grófnő († 1444) unokája, Württemberg Eberhárd gr. († 1417) és Visconti Antonia milanoi hgnő († 1405) másodunokája, Württemberg Ulrich († 1388) és Wittelsbach Erzsébet († 1402) harmadunokája, Württemberg Eberhárd gr. († 1392) és Henneberg-Schleusingen Erzsébet grófnő († 1389) negyedunokája, Württemberg III. Ulrich gróf († 1344) és Pfirt Zsófia grófnő († 1334) ötödunokája, Württemberg Eberhárd gr. († 1325) és Zähringen Irmingárd badeni örgrófnő († 1300 körül) hatodunokája, Württemberg I. Ulrich gr. († 1265) és Piaszt Ágnes liegnitzi hgnő († 1265) hetedunokája, Piaszt II. Boleszláv boroszlói és liegnitzi hg. († 1278) és Ascaniai Hedvig anhalti hgnő († 1259) VIII. unokája, II. Henrik

boroszlói hg. († 1241) és Anna cseh hgnő († 1265) IX. unokája, I. Ottokár cseh király († 1230) és *Árpádházi Konstancia magyar hgnő* († 1240) X. unokája, *III. Béla magyar király* († 1196) és Châtillon Ágnes-Anna antiochiai hgnő († 1184) XI. unokája.

10. *II. Vilmos*, Hessen tartománygrófja, † 1509. Neje 1500: Anna, † 1525, II. Mágnusz mecklenburg-schwerini és güstrowi hg. († 1503) és Zsófia pommern-stettini hgnő († 1504) leánya, IV. Henrik mecklenburg-schwerini hg. († 1477) és Hohenzollern Dorottya kurbrandenburgi örgrófnő († 1491) unokája.

11. *I. Fülöp*, Hessen tartománygrófja, † 1567. Neje 1523: Wettin Krisztina, † 1549, Gazdag György szász hg. († 1539) és Jagello Borbála lengyel hgnő († 1534) leánya, Albert szász hg. († 1500) és Podiebrád Szidonia cseh királyleány († 1510) unokája.

12. *I. jámbor György*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1596. Neje 1572: *Lippe* Magdolna grófnő, † 1582, VIII. Bernát lippei gróf († 1563) és Waldeck Katalin grófnő († 1583) leánya, V. Simon lippei gr. († 1536) és Mansfeld Magdolna grófnő († 1540) unokája.

13. *V. Lajos*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1626. Neje 1598: Hohenzollern Magdolna, † 1616, János György brandenburgi választó († 1598) és Ascaniai Erzsébet anhalti hgnő († 1607) leánya, II. Joáchim brandenburgi választó († 1571) és Wettin Magdolna szász hgnő († 1534) unokája.

14. *II. György*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1661. Neje 1627: Wettin Zsófia Eleonóra, † 1671, I. János György szász választó († 1656) és Hohenzollern Magdolna Szibilla porosz hgnő († 1659) leánya (ősei a Wettin-háznál!).

15. *VI. Lajos*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1678. Neje 1666: Wettin Erzsébet Dorottya, † 1709, Ernő szász-gothai és altenburgi herceg († 1675) és Wettin Erzsébet Zsófia szász altenburgi hgnő († 1680) leánya, János szász-weimari és gothai hg. († 1605) és Ascaniai Dorottya Mária anhalti hgnő († 1617) unokája.

16. *Ernő Lajos*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1738. Neje 1687: Hohenzollern Dorottya Sarolta, † 1705, Albert brandenburg-ansbachi örgr. († 1667) és Ottingen Zsófia Margit grófnő

(† 1664) leánya, Joáchim Ernő brandenburg-ansbachi örgr. († 1625) és Solms Zsófia grófnő († 1651) unokája.

17. *VIII. Lajos*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1768. Neje 1717: Hanau Sarolta grófnő, † 1726, III. János Reinhard hanau-lichtenbergi gr. († 1736) és Hohenzollern Dorottya Friderika brandenburg-ansbachi örgrófnő († 1731) leánya, II. János Reinhard hanau-lichtenbergi gr. († 1666) és Wittelsbach Anna Magdolna bischweileri pfalczgrófnő († 1693) unokája.

18. *Brabanti Karolina Lujza* hessen-darmstadti hgnő, † 1783, Zähringen Károly Frigyes badeni nagyhg. hitvese, trónörökösünk 14. őse. Ferencz Ferdinánd főhg. 15. őse az előbbinek testvérbátyja szintén a **brabant-hesseni** házból:

17. *VIII. Lajos*, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1768. Neje 1717: Hanau Sarolta grófnő, † 1726 (mint az előzőnél!).

18. IX. Lajos, Hessen-Darmstadt tartománygrófja, † 1790. Ő a trónörökös 15. őse. Neje: Wittelsbach Karolina Lujza zweibrücken-birkenfeldi pfalczgrófnő, a 16. ő. Az ő őseit a Wittelsbachoknál ismertettük.

Bourbon-Parma. A trónörökös 23. ősenek vonalát a Bourbonoknál közöltük, a kiktől Bourbon-Parma így ágazik el:

19. *V. Fülöp*, spanyol király, † 1746. Neje 1714: Farnese Erzsébet parmai hgnő, † 1766 (őseik a Bourbon-háznál!).

20. *Fülöp*, Parma hercege, † 1765, Ferencz Ferdinánd főhg. 23. őse. Neje, a 24. ő, szintén Bourbon, és pedig szintén a már közölt ősvonalból származik el.

Francia Bourbonok.

18. *Lajos dauphin*, † 1711. Neje 1680: Wittelsbach Mária Anna bajor hgnő, † 1690 (őseik a Bourbon-háznál!).

19. *Lajos dauphin*, † 1712. Neje 1697: Mária Adelheid, † 1712, II. Viktor Amadeusz szavójai hg. († 1732) és Bourbon-Orleans Anna valoisei hgnő († 1728) leánya, II. Károly Emanuel szavójai hg. († 1675) és Mária Johanna szavója-nemoursi hgnő († 1724) unokája.

20. *XV. Lajos* francia király, † 1774. Neje 1725: Leszczynska Mária, † 1768, Leszczynski I. Szaniszló lengyel király († 1766) leánya, Leszczynski Ráfael († 1703) unokája, Leszczynski Boguszláv és Radzivil Katalin másodunokája,

Radzivil Miklós Kristóf hg. († 1616) és Wis-mowiecka Eufémia hgnő harmadunokája. A Wis-mowieckiek egyenes őse férfiágon Korybut-De-meter († 1399) Nowgorod-Sewerk fejedelme, Jagello-Ulászló lithván nagyfejedelem bátyja, Olgerd-Sándor lithván nagyfejedelem († 1377) fia.

21. *Bourbon Lujza Erzsébet* francia király-leány, † 1759, Bourbon Fülöp parmai hg. hitvese, trónörökösünk 24. őse.

Ferencz Ferdinánd főhg. 31. őse **Kirchberg** vágrófja; a ki a Wittelsbach ősvonal révén Árpád vére:

19. *Wittelsbach I. Keresztély*, Bischweiler pfalczgrófja, † 1654. Neje 1630: Wittelsbach Magdolna Katalin zweibrückeni pfalczgrófnő, † 1648 (őseik a Wittelsbach-háznál!).

20. *Wittelsbach Dorottya Katalin*, † 1710. Férje 1690: János Lajos, Nassau-Ottweiler grófja, † 1690.

21. *Frigyes Lajos*, Nassau-Ottweiler, Wiesbaden, Idstein és Saarbrück grófja, † 1728. Neje 1678: Krisztiána, † 1695, Ahlefeldt Frigyes gr. leánya.

22. *Nassau Zsófia Amália*, † 1753. Férje 1708: György Frigyes, Kirchberg és Hachenburg vágrófja, † 1749.

23. *Vilmos Lajos*, Kirchberg és Hachenburg vágrófja, † 1751.

24. *Vilmos György*, Kirchberg és Hachenburg vágrófja, † 1777, trónörökösünk 31. őse, a kinek neje: Reusz-Greiz Izabella hgnő, a 32. ő.

Reusz-Greiz:

1. *Géza* magyar nagyfejedelem, † 997. Neje 967 k.: Sarolt, I. Gyula erdélyi hűbérfejedelem leánya, Horka unokája, Töhötöm másodunokája.

2. *Árpádházi Heléna magyar hgnő*. Férje 1000: Orseolo Ottó velencei doge, † 1031.

3. *Orseola Frowila*. Férje: Babenberg Albert osztrák örgr. † 1055.

4. *Ernő* osztrák örgr. † 1075. Neje: Wettin Adelheid, Dedo alsó lausitzi örgr. († 1075) és Oda waimari özvegy grófné leánya, Dietrich szász-ostmarki örgr. († 1032) és Matild merseburgi grófnő unokája, Dedo zörbigi vágr. († 1009) és Haldensleben Thietberga grófnő másodunokája, Dietrich († 982) III. unokája, Dedo († 957) IV. unokája.

5. *II. Lipót* osztrák örgr. † 1096. Neje: Itha, † 1201 után.

6. *Babenberg Erzsébet*, † 1104 körül. Férje: IV. Ottokár, Stiria örgrófja, † 1122.

7. *Stiriai Williburg*, † 1144 után. Férje: II. Ekbert, Formbach és Inn-Neuburg grófja, † 1144.

8. *Formbach Kunigunda*, Inn-Neuburg és Schärding grófnője, † 1176. Férje 1160 körül: IV. Bertold, Meránia hercege, † 1204.

9. *Andechs-Merániai szent Hedvig*, † 1243. Férje: I. Henrik, Alsó Szilézia hercege, † 1238.

10. *II. Henrik*, Alsó Szilézia hercege, † 1241. Neje 1216: Anna cseh hgnő, † 1265, I. Ottokár cseh király († 1230) és *Árpádházi Konstancia magyar hgnő* († 1240) leánya, *III. Béla magyar király* († 1196) és Châtillon Ágnes-Anna antiochiai hgnő († 1184) unokája.

11. *I. Konrád*, Glogau és Sagan hercege, † 1273. Neje 1249: Piaszt Szalóme, † 1270, Ulászló kalisi és poseni hg. († 1239) és Hedvig pomerelleni hgnő († 1250) leánya, Odo nagylengyelországi hg. († 1202) unokája, *III. Micisláv nagylengyelországi hg.* († 1202) és *Árpádházi Gertrúd magyar hgnő* († 1156) másodunokája, *II. Béla magyar király* († 1141) és Ilona szerb hgnő († 1157 előtt) harmadunokája.

12. *III. Henrik*, Glogau, Posen és Öls hercege, † 1309. Neje 1292: Welf Matild, † 1319 k., I. Albert braunschweigi és lüneburgi hg. († 1279) és Manfredato Alessina örgrófnő († 1285) leánya, I. Ottó braunschweigi hg. († 1252) és Ascaniai Matild brandenburgi örgrófnő († 1261) unokája, *I. Béla magyar király* leányának, Zsófiának, Bil-lung Mágnusz szász hg. feleségének ötödunokája (az ősvonal már előbb közölve!).

13. *IV. Henrik*, Sagan, Posen és Glogau hercege, † 1342. Neje 1321 előtt: Ascaniai Matild, † 1334, Hermann brandenburgi örgr. († 1308) és *Habsburg Anna* osztrák hgnő († 1326) leánya, mindkét szülő részéről *I. Béla magyar király* Zsófia leányának utódja.

14. *Piaszt Szalóme* glogau-i hgnő, † 1352 k. Férje: Reusz II. Henrik, Thüringia igazgatója, † 1349.

15. *Reusz III. Henrik*, † 1359. Neje: Plauen Anna, † 1359, X. Henrik weidai helynök várgróf, († 1364 k.) és Schönburg Katalin († 1361 után) leánya.

16. *Reusz IV. Henrik*, Greiz ura, † 1394 előtt. Neje: Gutta, Hakeborn II. Frigyes leánya.

17. *Reusz VIII. Henrik*, † 1429. Neje 1398: Schönburg Mechtild.

18. *Reusz X. Henrik*, Greiz és Kranichfeld ura, † 1475. Neje: Magdolna, Schwarzenberg Erkinger leánya.

19. *Reusz XVI. Henrik*, † 1535. Neje 1506 előtt: Anna, Colditz Vollrad leánya.

20. *XVIII. Henrik*, idősb Reusz, Untergreiz ura, † 1572. Neje 1533: Borbála, † 1580, Metsch-Schönfeld György leánya.

21. *XXV. Henrik*, idősb Reusz, Untergreiz ura, † 1604. Neje 1583: Mária, † 1628, Schönburg-Hartenstein Hugó leánya.

22. *XXXIX. Henrik*, idősb Reusz, Obergreiz ura, † 1629. Neje 1624: Juliána Erzsébet, † 1653, Salm-Neuville Frigyes gr. leánya.

23. *I. Henrik*, Reusz-Greiz és Dölau grófja, † 1681. Neje 1648: Sibilla Magdolna, † 1667, II. György kirchbergi várgrófnak († 1641) és Gleichen Margit grófnőnek († 1619) leánya.

24. *VI. Henrik gróf*, † 1697. Neje 1691: Henrietta Amália, † 1732, Friesen III. Henrik gr. leánya.

25. *II. Henrik gróf*, † 1722. Neje 1715: Zsófia Sarolta, † 1748, Bothmar Gáspár leánya.

26. *XI. Henrik*, Reusz-Greiz fejedelme, † 1800. Neje 1743: Konradina, † 1770, XXIV. Henrik Reusz-Schleiz-Köstritz gr. († 1748) és Promnitz-Dietersbach Mária Eleonóra bárónő († 1776) leánya.

27. *Reusz-Greiz Izabella hgnő*, † 1824, trónörökösünk 32. őse, Kirchberg és Hachenburg Vilmos György várgr. hitvese.

Míndezekből az ősvonalakból kitünik, hogy I. Ferencz Ferdinánd főhg utódja az összes magyar uralkodóházaknak a teljesen kihalt bajor Ottó és Hunyady Mátyás királyaink házain kívül; 2. hogy utódja az osztrák tartományok valamennyi ősi uralkodóházának; 3. hogy a legtöbb német fejedelmi háznak és Szerbia, Montenegro, Törökország és Monaco kivételével utódja minden európai dynasztiának.

Végül álljon itt még trónörökösünk az ősfán közölt czimerének rövid leírása. Hermelinnel bélelt biborköpeny alatt, a mely királyi koronából omlik alá, az aranygyapjas rend jelvényes láncza veszi körül a czimerpajzsot, a mely négy egyenlő részre oszlik közepén szivpajzsos.

A szivpajzsot az osztrák főhercegi korona

fedí és a pajzs függélyesen két részre oszlik. Érdekes a czimer két koronája: a szivpajzs fölötti főhercegi és az egész czimer fölötti királyi korona, mert I. Ferencz császár és király 1816. április 26-án az uralkodóház tagjait, mint *császári* hercegeket királyi koronával ruházta fel. A szivpajzs elülső fele függélyesen három részre oszlik: 1. aranymezőben ágaskodó kék koronás vörös oroslán, 2. ezüst öv által ketté osztott vörös sáv, Ausztria czimere, és 3. aranymezőben balról jobbra dülő ferde vörös sáv, rajta egymás alatt három ezüst rigóval, Lotharingia czimere. A szivpajzs hátsó fele kék mezőben arany koronás ezüst sast ábrázol, a mi Modena hercegeinek, mint az Este-ház tagjainak jelvénye.

A főpajzs előlső felső negyede a változó négy piros és négy ezüst sávot mutatja mellette vörös mezőben a zöld hármashalmon az ezüst kettős kereszttel. Ez Magyarország czimere.

A főpajzs hátsó felső negyede vörös mező-

ben aranykoronás kettős farkú ezüst oroslánt ábrázol, ez Csehország czimere.

Az alsó első negyed függélyesen két részre van osztva. Az elülsőben ezüst mezőben aranykoronás csavarodó kék kigyó piros gyermekkel a torkában, ez Milanó czimere. A hátsó kék mezőben zöld gyepon nyugvó arany oroslán nyitott könyvvvel karmai közt Velenczét jelenti. A könyv nyitott lapján ez a felirat áll: Pax tibi, Marce, evangelista meus.

Az alsó második negyed szintén függélyesen két részre oszlik, de az egész negyed alapszine a kék. Az első félpajzsot vörös sáv osztja ketté, a mely fölött fekete csóka lép (Halics czimere), alatta pedig három nyílt aranykorona van 2 : 1 alakban (Galiczia czimere). A hátsó félnegyed Lodoméria czimerét mutatja, két vízszintes sávot, a mely a kék mezőt három részre osztja, a sávok mindegyike két fél sávból áll, a melyek közül a felső ezüst, piros, ezüst, az alsó piros, ezüst, piros téglákból áll. ZARÁNDY A. GÁSPÁR.

A ZÁH ÉS ZÁK NEMZETSÉGEK.

(Második, befejező közlemény.)¹

Feliczián mester merénylete következményeivel együtt történelmünknek oly rendkívüli és borzalmas esete, hogy minden részleteit ismerni s a valóságnak megfelelőleg megállapítva látni fölöttebb kívánatos. Nem fölösleges tehát, hogy itt, hol a Záh nemzetség és III. Feliczián mester történeteivel foglalkozunk, e kérdést tüzetes vizsgálat alá vegyük.

Hogy a hivatalos véritélet sem Záh Klára szerencsétlen esetét, sem a királyné bűnrészességét nem említi, az természetes, mert annak bármily alakban való fölemlítése, akár mint való esemény, akár mint valótlan rágalom, a királyné jó hirnevének elhomályosításához járult volna. A hivatalos véritélet tehát a visegrádi rémdráma ezen részletére nézve nem szolgálhat és nem szolgál történelmi forrásul, sem alapul ily irányban való történelmi következtetésekre csak úgy nem, mint a félszázad előtt lezajlott

¹ Az első közleménybe néhány tévedést okozó sajtóhiba csúszott be, a melyeknek helyreigazítását a füzet végén találják olvasóink.

magyar szabadságharcz történetének megírására nem volnának kizárólagos forrásul elfogadhatók az osztrák hadi jelentések és haditörvényeszéki ítéletek.

Krónikáink közül az egyedüli a Képes Krónika, mely ezen eseményre nézve forrásul tekinthető, minthogy utána alig néhány évtizeddel keletkezett. Ez említi ugyan Záh Klára megkínóztatásának és kivégeztetésének borzalmas részleteit, de meggyaláztatásáról hallgat. Ennek oka is világos; a krónika Nagy Lajos király parancsára készült Franciaországba férjhez ment leánya, Mária hercegnő, Lajos orleansi herceg neje számára.¹ Hogyan nyerhetett volna abban a szerencsétlen Záh Klára meggyaláztatásának s a királyné bűnrészességének elbeszélése helyet, annak a királynénak a bűnrészessége, ki Nagy Lajos királynak édesanyja, Mária hercegnőnek pedig nagyanyja volt? Az tehát, hogy ezen krónikában Záh Klára esetéről nincs szó, nem

¹ Toldy F., Marci Chronica de gestis Hungarorum 7. l.

bizonyíték arra nézve, hogy az meg nem történt. Még kevésbé vehetjük erre bizonyítékul azon körülményt, hogy a külföldi krónikák halmaza e részletről mit sem tud, mert azok sok, hazánkban történt eseményről nem tudnak semmit.

Azért Feliczián mester merényletének ezen részletére nézve forrásul egyedül a néphagyományt fogadhatjuk el, a mely a történelmi valóságot megőrizte. Mert nem gondolható, hogy oly rémséges eseménynek, minő a királyi család tagjainak megsebzése és ennek megtorlásául egy nagy, számos tagból álló előkelő, nagy vagyonu nemzetségnek a harmadik iziglen való teljes legyilkolása volt, az indító okáról akkor az ország egyik szélétől a másikig, úgy a várak, úri kastélyok, mint az utolsó parasztkunyhók lakosai ne birtak volna tudomással. És bizonynyára nem a nápolyi Johanna feslett udvarából vették a hirt, hiszen ott voltak a főispánok, kik az országban minden irányban elszéledvén, vármegyékben rögtönzött rendkívüli gyűléseket tartottak a Záh nemzetség tagjainak kipuhatolására, kiket fegyvereseikkel összefogdosztatván, fogva Visegrádra a királyi udvarba küldték, hol őket kegyetlenül kivégeztették. Ez az egész ország lakosságát izgalomba ejtette, melynek nagy része még amúgy sem volt a sok évi véres öldöklő polgárháboruk után lecsillapodva.

Elterjedt tehát a merénylet okának és részleteinek hite mindenfelé az országban. Írásba, krónikába nem foglalhatták az egykoruak, de még a későbbkorbeliek közül sem senki, míg Anjouházbeli királyok ültek a királyi trónon, mert az felségsértés lett volna és megfelelő büntetést vont volna maga után. De feledékenységre azért nem ment; szájról szájra, nemzedékről nemzedékre szállt, a lantosok versbe foglalták s énekeltek századról századra, egész a XVI. század második feléig, a mikor *Istvánffy Miklós* nádori helytartó, a történetíró róla tudomást vett s talán visszautasította? Nem, ellenkezőleg, megütközésének adott kifejezést, hogy Feliczián mester merényletének igazi indító okát úgy a véritélet, mint az évkönyvek elhallgatták, holott arról még az ő korában is mindenki tudott, s ő, a történetíró szükségesnek látta a valódi indító okot, hogy feledékenységre ne merüljön, a véritéletnek, melyet oklevélgyűjteményébe fölvevett, lapszélére sajátkezüleg következőképen följegyezni:

«Úgy itt, mint az évkönyvekben el van hallgatva az ok, mely Felicziánt ezen merényletre indítá. Pedig az általános s kézről kézre adott¹ hir, tudják és a dalosok lant kíséretében éneklük: hogy maga a királyné különös módon nyujtott alkalmat testvéreinek Kázmérnak Feliczián leánya Klára megejtésére, ki a királyné udvari hölgyei közé tartozott s kit advent idejében, mintha olvasóját honn feledte volna, az egyházból haza küldött, hol testvére Kázmér rajta gyalázatot ejtett s midőn ujévkor Klára ezt sirva és könnyek közt atyjának megjelenté, ezt ezen sérelem dühbe hozta és indította a bosszu elkövetésére.»²

Ime itt a valódi indító ok, mely Feliczián mestert a merénylet elkövetésére vezérelte s ennek való voltában annál kevésbé lehet kételkednünk, mivel az több más oldalról is megerősítést nyer.

Azt, hogy Feliczián mester öldöklési őrvongásban szenvedett volna, nem látjuk sehol bebizonyítva; nem a véritéletben és nem a Feliczián mesterre vonatkozó összes oklevelekben, melyekben egyetlen ily őrvongást bizonyító esetnek sem leljük nyomát.

A véritélet, a mint reánk maradt,³ nem törvényeken alapuló törvényes ítélet. Annak szerkesztői udvari méltóságok viselői, az ország minden vidékéről összehitt zászlós urak, hadvezérek, főispánok valának, kiknek szolgálatkészsége és a királyi családhoz való föltétlen ragaszkodása kétségen felül állt. Ezek nem ítélték a hazai törvények alapján — a hosszú okiratban nincs egyetlen egy törvényre sem hivatkozás — hanem több napi tanácskozás után megszerkesztettek egy oly okiratot, mely Feliczián mestert minden lehető rosszal vádolja. Nem találnak elég kemény kifejezést arra, hogy őt vad szörnyetegnek jellemezzék, sőt, nevetséges, a szörnyü ítéletlevélben még szójátékoktól sem idegenkedének, a Záh nemzetség nevével azt állítják, hogy az fájdalmat jelent és Feliczián mester nevét Infeliczián-ra változtatják.

Ha tehát ezen boszut szomjazó, a legnagyobb

¹ «Communis et per manus tradita fama», írja Istvánffy, mely kitétel azt gyaníttatja, hogy ama hagyomány az ő korában írásba is volt foglalva, habár ez képlegesen is lehet mondva.

² Fejér, Codex Dipl. VIII/III. k. 427. l.

³ Fejér, Codex Dipl. VIII/III. k. 419—427. l.

mértékben részrehajló gyülekezet Feliczián mesterről azt állítá, hogy sok embert fosztott meg életétől, akkor figyelembe veendő, hogy ő vitéz harcos, hadvezér, Trencsényi Máté egyik fő embere volt, a ki számos csatában megmérkőzött a király embereivel s a vértörvényszék tagjainak nem egyikével, oly időben, mikor ember ember ellen küzdve, osztott vagy nyert halált; mikor a vitézség mérőfoka az vala, hogy mennyi ellenségen vett diadalt. Ez nem volt öldöklési örjögés, mert akkor valamennyi hadfi abban szenvedett volna, hanem eszköz a cél elérésére, mely miatt a háboru megindult.

Csakis ily nemü lehetett Feliczián mester öldöklése, mert más nemüről a kutfók mit sem tudnak s ha ez neki bünül felrovatott, akkor ezen bünben a vértörvényszék tagjai majdnem valamennyien részesek valának, mert ezek mint hadvezérek s magok is mindannyian hadfiak, bizonyára nem egy ellenfelüknek oltották ki életét. Ezért tehát Feliczián mester nem vádolható öldöklési örjögéssel. Merényletének indoka egyedül, úgy a mint a hagyomány tudta, a bosszu lehetett, melynek másként eleget nem tehetett, mintha saját fegyverével kísérle meg annak végrehajtását.

Hogy ezt nem tette rögtön, a mint leánya sérelméről értesült, annak sokféle oka lehetett; felhevült agyában különféle bosszuló terveket forgathatott, míg a körülményekhez képest mint egyedül kivihetőt a fegyveres elégtételt választá, az alkalom is aligha kínálkozhatott akármikor, hogy a királyi családra ronthatson.

Leányának Klárának szerencsétlen esete pedig magából a Képes Krónikából kiolvasható; mert bármit mondjanak, megkinoztatásának és kivégeztetésének módja világosan igazolja a néphagyományt, mely a történelmi valóságot megörizte.

Feliczián mester merényletének részletei mindenki előtt ismeretesek. A merénylőt Sándorfia János mester törével többszörösen átdöfé¹ s «az innen onnan az ajtókon benyomuló királyi bajvivó vitézek rettentő kardjaikkal összekonczolván, szörnyeteg csuffá tevék». Fejét Budára,

kezeit és lábait pedig más városokba küldték.² Gyermekai közül II. Jób szerencséjére előbb halálozott el; egyetlen élő fia IV. Feliczián a mint hű szolgájával futásban keresett menedéket, utolérített s lófarkhoz kötve nyomorultan végzé életét, «kiknek mindkettejöknek tetemeit — mondja a krónika — ebek falták föl csontjaikkal együtt.»³ Idősbik leányát Sebet,⁴ ki Palásthy Kopai hont vármegyei nemesnél volt férjénél, Becsei Imre barsi főispán Léván lenyakasztatta.⁴

Ifjabbik leányának, Klárának kivégeztetéséről halljuk magát Márk barátot, a mint azt a Képes Krónikában elbeszéli. «Klára nevü gyönyörü szűz leányát is a királyi udvarból kivonszolják s orrát és ajkait oly csuful levagdaltván, hogy csak a fogai látszottak s két kezéről nyolcz ujját levágván, hogy csak a két hüvelyke maradt, lóháton több város utczáin meghurczolják és a szerencsétlent ezen szavakat kiáltani kényszerítik: «Ilyen büntetéssel lakoljon, a ki a királyhoz hűtelen».⁵

Kérdjük, ha nem igaz a Kláráról szóló «legenda», — hát akkor mivel, mikor és hogyan vétett a király ellen? Ő a «szépséges szűz», a gyöngé nő csak nem vett részt a királyi család fegyveres megtámadásában? Erről hallgat úgy a véritélet, mint a Képes Krónika. Hát akkor miben nyilvánult az ő hűtlensége? Hogy az orrát levágták, azt tehették kegyetlen vad indulatból, hogy elcsufítsák, de hogy az ajkait levagdalták, mi oka lehetett annak? Nem-e az, hogy atyjának elárulta meggyaláztatását? A nyelvet ki nem vágták, mert arra szükségük volt a bitóknak, hogy a főntebbi szavakat kinjában elnyöghesse. A nyolcz ujját levágták, mi okból? Nem-e megtorlásul azért, hogy a királynénak az ő panasza folytán az ő atyja négy ujját kardjával lecsapta? Egy szóval nem-e csufították el, kintették meg és végezték ki oly borzalmas módon épen őt, a «szépséges szűzet» azért, mert benne látták okozóját atyja merényletének, mivel meggyaláztatását neki elárulta? Ha mindebből semmi sem lett volna igaz, miért bántak volna a három testvér közül épen csak ő vele ily bor-

¹ Képes Krónika, 102. fej.

² U. ott.

³ Sebe Sebastiana rövidítése.

⁴ Képes Krónika, 102. fej.

⁵ U. ott.

¹ «Bicello pluries transfixum». *Bicellus* annyi mint *hastula armentata*, *pugio* = szijra köt ötkis kopja avagy tör (Brinckmeier, *Glossarium Diplomaticum*, I. k. 364. l.)

zasztó kegyetlen és világosan szóló módon, mely minden kétséget kizár az iránt, hogy Feliczián mester merényletének azon indoka, melyet a néphagyomány és lantosok éneke egész a XVI. század végéig köztudomásként hirdetett, a történelmi valóságnak teljesen megfelelt s hogy ennél fogva Feliczián mestert nem öldöklési öröngés, hanem a leányán elkövetett sérelem gyújtotta boszúra, melyet saját kardjával akart végrehajtani.

Feliczián mesternek és Visegrádon ért két gyermekének, IV. Felicziánnak és Klárának borzalmas kivégeztetésükkel a merénylet megtorlása még nem ért véget.

A király és királyné fokozott felindulásukban, melyet a Feliczián mestertől vett sebeik fájdalom okozott, mint főntebb említők, az országnagyokat, főispánokat, várnagyokat, kiknek ragaszkodásában a királyi családhoz föltétlenül bizhattak, az ország minden vidékeiről összehívták Visegrádra, hogy a további büntetések iránt intézkedjenek. Az ekként megalakult vértörvényszék tagjai valának a nádor, az erdélyi vajda, a szlavóniai és macsói bánok, a főtárnokmester, az országbíró, a királyné országbírája, a pesthegyi várnagy és egy sereg főispán. Köztük nem foglalt helyet egyetlen egyháznagy, egyetlen ítélőmester avagy törvényszéki bíró sem. Igaz, hogy az ország legfőbb törvényszékeinek, a nádorinak és országbíróinak fejei ott ültek a vértörvényszék tagjai közt, de a nádori és országbírói méltóságok elnyerésére azon időben egészen más tekintetek voltak irányadók, mint az illetők törvénytudása. A hazai törvények ismerete, helyes értelmezése és alkalmazása az ítélőmestereknek és ezek személyzetének volt a törvényes feladata.

A vértörvényszék ekként összeöditett és tulnyomó nagyobb részében hadfiakból, kemény vitézekből állott tagjai több napi tanácskozás után, buzgalmukban és a királyi család iránt való szolgálatkészségükben összeszerkesztettek a hazai törvények teljes mellőzésével, oly borzalmas ítéletet és ennek alapján végrehajtottak ártatlanokon oly kegyetlen öldöklést, minőhöz hasonlót, hasonló okból indítva, többet nem igen mutat fel a történelem.

Ítéletük úgy szólt, hogy: Feliczián mester fiai, leányai, unokái, egész nemzetsége s bármiféle rokonsága büntetendő olyképen, hogy nem-

zetségének összes tagjai a harmadik izig, valamint Feliczián mester leányainak és nőtestvéreinek mindkét nembeli gyermekei fej- és jószágvesztéssel bünhődjenek. Vejeinek testvérei és rokonai birtokaikban megmaradjanak ugyan, de a királyi udvarból örök időkre kizárattassanak s ha valamelyekre ezek közül világosan bizonyítottatik, hogy az elkövetett büntettről eleve tudomásuk volt, ezek is halállal büntetessenek. A Záh nemzetségnek a 3-ik izen túl álló tagjai pedig örök szolgálásra vettessenek s birtokaik a király kezére szálljanak. Egyedül Feliczián mester nőtestvéreinek unokái vétettek ki a büntetés alól, nehogy a rendek megzavartassanak, mivel úgy mond, azon istentelen nemzetségnek számtalan női tagja más nemzetségekkel való házasság után összekapcsolva.

Utasítottak továbbá az összes vármegyék főispánjai és szolgabirái, hogy minden vármegyében gyűléseket tartsanak a Záh nemzetség tagjainak kipuhatólása végett s az első, második és harmadik izen állók a királyi udvarba küldessenek; a harmadik izen túl lévők neveit pedig írásban jelentsék fel s azonkívül mindazon bármily állású és nemű egyének, kik tanácsukkal vagy bármily más módon elősegítették a büntetést, fej- és jószágvesztéssel büntetessenek.¹

És az ítélet legott végrehajtott. A főispánok elszéledének vármegyéikbe s öröködének azon, hogy a véritélet rendeleteinek gyorsan és teljesen elég legyen téve. Becsei Imre barsi főispán, mint említettük, Feliczián mester idősebb leányát Sebét, Palásthy Kopai feleségét a lévai vár előtt lenyakasztatta és «Feliczián nemzetségéből sok nemes embert lemészárolának» -- mondja a Képes Krónika.²

Feliczián mester vejéről Kopairól azt beszéli el ugyancsak a Képes Krónika, hogy fogságba vettetett s tömlöczben végzé életét, fiait pedig, kiknek a véritélet rendelése szerint meg kellett volna öletniök, szánlomból a keresztes vitézek egy tengeri szigetre vivék, hogy soha többé hazájukba vissza ne jöhessenek.³ Ezen előadásnak Kopaira vonatkozó része azonban nem felel meg a valóságnak.

¹ Fejér, Codex Dipl. VIII. III. k. 419—427. i.

² U. ott.

³ Képes Krónika, 102. fej.

A megtorlás és bosszu szolgálatkész eszközei legott kisütötték Kopaira, ki mint tudva van, a hont-vármegyei Palásthy családból származott,¹ és testvéreire a bűnrészességet s ennek folytán rajtok a véritélet gyorsan végrehajtatott.

Palásthy Kopai ugyanis és testvérei: Péter, Bató és Lambert, Bors fiai, nyomban a visegrádi merénylet után, mivel — Károly király 1331. évi oklevelének szavai szerint — a király vérenek átkozott emlékü rokonuk, a Zaah nemzetségbeli Feliczián által történt ontásában és a királyné kezének megcsonkításában részeseknek találtak s ezenfelül nyilvános latorság bűnében elmarasztaltattak: mind a négyen akasztófán lélek halálukat.²

A Záh nemzetségnek Feliczián mesteren és családján kívül a véritélet alapján sujtott tagjai ezek valának: Lőrincz fia *Péter* a marczali ág-ból (IV. tábla); II. Mihály fiai (a IV. táblán: III. *Mihály*, *Máté*, *Agg*); I. Noe fia II. *Noe* (IV. tábla). Hogy ezek kivégeztettek-e, avagy nem-e tartoztak a Záh nemzetség azon tagjai közé, kiknek Lengyelországba elmenekülniök sikerült,³ az illető oklevelekből ki nem tűnik.

Továbbá II. Kázmér fia II. *Feliczián*, I. István fia *Domokos* (a Berende ágából, III. tábla), valamint Folkus fiai (a geregei ágából u. m. *Simon*, I. *Pál*, III. *Péter*, I. *Mihály*, II. tábla). Ezeknek apáik II. Kázmér, I. István és Folkus 1244. és 1245. évek táján éltek, s róluk magukról az utolsó okleveles adat 1299, I. Mihályról 1301. év-ből szól — ha tehát 1330. évben a merénylet idejében még éltek, igen nagy kort kellett elérniök, hogy — hacsak el nem menekültek — nyomorultan a bitó kezéből vegyenek halált.⁴

Sujtattak még ezeken kívül: *Csiga* fiai, Luka fia *Kemény*, Jakab fia *István*, kiknek a Záh nemzetség melyik ágához volt tartozása fel nem deríthető és keszüi II. *Pál*, a keszüi ágából (II. tábla), kinek leszármazása az 1227. évben azon ágon

¹ Századok, 1887, 210—216. l.

² Kubinyi, M. Tört. Eml. II. k. 103—105. l.

³ Dlugoss szerint Feliczián mester rokonai közül néhányan Lengyelországba menekültek s nemesi czimérül lábatlan fehér sast használtak. Fejér, Codex Dipl. VIII III. k. 427. l. — Folkus fiai közt is volt egy Mihály (I) (I. tábla), ki 1301-ben említett fiaival együtt, de ez «Folkus fiai» czím alatt külön volt a sujtottak közt említve.

⁴ Ha föl vesszük, hogy 1245. táján születtek, akkor 1330-ban 85. év körül lehettek.

élt egyének valamelyikétől részletesebb adatok híján, szintén ki nem mutatható. Ezekről sem találunk értesítést, hogy kivégeztettek-e, vagy nem-e sikerült elmenekülniök.

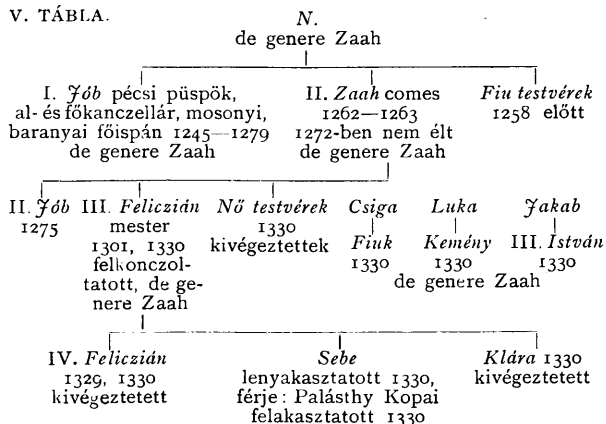
Vége a Záh nemzetség elősorolt tagjai közt, kiknek a birtokait a király elkobozta, leljük még Berende fia III. *Pétert* is, ki azonban egy századdal elébb, 1227-ben élt (III. tábla) és gyermektelenül halt el s kinek birtokai e szerint osztatlan állapotban szerepeltek továbbra is a Záh nemzetség birtokai közt.

Mindezeknek, valamint Feliczián mesternek összes birtokaikat, — kivéve Folkustelege és Keszi falukat, — Károly király Sándor fia János mesternek, Cselén unokájának adományozta, ki a királyi család tulajdonképeni megmentőjéül tekintetett. Az előszámlált birtokok ezek valának:

Feliczián mester tulajdonához tartozók Nógrád vármegyében: Ság, Lapujtó, Mátyástelege, Elesztén, Tenköteleke, Polihna, Brezova és Gömör vármegyében: Jezte, Bucsk, a Záh nemzetség többi tagjaié pedig: Kodorzó, Ettes, Bénatelege, Szanas, Pálfalva, Hartyán, másik Hartyán Ujfalu, Ság, Ludvég, Dályó, Berendefölde, Törincs, Litke, Helimbafalva és Egyházas-Gerege, mind Nógrád vármegyében, Bénatelege kivételével, mely Gömör vármegyében feküdt.¹ Tehát itt 25 faluval és pusztával jutalmazta meg János mestert gyors segedelméért Károly király.

A fentebbiek alapján III. Feliczián ágának nemzedékrendje, mely gyászjelentésnek is beillik, a következő:

V. TÁBLA.

¹ Gr. Károlyi cs. okmánytára, I. k. 77., 83., 100., 117. l., Fejér, Codex Dipl. VIII IV. k. 109. l.

Palásthy Kopai és testvérei palásti birtokát Károly király 1331. évben udvari szolgájának Besenyő Györgynek és ugyancsak ezen Kopai és testvére Bató malonyai birtokát Bars vármegyében 1344. évben Kenezsicz Gyula fia Miklós udvari testőrének, Endre királyfi nevelőjének adományozta.¹

Kopainak és testvéreinek hangoztatott bűnrészessége Feliczián mester merényletében Károly király utóbbi oklevelének szavai szerint abból állott, hogy Feliczián mester az ő tudtukkal és tanácsuk folytán követte el merényletét.

Az ellenök emelt latorsági vád nem vehető komolyan, egész a merénylet megtörténtének idejéig Károly király kegyét folyton birták és a reájuk vonatkozó oklevelekben olyan cselekvénynek, melyre ily vádat alapítani lehetett volna, nyoma sincs. Ezen cselekvények tehát, ha voltak, még Trencsényi Máté idejében, hadviselés közben eshettek meg, a mikor a hadviselő felek mindegyike az ellenséges területeken borzasztó pusztításokat, erőszakoskodásokat és vérengzéseket követett el s ezekért senkit sem fogtak latorsági vád alá, hahogy Károly király szolgálatában, annak hívei hajtották véghez. Világos példát nyújtott erre maga Károly király, midőn 1335. évben parancsot menesztett az ország összes bíróságaihoz, hogy Renold volt nádor fiát Gyulát és László fiait Pétert és Jánost a hűtlen Kopasz volt nádor és Petenye fia Péter idejében az ő szolgálatában elkövetett bármilyenü kártételekért, u. m. faluk elpusztítása, egyházak és temetők feldulása miatt — kivéven emberölést és birtokfoglalásokat — pörbe fogni ne merészeljék.² Ilyféle kártételek csak akkor minősítették latorságnak, ha az illetők a királytól elpártoltak.

Midőn az esztergomi káptalan tanuskodása mellett nevezett Besenyő György Palásthy Kopainak és testvéreinek volt palásti birtokába beiktattatott, a többi Palásthy osztályos atyafiak közül egyik, Liptófia György ama birtok egy részére nézve ellentmondott,³ de midőn ellentmondásának okát adandó, a király színe elébe idéz-

tetett, utközben mást gondolt s Visegrádra érve, ellentmondását visszavonta. Ezt saját érdekében okosan tevé, mert azon ünnepélyes adománylevélben, melyet Károly király ama palásti birtokról Besenyő György részére kiállított, a Palásthy család többi tagjait már hűtleneknek és érdemetleneknek nevezé s ama birtokra nézve örök hallgatásra kárhoztatá úgy Kopait és testvéreit (ezek már hallgattak), mint a többi Palásthyakat,¹ kik e szerint már közel álltak azon veszélyhez, hogy Kopaihoz és testvéreihez való rokonságuk miatt ők maguk is hűtlenséggel bélyegeztessenek s birtokaiktól megfosztassanak, úgy mint a Záh nemzetségbeliek. Kopai nagybátyja, Palásthy Péter nem is látta tanácsosnak, hogy Palásthyon maradjon, azért ottani birtokát eladta² és a bars vármegyei nemcsényi birtokába átköltözvén, nevét Nemcsényire változtatta meg.

Hátra van még a Záh nemzetség állítólag Somogy vármegyében létezett ágának, Szopa (Zopa) Pál fiainak ezen nemzetséghez való vérségi viszonyát vizsgálat alá vennünk.

Ezeket, u. m. Jánost és Miklóst a kutató közegek tévedésből a Záh nemzetség tagjai közé sorolák, minek folytán Károly király őket 1341. évben részint ezért, részint pedig azon oknál fogva, mivel Szakálos István fiai ellenében hamis oklevelek előmutatása miatt elmarasztaltattak, a somogy-vármegyei Szentgyörgy és Domonkolaka nevü birtokaiktól megfosztá s azokat Pál országbirónak adományozá,³ kinek módjában állt úgy jogilag, mint hatalommal ezen adományzást érvényre juttatni. Az mindazonáltal még sem érvényesült, mert ama Szopa Pál fiai ama két falu birtokában továbbra is benmaradtak s a főt említett Szopa Pál fia Miklósnak fiai, u. m. Gergely, Miklós és Pál, kik Szentgyörgyről irták magukat, ama két birtokkal még 1391. évben is mint tulajdonukkal szabadon rendelkezének. Hogyan történhetett ez?

Néhai Bottka Tivadar ezen tárgygyal foglalkozván, ezen tényből azt következteté, hogy nevezett Szopa Pál unokái, mint a Záh nemzetség tagjai irányában a visegrádi véritélet végrehajtása

¹ Kubinyi, M. Tört. Eml. II. k. 103–105 l., Anjoukori okmánytár, IV. k. 450. l.

² Anjoukori okmánytár, III. k. 154. l.

³ Kubinyi, M. Tört. Eml. II. k. 96. l.

¹ Kubinyi, M. Tört. Eml. II. k. 105. l.

² U. ott, 101. l.

³ Fejér, Codex Dipl. VIII/IV. k. 490. l.

s a királyi adományozás érvényesítése Somogy vármegyének önkormányzati eljárásán, melylyel nevezett Szopa Pál unokáit védelme alá vette, törött meg.¹ Ezen megfajtás azonban nem fogadható el.

Károly király a visegrádi merénylet idejében királyi korlátlan hatalmának tetőpontján állt, annak semmiféle önkormányzati intézkedés ellen nem szegülhetett, az ellentállást önhatalmu s olykor törvényellenes kormányzása ellen mindenfelé vas kézzel levverte s parancsait föltétlen hivei, az országnagyok és főispánok gyorsan és pontosan hajtották végre. Feliczián mesternek vérengző tette után pedig a véritélet az ország lakosait oly rémületbe ejtette, hogy mindenki a kiátkozott Feliczián mester nemzetségéhez avagy rokonságához a rokoni vagy egyéb kötelékek látszatát is magától elhárítani iparkodott; nem valószínű tehát, sőt épen lehetetlennek tűnik fel, hogy bárhol az országban a véritélet végrehajtásának, vagy Károly király parancsának valaki ellenszegülni merészkedett volna, mi okvetetlenül az illetőnek hűtlenségben való megbélyegzetését és mint Feliczián mester bünrészesének elítéltetését eredményezi vala. Ha tehát Szopa Pál unokáin nem fogott az ítélet, annak oka máshol keresendő.

Megtaláljuk ezen okot a pécsi káptalan egy 1346. évi bizonyáglevelének szövegében, melyben a föntemplített Szopa Pál fia Miklóst öt évvel birtokainak említett eladományoztatása után, továbbra is mint Szentgyörgyi nemest és nem a Záh nemzetség tagját, hanem a Csák nemzetségből származott és Nagylábunak nevezett Pál maradékát találjuk megnevezve, kinek a pécsi káptalan tanuskodása mellett, a Szalók nemzetségbeli

¹ Századok, 1874, 245. l.

János mester, mint az Okor melletti Mindszentről nevezett monostor kegyura, tulajdonába viszszabocsátá azon baranyavármegyei Szentgyed másképp Tötös nevű birtokot, melyet ama Miklós előde, a föntemplített Csák nemzetségbeli Nagylábú Pál azon monostornak adományozott volt.¹

Ezen Csák nemzetségbeli Nagylábú Pál a XII. század második felében II. Géza és III. Béla királyok idejében élt, kik közül az első adományozta neki a föntebbi birtokot, melyet ő, mivel gyermektelen volt, III. Béla király beleegyezésével 1183. évben a fönnevezett monostornak ajándékozott.² Szopa Pál fiai e szerint neki nem egyenes maradékai, hanem nemzetségének oldalleszármazói valának.

Annak oka tehát, hogy Szopa Pál fiai és unokái ama két somogyvármegyei falujoknak birtokában megmaradtak, nem Somogy vármegyének önkormányzati eljárásában, illetőleg a véritélet mellőzésében, mint inkább azon körülményben rejlett, hogy ők nem a Záh, hanem a Csák nemzetségnek valának tagjai s a véritélet ennél fogva reájok nem volt alkalmazható. Somogyvármegye közönségének ezen ügyben legföllebb az lehetett érdeme, hogy nevezett Szopa Pál fiainak a hatalmas Pál országbiró ellenében, ki egy személyben mint birtokkereső és biró szerepelt, valódi származásuk feltüntetéséhez és ezzel a fenyegető veszély elől való megmenekülésükhöz nyújtott segédkezést.

KUBINYI FERENCZ.

¹ Anjoukori okmánytár, IV. k. 582—583. l. — Az oklevél idevágó szavai ezek: «Paulus Noghlabu dictus de genere Chak, praedecessor ipsius Nicolai (filii Pauli dicti Zopa) de Zenthgurg». — *Praedecessor* annyi mint *Antecessor*, vagyis előd, hivatalbeli és vérszerinti ős.

² Hazai Okmánytár, I. k. 1. l., hol világosan a Csák nemzetségből valónak (de genere Chaak) van megnevezve.

A DESSEWFFYEK.

(Két melléklettel és egy czimerképpel.)

(A cserneki és tarkeői Dessewffy család. Genealogiai tanulmány, írta Éble Gábor. Budapest, 1903. 4-rét, XII, 318 oldal, 8 leszár-
mazási tábla és 50 részben önálló kép. Ára 30 korona.)

A nemesi eredet, az ősi származás kultuszát sehol sem üzik olyan mértékben, mint hazánkban s mégis nálunk tesznek legkevesebbet az ősi dicsőségért. Külföldön tömegesen jelennek meg a családtörténeti monografiák; nemcsak előkelő főuri, hanem egyszerű köznemesi vagy polgári családok is testes kötetekben, díszesen kiállított munkákban bocsátják közre leszármasukat s elődeik életrajzeit; a mi családtörténeteink lajstroma elférne e folyóirat egyetlen levelén. Hát még ha a minőséget nézzük, hogyan üt ki akkor a külfölddel való összevetés. Főuri, honfoglaló nemzetségek, melyeknek levéltára egy-egy kisebb fejedelemségével vetekedik, megelégednek holmi hamis adatokkal töltött füzetkékkel. Tisztelet annak a néhány családnak, a mely legalább levéltára kincseit kiadta, inkább a köz-történetírás, mint saját története hasznára. A nagy többség nem tartja érdemesnek törödni az elődökkel, a kik vérrel, fáradsággal szereztek meg az utódok által élvezett rangot, vagyont, tekintélyt.

Családtörténeti irodalmunk ez évben egy olyan munkával gyarapodott, a minőt eddig alig ha tud irodalmunk felmutatni. E munka a *cserneki és tarkeői Dessewffy család* történetét tartalmazza, történetírásunk egyik régi, nagybecsült művelője tollából. A szerző, *Éble Gábor* neve eleve biztosítékot nyújt arra, hogy a műben lelki ismeretesen összegyűjtött, gondosan megrostált adatokat, élvezetes feldolgozásban kapunk. A kötet áttanulmányozása meggyőző feltevésünk helyességéről: a Dessewffyek történetéből a forrásművek egyetlen adata sem hiányzik, s a család-történeti apró részletek tömege úgy van csoportosítva, hogy a könyv a mult kedvelőinek élvezetes olvasmányt nyújt.

A nagy terjedelmű munka nyolcz fejezetre oszlik. Az első a család korábbi történetével ismertet meg, egész a XVI. századig; a második a család legkiválóbb őseivel, mondhatni második megalapítójával, Dessewffy Jánossal (1500—1568) foglalkozik, a harmadik folytatja a családi

történetet a XVIII. század végéig, a «*Dessewffyek fénykora*» czímet viselő negyedik a XIX. században élt családtagokat mutatja be; az ötödik a Franciaországba szakadt ágaknak van szentelve; ez után egy rövid fejezet a családfára nem illeszthető Dessewffyekről szól; a hetedikben az ősi birtokosait elvesztett cserneki uradalom újabb gazdáival ismerkedünk meg. Ezt követi nyolczadik gyanánt a terjedelmes és gondosan összeállított oklevéltár, a névmutató s a nagy ivekre nyomtatott leszármasági táblák.

A Dessewffyek történetét megírni nem tartozik a könnyű feladatok közé. A családot ősi lakhelyéről századok előtt kiüldözte a török; egyes ágai elvesztek, eltűntek nyomtalanul; okleveleik nagy része megsemmisült, sőt még azokból a hiteles levéltárakból is, a melyek a Dessewffyek elődeinek XVI. század előtti történetére vonatkozó iratokat őrizték, csak roncsok, töredékek maradtak korunkra. A legnagyobb nehézségeket pedig az okozta, hogy a család számos ágra szakadt, a melyekből egy még Franciaországba is eljutott. Előmunkálat a nemzetség történetéhez alig van; a mi van, több bajt, mint hasznot hajt; a téves adatok megczáfolása vagy helyreigazítása rengeteg munkát okoz.

A család első, oklevéllileg ismert őse bizonyos *Dezisló*, a kitől a leszármaszás mind a mai napig szakadatlan rendben levezethető, a XIII. század első felében élt s a pozsegamegyei Csernek birtokosa volt. Dezisló utódai kétszáz esztendőn keresztül megmaradnak a középbirtoku nemesek rendjében. A *cserneki nemesek* — a mint magukat nevezik — ugyanazon életet folytatják, mint azon korban Magyarországnak legtöbb nemes családja: pörölnék, osztozkodnak, hatalmaskodnak, majd mások hatalmaskodásait türik, egy szóval, küzdenek a létért. S az ököljog idejében megtartani, sőt mint a Csernekiek tették, szaporítani az ősi birtokot, nem tartozott a könnyű feladatok közé, különösen nem a végeken, a hol nem csak a szomszéd birtokosok

támadásai ellenében kellett folyvást talpon lenni, hanem a török miatt is mindig a kardmarkolatot kellett a nemes embernek a kezét tartani.

A XV. században épen a háborus időkben kezd a Cserneki család emelkedni. Egyes tagjai részt vettek Mátyás király boszniai vállalatában s vitézségük legjobb bizonyítékát képezi azon tény, hogy a hadjárat befejezése után több elfoglalt erősséget rájuk bízta. Valami nevezetesebb királyi adományban még nem volt részük; birtokaik inkább vásárlás, cserék s házasságok révén gyarapodtak. Sajnos, az összességükben tetemes területű birtokok sokfelé oszlottak; a cserneki nemesek már a XIV. században tekintélyes számmal voltak. Nagy sokaságuk kényszeríti őket arra, hogy a XV. század folyamán a *Cserneki* nevet mindinkább mellőzve, vagy csak előnévül használva, áganként eltérő vezetékneveket vegyenek fel. Így történik aztán, hogy találkozunk közöttük *Bornemisza*, *Fejér*, *Györgyffi*, *Ispánfi*, *Leökös*, *Török*, *Was*, stb. nevéekkel. Egyik ágazat pedig, a mely az első ős, Dezisló unokájától *Egyedtől*, emennek legkisebb fia *Benedek* által származott le, a XV. század első felében élt *Cserneki Dezső* után *Dezsőfi* (Desewfi, Dessewffi) néven kezdi magát hivatni.

A míg a többi ágak a XVI. század folyamán részben kihaltak, részben pedig az ősi törzstől végképen elszakadva elvesztek, a Dezső ivadékaik szorgalmuk s tehetségük által emelkedve hamar a főrendüek sorába jutnak s a ma is virágzó Dessewffy családot alkotják.

Dezső ága egyetlen fiunokája, Ferencz idejében kezd jelentőségre jutni. Már a Ferencz apja jó szerző ember volt, a ki házasságai s takarékos gazdálkodása révén tetemesen megnövelte öröklött vagyonát. E vagyon s az éppen hatalmuk delelőjén álló Szapolyaiak pártfogása Dessewffy Ferenczet kiemeli a megyei köznemesség sorából; már 1509-ben mint Szapolyai János pozsegai főispán alispánjával találkozunk vele. Ez állását néhány évvel utóbb még diszesebbel cseréli fel: Szapolyai János után ő lesz a megye főispánja s e tisztét egész 1523-ban bekövetkezett haláláig viseli. Tőle számíthatjuk a Dessewffyeknek a főranguk közé való emelkedését.

Ferencznek hat fia között a legidősebb, János játszott kiváló szerepet, ugyanaz, a kinek élet-

rajzára szerzőnk egy egész fejezetet szentelt. Élete hazánk történetének legmozgalmasabb s mondhatjuk legszerencsétlenebb korára esik, a mely végzetes volt a Dessewffyekre nézve is.

A mohácsi veszedelmet közvetlenül megelőző években még fennen ragyogott a Dessewffyek szerencsecsillaga, II. Lajos király elhalmozta őket adományaival, különösen Jánost, a ki atyjától a pozsegai főispánságot örökölte s egyben a király úr kamarása és főajtónállója volt. Előbb új adományt adott a közös birtokokból rendes osztály utján kiválasztott javakra, megadta nekik a Hédárváriaktól szerzett rudinai apátság kegyuri jogát, majd Jánosra s utódaira ruházta a pozsegai örökös főispánságot, végül kegyeinek betetőzésére 1525 április 9-ikén kelt oklevelével felujtván régi nemességüket, ősi czimerüket saját királyi czimerjelvényével, a lengyel sassal megebővitette.

E czimeradomány nem volt ismeretlen heraldikusaink előtt, de az eredeti oklevelet hosszú idő óta nem látta senki; azt Éble Gábor szerencsés keze hozta napfényre a család régóta elveszettnek hitt ősi irataival a büdszentmihályi családi kastélyból. Az oklevél diszesebb középkori armálisaink közül való; abba a csoportba tartozik, a melybe a Forgách, Báthly, Kanizsai stb. tartoznak. A diszes kiállításnak megfelelően terjedelmes és szövirágokkal teljes a szövege. A király, egyenesen Dessewffy Jánost szólítva meg, elmondja, hogy az érdemek között, a melyek jogczimet adtak a nemesség és a czimer megújítására, nem utolsó ősapjuknak kit különben az oklevél megnevezni elmulaszt) hőstette, a ki a vad tatárok elleni ütközetben, kapott sebei daczára visszahozta a királyi zászlót; ezért s még különösen Jánosnak és apjának pozsegai főispánságuk idején tett hű szolgálataiért Jánost s fivéreit Istvánt, Györgyöt, Ferenczet, Miklóst és Lászlót, habár régi czimeres nemzetségből eredtek, újból megnemesíti, czimerüket pedig megebőviti. E czimer leírása így hangzik: *Scutum videlicet triangulare coloris celestini, cuius campi siquidem clipei centrum continet dextram manum hominis armatam, tenentem clavam, cuius vera denotatio est, quod predecessor progenitorum vestrorum non perhorrens horrida bella Tartarorum adire subireque amputationem manus sue dextre et alia vulnera mortalia ab eisdem hostibus suscepta, banderium regni, quod*

Robertus et Lucia Hungarie Bohemie

Dilecti et carissimi filii et nepotes etc. etc. etc.

Robertus et Lucia Hungarie Bohemie

Dilecti et carissimi filii et nepotes etc. etc. etc.

Robertus et Lucia Hungarie Bohemie

[Handwritten text in a smaller script, likely the original document's text, including names and titles.]

Ludovicus de... manu...

Az eredeti nagyság fele.

A CSERNEKI ÉS TARKEÓI DESSEWFFY CSALÁDNAK NEMESSÉG- ÉS CZIMERMEGUJÍTÓ S PALLOSJOG-ADOMÁNYOZÓ OKLEVELE 1525-BŐL.

tennerit, salvum de medio cruentarum cedum reduxerit; cui quidem manui innovando superaddimus aquilam gerentem in capite coronam auream, alys suis extensis, quo vos nostris hereditariis armis in signum singularis nostri amoris in vos fecimus participes. Pars superior clipei habet circa summitatem quadram lune et stellam a se distantes eorum splendoribus rutilantes; supra clipeum stat galea erecta argentea fulgore radians, a cuius cervice flores hinc inde, veluti flatu violentiore agitati, mutua sorte circumfunduntur; supra verticem galee est crista, albo colore depicta, prout hec arma seu nobilitatis insignia in capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt distinctius et expressata.

Az oklevél élére művészi kézzel festett czimer nem felel meg egészen a szövegbeli leírásnak. A kék pajzsba helyezett ezüst buzogányt tartó, ezüst vértetű karon nem, mind fentebb mondatott, a királyi, tehát fehér színű (lengyel), hanem egy barna, természetesen ábrázolt sas áll, hihetleg a czimerfestő szeszélye folytán; a sisakról sem valódi virágok, hanem mindkét oldalon egyforma zöld béléssű, váltakozva kék s arany színű takaró folyik le. A paizson levő ezüst sisakon nincs korona, e helyett ormába hét fehér strucz toll van tűzve. A czimerpajzsot egy triton és egy nereida emelik, épp úgy, mint a Forgách-czimerben; az egész pedig arannyal keretelt bibor lapra van helyezve.¹

A Dessewffyék a gazdag királyi adományoknak nem sokáig örvendhettek. Még a szerencsétlen mohácsi csata előtt feldulta váraikat a török s Dessewffy János puszta életén kívül épen csak legfontosabb adományleveleit tudta előllük megmenteni. A gazdag főúr és testvérei valóssággal földönfutókká lettek, arra utalva, hogy királyok kegyeiből tartásuk fenn magukat.

A II. Lajos halálát követő szomorú korszakban eleinte a Dessewffyék is követik a korukbeli magyar urak példáját, hol János királyhoz, hol meg Ferdinándhoz pártolnak, a szerint, a mint érdekeik kívánják. Dessewffy Jánost Ferdinándhoz kapcsolta az a hűségi eskü, a melyet még Lajos király éltében tett Mária királynénak. Viszont

¹ A czimerlevél felényire kisebbitett hasonmását Éble Gábor ur szivességéből mi is közöljük.

János király irányában is voltak kötelezettségei; neki köszönhette a pozsegai örökös főispánságában való megerősítést és délvidéki birtokai egy részének megoltalmazását. Ám a Mária királyné iránt való ragaszkodás győzött benne; érte s ajánlatára már 1527-ben végleg Ferdinánd mellé állott, hogy végig kitartó, el nem tántorítható hive legyen. Választása — legalább a családi politika szempontjából — kitűnőnek bizonyult; a király szolgálatában elveszett délvidéki javai helyett bőséges kárpótlást nyert.

A míg János úr diplomaciai szolgálatokkal, küldetésekkel, politikai megbízatásokkal szolgál fejedelmének, addig fivérei a harcmezőn szereznek babért és elismerést. Az öt fiu közül, Miklóst kivéve, a ki a papi pályára lépett, egy sem halt meg ágyban, mind a négy a csatában hősiiesen esett el. A két öregebből, *Istvánról* és *Györgyről* azt sem tudjuk, hol hullottak el; *László* a Várad alatti küzdelemben vérzett el, *Ferencz* pedig, a ki Győr várának kapitánya volt, 1552 augusztus 10-ikén a palásti összezapásnál kapott rettentő sebében halt meg. Halálát Tinódi is megénekelte:

... ellövék Dezsőfi Ferencz bal lábát,
Lova ott meghala, két ló közt ő magát
Elvivék; utjában láták ő halálát.

Mind maga, mind fivérei érdemei eleinte kevés hasznot hoztak Dessewffy Jánosnak. Ferdinánd király még 1548-ban is csak familiarisává nevezi ki, egy évvel utóbb pedig kamarai tanácsossá, a mely fontos bizalmi állás nem sok fizetéssel járhatott, miután maga Ferdinánd bevallja egyik adománylevelében, hogy *az egykor dúsgazdag és hatalmas úrnak nem lévén semmije, megélni is alig tudott*. Szegénysége daczára is 1554-ben *főudvarmester*, 1557-ben pedig *a magyar királyi kamara elnöke* lett, a mely állását 1562-ig hiven betöltötte. Szolgálatának anyagi jutalmát csak 1556-ban nyerte el, a mikor fivérei közül már csak az egy László volt életben, hogy vele együtt részesedhessen a királyi adományban. A jutalom méltó volt a Dezsőfiék hűségéhez; az uralkodó nekik és sógoraiknak adta a hűtlenségbe esett Tharczay testvérek ősi birtokát, Tarkeő várát, minden tartozékaival egyetemben. Hosszu időbe került, míg az adományozók a szerteterjedő fekvőségek birtokába juthattak; a míg a sok per,

hatalmaskodás, beigtatás lefolyt, addigra László is meghalt, s az egykor népes családból nem maradt más, mint a nőtlen János és László zsenge koru fiacskája, ifjabb János.

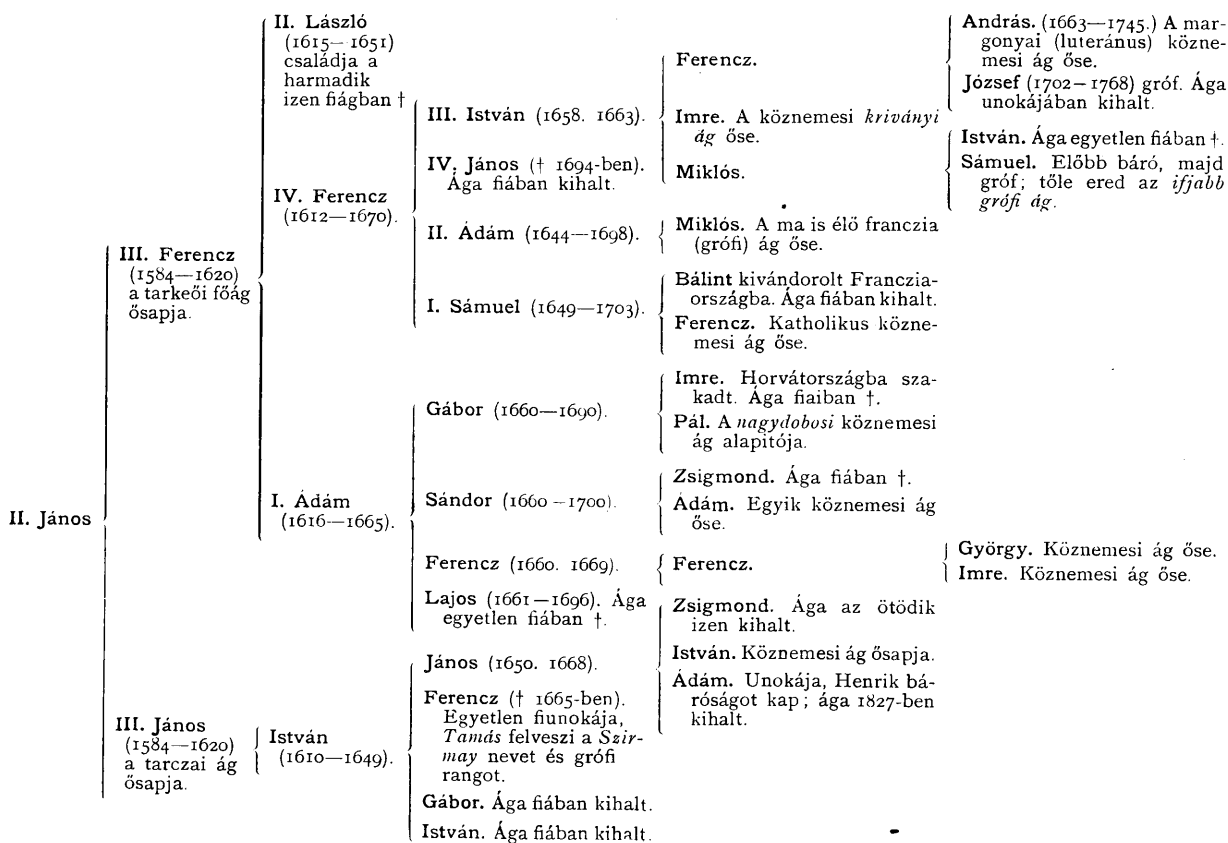
Az ifjabb János nagybátyjának 1568 július 28-ikán bekövetkezett halálakor hatalmas vagyont örökölt. Mint János bátyja, ő is udvari szolgálatban forgott; jó ideig királyi udvarnok volt, később pedig felsőmagyarországi kapitány lett. Korán elhunyt; 1582-ben már mint néhai említették. Feleségétől, Pesthy Annától két fia maradt: *Ferencz* és *János*, a kik az egykori Tharczay-javakon megosztóván, a család két főágának megalapítóivá váltak; Ferencztől a tarkeői vár és birtok tulajdonában levő s erről elnevezett ágazat, Jánostól, a tarczai ág származott le.

A két testvér új irányt ad a család történetének, a mikor elkeseredve az uralkodóház sokszoros hitszegésén, a nemzett ellen tanusított rosszindulatán, szakít a hagyományos családi politikával, s a nemzeti fejedelmek hűségére tér át.

III.) Ferencz még az 1604-iki pozsonyi gyü-

lésen, mint a király hive vett részt; innen azonban, haraggal telt szívvvel, egyenesen Bocskay udvarába indult. Példáját öcscse is követte s a két Desseffy innen kezdve törhetetlen hive maradt a nemzeti ügynek. Bocskay halála után Bethlen Gábor mellett találjuk őket, vitézül harczolva, vagy sok bajjal járó politikai küldetésekben eljárva.

A két testvértől kezdve a család elágazását vázolni lehetetlen. A XVII. század folyamán a Desseffyek családfája rendkívül meglombosodik; a nemzetség annyi ágra szakad, hogy az országnak majd minden részébe jut belőle, sőt egy része külföldre is elszármazik. A különböző, részben kihalt ágak feltüntetésére, egy kis leszármazási táblát igtatunk ide, melyről úgy a családot nem alapított férfi, mint az összes női tagok hiányoznak. Ennek segítségével könnyen megállapítható az egyes ágak összefüggése, a mit Éble Gábor óriási leszármazási tábláin az avatatlan csak hosszadalmas kereséssel találhat meg.

A mióta a két Dessewffy testvér a nemzeti ügy harcosai közé állott, a családnak számos tagja vérzett a szabadságharcokban. Az utolsó felkelés leveretése után pedig a császári zászlók alatt keresnek a Dessewffyek babért; volt idő, hogy egyszerre huszan szolgáltak a hadseregben, a káplártól fel a tábornokig mindenféle rangban. A megyei életben s az országgyűléseken is több kiváló tagja szerepel a családnak; többen kitűnnek mint írók, szónokok, tudománykedvelők s mecénások, úgy, hogy bizvást elmondhatjuk, alig van család, a melyik annyi neves férfit tudna mutatni elődei között, mint a Dessewffyek.

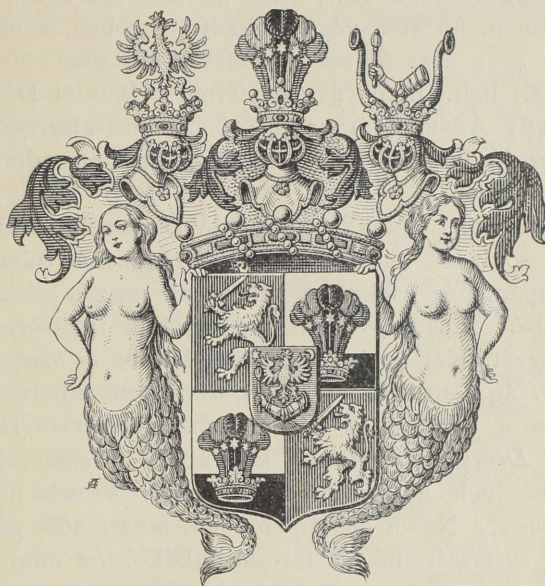
Éble munkájának harmadik s negyedik fejezete nagyrészt a kiválóbb családtagok életrajzainak van szentelve. A két főágba sorolva mutatja be őket, előbb az ifjabb tarczai ágbelieket, a kik között kétségtelenül a családtörténet áldozatkész kiadójának, Dessewffy Sándor csanádi püspöknek atyja *Antal* (1788—1843) volt a legkiemelkedőbb. Mint temesmegyei alispán utóbb követ, végül mint az aradi váltótörvényszék elnöke áldásos munkásságot fejtett ki, különösen az urbéri ügy rendezése körül szerzett érdemei hervadhatatlanok.

Hosszabban emlékezik meg szerzőnk a tarczai ágnek még egy tagjáról *Henrikről* (1717—1784) is, a ki mint vitéz katona ezredességig vitte fel s érdemeiért Mária Terézia királynőtől báróságot kapott. Ez alkalommal a Dessewffyek ősi czimerét is meg bővítették. Az új bárói czimer ábráját a szerző szíves engedelmeivel itt is bemutatjuk.

A népesebb tarkeői ágból legelől *Sámuelről* kell megemlékeznünk, a ki a családból elsőnek kap báróságot (1756), majd grófságot (1775) és alapítójává válik a ma is élő grófi ágnek. Az általa nyert bárói czimert, a mely csak az eredeti oklevélben van meg és sem a Liber Regiusban, sem czimergyűjteményeinken nem található, Éble úr szíveségéből itt eredeti nagyságban közöljük. Mellette egy sereg kiváló katonát sorolhatunk fel. Ilyen *Ferencz*, Sárosmegye alispánja, később eperjesi kapitány, a ki 1705-től kezdve egész a majthényi gyásznapiig mint strázsamester és később mint ezredes harcolt II. Rákóczy Ferencz zászlaja alatt. Bár nem a magyar, hanem a császári zászló alatt küzdött, nem kisebb hirtet

vívott ki magának *Dessewffy István* (1667—1743). A vitéz magyar huszártiszt idegen földön ontotta véré, mialatt itthon atyafiai a nemzet szabadságáért küzdöttek; 1708-ban ezredes a Kollonits huszárezredben, mint ilyen kerül vissza Magyarországra 1716-ban s végig küzd az 1716/18-iki török háborút. 1723-ban vezérőrnagy, 1727-ben a 3. huszárezred tulajdonosa, 1733-ban altábornagy. Még 68 éves korában részt vesz a lengyel trónörökösödési háboruban s csak *ötvenhét* évi folyvást hadjáratokban töltött katonáskodás után vonul nyugalomba.

István öccse *Imre* semmiben sem maradt bátyja mögött. 1699-ben kezdi meg tiszti pályafutását ugyanazon Kollonits-regimentben, a mely-

ben bátyja akkor kapitány volt. Gyorsan haladt, 1729-ben már ezredes, két évvel utóbb a 8. huszárezred tulajdonosa, ugyanezen évben vezérőrnagy lett.

A katona Dessewffyek közé sorolhatjuk a margonyai ág megalapítóját *Andrást* is (1663—1745). Tizenhét éves korában katonának állott s már hat évig szolgált, a mikor szülői — nem tudni mily okból — haza hívták. Itthon békén gazdálkodott, míg a haza iránti kötelesség újból kezébe nem adta a kardot; 1741-ben őt tették meg a Sárosmegyei lovas insurgensek ezredesének. Vitézségéről csakhamar

beszél a hír; «állítólag még Nagy Frigyes is elismeréssel nyilatkozott róla», a királyné pedig 1742 december 12-én valóságos ezredessé nevezte ki a magyar lovasságnál. Mint ilyen küzdötte végig az 1743—44-iki hadjáratot, melynek fáradoimai súlyos beteggé tették. Egy veszedelmes torok-daganat okozta halálát 1745 január 17-én a sziléziai Tarnoviczban, a hol el is temették.

Altábornagyságig vitte fel a hadseregben *Dessewffy József* (1702—1768), az idősebb grófi ág alapítója. Érdemeiért 1754 decz. 20-án az uralkodó grófi rangra emelte. Fia *Ferencz* gróf atyja példáját követte, a mikor alig 17 éves korában huszárnak állott. Gyorsan futotta meg a ranglétrát; 1755-ben már alezredes az Eszterházy gyalogezeredben. Fényesnek ígérkező pályájának azonban hirtelen vége szakadt 1757-ben, a mikor a 29 éves főtiszt a boroszlói csatában hősi halált halt. Ifjan, a csatatéren hullott el *Dessewffy Ádám* († 1775) is; ő is mint alezredes végezte életét a poroszokkal vívott kunzendorfi ütközetben.

A vitézi tettekkel tündöklő *Dessewffy*ek teljes sorát itt előszámlálni hosszadalmas volna. Csupán még azokról emlékezzünk meg, a kik az utolsó szabadságharcban szolgálták fegyverrel a hazát. Két ág ivadékai tündek ki; a *margonyai* ág *Dessewffy Arisztid*, a vértanu tábornok adta a hazának és három hős testvért: *Gyulát*, *Dénest*, *Zsigmondot*, kik közül az első százados volt a Koburg-huszároknál, a második őrnagy a Nádor-huszárezredben, a harmadik pedig tüzérszázados. A tarczai ágból *Lajos* mint a Lehel-huszárok egyik századosa harczolt, testvére *Imre* pedig *Arisztid* hadsegéde volt.

A politikusok és írók között, kiket a tarkői főág adott a hazának, országos nevet vívtak ki az ifjabb grófi ág tagjai; *József* (1771—1843), *Aurél* (1808—1842) és *Emil* (1812—1866) neve sokkal ismeretesebb, mintsem hogy itt bővebben kellene róluk megemlékezni. Éble Gábor terjedelmes életrajzot szentel nekik; a *József* grófé egész kis essai, a mely önállóan is elismerést nyerne.

A munkának kétségen kívül legérdekesebb fejezete az, a mely a Franciaországba szakadt *Dessewffy*ek történetével foglalkozik.

Sok mindenféle balvélemény volt úgy a ha-

zai, mint a külföldi irodalomban a francziává lett magyar ivadékok felől elterjedve; Nagy Iván csak az egyik kibujdosott *Dessewffy*ről tud s ennek leszármazóiról is alig beszél, grófi czimükről egyáltalán nem szól; a Nemzettségi Zsebkönyv azt állítja, — hihetőleg a rosszul értesült góthai almanach után — hogy a kibujdosott Miklós XIV. Lajostól grófi és pairi rangot nyert. A Pallas Lexikona Nagy Ivánt követi; nem tud a francia grófságról, viszont a kivándorlott testvérek közül csak egyet ismer. Hasonló tévedések találhatók összes forrásainkban.

Éble Gábor eredeti oklevelek a most élő francia *Dessewffy*ektől nyert értesülések alapján mondja el, hogy 1705-ben két unokatestvér, *Miklós* és *Bálint*, az aulikus *Dessewffy* (IV.) *Ferencz*nek, a tarkeői ág alapítójának unokái, vándorolt ki Franciaországba. Miklós, a ki a Kollonits-huszároknál szolgált, a spanyol örökösödési háboruban egyenesen II. Rákóczy *Ferencz* fejedelem utasítására szökött át a francziákhoz; a fiatalabb *Bálint*, a ki 1701 óta szintén a császári hadseregben harczolt, csakhamar követte a példát; 1706-ban már Miklóssal együtt a Versailles huszárezredben találjuk. A két magyar gyorsan haladt a francia seregben; előbb mindketten a magyar dezentorokból toborzott Ráttky huszároknál kapitányok, utóbb Miklós ugyanott ezredes, unokafivére pedig alezredes.

A visszatérésre a két rokon egyáltalán nem gondolt, a minek bizonyága, hogy mindkettő hamarosan beházasodott a francia nemességbe. Miklós 1718-ban elvette *Ogier Ferencz*nek, *Villier* és *Baulni* urának leányát *Anna-Lujzát*, *Bálint* pedig 1723-ban *Kleinholz Fülöp* *Frigyes* francia dandárnok leányát, *Mária Lujzát*. E házasság révén előkelő családokkal jöttek rokonságba a francziává lett *Dessewffy*ek, a kik már most, főleg utódaikra való tekintettel, szükségesnek látták ősi nemesi eredetüknek igazolását. *Bálint* 1727-ben hivatkozva a bádeni békekötés amnestiális pontjára, III. Károlyhoz folyamodást intézett, kérve ősi eredetének és czimerének igazolását. A kérelmet kedvezően intézték el; Sárosmegye még az évben kiadta a leszármazást igazoló levelet, a mit az uralkodó 1728 január 2-án hitelesen átírt *Bálint* és *Miklós* számára.

A két emigráns új hazája szolgálatában vesztette életét; mindkettő Olaszországban a csataterén vérzett el. Fiaik Miklósé: *Jakab-Károly-Mária* és Bálinté: *Fülöp*, apáik példájára a francia hadseregben keresték szerencséjüket; előbbi marsallságig felvitte, az utóbbi mint kapitány halt meg. A két unokatestvér, bár idegen földön született s nőtt fel, vágyott látni apáik honát; 1771-ben folyamodtak Mária Terézia királynőhöz, oldja fel a családjukra kimondott proscriptiót s engedje meg, hogy a hűségeskü ellenében visszatérhessenek Magyarországra. Az engedélyt meg is nyerték s röviddel utóbb letették a hűségesküt is, bár visszatelepedni, tekintve hogy ősi birtokaik visszanyerésére semmi kilátásuk sem volt, egyikőjük sem szándékozott.

A két unokatestvér fiatalságától kezdve Franciaországban mint *gróf* szerepelt; így irták alá Mária Teréziához intézett folyamodványukat is, A jogczimet a grófi titulushoz Sárosmegyének említett 1727-iki átiratából merítették, mely latin szövegében az igazságnak megfelelően «comites perpetui comitatus Posega et comes supremus de Sáros» czimmal illeti a Dessewffy-elődöket, a mit Franciaországban egyszerűen *comte*-nak fordítottak le. Mivel pedig a megyei bizonyoságlevél a király ünnepélyes átiró oklevélbe volt befoglalva, a grófi cím hiteles volta felől sem a Dessewffyeknél, sem a francziáknál kétely nem merült fel, annál kevésbbé, mert hiszen nyilvánvaló volt, hogy Magyarországon régebbtől fogva éltek valóságos gróf Dessewffyek.

Mindenütt elismerték az unokatestvérek grófságát, csak a legilletékesebb fórum, a bécsi kancellária utasította vissza. A mikor az amnestia-levelet kiállítják számunkra, a királyi resolúcióban benne van: «*nicht zwar von der gräflichen, sondern von einer anderweiten alter adelichen Familie abstammenden Herren von Dessewffy*». Ez azonban nem riasztotta vissza a «grófokat» czimük viselésétől. A kegyelem elnyerése után Jakab-Károly-Mária meglátogatván Magyarországot, mindenütt gróf gyanánt szerepel. Így folyamodik 1772-ben Sárosmegyéhez újabb származási bizonyítványért s így mutatja őt be rokona Dessewffy Sámuel báró sárosi főispán a megyegyűlésen, s ugyancsak mint grófnak adja ki a gyűlés a genealogiai bizonyoságlevelet is. S most újra az előbbeni módhoz fo-

lyamodott a francia Dessewffy; *átíratta a megye levelét a kancelláriában*, diszes, arany tokba zárt függő pecséttel megerősített pergamen oklevélbe, a mely ugyan az átiró részben sem *comes*-nek, sem pedig *magnificus*-nak nem nevezi Dessewffyt, de viszont nem tesz kifogást a megye bizonylata ellen sem. Így azután természetes, hogy ezen oklevél alapján XV. Lajos francia király minden nehézség nélkül elismerte vitéz katonáinak és leszármazóiknak grófságát.

A grófi czimet később a bécsi udvar is végérvényesen elismerte. *Jakab-Károly-Mária* fia *Tamás*, a ki 1768-ban osztrák szolgálatba lépett, azt mindenütt nyíltan használta; fia és unokája pedig *mint grófok* kapták cs. és kir. kamarássá való kinevezésüket.

A francziává lett Dessewffyek történetét rövid néhány szóval el lehet mondani. Bálint ága fiában már kihalt; Fülöpnek csak egy leánya Anna-Lujza-Henriette maradt. Az idősebb unokatestvérnek Jakab-Károly-Máriának öt fia ért emberkort. Ezek közül *Tamás*, mint mondtuk, visszaköltözött hazájába; ága dédunokájában, *gróf Dessewffy Gézdban* halt ki 1840-ben. *László* és *Tamás* papi pályára léptek; *Ferencz* katona lett, a nagy forradalom idején magyar szolgálatba állott, de 1802-ben Franciaországba tért vissza. Unokája, a ma is élő *Henrik* gróf, ágának utolsó képviselője. A család fentartója a legfiatalabb fivér *Lajos* lett. Ez is katona s 1798-ban szintén régi hazájában keres menedéket. Mint huszárszázados tért vissza Franciaországba, s Napoleon szolgálatába állott. Kiváló vitéz katona volt, a kinek 1809-ben Wagramnál a császár sajátkezüleg nyújtotta át a becsületrendet. Egy fia s ettől származott fiunokája, a most is élő *Henrik-Ágoston* folytatta a családfát. Ez utóbbinak egyetlen élő fia *Szaniszló-Mária-Sándor* hadnagy ez idő szerint a legfiatalabb hajtás a francia Dessewffyek törzsfáján.

A Dessewffyeket ugyan kevésbé érinti, de történelmi szempontból figyelemre méltó az a fejezet is, a melyben Éble Gábor a *cserneki uradalom*nak újabb, a török kiűzetése utáni történetét mondja el.

Abban az időben, a mikor a *nevacquistica commissio* a délvidéken a birtokügyek rendezését (?) megkezdte, a Dessewffyeknek nem lehetett az ősi birtokok visszaszerzését megkísérteni.

A családnak számos tagja szerepelt a szabadságharcokban; viszont a nemzet elnyomása körül *érdemeket* szerzett főtisztek igen sokan voltak; többen, mint a mennyi elajándékozni való birtok a kamarának rendelkezésére állott. Így történt aztán, hogy a szép cserneki várkastély, a hozzá tartozó négy faluval, 12,696 forintban *Petrasch* Miksa bródi alkapitány és neje *Unfriedt* Mária-Jakobeának jutott, igen kétes érdemekért; t. i. Petrasch uram kétszer került Rákóczy fejedelem fogságába, neje pedig Mária-Anna főhercegnőnek volt *komornája*. Az új birtokosokat röviden más váltja fel; Cserneket 1758-ban Mária Terézia királynő *Markovich István*nak adományozta, minekutánna azt még apja Markovics Márk alezredes megvette volt br. Petrasch Józseftől 22,500 forintért. Száz év múlva Colloredo-Auersperg herceg vette meg az értékében folyvást növekvő uradalmat. Innen kezdve folyvást változtak a tulajdonosok; félszázad alatt nyolcz gazdája volt a cserneki kastélynak. Az utolsó egy svajczi vállalkozó cég, a melyik a cserneki völgyben gyárakat állított s az ős tölgyerdővel borított hegyhákat tarolja kopaszra.

Az *Oklevéltár* néhány kiválóan érdekes kiadatlan középkori oklevelet tartalmaz. Sajnálunk kell, hogy mindössze huszonhat számból áll; a költségeket nem növelte volna módfelett, de a munkának becsét tetemesen emelné, ha a szerző a Dessewffyék levéltárainak XVI--XVII. századi alig ismert érdekességeiből néhány tuczatot besorozott volna a kötetbe. Talán szabad remélnünk, hogy a Dessewffy család áldozatkészsége a gazdag levéltári kincseket is átadja a közhasználatnak.

A munkát bezáró *névmutató* a maga nemében páratlannak mondható s tudtunkkal hozzá hasonló még eddig egyetlen családtörténeti műben sem volt található. Beszámol az összes a munkában előforduló tulajdonvevekről, számszerint 542 Dessewffyről, 393 Dessewffy leányról és 935 beházasodott rokonról, összesen tehát 1410 személyről, és pedig úgy, hogy mindeniknél megmondja (a mennyiben ismeretes) a születés és halálozás évét, a beházasodtaknál a házastárs nevét, a Dessewffyeknél az apát, valamennyinél megjelöli a leszármazási tábla számát s az igt, a melyiken az illető fellelhető.

A névlajstrom a mellett, hogy mintául szolgál

a jövőben a genealogiai monografiák íróinak, a szerző által végzett óriási munkáról is fogalmat ad. Hány oklevelet kellett átolvasni, mennyi levelesládát felkutatni; mennyi keresztlevelet, anyakönyvi kivonatot beszerezni! Talán nem kisebb érdem -- kivált a mi viszonyaink között -- az óriási anyagot összegyűjteni, mint feldolgozni.

A Dessewffyék családtörténete nem csak tartalmánál, hanem külső kiállításánál fogva is nevezetes terméke irodalmunknak. A hatalmas negyedréti kötet pompája és izléses kivitele semmi kívánni valót nem hagy fenn. Papir, nyomás, a pompás két színben nyomott kezdőbetük, a színes fejlécek mind arról tesznek tanuságot, hogy a Franklin-Társulat nyomdája, a mely a munkát készítette, ma is az, a minek évtizedek óta ismerjük, az ország legtöbb izléssel és szakismerettel dolgozó műintézete.

A kötetet ötven, részben önálló kép díszíti. A legszebb a mellékletek közt Dessewffy János főudvarmester és kamarai elnök arczképe, a m. kir. pénzügyminiszteriumban levő eredeti után három színnyomatban reprodukálva. Sikerült az 1525-ben kapott czimer Ullmann József által készített színnyomatu mása is; sajnos, a hasonmás tetemesen kisebb az eredetinél. A czimer másolója valamiben hibázott; a szép alaku sisakot nem jól adta vissza, a csőr s a szemrés valami lehetetlen alaku szerkezetté változtak. A családásig hűen van utánozva a családi levéltárnak egy 1363-ból való papiroklevele, a régít kitűnően utánzó, elrongyolt szélű papiros, a melyen a lehullott káptalani pecsét átütődött zsirfoltja is meglátszik s a barnás írás még a szakembert is megtévesztenék, ha az oklevél régi írások közt akadna kezébe. A mellékletek nagyobb felén arczképeket látunk. Érdekes a gróf Szirmay István által örökbe fogadott Dessewffy Tamás gyermekkori képmása, Istvánnak, az altábornagynak, és Imrének, a vezérőrnagynak arczképe. Két régi alakos sirkőről is kapunk jó ábrát. Az első Dessewffy István (III. János fia) tumbája 1649-ből a héthársi templomban. Az alján rongált kőlapon a szokott félig álló, félig fekvő helyzetben látjuk a megboldogultat, talpig vasba öltözve, fején nehéz ostromsisakkal. A merev lemez-pánczélhoz sehogy sem illik az alak derekára övezett görbe szablya. A másik tumba

NYOMT. ULLMANN JÓZSEF, BUDAPESTEN.

A GELLYEI CSALÁD CZÍMERE 1522-BŐL.

a mely az 1742-ben elhunyt Dessewffy István altábornagy emlékéét őrzi, valósággal anachronismus számba mehet. A fekete márvány kőlapon féldomborműben kifaragott alak régi szabásu egész páncélba van burkolva; kivehetetlen alaku sisakja lábánál fekszik; baljával szablyáját szorítja magához, jobbában marsalbotot tart. Az egész ügyetlen kőfaragó munkája, rajta csak a portrészertő fő érdemel figyelmet.

Ismertetésünk végére jutva, nem mulaszthatjuk el hálánkat kifejezni azon férfiu iránt, a kinek irodalmunk szerző a mellett első sorban köszönheti, hogy a művel gazdagodott. Ez a férfiu Dessewffy Sándor csanádi püspök, nagynevű elődök méltó utódja, a kinek nem legkisebb érdeme, hogy példát mutatott, miként kell leróni az ősök iránti köteles tisztelet adóját. Vajha a szép példa sok követőre találna. V. E.

V E G Y E S.

A Gellyei család czimeres levele 1522-ből.

(Szines czimerképpel.)

Az alábbiakban II. Lajos királynak egy czimeres levelét ismertetjük, melyet több körülmény tesz érdekessé.

Az armális 1522 október 12-én kelt Prágában Gellyei Antal királyi étekgógmester és testvérei Sebestyén, Gothard és Pál részére, kiknek a király ez alkalommal régi czimerüket erősíti meg és bővíti ki. Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őriztetik, szövege a következő:

Relatio magistri Nicolai prepositi Agriensis Beatissime Virginis, secretarii regie maiestatis.

Ludovicus dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. tibi fideli nostro egregio Anthonio de Gellye dapifero nostro salutem gratiamque nostram regiam et omne bonum. Cum in principibus summoque loco presidentibus inter alia, quibus regium nomen et illustrari et pleno omnium ore celebrari consuevit, liberalitate ipsa, qua vel alienissimi quique facile conciliantur, nichil prorsus prestantius, laudabiliusve censeatur, eamque partem muneris et decoris regii nobis peculiarem esse, futuramque iampridem statuerimus et cum effectu plane etiam in nobis sitam ostenderimus, placuit maiestati nostre eos, qui nobis grata exhibent servitia uberiore gratia nostra amplecti et regio prosequi favore, ut hoc liberalitatis et munificentie stimulo ceteri ad serviendum nobis simili fide et diligentia magis ac magis accendantur. In quorum numero cum te iampridem omni fide et sedulitate versari conspiciamus, nos igitur talium principum inherentes vestigiis, volumus harum serie ad universorum noticiam pervenire, quod considerantes fidelitatem et fidelia servitia ac gratuita merita tua, que sacre imprimis dicti regni nostri Hungarie corone, deindeque maiestati nostre pro locorum et temporum varietate indefesse omni studio, cura et diligentia constantique et firmo pectore ac cum omni perseverantia exhibuisti exhibereque non cessas, tibi et per te egregiis Sebastiano, Gothardo et Paulo de predicta Gellye fratribus et consanguineis tuis heredibusque et posteritatibus tuis et eorundem universis, ad arma tua paterna et avita nobilitatis tue et tuorum monumenta in capite harum litterarum nostrarum arte pictoria

elegantissime depicta, puta hominem medium arcumque extensum cum sagitta fere vibrata tenentem, centaurum in forma equi media homini ipsi medio umbilicotenens insertum et adiunctum cum stella aurea ad caput hominis medii et hec omnia in scuto triangulari celestini per omnia coloris pictoris non indocta manu adfabre expressa et denotata duximus addendum et adiciendum, tibi que et eisdem fratribus tuis ac universe posteritati vestre eadem universa arma seu nobilitatis insignia animo deliberato et ex certa maiestatis nostre scientia danda et concedenda, immo ex habundanciore plenitudine nostre specialis gratie addimus et adicimus damusque et concedimus et presentibus elargimur, ut tu tuique predicti fratres et consanguinei ac heredes et posteritates vestre universe pretracta arma seu honoris et nobilitatis insignia more aliorum nobilium armis atentium semper et ubique in preliis, hastiludiis, duellis, thorneamentis et in omnibus aliis exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, velis, anulis, cortinis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque aliis et singulis gratiis, honoribus, prerogativis et libertatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri armis utenter quomodolibet de iure vel consuetudine utuntur et fruuntur, uti, frui et gaudere possis et valeas, prefatique Sebastianus, Gothardus et Paulus de sepedicta Gellye fratres et consanguinei ac heredes et posteritates tui et eorundem universi possint et valeant, ut de huiusmodi singularis gratie nostre dono merito exultetis, tantoque ampliore studio et diligentia ad obsequia nostra regia et sacre corone nostre vestra solidetur intentio, quanto largiore favore nostro regio et benivolentia preventos esse vos conspexeritis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas, tibi prefato Anthonio de Gellye, necnon prenomminatis Sebastiano, Gothardo et Paulo de eadem Gellye fratribus ut prefertur et consanguineis tuis ac heredibus et posteritatibus vestris universis duximus dandas et concedendas. Datum in arce nostra Pragensi, die dominico proximo post festum beati Dionisii martiris et sociorum eius, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo secundo, regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie predictorum etc. anno septimo.

Alul a hártya szélén olvasható: N. prepositus Agriensis S. Marie virginis.

Függő pecsétje elveszett, czimerképe megfakult, az első sor aranyírása lekopott.

A Gellyei családra vonatkozólag kevés okleveles adattal rendelkezünk. Gellye helység Csánki Dezső nagy földrajzi munkája szerint Somogy megyében feküdt, és a Somogy vártól kelet-déli irányban elterülő, mai gillai pusztának felel meg. Mint nemesi név a Gellyei név előfordul 1435, 1439, 1469, 1479 és 1496-iki oklevelekben.¹ 1469-ben a Gellyei családbeliek Horpácson voltak birtokosok s a nevezett évben ottani birtokukat az enyingi Török családnak adják el. A gellyei birtok 1474-ben szintén a Török család kezén volt, és ez évben Vityta, Horpács, Fiad, Fark-Polyán, Gamás és Szamárkut helységekkel együtt egy időre Anthimi János birtokába megy át.²

A czimerszerző testvérek közül Antal, mint az oklevélből látjuk a királyi étekgóói tisztséget viselte. Nevével azonban Lajos királynak 1525 és 1526-iki számadáskönyveiben nem találkozzunk, a mit annak jeléül vehetünk, hogy ekkor már vagy nem élt, vagy kilépett a királyi udvar szolgálatából. Ellenben a Thurzó-féle számadáskönyvben több ízben találkozzunk testvérenek Sebestyénnek nevével, ki akkor a Péterváradon állomásozó rácz naszádosok egyik kapitánya volt. Mint ilyen ő is osztozott társainak és alárendeltjeinek sorsában, fizetését csak nagy sürgetések után tudta az örökké pénzzavarban szenvedő királytól megkapni. Lajos király számadáskönyveiből látjuk, hogy a péterváradí ezer naszádos több ízben megbizottakat küldött a királyi udvarba zsoldjuk kifizetése végett, Gellyei Sebestyén és társai is megbizottaik útján folyton sürgették zsoldjuk megfizetését. E megbizottak budai tartózkodásai költségeit a királyi kincstár fődözte, mely Gellyei Sebestyénnek az 1525 január-juliusig terjedő időben mindössze háromszor fizetett zsoldot és pedig január 17-én Gellyei Sebestyénnek és Radych Bosich kapitánynak, akik megbizottaik, Szalay János és Boros István útján 800, ápril 7-én Szalay János és Nagy Bertalan útján 1000 és végül június 22-én ismét 1000 frtot vesznek föl a királyi kincstárból.³ Sokáig azonban nem viselte e méltóságát Gellyei Sebestyén, még 1525 folyamán elhalt, mint Verancsics följegyzí: «1525. Gellény Sebestyén naszádos vajda meghala Budán hideg csemer miatt.»⁴

¹ Csánki idézett munkája szerint.

² U. o.

³ Fraknoi: II. Lajos számadási könyve. Történelmi Tár XXII. kötet.

⁴ Idézve Szentkláraynál: A dunai hajóhadak története. 86. l.

A czimeres oklevél szövegében egykorú kéz a Gellyei nevet két ízben Rodycz névre hamisította. Elkerülte azonban figyelmét, hogy a név még többször szerepel az oklevélben, és így ezeket érintetlenül hagyván, a czimerszerzők tulajdonképeni neve kétségbevonhatatlanul megállapítható.¹

A czimerkép kék pajzsban balfelé nyilazó kentaurt ábrázol, dereka körül czafrangos ezüst övvel, a pajzs felső jobb sarkában hécágu ezüst csillaggal kíserve. A kentaur arczat hosszú barna szakáll köríti, az íj és nyíl ezüst színű. A pajzsra zárt sisak van helyezve, a sisakdisz helyét három, kék-sárga-kék struccztoll foglalja el, a takarók színe mindkét oldalról kék-sárga. Az egész czimerkép ezüsttel dömöckölt vörös alapra van helyezve, melyet egy keskeny zöld és egy szélesebb ezüst keret vesz körül.

A mint a czimerlevél szövegéből kitűnik, nem új czimerszerzéssel állunk szemben. A Gellyei család már régóta nemes és czimerrel bíró család volt, melynek régi czimerét ezuttal a király kibővítette. Az eredeti czimer nyilazó férfi féltestet ábrázolta, melyet Lajos király kentaurrá változtat át, úgyszintén a kísérő csillagot is ez alkalommal adja a czimerhez.

A Gellyei czimer, mint ezt már Csoma is megjegyezte, nem készült az olasz izlés befolyása alatt. Méreteire nézve megemlítjük, hogy a pajzs 8·5 cm., sisak és sisakdisz 7 cm. A czimerkép szerkezetére nézve hasonlít némileg az Érky családnak e folyóirat hasábjain általunk ismeretett czimeréhez és a II. Ulászló korabeli czimeres levelek némely sajátosságait ezen is feltaláljuk. A Gellyei czimernél is hiányzik a sisakdisz és helyét a sisaktakarók összeéréséhez erősített három lengő toll foglalja el, melyek színei a takarók színeinek feleltek meg. Az eredeti oklevélben a színek el vannak kopva, meg vannak fakulva. Horváth Sándor idézett értekezésében a tollak színeit ezüstnek mondja; a színek kopott voltánál fogva ezt nem állapíthatjuk meg egész határozottsággal. A czimerkép rekonstruálásánál a takarók színeit vévén irányadónak, kék és sárga színűeknek véltük a tollbokkrétát is megrajzolandónak.

A Gellyei armális czimerképe egyike a legritkébbeknek. Kentaur mint czimerkép nagyon kevés czimerben fordul elő; kentaur van a báró Roschütz család czimerében, továbbá a lengyel Sapieha család czimerében. Hazai czimeres leveleinkben aligha fordul elő még többször; mint pajzstartó azonban előfordul Drugeth János nádornak egy 1332-ből származó pecsétjén, mely jobbában támadásra szegzett lándzsát tartó ken-

¹ V. ö. Horváth Sándor Czimerlevél hamisítások és hamisítók, Nagy Iván, Családtörténeti értesítő 1901. évf. 157. lap.

taurt ábrázol, baljában a Drugeth család czimeres pajzsával, fején tollforgós süveggel, testét redős ruházat borítja.¹ Megemlítendőnek tartjuk, hogy Bárczay heraldikájában a kentaur nem is fordul elő. ÁLDÁSY ANTAL.

Igmánd-nembeli Vajda Lőrincz és Csete Lőrincz.

Izetlen és unalmas dolog volna pontról-pontra válaszolni Wertner Mórnak műveimre tett megjegyzéseire, s nem is akarok az ő történeti és földrajzi tévedéseinek korrektora lenni.

Csak egy állítása ellen szólalok föl, a mi valamelyes jelentőségű s némelyeket e folyóirat olvasói közül talán meglepetésztene.

Wertner tagadja azt, hogy Igmánd-nembeli Vajda Lőrincz Csete ragadvány nevet viselt volna és azt állítja, hogy e Csete Lőrincz és 1304-ben az osztrák hercegekkel kötött szövetséget megpecsételő fia, Lőkös, más nemzetség tagja, nem az Igmándé.

Tagadását arra állapítja, hogy a) Igmánd vajda Lőrincz fia II. Lőrincz 1327-ben még él, ellenben Csete Lőrincz fia Lőkös 1308-ban már halott volt; b) hogy Lőkös, Lőrincz mester fia, 1304-ben előbb írta alá (?!) derék dolog lett volna, de bajosan tudott írni) mint Vajda Lőrincz, pedig, ha Lőkös (bocsánat! Leukus!) Vajda Lőrincz fia lett volna, akkor utóbb következett volna és «ha Leukus a vajda fia, kétségtelen, hogy atyját itt is vajdának nevezték volna».²

Aztán tovább menve azt állítja W., hogy Csete Lőrincz egy személy Ilyédy II. Lőrincz-czel, a volt szörényi bánnal, bizonyos Pucur föld elajándékozójával s ennek fia azon Lőkös, a ki 1304-ben az ország többi főuraival együtt megpecsételi a szövetséglevelet, megerősíti atyjának Pucur földről szóló ajándékozását és 1308-ban már halott.³

Élt-e valóban 1327-ben Vajda Lőrincz fia, Lőrincz? Wertner hivatkozik Csánkinak a herczeg Batthyány-ak körmendi levéltárából vett ezen közleményére: «1327-ben Lőrincz fia Tamás kapta e várat⁴ rokonaitól, Vajda fiaitól Miklóstól és Lőrincztől, kik a király kegyét elvesztették.»⁵ Én ezen oklevelet személyesen megtekintettem a körmendi levéltárban, ahol száma *Acta diversa. famil. nr. 2.*, s meggyőződtem, hogy az 1327-ben *feria sexta post festum beati Dominici confessoris* kelt levélben csak *magister Nicolaus, Laurentii, quondam voyvode filius* áll. Tehát csupán a gyorsmunka s a szokatlan mondat szerkezet okozhatta, hogy ezt Csánki «Vajda

fiai Miklós és Lőrincz»-nek olvashatta. Különben a felvállást-tevőről a káptalan a lentebb is mindig egyes számban beszél: *quia nunc in indignatione regia existit, neque securam in regno Hungarie inhabitationem habere noscitur.*

Teljesen megegyezik ezzel azon oklevél, a melyre én hivatkoztam (Fejér Cod. Dip. VIII. k. 1. vol. 364—67. l.) a melyben Vajda Lőrincz fia Miklós 1309-ben egész világosan mondja, hogy testvérei mind meghaltak, tehát 1309-ben már Vajda Lőrincznek másik fia II. Lőrincz sem élt. Látom ugyan, hisz vastag betűkkel tartja Wertner szemem elé, hogy szerinte ez oklevél «helytelenül van keltezve» és «nem 1309-ből, hanem 1327 utáni időkből való», de én azért csak megmaradok azon igazság mellett, hogy ez oklevél 1309-ből való.

Hogy pedig ez az igazság, azt nagyon könnyen bebizonyíthatom egy kis archontológiával. (Ugy rémlik, hogy Wertner ur üres óráiban ezzel is foglalkozik s így el kell fogadnia kedvelt tudományszakának bizonyosságát!) E szóban forgó levél nemcsak egyszerűen van keltezve, hanem időjelzőül a székesfejérvári káptalan oszlopos tagjai is föl vannak benne sorolva és pedig ezek: «János prépost, Pál olvasó-, János éneklő- Kolin ör-kanonokok. Már most tessék csak egy kissé beletekinteni oklevéltárainkba és 100 meg 100 oklevélből láthatja akárki, hogy a székesfejérvári egyháznak János nevű prépostja 1307-től 1321-ig volt, azontul pedig az 1321—55. években László, András, Tatamér és Miklós nevűek ültek ez egyház préposti széknél. Még csak egy évtizeddel későbbre, 1319-re sem lehet tenni ez oklevelet, mert 1318—20-ban már nem János volt az éneklő- és Kolin az ör-kanonok, hanem Péter nevű birta az éneklő- és János nevű az örkanonokságot.»¹

Füstbe megy tehát Wertnernek azon, Csánki kivonatára támaszkodó törekvése, hogy Vajda Lőrincz fiát, II. Lőrinczet 1309 után is életben levőnek tüntesse föl. Marad ellenben az az igazság, hogy Vajda Lőrincz fia, II. Lőrincz 1309-ben már nem élt.

Hogy Lőkös nevét 1304-ben előbb írta bele a kancellár a szövetséglevelbe, mint Vajda Lőrinczét, az nagyon könnyen érthető abból, hogy Lőkös akkor tetteg valami hivatalt viselt (a mint már 1302-ben is csapatvezér volt), atyja pedig nem. Hogyha pedig annyira kétségtelen, hogy Lőkös atyja megnevezésekor abban az esetben, ha ő a vajda fia, oda kellett volna írnia az 1304-iki levél készítőjének a vajda szót, akkor az is kétségtelen, hogy ha Lőkös, Wertner véleménye szerint, Ilyédy Lőrincz bán fia, az ő megnevezésekor oda kellett volna írnia

¹ Rajzát l. Nyáry: A heraldika vezérfonala. 97. l.

² Turul, XX. k. 130. l.

³ Ugyanott 131. l.

⁴ Ésegvárt.

⁵ Magyarország történelmi földrajza, III. k. 209 l.

¹ V. ö. Fejér, VIII/II. k. 192. l. és Hazai okmánytár, V. k. 97. l.

atyja neve mellé a bán szót. S ha Wertnert a «bán» szó elmaradása nem akadályozza abban, hogy Lököst Ilyédy Lőrincz bán fiának tartsa, mi jogon hányhatja szemére másnak, hogy e Lököst Vajda Lőrincz fiának tartja?! A középkori oklevelek, kivált az 1301—1321-ig tartó zavaros időben készült magyar oklevelek nem hivatalos név- és czimtarak, se nem részletes anyakönyvek, hanem csupán a kortársak számára hirtelenében készült íratok s utig ismeretes pontatlanságuk miatt valaminek kihagyása, elmaradása semmiféle «kétségtelen» következtetésekre nem jogosít föl bennünket.

Elfogadhatatlanok e szerint Wertner azon bizonyítékai, melyekkel Vajda Lőrincz fiát, II. Lőrinczet (vagy kicsinyítve Lököst, mert pl. Tót Lőrincznek Lőrincz nevű fiát is Lökösnek hívták) 1327-ben még élőknek feltüntetni s az 1304-iki Lőrincz fia Lökösnek Vajda Lőrincz fia Lőrinczczel való azonosságát tagadni igyekeznek. De még elfogadhatatlanabb, még szerencsétlenebb azon okoskodása, melylyel a királyfogó László vajdának 1308 június 17-iki levelében említett Pucur földet¹ «Pokor»-ra s ezt meg Pobor-ra magyarázza. Azt akarja ezzel elérni, hogy e Pobor-ra ferditett Pucur földet a csanádmegyei Poborral egynek vehesse s így az Ilyédyek jószágaihoz közel esőnek tüntethesse föl, volt birtokosait Lőrincz mestert és fiát Lököst pedig az Ilyédyekhez csaphassa. Nem veszi tekintetbe, hogy e Pucur föld ügyében László erdélyi vajda, még pedig a Nyárad folyó mentén, tehát Maros-Vásárhelytől délre itélkezik, s az ő joghatósága nem terjedhetett ki Csanádmegyébe. Nem veszi tekintetbe, hogy Pucur föld 1308-iki birtokosának Szemléknek leszármazói 1346-ban az erdélyi káptalan előtt kiállított meghatalmazó levéllel jelentek meg a király előtt s a «Sorokzou»-nak irt alsó-fejérmegyei Szarakszón laktak. Nem veszi tekintetben, hogy a csanádmegyei Pabart sohasem irták Puburnak, hanem legfeljebb Pobornak,² Pucur-nak pedig semmi esetre sem. Az is semmi előtte, hogy a csanádmegyei Pabar mindig egyházi birtok volt,³ tehát nem lehetett Lőrincz mesteré s az ő adományából Szemléké. Ő bátran ráfogja, hogy «Lőrincz mester a királytól a csanádmegyei Pokort vagy Pobort kapta», mintha bizonyos lenne, hogy az a «Pucur» föld Pokornak értelmezendő s mintha még bizonyosabb lenne, hogy Pokor és Pobor mindegy!

No ha ez szabad, akkor azt is szabad állítani, hogy Musla és Muca mindegy!

Végezván ekként Wertner bizonyítékaival és állításaiival, válaszszuk egyelőre szét a XIII.

¹ Zichy cs. okmánytár, I. k. 118. l.

² Borovszky: Csanádmege története. II. k. 168. l.

³ Ugyanott.

század második felében előforduló három Lőrinczet, ú. m. Ilyédy Lőrinczet, Igmánd nembeli Vajda Lőrinczet és Csete Lőrinczet és lássuk, mit tudunk róluk külön-külön bizonyosat.

I. Ilyédy Lőrincz 1270 elején elveszti a futaki révtől vezető utért folytatott pert.¹

1270—72-ben, V. István uralkodása idején szörényi bán és dobokai ispán,² 1272-ben Gút-Keled Joachim tót-horvát bánnal együtt bukik.³

1273-ban főpohárnok, kevei és krassai ispán.⁴ 1277-ben Keresszeg és Vaja nevű, Ilyéd közelében eső falvakat kapja.⁵

1279-ben újra szörényi bán és eladja Kentelkét (Dobokam.).⁶

1291-ben harmadizben szörényi bán, kevei és krassai ispán.⁷

II. Igmánd nembeli Vajda Lőrincz.

1280-ban fiatal királyi tisztviselő és a Pótharasz mellett Pestmegyében eső Aty és Tördemicz földeket kapja.⁸

Az 1294—96. évek folyamán egy ideig erdélyi vajda volt, mert 1299-ben az ország főurai közt már volt vajdaként fordul elő.⁹

1301-ben Károly király pártjára állott s 1304-ben az osztrák hercegekkel kötött szövetséglevelet megpecsételi.¹⁰

1306 elején a szintén Károlypárti Barsa Kopasz nádornál a Baár-Kalán nemzetségért közbenjárt.¹¹

Az övé volt Essegvár, s volt Lőrincz nevű (tehát Lökösnek is nevezhető) 1309 előtt már elhalt fia. Ő maga is meghalt 1309 előtt.¹²

III. Csete Lőrincz.

1299-ben zemplénmegyei Gercsely (régén Gercsen, Kersen) nevű birtokát odaadja a veszprémmegyei Essegvártól nem messzire eső Horhi faluért. Fia Lőrincz.¹³

1300-ban «magister Laurentius dictus Chetum filio suo magistro Leukus», valamint Ujlaky Csák Ugron és társai I. Károlyt behozatják az országba.¹⁴

1302-ben «magister Leukus filius Laurentii

¹ Wenzel: Árpádkori okmánytár, VIII. k. 294. l., XII. k. 50. l.

² Wenzel, III. k. 253. l.

³ Fejér: Cod. Dip. VI. k. 241. l.

⁴ Fejér V/II. k. 72., 102., 107. l., VII/V. k. 383. l. — Hazai okmánytár, VII. k. 140. l.

⁵ Hazai oklevéltár, 79. l.

⁶ Fejér V/II. k. 492., 547. l.

⁷ Fejér, VI/I. k. 130. l. — Wenzel: XII. k. 510. l.

⁸ Fejér: VII/III. k. 86—87. l. Hogy ez adatot Wertner előbb halásza ki okleveleink tengeréből, mint én, elismerem.

⁹ Wenzel, V. k. 202. l.

¹⁰ Fejér, VIII/I. k. 160. l.

¹¹ Anjoukori okmánytár, I. k. 107. l.

¹² Fejér, VIII/I. k. 364—67. l. — Csánki id. m. III. k. 209. lap.

¹³ Hazai okmánytár, VI. k. 455. l.

¹⁴ Historiæ Hung. Fontes Dom. IV. k. 40. l.

A DESSEWFFY CSALÁD 1756-BAN NYERT BÁRÓI CZIMERE.

dicti Chete» I. Károly érdekében Budát ostro-
molja.¹

1304-ben Lőkös, Lőrincz mester fia, az osztrá-
kokkal kötött szövetséglevelét megpecsételi.²

Minden jel szerint Csete Lőrincz és fia
Lőkös azon «Magister Laurentius» és «magister
Leukus», a kik Pucur nevű földjüket Szemlek-
nek adták, illetőleg abban Szemleket megerősít-
tették. Ha ez való, akkor mind Csete Lőrincz,
mind fia Lőkös 1308 június 17. előtt meghaltak.³

Az bizonyos, hogy 1304 után Csete Lőrincz-
nek és fiának Lőkösnek okleveleinkben semmi
nyoma.

Már most sziveskedjék bárki összehasonlítani
e három Lőrincznek történeti adatait és meg-
találhatja annak okát, miért vettem Igmánd
nembeli Vajda Lőrinczet és Csete Lőrinczet
egy személynek. Röviden azért, mert mind a
kettő dühös Károlypárti, mind kettő 1307 táján
halt el, mind a kettőnek, ugyancsak 1307 táján
elhalt Lőrincz (Lőkös) nevű fia volt s mind a
kettő veszprémmegyei birtokos vala.

Lehet, hogy valami új, eddig ismeretlen
adat ezen véleményemet megdönti s ezen sok-
szoros hasonlatosságot is csalékonynak tünteti
föl, de azt nem mondhatja senki, hogy ezen
esetleg két személy egynekvételekor köny-
nyelműen, okadatlanul jártam el.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

A Csák nemzetség zarándmegyei ága.

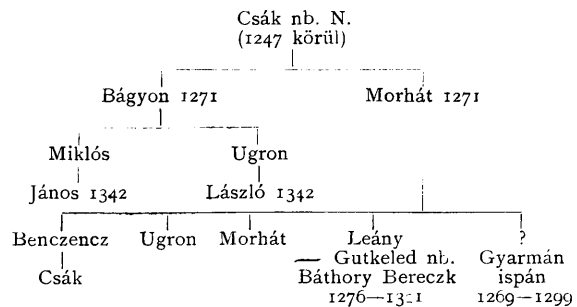
Csák nb. Bágyon és Morhát⁴ ispánok 1271-
ben az egri egyház régi szabadalmairól tesznek
bizonyosságot. «Az oklevél sorrendje szerint Zaránd-
megyében a Fehér-Kőrös balpartján voltak bir-
tokosok» olvassuk⁵ Karácsonyinál, a ki a bir-
tokok fekvését helyesen határozta meg — de
Bágyonnak és Morhátnak utódjait nem ösmeri.
Pedig voltak utódjaik.

1342 április 9-én Bágyon fia Miklós, fia János
és ugyanazon Bágyon fia Ugron, fia László, meg-
jelennek a nagyváradi káptalan előtt és kijelentik,
hogy őseik (progenitores — csak oldalági ősök
lehettek) Morhát fiai: Benczencz, Ugron és Mor-
hát *Szintye* és *Csuba* nevű, a Fehér-Kőrös mel-
lett fekvő birtokaikat nővérük (Gut-Keled nb.
Báthory) Bereczk nejének hitbére fejében ezen
Bereczk fiának örökös tulajdonul átengedték,
mely adományt később Benczencz fia Csák is
megerősíté. Bereczk fiai ez említett Jánost és
Lászlót *e vidékre való jövetelük* után számtalan

jótéteményekkel segítették, miért is a nevezett
birtokok bevallását ők is megerősítik.¹

Tehát ők más vidékről költöztek Zaránd-
megyébe. Honnan? nem tudjuk. Hogy Csák
nembeliek, igazolják az Ugron, Bágyon, Csák
keresztnevek, hogy az 1271-ben élt Bágyon utó-
dai — Csuba és Szintye fekvése. Némi támpont-
ot egyéb ősi birtokaik fekvésére talán a követ-
kező adat nyujthat. Csák nb. Morhát fia Gyarmán,
1269-ben Dobos, Zöld és Tótfalu (Fejérmegyében)
közelében birtokos.²

Mikor költöztek e Csákok Zarándmegyébe,
ezt sem tudjuk. Bágyon 1271-ben Zaránd vár-
megyei lakos. De utódaik saját vallomásuk sze-
rint más vidékről jöttek Szintye és Csuba kör-
nyékére. De már 1338-ban elszegényedve, talán
mint földönfutók, Szintyén laktak (terra paupe-
rum nobilium nunc in facie possessionis Zynta
residencium)³ Valószínű, hogy Csák Máté lázadá-
sával kapcsolatban állottak és e miatt kellett az
ősi Csák birtokokat oda hagyniok. Nem-e egy
személy Bágyon fia Miklós, fia János Zöldváry
Jánossal, Csák Máté várnagyával?⁴ (Zöld, mint
láttuk, Morhát fia Gyarmán birtoka). A nemze-
dekrend tehát a következő:

Wertner Mór is jelzi,⁵ hogy Bágyon-nak és
«Gellért»-nek utódait ösmeri. Talán ő több adat-
tal világosítandja meg a Csák nemzetség ezen
ágazatát.

Ifj. KÁLLAY UBUL.

Frytz de Nagrawden.

1415 április 18-ikán megjelenik a pozsonyi
káptalan előtt «strenuus miles Dominus Frytz
de Nagrawden», Korlátkó várának «provisora»
és előadja saját úgy mint összes rokonai és örö-
kösei nevében, hogy «provido viro» Habestarrff
Frigyesnek, Pozsony város polgárának és nejé-
nek Margitnak, valamint ezek örököseinek és

¹ Herczeg Eszterházy levéltár Kismartonban f. I. Nro 2.

² Fejér, VIII/I. k. 160. l.

³ Zichy cs. okmánytár, I. k. 118. l.

⁴ F. V/1 156. Az oklevélben Gerhardo áll — mint látni
fogjuk hibásan — Merhardo helyett.

⁵ Karácsonyi, A magyar nemzetségek, I. 342.

¹ Anjoukori Okmt. IV. 138.

² Karácsonyi, i. h.

³ Anjoukori Okmt. III. 483.

⁴ Fejér, VIII/2 180.

⁵ Turul 1902. 35. l.

jogutódainak 200, minden törvényes követelményeknek megfelelő magyar aranyat előlegezett, melyeknek erejéig nevezett Habestarrff Frigyes és ennek neje Margit Dombó nevű birtokukat összes tartozékaival együtt neki zálogba adták. Előadja továbbá, hogy e Dombó Pogendorf nevű falu mellett, Nagyszombat város másik oldalától egy mértföldnyi távolságban fekszik és hogy ott egy a korlátkői várhoz tartozó telken még egy másik falu is fel van építve.

Ezen bőrhátyára irt okirat eredetije, melyről azonban a pecsét már hiányzik, gyűjteményben található, hova egy pozsonyi ódonász készletéből került. Az okirat hátán későbbi időből származó irással a következő van feljegyezve «... contra familiam Nagj ex Helena Bessenjej facta tanquam Actoris NB et contra modernos possessoris (sic!) utj successores Nicolaj Hej... et Michaelj Mesaror NB». Egy más helyen szintén későbbi irással fel van jegyezve «Literæ Contra familiam Bessenjanam» és «Fedemesi levelek».

* * *

Miután a «Nag» a középkori magyarságban «nagy»-nak felel meg, a fentebbi okiratban szereplő Fritz nem más mint Nagyrawdeni vagy helyesebben Nagyraudeneni avagy németesen: *Grossraudeneni Fritz*.

Maga Grossrauden a mai poroszországi oppelni kormányzói kerületben, a rybniki járásban fekvő helység, a melyről ismeretes, hogy valamikor egy Oppeln-Ratibori Ulászló hercegtől 1252-ben alapított cisztercita apátságának székhelye volt. Ezen apátság történetét 1858-ban Potthast, a monostor okiratait pedig 1859-ben Wattenbach tette közzé. Vajjon létezett-e valamikor «Grossrauden» nevű nemes család vagy létezik e ily néven még most is, nem tudom. A valamikor hatalmas Korlátkő vár romjai a Nádas, Jabloncza és Sándorf községek között elterülő kiskárpáti hegycsoportnak egyik magasabb pontján emelkednek. Legrégibb történetéről e helyen nem akarunk szólni, mert számos erre vonatkozó adat a kritika tüzen még nem ment keresztül. Okiratilag be van bizonyítva, hogy a Csák nb. Trencsényi Máté és I. Károly király közötti harcok alatt (a XIV. század kezdetén) a király szolgálatában állott osztrák származású Haschendorff Volging e várat Máté ellen elfoglalva tartotta és a vár felszabadítására előre nyomult Cseh Istvánt, Máté anyai rokonát, győzedelmesen visszaverte;¹ akkor tehát a király kezén találjuk. 1336-ban Tröttel Miklós Pozsony megye főispánja egyuttal ujvári, korlátkői és hedrichi várnagy.² 1394 máj. 22-én olvassuk, hogy Zsigmond király Korlátkő várát a Lengyelországból

Magyarországba bevándorolt Stiboriczi Stibornak adományozta, kinek családjában 1434-ig maradt. 1415-ben e Stibor fia, II. Stibor volt a tulajdonosa s így könnyen megmagyarázható, hogy a külföldi származású tulajdonosnál sziléziai ember, nevezetesen Grossraudeneni Fritz a provisorii vagyis főintézői állást elnyerhette.

E Fritznek esetleges utódait nem ismerem; de nincsen kizárva, hogy az okirat hátán olvasható későbbi aatok nyomán eszközendő kutatások ezeknek nyomára vezethetnének.

Habesdorf Frigyes pozsonyi polgárt többrendbeli, a pozsonyi városi levéltárban őrzött okiratok is említik.

Hogy az okiratban a Dombó-nak nevezett helység «Dombó»-val azonos, nem szenved kétséget; azt azonban, hogy melyik Dombó került elzálogosítás útján a korlátkői intéző kezébe, határozottan meg nem mondhatjuk. Nagyszombatól egyenlő távolságban találjuk ma Pozsony megyében a tótok-lakta Alsó- és Felsődombó nevű falvakat (Hornj- és Dolnj-Duborvé). Pogendorf vagy Bogendorf nevű községet ma már nem ismerünk; de Alsó-Dombó tőzsomszédságában van most is Bohunicz, Felső-Dombóban pedig Bogdanócz vagy Bogdanovicz és úgy látszik, hogy ezeknek egyike az 1415-ben említett Bogendorffal talán azonos. A nagyobb valószínűség — úgy látszik — a mellett szól, hogy jelen esetben Felső-Dombóról és Bogdanóczról van szó.

Dr. WERTNER MÓR.

A Margit-legenda genealogiai és földrajzi adataihoz.

Dr. Wertner joggal mutatott rá a Turul mult számában a Veszprémi Püspökség Vatikáni Okmánytárában közlött Margit hercegasszony beatificatiójához felvett tanuvalloások fontosságára.

Legyen szabad az ottani adatok magyarázatához a következő kiegészítő megjegyzéseket fűzni.

Hogy Gaya helyett *Gallá*-nak kellene állani (a mi a mai Egyházgelével azonos), azt nemcsak Gelének Várkonyhoz és Karcsához való közelsége, de az is bizonyítja, hogy már 1253-ban Karcsán az Ethuruh és fiai és a pozsonyi várnépek közt vívott perdöntő párbaj alapján hozandó ítékezésre Roland nádor Babul pristaldust «una cum homine Capituli Posoniensis Crachyno sacerdote sancti Petri de *Galla*» küldi ki (Bartal Comm. II. Mantiss V. XVII. lap.).

A *Latus* helynévre vonatkozólag tán a valóság szerint akkor ott létezett *Eclesia Scti. Andree* kapcsán az esztergomi egyházmegye egy régibb összeírása vezethetne nyomra. A *Cata* helységnév pedig, mely a «presbiter Petrus

¹ Anjoukori okmánytár II. k. 116. l.

² Anj. gipl. Eml. I. k. 344. l.

Eclesiæ Scti Bartholomæi de Kata» kifejezésben említették, nem Káta, hanem *Karcha* s a most is fennálló egyházkarcsai (Gelével határos) plébániával azonos.

Ezen plébánia mint Ecclesia Scti Bartholomæi ugyanis említve van a) az 1253-ban IV. Béla királynak Dénes nádor és pozsonyi várispán által Ethuruh számára kiadott határjárás tartalmazó okmányban: «hinc vadit ad magnam viam, quæ ducit ad Ecclesiam Bartholomei Apostoli», b) épp úgy említve van az Ecclesia Scti Bartholomæi a Karchai Remig comes és fiai Bartholomeus és Laugrab, másrészt s Karchai Iván fiai Márk és Bodo közt 1262-ben kötött egyezségben. (W. XI. 366.)

A vallomásokban a Gelei Bodo comes tisztjeiként említett Karchai Istvánt megtaláljuk említve mint királyi bírót a pozsonyi káptalan 1315-iki oklevelében (B. Comm. II. Martina VI. XX. lap.). Továbbá Gilétfi nádor ítéletében Belec Petrus et Stephanus filii Belyud de eadem van a pozsonyi káptalan egy 1307-ről szóló kiadványában említve. (Bartal i. m. XXIV. lap.)

Ugyanazon perben említették Karchai Mihály is mint Bele Dénesnek testvére s mint Istvánnak unokaöccse, de hogy ez azonos lehetne a már 1276-ban tanuként szereplő Karchay Mihálylyal, az a két évszám 1276 és 1343 közti nagy különbség folytán alig valószínű.

BARTAL BÉLA.

Német czimerlevél 1456-ból.

Bács-Bodroghmegyében sehol sincsenek régi levéltárak, azért vajmi ritkaság számba megy, ha itt-ott egy-egy régi oklevél kerül elő. Ilyen ritkaság a jelen alkalommal bemutatandó emlék is, melyet Kanyó Gergely nemes-militicsi községbeli lakos hozott hozzám s mely ugyan magyar szempontból nem bír érdekléssel, azonban mint középkori német heraldikai oklevél figyelmet érdemel.

Az oklevélben IV. Frigyes császár hívének, *Steuclin Henriknek*, czimert adományoz, mint a következő szöveg mutatja:

«Wir Fridrich von gottes gnaden Romischer Keyser zur allen zeiten merer des Reichs, Herzog zu Osterreich, zu Steyr, zu Kernten, und zu Krain, Herr auff der Windischen Marck und zu Poztnaw, Grave zu Habsburg zu Tirol zu Pfurt und zu Kyburg, Marggrave zu Burgund und Lanntgrave in Ellsass. Bekennen offentlich mit disem brieve Allen den die insehen oder horen lesen, das wir gutlich angesehen und betracht haben die besonder getrew gehorsam und willig dienste die uns und dem heiligen Reiche unser und des Reichs lieber getrewer *Hainrich Steuclin* bissher oft und dick willendich und unverdros-

senlich getan hat und hinfur in kumftig zeit auch vol tun mag und sol. Und haben darumb mit wolbedachten mute, gutem, Rate und rechtes wissen dem vorgeannten Hainrich Steudlin seinen eelichen leibs Erben und frunden seins stamen wappen und namen fur und fur dise besonder gnad getan und gegeben, tun und geben In die von Romischer Keiserlich macht in crafft dis briefs da Sy nu herfur zu ewigen zeiten zu Irn erblichen wappen und cleinaten die Ir vordern und Sy in Iren Schilte und auff dem Helme bissher gefurt und gebraucht haten und noch gebrauchen zu einer besonder besserung derselben Irer wappen vmb Irs verdienens willen auf demselben Irem Schilt und wappen *auch ainen helm dess gleich mit einer swarzen und weissen helmdeck gezieret, und auff demselben helm ein gererte weis studen busth auss einen gelben oder gold farben zone entsprungent.* Als dann dieselben wappen und cleinet in dem Schilt und auff dem helm in der mitte dess gegenwirtigen unsers briefsgemalet und mit farben eigentlicher aussgestrichen sind mit einander oder ob Sy wollen die vorgemelten helm Ir vecwedern in sonderheit wie Sy des verlustet haben furen und der in allen und reglichen erlichen und redlichen sachen und geschefften, auch in insiegeln, betschaften, und cleineten vnd sunst an allen orten gebrachen und gemessen sollen und mogen von allermenglich ungehindert Und wir gebieten darumb allen und reglichen Fursten, geistlichen und weltlichen Grafen, Freyen herren, Rittern, Knechten, Amptleuten, Erhalden, Perseuanden, meistern und des Reichs untertanen und getrewen von Romischer Keiserlicher macht ernstlich und versticlich und diesem brief das Sy den vorgeannten Hainrich Stewdlin sein eelich leibs Erben und freunde seins stamen wappen und namen fur und fur an den vorgemelten wappen und cleineten nicht hindern oder irren in dhem weise, sundern Sy der an allen enden gernlich gebrauchen und gemessen lassen Als lieb Inen und Ir yeglichem servuser (?) und des Reichs swere ungnad zwmeiden unschedlich doch allen andern die villicht der obgenanten wappen und cleinet gleich furten an Irn wappen und rechten Mit urkund dis briefs versigelt unt unser Keyserlichen Maiestat anhangenden Insigel. Geben zu der Newenstatt an mistich nach allerheiligen tag. Nach Cristi gepurt vierzehenhundert und im sechsundfunfftzigstem Unsers Reichs im siebenzehenden und des Keyserstumbs im funfften Jaren».²

A szöveg világosan mutatja, hogy a megadományozott Steudlin Henrik már azelőtt is nemes volt és czimert viselt, melyhez a császár csak a czimerdiszt képező sisakot, a sisakdiszt és a fehér-fekete takarót adományozta.¹

Hogy miképen került ez a német czimer-

¹ Az oklevélre festett czimeren egy ferdén álló, fekete színű pajzsban két faág látható, melyek alsó felén három-három levél van. A pajzs feletti sisak zárt (madár-csőr alakú), melyen egy arany kosárból tollak emelkednek ki. A takaró jobbról-balról fehér-fekete. (Az oklevél eredeti, hártya, a pecsét hiányzik.)

² A másolat hűségéért a szerkesztőség felelősséget nem vállal.

levél a magyar nemes Kanyó családhoz, erre nézve a tulajdonos csupán annyit tud, hogy ők ez oklevelet a szintén nemes Littvay családtól örökölték. A Littvay család Bács Bodrogye megyébe a múlt században költözött Nyitra vármegyéből s itt Nemes-Militicsen települt meg 1766-ban, hol ma is virágozik.¹ Valószínű, hogy e család rokonságban volt a német Steudilenekkel, vagy talán éppen leszármazott utódjai ők a Steudlin nemzetségnek.

DUDÁS GYULA.

A Diendesdyek armalisa.

Diszes kiállítású czimeres levél akadt minap kezembe a pannonthalmi rendi levéltár okleveléi között. Hogy a rendi levéltár anyaga közé került, annak az az oka, hogy a megnevesített egyének a főapátsági jobbágyság közül kerültek ki.

II. Rudolf 1581-ben nemesíti meg Diendesdy Jánost, Benedeket, Gergelyt s az atyai ágon velők unokatestvért, Györgyöt, továbbá Jánosnak fiát Mártont.

Az eléggé csinos rajzu czimereslevél élén álló czimer a következő: kékkel s vörössel osztott pajzsban arany griff áll, kiterjesztett szárnyakkal, lába közé csapott farkkal, jobb lábában kardot tartva; ezüst hold és arany csillag által kísérve. Sisakdisz a pajzsalak koronából kinőve; takaró jobbról vörös-arany, balról kék-arany. A hátteret nem valami izléses rajzzal mintázott barna kárpit alkotja, mi csak zavarja a különben csinosan rajzolt s színezett kép hatását.

Magának az oklevélnek szövege kivonatossan a következő:

Nos Rudolphus secundus, Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniæ, Hungariæ etc. rex . . . Memoriam commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos cum nonnullorum fidelium nostrorum prælatorum et baronum humilimam supplicationem nostræ propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelium nostrorum agilium Joannis, Benedicti et Gregorii Diendesdy, quæ ipsi sacræ primæ regni nostri Hungariæ coronæ et deinde maiestati nostræ pro locorum et temporum varietate fideliter exhibuisse et impendisse et in futurum quoque exhibere et impendere velle dicuntur; cum igitur ob id, tum vero ex gratia et munificentia nostra regia, qua, quoque de nobis et republica Christiana benemeritis et virtutis colendæ studiosos antecessorum nostrorum divorum quondam Hungariæ regum exemplo

¹ Dudas Gy.: Bácskai nemes családok, 56. l.

prosequi, eisque certa virtutum suarum monumenta, quæ ad maiora quoque præstanda eos incitare possent, decernere consuevimas, eisdem Joannem, Benedictum, et Gregorium Diendesdy, ac per eos Martinum filium præfati Joannis, nec non Georgium similiter Diensdy, fratrem ipsorum patrualem de statu et conditione ignobili, in qua hactenus perstitisse dicuntur, de regia nostræ potestatis plenitudine et gratia speciali exemptos, in cœtum et numerum verorum atque indubitatorum regni nostri Hungariæ nobilium duximus cooptandos, annumerandos et adscribendos. In cuius quidem nostræ erga ipsos exhibitæ gratiæ et clementiæ ac liberalitatis testimonium, veræque nobilitatis signum hæc arma sen nobilitatis insignia *scutum videlicet militare erectum, in coelestinum et rubrum campos divisum, in quo gryphus integer aureo colore designatus, cauda intra pedes involuta, alis extensis, oreque patulo et lingua exerta, posterioribus duobus pedibus erecte stare ac dextro mucronem nudum cuspidè sursum versus constrictis unguibus fortiter tenere, levo vero pedibus protenso ac ad dextrum scuti lateris conversus esse, cui a fronte luna, a tergo vero stella radiare cernuntur, scuto incumbentem galeam militarem apertam, corona regia ornatam, ex quo alter dimidius Gryphus priori similis assurgit; a summitate vero seu cono galeæ laciniis sive lemniscis hinc rubri et flavi, illinc vero coelestini similiter et flavi coloris ad utramque scuti extremitatem defluentibus, illudque decenter exornantibus, quemadmodum hæc omnia in principio sen capite præsentium literarum nostrarum pictoris manu et artificio propriis suis coloribus recte depicta esse videntur, eisdem Joanni, Benedicti et Gregorio Diendesdy ac per eos annotatis Martino, filio prædicti Joannis, nec non Georgio similiter Diendesdy, fratri ipsorum patrueli, eorundemque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose danda duximus et conferenda. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti reverendissimi Georgii Draskowyth electi archiepiscopi Colocensis ac episcopi ecclesiæ Jauriensis, locique eiusdem comitis perpetui, consiliarii et aulæ nostræ summi cancellarii in arce nostra regia Pragensi, vigesima die mensis Julii, anno Domini millesimo quingentesimo octogesimo.*

Az oklevelet, melynek ép pecsétje kék, sárga, piros, fehér fonadékon függ, jelenleg a pannonthalmi rendi levéltár őrzi (signaturája C. 43, Ii). A nemesítést, mint Petrus Zeleossy notarius sajátkezű jegyzete mutatja, 1582-ben feria secunda proxima post dominicam Iubilate hirdették ki Pozsony vármegyének Somorján tartott gyűlésén.

Az említették a pannonthalmi főapátság jobbágyságai voltak s úgy látszik a Borbély családdal voltak utóbb vagy mindjárt összeköttetésben. Erre vall a hártya határa vezetett következő jegyzet: «Subditi erant, proinde in præiudicium archiabbatiæ nobilitari non poterant. Barbél familia 1580.»

SÖRÖS PONGRÁCZ.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmányja április 30-ikán tartotta meg ez évi második rendes ülését, melyen *Fejérfataky László dr.* elnöklete alatt *Barabás Samu, id. Daniel Gábor, Makay Dezső, Kállay Ubul, Petkó Béla, ifj. Reissig Ede*, ig.-vál. tagok, *Schönherr Gyula dr.* titkár, *Aldásy Antal dr.* jegyző és *Tóth Arpád* pénztárnok vettek részt.

Elnök az ülést megnyitván, *dr. Schönherr Gyula* titkár felolvasta néhai *Berzeviczy Edmund* ig.-vál. tagnak a Berzeviczy család czimerének fejlődéséről szóló értekezését; s utána *dr. Aldásy Antal* jegyző felolvasta *Karácsonyi János* ig.-vál. tagnak «Két váradi püspök emlékezete» című értekezését. Mindkét dolgozat a Turulban fog megjelenni.

A folyó ügyek élén a társaság tagjaivá választottak: a) pártoló tagul *gróf Üchtritz-Amadé Emil dr.* Budapesten (aj. Torkos László); b) évdíjas tagul: *Gyömörey Vincze* földbirtokos, ny. törvényszéki elnök Ukkon (aj. Dézsi Lajos) és a *temesvári állami főgimnázium* (aj. Fejérfataky László dr., másodelnök).

Ifj. Reissig Ede dr. ig.-vál. tag jelentést tett a Nemzeti Zsebkönyv ügyében a legutolsó ülés óta tett működéséről, a kérdőívek beküldését sürgető felszólítások szétküldéséről. Jelentette, hogy eddig összesen 331 családról érkeztek be adatok, beterveztette az I. kötetbe felveendő családok jegyzékét, az előfizetési felhívások szétküldésének idejét május havára kérte megállapítani és köszönettel emlékezett meg *Daróczy Zoltán, Hattyufy Dezső, Luby Károly, Kolosy István, Pongrácz Elemér, Rónay Jenő* és *Sárközy Imre* társ-tagoknak az adatok összegyűjtése körül kifejtett buzgó közreműködésükért.

E jelentés kapcsán a titkár felolvasta *Illéssy János dr.* ig.-vál. tagnak az igazgató választmányhoz intézett levelét, melyben hivatalos elfoglaltságára hivatkozva bejelenti a Nemzeti Zsebkönyv szerkesztéséről való lemondását.

Az igazgató-választmány *Illéssy János dr.-nak* a szerkesztésről való lemondását őszinte sajnálattal vette tudomásul s új szerkesztő-társ választása, valamint a Nemzeti Zsebkönyv egyéb függőben levő kérdéseinek eldöntése tárgyában június havában rendkívüli ig.-választmányi ülés tartását határozta el; *Reissig Ede* jelentését addig is tudomásul véve, felkérte őt az anyaggyűjtés és a többi szerkesztői munkálatok folytatására; az általa beterveztett jegyzéknek a júniusi ülésig leendő átvizsgálására *Barabás Samu* és *Illéssy János* ig.-vál. tagokat kérte fel, a *Reissig Ede* által munkatársaiul megnevezett társulati tagoknak pedig buzgó közreműködésükért köszönetet szavazott.

A pénztár állásáról a pénztárnok által bemutatott jelentés szerint az ülés napjáig a társaság pénztárába befolyt 2372 kor. 59 fil., kiadott 2048 kor. 29 fil., maradvány 324 kor. 30 fil.; vagyonállás: értékpapirokban 25.000 kor., kötelezvényekben 4400 kor., kötelezvénynyel biztosított alapítványokban 1000 kor., a Nemzeti Zsebkönyv tartalékalapja 400 kor., pénztári készlet 324 kor. 20 f., összesen 31.124 kor. 30 fil.

Bemutatván a temesvári állami főgimnázium igazgatójának a Turul korábbi évfolyamai díjtalanul való átengedése iránt benyújtott kérelme, az ig.-választmány a folyóirat készletben levő régebbi évfolyamait féláron nyilatkozott hajlandónak a kérelmező intézetnek rendelkezésére bocsátani.

A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök *ifj. Reissig Ede* és *Makay Dezső* ig.-vál. tagokat kérte fel s ezzel az ülés véget ért.

SZAKIRODALOM.

Dr. Illéssy János. Az 1754—55. évi országos nemesi összeírás. Budapest, az Athenæum i. és ny. rt. nyomása, 1902. 4-r., czimlap és 182 oldal.

A magyar családtörténeti kutatásoknak egyik legfontosabb forrását a nemesi összeírások képezik. III. Károly óta többször összeírták a nemességet, nem ugyan azért, hogy a nemesi jogokat élvező családok lajstromát, mint valami aranykönyvet összeállítsák, hanem hogy egyrészt a jogtalan előjog-viselesnek gátat vessenek, másrészt pedig — és ez volt a főszempont — hogy minél többet vethessenek adófizetés alá a kiváltságos osztályból.

Az összeírások elrendelése, talán mert célzatuk nem maradt titok, nem hozták meg a kívánt sikert; a vármegyék lanyhán, kellő szigor nélkül jártak el a nem egészen biztos jogu nemesek ellen. Az összeírási szabályok nem voltak megfelelők; nem körvonalozták pontosan a teendőket s miután törvényes jogokba ütköztek, nem voltak szigoruan végrehajthatók. Valójában csak a birtoktalan armalistákat lehetett vizsgálat alá vetni; a birtokos nemest a vármegye nem kényszeríthette oklevelei felmutatására. Innen van aztán, hogy a megyék által felterjesztett lajstromok merőben különböznek egymástól; némelyik csak a vizsgálat alá vett családokat vette jegyzékbe, mások pedig még a főpapokat és főurakat is elsorolják. Egy szóval, az összeírások korántsem nyújtanak pontos képet az ország nemeséről. Fontosságuk mindennek daczára is szembetűnő; kivált a nemesség ama fennálló igazolási módja mellett, a mikor elegendő kimu-

atni, hogy valaki egyenes leszármazója egy valamelyik nemesi összeírásban szereplő egyének.

Az összes investigatiók között a leggondosabban az 1754—55-ik évit hajtották végre. Ennek a jóváhagyott s a legfelsőbb próbát kiállott lajstromát bocsátotta közre Illéssy János, gondos feldolgozásban.

A munka a *Nagy Iván* című családtörténeti folyóiratban kezdett megjelenni. Azonban ez időközben megszűnt s a lajstrom folytatása az érdeklődők nagy sajnálatára félbenmaradt. Szerencsére a folyóiratban megjelent résznek egy különnyomat számára készített iveit nem hagyta a szerző elveszni s a hátralevő darabot is kinyomatta, hálára kötelezve a család-történet összes munkáit.

A munka egy az investigatiók eredetét megvilágosító bevezetésen kívül csupán a vármegyénkint betürendbe szedett névjegyzéket tartalmazza. Ehez járul még egy kimerítő névmutató, a mely az egész összeírásban előforduló neveket egy abcbe foglalja össze, mindenütt utalva a lapra, a hol a nevek előfordulnak.

Érdekes adatokkal szolgál az összeírás eredményének összegezése, a melyet az eredeti hivatalos kimutatás után szintén közöl a szerző. E szerint a nemesiség az ország felső vármegyéiben lakott legsűrűbben. Legtöbb nemest mutatott ki *Mármaros* vármegye, és pedig 2519-et. Úgy látszik azonban az összeírásból, hogy ebben a számban a még nem önálló fiúk is be vannak foglalva; másként nem érthetnők, hogy p. o. a *Dunka* családból 40, a *Dancs* családból 42, a *Komán* családból 44, a *Kindris* családból 49, a *Mihály* családból 59, a *Timis* családból pedig éppen 72 nevet találunk a lajstromban. *Mármaros* után legnagyobb számmal van képviselve *Pozsony*, hol 2358 nemest irtak össze; ezt követi *Vas* 2236, *Borsod* 2210, *Zala* 2031, *Veszprém* 1736, *Nyitra* 1492, *Komárom* 1156, *Szabolcs* 1139, *Zemplén* 1075, *Gömör* 1045, *Szatmár* 1038 és *Trencsén* 1034 nemessel. A többi vármegyékben ezeken alul marad a szám; legkevesebbet mutatott ki *Csanád* vármegye, összesen csak 18 nemes családfőt. A végeredmény szerint lett volna Magyarországon (Erdélyt és Horvátországot nem számítva) 17,963 birtokos, 13,766 armalista, 825 nem tudni, melyik kategóriába tartozó, összesen 52,554 nemes. Nem szenved kétséget, hogy a főrendüekkel s a kihagyott ősi birtokos köznemesekkel valóságban jóval nagyobb volt az anyaország nemeseinek száma; bizonyosan megközelítette a hatvanezretet. *i.

Ijestnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemaljskog Arkiva, Uredinje Dr. Ivan pl. Bojnić-Kniški. Godina IV. Zagreb 1902. (A Horvát-Szlavon-

Dalmát országos levéltár értesítője. Szerkeszti Knini Bojnichich Iván dr. Zágráb 1902.)

A gondosan szerkesztett folyóirat mult évi folyama, bár közvetlen hazai érdekű cikkeiben szegényebb a tavalynál, ezuttal is sok becses adatot tartalmaz. Az 1—2. füzetek java részét *Lucas Ielić* cikke: «A horvát szent Jeromos intézet Rómában», foglalja el. Bibliografiai és diplomatikai adatok felhasználásával védi a horvát politikai sajtó abbeli álláspontját, hogy a római intézet mindenkor horvát jellegű volt, horvát kezelés alatt állott s az 1901. évi «*Slavorum gentem*» bulla csak a régi helyzet szentesítésére szolgált.

A szerző az intézet templomának és az ahhoz csatolt káptalannak történetét külön tanulmányban tárgyalja, végül bemutatja diplomariumának főbb okleveleit.

Dr. Cherubin Šegvić «Adat a dalmáciai oklevél-hamisítások történetéhez» czimen a «Privilegium fundationis et donationis Ecclesiarum paroch. S. S. Michaelis de Lasane et Martini de Crussevo existentium» már Rački által kifogásolt teljes szövegét ismereti. A Mladinus bán korában 1104-ből keltezett fundationális oklevelet 1189-ben Henrik pápa átírja; de az átíratban annyi a szembeszökő anakronizmus, hogy hitelességéről szó sem lehet. *Šegvić* ezért csak belső argumentumokkal bizonyítja a hamisítást s paleografiai érveléshez nem is fordul. Feltűnik mindenekelőtt, hogy Mladinus hol regia maiestasnak, hol banusnak nevezetik. Hibás az indictio, valamint a keltezés is, mert «tempore Belæ secundi regis Ungariæ» nem lehet 1189, hanem már III. Béla kora. Hivatkozik továbbá az oklevél korszerűtlen stílusára, egyes szavak és tulajdonnevek alkalmazására, melyek még a transumptio idejében sem lehettek használatosak s a hosszú oklevelet XVI—XVII. századbeli hamisítványnak mondja.

Dr. Stefan Srkulj röviden referál az 1900. évi történelmi kongresszusról, *Laszowszki* pedig a horvát-szlavon vásárok történetéhez nyújt adaléket 98 város vásártartási szabadalom oklevelének felsorolásával. Tanulmánya mindenkor kiemeli a közbenjáró birtokos, illetve patronus nevét, miáltal a horvát-magyar viszony szempontjából érdekes adatokhoz jutunk. Magyar befolyás révén nyertek vásártartási jogot a következő városok: *Bosiljevo* 1717-ben Auerspergné Erdődy Anna — Borbála grófnő révén. — *Bozjakovina* 1781-ben, *Brckovljan* 1687-ben, *Brezovica* 1781-ben és *Bukovac* 1759-ben, a Draskovich grófok kérelme folytán — *Csechi* 1387-ben Zsigmond királytól Cseh Ferencz Péter fia érdemeire való tekintetből. — *Daruvár* és *Gáj* 1837-ben Jankovich de Daruvár közbenjárására. — Desinić 1590-ben Rátkay Iván kérelmére. — Erdővég és *Ilok* (Ujlak) 1817-ben Odes-

calchi herceg révén. — *Ivanič* vár a XIV. század végén Zsigmond királytól a libera villa-k sorába emeltetik, 1405-ben pedig vásártartási jogot kap, ezt megerősíti I. Lipót 1660-ban. — *Falžabet* 1748-ban Somogyi Rózsa Ilona özv. Gottal báróné kérelmére, *Kamenica* 1785-ben puchói Marczibányi István kérelme folytán. — *Kraljevac* Erdődy Zsigmond gróf révén nyeri jogát 1628-ban. — *Krapina* 1418-ban ideiglenes jogot nyer Cillei Hermantól, ezt megerősíti Zsigmond királynak Nürnbergben 1430-ban kelt oklevele, utóbb Mátyás király 1489-ben. — *Kutina* 1837-ben Erdődy és Széchenyi grófok közös kérelme folytán. — Ludbreg 1792-ben Batthyány herceg közbenjárására. — *Pakrácz* 1796-ban daruvári Jankovich Iván és 1837-ben daruvári Jankovich Izidor közbenjárására bővitve kapja jogát. — *Petrijanec*-nek 1580-ban Istvánffy eszközlí ki. — *Reka* 1682. Orchóczy István báró kérelmére, megerősítetik II. Ulászlótól nyert vásártartási jog. *Remete* 1773. Odescalchi Livio herceg révén. — *Stražeman* 1837. daruvári Jankovich Izidor kérelme folytán. — *Alsó-Stubicza* 1638-ban Malakoczy de Susjegrad kérelmére. *Trg* 1668-ban gróf Zrinyi Péter bán közbenjárása révén. — *Varasd* 1448 Cillei Ulrik bán helyben kelt saját oklevele. — *Vinica* ugyanazon adatok, mint fentebb Petrijanecban. — *Zágráb*. Első adomány 1242-ből Béla királytól 1256-ban és 1266-ban kibővitve; 1270-ben István király megerősíti. Lajos király 1372-ben és II. Ferdinánd 1655-ben ismét kiterjesztik forum solenne és forum cottidianum jogát.

Dr. Wertner Mór Glosszák két horvát oklevélhez czimen Tkalcíć Hist. Episc. Zagr. I. k. 57. l. és Hazai Okmánytár VII. k. 31. l. okleveleit kritizálja. Az előbbire nézve megállapítja, hogy Péter fia Miklós de Ludbreg 1272-ből keltezett ajándéklevele a zágrábi káptalan javára helytelenül van datálva, mert az évszámból egy C hiányzik, tehát 1272 helyett helyesen 1372 olvasandó. Az ajándékozó a Veszprémből Horvátországba szakadt Pécz nemzetség sarja, zalai birtokos, oklevelekben sűrűn előforduló Dénes moravcei comes unokája. A másik kritika a H. Okmánytár idézett helyén olvasható «B. Dei gratia dux et banus totius Sclavoniae» kezdetű 1244. évi oklevélre vonatkozik. Az eddigi kiadások rubruma Bela-ra egészíti ki a csonka szót, maga Wenczel IV. Béla vonatkoztatja Hogy «dux et banus» királyra nem vonatkozhatik, ma már nyilvánvaló, de még IV. Béla ifjabb fiára sem gondolhatunk, mert ez a jelzett időben alig egy éves volt, s kimutathatólag csak 1260-ban kezd szerepelni Horvátországban, addig az országot bánok kormányozzák. Ezek sorából kitűnik az 1242-ben beiktatott Dénes bán, de genere Türje, mint Béla király belső embere és barátja. Ennek egyik hiteles 1244. július 19-én kelt oklevele így kezdődik: «Dyonisius dux et banus

totius Slavoniae» és e szavakkal végződik: «datum per manus Benedicti cancellarii bani, ducis Sclavoniae», A szerző ebből a körülményből azt következteti, hogy mivel a kérdéses időben kétségtelenül Dénes volt a bán, az oklevélben vagy B. cancellár ejtett hibát, D helyett B-t írván, vagy csak téves olvasás okozza a zavart.

Dr. J. Kršnjavi ugyancsak hosszabb cikkben válaszol a *Századok* 1900. évi 924. l. hozott recenziójára, melyben Historia Salonita cz. műve van tárgyalva, Korábbi álláspontját teljesen fentartva, újból azt vitatja, hogy Kálmán király sem diadalmas hadjárat, sem örökség útján nem jutott Horvátország birtokába, hanem azt egyszerű pactum révén szerezte meg. Polemizál a Századokkal, egyuttal megtámadja a *Vjestnik* horvát referensét, ki e vitában szintén a magyarokhoz csatlakozik, terjeszti — úgymond — a régi mesét, hogy Kálmán Péter horvát királyt megverte és megölte. Ujabb érveléssel felhozza *Fraknói* művét Szent László király leveléről.

Dr. Bojničić kiadatlan periratokat közöl a horvátországi boszorkányüldözések történetéhez 1629., 1698. és 1699. évekből. *V. Klaić* a zágrábi püspökök 1433—66. évi történetéhez szolgál adatokkal, minek kapcsán *Dr. Karlo Horvát* a harmadik füzetben pótlásokat közöl. *Dr. F. Sisić* I. Károly itinerariumát írta meg, mihez Wertner M. dr. a következő füzetben helyesbítéseket és újabb adatokat nyújt. *Dr. Ludwig Ivancan* két cikkében a varasdi kerület 1755. évi parasztlázadásával foglalkozik. A katonai összeírások és hadi terhek okozta elégtelenség már évek óta forrongott, éle először a császári tisztek ellen fordult, de mikor nyíltan kitört a lázadás, a nemesi birtokokat kezdte pusztítani. Zágráb környékén a kuriákat felégették, raboltak és gyilkoltak mindenfelé, míg a sorkatonaság az insurgensek támogatásával az egyik csapatot Bisag mellett szétverte. Az egyik paraszt vezért, Radovicot Peikovich kapitány haditörvénszék elé állította s agyonlövette a többieket Batthyány, Erdődy és Keglevich grófok csapatai verték szét s a vértörvénszék csakhamar helyreállította a rendet.

E. Laszowszki «Tíz oklevél Krizsevác város XV—XVII. századbeli történetéhez» czimen a városi levéltár érdekesebb emlékeit mutatja be. Zsigmond király 1405. április 15-én kelt levelében megengedi, hogy a város sánczczal és árokkal vételessék körül, polgárai Buda polgáraihoz hasonló szabadságokat élvezzenek s körülírja szolgálmaányaikat. Ez az oklevél csak Ulászló 1494. évi átiratában maradt fenn, ki a fentirt szabadságot megerősítette, még pedig «Paulus Zygyartho iuratus civis» és társának kérelmére. A második, illetve harmadik oklevél Ferdinand király 1548. évi május 8-án Bécsben kelt mandatumá Erdődy

Péter bánhoz intézve, hogy a polgárokat a királyi kamara taksabehajtásától és Kerechény Mihály helyettes bán erőszakosságaitól oltalmazza meg. Ez az oklevél is csak Rudolf 1596. évi transsumptumában maradt fenn. A IV. sz. oklevél Ferdinánd 1558. évi privilegiuma, illetve Zsigmond és Ulászló adta szabadalmaknak megújítása, mit Kovách Mátvás bíró és Zabó István esküdt polgár esközöltek ki. Ugyanezeket megerősíti Miksa 1568. évi márczius 3-án Bécsben kelt oklevele. — Rudolf 1596. évi márczius 8-án Prágában kelt oklevele alapján ismét elengedi a taksafizetést. — Mátvás király 1609. évi december 30-án Pozsonyban kelt oklevele megújítja a Miksa király adta szabadalmakat. Érdekesebb gróf Erdődy Tamás királyi tárnokmester 1617. évi június 15-én Varasdon kelt oklevele a város pecsétje tárgyában. Ez oklevél Podhradczy József másolata nyomán már a Turul mult évi folyama 80. lapján ismertette volt. Azeredeti Erdődy Tamás gróf sajátkezű aláírásával vörös, kék és zöld színű zsinóron függő tárnoki titkos pecséttel van ellátva. A határozatot Lipót király 1660. évi márczius 26-án kelt oklevelével megerősíti, de mivel a belső vilongások ezután sem szüntek meg, míg az uralkodó 1661. évi április 9-én Bécsben kelt határozatával az alsó és felső várost örökre egyesíti *Ź. Barlé és dr. Schwarz Gábor* a határörvidéki zsidóság XVIII—XIX. századbeli történetéhez, főleg a türelmi taksa és a települési jog kérdésében szolgáltatnak adatokat. *KempŹ Gyula* a pozsegai nemesek és főurak 1745. évi hadi adó repartícióját ismerteti.

Vladimir Mažuranić családi levéltárának okleveleit ismerteti két csoportban: kiadott és kiadatlan oklevelek szerint. Glagolita betűkkel van írva 26 darab 1501—1720. évekből magánjogi ügyekben. Érdekesebbek Matačić Péter 1555. évi végrendelete «Miklows Zrynzky» a szigeti hős aláírásával és pecsétjével. — Desić Mihály bakari kapitány Frangepán György. Miklós és Kristóf rendeletére Mauranić Györgyöt felszabadítja jobbágyterhektől és «nemes emberré» teszi 1570. év november 1-én. A latin nyelvű oklevelek csoportjában 45 oklevelet ismertet 1605—1798. évekből, tulnyomólag birtokviszonyokra vonatkoznak. A harmadik csoportban glagol, illetve latin oklevelek transsumptumai foglaltatnak 1461—1749. évekből Glagol nyelvű Csáktornyan 1569. évi május 3-án kelt Georgius comes de Zrinio latin aláírású levél. Ezenkívül van a levéltárban 25 oklevélkivonat a Zrinyi, Frangepán, Erdődy és Batthyány családok történetére érdekes adatokkal. Az eredeti oklevelek a zágrábi káptalan archivumában vannak. A legrégebbről 1541-ből való: Frangepan Islván és Zrinyi Miklós egymást kölcsönösen osztályos atyafiaknak fogadják. Van ezenkívül az 1585—1812. évekből származó 36

levél vagy töredék, közte 5 a Frangepánok történelét érinti. Az utolsó füzetből említésre érdemes még *Dr. Wertner Mór* dolgozata: V. István, IV. László és dignitariusaik itinerariuma. *E—y*

Vitezovic. Mjesečnik za genealogiju, biografiju, heraldiku i sfragistiku. E czim alatt Zágrábban új közlőny indult meg *Laszowski Emil* ismert horvát heraldikai és genealogiai író szerkesztésében. A folyóiratból eddig két füzet látott napvilágot, érdekes, a magyar szakkérfiakat is érintő közleményekkel. Az első füzet a szerkesztő beköszöntőjén kívül a következő dolgozatokat tartalmazza: *Deželić Velimir dr.*, Vrhovac Miksa (az ismert zágrábi püspök életrajza, arcképpel); *Laszowski Emil*, Ritter—Vitezovich czimere és nemesi származása (az első horvát heraldikus családjának 1652 október 15-ikén III. Ferdinándtól kapott czimerével); *Barli Fános*, Adalék a gorai Hasanović—Ergely család leszármazásához; *Bučar Ferencz dr.*, Antonius Dalmata és Stephanus Istrianus consul pecsétje (két pecsétábrával); *Laszowski Emil*, Pétervárad város czimere (ábrával). Krónika. könyvszemle és kérdések zárják be a cikkek sorát. A második füzet *Deželić* dolgozatának folytatásával kezdődik, ezt követi *Laszowski* cikke: Horvát nemesség (pótlékok Bojnichich Der Adel von Kroatien u. Slavonien czimü munkájához; tartalmazza a következő családok ismertetését: *Bogovich*, nemeslevele, kelt 1587 jan. 4., *Djurjesich de Brückenheld*, *Gall*, magyar báróságot kapott 1625-ben, *Gonnan* czimeres nemeslevele, kelt 1628 nov. 15., *Žerkovich* czimeres nemeslevele, kelt 1600 nov. 17.); *Preradović Dusan* a Preradović családnévéről ír, *Horvát Rudolf dr.* Harmudijević—Bećir agáról, végül *Laszowski* közöl egy adalékot a Corbavai grófk történetéhez

A midőn az új folyóiratnak hosszú és sikerdős pályafutást kívánunk, egyben ajánljuk a magyar genealogusok figyelmébe Előfizetéseket Albrecht C. zágrábi könyvkereskedő fogad el, az előfizetési díj az 1903. év hátralevő felére 3 korona. *Varjú.*

HELYREIGAZÍTÁS.

Néhai *Kubinyi* Ferencznek a mult számban megjelent *a Záh és Zák nemzetségeik cz.* cikkébe néhány értelemzavaró sajtóhiba csuszott be, és pedig a következők:

A 10. lap 2. hasáb felülről a 12. sorban *elhatározni* helyett *elhaláloznia* olvasandó.

A 25. lap első hasáb alulról a 14. sorban *mely* helyett *melyet* kell olvasni.

Ugyanott alulról a 4. sorban *melynek* helyett *melyek* olvasandó.

A BERZEVICZY CSALÁD CZIMERE.¹

(Öt pecsét- és czimerrajzzal.)

A Berzeviczy nemzetség ősi czimerét hármashalomszerű csúcsból féltessel kiemelkedő ágaskodó zerge képezi. E czimert a család magyarországi törzsatyja, Rutker lovag, ki II. Endre király feleségével, Gertrud meráni hercegnővel, költözött be Tirolból, hozta magával új hazájába s származtatta át utódaira. E Rutker lovagról tudós történetírónk, báró Mednyánszky Alajos, azt állította, hogy a tiroli Matray nemzetségből származott,² s e nézetét igazolni látszik azon körülmény, hogy Matray Rudolf kanonoknak a trienti vagy meráni székesegyházban mai nap is fennálló sírkövén (1190) ugyanaz a czimerkép látható, mely a magyarországi Berzeviczyek ősi czimere volt.

A magyarországi Berzeviczyek czimerének legrégebb emléke Miklós szepesi prépost 1356. évi síremléke a hunfalvi templomban, melyről Wagner azt írja, hogy a síremlékre vésett czimer: hármashalomszerű csúcsból féltessel kiemelkedő ágaskodó zerge, felirata pedig a következő: Hic obiit magister Nicolaus filius Andrae, Praepositus (Scepusiensis), sub Anno Domini MCCCLVI.³ A hunfalvi templomot több-

szörösen elpusztította a tűzvész s e nagyon érdekes sírkőnek ma már semmi nyoma; ránk nézve azonban becses a Wagner feljegyzése azért, mert igazolja azon feltevést, hogy a magyarországi Berzeviczyek kezdettől fogva használták a leirt czimert, a mely valószínűleg már ősi hazájukban is nemzetségi czimerük volt. E Miklós prépost a Berzeviczy család hunfalvi másképp sobfalvi ágából származott, mely fiágon a XIV. század végén kihalt. Atyja András, ennek atyja pedig comes Hermannus alias Polanus, a Rutkerus comes fia volt; negyedízi leszármazottja tehát a Berzeviczyek magyarországi ősatyjának.

A Berzeviczy család első kimagasló alakja Henrik fia Péter királyi tárnokmester. Összes emlékeink, melyek róla fenmaradtak, t. i. síremléke és pecsétjei, hűen feltüntetik az ősi czimeralakot.

Henrik fia Péter királyi tárnokmesternek kétféle pecsétjét ismerjük. Az egyik a Magyar Nemzeti Múzeumban elhelyezett Kapy-levéltárban van, egy 1425 szeptember 7-ikén Budán kelt oklevélen. E zöld viaszba nyomott 15 mm. átmérőjű kerek gyűrűpecsét mezejét hármashalomszerű csúcsból féltessel kiemelkedő ágaskodó zerge foglalja el, jobb oldalra tekintve, a pecsét jobbról B, balról H betűt tüntet fel, a baloldali H betű és a zerge dereka közötti teret hatágu csillag disziti. Az oklevél kibocsátója Petrus filius Herrici de Berzevicze. Tartalma perhalasztás, melyet Óbudai Jakab deák és néhai Kapy András deák fia János közötti perben engedélyez a királyi tárnokmester.

Egy régebbi oklevél a tárnokmester másik

¹ A megboldogult szerző kéziratát Gárdonyi Albert tagtársunk volt szíves a czimeres levelek szövegével kiégszítve sajtó alá rendezni.

² Taschenbuch für die vaterländische Geschichte 1820. évf. 131. s. kk. I. (Die Berzeviczy's). Csupán valószínűnek tartja, hogy a Berzeviczyek őse, Rutgerus vagy Rudegerus comes, azonos a Berthold és Ottó meráni hercegek oklevelében előforduló Rutgerus vagy Rudigerus de Matrayval, a ki az időben szűnik meg Tyrolban szerepelni, midőn Gertrud Magyarországra költözött.

³ Analecta Scepusii, II. 343. I.

pecsétjének lenyomatát őrizte meg. 1421 január 1-én Berzeviczén nyugtatóvánt állít ki arról,

hogy Kassa város közönsége a királyi tárnokmesternek járó szokásos újévi ajándékot megfizette. E nyugtatóvánt Kassa város titkos levéltárában 1421. Quiet. nro. 140 alatt őriztetik s papirfedelű pecsétje Hen-

rik fia Péter tárnokmesternek fennebb ismertett czimerét tünteti fel a következő körirattal: S(igillum) Petri filii Herrici.

Ez utóbbi pecsét a tárnokmester nagyobb azaz hivatalos pecsétje volt, melyet hivatalos kiadványainak megerősítésére használt. Az oklevél kiadása ugyan Berzeviczén, a tárnokmester ősi birtokán történt, a hol valószínűen nem hivatalosan tartotta székhelyét; de e mellett az is természetes, hogy a felvidéki szabad királyi városok felhasználták ott időzését s úgy panaszaik elintézése, mint kötelezettségeik teljesítése végett is siettek felettes hatóságuk színe elé jutni.¹

Berzeviczy Péter királyi tárnokmester gyűrűpecsétjében a zerge bal oldalán látható hatágu csillagnak semmi különös jelentősége nincs, egyáltalán nem is tartozik a czimerhez, hanem csupán azért került oda, hogy a zerge dereka és a H betű közötti üres tér kellő módon betöltessék. Nincs is ezen kívül más emlékün, melyen a csillag megvolna.

Érdekes jelenség, hogy a tárnokmester nagyobb pecsétjén nincs meg a «de Berzevicze» elnevezés, holott e névvel már előtte élnek a család tagjai. Az oklevés emlékek ellenben rendszeren feltüntetik a «de Berzevicze» elnevezést neve mellett, s így olvashatjuk ezt a királyi okleveleken látható kancelláriai jegyzetekben is.² Nevezetes azonban, hogy a filius Henrici rendszeren előfordul a neve mellett.³ E körülménynek az a magyarázata, hogy vele egyidejűleg élt egy Péter fia Péter is, ki a család hunfalvi, azaz sobfalvi ágából származott s a tárnokmesternek negyed-

izben unokatestvére és egyuttal apósa is volt.¹ Az ettől való megkülönböztetés tette szükségessé a filius Henrici következetes használatát.

Berzeviczy Péter tárnokmester siremléke ma is megvan a berzeviczei templomban. Az emlékkő négy oldalát elfoglaló körirat ez: Sepultura . magnifici viri . dom (in) i . Petri . Herici . d (e) . Brezovice, tavernicor (um) . r (ega) l (iu) m . mag (ist) ri . necnon . comitis . Scepus (iensis) . ac . suorum . Belsejét jobbra dült háromszögletű pajzs foglalja el, mely jobbra néző ágaskodó zergét tüntet fel. A pajzsot stilizált tűzokádó sárkány veszi körül, felfelé tartott fejjel, nyaka köré csavart farkkal, felsőbb lábaival a pajzsot tartva, az alsókkal pedig saját pikkelyes szárnyával fedett testét marczangolva. A sárkány hátán nyugszik a zárt csöbörsisak, melyet az ősi czimeralak, a féltessel kiemelkedő ágaskodó zerge diszit; a sisaktakaró a zergével összefügg, foszlányai annak mintegy farkát képezik. — E siremlék aligha egykoru, a mint ezt a körirat azon része mutatja, mely a tárnokmester utódaira (ac suorum) is vonatkozik.¹ A sarkő régisége mellett bizonyít azonban a szépen stilizált sisaktakaró.

Nagyot változik e siremléken a családi czimer, a mely hármashalomból féltessel kiemelkedő ágaskodó zergéből egész zergévé lesz, melyben már csupán sisakdiszül marad meg az ősi félzerge.

Először lép itt fel a czimerrel a pajzs köré csavarodó sárkánykigyó. Ez mindenesetre a Zsigmond király alapította sárkányrend jelvénye, s alkalmazása arra vall, hogy a czimervéső Berzeviczy Pétert a sárkányrend lovagjának tartotta. A dolog nem is valószínűtlen, mert Péter tárnokmester sok harcot látott s vitéz ember volt, ki, a mint ezt Zsigmond királynak a janniki jószágról adott adománylevele is említi, hadakozásai közben hosszú török fogságot is szenvedett.³ Akármint álljon a dolog, annyi bizonyos, hogy Berzeviczy Péter tárnokmester siremlékén találkozunk először a sárkánykigyóval, a mi később szoros összeköttetésbe lép a csa-

¹ Különösen Bártfa városa állott ez időben sűrű összeköttetésben a tárnokmesteri hivattal, a mint ezt a város levéltárában fenmaradt oklevelek igazolják.

² Relacio Petri filii Henrici de Berzevicze magistri thavernicorum.

³ Zsigmond király és Ulászló lengyel király közötti 1412. évi békeokmány. Wagner, Analecta I. 11. l.

¹ Leánya Hedvig a tárnokmester felesége.

² Hibásan oldja meg a köriratot Henszlman Imre, Hermani de Berzevicé-t olvasva, mert Péter a Henrik fia volt s állandóan filius Herricinek írta magát; de nem is Herman, hanem ennek testvére Rikolf volt az őse. Archaeologiai Értesítő, 1887. évf. 361. l.

³ Wagner, Analecta I. 140. l.

ládi czimerrel. Ugyancsak itt látjuk a czimerpajzsban először az egész zergét is, a mi a későbbi czimereken állandóvá válik.

1559 május 30-ikán Augsburgban czimeres levelet kap a család I. Ferdinánd királytól,¹ mely őket az ősidők óta használt czimer viselési jogában megerősíti. (Hæc antiqua maiorum vestrorum arma sive nobilitatis insignia, quæ superioribus temporibus inter bellorum turbas a vobis alienata esse intelligimus.) Az adományo-

sok nevei a következők: Berzeviczy Miklós fia Kristóf fiai: Bálint, György és Márton, Berzeviczy János fia Tamás fia: Márk, továbbá Berzeviczy János fia Frigyes fiai: István, Márton és Henrik. Ezek mindnyája hű szolgálatairól megemlékezik az oklevél, különösen kiemeli azonban Kristóf fiait, Györgyöt, ki Báthory András országbíró vezetése alatt vitézkedett s utóbb annak kapitánya lett, azután Mártont, ki előbb

¹ Szépen megtartott eredetije a család kakaslomniczi levéltárában őriztetik.

Nádasdy Tamás nádor titkára volt, utóbb pedig a királyi udvarba jutott. Az adománylevél elé festett czimer a következő: Kék mezőben jobb oldalon emelkedő meredek hármás bércz, a melynek tövében egy emelkedésre helyezett arany koronán jobbra néző természetes színű egész zerge ágaskodik. A pajzsot tüzet okádó sárkánykigyó veszi körül, farkát nyaka köré csavarva, nyakán koronás és nyakékes nyílt sisak nyugszik, melyet féltessel kiemelkedő ágaskodó zerge diszit. A takarók színe jobbról fekete és arany, balról ezüst és kék.

Az így megállapított czimerben a tárnokmester siremlékének ujitásai, t. i. az egész zerge és a pajzsot körülvevő sárkánykigyó érvényre jutnak; ezekhez járul egy másik ujtás, a korona, mely e czimerképen fordul elő először. Az adománylevél elejére festett diszes czimerképet lebegő angyalok, áldozatot bemutató papnők s más allegorikus alakok ékesítik.

Az adománylevél szövegét lendületessé tesz az azon magyarázatok, melyek a czimer egyes részeit illetik. Így a szikla a haza és a fejedelm iránti hűséget, a jóban való állhatatosságot a szerencse változásai között; a szikla meredeksége az erény útjának nehézségeit s felemelő hatását; az éleslátású zerge az okosságot, mely mindenkor megtalálja a kellő eszközöket, továbbá a gyorsaságot, melylyel az ellenség támadásaival szemben magát megoltalmazza; a sárkánykigyó az időt, illetőleg a mocsoknélküli emberi életet ábrázolja. Kétségtelen, hogy az adománylevél szövegezése első sorban a Berzeviczy Márton műve, ki ekkor már a királyi kancellária szolgálatában állott s annak működésében tevékeny részt vett.

Az adománylevél szövege a következő:

Ferdinandus, divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ, Ramæ, Serviæ, Gallitiæ, Cumanie Bulgariæque etcetera rex, infans Hispaniarum, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Brabantiæ, Styriæ, Carynthiæ, Carniolæ, marchio Moraviæ, dux Lucemburgiæ, ac superioris et inferioris Silesiæ, Wirthembergæ et Thekæ, princeps Sveviæ, comes Habsburgi, Tyrolis, Fereti, Kyburgi et Goriciæ, landgravius Alsatie, marchio sacri Romani imperii supra Anasum, Burgoviæ, ac superioris et inferioris Lusatiæ, dominus marchie Sclavonicæ, Portus Naonis et Salinarum etcetera. Vobis fidelibus nostris nobilibus Valentino, Georgio et Martino, filiis quondam Christophori, filii olim Ni-

colai de Berzevicze, item Marco, filio quondam Thomæ, filii olim Joannis de eadem Berzevicze, necnon Stephano, Martino et Henrico, filiis quondam Friderici, filii olim præfati Joannis de præscripta Berzevicze, fratribus condivisionalibus, salutem et favoris erga vos nostri perpetuum incrementum. Ea virtutis est vis, ut senescere aut intermori nequeat, quin etiam præclara hominum facinora, quæ ab hac veluti radice seu stirpe oriuntur, decus obtinent sempiternum atque immortale: ac tametsi interdum temporum iniuria et fortunæ iniquitate, quæ in rebus humanis plurimum dominantur, virtus premitur, tamen paulo post emergunt atque enitescunt, lumenque suum uberiore veluti lampade effundunt, pristinamque sibi splendorem ex intervallo vindicant. Quod in vetustis familiis apparet, quæ cum virtute olim claritatem insignem et gloriam essent adeptæ, deinde adversis casibus actæ atque impulsæ succubuerunt, diuque obscuræ delituerunt; tamen tandem veluti e tenebris eluctatæ, pristinam in lucem se adseruerunt. Id quod licet interdum accidit etiam depravatione quadam seminarii, unde permulti degeneres claris parentibus avisque ac proavis succedunt: tamen nescio quomodo permanent quidam ceu igniculi, qui post multas ætates se demum exerunt in minoribus, et pristinæ virtutis sepultum multis retroactis seculis quasi iubar accendunt: quod ut paucis, nec nisi divino munere contingit, ita laudem habet haud mediocrem et præmia non vulgaria meretur. Quamobrem cum intellexissemus vos prædictos, Valentine, Georgi et Martine, item Marce ac Stephane, Martine, Henriceque de Berzevicze, nobilibus iisque vetustis ortos maioribus, eorum vestigiis ita ab ipsa pueritia instituisse, ut eis vos similes ac neutiquam degeneres tam clara prosapia probaveritis, omnibusque planum feceritis, domui denique ac familiæ vestræ antiquæ transactis temporibus obscuratæ ad lucem eius pristinam non parum claritatis virtute vestra addideritis: igitur dignos vos iudicavimus, qui gratiam nostram cæsaream ac regiam experiamini, et amissa maiorum vestrorum stemmata de munificentia nostra recupereitis. Te enimvero Georgi accipimus ab ineunte ætate militiam secutum sub ductu fidelis nostri spectabilis et magnifici comitis Andreæ de Bathor, iudicis curiæ nostræ etcetera, viginti continuis annis præclara militaris fortitudinis specimina edidisse, ac tandem capitaneatu copiarum eiusdem cum laude functum esse. Reliquos quoque in eodem genere probe et non sine laude versatos. Te vero Martine, fili prænominati Christophori de Berzevicze, optimas literas et disciplinas amplexum in iis ad hanc ætatem tuam iuvenilem præclaros progressus fecisse, unde te olim tam coronæ nostræ regni Hungariæ, quam reipublicæ usui esse posse non diffidimus, prouti eius rei eximium apud prædictum spectabilem et magnificum comitem Thomam de Nadasd, regni nostri prædicti Hungariæ palatinum, secretarii sustinendo officium iam pridem edidisti specimen: atque nunc etiam, cum per varias nostras et sacri Romani imperii regiones et provincias nos sequendo, patriæ tuæ prædictæ nobisque similiter rerum ac negotiorum regni dicti publicorum tuæ fidei ac industriæ concreditorum expeditionibus, acceptiora reddere non cessaveris ministeria, prouti non cessas etiam de præsentis. Cum igitur ob prædicta virtutum vestrarum præstantissimarum merita,

tum vero ex nostra erga vos gratia speciali, vos de cæsareæ regniæque nostræ potestatis plenitudine, in verorum et indubitatorum eiusdem regni nostri Hungariæ, in quo hactenus ab antiquo perstitistis, cætum nobilium dignitatemque denuo restituentes: eadem iura, privilegia, immunitates, honores, gratias, libertates ac prærogativas, quibus iidem veri et indubitati regni nostri Hungariæ nobiles ab antiquo semper de iure vel consuetudine usi sunt, vobis vestrisque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis propria facimus, concedimus et donamus. In uberiori autem gratiæ erga vos nostræ, ac evidentius nobilitatis vestræ signum, hæc antiqua maiorum vestrorum arma sive nobilitatis insignia, quæ superioribus temporibus inter bellorum turbas a vobis alienata esse intelligimus, vobis vestrisque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis iterum danda, conferendaque duximus: Scutum videlicet lazurei sive celestini coloris erectum, in quo petra albicans ab ima versus dextram scuti partem oblique sese erigens et insurgens expressa est, in imo eiusdem petræ corona aurea variis gemmis ornata, regiæ dignitatis ornamentum, ex qua caprea suo genuino colore picta, in posteriores erecta, anterioribus autem pedibus petræ ipsi innixa, veluti eius in apicem ascensura, depicta et oculis subiecta videntur. Scutum ipsum extrinsecus ambit draco, caudam collo circumvolutus, versusque dextram ignem eructans, cuius super cervicem in summitate scuti galea craticulata, syncerioris nobilitatis symbolum, monili et torque aurea circumdata, aureis et nigris, argenteis item et lazureis utrinque a summitate ad dimidium usque scuti latus mixtim profluentibus laciniis sive lemniscis est exornata. Galeæ superincumbit priori simile diadema regium, ex quo itidem caprea dimidia anteriore sui parte prominere conspicua: quemadmodum hæc omnia pictoris artificio et ingenio propriis suis coloribus in principio præsentium literarum nostrarum lucidius expressa esse cernuntur. Quo in symbolo petra significat fidei vestræ erga principem ac rempublicam firmitatem, constantiamque vestram in recto et honesto proposito contra corruptelas et fortunæ adversæ impressiones, nihil enim petra potest esse solidius. Quod vero ea erecta in cælum suspicit, non aliud notat, quam quod virtutis via sit ardua et difficilis, atque hominem efferat et divorum adiungat consortio. Caprea cum visus perspicacissimi perhibeatur, acumen notat mentis atque animi prudentiam, quæ recta ratione suscipit aut omittit actiones, et firmo ac vero iudicio bonum deligit, contrario reiecto, ac vitæ existit moderatrix, denotat eadem etiam celeritatem, cum sit velocissima, et in periculis præsens ad salutem consilium, ea enim hostium insequentium impetu exagitata editissima rupium petit cacumina, exilique se firmat crepidine: quod est argumentum summi cuiusdam in principem verum et legitimum ac divinitus datum studii zeli que ardentis, quo qui ducitur, paratior est iacturam rerum suarum bonorumque facere, inque fortunæ veluti crepidine consistere, quam alienum officio, fide, integritate atque constantia admittere; ne hoc omittatur, quod maiores vestros verisimile est ad eum tractum Carpati montis res gessisse, ubi petræ illæ eminentissimæ longa serie porriguntur, quæ tartare vulgi sermone appellantur. Draco autem ille, qui scutum undique spiram

circumdat, quo signo Aegyptii annum designavisse dicuntur, protendit quidem et tempus ipsum motumque illum astrorum, qui a puncto, unde prodierat, ad idem punctum revertitur, periodum tamen praecipue et ante omnia efficit: imaginem refert vitae ab exordio ad finem aequabili tenore, honeste ac cum laude, absque aliqua nominis famaeque macula ac labe deductae. Decernentes et excerta nostra universorumque praelatorum et baronum praedicti regni nostri Hungariae scientia animoque deliberato, ac caesareae regiaeque potestatis plenitudine concedentes, ut vos Valentine, Georgi et Martine ac Marce, item Stephane, Martine et Henrice de praefata Berzevicze, haeredesque et posteritates vestrae utriusque sexus universae ea, quae diximus, arma sive nobilitatis insignia, ubique in praелиis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, pugnis, monomachiis, spectaculis aliisque omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, auleis, annulis, vexillis, scutis, tentoriis, domibus, monumentis et aliarum quarumcunque rerum et expeditionum generibus, more aliorum verorum regni nostri Hungariae nobilium insigniis nobilitatis utentium, sub mera, vera ac sincera nobilitatis titulo, quo vos ubique in nostris et sacri nostri Romani imperii regnis ac provinciis ab omnibus cuiuscunque nationis, status, conditionis et praeminentiae homines existant, dici, nominari, haberi ac reputari volumus, ferre, gestare, illisque uti, frui et gaudere perpetuis semper temporibus possitis et valeatis. Immo nobilitamus, damus et concedimus praesentium per vigorem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras, duplilis et authentici sigilli nostri impendentis munimine roboratas, vobis Valentine, Georgii et Martine, item Marce ac Stephane, Martine Henrice de Berzevicze, ac haeredibus et posteritatibus vestris utriusque sexus universis dedimus et concessimus. Datum per manus reverendissimi in Christo patris domini Nicolai Olahi, archiepiscopi Strigoniensis, locique eiusdem perpetui ac comitatus Honthenensis comitis, legati nati, primatis Hungariae, summi et secretarii cancellarii ac consilarii, necnon compatri nostri fidelis sincere nobis dilecti, in civitate nostra et sacri Romani imperii Augusta Vindelicorum, die penultima mensis Maii, anno domini millesimo quingentesimo quinquagesimo nono, regnorum nostrorum Romani vigesimo nono, aliorum trigesimo tertio, electionis autem nostrae imperatoriae secundo. Venerabilibus in Christo patribus eodem Nicolao Olaho archiepiscopo Strigoniensi, Colocensi sede vacante, Antonio Verantio electo Agriensi, Mathia Brumano electo Zagrabiensi, Paulo Bornemizza Transsylvaniensi, Francisco Forgach de Ghymes Varadiensi, Georgio Draskowyth Quinqueecclesiensi, Paulo de Gregoriancz Jauriensi, Andrea de Kewes Vesprimiensi, Chanadiensi sede vacante, Blasio de Varadinopetri Vaciensi, praefato Paulo Bornemizza gubernatore Nitriensi, Joanne ad Wylak Tininiensi, electis ecclesiarum episcopis ecclesiae dei feliciter gubernantibus. Item spectabilibus et magnificis comite Thoma de Nadasd regni nostri Hungariae palatino, iudice Cumanorum nostrorum, ac in Hungaria locumtenente nostro, necnon terrae Fogaras et comitatus Castriferrei comite perpetuo, Andrea de Bathor iudice curiae nostrae, Petro Erdewdy de Monyorokerek comite Montis

Claudii, ac regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae bano, Nicolao comite de Zrinio tavernicorum, Francisco Tahy agazonum, Joanne Desewffy curiae nostrae, Petro Macedoniai cubiculariorum, Stephano Banffy de Alsolyndwa dapiferorum, Ladislao Banffy de eadem ianitorum, Christophoro de Bathyan pincernarum nostrorum regalium magistris, comite Ecchio a Salmis et Newburg comite Posoniensi, aliisque quam plurimis regni nostri Hungariae comitatus tenentibus et honores. Ferdinandus m. p. Nicolaus Olahus archiepiscopus Strigoniensis m. p. Franciscus Forgach m. p. episcopus Varadiensis.

Különös jelenség s aligha találunk párjára, hogy a Berzeviczy család tagjai nem érték be

az 1559. évi diszes czimerrel, hanem már a következő 1560. esztendőben újabb czimeradományt eszközöltek ki a maguk számára I. Ferdinánd királytól.¹ E ritka dolog magyarázatát minden valószínűség szerint abban kell keresnünk, hogy a család ez időben két teljesen különálló ágra szakadt, melyek egyike Kakas-Lomniczon, a másik pedig a sárosmegyei Berzeviczén tartotta székhelyét. Megoszlottak ennek következtében a két különvált ág birtokai, valamint a birtokjogokra vonatkozó családi oklevelek is. Ez időben tehát a közös származás dacára is külön

¹ Jól megőrzött eredetije megvan a Berzeviczy-családnak a M. N. Muzeumban örök letéteményképen elhelyezett levéltárában.

érdekeket képviseltek az egyes ágak, a mely érdekek egymással ellentétbe jutván, nem egyszer váltak összeütközések kutforrásává.

Igy kellett lennie ennek a jelen esetben is, s e sajtáságos érdekellentétek képezték okát az 1560. évi újabb czimeradományozás kieszközlésének. Az 1559. évi adománylevélben kiemelt György és Márton a kakas-lomniczi azaz szepesmegyei ághoz tartoztak, mely Berzeviczy Jakabtól származott le, s a mint megemlítettük, a czimeradományozás a szepesmegyei ágból származó Berzeviczy Márton befolyása alatt jött létre. Mi sem természetesebb, hogy a család szepesmegyei ága teljesen a sajátjának tartotta az adománylevelet, nem nagyon véve számba, hogy abban a sárosmegyei családtagok is fel vannak sorolva s a czimeradományozás azokat is megilleti. E körülmény sértette a sárosmegyei ág érdekeit, s olyan módon igyekeztek azt megoltalmazni, hogy a maguk számára újabb czimeradományozást eszközöltek ki.

Az újabb adománylevél 1560. április 10-én Bécsben kelt, s kieszközlője az oklevél tanúsága szerint Berzeviczy Henrik, a család Szaniszlótól származott sárosmegyei másik hatalmas ágának sarja, a ki testvéreit, Istvánt és Mártont s unokatestvérét, Márkot is felvette az adomány keretébe.

Ez adománylevél czimerképe szemmel láthatólag egyszerűbb az előbbinél, szövege pedig teljesen a királyi kancelláriában használt általános formák szerint van írva. Szóval mind a czimerkép, mind az adománylevél szövege világosan magyarázzák, hogy ezzel a királyi kancelláriában működő Berzeviczy Márton nem törődött.

Az újabb czimer kék mezejében aranyozott hármas halom szélső csúcsán ágaskodó zerge van, első lábaival a pajzs jobbán emelkedő meredek sziklára kapaszkodva, szájával a szikla tetejéből kinövő szőlőfürtöt tépve. A pajzsra helyezett koronás nyílt sisakot féltessel kiemelkedő ágaskodó zerge disziti, a sisaktakarók színe jobbról kék-arany, balról ezüst-vörös. A pajzs mezejében egy másik kisebb pajzs körvonala látszanak, a mi valószínűleg a pajzs mezejének nem épen szerencsés betöltésére van szánva. Ez újabb czimerben is megvannak az ősi czimer alkotó részei: a hármas halom s a belőle kiemelkedő zerge. Módosul azonban a czimer azzal, hogy a zerge egész testtel van ábrázolva ;

a pajzs jobb felére pedig meredek szikla került, melynek tetejét szőlőtő foglalja el. A zerge ábrázolása már az 1559. évi czimerben azonos ezzel, valamint a pajzs jobb felén emelkedő szikla képe is; egészen új azonban a szőlőtő, mely ez alkalommal jutott be a családi czimerbe. Elmaradt e czimerből az 1559. évi czimer két jellemző alkotó része: a korona, a melyre ott a zerge támaszkodik, és a sárkánykigyó, mely a pajzsot övezi.

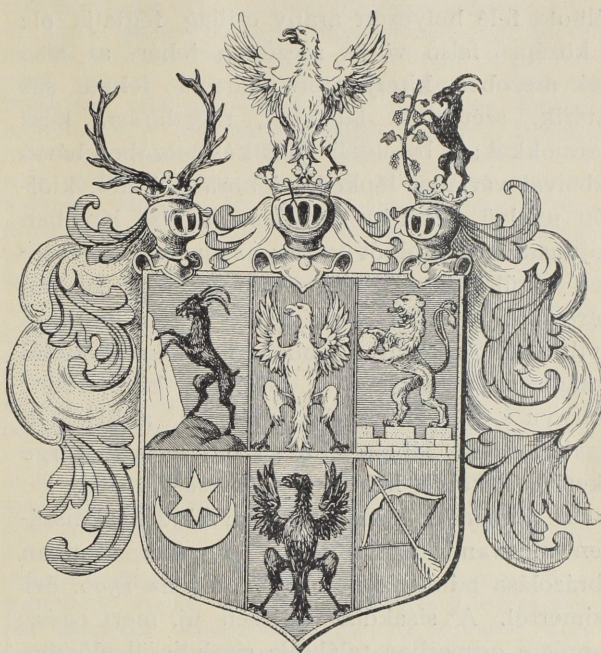
Az 1560. évi adománylevél szövege ez:

Nos Ferdinandus, divina favente clementia electus Romanorum imperator semper augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiae, Sclavoniæ, Ramæ, Serviæ, Gallitiæ, Lodomeriæ, Comaniæ Bulgariæque rex, infans Hispaniarum, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Brabantiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, marchio Moraviæ, dux Lucemburgiæ, ac superioris et inferioris Silesiæ, Virtembergæ et Thekæ, princeps Szeviæ, comes Habsburgi, Tyrolis, Ferreti, Kyburgi et Goritiæ, landgravius Alsatiæ, marchio sacri Romani imperii supra Anasum, Burgoviæ, ac superioris et inferioris Lusatiæ, dominus marchiæ Sclavonicæ, Portus Naonis et Salinarum, etcetera. Memoriae commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos cum ad nonnullorum fidelium nostrorum, dominorum prælatorum et baronum, humillimam supplicationem nobis propterea factam maiestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelium ac constantiorum servitorum meritis fidelis nostri Henrici Berzeviczey, quæ idem sacre primæ regni nostri Hungariæ coronæ et deinde maiestati nostræ, pro locorum et temporum varietate fideliter, constanter viriliterque exhibuisse et impendisse, ac imposterum quoque exhibere et impedere velle dicitur; cum igitur ob hoc, tum vero ex gratia et munificentia nostra regia, qua quosvis de nobis regnisque nostris et republica Christiana benemeritos ac virtutis colendæ studiosos, maiorum et antecessorum nostrorum, divorum quondam Hungariæ regum exemplo prosequi, premiaque eis condigna decernere solemus, eundem Henricum Berzeviczey, ac per eum Stephanum, Martinum, Marcum de Berzevicze, fratres suos, qui licet ex nobilibus parentibus oriundi esse, atque in testimonium nobilitatis eorum diplomata quoque sufficientia se habuisse, sed ea sub his disturbiorum temporibus casu malo deperdita et a se abalienata esse asserunt, de nostræ regiæ potestatis plenitudine et gratia speciali, denuo in cetum et numerum verorum regni nostri Hungariæ nobilium duximus cooptandos, annuerandos, aggregandosque et adscribendos; annuentes et ex certa nostra scientia animoque deliberato concedentes, ut iidem omnes prænominati, ipsorumque universorum hæredes et posteritates utriusque sexus universæ, a modo in posterum omnibus illis iuribus, libertatibus, privilegiis prærogativisque et immunitatibus, quibus ceteri veri et nati nobiles dicti regni nostri Hungariæ et parcium sibi subiectarum de iure vel consuetudine utuntur et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant. In cuius quidem nostræ erga eos

exhibitæ clementiæ testimonium, veræque nobilitatis signum hæc arma seu nobilitatis insignia eisdem donamus atque conferimus: scutum videlicet cesii coloris, cuius imam partem tres colles occupant, ex quorum posteriori caprea in rupe ardua, a dextro scuti latere picta, erigere, ex vite in vertice rupis enata rodere conspicitur; scuto galeam impositam et supra eam coronam auream, ex eaque capream mediam priori similem eminentem, a summitate galeæ laciniis fulvi, cesii, albi et rubei coloris hinc inde diffluentibus, scutumque ipsum exornatibus, prout hæc omnia in principio præsentium literarum nostrarum pictoris arte suis accommodatis coloribus depicta esse cernuntur, eisdem Henrico Berzeviczey ac Stephano, Martino, Marco de Berzevicze ipsorumque heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, dedimus et contulimus. Decernentes, ut ipsi eadem arma seu nobilitatis insignia, more aliorum nobilium regni nostri Hungariæ, armis et insignibus nobilitariis utentium, a modo in posterum ubique, in præliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis et aliis omnibus exercitiis nobilitariis et militaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, auleis, annulis, vexillis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub veræ et synceræ nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus et singulis, cuiuscunque status, ordinis, condicionis et præminentie homines existant, insignitos dici, nominari haberique et reputari volumus, ferre, gestare, illisque uti, frui et gaudere possint ac valeant. In quorum fidem et testimonium perpetuum, præsentis literas nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariæ utimur, impendenti communitas, eisdem Henrico Berzeviczey, ac Stephano, Martino, Marco de Berzevicze, ipsorumque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis dedimus et contulimus. Datum per manus reverendissimi in Christo patris domini Nicolai Olahi, archiepiscopi ecclesiæ Strigoniensis, locique eiusdem comitis perpetui, primatis Hungariæ, legati nati, summi et secretarii cancellarii et consilarii et comitis nostri, fidelis nobis syncere dilecti, in civitate nostra Vienna Austriæ, decimo die mensis Aprilis, anno domini millesimo quingentesimo sexagesimo, regnorum nostrorum Romani tricesimo, aliorum vero tricesimo quarto, electionis autem nostræ imperatoricæ tertio. Venerabilibus in Christo patribus eodem Nicolao Olaho, archiepiscopo Strigoniensi, Colocensi sede vacante, Antonio Verantio electo Agriensi, Mattia Brumano electo Zagrabieni, Paulo Bornemiza Transilvaniensi, Francisco Forgacz de Ghimes electo Varadiensi, Georgio Draskowyth electo Quinqueecclesiensi, Paulo de Gregoriancz Jauriensi, præfato Paulo Bornemiza gubernatore Nitriensi, Andrea de Kewes Vesprimiensi, Petro Paulino electo Chanadiensi, Vacienti, Boznensi et Syrmieni sedibus vacantibus, Joanne ab Wylak electo Tyninyensi, ecclesiarum episcopis, ecclesias dei fœliciter gubernantibus. Item spectabilibus et magnificis comite Thoma de Nadas, regni nostri Hungariæ palatino, iudice Comanorum, et in Hungaria locumtenente nostro, comite Andrea de Bathor, iudice curiæ nostræ, Petro Erdewdy de Monyarokerek comite Montis Claudii, regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatia et Sclavoniæ bano, comite Nicolao de Zrinyo thavernicorum, Francisco Thahy agazonum, Joanne Desewffy de Cherek curiæ

nostræ, Petro Macedonyay cubiculariorum, Stephano Banffy de Alsolyndva dapiferorum, Christophoro Batthiany pincernarum, Ladislao Banffy de eadem Alsolyndva ianitorum nostrorum regalium magistris, comite Ecchio a Salmis et Neuburgh comite comitatus Poseniensis, cæterisque quam plurimis regni nostri Hungariæ comitatus tenentibus et honores etcetera. Ferdinandus m. p. Nicolaus Olahus archiepiscopus Strigoniensis m. p. Joannes Listhius m. p.

A kettős czimeradományozás zavarokat idézett elő a családi czimer használatában. Az 1560. évi czimeradományozás ugyanis a családi sárosi ágát illette, de ez az ág az 1559. évi adománylevélbe is fel volt véve. Úgy látszott tehát, mintha a család ez ága mindkét czimer

használatára fel volna jogosítva, a mi természetesen lehetetlen. Ennek eredménye az lett, hogy a család tagjai teljesen önkényesen jártak el czimerük megállapításában. Pecséteiken, emlékköveiken és egyebütt hol az 1559. évi czimert találjuk a szőlőtővel bővitve, hol pedig az 1560. évit a sárkánykigyóval övezve. Akár az egyik, akár a másik czimerképet tisztán és hamisítatlanul alig találhatjuk valahol.

Sajátságos tünemény kevéssel a czimeradományozások után Berzeviczy Márton erdélyi kancellár lengyel bárói czimere. A kancellár ugyanis a család szepesmegyei ágából származott, s a mint említettük, az 1559. évi czimer megszerzésében főrésze volt, mégis lengyel bárói

czimerébe az 1560. évi czimerkép motivumait vette fel.

Berzeviczy Márton Báthory István erdélyi fejedelem lengyelországi uralkodásában előkelő szerepet játszott, minek következtében a lengyel rendek 1579-ben indigenátussal ajándékozták meg, Báthory István lengyel királytól pedig új czimert kapott. E czimer eredetije nem maradt ránk, csupán egykoru másolata van meg a daróczi kastély egy festményén. E festmény a következő czimert ábrázolja: Hat mezőre osztott pajzs felső jobboldali kék mezejében zöld hármashalomra támaszkodó zerge a mező jobb felén emelkedő sziklára kapaszkodva, az alsó vörös mezőt arany félhold felé helyezett arany csillag foglalja el; a középső felső vörös mezőben fehér, az alsó kék mezőben kiterjesztett szárnyú fekete sas látszik, szétvetett lábakkal, ragadozásra kész karmokkal; a baloldali felső kék mezőben hátsó lábaival várfalon lépkedő, jobbra tekintő, kiöltött nyelvű, kétfarkú oroszlán áll, első lábaiban hajításra kész golyót tartva, az alsó vörös mezőben végül nyilvesszővel ellátott felvont íj van keresztbe téve. A pajzs feletti három koronás nyílt sisakok közül a jobboldali sisakot kétfelől hatágu szarvasagancs, a középsőt kiterjesztett szárnyú s szétvetett lábu fehér sas, a baloldali sisakot hátsó lábain álló s szőlőt tartó zerge ékesíti. Takarók kék arany és ezüst vörös.

E czimernek mind pajzsában mind sisakdiszében megvan a zerge, feltűnően eltér azonban ábrázolása mind az 1559. évi, mind az 1560. évi czimertől. A sisakdisz teljesen új, mert egész zergét e czimerben találunk sisakdiszül először, s a szőlőt is itt jut be először a sisakdiszbe. A pajzsban levő zerge hasonlít az 1559. évi czimerhez, mert a szőlő nélkül van ábrázolva; eltér azonban attól, mert nem koronára támaszkodik, hanem hármashalomra, a mi az 1560. évi czimer sajátja. Úgy látszik, mintha ez a czimer az 1559. és 1560. évi czimerek egyesítéséből keletkezett volna, mert mindkettő motivumait egyesíti. Ezzel szemben a daróczi festmény egykoru lengyel felirata arra vall, hogy a lengyelek lényegesnek tartották a szőlőt a czimerben. Azt mondja t. i. a felirat; Beköszöntött Magyarhon szöveiből a Berzeviczyek szívesen látott zergéje a lengyel Starosták hajlékaiba, üdvözli azt a fehér sas királyi fészkeből és

lengyel nemességet nyújt neki az érdem sasával Báthory király alatt 1579. évben.¹

A Berzeviczy családnak adományozott legújabb czimerbővítésnél teljesen az 1559. évi czimer jut érvényre. A családnak szepesmegyei ágából leszármazó tagja kapta ez adományt, ennél fogva az 1559. évi czimer használata megvan magyarázva. Az adományos Berzeviczy Ferencz, ki fiaival: Józseffel és Ferenczcel, továbbá leányával Máriával együtt kap 1775 január 20-ikán Mária Teréziától báróságot.² A bárói

czimerpajzs szívet az 1559. évi czimer foglalja el a sárkány-kigyóval. A négy részre osztott pajzs felső jobboldali veres mezejét balra tekintő, szétvetett lábu s kiterjesztett szárnyú fehér sas foglalja el, a jobboldali alsó és baloldali felső mezőben karddal átszurt levágott török fő látszik, a baloldali alsó kék mezőben hátsó lábain lépkedő felhajtott farku s kiöltött nyelvű arany oroszlán emelkedik ki. A pajzs feletti három koronás sisak közül a jobboldalit a levágott

¹ Berzeviczy Egyed, Berzeviczy Márton erdélyi kanccellár. Századok, XXXII. évf. 799. l.

² E czimer rajzát a királyi könyvek (L. k. 163. l.) nyomán közöljük, miután az eredeti oklevelet, mely a daróczi levéltárban őriztetik, Szmezsányi Jenő közigazgatási bíró úr csupán a cikk tördelése után bocsátotta rendelkezésünkre.

török fej, a középsőt féltetével kiemelkedő ágaskodó zerge, a baloldalt féltetével kiemelkedő ragadozó oroszlán disziti. A sisaktakarók színe közepén fekete-kék, jobbról vörös-üzüst, balról arany-kék. Pajzstartók jobbról a sas, balról a sárkány.

Az adománylevél szövege a királyi cím és a szokásos záradék elhagyásával a következő:

Maria Theresia, divina favente clementia . . . tibi fideli nostro egregio Francisco de Berzevicze salutem et gratiæ nostræ cæsareo-regiæ continuum erga te incrementum. Quandoquidem inter diversa virtutum regiarum munia atque officia, quibus thronus principum circumseptus sublimioris eminentiæ radios longe lateque per universum orbem diffundere consuevit, non postremum locum sibi vindicare soleat pervertusta eaque laudatissima a divis prædecessoribus nostris gloriosæ memoriæ Romanorum imperatoribus et Hungariæ regibus in eo usitata consuetudo, ut cum honorum ac dignitatum a regiæ maiestatis splendore, tamquam lumen a sole promanare solerent, singularem adhiberent curam, quo in discernendis eiusmodi honoribus erga eos, qui non tantum a vetusta stematis origine, sed etiam a præclaro vitæ instituto et virtutum studiis meritorumque ornamentis commendarentur, semet munificentiores exhiberent, idque non solum eo fine, ut dignum illi præmium se consecuturos esse sibi gratulari possent, sed ut alii quoque ipsorum exemplo accensi ad laudabiles virtutum stimulos ferventi studio incitarentur. Unde nos quoque postquam ex omnipotentis Dei providentia ad excelsum cæsareo-regiæ dignitatis fastigium evectæ sumus, nihil prius nihilque gloriosius unquam habuimus, quam ut quoslibet fideles nostros de regno augustaque domo nostra et republica christiana benemeritos peculiaribus gratiis liberaliter ac condigne remuneremur, vetustarumque benemeritarum familiarum in suis quoque posteris, cumprimis vero illis, qui maiorum suorum præclara facinora exemplariter imitari conantur, memoriam augeamus et accumullemus. Tuis itaque Francisce de Berzevicze provocatæ virtutibus, te eiusmodi speciali gratiæ nostræ nostoque singulari favore dignum existimavimus, præsertim quoniam tu a vetusta, sago togaque benemerita familia ortum ducens, virtutibus ab ea ad te hæreditate transmissis firmiter insistendo, nobis regnoque te utilem exhiberes et campum occasionemque amplius de nobis ac de regno benemerendi ardentibus exoptares votis, ut itaque laudabilis hicce tuus ardor et multifaria eaque distincta servitia per antenatos tuos augustæ domui nostræ Austriacæ constanti fidelitate præstita tanto clariora in posteris tuis evadant, ac ampliori et uberiori gratiarum nostrarum augmento compensentur, per idque aliis etiam fidelibus nostris ad sectandas virtutes et reipublicæ incrementa promovenda calcar et incitamentum addatur, te Franciscum de Berzevicze ex certa nostra scientia animoque deliberato ac de regiæ potestatis nostræ plenitudine et gratia speciali e statu nobilium in cætum, numerum, ordinem et consortium verorum, antiquorum ac indubitatorum prælibati regni nostri Hungariæ partiumque ei annexarum liberorum baronum seu magnatum, rubra cera in literarum sua-

rum obsigillatione utentium, cum titulo magnifice germanice Wohlgebohrner, evehendum et aggregandum, ac per te filios tuos Josephum et Franciscum filiamque Mariam, ex coniuge tua Theresia nata baronissa Vécsey de Hajnácskeő iam natos et natam, ac ex post Dei benedictione nascituros hæredes et posteritates utriusque sexus universos, annumerandos duximus et adscribendos. Volentes et per expressum decernentes, ut tu Francisce de Berzevicze a modo imposterum, futuris et perpetuis semper temporibus, omnibus illis gratiis, honoribus, privilegiis, dignitatibus, indultis, immunitatibus, prærogativis, libertatibus, favoribus ac exemptionibus, quibus cæteri veri, antiqui ac indubitati antelati regni nostri Hungariæ et partium ei annexarum aliorumque regnorum et provinciarum nostrarum hæreditariarum liberi barones seu magnates de iure vel antiqua consuetudine ac aliter qualitercunque utuntur, fruuntur potiuntur et gaudent, tam intra quam extra iudicium et comitia, aut alias ubivis uti, frui et gaudere possis ac valeas, præscriptique filii tui et filia, hæredes item et posteris utriusque sexus universi valeant atque possint. Ut autem perpetuum huius tuæ sublimationis ad hanc dignitatem supersit monumentum eademque pleniore beneficio decorata in oculos hominum clarius incurrat, armorum tuorum, quibus hactenus usus es, antiqua et gentilitia insignia clementer laudavimus, acceptavimus et confirmavimus, ac in hanc, uti sequitur, formam futuris perpetuisque semper temporibus gestanda et ferenda benigne concedimus et impertimur: scutum videlicet militare erectum in quatuor areas partitum, quarum primam coccinei coloris occupat aquila argento tincta sinistrorsum respiciens, in secunda vero et tertia exhibetur demessum caput turcicum insecta fræma capulo aureo conspicua, quarta demum area cælestini coloris continet leonem aureum erectum lingua exerta et cauda a tergo proiecta, in centro scuti cernitur aliud minus pectorale dictum scutum cyaneum, in quo avita comprehenduntur insignia tua, dracone utpote circumdata, rupicapra nigra erecta contra scopulum excelsum subalbi et fuscæ coloris e corona vulgari assurgens, verticem scuti premit corona liberis baronibus propria, unde assurgunt tres galeæ torneariæ coronatæ clathratæque purpura suffultæ, auro reductæ, torquibus ac monilibus circumdatæ, suisque respective apicibus fastigiatæ, ac prima quidem, quæ media est, ac situ recto apicem gerit, sustinet rupicapram seu scutariam, secunda vero, quæ a dextris est et situ obliquo refert caput æque scutarium cum fræma, vultu nihilominus sinistrorsum verso, e tertia denique situ pariter obliquo locata galea emergit leo identidem scutarius; laciniis galeæ mediæ atris et cyaneis, dextræ galeæ argenteis et coccineis, sinistræ demum aureis et itidem cyaneis, telamonum denique vices obeunt hinc aquila illinc draco, hoc et illa naturali colore adumbratis, scutumque respicientibus ac stipantibus, quemadmodum hæc omnia in principio seu capite præsentis diplomatis nostri regii pictoris edocta manu et artificio propriisque et genuinis suis coloribus clarius depicta et ob oculos intuentium posita esse conspiciuntur. Liceat itaque tibi Francisce de Berzevicze prædictisque filiis et filiæ iam natis ac hæredibus et posteritatibus legitime descendentibus utriusque sexus universis prædeclarata armorum insignia in omnibus et singulis honestis et decentibus actibus,

exercitiis et expeditionibus tam serio quam ioco, in hastiludiis seu hastarum dimicationibus, pedestribus et equestribus, in bellis, duellis, singularibus certaminibus et quibusvis pugnis, cominus et eminus, in scutis, banderiis, vexillis, clypeis, tentoriis, cœnotaphiis, sepulchris, monumentis, clenodiis, annulis, monilibus, sigillis, ædificiis, parietibus et suppellectilibus, libere, pacifice et absque omni impedimento, molestia et contradictione habere, gestare ac deferre, illisque in ævum uti, frui et gaudere, atque ideo universis et singulis regnorum, ditionum et provinciarum nostrarum hæreditariarum subditis, ecclesiasticis videlicet et secularibus cuiuscunque status, gradus, dignitatis, ordinis, conditionis et præminentie existant, serio mandamus et præcipimus, ut te et tuos modo quo supra universos pro veris ac indubitatis liberis baronibus seu magnatibus dicto et scripto nominent, teneant, habeant ac honorent, eodemque titulo iugiter frui et gaudere sinant, neque adversus hanc benignam concessionem, gratiam et indultum nostrum impediunt, turbent, molestent, vel ab aliis impediri, turbari aut molestari permittant modo aliquali, si qui vero ex nobis subiectis quidpiam in obversum attentare præsumerent, noverint semet nostrum et successorum nostrorum indignationem ipso facto incursuros. In quorum fidem et testimonium hasce literas nostras privilegiales propria manus nostræ subscriptione et secreti sigilli nostri maioris, quo ut regina Hungariæ apostolica utimur, impendentis munimine roboratas, expediri tibi que Franciscæ de Berzevicze prædictisque hæredibus

et posteritatibus utriusque sexus universis in perpetuum rei memoriam extradari iussimus. Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti spectabilis ac magnifici comitis Francisci Eszterházy de Galantha... in archiducali civitate nostra Vienna Austriae, die vigesima mensis Januarii, anno domini millesimo septingentesimo septuagesimo quinto, regnorum nostrorum... reverendissimis...

Minthogy a család mindkét ágának leszármazói élnek s mind az 1559. mind az 1560. évi czimer használatára jogosítva vannak, kívánatos volna, ha a czimerviselést illetőleg egységes megállapodásra jutnának. A cimerek örökényes összeolvasztása semmi esetre sem jogosult. Az 1559. évi adomány a szepesmegyei és sárosmegyei ágakat közösen illette ugyan, de mivel a sárosmegyei ág 1560-ban a maga számára újabb adományt szerzett, elvesztette jogát az 1559. évi czimer viselésére. Az egyedül helyes mód tehát, ha a szepesmegyei ág az 1559. évi, a sárosmegyei ág pedig az 1560. évi czimert használja. Vagy ha a család tagjai egységes czimert akarnak, viseljék az 1559. évit, mint a mely királyi adomány alapján az egész családot megilleti.

BERZEVICZY EGYED.

KÉT VÁRADI PÜSPÖK VEZETÉKNEVE.

Fölsölegesen arra szót vesztegetni, hogy mennyire tökéletlen az olyan férfinak életrajza, a kinek családi összeköttetéseit nem ismerjük. Pedig a régi magyar püspökökét sokszor nem ismerjük, mert hisz gyakran még azt sem tudjuk, mi volt a vezetéknevük, hogy ismerhetnők tehát családjukat?!

Két, méltán híres váradi püspök vezetéknevét s ezzel együtt családi összeköttetését akarjuk e csekély értekezésben megállapítani s így életrajzukhoz az alapokat lerakni.

I. Futaky Demeter.

Az a főpap, ki 1345-től 1373-ig ült a váradi püspöki széken, méltán számítható jeles embe-reink közé. Elég róla annyit felemlitenünk, hogy ő készítette el Kolosváry Márton és György művészek által Szent-István, Szent-László és Szent-Imre ércszobrait s állíttatá azokat a váradi székesegyház elé.

E nevezetes főpapot Pray Gy. Nethkey-nek nevezte el, nyilván azért, mert Nekcsey Demeter (Demetrius de Nekche vagy de Nechke) 1326-iki adományát 1355-ben megerősítetté. Ebből azonban nem következik semmi.

Sokkal biztosabbaknak látszó nyomokon indult el Bunyitay Vincze, midőn a váradi püspökség történetét írta.¹ I. Károly királynak 1341 május 10-iki levelében rátalált Meszesi Demeterre. Ez akkor (1341-ben) budai éneklőkanonok, királyi káplán és egyszersmind váradi kanonok volt.² Bizonyos az is, hogy váradi püspökké való kineveztetésekor (1345 július 15.) Demeter budai prépost, zágrábi és váradi kanonok volt³ s mivel azelőtt a királyi udvar többször küldötte őt követül Nápolyba,⁴ biztosra vehető, hogy a királyi káplánok közé is tartozott.

¹ A váradi püspökség története, I. k. 181—83. l.

² Anjoukori okmánytár, IV. k. 91—92. l.

³ Theiner, Moh. Hung. s. ill. I. k. 683., 742. és 700. l.

⁴ Fejér, Cod. Dip. IX/2 398.

Mi könnyebb már most, mint azt gondolni, hogy az a Meszesi Demeter, a ki 1341-ben a budai éneklőkanonokság mellett váradi kanonokságot is birt, 1345-ig előlépett a budai prépost ságra s így találta őt 1345-ben a váradi püspökké való kinevezés, annál is inkább, mert mind Meszesi Demeternek, mind a püspökké lett Demeternek váradi kanonokság volt a mel-lékjavadalma?! Kivált most mily könnyű ily gondolatra jönni, mikor a káptalanokban a fokozatos előléptetés dívik!

Azonban óvatosságra int bennünket az, hogy Meszesi Demeter hivatalai mégsem egészen egyeznek a váradi püspökké nevezett Demeter hivatalaival. Ha meg még szorgosabban vizsgáljuk történelmi kutforrásainkat, még nagyobb különbségeket találunk a két Demeter között. Azt találjuk, hogy Demeter nevű a budai prépost nemcsak 1345-ben, hanem 1342 december 10-ikén,¹ sőt már 1337-ben is.² Ellenben Demeter nevű a budai éneklőkanonok nemcsak 1342-ben, hanem még 1343 október 19-ikén is.³ Ez adatok azt mutatják, hogy a budai egyházban egyszerre két Demeter szolgált. Egyik az 1337—45. években mint prépost, a másik, Meszesi vezetéknevű, az 1332—43. években mint éneklőkanonok.⁴

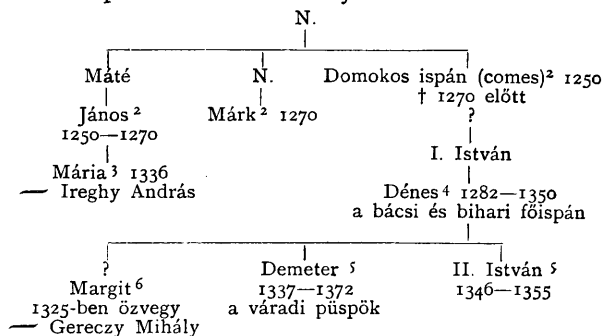
Lehetne talán különböző módokat kigondolni Meszesi Demeternek a későbbi váradi püspökkel való azonos voltára, de hát minek, mikor azok a módok sem adnák meg a történelmi bizonyosságot? Minek, mikor az ő, atyja és testvére vezetéknevéről maga Demeter váradi püspök már püspöksége idején tesz nyilvánvaló valomást?

1346 junius 23-ikán ezt a folyamodványt nyújtotta be Demeter váradi püspök az apostoli szentszéknél:

«Supplicat S(anctitati) v(estre) devota et humilis creatura vestra, Demetrius episcopus Wa-

radiensis, quatenus sibi et Dionisio patri ac Stephano fratri suis de Futac, Colocensis diocesis, plenam indulgentiam et peccatorum suorum remissionem semel, tantum in mortis articulo concedere dignemini uti in forma.»¹

Egyszerre fény derül ezzel Demeter váradi püspök származására. Kitünik, hogy ő is azon főuri családok egyikének sarjadéka, a kik a XIV. században versenyezve adták fiaikat a papi pályára s el is érték azt, hogy soha előkelőbb, magyarabb püspöki kar nem állott a magyar kath. egyház élén, mint épen a XIV. században (Bebek, Garay, Laczkfy, Telegdy, Kanizsay stb. családok tagjai). Mert a Futaky család már csak vagyonánál fogva is, de még inkább birói kiváltsága és Demeter püspök atyjának viselt hivatalai révén méltán sorozható a főuri családok közé. Töredékes, hirtelenében összeszedett adatokon épülő nemzedékrendje ez:

A mint látható, e nemzedékrend egyhelyt bizonytalan. Nincs rá adatunk, vajjon I. István

¹ E nagybecsű adatot VI. Kelemen pápa supplicatiók-regestáiból (Clement. VI. Regesta Supplic. a. V. p. II. 11. fol. 67.) még boldogult Ferenczsin Özséb atya, a ferenczrendűek történetének nagyérdemű kutatója jegyezte ki a pápai supplicatiók regestáiból s ő adta át dr. Városey Gyula székesfejérvári püspök urnak. A püspök ur pedig nekem adta át. A pápa a kérelemre rájegyezte Fiat. R. s az ennek következtében kiállított levél «Datum apud Villam Novam Avinionensis diocesis. IX. Kal. Julii anno quinto» 1346. junius 23-án kelt.

² Fejér, Cod. Dip. IV/2 67. és Wenzel, Árpádkori okmánytár, VIII. k. 294. l.

³ Anjoukori okmánytár, III. k. 266. l.

⁴ Wenzel, Árpádkori okmt. IX. k. 338. l. Anjoukori okmánytár I. k. 441., 581. l., II. k. 482. l., III. k. 266. l., V. k. 359. l. Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monographiája, 175—76. l.

⁵ Regest. supplicationum Clem. VI. a. V. p. II. 11. fol. 67. és Bács-Bodrogh vm. monogr. 176. l.

⁶ Anjoukori okmánytár, II. k. 211. l.

¹ Fejér, Cod. Dip. IX/1 60. Tudom, hogy az Anjoukori okmánytár, IV. k. 292—93. l.-in 1477-iki átiratból közölt oklevélben «Petrus» áll «Demetrius» helyett, de ez csak az 1477-iki másoló hibája. V. ö. Urkundenbuch zur Gesch. d. Deutsch. in Siebenbürgen, II. k. 3—4. l.

² Monum. Vatic., S. I. 4. I. k. 199., 402. l.

³ Zichy cs. okmánytára, II. k. 83. l.

⁴ V. ö. Anjoukori okmánytár, II. k. 636. l., III. k. 38., 40., 232., 326. l., IV. k. 149. l.

Domokos fia volt-e vagy pedig Márk-é? Az oklevelek azt sejtetik, hogy Domokos mester utóbb ispán mind Jánosnál, mind Márknál idősebb volt, mert 1270-ben már halott és mert 1250-ben is ő nevesebb ember, úgy hogy Jánost az ő felemlítésével teszik ismeretesebbé. Az időrend is azt mutatja, hogy Domokos nagybátyja volt Jánosnak, mert csak így érthető, hogy unokája 1282-ben már önálló ember. I. Istvánnak és leszármazóinak Máté fia Jánossal, Márkkal és Domokossal való összefüggése kétségtelen. Mária 1336-ban világosan (harmad) unokatestvérének vallja Dénest I. István fiát, még pedig a kövi (bánmonostori) káptalan előtt,¹ tehát olyan helyen, a hol az ő családját nagyon jól ismerték. Továbbá 1355-ben II. István azon 1250-iki levelet, a melylyel János Futak egy részét szerezte, a maga részére iratja át.² Ez világosan mutatja, hogy János után mint legközelebbi vérrokon ő örökölt.

Demeter püspöknek atyja a XIV. század elején Ujlaky Ugronnal és a többi délvidéki főurakkal együtt I. Károlyhoz csatlakozott. Ezért I. Károly Bács megye főispánjává tette. 1316-ban még ez volt.³ De 1320-ban már bihari főispán és sólyomkövi várnagy s ez marad legalább is 1330-ig.⁴

Épen sólyomkövi várnagysága mutatja, hogy I. Károly, a mikor őt Bihar megye főispánjává nevezte ki, nem csupán előléptetni akarta őt, hanem biztos, hű kezekre óhajtotta bizni Bihar megyét, a fellázadt s 1317-ben leverte Barta nemzetség (Kopasz volt nádor és társai) fészket. Méltán következtethetjük ebből azt is, hogy Futaky Dénes kinevezése Bihar megye főispánjává és sólyomkövi várnagygyá mindjárt 1317-ben, a lázadás leveretése után történt.

Mindenesetre biztos, hogy Futaky Dénes hosszú időn át ült Bihar megye főispáni székén és így midőn fia, Demeter Nagy-Váradra bevonult, rég ismert család tagjaként üdvözölték őt hivei.

¹ Anjoukori okmánytár, III. k. 266. l.

² Bács-Bodrogh vm. monogr., 176.

³ U. ott, 175. l.

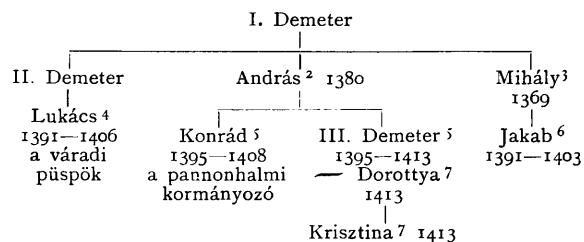
⁴ Anjoukori okmánytár, I. k. 581. l. — Bács-Bodrogh vm. monogr. 175. — Zalamegyei oklevéltár I. k. 226. l. — Fejér, Cod. Dip. VIII/3 423.

II. Órévy másként Morhát-Szántay Lukács.

Az a második, méltán nevezetes váradi püspök, a kinek vezetéknevét és családját meg akarjuk állapítani, 1397-től 1406-ig állott Szent-László egyházának élén, s azzal, hogy a budai egyetemnek 1395—96-ban kancellárja vala, oktatásügyünk egyik kiváló alakja marad.

Az országos levéltárban levő «Liber Dignitariorum» Szántódynek írja vezetéknevét, Szirmay pedig Jánkynak.¹ Ez utóbbinak állítása szót sem érdemel. Mostanában Borovszky, én és Szentkláray Órévy-nek kezdtük őt írni, még pedig oklevelek alapján. E helyütt épen azt akarjuk igazolni, hogy ez «Órévy» elnevezés helyes, bár bizonyos tekintetben a Szántódy név sem állott távol az igazságtól.

Az Órévy másként Morhát-Szántay család nemzedékrendje ez:

Épen azt igazoló oklevelet, hogy II. Demeter atyja I. Demeter volt, nem találunk. De világosan következik ez abból, hogy Konrádot, III. Demetert és Jakabot két oklevél is Lukács püspök unokatestvéreinek (fratres patruales) mondja.⁸

Hogy Lukács püspök vagy atyja II. Demeter milyen vezetéknevet használt, nincs tudomásunk.

Az kétségtelen, hogy mind András, mind fiai az Órévy nevet használták. Nemcsak az bizonyítja ezt, hogy az oklevelek tulnyomó részben ezt használják (11 eset közül kilencszer),⁹

¹ Bunyitay id. m., I. k. 218. l.

² Orsz. levéltár, Dl. 6667.

³ Zichy cs. okmánytára, III. k. 374., 378. l.

⁴ Monum. Vatic., S. I. T. III. k. 288. l.

⁵ Orsz. levéltár, Dl. 12821.

⁶ U. ott és Zichy cs. okmánytára, IV. k. 468. l.

⁷ Zichy cs. okmánytára, VI. k. 265. l.

⁸ U. ott, V. k. 76., 148. l.

⁹ Zichy cs. okmánytára, V. k. 441., 509., 521., 554., 556., 587. l., VI. k. 160. l. — Orsz. levélt., Dl. 6667, 12821.

hanem az is, hogy Órévy-eknek írják őket akkor is, midőn nem órévi, hanem émeni (vé-mendi, Baranyam.) uradalmuk miatt vonják őket perbe.

Ellenben az is bizonyos, hogy mind Mihályt, mind fiát Jakabot mindig Szántay-aknak írják.¹

De melyik Szántóról? Mert ilyen sok volt, kivált az Al-Duna mentén.

Ezt egyedül egy 1403 január 22-ikén kelt, kölcsönös örökösödést kikötő szerződésből állapíthatjuk meg. E szerződés szerint a nagyváradi káptalan előtt, tehát a hatalmas és gazdag unokatestvér, Lukács püspök székhelyén s az ő közbenjárására egyrésztől «honorabilis vir dominus Corradus, filius Andree de Oreu, archidiaconus de Borswa in ecclesia Agriensi et canonicus (capituli Waradiensis), ac Demetrius frater suus uterinus et Jacobus filius Michaelis de Zantho frater eorum patruelis» másrésztől pedig «Nicolaus filius *Michaelis dicti Morhathy de eadem Zantho* in sua ac nobilis puella Dorothea vocate, sororis sue, Michaelis Michaelis filie (igy) de Ewres personis» magszakadás esetén kölcsönös örökösödésre lépnek. Mivel nincs kétség benne, hogy Morhát Mihály fiának Miklósnak Morhát-Szántón (és nem Herczeg-Szántón vagy Fel-Szántón) volt birtoka s mivel Órévy Konrád és Demeter unokatestvére, Jakab, ugyanazon Szántóról (de eadem Zantho) veszi vezetéknevét, a melyről Morhát Mihály fia Miklós, az is nyilvánvaló, hogy e Szántay Jakabnak nem más Szántón, hanem Morhát-Szántón volt birtoka, lakása s erről írják őt Szántaynak.

Az Órévyek és Szántay Jakab magszakadás esetére lekött birtokai ezek: Órév, Émely (Vémend), Személy (Szebény), Tótfalu, Csuza, Sepse, Ujfalu, Karikánd, Csatár, Veresmart, Ug, Szénaszeg (Baranyamegyében), Bélcs (Belch, Tolnamegyében), Szár, Szántó, Szentmiklós és Tadis (Bodrogyamegyében). Ellenben Morhát-Szántay Miklósnak birtokai voltak: (Szántó) Valter, Asszonyfalva (Bodrogyamegyében), Tapolca, Erwes (igy Ewres = Örös helyett), Töttös (Thÿthes), Kenyeres, Paraszti, Bethéháza (vagy Becseháza), Fejéregyháza (Bácsmegegyében), Csik

(Valkómegegyében), Scharovcz (Szitarovcz?), Talihna és Fácánovcz (Szerémmegyeében).²

A felsorolt birtokok közül e helyütt csak Órév és Morhát-Szántó fekvése érdekel bennünket.

Órévről már Csánki kimutatta, hogy a Dunapartján valahol Vörösmarttól délre feküdt.³ Épen az, hogy a Duna mellett esett, mutatja, hogy nem lehetett összefüggésben a különben is csak 1390 táján szerzett Émöly, Személy és Tótfalu falvakból álló émölyi (vé-mendi) uradalommal. Ennélfogva csak a Vörösmart, Csatár, Csuza és Lepse falvakból álló s a Duna közelében eső uradalomnak volt feje. Mivel Vörösmart és a Duna közt hajdan még Csatár falu állott, valóban valamivel még lejjebb, Vörösmarttól délkeletre, Herczeg-Szöllöstől egyenesen keletre volt Órév falu.

Morhát-Szántó hollétére nézve az ad először utmutatást, hogy Szántay Jakabnak Szántó nevű faluját (tehát Morhát-Szántót) 1391-ben egyrésztől Szentkirály és Mező-Szentgyörgy, másrésztől Arnat és Apáti (most Apatin) falvak, illetőleg városok közt sorolják föl.³ E helyek pedig mind a régi Bodrogyamegye déli részén a mai Apatin és Priglevicza-Szentiván környékén állottak. S valóban az 1522-iki tizedlajstromban Aranyan, Valfer, Apáti, Szentkirály falvakkal egy csoportban, nevezetesen pedig Ordód és Ivánfalva közt újra előkerül Szántó falu, még pedig mind Herczeg-Szántótól, mind Sárköz-Szántótól megkülönböztetve.⁴ Világos tehát, hogy a mai Ferencz-csatornától délre Apatin körül kell keresnünk a régi Morhát-Szántót. Legközelebb vezet bennünket e falu egykori helyéhez Iványinak azon adata, hogy Szántó falu 1423-ban Hetessel volt határos⁵ (valamint az 1522-iki lajstromban e Szántó után következő Ivánfalva is).⁶ Hetesről biztos, hogy a mai Kupuszina helyén állott (Zombortól nyugatra), tehát a mai Kupuszina és Apatin közt feküdt egykoron Morhát-Szántó is.

Tekintsünk már most Morhát-Szántó egy-

¹ Orsz. levéltár, Dl. 12821.

² Magyarország tört. földrajza, II. k. 513. l.

³ Zichy cs. okmánytára, IV. k. 468. l.

⁴ Csánki id. m., II. k. 185. l.

⁵ Iványi, Bács-Bodrog tört. helynévtára, II. k. 112. l.

⁶ Csánki id. m., II. k. 201. l.

¹ Zichy cs. okmánytára, III. k. 374., 378. l., IV. k. 468. l. — Orsz. levélt. Dl. 12821.

kori helyéről a Duna jobb partjára. Ott, Morhát-Szántóval csaknem szemben egy kissé följebb állott egykoron Órév. A közelség, a Morhát-Szántó faluban való együttes birtoklás adják nyitját annak, miért lépett az Órév és Morhátfy család oly nagy barátságba s 1403-ban kölcsönös örökösödésre. Az 1403-iki szerződés pedig megmagyarázza azt, hogy 1407-ben az émölyi (vérendi) uradalmat érintő határjárásnál miért van felírva az érdekeltek közt Morhátfy Miklós is!¹ E helyütt Miklóst Morhát fiának írják, pedig, mint láttuk, Mihály fia volt. Azért írják azonban Morhátfiá-nak, mert ő már a Morhátfy vezetéknevet használta s ezt fordították le «filius Morhardy»-nak.

Megjegyezzük még, hogy az Órév és Szántay család előbb halt ki, mint a Morhátfy vagy

¹ Zichy cs. okmánytára, V. k. 509. l.

Morhát-Szántay.¹ 1480-ra azonban ez utóbbinak is magvaszakadt.

Az előadottakból látható, hogy Lukács püspök unokaöcscsei közül kettő Órév, egy pedig Szántay (Morhát-Szántay) nevet viselt. Már most, hogy a kettő közül Lukács püspök vagy atyja II. Demeter melyiket használta? nem tudjuk. Ha esetleg valamelyik oklevélben «de Zanthow»-nak írják őt, s a Liber-Dignitariorum készítője ezt olvasta «de Zanthod»-nak, nem nagyon tévedett, mert viselhette Lukács püspök a Szántay nevet is, családja Morhát-Szántón is birtokos lévén. De az Órév-név talán mégis alkalmasabb e püspök családjának megjelölésére, mert Szántay család nagyon sok van, ellenben az Órév családnév ritkaság.

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS.

¹ Orsz. levéltár, Dl. 12821. V. ö. Iványi id. m., II. k. 128. l.

A JÁSZÓI KONVENT MINT HITELES HELY A KÖZÉPKORBAN.

(Két pecséttrajzzal.)

A jászói prémontrei prépostság alapítása minden létező emlékeink tüzetes latolgatásával a XII. század második felére helyezendő, tekintet nélkül azokra, kik IV. Béla új alapító-oklevelére hivatkozva helytelenül Béla király öcscsében, az éppen oly vallásos mint hőslékü Kálmán hercegben keresik az alapítót s így az alapítás tényét jóval későbbre helyezik, bár az alapítás pontos évét mai emlékeink mellett megmondani mi sem tudjuk. Ez ősrégi prépostságról fogunk a jelen sorokban szólni, de csupán mint hiteles helylyel fogunk röviden foglalkozni.

Jászó neve a ránk maradt okmányokban több-kevesebb eltéréssel legalább is tizenöt változatban fordul elő. Legelső alakja *Jazo*, míg a XV. század végén s a XVI. század elején a legszokottabb *Jaszow*, a kettő között és mellett előfordul azonban *Jazov*, *Jazow*, *Jazou*, *Jassou*, *Jasove*, *Azow*, *Yazo*, *Yasov*, *Jasso*, *Jasou*, *Jasov*, *Jasow*, *Jaszov*, melyek a mai kiejtésben mind egyként hangzanak: *Jászó*. A kiírásban tehát, ha nem is lényeges, mindazonáltal meglehetősen ingadozás észlelhető és a különböző kiírási mód még a maga korában sem állandó. IV. Béla

kancelláriája *Jazo*-t,¹ *Jazov*-ot,² *Jazow*-ot³ és *Jazou*-t⁴ ír; maga a jászói konvent ugyancsak a XIII. században *Jazov*-nak,⁵ *Jassou*-nak⁶ nevezi magát, míg ugyanezen századból származó hivatalos pecsétjén, melyet e sorok végén hasonmásban is bemutatunk, *Jasove* olvasható. *Jászói* prépostság, illetőleg *jászói* konvent a hivatalos neve még azután is, mikor Zsigmond király megengedte 1436-ban I. Szaniszló prépostnak, hogy monostorát, mely gyakran volt kitéve gonosz, erőszakos megtámadtatásoknak, vár, helyesebben erőd formájára átalakíthatta.⁷ Ezt a megjegyzést azért tartottuk indokoltnak, mert újabb időben ismételt hallunk és olvasunk *jászóvári* prépostságról, illetőleg konventről.

¹ Wenzel Árpádkori új okmánytár, VII. k. 193 l., II. k. 189 l., XI. k. 373 l.

² U. ott.

³ U. ott.

⁴ Az 1255-ben kelt új alapító oklevélben, jászói házi levéltár, külön tokban.

⁵ Hazai okmánytár, VI. k. 305. l.

⁶ Jászói házi levéltár, fasc. II. k. 11.

⁷ Jászói házi levéltár, fasc. X. k. 157. l.

Oklevelekkel foglalkozók előtt fölöslegesnek tartjuk még csak említeni is, hogy a *jászóvéri* nevezet tetszetősebb volta mellett sem felel meg az eseményekben gazdag, több mint hétszázados történeti multnak; mert, — hogy csak egy irányu érvet említsünk — századról-századra, úgyszólván évről-évre egész napjainkig hiteles oklevelekkel mutathatjuk ki, hogy minden hivatalos levélben, úgy pápai mint királyi, káptalani és konventi, nádori és országbírói, megyei és városi kiadványokban csak *jászói* prépostság, illetőleg *jászói* konvent létezik.

A jászói konvent hiteles helyi működése messze nyulik vissza a középkorba, egész a XIII. század első felébe. Mert ha tekintetbe vesszük, hogy a jászói prépostság királyi alapításu, a királyi monostorok sorába tartozik, kegyura maga a király, kimondhatjuk, hogy a jászói konvent éppen eme körülményeknél fogva is kiváló tekintélyvel bírt és így korán alkalmasnak mutatkozhatott arra, hogy a közbizalomnak hűséges letéteményese legyen. A rendi történetírók, a magyar monasteriologusok azt mondják, hogy IV. Béla király ruházta fel konventünket a hiteles hely kiváltságával. Azon oklevélben ugyanis, melyet Béla király 1255-ben Tornavárában az előtte megjelenő Albert prépostnak adott, melyben a jászói prépostságot összes birtokaiban megerősíti, sőt e birtokokat a maga részéről is növeli s a melyet közönségesen alapító oklevélnek szoktunk nevezni, a többi között a következőket is találjuk: «Item propter maiorem devocionem, quam ad ipsos fratres de Jazou, ordinis Premonstratensis, habuimus et habemus, preposito et fratribus eiusdem monasterii hanc duximus graciam faciendam, ut privilegia et littere prepositi ac fratrum monasterii eiusdem evidenter emanate ratione possessionum vendencium et emencium et universarum causarum in regno nostro racionabiliter movencium seu natarum pro centum marcis credantur coram quibuscunque capitulis seu iudicibus in regno nostro per nos deputatis et acceptentur.» Kétségtelen e szavakból, hogy Béla király a konventet felhatalmazza úgy privilegialis mint más közönséges levelek kiadására. Nem következik azonban belőlük az, hogy a konvent már előbb nem adott ki okleveleket vagy nem fogadott el megőrzésre olyanokat.

Tudjuk ugyanis nagyon jól, hogy az egyházi testületek, úgy a káptalanok mint a konventek, jóval előbb teljesítettek köz- és magánszolgálatokat mint hiteles helyek, mielőtt különös királyi kegy vagy éppen tételes törvény felruházta volna őket ilyes joghatósággal; tudjuk, hogy első sorban a közszükség és közbizalom avatta egyházi testületeinket hiteles helylyé. A XI., XII. század magyarjai között az irás ismerete ritka tudomány volt. Mindazonáltal az önfentartás ösztöne, a családi birtok megvédelmezésének, a tulajdon biztosításának szükségessége korán rávezette őket, hogy birtokukat, birtokukról való rendelkezésüket, e vagy ama jogigényüket csakis akkor fogják maradandólag biztosítani, ha a halandó s nem mindig megbízható embernél maradandóbb, egyuttal pártatlan, részrehajlani nem képes tanura, az írásra bizzák. Azonban kik lehettek volna alkalmasabbak ennek megtevésére, mint ama tiszteletreméltó egyháziak, kik különben is tanítói, orvosai, vezérei voltak s kik az irás mesterségét úgyszólván egyedül ismerték. Felkeresték tehát szükségből a közelben lakó egyháziakat, a szerzeteseket, hogy ohajukat teljesítsék. Másfelől a középkor sajátos viszonyai, a még meg nem szilárdult közbiztonsági állapotok, a csaknem szakadatlanul tartó harczok ismét csak arra készítették, hogy birtokukat, vagyonukat védő, tanusító irásaikat védettebb, erősebb s egyuttal megbízhatóbb helyen helyezték el s ilyen biztos menedékhelyül megint csak az egyházak s az egyházi testületek ígérkeztek. Az egyedeket, a magánosokat lassan követi a hivatalos hatalom is, vizsgálatok tevésére, rendeleteinek végrehajtására szólítja fel s így lesznek az egyházi testületek, úgy a káptalanok mint a konventek, lassan, szinte észrevétlenül a közbizalom letéteményeseivé, s a már tényleges állapotból kifolyólag a magyar jogélet fontos tényezőivé, mielőtt — mint mondottuk — tételes törvény intézkednék róluk. Sőt maga a tételes törvény is, II. Endre 1231. dekretuma, mely elsőben szól az egyházi testületekről mint hiteles helyekről, nem annyira hiteles helylyé avatja e testületeket, mint inkább szabályozza a már kialakult s fennálló jogszokást és gyakorlatot.¹

¹ Endlicher, *Rev. Hung. Mon. Arp.* 1849. Sangalli, 428—133. 1.

Mások módjára így lett a jászói konvent is hiteles helylyé s mint ilyen működött is már 1255 előtt.

Maga a már említett Albert prépost panasolja Béla királynak, hogy a Boldva völgyében átrohanó tatárok prépostsága összes okmányait a tűzbe vetették. Nincs semmi okunk azt hinni, hogy ez okmányok kizárólag a prépostságra, annak a birtokviszonyaira vonatkoztak s idegenek levelei nem találtattak volna köztük. Jogosan tesszük tehát fel, hogy a jászói konvent már a tatárjárás előtt is végzett hiteles helyi teendőket, jóllehet eddigelé ebből az időből egyetlen kiadványát sem ismerjük. De igen is ismerünk többet a tatárjárás és az 1255 közötti évekből. Mellőzzük Albert prépostnak levelét 1243-ból, melyben mint földesur bizonyos jogokat és kiváltságokat ad a jászói községnek s melyet különben is csak egy 1295-iki átíratból ismerünk;¹ hivatkozunk azonban Béla királynak 1245-iki oklevelére, melyben meghagyja Albert prépostnak, hogy Bolok-ot vezesse be Kövi birtokába: «in cuius terre possessionem corporalem ipsum per fidelem nostrum Albertum prepositum de Jazo, autoritate regia fecimus introduci.» Ugyaninnen megtudjuk, hogy Albert prépost hűségesen eleget tett királyura meghagyásának, sőt írásos tudósítás mellett személyesen is jelentést tett eljárásáról: «... mete autem dicte terre, prout idem Albertus prepositus nobis *viva voce* retulit et literarum suarum testimonio demonstravit, taliter designantur...»² Mikor a következő évben Béla király Detre fia Miklósnak adományozza a Hont-vári Gyarmat földjét, a beiktatással megint csak Albert prépostot bizza meg s e megbizatásról szóról-szóra ugyanazon szavakkal emlékezik meg mint az előbbi esetben.³ Még egy megbizatását ismerjük Béla királynak 1251-ből, mely egyebek közt azért is megérdemli figyelmünket, mivel kivüláglik belőle, hogy már IV. Béla mily különböző irányban vette igénybe hűséges alattvalójának, a jászói prépostnak szolgálatát. Meghagyja ugyanis neki, hogy teremtsen békét a szinai

vendégek s a szomszéd birtokosok között: «Volentes liti finem imponere, fideli nostro V. preposito de Jazow dedimus in mandatis, ut ad ipsam terram accederet *personaliter* et inquisitione habita diligenter sciret causam, propter quam lis predicta exstisset suscitata, remediumque suum medicaminis apponeret, quo... contencio sopiretur...»¹

Világos ezekből, hogy a jászói konvent már 1255 előtt is teljesített helyi szolgálatot és így az 1255. diploma idézett szavainak alig adhatunk mélyebb értelmet mint II. Endre említett decretumának, hogy t. i. Béla király ezekkel a szavakkal ünnepélyes formában, kiváltság alakjában elismeri, állandósítja s egyuttal szabályozza a jászói konventnek már a szokás és gyakorlat alapján kifejlett hiteles helyi ténykedését. Ez olvasható ki a konvent ez után való kiadványaiból is. Mig ugyanis az előző években, mint láttuk, IV. Béla specialis megbizatásra, királyi tekintélyre hivatkozik, 1280-ban a konvent már nem specialis megbizatásra, de általános, minden ügyre kiterjedő s minden időre érvényes, törvényesen adott joghatóságát említi eme szavakkal: «... cum nos ad hoc ex consensu regis et scitu barronum simus electi et constituti, ut in omnibus arduis negociis teneamur appensione sigilli nostri capituli (sic) ... testimonium prebere...»²

A jászói konvent már a XIII. században eredményes tevékenységet mutathat fel, mindazonáltal levéltára e századbeli oklevelekben nem mondható gazdagnak. Összesen 11 darab Árpádkori eredeti oklevelet őriz, melyek között a legrégebb 1256-ból való.³ Az egri káptalan adta ki a Miskolcz-nemzetségbeli Lőrincz és Mihály testvéreknek a csabai birtokukban végrehajtott osztály alkalmával. Csakis egy van közöttük olyan, melyet a jászói konvent adott ki Vigand prépost éveiben, 1275-ben. De a haladó korral mind számosabb tanubizonyosságát adja abbeli törekvésének, hogy méltó buzgalommal feleljen meg a király és nemzet bizalmának.

¹ Endlicher id. m., 462—464. l.

² Wenzel, Árpádkori új okmánytár VII. k. 193 l., II. k. 189 l.

³ U. ott.

⁴ Wenzel, id. m. XI. k. 373. l., IX. k. 287. l.

² U. ott.

³ Mint már említettem, az 1255. alapító oklevél jelenleg a házi levéltárban őriztetik s így időrendben az egri káptalan levele az első.

Országos levéltára¹ manapság 16.000 oklevelet őriz.² Pedig a jászói konventet nem egy ízben érték sulyos, sokszor mélyreható megpróbáltatások. Csak röviden fogunk ezekről szólni.

A házi levéltár adatai élénken bizonyítják, hogy mily gyakran kellett kemény harcot vívni, hosszas, áldatlan pörlekedést folytatni a kaján szomszédokkal, kik a prépostságnak majd eme, majd ama birtokát rabolták meg, vagy foglalták el erőhatalommal. Még a rendszerető Mátyás erős kormánya alatt is napirenden vannak az ilyes erőszakosságok, elgondolhatjuk tehát, mik történtek Zsigmond idejében. S mintha mindez nem lett volna elég, nem egyszer belső meghasonlás is bénította a szerzetesek tevékenységét. Csak arra az időre utalok, mikor a Lajos királytól önhatalmulag kinevezett II. Miklós prépost (1350—1375.) vitte a monostor kormányát. A konvent nem tűrte hallgatagon szabad választó jogának elkobzását, lépten-nyomon tiltakozott a rája erőszakolt prépost ellen a kancellárnál, a nádornál, sőt magánál a királynál is s a fokozódó ellenszenv végre is oly erővel tört ki a commendator-prépost ellen, hogy csak Lajos király tekintélye tarthatta meg préposti székében.³ És mégis, mint e korbéli kiadványai mutatják, e nehéz években is szakadatlanul teljesíti a konvent a hiteles helylyel járó köteleseket.⁴

Nehezebb idők sulyosodtak prépostságunkra Zsigmond király uralkodásának első felében. Bár positiv adatunk nincs rá, a körülmények mégis azt sejtetik velünk, hogy a jászói prépost is csatlakozott ama hatalmas párthoz, mely Zsigmond ellenében Lászlót akarta a magyar trónra ültetni. A törekvés nem sikerült s Zsigmond király kiméletlenül érezteté boszuját elsősorban a hűtlen egyháziakkal. Minden jel oda mutat, hogy e boszunak esett áldozatul a jászói prépost is. Még 1402-ben Abaházi Antal a jászói prépost,

éppen ebben az évben folyamodik IX. Bonifác pápához, hogy erősítse meg méltóságában.¹ Azonban ugyanezen év július 15-én már utoljára találkozunk vele, a mikor is tiltakozik Pelsőczy Bebek Detre nádor küldöttje előtt a Pányiak jászói birtoklása ellen.² Ezentul neve eltűnik a bekövetkezett idők zür-zavarában. Minden jel azt látszik igazolni, hogy Zsigmond megfosztotta prépostságától. 1403. február 28-án ugyanis ugyancsak Bebek Detre nádor azt írja a jászai bírónak, esküdteknek s a jászai prépostság összes népeinek, hogy mindaddig, míg «per barones in dictum monasterium verus prepositus collocetur,» Tamásnak, a konvent perjelének engedelmességeskedjenek, megszokott szolgálmaikat minden ellenmondás nélkül neki teljesítsék.³ Tény, hogy ez évtől kezdve a konvent prépost nélkül volt s ez a szó szoros értelmében fejtetlen állapot hosszú éveken át tartott. Még 1406-ban is János deák «in personis prioris et conventus» tiltakozott a szepesi káptalan előtt Nürnbergi Márk s a szomszéd birtokosok erőszakosságai ellen.⁴ Ugyanezek nevében ismétli meg ugyanezen tiltakozást András szerzetes 1407-ben a leleszi konvent előtt.⁵ Csak 1409-ben tűnik fel ismét az új prépost IV. Pál személyében. Kétségtelen, hogy a konvent ez években is, bár prépostja nem volt, teljesítette hiteles helyi teendőit.

A jászói prépostság e megpróbáltatást is átélte, a bekövetkezett békésebb napokban iparkodott a kapott sebeket behegeszteni, jeles főnökei alatt biztató reménnyel nézett a jövőbe, mikor még e század derekán a tatároktól szenvedett düláshoz hasonló szerencsétlenség érte. Azt az időt értem, mikor Giskra János parancsolt e részeken, kit Erzsébet királyné hívott be és bizott meg a gyermek László trónigényeinek védelmével. Az igazsághoz hiven ki kell jelentenünk, hogy Giskra maga egyszer sem fogott fegyvert a konvent ellen, sőt egy alkalommal személyesen is megjelent előtte, s mikor Nagyida várát és tartozékait Modrár Pálnak

¹ A szorososan a prépostságot illető oklevelek a házi levéltárban találhatóak, mely teljesen önállóan kezeltetik.

² Fejérfataky László jelentése a jászói kirándulásról, Századok, 1878. évf.

³ L. ide vonatkozólag «Jászó a főkegyuri jog történetében» cz. felolvasásomat a M. Tört. Társulat 1902. májusi ülésén.

⁴ Országos levéltár, D. L. 5125., 5646., 5679., 5868., 5727., 5956. l.

Turul. 1903. III.

¹ Mon. Vat. Ser., I. k. Tom. IV. k. 432—433. l.

² Jászói házi levéltár, fasc. VII. k. 83. l.

³ Leleszi országos levéltár, fasc. act. 1403. 22. l.

⁴ Jászói házi levéltár, fasc. VII. 84—85. l.

⁵ U. ott.

zálogba adta.⁴ Annál inkább támadták alantasai első sorban Talafusz János, Giskrának Abaujban helyettese.

A mikor a nemzet két pártra szakadt Ulászló és V. László között, I. Szaniszló jászói prépost az előbbi ügyét iparkodott diadalra juttatni. Ez elég ok volt a kassaiaknak, hogy még ebben az évben, 1440-ben egyesüljenek a meczenzéfiekkel s támogatva a csehektől Jászóra üssenek s minthogy magát a monostort be nem vehették, birtokaikat rabolták meg.² Súlyosabb volt a második támadás 1448-ban, mikor a csehek rontottak a prépostságra, bevették és kifosztották.³ A rendi történetírók kivétel nélkül abban a nézetben vannak, hogy a csehek ez alkalommal nemcsak megrabolták, de meg is szállották a monostort s ez időtől kezdve a prépost, az előkelő származású Biró Lukács, és konventje számkivetésben éltek egész Mátyás koráig. Ez nagy tévedés. Tüzetesen utána jártunk a dolognak s arról győződünk meg, hogy a prépost konventjével már a támadás évében Jászon székel s fennakadás nélkül végzi a hiteles hely teendőit. Évről-évre vannak kiadványai,⁴ egész 1455-ig, azután azonban hosszú hallgatás következik. Ez év február 14-éről való utolsó oklevele, melyben jelenti Pálóczi László országbirónak, hogy Csetneki András Péter rendtaggal s Teresztei István királyi emberrel be akarta iktatni Szin, Petri stb. birtokokba, de Szalonai János fiai ellenmondottak.⁵ Ezután jó időre nem találkozunk a konvent működését tanúsító kiadványokkal. Nem pedig azért, mert ugyanezen év végén Talafusz János Jászóra ütött, Biró Lukács prépostot menekülésre kényszerítette, a monostort elfoglalta s a saját céljaira átalakította. Csak érintjük, hogy Talafusznak e gonosz munkájában egy magyar főúr is, Perényi János segédkezet nyújtott.⁶ Így lett a szent hely latrok tanyája, egykor az üldözöttek menedék-

helye, most a környék szorgalmatos népének rettenetes átka s az is maradt másfél esztendeig. 1456 júliusában Hédervári László egri püspök, Pálóczi László országbiró s más főurak bizonyos összegért kiváltották Jászt Talafusz kezéből.¹ Ez azonban még nem jelentette a szerte kóborló szerzetesekre a számkivetés végét, mert a nevezett urak, nem bizván a prépost erejében, hogy képes lesz sikeresen védekezni monostorát a csehek egy esetleges újabb támadása ellen, Jászt Kassára bízták s Biró Lukács prépost minden buzgalma daczára is annak az őrsége vett most szállást a monostorban.² Sőt ismétlődött az előbbi veszedelem. Mert a Hunyadi László kivégzését követő országos kavarodásban a csehek újból erőre kaptak, Jászt ismét elfoglalták s a hatalmukban is maradt mindaddig, míg Hédervári László a sárospataki ütközetből menekülő Talafuszt üldözve, utközben az önmagát megadó cseh őrségtől vissza nem vette.³

Mátyás király pedig a most már végleg szabaddá lett prépostságot összes javaival együtt vitéz kapitányának Magyar Balázsnak és testvérének Kelemennek adta; kik éveken át bírták s tényleg a monostorban laktak.⁵ Csak 1464-ben adta vissza Mátyás Jászt Biró Lukácsnak, kötelességévé tette azonban, hogy Magyar Balázsnak a monostor megerősítésére fordított költségeinek kárpótlásául bizonyos összeget fizessen. A prépostnak azonban nem lévén miből fizetnie, Mátyás a Nógrád megyei kamarajövedelmeket engedte át neki az 1465. évre.⁶ Csak most, tehát közel 10 évi számkivetés után térhetek vissza a szerzetesek annyi viszontagságot átélte otthonukba. Az a véleményünk, hogy ez években nem működött a konvent, mint hiteles hely, legalább ez évekből egyetlen kiadványát sem ismerjük. A milyen kiméretlen volt a csehek dúlása, fosztogatása a prépostság

¹ Orsz. levéltár, D. L. 14410. 1450. okt. 20.

² Jászói házi levéltár, fasc. XI. k. 195—197. l.

³ U. ott.

⁴ Orsz. levéltár, D. L. 14241., 14410., 14668., 14938. l.; Csicseri levéltár, 31627., 31658. l.; Leleszi orsz. levéltár, 1454. 34. l.; Jászói orsz. levéltár, XX. k. 8. l., Sztáray oklevéltár, II. k. 412. l.

⁵ Orsz. levéltár, D. L. 14924. l.

⁶ Orsz. levéltár, D. L. 16451. l.

¹ Kassai levéltár, D. L. 279. l.

² Az ide vonatkozó oklevelek találhatóak Kassa levéltárában, 276., 282., 283., 284., 285. sz. a. Nehányat közül Teleki is, X. k. 539. s köv. l.

³ Bonfini, III. k. 10. 537. l. (Lipcsei kiadás.)

⁴ Jászói levéltár, fasc. XI k. 211. és 212. sz.

⁵ Leleszi orsz. levéltár, fasc. act. 1459. 22. sz.

⁶ Jászói házi levéltár, fasc. XI. k. 207. és fasc. XII. k. 242. l.

birtokaiban, olyan veszedelmes volt a konvent egyik legféltettebb kincsére, a levéltárra nézve is, a melyet a tatárok módjára pusztítottak. A menekülő prémontreiek mentették, a mi menthető volt, a levéltár egy részét «in certis locis munitis et fortalicis» rejtették el,¹ mégis tetemes lehetett a levéltár azon része, mely a cseh pusztító dühének áldozatul esett. Még 1514-ben is panaszteljes hangon emlékezik meg Karácsondi Gergely prépost a budai káptalan előtt ezekről a pusztításokról, melyek különösen a prépostság birtokviszonyait illető okleveleket érték: «... Bohemi dictam ecclesiam (de Jazow) subintrans et in fortalicium firmantes, cuncta literalia instrumenta factorum iuriumque possessionariorum eiusdem ecclesie concernencia ignis voragine combussissent...» — mondja a prépost.²

E cseh garázdálkodások korára esik az az egyetlen oklevélhamisítás is, melyet a jászói konvent történetében ismerünk. De még ez az egy hamisítás is a prépostság kárára követtetett el s el kell ismernünk, hogy a milyen vakmerő, éppen oly eredeti. Mikor a konvent számkivetésben élt, hites jegyzőjének Kércsi Góbis Mihálynak sikerült a konvent hivatalos pecsétjét megkeríteni, s annak rendje és módja szerint a prépostság Kércs nevű birtokát magának és testvéreinek adományozta, az adományozó levél a konvent pecsétjével ellátta s a birtokba magát és testvéreit a konvent egyik tagjával s egy királyi emberrel bevezettette. Maga ez az egy tény is eléggé bizonyíthatná az akkori felfordult viszonyokat. Hosszu időbe került, míg a rend helyre álltával a jászói prépostság tulajdon birtokát Góbis Mihály utódjaitól visszaszerzhette.³

Nagyobb külső vagy belső megrázkódtatás ezután a középkorban a konventet nem érte. A XV. század végén egymást érik a commendatorok Jászón, de már ezek koránt sem idéztek fel oly zavarokat, mint Lajos király korában. Pedig Móré János, Mátyás király kincstárnoka, mint a prépostság commendatora nem is székelt Jászón,

még csak administratorát, jószágkormányzóját sem választotta a prémontreiek közül, de Váradai János budai kanonokot küldötte Jászóra.¹ Sőt még az sem idézett fel nagyobb kavarodást, mikor II. Ulászló 1508-ban formálisan megfosztotta a konventet prépostválasztó jogától, azzal, hogy a prépostság feletti kegyuraságot Szathmári György pécsi püspökre és Kassára ruházta.² Tiltakoztak ugyan ez erőszakos eljárás ellen most is, de mindvégig megmaradtak a pusztai tiltakozás terén. Így haladt át konventünk a XVI. századba. S bár az új század első tizedeiben még mindig serény működésben találjuk, mégis azt is észre kell vennünk, hogy már hanyatlásnak indult. A század kóros szelleme elérte a jászói monostort is. Miként más szerzetes házakban, úgy itt is bekövetkezett az erkölcsi ellanyulás, ehhez járultak a külső országos események, mint a kettős királyválasztás küzdelmei, az új vallások terjedése s mindezeknek eredménye az lett, hogy a jászói konvent tagjai is megfogyatkoztak nemcsak erkölcsben, de számban is. A rend tagjai sorából Ollyas György volt az utolsó prépostja (1550—1553.), ki erős kézzel, nemes buzgalommal iparkodott prépostságát a végső romlástól megmenteni, azonban törekvései sikerteleneknek bizonyultak. Az ő uralma alatt következett be a szomorú tény, hogy miként az 1550-iki országgyűlés mondja, olykor a konventben alig egy rendtag található s így már hiteles helyi hivatásának sem felelhetett meg, miért is éppen az említett országgyűlés úgy intézkedett, hogy az egri káptalan végezze helyette a hiteles helylyel járó teendőket.³

A jászói konvent működési tere igen kiterjedt volt. A legrégebbi időktől találkozunk kiküldött tagjaival Abauj- és Torna-megyékben, továbbá Sárosban,⁴ Zemplénben,⁵ Gömörben,⁶ Borsodban,⁷ Hontban,⁸ sőt Szabolcs-megyében

¹ A leleszi konvent levele a jászói házi levéltárban, fasc. XII. k. 222. l.

² Kassa város titkos levéltára, patronatus, C. 60., 61., 62. l.

³ 1550. évi LXIII. t.-cz.

⁴ Anjoukori okmánytár, I. k. 267. l.

⁵ Sztáray oklevéltár, I. 350. l.

⁶ Wenzel, Árpádkori új okmánytár, VII. k. 193. l.

⁷ Anjoukori okmánytár, IV. k. 580., V. k. 122. l.

⁸ Wenzel, id. m. II. k. 189. l.

¹ Jászói házi levéltár, fasc. XI. k. 207. és fasc. XII. k. 242. l.

² Jászói házi levéltár, fasc. XX. k. 619. sz. A pozsonyi káptalannak 1728. átiratában.

³ Jászói házi levéltár, fasc. XII. k. 242. l.

is.¹ Ténykedése szokás és jog szerint felőleli mindamaz ügyeket, melyeket a nagyobb konventek végezhetnek. Eljárása olyan mint más konventeké vagy káptalanoké, bár más-más időben különböző.² Kezdetben egyszerűen írásba foglalta a színe előtt történt vallomásokat, tiltakozásokat, stb., az írást ellátta hiteles pecsétjével s kiadta a feleknek. Későbbi szokás az, hogy a konvent az előtte végzett jogügyletekről készült oklevelet a maga számára is leírta a protocollumába. Jászón a legrégebb ilyen protocollumot 1463-ban kezdték vezetni.³ Kiadványai, ha nem is vetekedhetnek mindig a királyi kancellária kiadványaival, diszesek, sokszor mintaszerűek. Mint érdekességet jegyezzük fel, hogy a XIII., sőt a XIV. század első tizedeiben is gyakran találkozunk kiadványaiban ily in-scriptióval: «Nos (pl. Laurentius) *miseracione divina* prepositus de Jazo . . .⁴ Ez az eljárás nem áll egyedül. Jakab szintén «*miseracione divina*» turóczi prépost;⁵ míg Pál feleszi prépost «*divina paciencia*».⁶

Törvényeink ismételten hangoztatják, hogy úgy a káptalanok mint a konventek megbízható, tekintélyesebb egyéneket küldjenek ki a hatóságok megkeresésére, az ügyes-bajos felek kérére. Emlékeink azt bizonyítják, hogy a jászói konvent iparkodott e törvényeknek megfelelni. Ismerjük már az előzőkből, hogy a legrégebb, ismert kiküldetéseket maga a prépost személyesen végezte. Később ez csak ritkán, fontos esetekben történt. Azonban a konvent kiküldöttéi ekkor is rendszerint fogadalmat tett s felszentelt szerzetesek, csak nagy ritkán találkozunk «clericus»-sal avagy «famulus»-sal. Sikerült a szóban forgó korból mintegy 120 ilyen kiküldöttet névszerint megismernünk. Természetesen tetemesen növekednék e szám, ha az oklevelek az eljárást teljesítő egyént mindenkor névszerint is megneveznék. A névszerint ismertek között

¹ Anjoukori okmánytár, V. 558.

² Olv. mindezekre Érdújhelyi M., A közjegyzőség és hiteles helyek története. Budapest, 1899. 80—85. l.

³ Ez a protocollum a levéltárban «A»-val van jelezve s magában foglalja a konvent kiadványait 1473—1499-ig.

⁴ Hazai okmánytár, VI. k. 305. l.

⁵ A Nemzeti Múzeum levéltárában, Máriássy-család lt. 1327.

⁶ U. ott, Anjoukori.

gyakran találkozunk a konvent perjelével, az örszerzetessel s a hites jegyzővel, tulnyomó számban vannak azonban a dolog természeténél fogva a közönséges rendtagok. Ez utóbbiak közé tartozott Márton rendtag is, ki kötelességének lelkiismeretes teljesítéseért csaknem életével adózott. Palágyi Benedekkel Perényi Imre nádor elé idézte a hatalmas Homonnai Jánost. Kötelességüket Ungváron elvégezve, haza felé igyekeztek s már közel jártak Leleszhez, mikor utolérték Homonnai emberei, mint Zelei Ferencz, Henczelóczi Miklós és Sebestyén, továbbá Simai Mátyás, kik Márton rendtagot lováról lehúzták, félholtra verték, írásait elszedték, majd a menekülő Palágyi Benedek után iramodtak s vele is hasonlóképen bántak.¹ A konvent nagy számu kiadványai mellett szinte csodálatos, hogy eddigelé csakis egyetlen oklevelet ismerünk, melyben nemcsak a prépost, de a konvent tagjai közül is többen névszerint felsorolják. De még ez a felsorolás sem teljes, mert tudjuk, hogy a nagyobb konventeknek legalább is 6—10 taggal kellett birniok, hogy a rájuk háruló kötelességeknek törvény szerint megfelelhessenek. A kérdéses oklevél a Buchk nemzetségbeli Domokos és a szepsii polgárok megegyezését tartalmazza bizonyos birtokok felett, melyek Péder és Bodoló között terültek el s a záradéka ez: «Michaelé preposito, Marco priore, Dyonisio sacristiario, Paulo officiali, Nicolao sacerdote notario exsistentibus».²

A konvent hites jegyzői jogilag képzett egyének, vannak köztük világiak, de számosak az egyházi rendből valók is. Nem vélünk felesleges munkát végezni, ha névszerint is felsoroljuk azokat a konventi jegyzőket, kiket felkutatnunk sikerült. Mint kitűnik a következő névsorból, két császári közjegyző is található köztük.

1317. Lukács szerzetes, jegyző (Anj. okmt. I. 421.).

1317. Miklós pap, jegyző (U. ott I. 433.).

1330. Márton mester, deák (Jászói h. lt. f.

III. 14.).

1343. Mátyás mester, jegyző (U. ott, f. III. 21.).

¹ « . . . fratrem Martinum crebris ictibus baculorum de equo suo in terram deiecissent, ibique dire et acriter verberassent . . . » Jászói országos levéltár, protocollum B. 272. Az eset 1510-ben történt.

² Anjoukori okmánytár, I. k. 433. l. 1317 junius 15.

- 1350—1271. Mihály mester, jegyző (U. ott, f. IV. 25., 37., 38., 40., 41., 44., 46., D. L. 5850., 5957. Sztáray oklt. I. 350.).
1380. Gerváz mester, jegyző (Jászói h. llt. f. V. 48.).
1387. Márton deák (U. ott, V. 54.).
1387. *Andrásfia István császári közjegyző és a jászói prépost irnoka.* (Fejér, Codex Dipl. X. 8., 235.).
- 1390—1391. Márton deák, jegyző (Jászói h. llt. f. V. 56.).
1391. Szádelei Makófia Márton mester (U. ott, f. VI. 6.).
1392. Mihály mester, jegyző (Nemz. Muzeum Kapy-cs. lt.).
- 1396—1398. István mester, jegyző (Jászói h. llt. f. IX. 114.).
- 1399—1401. János pap, káplán, jegyző (U. ott, f. VI. 71., 72., f. XIII. 10.).
1406. Jászai János deák (U. ott, f. VII. 84.).
1407. Miklós deák, karpap (Jászói orsz. levéltár, Stat. f. 6.).
1415. *Jászai István mester, császári közjegyző* (Jászói h. llt. f. VIII. 93.).
1428. Fábián mester, jegyző (U. ott, f. IX. 140.).
- 1455—1460 körül. Kércsi Góbis Mihály (U. ott, f. XII. 242.).
- 1472—1473. Rakotyasi Mihály deák (U. ott, f. XI. 208.).

Hátra van, hogy szóljunk a konvent pecsétjeiről, melylyel közhitelű kiadványait ellátta. A legrégebb pecsétet, mely a maitól különbözött, nem ismerjük s csak most jutott tudomásunkra, hogy létezett. Egy olyan tanu mondja ezt, kinek szavahihetőségéhez alig fér kétség. Zsarnay Márton, egykor a konvent hitese jegyzője, hagyta hátra irataiban, hogy 1788-ban a Bárczay-család leveleinek vizsgálása közben egy pecsétre akadt 1275-ből, I. Vigand prépost idejéből. Szerinte ez a pecsét a mai pecsétnél valamivel kisebb volt, közepén egy bárány alakjával, mely első bal lábát felemeli s abban zászlót tart. Ugyancsak a XIII. századból való az a pecsét is, melyet közönségesen ismerünk s melylyel a konvent a legrégebb időktől a mai napig élt és él megszokás nélkül. Természetes dolog, hogy a hosszas használatban nagyon is megkopott, az alak és körirat éle elmosódott. A XIX. század első felében történtek is lépések egy új pe-

csét megszerzése iránt, de sikertelenül. Jobb is, hogy e törekvések eredménynyel nem jártak, mert az a kopott pecsét több mint hétszázados multnak a tanuja, a konvent dicsősége. Bemutat-

juk itt e pecsétet hű hasonmásban. Eredetije egy 1298-ban kiadott oklevélen található s jelenleg a Nemzeti Muzeum levéltárában van.¹ A pecsét alakja kerek. Atmérője 3 cm. 1 mm. Középen: Ker. szent János ülő alakja (a jászói prépostságnak Ker. szent János a patronusa), jobb kezében, keblére téve, valószínűleg könyvet tart, baljában husvétii bárányt. A szent feje fölött félkörívű glória, tőle jobbra egy törzsből kihajtott öt virágág. Körirata:

+SIGILLUM CONVENTUS DE JASOVE.

A harmadik pecsét, a melyről még szólunk, s a meiyet itt bemutatunk, nem konventi, de préposti pecsét. Tudni való ugyanis, hogy miként a konventnek meg volt a maga hivatalos pecsétje, melylyel minden kiadványát ellátta s mely, mint feljebb is említettük, önhatalmulag megváltoztatható nem volt, — úgy az egyes prépostoknak is meg volt a saját külön pecsétjük. A szóban forgó pecsét ugyancsak a XIII. századból, 1286-ból való. Eredetije a jászói házi levéltárban van.² Lőrincz jászói pré-

¹ E pecsét mását bemutatta már Jerney, 1855. M. Tört. Tár 2. k.

² Fasc. II. k. 11. 1.

post és konventje a mondott évben a gömör-
megyei Saul- és Endreföldét a Turócz folyó

mellett, Harkács szomszédságában, a király engedélyével eladják Sánk Miklós és Péter testvéreknek egy Jászó határában levő malomért «Henchmolma»-ért. Az erről szóló eredeti oklevél két függő pecséttel van ellátva. Az egyik kerek alakú, féltöredék s e meglevő töredéken csak ennyi olvasható: S... CONVENT(US). Világos, hogy ez a konvent pecsétje, még pedig az, melyet feljebb bemutatunk; világos továbbá az is, hogy nemcsak 1298-ban, de már 1286-ban is a mai pecsétjét használta a konvent. A másik pecsét nagyobb, tojásdad alakú s vörös-fehér zsinóron függ. Hossza 6 cm., szélessége 4 cm. Középen papi alak egyházi öltözetben, balkezét mellén tartja, jobbájában pásztorbot van. A köriratból csak ennyi olvasható tisztán: ECCLIE (ecclesie) DE JAZO. Azt hisszük, nem tévedünk, ha e pecsétet az oklevelet kiállító Lőrincz jászói prépost pecsétjének tartjuk.

Ez az adat minket nemcsak pecsétani szempontból érdekel. Mert itt is áll az az elv, hogy olykor «saxa loquuntur». A kérdéses pecséten egy papi alak látható, kezében pásztorbottal. Kétségtelen, hogy ez magát a rendfőnököt, a prépostot ábrázolja. A pásztorbotnak az ott lételege pedig arról tudósít s azt bizonyítja, hogy a jászói prépostok már a XIII. században bírták a püspöki jelvények, mint pásztorbot, süveg stb. használhatóságának jogát. Mert e jelvényekkel való élés jogát a pápák sohasem adták külön-

ülön, de mindig összeségben. Ha tehát a pásztorbottal élhettek a jászói prépostok, a mint e pecsét kétségbevonhatatlanul bizonyítja, úgy éppen a mondottak szerint élhettek, a minthogy éltek is, főpapi süveggel is. Vagyis röviden: a jászói prépost már a XIII. században *prepositus infulatus* volt. Ez az egy tény is mutatja, hogy mily kiváló hely illeti meg a jászói prépostságot a magyar egyház történetében. Tudjuk, hogy nemcsak a szerzetes főnökök, de a világi prépostok is a régi időkben nem élhettek a főpapi jelvényekkel, s csak idők folyamán mint különös kiváltságot nyerték a pápáktól e jogot. Csak egy esetet említek a magyar történelemből. A fehérvári prépost, ki pedig már közjogi helyzeténél, pápák és királyok kiváltságainál fogva előkelő helyet foglalt el a főpapi karban s «prælatus»-nak, főpapnak nevezték,¹ csak 1366-ban Erzsébetnek, az özvegy királynénak, közbenjárására nyerte azt a jogot, hogy a saját «Boldogasszony» egyházában főpapi jelvényekkel misézhetett.² Evvel a joggal birt a jászói prépost is. Sőt még arról is van tudomásunk, hogy miként a fehérvári prépostot, úgy a jászóit is «prælatus»-nak, főpapnak is nevezték. Ide vágó adataink ugyan jóval későbbi keletűek, de még mindig messze, a középkorba esnek. Így a turóczi konvent 1424-ben, mikor György jászói perjel megjelenik előtte s tiltakozik Péter prépostjuk eljárása ellen, mivel ez bizonyos földekre Ezdegi Besenyő Pállal hátrányos és káros szerződést kötött, Péter jászói rendfőnököt ismételten prépost-prælatusnak nevezi: «quamodo prefatus dominus et *prelatus* ipsorum (t. i. a jászói konventé)... Unde... prefatum dominum Petrum *prepositum prelatum* ipsorum coram nobis... ab alienacione interdixit».³ 1521-ben maga a jászói konvent nevezi prépostját prælátusnak, mikor a Szathmári György pécsi püspöktől és Kassa városától kinevezett Bálint perjelt főnökének megismeri: «Nos conventus... de Jazow... fratrem Valentinum priorem nostrum modernum, dominum et *prelatum*, qui ipsa *prepositura et prelatura* inter nos dignissimus visus est... ex electione... episcopi Quinqueeccle-

¹ Rupp, Magyarország helyrajzi tört. I. k. 222 l.

² Theiner, Mon. Hist. Hung. II. k. 81. l.

³ Jászói házi levéltár, fasc. IX. 119. l.

siensis et iudicis, iuratorum civium civitatis Cassoviensis in nostrum *dominum et prelatum* accepimus . . . »¹

A jászói prépostság a XVI. század derekán megszűnt a prémontreiek tulajdona lenni, azontul hosszú időn át előkelő világi egyháziak bírták és igazgatták, azonban ezzel a korrallal nem szándékunk jelenleg foglalkozni. Mert csupán az volt a célunk, hogy ha nagy vonásokban is, bemutassuk a prépostságot mint a nemzet bizalmának letéteményesét, mint hiteles helyet,

¹ Kassa város titkos levéltára, patronatus, C. 73.

külső-belső életében, fontos s nagyarányú működésében azokban a századokban, mikor az ő monostorban, akárcsak manapság, fehér ruhás szerzetesek buzgólkodtak az Isten és haza odaadó, becsületes szolgálatában. Ma a prémontrei rendnek az 1802-iki visszaállítása óta lényegesen más a hivatása, a mennyiben a nevelés-oktatás nemes ügyét vallja feladatának; éppen ezért nem véltünk felesleges munkát végezni, ha a jászói prépostságnak egy másik, azokban a századokban mondhatni egyik elsőrangú működését is pár igénytelen sorra méltónak tartottuk.

DR. TÓTH-SZABÓ PÁL.

TERMÉSZETES ÁBRÁZOLÁS AZ 1526. ÉV ELŐTTI MAGYAR CZIMEREKBE.

(Második közlemény, két czimerképpel.)

III. Természetes kompozíció természetes ábrázolásban.

Ez a két előbbi osztály tulajdonságait egyesíti magában: a szerkezetben és ábrázolásban nyilvánuló természetességet s hirdeti a magyar szellem győzelmét, feltárva különleges heraldikánk legjellemzőbb tulajdonságát.

Láttuk, hogy az élő heraldika korában már sokoldaluan nyilatkozott a természetes észjárás. Ezt az armális-korban még nagyobb tulságba viszi az adományozás intenciója, mely az életre, jelenetre vonatkozó, vagy éppen jelenetes, szimbolikus czimerek nagymérvű alkalmazásán kívül megbővíti heraldikánkat az ember működési körével.

Láttuk azt is, hogy czimeriróink még ott is természetesen festenek, a hol a kompozíció azt nem követelné meg, a miből lehet gondolni, hogy a természetes szerkezet még határozottabban természetes kivitel talált.

Mivel itt oly czimereket is főlemlitek, melyeket nem szoktak a természetes ábrázolásuk között emlegetni, hogy az illető czimereknél az ismétlést elkerüljem, egy pár szót szölok arról, hogy mit értek természetes ábrázolás alatt.

Régi dolog, hogy a festő általában nem a természetet festi, hanem azon hatást, melyet az lelkére gyakorol s ezért a kritikus nem ítélhet a természetesség szempontjából. Magától érte-

tődik, hogy ha én épen a czimereknél a természetesség merev mértékét alkalmaznám s a Hefnertől megrótt «gänzliche Naturgetreueit»-ot és «ängste Copierung der Natur»-t keresném, három-négy negatív sornál alig lehetne többet írnom. A heraldika célja nem is lehet semmi esetben az, hogy kimutassa a czimerképekről, hogy mennyire közelítik meg a természetességet. A heraldikus, ha elfogadjuk a stilizálás szükségességét szabályul, csak azt kutathatja, hogy vétett-e a czimeriró e szabály ellen; nem esett-e abba a hibába, hogy lelkét, képzeletét nem tudta lekötönni annyira a hagyományos gyakorlat, mint a természet?

Egy-két vonás elég arra, hogy a heraldikus kimondja itéletét, a természetességre való törekvés eredményéről pedig számoljon be a festészet története, ha annyira megszorul, hogy a czimer-miniaturákat is fel kell ölelnie.

E szempontból kiindulva ide sorozom azon czimereket is, melyek a szokott stilizált ábrázolástól eltérnek, ábrázolásukban természetességre való törekvést árulnak el.

Ez osztályba tulnyomó sok jelenetes, vagy jelenetre vonatkozó, közvetlen a természetből, életből merített czimer tartozik, de ide kell soroznunk a regés színezetűeket is, ha kimutatható, hogy a festő hitt a regében és így abban a meggyőződésben festett, hogy a természetből merített képet alkot.

Igy pld. csupán a magyar heraldikából kimutatható, hogy a középkorban általánosan hittek, hogy a darucsapatnak őre van, mely egyik lábában követ tart, míg a többi alszik, hogy azt elejtven, ha elaludna, a zajra felébredjen.

A követ tartó daru magára a magyar heraldikában számtalanszor előfordul s heraldikusaink az éberség jelképének tartják. El is fogad-

festették az őrdarvakat, hogy természeti képet, jelenetet festenek, úgy hogy a regés czimerek és régi zoológiai munkákba téves megfigyelés és hit alapján került állatképek között felfogás és ábrázolás dolgában alig van különbség. Ezért első armalisunkat, az 1405. Tétényi-félt,¹ melynek kivitele is kétségkívül naturalisztikus, e csoportba sorozom.

Bizonyítékok hiánya miatt melőzve a regés színezetű czimereket, a természetből merített állatképekkel kell foglalkoznunk.

Az állatképek az állatoknak részint a természethez, részint egymáshoz való viszonyát tüntetik fel.

Az előbbieket természeti, jobban mondva tájképként tűnnek fel, majdnem kivétel nélkül kék pajzsban, melynek gyakori alkalmazását heraldikánkban csak a természetességre való törekvésből magyarázhatjuk.

Ide sorozhatjuk a Divéky² és rokon családok, meg az Elefánthiak 1461-től használt czimerét;³ melyben természetes fa előtt ballagó medve van.

Hasonló felfogásu a Lázár czimer,⁴ mely fa előtt legelő természetes szarvast; 1452-ből az ivánkai Korossy,⁵ mely cserje előtt haladó és a Boda Timoth 1417. armalisa, mely rózsafa előtt természetes alapról felugró nyulat tünteti fel.

Nagyon szép a Kállay (Vitéz) 1521. armalis czimerrajza:⁶ természete-

ható az a nézet, hogy szimbolizáló jellege van, bár előfordul a fenti rege egész természetes ábrázolása is a miskolci Szabari czimerben,¹ melyben a követ tartó őrdaru két, orrukát szárnyuk alá dugva alvó daru között féllábon figyelve áll.

Itt már félreérthetetlenül beszél a czimer a zoológiai felfogásról s e czimmerrel bizonyítható, hogy a czimerirők abban a meggyőződésben

¹ Erd. Siebmacher, 211. l.

mer nem egészen természetes, mert egy fa képviselné az erdőt, ha gyümölcsfa, melynek termését néha nem veti meg a medve, az egész czimer teljesen naturalis lenne.

⁴ Erd. Siebmacher, 39. l.

⁵ Vég helyi D. gyűjt. Előfordul u. ott 1454 VII/17. kelt oklevélen is. A *kurrens* Korossy czimert újabb pecsétek alapján közli a Siebmacher Suppl. 54. l. Pajzskép: természetes fa előtt haladó természetes medve. A motívum-hasonlóság feltűnő.

⁶ Országos levéltár. Az eredeti armalisból a családnév kivakarva s helyébe újabb írással és fakóbb tintával a Vitéz név írva.

tes alapon álló természetes medve a földről bogyót szed.

Kubinyi 1497.¹ Természetes szikla tövében, melyen fenyőfa nő, természetes zerge pihen.

A többi ily nemű czimerekben is az állatok a nekik megfelelő természeti viszonyokkal kapcsolatban ábrázoltatnak, így az 1436. Vesterházy² czímerben zöld ágon álló természetes fajt és a Hunyadiakéban a holló áll természetes szárazágon.³

Érdekes a vadkacsa ábrázolása és természeti viszonyokkal való kapcsolása. Említettem, hogy a Darabos s ép úgy a Nádasdi Ungur czímerben csak a kompozíció természetes, legalább is a Siebmacher rajza után ítélve. Ugyanez természetesebb ruhában jelenik meg később, úgy hogy heraldikainak csak a pars pro toto vehető, 2 nád-szállal jelezvén a nádast, így a Nádasdy⁴ és gersei Pethő⁵ czímer.

Az állatok egymáshoz való viszonyát feltűntető czimerek bizonyossága szerint a magyar lelkét inkább a véres jelenetek ragadták meg, legalább is kevés oly czímerünk van, mely az állatok egymás iránti gyöngédségét, családi életét tünteti fel.

A már említett Várkonyi czímer a fészekrakó kis madarat, a többi között a Körtvélyessy 1459⁶ és Batthyány 1500⁷ a fiait fészkeben tápláló pelikánt, a Borcsányi (XVI. század elejéről)⁸ a szárnyára bocsátott fiához (?) szálló galambot tünteti fel.

A legtöbb állatkép táplálékszerzés közben mutatja be az állatokat. A Báthysas⁹ zsák-

mányra vágyik, az 1525. Dobokay czímer¹ sasa elnyulva heverő kason áll, a Telegdiéknak 1368-ban még hármás halmon álló sólyma pedig már 1490-ben kacsára csap le.²

Ily naturalisztikus czímerbővülésre a magyar heraldikában van egy néhány eset. A bővülés rendszeren a fő czímeralak természetét mutatja. Így került a Nagymihályiak szarkáinak és a Hunyadiak hollójának csőrébe a gyűrű.

Ezzel ellentétes bővülés eredménye talán a Somkerekai Erdélyi család czímere, a csőrében kigyót tartó gólya. E czímer a család az 1415. adományozás előtt használta, a mint az armalis ezen szavaiból: «arma tua... concedimus» következtethetjük. Ha szabad feltennünk, hogy e naturalisztikus czímer bővülés eredménye és ha az ugyanazon nemzetségből származott családok czímerével való összehasonlítás s a hasonló alakból vonható következtetés megállhat, az ő, egyszerű czímeralak csak a kigyó lehetett, mert a kigyó az ugyanazon nemzetségből származott bethleni Bethlen család czímere.³

Különben e hypothesis ellentétben van heraldikánk szellemével, mert ha gyakori is oly czímerbővülés, mely mellékalakok segítségével, vagy a természetből vett háttérrel az eredeti czímeralak tulajdonságát tünteti fel, tudtommal példátlan az ősz czímeralaknak mellékalakká súlyosítása, sőt felfalatása.

Az említett birodalmi czímer kétségkívül jó benyomást tesz, bár tagadhatatlan a festő természetességre való törekvése. Erre mutat már a színek megválasztása is.

A pajzsalak kissé merev, de a sisakdiszen elveszíti merevségét⁴ s helyzetével feltűnteti azt

¹ Nyáiy, Heraldikája, XI. t. 87. ábra.; Siebmacher, 261. l.

² Turul, XVII. k. 34. l.; Monumenta Hung. Herald. I. k. XVI. ábra.

³ Hunyadi János a bővített czímer használja 1454. (Véghelyi D gyűjt. és a Kállay család levéltára), 1450-ben az ősi családi czímer (Pecsétmutató 37. ábra) Korvin János is azt használja 1498-ban: Száraz ágon hátránzó f. holló, csőrében gyűrű. Kállay levéltár. Erd. Siebmacher, 134. l.

⁴ Siebmacher, 322. l. Erd. Siebmacher, 134. l.

⁵ Siebmacher, 362. l.

⁶ Siebmacher, 257. l. A pelikánok ábrázolása annyira stereotip, hogy fölöslegesnek tartom felsorolásukat. A mohácsi vész előtti legtermészetesebb ábrázolása az 1447. Pogány armalisban és legmesterkélebb a Méreyben.

⁷ Turul, XII. k. 95. l.

⁸ Siebmacher, 60. l.

⁹ Színes másolat a Heraldikai Társaság birtokában.

Turul. 1903. III.

¹ Siebmacher Suppl. 27. l.

² Siebmacher, 461. l.; Turul, VII. k. 34. l. és VIII. k. 63. l.; Mon. Hung. Herald. II. k. 25. l.

³ Turul, X. k. 105. l. A gróf Teleki-család oklevéltára, I. k. 406. l.; Monumenta Hung. Herald. I. k. 3. l. Az Erdélyi-család czímerére vonatkozólag e pályamunka benyújtása után a Turulnak 1902. évf. II. füzetében Csoma József hasonló eredményre jutott a fenténél sokkal bővebb és alaposabb fejtegetésében.

⁴ A merevség a stilizált ábrázolásnak egyik igen jellemző tulajdonsága, de nem lehet mindig belőle stilizálásra következtetni. Heraldikánkban több eset van arra, hogy a sisakdisz a pajzsalakkal nem egyezik merevség tekintetében, ha különben megegyeznek is az alakok. Így a Hettyey, Vesterházy és Mileki czímerben

a mohóságot, melylyel a gázlók zsákmányukat el szokták nyelni. Különben a pajzsban is a felemelt szárnyak elég természetesen ezt jelzik.

Teljesen azonos szerkezetű a mérái Pethő¹ (1432) és Félegyházy² (1449) czimer, bár a mint a másolatokból kivethető, ezek kevésbé naturalisztikus ábrázolásuk.

Ezekkel ellentétben az 1511. Vathyon czimer³ a lehető legtermészetesebb. A solymász kezére zsákmányával visszazállt vadászsólyom annyira természetű, hogy beillenék a legmodernebb madártani kézikönyvbe.

Az emlősök osztályából a zsákmányszerző ragadozó gyakrabban fordul elő. Ezeknél a főalak a természetes ábrázolás mellett megtartja többnyire a csucsives pajzs követelte helyzetet.

Igen gyakran fordul elő mint kedvelt alak a párducz és különösen a farkas. Így nyulat hurczoló párducz van 1415-ből a Hotvafőy⁴ és Hettyey⁵ czimerben. közülük az ábrázolás tekintetében a Hettyey-félében szembetűnőbb a természetességre való törekvés.

A fenti évből a Reszegey czimerben⁶ a farkas csontot, a Zaverszkyben⁷ gyermeket, 1467-ből a Gosztonyiban,⁸ az 1408. abramoviczi Pálffyban,⁹ 1457. Szilágyiban,¹⁰ 1505. Csicszeriben¹¹ és az 1507. Lesták czimerben¹² bárányt, végül 1524-

a sisakdisz természetesebb és nem annyira merev, mint a pajzsalak; a Kossuth czimer lilioma, a hadnai Holy czimer kakasa pedig a sisakdiszen stilizáltabb, merevebb, mint a pajzsban. Ha a czimerirő mereven, stilizáltan akarna festeni, nem lehet arra eset, hogy vonásai megengyhüljenek a természetes alakot adjanak; tehát a felsorolt esetekben a természetesebb alak a tudatos alkotás és a kevésbé természetesnek oka a festő technikai járatlansága, a mi miatt szándékának nem mindig engedelmeskedik ecsetje. Ezért ily czimeralakoknál a merevség ha említésre méltó is, de nem dicsérhető.

¹ Siebmacher, 362. l. Csoma, Abauj vármegye nemessége, VII. t.

² Bihar megye és Nagyvárad monographiája, 599. l.

³ Orsz. levéltár. B. O. 29089.

⁴ Turul, II. k. 58. l.; Horvát Siebmacher, 49. l.

⁵ Turul, 1897. évf. 186. l. Monumenta Hung. Herald. II. k. 2. l.

⁶ Siebmacher, 388. l.

⁷ Horvát Siebmacher, 150. l.

⁸ Siebmacher Suppl. 36. l.

⁹ Horvát Siebmacher, 100. l.

¹⁰ Erdélyi Siebmacher, 168. l.

¹¹ Siebmacher, 68. l.; Suppl. 22. l.; Turul, X. k. 162. l.

¹² Horvát Siebmacher, 73. l.

ben a Tomory czimerben¹ libát hurczolva fordul elő.

Heraldikai helyzetéből veszt némileg a Reszegeyben és Tomoryban, teljesen elveszti a Zaverszkyben.

Még heraldikátlanabb úgy compositiója, mint kivitele miatt a devecseri Choron András 1523-ban nyert czimere:² fekvő term. szarvas hátán farkas, mely nyakába harap; ép úgy a Werbőczy czimer: term. alapon fekvő szarvasra lecsapott griff.³

Sok czimerünk az állatokat az emberhez való viszonyukban tünteti fel, rendszerint vadászjelenetre keretében.

Kisebb részük a jelenetnek csak egy részét, jobbra eredményét tünteti fel s képzeletünkre bizza a kiegészítést. Ilyenek: 1417-ből (átirat 1449.) a Békássyak⁴ ugró helyzetben ábrázolt menekülő szarvasa; hasonló jelenetté alakul a Bakóczok 1459-ben még czölöpirányban növekvő, mereven stilizált szarvasa⁵ (csak színe természetszerű) az 1486. armaliban,⁶ melyen a természetes szarvas oly helyzetű, mintha át akarná ugrani a kereket.

Még nagyobb átváltozáson ment át a zsegrai Pócs-család⁷ szarvasfeje, mely már a XIV. században balra haladó, 1423-ban pedig menekülő természetes szarvassá lesz.

Természetesebb alakot ölt a Vayak szarvasa is, melynek az 1418. armalison⁸ jelenetes volta mellett csak színe természetszerű, az 1507-ben már meglepően természetes, sőt természetű.⁹

Ugyanez mondható a Tamásfalvy-család 1415.

¹ Siebmacher, 466. l.; Erd. Siebmacher, 177. l.

² Az armalistról vett színes másolat a Herald. Társ. levéltárában. A Siebmacher pecsétek alapján rosszul blazonálja.

³ 1526. Véghelyi D. gyűjt. E czímer akkori szemüvegen át nézve természetes, mert a griff létezésében hittek s tárgyalták tudományos munkákban is.

⁴ Turul, XVI. k. 39. l.; Monumenta Hung. Herald. II. k. 3. l.

⁵ Turul, VII. k. 105. l.; Monumenta Hung. Herald. I. k. 19. l.

⁶ Turul, VII. k. 107. l.; Monumenta Hung. Herald. I. k. 24. l.

⁷ Siebmacher, 507. l.

⁸ Turul, XVIII. k. 50. l. Monumenta Hung. Herald. I. k. 8. l.

⁹ Színes másolat a Herald. Társ. levéltárában. Turul, V. k. 79. l.

armalisáról, melyen a pajzsalak: agancsán elszakított hálóval menekülő szarvas. E czimeralak önmagában is egész vadászjelenet, megismerttet a hálóval való vadászattal.¹

Szintén vadászcselt tüntet fel az 1418. Hasági Farkas-család czimere,² melynek pajzsalakja: nyiltól talált, vesszőfonadékból növekvő természetes farkas.

A vadászattal való összefüggést a nyíl mutatja, a vesszőfonadék valami cseleszköz a verem fölött.

A farkas lábaival rózsákat tart, melynek valami symbolikus jelentése van, melyhez hasonló s kétségtelenül hiteles példát később látunk.

A rózsát tartó farkas természetes kivitelben előfordul az 1521. Révay czimerben,³ a nyiltól talált medve a nádasdi Ercsiben.⁴

A 3 utóbbi czimerben nem természetes a czölöpirányban növekvő helyzet, ha csak az illető állatot nem abban a pillanatban akarják feltüntetni, melyben nyiltól találva felágaskodik,

¹ Nyáry, A heraldika vezérfonala, 108. l. Siebmacher, 455. l. Az Erdélyi Siebmacher (237. t.) azt állítja, hogy ez a Tekule nemzetség czimere, mely nemzetségből a Gyerőffy, Kemény, Kabos, Mikola, Vitéz stb. családok eredtek volna.

Egy tekintet a czimerre elárulja ez állítás tarthatatlanságát. A nemzetségi czimer általában egyszerű, nem jelenetes, nem komplikált, felvett és nem adományozott.

Az adomány nem is nemzetségnek, hanem Tamásfalvy Györgynek és testvéreinek, tehát a Tamásfalvy-családnak szól. Nem is szólhat nemzetségnek, mert a Tekule nemzetség a XIV. században már szétszóródott.

Az említett rokon-családok czimere egyszerűbb, így a Mikola, Kemény, Kabos, Radó családoké *növekvő szarvas*; de legegyszerűbb s igazán nemzetségi czimer jellegű a Gyerőffy-czimer, melyet az Erdélyi Siebmacher (102. t.) 1455. pecsét alapján közöl: pajzsfölből szétágazva lenyúló szarvas-agancs szárai között kereszt. Valószínű, hogy a Gyerőffy-család tartotta meg a nemzetségi czimert legtöbb ideig, a többiek bővítették.

A Kemény-család czimere tovább is bővült, mint a Siebmacher ismeri. A b. Kemény Domokos úr birtokában Malomfalván levő 1763. évi compositionalis levélen a Kemény-család három tagja a következő czimert használja: Balra felszökő szarvas, szájánál hold sarlótól kísérve. Sisakdísz: Holdtól és csillagtól kísért koronából növekvő szarvas. Tehát olyanféle átalakulás, mint a milyent a Pócsok czimerénél láttunk.

² Turul, XIV. k. 92. l. Monumenta Hung. Herald. II. k. 5. l.

³ Siebmacher, 388. l. Az armalis szövegét közli Palma: Heraldicæ R. H. Specimen 110. l.

⁴ Múzeumi levéltár.

mely törekvés valószínűleg konstatálható a lóra nézve az 1515. Konzky czimerben.¹

Az itt felsorolt czimereken kívül még sok olyan czimerünk van, melyek elárulják, hogy megalkotásuknál nem a praktikus cél — hogy ismertető jelül szolgáljanak — szerepelt s azért nem elégedtek meg az élettelen vagy jelentés nélküli alakokkal, mely a sokféle lehetséges helyzet miatt önmagában is megkülönböztető erejű, hanem több alakot kapcsolnak össze, igyekeznek tulajdonságaikat is feltüntetni.

E mellett a kivitel is általában annyira természetesül, hogy arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a czimeralakok stilizálása nem lehetett szabály nálunk. Különben hogyan lehetne érteni azt, hogy még akkor is természetesen kezdik festeni az oroszlánt és sast, mikor arra a szerkezetben okot nem találunk, pedig ezeknek van a legáltalánosabban elfogadott szigorú stereotip helyzete és stilizált ábrázolása. Ugy látszik, hogy a mint a román-korban nem csak a czimerekben, hanem általában sem tudtak, nem akartak természetesen festeni, ép úgy czimerirőink nagy része már Zsigmond korától kezdve nem akar, nem tud a hagyományos ábrázolásnál maradni, stilizálni, hanem fest úgy, a mint más képeknél megszokta s gyakorlottsága, tehetsége engedi.

A mi kanczelláriánk az armalisok bizonyossága szerint nem is követelt stilizálást; hiszen hány armalisunkban fordul elő a *suis propriis coloribus*, hány dicséri a festő ügyes kezét, a kivitel szépségét, még pedig nem heraldikai szempontból!?

Hogy a heraldika, a középkori szellemnek és életnek gyermeke, a szellemnek, életnek változásával átalakul, azon nem lehet csodálkozni, hisz ebben lehető magyarázata a specialis heraldikák kialakulásának is. Azon sem lehet segíteni a szigorú szabályok hangoztatásával, hogy heraldikánk annyira rosszul fejlődött, hogy nagy heraldikusunk, Csergheő ismételt kijelentése szerint alig van czimerünk, mely a modern heraldika szabályainak megfelelne.

Kicsinységem a nagyérdemű férfiu tekintélye előtt meghajol, de még sem állhatom meg, hogy én, ki a praktikus heraldikát a magyar czimereknek sokszor kiméletlen kritikájából ta-

¹ Horvát Siebmacher, 65. l.

nulgatám, fel ne vessem azt a kérdést, hogy ha a *modern* heraldika szabályait czimerekből vonták le, vajjon a *magyar* heraldika szabályait nem lehetne-e magyar czimerekből levonni? Ha a nyugati heraldikai felfogás és szokásos ábrázolás megtört régen a magyar szellemén, ugyanaz a magyar szellem nem tudná-e napjainkban a

tűnő hanyatlása korában, czimereink tanúsága szerint. Így pld. a Dobay, Deésházy és Raadák czimer magyar vitéze nincs vasba öltözve. Már pedig mindennek helyességét, jóságát alkalmazhatósága, czéltudatossága adja meg. Nálunk a czimernek egyetlen komoly alkalmazása maradt a pecséteken; tehát az armalison levő czimer helyességének mértéke az lehetne,

hogy vissza lehet-e adni kisebb gyűrűs pecséteken is a czimerképet a nélkül, hogy valami lényeges elmaradna belőle?

Természetes, hogy a viszonyokból kiindulva itt is tekintetbe kell vennünk, hogy a czimerírás és pecsétvésés mestersége nem volt mindig egyformán fejlett nálunk. Az utóbbi elkésztett egy korszakkal, így pld. Zsigmond korában még az ó-góth stílus divik pecséteinken, mikor a festészet terén a késői góth-izlés végnapjai közelednek.

Mivel azt nem vehetjük tekintetbe, hogy néha kontár vándor legényekkel is vésethettek pecsétet, azt lehet mondani, hogy az eddig tárgyalt czimerek nagy részét — ha nem is egész hüen — a pecsétvésés elmaradottsága mellett is vissza lehetett s vissza is tudták adni.

Nem lehetett azonban az állatok egyes tulajdonságait, így a mohóságot (Révay), vérszomjat (Básthy), félénkséget (Kánthor) oly kis területen szilárd anyagba vésní, a mit a festőtől az armalis megkövetel néha, de

modern heraldika szigorú szabályait lazítani s ahol lehet, azoknak tiszteletben tartása mellett a magyar czimerek jó részének otthont teremteni.

Hiszen bizonyos, hogy nem volt ok mindig (innen a sok variáns), de nem is lehetett az adományozás szándéka) a divatot követnünk. Az is bizonyos, hogy a czimer praktikus alkalmazása sem volt valami kiterjedt a mit a czimerkép egyszerűsége és stilizáltsága okául szoktak feltüntetni, különösen nem középkori heraldikánk fel-

ennek elveszése korántsem oly nagy baj, mint a színjelzés hiánya középkori czimeres pecséteinken.

Helytelen a bonyolódott, jelenetes czimer, mert a legjobb pecséten, sőt kisebb rajzban sem lehet jól látni, meghatározni a kisebb mellékalakokat (így az említett devecseri Chorón, Vathyon stb.) úgy, hogy leírásuknál a kérdőjelt nem nélkülözhetjük.

Helytelen az ember működési körének bevonása a czimerekbe úgy az említett praktikus mér-

ték, mint az esztetika szempontjából, mert hozzá vagyunk szokva, hogy az emberben minden helyzetében magasabb működésű szellemének jeleit, egyéniséget keressünk különösen az arcvonásokon. Vagy megtaláljuk s akkor — pecséten sem lévén visszaadható — a kép nem czimer, vagy nem találjuk s akkor — bár heraldikailag jó lehet a czimer — nem elégít ki; mert igazán semmitmondók, különösen pecséten, pld. a növekvő emberalakok, melyeken, mivel sem a ruha, sem az arcz nem látszik jól, kutató szemünk, elmenk semmit sem talál.

Lehet ugyan középutat is találni, melyet azonban a magyar heraldikának csak egy-két terméke talált meg — úgy látszik idegen, német hatásra — ha a czimer az egyén valamelyik tulajdonságát a legszembetűnőbb, a legkiválóbb szervezeti nyilvánulásában tünteti fel; így az ájtatosságot összetett kezekben, olvasó tartásban (Herencsényi), az óriási erőt fakitépésben (Görgey, Sváby).

A legtöbb emberábrázolású czimérünknek azonban már a compositiója is hibás és erre czimeriróink rádupláznak a jellemzetességre, sőt egyénítésre való törekvéssel még ott is, a hol nem várnók. Így a Gellejek¹ nyilazó kentaurjának arca jellemzetes, szép férfi arcz, melynek kifejezése mythikus természetének megfelel. Szintén jellemzetes a Mohorai Vid 1418. armalisán² lévő török fej.

Mivel alig tehető fel, hogy egyént ábrázoljon,

¹ Színes másolat a Heraldikai Társaság levéltárában.

² Turul, III. k. 2. l.

valószínű, hogy a czimeriró a nemzeti sajtáságot akarta az arczon is — a kendő kötésén kívül — feltüntetni; tehát tyrust festett, akárcsak a mellétei Barócz czimerben (1415) a német heraldikában is előforduló szerecsen fejen.

Vannak sokan, a kik egyes alakok jellemzetes arczából kiindulva, több czimerünket arczképessé mondják, sőt azt is állítják, hogy a czimer-szerzőnek *ülni* kellett a festő előtt.

Az ily állítás, mivel csak a jellemzetesség támogatja, tulzás, mert mindenik férfit ábrázoló czimérünkben van valami jellemzetesség s ezért e hitet csak az armalis szövege tenné jogosulttá. Azonban armalisainkban nem találván semmit, a mi a fenti állítást igazolná s nem állva rendelkezésünkre semmiféle eszköz, melylyel kétségtelenül kimutathatók, hogy a czimer-szerzőnek «ülni» kellett s így arczképessé czimereink is vannak,¹ igazolhatóbb kérdés megfejtését tűzöm ki itt feladatombul, hogy t. i. tipust, vagy individu-umot festettek-e czimeriróink?

Az igazságra úgy juthatnánk el legkönnyebben, ha ismernők egy ugyanazon festőnek több férfiábrázolású czimerét. Ha mindig a magyar tipust festette, bizonyos, hogy az alakok között volna több közös vonás a legellentétebb helyzetek ellenére is. Azonban czimeriróink ismerete nélkül ez uton nem haladhatunk s így nem marad más út, mint az összes magyar férfiábrázolású czimerek összehasonlítása.

R. KISS ISTVÁN.

¹ Csergheő G., Arczképirás a magyar heraldikában című értekezésében a Malonyay Balogh és Szigethy címert tartja arczképessé.

MEGJEGYZÉSEK A «MAGYAR NEMZETSÉGEK A XIV. SZÁZAD KÖZEPÉIG» CZIMÜ MUNKÁRA.

(Negyedik közlemény.)¹

Rád. Kornél fia Konrád neje 1260-ban Ziráki Absolon és Szemerei Bázs (Bos) leányának leánya, Erzsébet.² Ezen «Zirak» alatt minden valószínűség szerint a Somogy megyében 1450-ben szereplő *Zyrok* értendő.³

¹ A harmadik közlemény az 1902. évf. 128. és köv. lapjain jelent meg.

² Fejér, VII/III. k. 39. l.

³ Csánki, II. k. 599. l.

A mi pedig Szemerei Bázs-t illeti, megjegyzendő, hogy a Szemere nemzetségben ily nevű családtag ugyan létezett, kinek fia, Bertalan 1281-ben szerepelt, de hogy — mert Szemere helység (1454-ben) Somogy megyében is létezett — jelen esetben e Bázs-t nem a Szemere nemzetség sarjának, hanem sòmogy megyei birtokosnak tartjuk.

Rátót. II. Gyécsa országnagyjai között bi-

zonyos Róland is szerepel.¹ Tekintettel arra, hogy e név többnyire a Rátót nemzetségben divott, feltételezhető, hogy ezen országnagy is e nemzetség tagja.

Wenzel (III. k. 186. l.) egy okmányt ad ki, a mely — sajnos — éppen a két legfontosabb helyén hézagosan van közzétéve. Tartalma az, hogy . . . lt nb. Benedek fia *Grab* a somogy megyebeli kéthelyi királynéi népeket az ugyanazon megyében fekvő La . . . nevű örökös földjének elfoglalásától tiltja s hogy Lőrincz nádor és Somogy megye főispánja 1268-ban Grab tulajdonjogát elismeri. Ha a nemzetség neve itt tényleg az lt betűkkel végződik, akkor csak a *Tibolt* vagy *Ratolt* nemzetségről lehet szó. Tibolt mellett szólna a Grab név, de miután tudjuk, hogy a Ratold nembeliek 1283-ban a somogy megyei Laapa nevű birtokot az ugyanazon nembeli Mátyásnak átengedik,² sokkal helyesebben járunk el, ha a fentebbi okmányban szereplő birtokot Lápá-nak, tulajdonosát pedig Ratold nb. embernek vesszük.

A *Gyulafi*-ágra vonatkozólag megjegyzendő, hogy a róla szóló állítások és levezetések — a mint azokat a könyv adja — nem mindenütt fogadhatók el, a mi különösen a II. Balduint megelőző családtagokról áll.

1213-ban bizonyos *Bágyon* (Bagyn, Bagun) Fejérmegye főispánja,³ de még ugyanazon évben követi őt Majs fivére Miklós, mely változás kétségkívül Gertrud királyné meggyilkoltatásával áll összefüggésben. Csak 1233-ban akadunk megint egy ily nevű országnagyra, a mennyiben egy Bágyon 1233. és 1234-ben a királyi pohárnokmester,⁴ 1235-ben, de még II. András alatt, ugyanő Mosonmegye főispánja.⁵ IV. Béla trónraléptével 1235-ben egy Balduin a pohárnokmester.⁶ Meddig viselte tisztségét, nem ismeretes; annyi áll, hogy 1238-ban Ludány nb. Bagamér a pohárnokmester.⁷ 1240 márczius 21-én

Balduin Vas megye főispánja¹ (1239-ben még Buzád-Hahót nb. Hahót az), és ez állást 1243 január 29-től 1244 június 15-ig viseli.² Még 1244-ben átveszi azonban Nyitra vármegye főispánságát (okt. 31-én);³ 1245 ápr. 26-án ismét Vas megye főispánja,⁴ de az illető okmány kétségkívül — hacsak nem hamisítvány, a mit nem tartok valószínűnek — még — 1244-re esik. Annyi bizonyos, hogy 1245 decz. 12-én Güssingi Henrik Vas megye főispánja.⁵ Vas megyében 1244 után Balduin nevű főispánt már nem találunk; de 1247 jun. 2-án egy Bágyon megint kir. pohárnokmester és Bányamegye főispánja, ki mind a két méltóságot még 1251 nov. 24-én is viseli; 1254 jun. 28-án azonban csak pohárnokmester;⁶ azután a legközelebbi pohárnokmesterre (Győr nb. Óvári Konrádra) csak 1260-ban bukkanunk, így tehát meg nem állapíthatjuk, vajjon megmaradt-e Bágyon 1254 után is ezen állásban?

Valószínűnek tartom, hogy a Bágyon név nem más, mint a Balduin magyaros változata. Az 1213-ban szereplő Bágyon fejérmegyei főispán aligha azonos a husz évvel később szereplő pohárnokmesterrel; lehet hogy az utóbbinak az atyja. De ha szemügyre vesszük, hogy egy Bágyon II. András alatt még 1235-ben pohárnokmester és ugyanazon évben IV. Béla alatt egy Balduin az, nagyon közel fekszik annak feltételezése, hogy *a két pohárnokmester egy és ugyanazon személy*, genealogiai viszonyait azonban az eddig ismert okmányok meg nem világítják.

Szerzőnk szerint I. Balduin az 1235-ben felmerülő pohárnokmester az 1240-től 1244-ig szereplő vas megyei főispánnal azonos és Ratold nb. Gyula országbírónak — kit 1214-től 1239-ig ismerünk — fia. A pohárnokmesternek a vas megyei főispánnal való azonossága ellen senkinek sem lehet alapos kifogása; annál inkább lehet arra nézve, hogy e Balduin Gyula országbírónak a fia volt. Szerző ezt oly határozottsággal állítja, mintha

¹ Fejér, II. k. 88. l.

² Wenzel, XII. k. 383. l.

³ Wenzel, I. k. 135. l., VI. k. 360. l., XI. k. 119. l.

⁴ Fejér III/II. k. 329., 366. l. Hazai Okmánytár IV. k. 19. l. Knauz, I. k. 296. l. Wenzel, I. k. 304. l., VI. k. 518., 521., 552. l., XI. k. 258. l.

⁵ Wenzel, VI. k. 568. l.

⁶ Fejér, IV/I. k. 27. l.

⁷ Ugyanott III. l.

¹ Fejér, IV/III. k. 552. l.

² Hazai okmánytár, IV. k. 31. l. Wenzel, VII. k. 133., 157. l.

³ Wenzel, VII. k. 170. l.

⁴ Wenzel, XI. k. 340. l.

⁵ Fejér, IV/I. k. 388. l.

⁶ Fejér, IV/I. k. 454. l., IV/II. k. 218. l. Wenzel, VII. k. 320. l., XII. k. 691. l.

forrása ezt kétségkívül módon bebizonyította volna. Azonban egyetlen forrása: Wenzel (X. k. 328. l.) csak azt mondja, hogy Rátót nb. Roland országbíró 1247 okt. 28-án (a kelet csak ezen időre helyezhető) tanúsítja, hogy Osl nb. Tamás az ugyanazon nb. Benedektől ennek sopronmegyebeli széplaki birtokrészét megvette, hogy Benedek «Balduino Comiti filio Jule comitis» bizonyos összeggel adósa volt és hogy a vevő ezen adósságot a Budán jelenvolt Balduinnak kifizette. Ha már most fontolóra vesszük, hogy a Rátót nemzetség sem Vas-, sem Sopronmegyében akkor nem volt birtokos s hogy Roland országbíró, ha Balduin a Rátold nemből származott, ezt kétségkívül rokonának nevezte volna, akkor jogositva vagyunk kimondani, hogy sem Balduinnak Rátótnembeli volta, sem pedig az, hogy atyja alatt Gyula országbíró értendő, nincs bebizonyítva. Itt csak pusztán egy teljesen ismeretlen, meg nem határozható Gyula fia Balduinnal van dolgunk. Még tovább megyek és felemlitem, hogy 1235-ben IV. Béla okmányának záradékában «Jula de Ratholth» mint országbíró és Csanádmegye főispánja és egynehány sorral lejjebb Balduin mint pohárnokmester szerepel.¹ Ha utóbbi az országbíró fia, akkor az okmány ezt minden valószínűség szerint kiemelte volna. De én még a «de Ratholth» jelzőt is — mely a veszprémmegyei Rátót helységre mutatna — határozottsággal hibásnak mondom. A tiszta családnevet ilyen szabatsággal nem szokták a királyi okmányok záradékai akkori időben megjelölni. Az eredetiben kétségkívül «Jula fratre Ratholth» vagy esetleg «Jula de genere Ratholth» állt, a mint egynehány sorral lejjebb «Demetrio de genere Aba» áll.

Hogy azon Balduin, ki 1246-ban a nógrádmegyei Fülek vár szomszédságában lakott, a Gyulafiak őse, azt elfogadhatjuk. Annál is inkább, mert a szerző által felhozott indokon kívül még egyebet is találunk. A Gyulafiak tudnillik 1341-ben azt mondják, hogy többek között a gömörmegyei Chamatelke az ő örökös birtokuk.² Pedig már 1240-ben IV. Béla a hütlen Bánk bán tulajdonában volt Gortva és Chamafölde

nevű gömörmegyei birtokokat Túrje nb. Gyécsának adja és a Chamafölde melletti Vidaszóffó és Szelczepataka táján Balduin comes volt a birtokos.¹

Hogy e Balduinnak fiai azon Gyula, ki Csák nb. Kunigundot (Kingát) nőül vette s azon Balduin, ki 1283-ban a veszprémmegyei Rátót rész-birtokosa, ezt — bár az okmányokból nem tűnik ki — bátran elfogadhatjuk. Azt pedig, hogy éppen ezen Gyula lett légyen az 1278-ik évi országbíró, a mint ezt szerző határozottsággal állítja, egyetlen egy forrás sem bizonyítja. Wenzel (XII. k. 234. l.) nem nevezi meg atyját és Rátóton Roland bán is birtokolt; sokkal valószínűbb tehát, hogy e bán, kit ő «frater carissimus»-ának nevez, édes fivére volt. Majdnem bizonyosra vehető az is, hogy ezen országbíró azon Gyulával azonos, ki 1275 sept. 27-én királyi pohárnokmester² és így szerzőnek azon állítása, hogy ő az 1279-ben szereplő bakonyi ispánnal azonos, csak hozzávetésnek veendő. 1270-ben Csák nb. Csák bán már Bakonymegye örökös főispánja, 1281-ben pedig unokaöccse Demeter az, így tehát kézzelfogható, hogy Balduin fia Gyula 1279-ben csak e megye alispánja volt és hogy mint ilyen, a főispán leányának kezét nyerte el. Nézetem szerint a Rátót nb. Gyulafiak régebbi genealogiáját csak azon kiadatlan okmány képes megvilágítani, melynek erejével IV. László nekik 1274-ben a zalamegyei (Gyula-) Keszőt adományozza. Ezen, 1274 május 23-án kiállított okmány kivonata a következő: László király Keszőnek nevezett udvarnoki birtokot malmokkal, szőlőkkel és minden egyéb tartozékaival «Magister Gyula filius comitis Balduini (juv)enis nostri»-nek adományozza örökös joggal azon hű szolgálatokért, melyeket úgy atyjának, István királynak, mint neki tett. A mikor ugyanis atyja halála után (IV. László) trónra jutott, a cseh király László kiskorúságát használva fel, Győr várát elfoglalta. A vár visszafoglalására László sereget indított. Az ostromnál Gyula vitézül harczolt **István nevű fivérével együtt, ki e harczban elesett**, egyszersmind harczosaik közül hat megöletett és nagyon sokan súlyosan megsebesültek. Majd mikor a

¹ Fejér, IV/I. k. 27. l.

² Anjoukori okmánytár, IV. k. 151. l.

¹ Hazai okmánytár, VIII. k. 36, 37. l.

² Fejér, V/II. k. 270. l.

jogtalan támadás megtorlása végett Csehország megtámadására magyar sereg ment, Gyula mester Laa vára alatt, a hová a cseh király menekült, vitézül harczolt, a mint László a báróktól értesült. Gyula mester ennyi szolgálata elismerésül és főleg István nevű fivérének és harczosaiknak haláláért László neki adja Keszöt, melynek birtokába comes Gregorius de Lyuter (= Litér) királyi ember által a veszprémi káptalan közreműködése mellett beiktatta.¹ A mi pedig László hivataloskodását illeti, azt találjuk, hogy a közpályán bizony már 1360 előtt is működött, a mennyiben 1355 márcz. 26-án Bars megye főispánja, diósgyőri és dédesi várnagy, 1356 jan. 17-én pedig csak Bars megye főispánja volt.²

J. Domonkosra megjegyzendő, hogy 1246-ban Fülek szomszédságában *fentebbi Balduin mellett* egy *Aniad* nevű birtokban Domonkos mester is előfordul,³ a miből igen nagy valószínűséggel tűnik ki, hogy a tárnokmester 1246-ban még élt. Az azonosság az által van támogatva, hogy ugyanazon Pok nb. Móricz, ki 1246-ban Fület kapta, Domonkos tárnokmester leányát bírta nőül. Hozzájárul még, hogy Domonkos tárnokmester 1240-ben a Fülek szomszédságában lévő Gortva birtok statuuálásánál mint királyi ember működik.⁴

I. Roland nádor-bánt szerző e Domonkos tárnokmester fiának mondja, a mit Roland pecsétjével és az 1283-ik évi osztálylevéllel indokol. Elismerjük, hogy indokolása elég helyes és így nem lesz fölösleges, ha Roland nádor atyjára vonatkozólag még egy érvt felhozunk. A székesfejérvári káptalan tanusítja 1258 nov. 10-én,⁵ hogy Roland nádor Pozsony megye főispánja és Móricz mester, királynéi udvarbíró és Nyitramegye főispánja a vatasomlyói birtokot 120 márkáért megvették. Tudjuk, hogy e Roland a Rátót, e Móricz a Pok nemzetség

¹ Veszprémi káptalan magánlevéltára «Gyulakeszi 4» alatt őrzött oklevele, melynek kivonatát Dr. Lukcsics József, veszprémi püspöki könyvtári őr úr szivességének köszönöm. Fogadja e helyen is őszinte hálám kifejezését.

² Anjoukori okmánytár, VI. k. 278., 421. l.

³ Fejér, IV/I. k. 407. l.

⁴ Hazai okmánytár, VIII. k. 36. l.

⁵ Hazai okmánytár, VI. k. 60. l. (tévesen 1251.)

tagja s így első pillanatra nagyon is feltűnőnek látszik, hogy e két egymással nem rokon férfi közös birtokszerzésbe bocsátkozott. Ha azonban megfontoljuk, hogy Ratold nb. Domonkos leánya éppen az itt nevezett Pok nb. Móricznak a neje, akkor rögtön értjük, hogy a két vevő között bizony valami rokonsági kapocs létezett és így majdnem bizonyos, hogy *Roland nádor Móricznak a sógora s ennek következtében Domonkos tárnokmesternek a fia.*

De van itt még egy másik rokonsági kapocs, melynek felderítése szerzőnek nem sikerült és melyet én — remélem véglegesen — a következőkkel akarok megvilágítani. Arról van t. i. a szó, hogy azon Lesták nevű szlavóniai bán izenkénti leszármazását megállapítsuk, ki János krónikás szerint a Rátót nemzetség tagja és 1361-ig ismeretes. Szerzőnk már most abból indul ki, hogy a krónikás e Lestákot akkori szokás szerint I. Loránt fiának mondja unokája helyett. Ezen unokaságot akként véli megmagyarázni, hogy a nemzedékrendi táblán e Lestákot és fivérét III. Domonkost I. Loránt nádor fia III. Rátót kérdéses fiának veszi, miután arról, hogy e Rátótnak gyermekei lettek volna, tudomásunk nincs. Ezen feltevés azonban hibás. Igaz ugyan, hogy néhai Olivér tárnokmester fiai István ó-budai prépost, János, Roland, Miklós és Ferencz, továbbá 'néha Leustách bán fivére Domonkos 1366-ban a fejevári János-lovagoknak a tolna megyei Fadd és Halász nevű birtokokba való beiktatása ellen tiltakoztak¹ és hogy ennek következtében Leustách bán és fivére Domonkos megczáfolhatlanul Olivér fiai legközelebb rokonnak, tehát I. Roland nádor közvetlen leszármazóinak tekintendők, de a szerző által feltételezett levezetés helytelen.

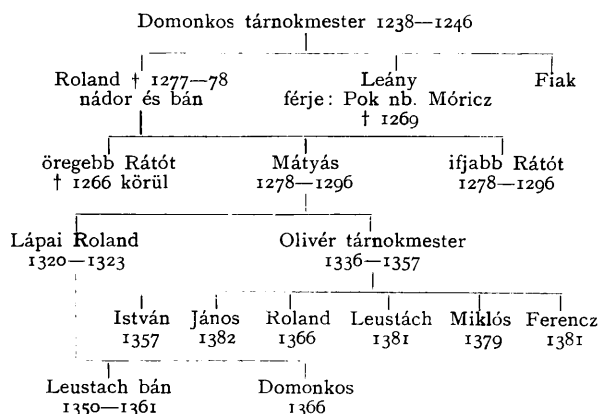
A somogyvári konvent előtt 1320-ban *Mátyás fia Loránd* mester és Gunya mester között bizonyos követelések forogtak fenn, melyeknek értelmében Mátyás fia Loránd köteles volt nevezett Gunyának a somogy megyei Ecsény helységben 16 darab marhát visszaadni; ő azonban meg nem jelent.² 1323 jun. 17-én megidézeti a székesfejérvári konvent a somogy megyei Szőlősi Antal fiait és társaikat ugyanezen Gunya és

¹ Fejér, IX/VII. k. 246. l.

² Zichy okmánytár, I. k. 178. l.

társai ellen, mely alkalommal Mátyás fia Loránd a somogy megyei Lába nevű lakóhelyén Gunya ellen megidézttetik.¹ 1323 jul. 8-án e Mátyás fia már világosan: *Lápai* Rorand néven szerepel;² ugyanezt találjuk 1323 nov. 23-án, hol Szöllősi Antal fiai társaként szerepel.³ Ha már most szemügyre vesszük, hogy a somogy megyei Lába 1283-ban Roland bán fia Mátyás birtokába jutott,⁴ hogy ugyanezen Mátyás fia Olivér még 1337 május 20-án e Lápán birtokol,⁵ akkor mintegy varázsütésre megkapjuk a következő felvilágosítást:

Roland nádor fia Mátyásnak Olivéren kívül még egy fia volt, kinek ő saját atyjának, a nádornak nevét, Rolandot adta. Miután a krónika a tótországi Rátót nb. Leusták bánt egy Roland fiának nevezi és e bánnak fivére Domonkos 1366-ban Mátyás fia Olivér fiaival érdekközösséget vall, világos, hogy *Leustách bán és fivére Domonkos nem I. Roland nádor unokái, hanem ennek dédunokái*, minek következtében a következő leszármazást kapjuk:

Porcz István fiáról (*II. Domonkos-ról*), a Pásztóiak őseről, szerző oly határozottsággal mondja, hogy István ifj. király udvarában pályafutását megkezdve sárosi főispán lett, mintha az általa használt forrás ezt megczáfolhatlanul bebizonyítaná. De nem így áll a dolog. Knauz I. k. 572—573. l., melyre szerző hivatkozik, csak azt mondja, hogy Domonkos Sáros megye főis-

pánja, ki a Gömör megyében fekvő Pogony nevű birtokot V. Istvántól megkapta, egy e birtok közelében fekvő szigetet az esztergomi érseknek átengedett. Ebből még nem meg lehet állapítani, hogy e főispán a Ratold nemzetséghez tartozott. Szerzőt — úgy látszik — azon körülmény indította erre, hogy Pogony a gömör megyei Putnok táján fekszik és Putnok a Ratold nemzetség kezén volt. Miután 1270-ből Porcz István fia Domonkoson kívül a Ratold nemzetségnek más Domonkos nevű tagja egyelőre ki nem mutatható, magától értetődik, hogy a sárosi főispánságot erre a Domonkosra kellett vonatkoztatnia.

Ha e sárosi főispán nyomait — a mennyire ezt a rendelkezésemre álló források megengedik — szabatosabban követjük, egészen más eredményre jutunk.

Domonkos, Sáros megye főispánja legelőször 1270 márcz. 5-én (a fentebbi forrás szerint) ama bizonyos pogonyi ügyben szerepel. Azután két évig nem hallunk felőle semmit. 1272 márcz. 19-én olvassuk, hogy Domonkos Sáros megye főispánja a király megbízásából Sárosi Eleket a Sáros megyében fekvő Delnefő nevű birtokba beiktatta.¹ Ugyanezen évben megjelenik az egri káptalan előtt néhai Hontpázmán nb. Lambert leánya, *Veta* (= Véty) *fia Miklós özvegye* és előadja, hogy a Borsod megyében fekvő *Ozd* nevű birtokát, melyet neki férje Miklós comes hozományi követeléseinek kielégítéseül hagyott, *fiának, Domonkosnak Sáros- és Patak megye főispánjának* visszaadja; egy másik — az okmányban meg nem nevezett — de örökölt birtokát pedig *másik fiának, Demeternek Bereg megye főispánjának* adja.² 1272 decz. 18-án Domonkos már nem Sáros megye főispánja. Nevezett napon tanusítja Kárászi Sándor országbíró, hogy előtte Miklós fia Domonkos, Sáros megye volt főispánja megjelent és Bécz nb. Miklós fia Pál ellen a trencsén megyebeli Hricsó nevű vár ügyében panaszt emelt. Domonkos oly okmányt mutatott elő, melyben V. István elismeri, hogy Domonkos tőle bizonyos birtokáért a hricsói várt cserébe kapta. De miután Bécz nb. Miklós többrendbeli okiratot bemutatott, melyekből tisztán és czáfolhatatlanul kiviláglott, hogy úgy IV. Béla

¹ Zichy okmánytár, 229. l.

² Ugyanott, 234. l.

³ Ugyanott, 242. l.

⁴ Wenzel, XII. k. 383. l.

⁵ Anjoukori okmánytár, III. 361. l.

¹ Fejér, V/I. k. 190. l.

² Ugyanott 266. l.

mint V. István neki a vitás várat összes tartozékaival együtt adományozta, az országbíró — mert Domonkosnak okmánya nem volt elegendő bizonyíték — úgy döntött, hogy Hricsó Bécz nb. Miklós birtokában maradt,¹ Domonkosnak és fivérének, Demeternek további nyomait nem ismerjük.

Az eddigiekből tehát kitűnik, hogy Domonkos sárosi főispánnak nem Ratold nb. Porcz István, hanem Véty fia Miklós († 1272 előtt) az atyja s hogy egy Demeter nevű fivére is volt. Szerző (II. k. 188. l.) Hontpázmán nb. Lambert leányáról szintén tudja, hogy «Vecse fia Miklós»-hoz ment férjhez, de ennek nemzetségéről és fiairól mitsem közöl.

Hogy a borsodmegyei Ozd, melyet Domonkos 1272-ben anyjától kapott, később a Rátót nemzetségbeliek kezén lett volna, annak nyomait nem találok. Ozdról még következő adat is szól: 1323-ban tanusítja az egri káptalan, hogy a következő *Csákányiak* az alább megnevezett birtokokat maguk között felosztották: 1. «Esze» Péter fiai Dancs, Detre és, Demeter, 2. János fia Ágócz. Birtokaik: a borsodmegyei Csákány, Csépán, Szentmiklós, Kazincz, Ozd, «Scinkow», Hurussó és Csernej.²

Ezek után tehát sehogysen szabad határozottsággal mondani, hogy Domonkos, Sáros megye főispánja a Rátót nemzetséghez tartozott, de még kevésbé azt, hogy Porcz Istvánnak a fia. Tekintettel arra, hogy a Rátót nemzetség úgy Gömör- mint Borsodmegyében birtokolt, nincsen ugyan kizárva annak lehetősége, hogy ez esetben is Rátót nembeliekkel van dolgunk, de — ismétlem — határozott felvilágosítást csak a jövőben esetleg felmerülő okiratok fognak adhatni, melyek egyuttal annak kiderítésére vannak hivatva, vajjon a Fejérnél mint «Veta» szereplő ős tényleg ezt és nem valami más — Veta-ra ferdített nevet viselt?

Porcz István utódaira nézve különben még a következőt is fel kell említenünk: Az egri káptalan 1356 ápr. 2-án a következő feleket idézi meg: 1. néhai Domonkos nádor fiát Pásztói Do-

monkost, 2. *János fiát, Kazai Lászlót*, 3. Laczk fia István fiát Lászlót, 4. Olivér fiát Dorogi Istvánt.¹ Ezek közül «Nagy Domonkos» Hasznoson, István fia László Taron, János fia László és Olivér fia István Dorogon lakott. E Kazai Lászlót szerző nemzedékrendi tábláján hiába keressük, pedig kétségtelen, hogy ő II. Jánosnak a fia. A *Putnoki*-ra megjegyzendő, hogy 1249 nov. 28-án bizonyos Olivér, mint királyi ember az Esztergom melletti Nyir helység stacuziója alkalmával működik és így alig szenvedhet kétséget, hogy azon Olivér nevű királynéi tárnokmester, ki 1268-ban a komáromi vár statualásakor ugyanazon minőségben szerepelt,² az előbbivel azonos. A legnagyobb valószínűség már most arra vall, hogy itt Rátót nb. I. Olivérrel van dolgunk. Ez azonban bizonyos, hogy nyomát már 1256-ban is találjuk, IV. Bélának egyik 1256-iki évi okiratában olvassuk, hogy a pozsonymegyei Boleráz (Baralad) mellett Olivér mesternek *Klcsován* (Kulchvan) nevű falva fekszik.³ Miután tudjuk, hogy I. Olivér fiai 1283-ban többek között a pozsonymegyei Selpic (Selpe) falut kapták. pedig ezen, úgy mint Boleráz és Klcsován még most is Pozsonymegye nagyszombati járásában fekszik, világos, hogy Klcsován birtokosa a Rátót nb. I. Olivér. 1282-ben pedig kijelentik ezen Olivér fiai, Rajnald, Miklós és János mester a nagyváradi káptalan előtt, hogy néhai atyjuk már azelőtt beleegyezett, hogy a Csanád nemzetség két tagja a biharmegyei *Örvénd*-en bizonyos birtokrészt szerezzenek és hogy ők atyjuk beleegyezését most megerősítik.⁴

Rozsd. Itt hiányzik egy birtokszerzési adat. Csete fia Aladár (a Forraiak őse) Köke Jakab ellen a beregmegyei Kölcsin (= Kulchim) birtok miatt már régebben perelt, midőn az ügy 1296 máj. 14-én Márton alországbiró elé került. Aladár itt a mislei prépostnak egy bizonyítványát mutatta elő, melyből kitűnt, hogy a perlekedő feleknek a vitás birtokról szóló okmányai lényegileg eltérnek egymástól. Aladár ki-mutatta, hogy Kölcsint már 1263-ban kapta, míg a Köke Jakab által bemutatott okmányból

¹ Wenzel, IV. k. 9. l.

² Fejér, VIII/II. k. 480—481. l. Más helyen (VIII/III. k. 704. l.) ezen okmányt 1333-ból valónak találjuk, de miután az előbbi az eredetin alapul, az 1323. évszámot fogadtam el.

¹ Anjoukori okmánytár VI. 446. l.

² Knauz I. k. 379. 552. l.

³ Fejér, IV. k. 372. l.

⁴ Knauz II. k. 159. l.

kitünt, hogy a vitás birtok csak 1270-ben és nem is az ő számára, hanem Kis Mihály részére lett kiállítva; minek következtében jónak találta a birtokot Aladárnak átengedni.¹ Miután az itt szereplő Köke Jakab nem más, mint azon Berenthei Nána fia Jakab, ki már 1285-ben Rozsd nb. Kis Mihály özvegyének a férje, szembeszökő, hogy az 1270-ben említett birtokadományozás csak Rozsd nb. Kis Mihálynak szólhatott.

Salamon. E nemzetséget szerző csak a csallóközi hasonlónévű nemzetség sarjaiban vázolja, a nélkül, hogy ily nevű nemzetség nyomait másutt is keresné. — Ezzel nem akarom állítani, hogy valamely más megyében felmerülő Salamon nemzetség a csallóközivel azonos, — én csak a teljesség kedvéért irányítom a kutatók figyelmét a következőre.

Sixtus esztergomi kanonok és Gyél fia Gerhely nádori ember 1272-ben azzal vannak megbizva, hogy a zalamegyei Tóti nevű birtok viszonyait az ott birtokló nemesek, udvárnokok és a győri káptalan között szabályozzák. Ez alkalommal a birtokos nemeseket «Nobiles de cognatione Salamon»-nak nevezik.² 1274-ben felmutatja az erre vonatkozó okmányt Miklós fia László «de cognatione Salamon.»³ Miután az Eszterházi család ősei sorában 1274-től 1302-ig egy Miklós fia László szerepel, ki 1302-ben a veszprémmegyei Lőrentei családdal sógorságban állott (30. l.), úgy látszik, hogy e «cognatio Salamon» a csallóközi Salamon nemzetség veszprémi ágával azonos.

Szák. E nemzetséget szerző a Záh nemzetségtől megkülönbözteti. Mennyire válik ez be, arra csak a még napfényre kerülendő okirati anyagból leszünk képesek határozott választ adni.

Miklós nádor birtokviszonyaira nézve még említendő, hogy 1238 előtt a Csanádmegyében feküdt Bocsár helységben is birtokos volt.⁴

A *gyaláni* ághoz tartozó Albeus fia Konrád még 1269 után is él. Erzsébet királyné 1282-ben a tolnamegyei Gyalán birtokot egynehány ottani

nemesnek visszaadja, mely alkalommal említi, hogy az illető birtokrész dél felől Albeus fia Konrád gyaláni birtokával határos.¹ Megemlítendő még, hogy 1268-ban a komárommegyei Néma, Kesző és Gönyő mellett birtokos.² Rokonságához tartozik Bosz (Buz) fia Illés, ki 1270 táján az ő szolgálatában állt és ura, akkori győri főispán képviselőjében az Alsáson nevű birtok statuálásánál közreműködik. Ezen Illés atyja: Bosz fia Bosz pedig statuálta Konrádot 1250-ban a terjéni jószágba.³ Hogy fia János ugyanazon Konrád fia Jánossal azonos, ki 1274-ben Dinnyét kapta, nem lehetetlen ugyan, de egyelőre csak hozzávetésnek veendő; a mi pedig szerző azon határozott állítását illeti, hogy e Jánosnak 1307-ben Kapolyi István a veje, teljes bizonyossággal mondhatom, hogy ez *nem áll és hogy János veje István egy a Kapolyiakkal semmi néven nevezendő rokonságban nem áll családból származik.*

Szerző szerint Konrádnak Jánoson kívül még egy Konrád nevű fia is volt, ki 1281-ben csatári birtokát eladta és kinek Lőrincz nevű fiától az 1355-ben szereplő Gyalániak származnak. Ezen állítás nincsen bebizonyítva. Mindenek előtt hangsúlyozandó, hogy az 1281-ben szereplő csatári eladó az illető forrásban⁴ nem mint Zaak nembeli, hanem csak mint Száki (de Zaak) Konrád fia Konrád szerepel. Az 1355-ről szóló okiratban előforduló Konrád⁵ nem más, mint Albeus fia, mert az illető hely szövegéből nem lehet kiolvasni, hogy ennek a Konrádnak is Konrád lett volna az atyja.⁶

¹ Hazai okmánytár, VI. k. 282. l.

² Knauz, I. k. 558. l.

³ Hazai okmánytár, VII. k. 134. l. Hazai oklevéltár, 17. l.

⁴ Fejér, X/III. k. 266. l.

⁵ Hazai okmánytár, VIII. k. 425. l.

⁶ A Turul 1903. évf. 19-ik oldalán is olvassuk, hogy Albeus fia Konrádnak két fia közül az egyik, szintén Konrád mester, e néven második, hol Zák, hol Gyalánról írta magát, az 1281-ik évben Veszprém vármegyében Csátár nevű birtokot eladott. Ennek fia Lőrincz fiai az 1355-ben szereplők stb. Erre csak azt akarom megjegyezni, hogy azon állítás, melynek értelmében az 1281-ben szereplő állítólagos II. Konrád magát némelykor «Gyaláni»-nak is írja, oklevéli adattal bebizonyítva nincsen. Ha a Hazai okmánytár VIII. k. 425. oldalán említett «de Gyalan»-t erre vonatkoztatja, abból még meg nem lehet

¹ Wenzel, X. k. 218. l.

² Fejér, VII/V. k. 376. l.

³ Ugyanott 395. l.

⁴ Fejér, IV. I. k. 108. l.

A *Szopa*-ágról a következő jegyzendő meg:

A veszprémi káptalan tanusítja 1230-ban, hogy Győr nb. Mór fia István Bodon (Boduen) fia Schopa-val és ennek fratreseivel Miklóssal és Péterrel egynehány somogy megyei birtokos közbenjöttével akként egyezkedett, hogy István a Schakadat nevű birtokot megtartja s ezért Schopának és rokonainak egy Peternye, Kolon és Scheg táján az Ormán folyó mentén fekvő birtokot ad.¹ Miután ezen okmány írója Szakadát és Szeg helyett Scheg-et és Schakadat-ot ír, világos, hogy Schopa sem más mint Szopa s így nem éppen valószínűtlen, hogy e Szopa alatt a későbbi Szopa-család őse lappang. — Zupa Pál fia Miklós 1335-ben mint királyi ember működik a komárom megyei Ete falu ügyében.² 1341 máj. 31-én jelenti a szegszárdi konvent, hogy Miklós, János és czinkostársaik Szakáros István fiai házát rablók módjára kifosztották.³

Szalók. Márk (az okiratban hibásan Máté) fia Loránd fia: Szalóki András 1369-ben a heves megyei Tisza-Szalókból Márk fia Imrének bizonyos leánynegyedet fizet ki.⁴

Szente-Mágócs. Szerzőnek azon állítása, hogy *Inabor* felesége Vaszari-leány, csak hozzávetésen alapszik. Volt ugyan Tolnamegyében egy Vaszari Kompold, de leányát nem ismerjük.

Simon fia Andrásról csak azt tudja, hogy 1320-ban végrendelkezett és ez alkalommal Hatytyas nevű halastavát a bodrogszigeti, másként kereszturi páloskolostornak adományozta. De ő már korábban is szerepel. A hájszentlőrinczi káptalan tanusítja t. i. 1282 szept. 7-én, hogy *Simon fia Kenézmonostori András* a Baranyamegyében fekvő és örökölt birtokát képező

állapítani, hogy az ott említett Konrád Albes unokája; Konrád fia Száki Konrád, ki 1281-ben Csatárt eladja, lehet az Albesi ág nemzetségbeli rokona, de miután kimutattam, hogy *Albes fia Konrád még 1282-ben is él* — a mire az eddigi kutatók figyelmüket ki nem terjesztették — jogosítva vagyunk kimondani, hogy az 1355-ben említett Konrád csak Albes fiával azonos. — 1344-ben különben oly Csatáriak-ra akadunk, kiknek nemzetségét nem ismerjük (Anjoukori okmánytár, IV. k. 441. l. Hazai okmánytár, V. k. 129., 184., 190. l.).

¹ Wenzel, VI. k. 492. l.

² Zichy-okmánytár, I. k. 470. l.

³ Századok 1900. évf. 9. l.

⁴ Fejér, IX/VI. k. 152. l.

Hathias nevű halastavát a dunai szigeten levő kereszturi eremiták priorjának, Istvánnak, azon kikötéssel adja zálogba, hogy ha a zálogösszeget vissza nem fizetné, a halastó a kereszturi zárda tulajdonába átmegy.¹

Az *Alsáni*-ág családi viszonyaira még a következő adatok is szolgálnak.

a) 1353 máj. 4-én a következő felek jelennek meg a pécsi káptalan előtt: 1. néhai Márton bán utódai: a Liskaiak; 2. *Logrét fia István*; 3. a Bór-Kalán nb. Szentszalvatori Simon; 4. a Miskóc nb. Mikolaiak. Logrét fia akkor a valkó megyei Ellesfalva és Vecserkfalva birtokosa.² Tekintettel arra, hogy az Alsáni ág Valkó megyében birtokolt és hogy nála a Logrét (= Lucretius) név divatos, biztosra vehetjük, hogy ezen István is Szentemágócs nb. II. Logrétnek a fia.

b) Bálintról találjuk egyik helyen,³ hogy atyja (János bán) unokaöccse János veszprémi püspöknek. Ez pedig nem más, mint az 1357-ben elhalálozott Dorozsma nb. Garai János püspök.

c) János fia László, Alsáni Bálint bibornok unokaöccse 1389-ben mint a pécsi káptalan tagja esztergomi kanonokká neveztetik ki.⁴

A *szabolcs-zempléni* ágra vonatkozik a következő: Az egri káptalan egy meg nem nevezett évben jelenti III. András királynak, hogy bizonyos László fia Pongrácz Sztancs nevű birtokából a Lasztócson lakó Fábían házába tört és ottan többek között Fábían anyját, Belus comes nővérét találta.⁵ Nem szenvedhet kétséget, hogy itt Belus pataki várnagygyal van dolgunk, a mi annál is valószínűbb, a mennyiben e Belus szintén III. András idejében azt a megbízást nyert, hogy a Pongrácz birtokában, Sztanczon elkövetett garázdálkodásokat megvizsgálja.⁶

Tardos. A vas megyei Köbölkutiak: András fia János, Aty fia János és Pózs fia Miklós IV. Bélának 1268-ban kiállított oklevelét mutatják fel, melynek tartalma, hogy nevezett király Csák nb. István királynéi udvarbíró és Pozsony megye főispánjának a részint a krakói,

¹ Hazai oklevéltár, 94. l.

² Anjoukori okmánytár, VI. k. 67. l.

³ Kollányi, Esztergami kanonokok 51. l.

⁴ Ugyanott 70. l.

⁵ Hazai okmánytár, VII. k. 316. l.

⁶ Ugyanott 309. l. v. ö. Wenzel, XII. k. 631. do. 1298.

NYOMT. ULLMANN JÓZSEF, BUDAPESTEN.

A SIROKAI, FRICSI, HEDRI ÉS BERTHÓTI CSALÁDOK CZIMERE 1456-BÓL.

részint a vasi várhoz tartozó Szuha, Felperesztég és Szajk határában feküdt Neszdény nevű birtokot adományozta.¹ Az összefüggés már most abban keresendő, hogy ezen okmányban Endre fia János mint Neszdénynek keleti szomszédja szerepel.

A *Maróti*-ágbeli Pálról azt mondja szerző, hogy időközben (azaz 1266 és 1272 között) albáni hivatalt viselt. Forrása (Wenzel, VIII. k. 403. l.) azonban csak ezt mondja: «scilicet *Paulum dictum Banum*.» Ha valaki tényleges vagy tiszteletbeli (czimzetes) bán vagy albán volt, akkor az okiratok őt egyenesen, ha Pálnak hívták «Paulus banus» vagy «Paulus vicebanus»-nak nevezik. A «dictus» akkori időben kizárólag a vezeték- vagy melléknévre utalt. Jelen esetben is több mint valószínű, hogy a «dictus» csak annyit jelent, hogy e Pálnak melléknéve «Bán» volt, nem pedig hogy báni hivatalt viselt, — «Bán» különben is, nevezetesen a Divék nemzetségnél mint keresztnév is szerepel és így lehet, hogy a fentebbi «Banum» csak erőltetett tárgyeset.

Tekele. E nemzetségről szóló ismereteinket a következő adattal gyarapíthatjuk: IV. László király a Berzeviczi-család őseinek, Rikolfnak, a sárosmegyei Tárca birtokot adományozván, felhívja a szepesi káptalant, hogy *Thekwle nb. Simon fia Péter* királyi emberrel együttesen a

Fejér, IV/III. k. 437. l.

nevezett birtokot meghatároolja. A káptalan erre 1290 május 28-án jelenti, hogy nevezett királyi emberrel együtt feladatát teljesítette. Tárca szomszédos birtokosai közül vannak: *Bodon fia András, Tekule fiai Tamás és Kede, ezeknek és fivérüknek fiai*.¹ Ezen utóbbiakban a Roskoványi-ág őseire ismerünk és az okmány alapján arra is következtethetünk, hogy Márton 1290-ben már nem élt.

Tétény. Szerzőnek azon állítása, hogy Demeter 1232-ben mint az ország bírása működött, nincsen bebizonyítva. Forrása² csak Csák nb. Demetert nevezi *judex aulæ regiæ*-nek, míg Dézs és Marcell *fratre Demeter* csak általában mint bárók szerepelnek. Nem láttam az okmány eredetijét és így csak hozzávetésnek tekintendő, ha azon véleménynek adok kifejezést, hogy ott nem is Demeter, hanem «*Petro fratre Marcelli*» áll, mert tudjuk, hogy e Péter akkor tényleges országnagy volt.

Both utódaira nézve kiemelendő, hogy egy a baranyamegyei Nyárad határjárásáról szóló okmány 1367-ben azt mondja, hogy *Both fia János fia Miklós és Both* akkor már nem éltek és nyáradvidéki birtokuk Candelator Miklós kezén volt.³

Dr. WERTNER MÓR.

¹ Tört. Tár 1902. évf. 592—594. l.

² Wenzel, VI. k. 506. l.

³ Zichy-okmánytár, III. k. 335. l.

VEGYES.

A Sirokai, Fricsi, Hedri és Berthóti családok czimere 1456-ból.

(Színes czimerképpel.)

Csoma József e folyóirat hasábjain között jeles értekezésében¹ az Aba nemzetség czimerét pecsétek s egyéb czimeres emlékek, főleg azonban Keczer András 1584-dik évi czimerujtó levele alapján következőleg állapítja meg:

«*Veres pajzsban fekete sas, mely csőrében zöld koszorút tart; sisakdísz a pajzsalak növekvőben; takarók: fekete-veres.*»

¹ Turul 1893. évf. 49. köv. 11.

Ezen nemzetségi czimer vizsgálatának anyagát egy újabb adattal egészíthetjük ki az alábbi, irodalmilag eddig nem ismertett czimeres levél képében, melyet az Aba nemzetségből származó *Sirokai* László mislyei prépost¹ és egri kanonok² s az ő érdemeiért fivére János, továbbá szintén Aba nemzetségbeli rokonai: *Fricsi* János és fia László, *Fricsi* Márton, *Hedri* Miklós fiai Péter és Ambrus, s végül *Berthóti*

¹ A Szent Miklós tiszteletére emelt mislyei prépostság alapítója és kegyura az Aba nemzetség volt. Karácsonyi: A magyar nemzetségek. I. 37. l.

² Az Arch. Ért. új f. VIII. k. 405—409. lapjain bemutatott sírköve szerint mint neapolisi püspök s az egri érsek suffraganeusa halt meg.

György és Boldizsár¹ kaptak V. László királytól 1456 február 24-ikén.

Szövege a következő:

Commissio propria domini regis.

Ladislau, dei gracia Hungarie, Bohemie, Dalma-cie, Croacie etc. rex, ac Austrie et Stirie dux, necnon marchio Moravie etc., tibi fideli nostro honorabili domino Ladislao de Syroka preposito ecclesie sancti Nicolai de Mysle ac canonico ecclesie Agriensis salutem graciameque nostram regiam et favorem. A claro lumine throni regie maiestatis velud e sole radii nobilitates legitimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia claritate dependent, ita ut omne nobile generositatis insigne a gremio proveniat regie maiestatis. Sane tum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilime supplicationis instantiam per eos pro tui parte nostre propterea porrecte maiestati, tum etenim consideratis tuis fidelibus serviciis et sinceris complacenciis, quibus tu pro nostri honoris augmento sub locorum et temporum varietate ferventis animi zelo nostre maiestati studuisti, eoque fervencius et diligencius imposterum studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum graciis a nostra celsitudine conspexeris fore insignitos, tibi et per te Johanni de eodem Syroka fratri tuo carnali, item altero Johanni et Ladislao filio eiusdem, ac Martino de Frych, necnon Petro et Ambrosio filiis Nicolai de Hedreh, ac Georgio et Baltasar de Berthold, ipsorumque Johannis de Syroka et alterius Johannis ac Ladislai, item Martini, Petri, Ambrosii, Georgii et Baltasar heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, prout et quemadmodum ipsa arma seu nobilitatis insignia in principio seu capite presencium literarum nostrarum sus appropriatis coloribus arte pictorea figurata sunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis sciencia dedimus et contulimus, imo ex habundanciori plenitudine nostre specialis gracie concedimus et presentibus elargimur, ut vos predictique vestri heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium a modo imposterum ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, anulis et generaliter in quarumcunque rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscunque condicionis, preeminencie, status, gradus vel dignitatis existant, insignitos dici ac veros nobiles no[minari] et teneri volumus ac eciam reputari, gestare, omnibusque et singulis graciis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles militesque et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gavisii, frui et gaudere possitis atque valeatis, de talismodique singularis et specialis nostre gracie antidoto merito exultetis, et tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis vestra de cetero solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos esse conspiciatis et munere graciaram. In cuius rei memoriam firmitatemque

perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas duximus concedendas. Datum Bude in festo beati Mathie apostoli, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto, regnorum autem nostrorum anno Hungarie etc. sextodecimo, Bohemie vero tercio.

A czimer leírását, mely a szövegben nincs meg, a festmény alapján a következőkben adhatjuk: Balra dőlt vörös pajzsban arany lilomos koronából növekvő, balra fordult, arany csőrű, kiöltött vörös nyelvű és kiterjesztett szárnyú fekete sas; az ezüstszinű csőrűsasak disze ugyanaz; takarók: fekete-sárga.

A stilus teljesen megegyezik az azon időben kelt armalisokéval, s a festmény sem mutat eltérést az egykori czimerek modorától; heraldikai szempontból nem kifogásolható, legfeljebb az szokatlan, hogy a festő a takarók sárga színét a sas csőre s a korona arany színétől megkülönböztette, s hogy a vörös pajzsot ugyanolyan színű háttérbe festette.

A jó karban lévő oklevelet, melyről zöld-fehér-lila selyem zsinóron függ a szokásos titkos királyi pecsét, a Berthóti-család levéltára őrizte meg, mely leányágon a báró Ghillány-családra szállt, s tulajdonosának, báró Ghillány Imrének ajándékából napjainkban az Országos Levéltárba került.

Lássuk ezek után, minő tanulságot vonhatunk le ezen újabb adatból az Aba nemzetség czimerére nézve?

A szöveg nem árulja ugyan el, hogy a király a nemzetség régi czimerét adományozza renovatóképen, miként azt Keczer Andrásnak Csoma által idézett 1584-diki armalisában olvassuk;¹ azonban, úgy vélem, nem lehet kétség az iránt, hogy e czimernek az Aba nemzetség tagjai által használt czimerekkel lényegben való megegyezése nem a véletlen műve, hanem Sirokai László és rokonai egyenesen azt a czimert kérték a királytól, melyet addig is használtak, s melyhez mint régi czimerükhöz ragaszkodtak; úgy hogy nem helytelen nyomokon járunk, ha ezen armalisból kellő óvatossággal az Aba nemzetség czimerére következtetünk.

Az 1456-diki czimer lényege ugyanaz, mint a Csoma által rekonstruált Aba-czimeré: Vörös pajzsban fekete sas, sisakdisz a pajzsalak növekvően. A részletekre nézve azonban már eltér egymástól a két czimer; amannál ugyanis a sas mind a pajzsban, mind a sisakon arany leveles koronából növekvően emelkedik ki, holott emennél a pajzsbeli sas egész alak, s a korona egyáltalán hiányzik; viszont azonban a sas — mind a pajzsban, mind a sisakon — csőrében koszo-

¹ A nevezett családoknak az Aba nemzetségből való leszármazására nézve v. ö. Karácsonyi i. m. I. 17. l.

¹ Turul 1893. évf. 51. l.

rút tart, a mit az 1456-diki armalisban nem látunk.

Hogy az Aba nemzetségből származó egyéb családok is használták czimerükben a sason kívül — bár különbözőképen alkalmazva — a koronát, arra nézve Csoma József több adatot sorol fel, így: Athinai István 1389-diki sisakpecsétjén növekvő koronás sas, nánai Kompolti Istvánén — 1424-ből — koronás csórsisakból növekvő sas látható, Gagyi László 1382-diki sirkövén s Gagyi-Báthori László 1555-diki pecsétjén pedig a korona a sas jobb szárnyára van illesztve. Csoma mindazonáltal nem tekinti a koronát a nemzetségi czimer alkatrészének, s valószínűnek tartja, hogy «ezen közös czimertörést használó ágak közös törzsből származnak, s a korona valamely királyi kitüntetés (királyi kincstárnoki jelvény?) emléke czimerükben.»

A fenmaradt adatok csekély száma folytán e kérdés megnyugtató módon el nem dönthető; de ha nem tagadjuk is a fenti vélemény valószínűségét, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a mennyire a rendelkezésünkre álló adatokból megítélhetjük, a korona használata az Aba nemzetségből eredő családok czimereiben csaknem általános,¹ továbbá, hogy a közös ágból eredő Sirokaiak-, Fricsiek-, Hedriek- és Berthótiakon, s az egymással szintén közeli rokon Gagyi- és Gagyi-Báthoriakon kívül az Athinaiak, nánai Kompoltiak és Keczerak az Aba nemzetségnek mindmennyi külön, a XIII. század második felében egymástól már elváltan jelentkező ágához tartoznak, melyeknek közös törzse ismeretlen, s ennél fogva a czimertörés keltét meglehetősen korai időre kelne tennünk.

Feltűnő, hogy a sas csőrében a koszorút, illetőleg gyűrűt, mely — mint Csoma összeállításából látjuk — Athinai István idézett 1389-diki pecsétjén, Gagyi László 1382-diki sirkövén, Keczer András 1584-diki armalisában s a Vendégziek által jelenleg használt czimerben meg van, az 1456-diki czimeres levélben nem találjuk. Hogy a fenmaradt czimeres pecsétek egyikében vagy másikában szintén hiányzik a koszorú vagy gyűrű, annak különös jelentőséget nem tulajdonítunk, minthogy azt némely esetben a véső kellő ügyességének vagy pontosságának hiánya is okozhatta; az 1456-diki gondosan kidolgozott czimerről azonban feltételezhetjük,

¹ Keczer András 1584-diki armálisa, melyben a király neki ősi czimerét (arma sive insignia tua antiqua, ujra adományozza, a koronáról hallgat ugyan; azonban — mint Csoma közli — Keczer Andrásnak a keczer-pekléni kastély homlokzatán látható, kőbe vésett, XVII. századi czimerében meg van a korona a sas hat szárnyán, s a Keczer-család 1631-diki bővített czimerében (Wagner. Dipl. com. Sarossiensis 443. l.) megtaláljuk azt a sas bal szárnyára illesztve.

hogy az úgy van megfestve, a mint azt Sirokai László és coimpetrator rokonai tényleg használták, vagyis koszorú nélkül.

Ebből ugyan még nem következik, hogy a koszorú vagy gyűrű az ősi Aba-czimerben sem volt meg; feltehető u. is, hogy a nemzetség valamely ága később mellőzte azt; véleményem szerint azonban elegendő e körülmény arra, hogy következtetésünkben óvatosak legyünk, s az eddigi adatokra támaszkodva az Aba nemzetség kétségtelen czimere gyanánt csak azt fogadjuk el, a mit már Csoma József bebizonyított s ezen újabb adat is megerősít, t. i. hogy a nemzetség czimere: *Vörös pajzsban fekete sas; sisakdísz a pajzsalak növekvőben.*

A mi végül a sisaktakarókat illeti, ezek színét — mint láttuk — Csoma *fekete-vörös*-ben állapítja meg. Nézetét, ha jól értjük szavait, egyedül az 1584-diki Keczer-armalisra alapítja, melynek idevágó szövegét egyébiránt nem közli. Részünkről nem tartjuk ezen XVI. századi egyetlen adatot elégségesnek, hogy abból az Aba nemzetségi czimer sisaktakaróinak színére kellő biztonsággal következtethessünk, és pedig annál kevésbbé, mert az 1456-diki, tehát jóval régibb keletű armalisban a takarók színe a fentitől elüt, t. i. *fekete-sárga*. Vajjon volt-e egyáltalán a sisaktakarók színére nézve az Aba nemzetséghez tartozó családoknál egyforma gyakorlat, s ha igen, minő volt az, nézetünk szerint továbbra is nyílt kérdés marad.

Dr. DÖRY FERENCZ.

Mártonfalvi György czimerlevele 1666-ból.

(Egy czimerképpel.)

A debreczeni collegium egyik leghíresebb igazgató tanárának, Mártonfalvi Györgynek, Apafitól adományozott, eddig ismeretlen lap-pangott czimeres nemeslevelét mutatjuk be a Turul olvasóinak, a mely nem csak azért méltó a figyelemre, mert a ritkábban előforduló arczképes czimerek közül való, hanem érdekes az adományos személyénél fogva is.

Hosszu volna elmondani, ki volt Mártonfalvi György s mit köszönhet e tevékeny tudós tanárnak a debreczeni collegium. Csak röviden említem, hogy Váradnak török kézre jutása után az ottani collegium diákságának a vár vitézi védelmében el nem esett részét az ifju Mártonfalvi vezette át Debreczenbe. Az ő működésével új korszaka nyílt meg a debreczeni főiskola történetének. Mártonfalvi míg tudományosságban és irodalmi munkásságban nála nem kisebb tanártársaival, Szilágyi Tönkö Mártonnal és Lisznyai Pállal együtt a collegium színvonalát magasra emelte, másfelől az ő lankadatlan buzgalma úgy Debre-

czen város tanácsát, polgárait, mint a protestáns Erdély főurait, különösen a hitbuzgó kálvinista fejedelmet, Apafi őnagyságát megmegújuló bősséges anyagi támogatásra indította.

Apafi azon kívül, hogy Mártonfalvinak a debreczeni tanácstól kapott tisztességes fizetését évente háromezer kősóval javította meg, (a diákságnak pedig örök alapítványul 2000 kősó járadékot rendelt), nemességgel is kitüntette az ő kedves debreczeni rektor-professzorát, a ki gyermekkorától fogva sok nehéz küzdelmek árán vergődött fel, a míg szorgalma, tudása, tiszta erkölce és erényei által külföldi akadémiákon a szent theologia doctoratusságát elnyerte s elébb a váradi, most pedig a debreczeni collegium rektori tisztére magát érdemessé tette.

A czimeres nemeslevél 1666 február 2-dikán kelt Fogaras várában s Mártonfalvi Tooth György, nemkülönben felesége Nagy Katalin, fiok Zsigmond, leányuk Erzsébet s ezek törvényes utódaik javára adatott ki.

A czimer rövid leírása ez: kék mezőben gondolkozni látszó ember mellképe, palástosan, fedett fővel, bal kezével könyvet tartva maga előtt, jobbájában író toll. Zárt sisak felett gyémántos, gyöngyös királyi korona. Takarók vörös-fehér és kék-sárga.

A czimerkép javakorbeli, 30 év körül járó férfit ábrázol. Valószínű, hogy az udvari festő épen magát tiszteletes Mártonfalvi rektor-professzor urat festette bele a czimerbe.

Mielőtt az armalis szövegét közölném, néhány adatot említek föl még e kitűnő férfiú családi körülményeire vonatkozólag. Ez adatok egy részét Debreczen városa levéltárában találtam

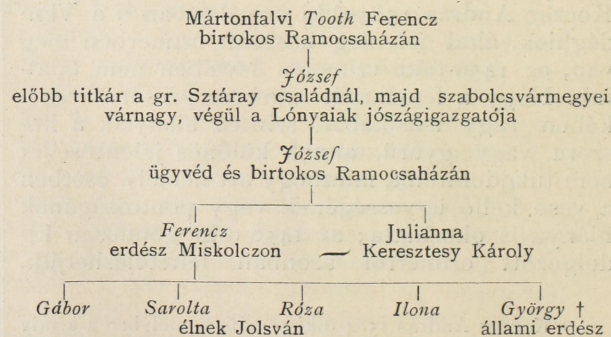
feljegyezve, más részét Mártonfalvinak Debreczenben élő nő-utódjától kaptam. Az elébbiekért kezeskedem; az utóbbiakért, okmányok hiányában, nem vállalhatok felelősséget.

Mártonfalvi György feleségét Nagy Katát, másként Csapó Katának is hívták. E kettős néven emliti jegyzőkönyvünk, midőn ő és férje 1674-ben 972 magyar frton megveszik Galgóczy Pál csapó-utczai derék kőházát, melyhez Mártonfalvinénak bizonyos Tóth Istvánné nevű asszonnyal együtt vérségi joga volt.¹ Ez a Galgóczy Pál pedig igen nagy valószínűség szerint fia, még inkább unokája annak az irodalomtörténetből is ösmert Galgóczy István, elébb pataki diák, majd debreczeni polgárnak, a ki az 1651-ben nemességre emelt sajó-galgóczy Galgóczy családnak alapítója volt. (V. ö. Századok 1897. 462. l.) Ugyanennek István nevű fiát (Stephanus Galgóczy junior) 1658-ban senátorrá, 1663-ban eskütt bíróvá választották a debreczeniek.

Többször említett Nagy, másként Csapó Kata 1681 április 23-dikán özvegségre jutván, ismét férjhez ment Lisznyai Pál professzorhoz. Az 1674-ben szerzett csapó-utczai ház 1713-ig maradt Mártonfalviék kezén. Ekkor György rektornak a fia, Samuel szoboszlai predikátor, a ki 1666 után születetett, a már romladozásnak indult apai és anyai örökséget 513 frton elidegenítette. Az eladásról bejegyzett fasioban Mártonfalvi Sámuel azt mondja, hogy leánytestvéreit édesanyja mindenképen kiházasította és elégitette. Zsigmond nevű bátyja fölül nem tesz említést.

Ennyi, a mit Mártonfalvi György családjáról okiratilag kimutatni tudok.

Özvegy Keresztesi Károlyné, M. Tooth Julianna asszony, fia utján, a ki Debreczen város könyvnyomdájában helyettes ügyvezető, az alábbi házagos nemzedékrendet volt szives velem közölni:

Az itt következő armalist a fentebb közölt családfán említett Mártonfalvi Tooth Sarolta örzi.

¹ L. Mártonfalvi György debreczeni háza cz. cik-kemet a Debreczen 1902 június 25-diki számában.

Nos Michael Apafi, dei gratia princeps Transsylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Sicularum comes etc, memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum in hac vita multiplices varique sint rerum humanarum status, diversa ingenia, diversae hominum voluntates atque conditiones, adeo ut vix paucissima mortalium pars uno eodemque conditionis statu frui possit, aliis enim divinae bonitatis munificentia clarissimarum virtutum dona, amplaue earum praemia, aliis in tenui fortuna dotes quasdam naturae largita est, quibus ut plerumque prodesse et sui status conditionem tueri possint, ideo clarissimi illi reges et principes singulari prudentia usi, benignitatis et munificentiae suae specimina iuxta varias actiones largiri consuevere, in hoc supremi illius rerum moderatoris, cuius in terris vices gerunt, exemplum secuti, qui nullos suae bonitatis libertate privare solitus, omnibus aequae gratiarum dona impertiri dignatur. Unde nos quoque laudatissimorum principum vestigia secuti, illud nobis agendum semper existimavimus, ut perennem nominis memoriam cum grata in omnem posteritatem recordatione tueri, et erga omnes benignitatis nostrae signa demonstrare possimus. Ideo consideratis virtutibus clarissimi viri Georgii *Tooth Martonfalvi*, qui relictis sedibus patriis tenera adhuc in aetate alienas delapsus in oras multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit, et dum nullam virtutis viam esse inviam praesentisceret, quanto magis difficile emergere experiretur eos, quorum virtutibus obstat res angusta, domitanto contra rerum suarum asperitates audentior ivisse perhibetur, ita ut superioribus annis in exteris profectus academias, indefessa solertia, vita, moribusque suis vere piis et eruditione multis vigiliis acquisita doctoratum sanctae theologiae sibi obtinuerit, unde redux primum Varadini, post vero Debrecini fundatorum celeberrimorum collegiorum rectoratum meruit, quo munere memoratos apud Debreczenienses non sine laude ad praesens etiam fungitur. Eundem igitur *Georgium Martonfalvi* ac per cum *Catherinam Nagy* consortem ac *Sigismundum* filium et *Elisabetham* filiam iam natos in coetum et numerum verorum, natorum, indubitatorum insignitorumque regni nostri Transsylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum nobilium annumerandos, aggregandos, cooptandos et adscribendos esse duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et adscribimus praesentium per vigorem, decernentes expresse, ut a modo deinceps successivis semper temperibus iidem *Georgius Martonfalvi* ac *Catherina Nagy* consors eius, *Sigismundus* filius et *Elisabetha* filia haeredesque et posteritates ipsorum utriusque sexus universi, pro veris, natis, indubitatis insignitisque nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem huiusmodi verae et perfectae nobilitatis eorum haec arma sive nobilitatis insignia: scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, in cuius campo, sive area homo quidam dimidius palliatus, capite velato, crinitus, quasi meditabundus et scribenti similis emergere, manuum sinistra librum quandam coram se, dextra vero calamum scriptorium tenere conspicitur, supra scutum galea militaris clausa est posita, quam contegit diadema regium gemmis atque unionibus decenter exornatum, ex cono vero galeae teniae sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utraesque oras sive margines ipsius

scuti pulcherrime ambiunt et exornant, prout haec omnia in capite sive principio praesentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur, animo deliberato et certa scientia liberalitateque nostra principali praefatis *Georgio Martonfalvi* ac *Catherinae Nagy* consorti, *Sigismundo* filio et *Elisabethae* filiae, heredibusque et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis gratiose dedimus, donavimus et contulimus, annuentes et concedentes, ut ipsi praescripta arma sive nobilitatis insignia more aliorum verorum, natorum, indubitatorum insignitorumque nobilium armis utentium ubique in praeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, aulæis, anulis, clypeis, tentoriis, domibus, sepulchris, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub verae et perfectae nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis cuiuscunque status, conditionis, gradus, honoris, ordinis, officii, dignitatis, praeminentiaeque et functionis homines existant, insignitos dici, teneri, nominari et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et praerogativis, quibus coeteri veri, nati, indubitati insignitique regni nostri Transsylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum nobiles et militares homines quomodocunque de iure et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas memoratis *Georgio Martonfalvi* ac *Catherinae Nagy* consorti, *Sigismundo* filio et *Elisabethae* filiae, haeredibusque et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in arce nostra Fogaras, die secundo mensis Februarii. anno domini millesimo sexcentesimo sexagesimo sexto || Michael Apafi. Joannes Betlen cancellarius mpr. Franciscus Lugasi secretarius mpr.

A szokott helyen rávezetve a publikálás ideje és helye: kihirdettetett a három erdélyi nemzet és a kapcsolt részek mágnásainak és nemeseinek Fogaras városában 1666 február 23-dikán tartott országgyűlésében.

(Eredeti, ép hártján. A függőpecsét a fölerősítés helyével együtt ki van metszve.)

ZOLTAI LAJOS.

Néhány oklevélről.

I. Egy oklevél-hamisítvány?

Dr. Karácsonyi János páratlan szorgalommal és tudással állítá össze a hamis, hibás-keltű és keltezetlen oklevelek jegyzékét 1400-ig. Ezen jegyzék 30—31. lapjain a 160. szám alatt hamisítványnak tünteti fel IV. László király egy 1285-iki oklevelét, melyben Vitézmező falu átadását a Szinnyey család számára megerősíti és

Vitézmező határait leírja.¹ Ezen állítását következőképen okolja meg:

«Tamás váci püspököt alkancellárnak írja, pedig rég kancellár volt. Aba Amadét nádorrá teszi, pedig csak 1288-ban lett azzá. Különben is a Szinnyeji család csak 1288-ban kapta Vitézmezőt. V. ö. Hazai okmánytár VIII. k. 263. l.»

Ha ezen egyelőre gyanus-oklevél tartalmának tárgyát összehasonlítjuk a Hazai okmánytár VIII. k. 263. lapján, 211. szám alatt közölt hiteles levél tartalmával, azt találjuk, hogy a tartalom maga mindenben egyezik. Aba nb. Bodony ispán fia Dénes István rokonainak: Aba fia Miklós fia Lászlónak, György fia Péternek, György fia Bodony ispánnak — szintén Aba nembelieknek — engedelmével és a szomszédok beleegyezésével Vitézmezőt átadja Merse ispán fiának, Benedeknek, e Benedek anyja — említett Dénes ispán édes nővére — leánynegyede fejében. A különbség a két okmány között csak az, hogy az (állítólag) gyanus oklevél a rokonok között még Amadé nádort és Gecerunust (= ? Etre, vagy Gereven?) is felsorolja, Aba fia Miklós fia László helyett pedig Aba fia Miklóst említi.

De mivel a Fejér-féle kiadásban IV. László király XVI. uralkodási évében kelt az oklevél, az időrendi nehézségek is eltűnnének, mert ekkor 1285 íráshiba 1288 helyett. Ismerve IV. László kancelláriájának hanyagságát, rendtelenségét, ez nem is valami rendkívüli dolog volna, mint a cancellarius elvétele vice-cancellariussá sem. Aba fia Miklós 1290 előtt halván meg,² ez sem képezhetne komoly akadályt, mert hiszen 1288-ban még élhetett. Ezen körülmények mind az okmány hitelessége mellett szólnak.

Valószínű tehát, hogy a Hazai okmánytár közlője, Pesty Frigyes, a hibás 1285-iki évszám által félrevezetve, írta vagy olvasta IV. Lászlónak XIII. uralkodási évét, a kettő (XIII—XVI.) különben is könnyen összetéveszthető lévén.

Mindaddig, míg az oklevél gyanus voltát súlyosabb érvekkel bebizonyítani nem lehet, a tárgyi egyezés s a Fejér-féle közlés XVI. uralkodási éve alapján az okmányt hitelesnek kell tartanunk, de 1288-iki kelettel. Ha nem, úgy hamis III. András király 1296. szept. 20-iki kiváltságlevele³ is.

II. Hibáskeltű oklevelek.

Hibáskeltű Karácsonyi szerint⁴ egy Fejérenél VI/2 32—33. lapjain közölt oklevél, melyben III. András király Badini Miklóst a várjobbágy

¹ Fejér, VI/2 43—44. Hazai okmánytár, VIII. k. 246—47. l.

² Karácsonyi, Magyar nemzets. I. k. 13. l.

³ Fejér, VI/2 42—41. l.

⁴ Id. h., 68—69. l. 167. sz.

fiuk sorába emeli. Az oklevél állítólag 1296-ban kelt, de Tivadar fejevári prépost jegyzi alá, ki már 1295. ápr. 28-ikán fejevári prépost és választott győri püspök s ki 1295. jun. 1-től kezdve állandóan mint győri püspök szignál.⁵ Ezért is Karácsonyi szerint 1290—95. között kelt.²

De ezen oklevéllel két más oklevél is függ össze, miért is ezek is hibáskeltűek. Az egyik Demeter zólyomi ispán állítólag 1295. okt. 28-án kelt levele,³ melyre már III. András király idézett oklevele hivatkozik. Ez oklevél tehát 1290—94 között, október 28-án kelt. Ugyanezen okból nem tehető 1295-re III. András királynak egy évnélküli, de augusztus elsején, Péterváradról datált oklevele⁴ sem, melynek alapján később Demeter ispán oklevelét kiállítá. Ám ez az oklevél sem 1290-ben,⁵ sem 1291-ben⁶ nem kelhetett, tehát még pontosabban 1292—94-re határozhatjuk a dátumot. *Most már a három okmány sorrendje a következő:*

1. 1292—94 között. Pétervárad, augusztus 1. (= VI/1. 345.)

2. 1292—94 között. Zólyom, október 28. (= VI/1. 346.)

3. 1292—94 között, de 2. után kelve (= VI/2 32—33.)

Mind a három okmány egy évben kelt; ha meg tudnók határozni, melyik évben tartózkodott III. András király Péterváradon aug. 1-én, úgy e három okmány dátumát egész pontosan megállapíthatnók.

III. Egy keltezetlen oklevél.

Fejérenél találunk egy oklevelet többször közölve, melyben III. András király Ubul fia Mihálynak és fainak megparancsolja, hogy Baranka várát őrizzék meg. Ezen oklevél kétszer kelet nélkül,⁷ egyszer⁸ 1296-iki kelettel található, de az 1296-ik év csak önkényesen iratott az oklevélhez, mint azt a másik két közlés bizonyítja.

De ez oklevél nem is kelhetett 1296-ban; mert ha az oklevél tartalmát vizsgáljuk, a következő eredményhez jutunk. III. András kiemeli, hogy minő királyi jóindulattal és kegygyel viseltetik ő Mihály és fiai iránt. Már pedig ezt 1296-ban III. András nem írhatja; az a III. András, ki 1291. jan. 5-én Bihar-, Szabolcs- és Krasznamegyék közgyűlésén Mihály

¹ Fejérpataky, Királyi kancellária, 143. l.

² Id. h., 68—69. l. 167. sz.

³ Fejér, VI/1 346.

⁴ Fejér, VI/1 345.

⁵ Lásd Pauler II. k. 415. l.

⁶ Lásd Pauler II. k. 427—28. l.

⁷ Fejér, III/2 458. — VI/1 201.

⁸ Fejér, VI/2 23.

fia Istvánt nyilvános gonosztevőnek nyilvánítja s bárkit felhatalmaz, hogy Istvánt elfoghassa és megölhesse,¹ kihez 1295-ben Mihály fiai István és Pál érdekében a budai polgárok folyamodnak és kegyelmet kérnek számokra.² 1298-ban István a budai országgyűlésen kéri a királyt, tartson vizsgálatot, kérdezze meg a tisztántuliakat, bántott-e ő valakit magánbosszúból? A vizsgálat István javára ütött ki.³

Ezt tudva, ezen tényeket szem előtt tartva, az oklevél keltét 1291. jan. 5. előttré kell tenünk — tehát *pontosan 1290. okt. 17-re*. Lássuk, egyezik-e ez III. András 1290-iki itinerariumával? III. András 1290. őszén Zólyomból Abaujba s onnét Szepesbe ment.⁴ Szept. 22—26-án Zólyom közelében tartózkodik;⁵ Szepesben ugyanakkor járhatott, mikor Ladomér érsek, tehát nov. 29-ike körül.⁶ Ezek szerint abauji tartózkodása szept. 26—nov. 29. közé esik. S hol keltezi a kérdéses oklevelet? Okt. 17-iken Szina mellett, tehát Abaujban. *Az 1290-iki kelet megdönthetlen.*

Érdekes történelmi adatokat állapíthatunk meg e csekélységből. Bályok-Semjén nb. Mihály és fiai a mily hiven szolgálták IV. Lászlót, oly hűséggel csatlakoztak III. Andrásnak is. A barankai vár őrzése pedig nem függhet össze más eseménnyel, mint ál-András 1290-iki betörésével. Részt vettek tehát Baksa Simon fia György vállalatában, melylyel ál-Andrást az országból kiűzte. Megbízhatóbb emberekre nem is bízhatta volna III. András e várat. Midőn később III. András a felvidékről a Tiszántulra ment, István is csatlakozott hozzá. De a váradi közgyűlés Istvánt, testvéreit földönfutókká tette, megbecstelenítette. A királyi jóindulat, kegy nem sokáig tartott, de nem is tarthatott, mert a Bályok-Semjén nemzetség e korban élt tagjai a magyar köznemesség mintaképei; éppen ezért ellenségeik az oligarkhák (Aba Amadé, Barsa Kopasz). A mérleg minden önfeláldozó hűségük mellett sem billenhetett javokra, mert a király érdeke első sorban ez oligarkhák jóindulatát követelte!

III. András itinerariuma is bővül ez adattal: 1290. okt. 17-én Szina mellett (Abaujm.) tartózkodott.
Ifj. KÁLLAY UBUL.

Az Aba nemzetség lőrinczi ágának nemzetségrendje.

A Turul 1901-ik évfolyamának 198-ik lapján bebizonyítottam, hogy az Aba nb. Atyinayak a

¹ Zichy oktár, I. 100.

² Fejér, VI/1 368.

³ Hazai okmánytár, VII. k. 276., 277., 308. l.

⁴ Pauler, II. k. 419. l.

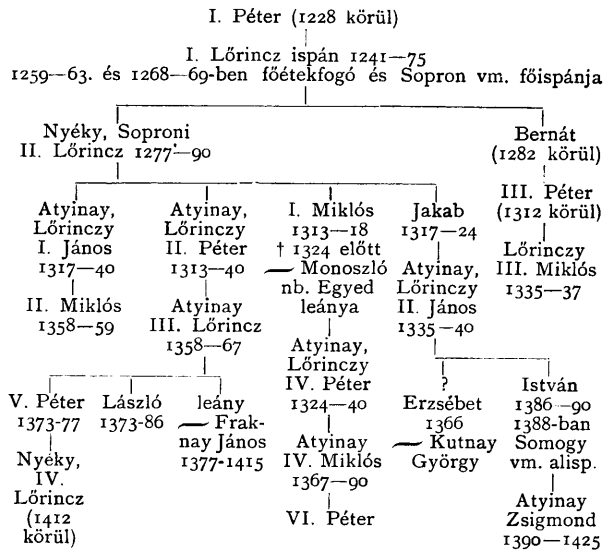
⁵ Knauz, II. k. 271., 272. l.

⁶ Knauz, II. 273.

lőrinczi ághoz tartoznak. Ezen állításom helyességét a «Magyar Nemzetségek» nagynevű szerzője, dr. Karácsonyi János is elismerte (magánlevelében). — De a filiációt, úgy vélem, hibásan állapítottam meg. Ha az időrendet pontosabban szem előtt tartjuk, valószínűbb, hogy Bernát I. Lőrincz fia volt, mit azon érv is támogat, hogy az adácsi és atyinaí ágak közös ősi birtoka a «Lőrinczi» nevet viselte valószínűleg I. Lőrincz után.

Az Atyinay-ak nemzedékrendjét Vertner Mór¹ és Karácsonyi János² közölték. Vertner Mór összeállítása hibás, Karácsonyi pedig csak az 1350-ig terjedő adatokat vehette figyelembe.

A Turul 1892-ik évfolyamának 64—68., 186—87. lapjain, 1901-ik évfolyamának 198-ik lapján közöltek, továbbá Karácsonyi műve³ alapján az Atyinay-ak első teljesebb (habár valószínűleg még most sem teljes) leszármazása a következőképen alakul:

E nemzedékrendhez még csak azt kell megjegyezni, hogy Erzsébet, Kutnay Györgyné, lehetne I. János leánya is.

KÁLLAY UBUL.

Dolhay Szaniszló és Thelegdy István pecsétjei.

Bár elkésve, kötelességemnek tartom helyreigazítani egy tévedést, mely e folyóiratban közölt: «A rangjelző koronák» (1900. évfolyam 103. lap) — című cikkembe csuszott bele.

«A magyar nemességnél a pajzs-korona

¹ Turul 1892. 64—68. l.

² Magyar nemz. I. k. 5.

³ Ugyanott.

szórványosan már a XV. században jelentkezik, és pedig nem, mint várhatnánk, a hatalmas nagy dinaszták, a Perényiek, a Szentgyörgyi és Bazini grófok stb. címerében. A pajzsot korona fedi Dolhay Szaniszló mármarosai alispán 1415. évi magyar köriratu pecsétjén (Turul, 1895. évf. 131. lap) és Thelegdy István erdélyi alvajda 1490. évi pecsétjén (Turul, 1896. évf. 178. lap).

A Turulban közölt rajz szerint, Dolhay Szaniszló pecsétjén a pajzs felett öt fleuron, korona levél látható, és ez adott alkalmat a tévedésre. Csoma József ur a cikk megjelenése után szíves volt nekem megküldeni e pecsét fényképét, melyért hálás köszönetemet e helyen újból kifejezem. A pecsét néhai Szilágyi István, a mára-

marosszigeti főgimnázium igazgatója birtokában volt. A fényképnek velem közölt másából láttam, hogy az öt fleuron hiányzik, és a helyüket elfoglaló motívum koronának nem igen ismerhető fel.

Ez felébresztette bennem a gyanút a másik adat hitelessége ellen is, és utána jártam a dolognak, megvizsgálván Thelegdy Istvánnak az Országos Levéltárban őrzött, a Pecsétmutatóban felsorolt összes pecsétjeit: ezeken pedig a pajzs felett nem koronát, hanem a tulajdonos nevének kezdőbetűit találtam.

Igy tehát a téves adatokból folyó következtetés is természetesen elmarad.

GHYCY PÁL

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1903. évi június hó 25-én rendkívüli ülést tartott, melyen *Fejérpataky László* másodelnök elnökle alatt *Barabás Samu*, *Boncz Ödön*, *Emich Gusztáv*, *Éble Gábor*, *Illéssy János*, *Kollányi Ferencz*, *Makay Dezső*, *Nagy Gyula*, *Pauler Gyula*, *Pettkó Béla*, ifj. *Reissig Ede*, id. *Szinnyei József*, *Varjú Elemér* ig.-vál. tagok, *Schönherr Gyula* titkár, *Aldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Elnök az ülést megnyitva előadta, hogy a mai rk. választmányi ülés összehívása az április havi rendes vál. ülés határozata alapján történt, a Magyar Nemzeti Zsebkönyv egyik szerkesztője, *Illéssy János* ur lemondása folytán megüresedett szerkesztői állás betöltése céljából.

Az alapszabályok 25. §-a értelmében elrendelt titkos szavazás utján beadott szavazatok felsorolotván, a beadott 15 szavazat közül, valamennyi *Pettkó Béla* vál. tagra esett és így *Pettkó Béla* a szerkesztői állásra megválasztott.

Pettkó Béla a reá esett választást megköszönve elfogadta azzal az ígérettel, hogy a Magyar Nemzeti Zsebkönyv ügyeit tőle telhetőleg igyekezni fog előmozdítani.

Illéssy János és *Barabás Samu* előterjesztették a f. évi április 30-ikán tartott ig.-vál. ülés felkérésé folytán a Magyar Nemzeti Zsebkönyv szerkesztőségéhez eddig beérkezett anyag felülvizsgálásáról szóló jelentésüket, mellékelve azon családok névsorát, melyek a Nemes családok I. kötetébe felveendőek volnának és azokét, melyeket a szerkesztőség kiegészítésül felhasználhat.

A jelentés és a két névjegyzék felolvastatván,

Boncz Ödön szóvá tette, hogy a névsorból saját családjának neve kimaradt, holott ő annak idején a kitöltött kérdőívet kellő időben beküldötte. Mire ifj. *Reissig Ede* szerkesztő felvilágosításul előadta, hogy a Boncz-család neve csak tévedésből maradt ki és az az I. kötetbe okvetetlen fel fog vétetni.

Pauler Gyula az előterjesztett névsor kapcsán kérdést intézett a szerkesztőséghez, vajjon az egyes családoknál az előnevek is kitétetnek-e, miután a felolvasott névsorban számos előnévvel bíró családnál az előnév kimaradt. *Fejérpataky László* és *Illéssy János* erre kijelentették, hogy a mennyiben a családok előnévvel bírnak, ez a munkában okvetlenül ki lesz tüntetve és a névsor összeállításánál az előnevek a családnevek egy részénél csak elnézésből maradtak el.

Nagy Gyula kérdést tett az iránt, vajjon bizonyos kétséges dolgok, pl. a Szemere-családnál a «de genere Huba» jelzés, mely történelmileg nem tekinthető minden kétséget kizáróan hitelesnek, fel lesznek-e tüntetve vagy nem? *Fejérpataky László*, *Pauler Gyula* és mások hozzászólása után kimondott, hogy ily esetekben követendő eljárást a Magyar Nemzeti Zsebkönyv szerkesztőinek lesz feladatuk megállapítani.

Barabás Samu megjegyezte, hogy a Zsebkönyv I. kötetében aránylag nagyon gyéren lesz az erdélyi nemesség képviselve; fölkérendőnek tartja a szerkesztőséget, hogy még egynehány erdélyi családot vegyen fel a jegyzékbe.

Ifj. *Reissig Ede* szerkesztő erre azt a felvilágosítást adta, hogy az erdélyi nemesi családok is fel lettek szólítva a kérdőívek beküldésére, de a felszólításnak csak kevesen tettek eleget. Megjegyezte különben, hogy néhány erdélyi család, így pl. a Zegh és Sándor családok az adatok beküldését kilátásba he-

lyezték, és így ezek még az I. kötetben helyt fognak nyerni.

A kérdés ily részletes megvitatása után az igazgató-választmány *Illéssy János* és *Barabás Samu* ig.-vál. tagok jelentését tudomásul vette és a Nemes-családok I. kötetébe felveendő családok jegyzékét a szerkesztés alapjául elfogadta.

A jegyzőkönyv hitelesítésére *Pettkó Béla* és ifj. *Reissig Ede* ig.-vál. tagok kéretvén fel, ezzel az ülés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1903 szeptember 30-ikán tartotta meg rendes őszi ülését, melyen *Fejérpataky László* másodelnök elnöklete alatt *Barabás Samu*, id. *Daniel Gábor*, *Illéssy János*, *herczeg Odescalchi Arthur*, *Pettkó Béla*, ifj. *Reissig Ede*, id. *Szinnyei József*, *Thaly Kálmán*, *Varjú Elemér*, ig.-vál. tagok, *Schönherr Gyula* titkár, *Aldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Elnök az ülést megnyitva s a nyári szünet letele után első ízben összeült igazgató-választmány megjelent tagjait üdvözölve, napirend előtt bejelentette a nagy veszteséget, mely *Pauler Gyula* és ifj. *Kubinyi Ferencz* elhunytával az igazgató-választmányt érte és hosszabb beszédben méltatta az elhunytaknak a társaság körül szerzett érdemeit. Indítványára az igazgató-választmány elhatározta, hogy a súlyos veszteség felett érzett fájdalomnak jegyzőkönyvileg és az elhunytak családjaihoz intézendő részvétiratban ad kifejezést, néhai *Pauler Gyula* felett a társaság legközelebbi nagygyűlésén emlékbeszédet fog mondani, s úgy az ő, mint ifj. *Kubinyi Ferencz* emlékezetét a Turul legközelebbi füzetében közzéteendő nekrológban rendelte megörökíteni.

Aldásy Antal jegyző felolvasta *dr. Tóth-Szabó Pálnak* «A jászói konvent mint hiteles hely a középkorban» című értekezését, mely a Turulban fog közzététetni.

A folyó ügyek élén a társaság évdíjas tagjaivá a folyó 1903. évtől kezdődőleg megválasztott *dr. Tóth-Szabó Pál* premontrei főgymn. tanár Nagyváradon (aj. a jegyző) és *dr. Borzovai Nagy Ottó* megyei aljegyző Szolnokon, (aj. *Pettkó Béla*).

Ifj. *Reissig Ede* ig.-vál. tag, mint a Magyar Nemzeti Zsebkönyv egyik szerkesztője írásban és élszóval jelentést tett a szerkesztési munkálatok eddigi eredményei felől s arra való tekintettel, hogy az I. kötet kézírata remélhetőleg a jövő év elején sajtó alá lesz adható, indítványozta, hogy az előfizetési felhívás és a gyűjtőívek ez évi október hó folyamán küldessenek szét.

Pettkó Béla ig.-vál. tag, a Zsebkönyv történeti részének szerkesztője, bár a szerkesztőtársa által benyuj-

tott jelentést és indítványt aláírta, indítatva érezte magát annak kijelentésére, hogy nem hiszi, miként a nemesi családok történeti részének egy kötetet kitevő anyagával a jelzett időre el tudjon készülni, tehát az előfizetési felhívások októberben való szétküldését korainak tartja. Indítványozza, hogy a felhívások csak akkor küldessenek szét, ha a szerkesztők a kézirat két-harmadrészét sajtókészen bemutatják az igazgató-választmánynak.

Fejérpataky László elnök hozzájárult *Pettkó Béla* indítványához s egyúttal annak a kérésének adott kifejezést, hogy a jövő évben a szerkesztők a felmerülő kérdésekben igyekezzenek egymás között megállapodásra jutni, mielőtt javaslataikat az igazgató-választmány elé terjesztették. Az igazgató-választmány *Pettkó Béla* indítványát elfogadta.

Olvastatott a pénztárnok jelentése mely szerint az ülés napjáig a társaság pénztárába befolyt 3755 kor. 70 fillér, kiadatott 3007 kor. 48 fillér, maradvány 748 kor. 22 fillér; vagyonállás: értékpapirokban 25,000 kor., kötelezvényekben 4400 kor., kötelezvény nélküli alapítványokban 1000 kor., pénztári készlet 748 kor. 22 fillér, összesen 31,148 kor. 22 fillér.

A titkár a nagygyűlés napjának és tárgysorozatának megállapítása tárgyában téve előterjesztést, jelentette, hogy *dr. Fejérpataky László* másodelnök megbízásának ideje ez év végével lejárván, a megüresedő másodelnöki szék betöltése a nagygyűlés egyik feladata lesz; jelentette továbbá, hogy a nagygyűlésen tartandó felolvasás tárgyában még nem sikerült megállapodásra jutni s felhatalmazást kért arra, hogy javaslatát e tárgyban a novemberi ülésen terjeszthesse az igazgató-választmány elé.

Elnök hivatkozva az igazgató-választmánynak az ülés elején a néhai *Pauler Gyula* ig.-vál. tag felett tartandó emlékbeszéd tárgyában hozott határozatához, kifejezte annak kívánatos voltát, hogy az emlékbeszéd már a legközelebbi nagygyűlésen legyen megtervezhető.

Az igazgató-választmány az ezidei nagygyűlést december 10-ikén a Magyar Nemzeti Múzeumban határozta el megtartani a következő tárgysorozattal: 1. Elnöki megnyitó. 2. Másodelnök választása. 3. Felolvasás, esetleg emlékbeszéd *Pauler Gyula* ig.-vál. tag felett, 4. Titkári jelentés. 5. Pénztárnoki jelentés. 6. Esetleges indítványok. Egyben utasította a titkárt, hogy a felolvasás, illetőleg az emlékbeszéd tárgyában a szükséges lépéseket megtegyje s azok eredménye felől a novemberi ülésen tegyen előterjesztést.

A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök *Pettkó Béla* és id. *Szinnyei József* ig.-vál. tagokat kérte fel s ezzel az ülés véget ért.

Pauler Gyula.

1841 május 11. — 1903 július 8.

A magyar történettudomány egyik kiváló munkását vesztette el a közelmúltban. Nem tartozott azok közé, kik a társulatunk művelte tudományokban érték el fő sikereiket, de nagyjelentőségű történelmi munkái e térre is kiterjeszkedtek s határozottan befolyással voltak e tudományszakok fejlődésére. A magyar heraldikai és genealogiai társulatnak kezdettől fogva tevékeny és lelkes tagja volt s a társulat mindjárt kezdetben igazgató-választmányi tagjai közé sorozta. A hazai történettudomány kora ifjúságában megragadta lelkét s ez iránti őszinte lelkesedése bírta arra, hogy 1874-ben lemondván az ügyvédi gyakorlatról, az akkor szervezett magyar királyi országos levéltár élére álljon. A nemzeti múltunkra vonatkozó emlékek bő tárházához jutván, kitartó szorgalommal látott a munkához. Kivált a honfoglalás és az Árpád-házi királyok korszaka volt az, melyet beható tanulmányai tárgyává tett. Alig van történetírónk, ki a forrásokat olyan szorgalommal kutatta fel, gyűjtötte össze, s anyagukból lelkiismeretes kritikával annyi adatot merített volna, mint Pauler Gyula. Láttukra alig képes az ember eligazodni. S ő a milyen lelkiismeretesen hordta össze az anyagot munkáihoz, olyan kitűnő érzékkel tudta osztályozni azt s olyan figyelemmel tudta kiválasztani az értékesíthető részeket. Nem irt tetszetősen, megragadóan, de minden mondata hű képe a kornak s az eseményeknek, melyeket tárgyal. Kritikája mindig józan, részrehajlás nélküli, s ez készítette arra, hogy az adatoknak olyan bőséggel dolgozzék. A tudósnak igazi mintaképe, a ki nem ragadhatja el magát tárgya által s kinek vezéreszméje az igazság. Az igazság kényszerítette sokszor olyan állítások kifejtésére, melyeket nemzeti múltunkért lelkesedő történetíróink elfogultságból elhallgatnak, s állítása igazságát kész volt mindig olyan szívós kitartással védelmezni, a milyen kitartással gyűjtötte megelőzőleg az állítását bizonyító adatokat. Mint hivatalnok buzgó és lelkiismeretes ember volt. A mai országos levéltár az ő alkotása. Az ő buzgalma teremtette meg a benne uralkodó rendet s lelkiismeretessége tette hozzáférhetővé a benne elrejtett kincseket. A családtörténeti kutatások szálai mindig elvezetnek az országos levéltárhoz s az ő munkásságának eredményei mindig hasznunkra lesznek e téren végzendő fáradozásaink közben. Emléke örökké élni fog a magyar történetirodalomban, s társulatunk mindig büszke lehet rá, hogy tagjai közé tartozott. *G. A.*

Ifj. Kubinyi Ferencz.

1836 november 22. — 1903. július 14.

Nem ismeretlen e név olvasóink előtt. Folyóiratunk utolsó számaiban közöltük egyik érdekes tanulmányát a Záh és Zák nemzetségekről s ez az utolsó, mely munkás kezéből kikerült. Sokat és lelkiismeretesen dolgozott s újabbkori történetirodalmunk legszorgalmasabb munkásai közé számíthatjuk. 1854-től kezdve kiválóbb történelmi folyóiratainkban folyton találkozunk a nevével. Folyóiratunk is nem egy jeles értekezésével dicsekedhetik s egyike volt azoknak, kik állandóan meleg érdeklődéssel viseltettek társulatunk működése iránt. 1885-ben a mohorai Vidffyek czimeresleveléről és nemzedékrendéről, továbbá a Palásthi Borsokról, 1886-ban a paczali Peres András czimeresleveléről, 1887-ben Disznósy Miklós czimeréről, 1889-ben az oklevelek kiadásáról értekezett a Turul hasábjain. A levéltári kutatás és oklevélkiadás kedves foglalkozásai közé tartoztak s e téren maradandó emlékeket teremtett. 1867-ben Codex Diplomaticus Arpadianus czimen adott ki egy kötet oklevelet, melyben levéltári kutatásainak eredményeit először mutatta be s melylyel hazai történetíróink előtt nagy érdemeket szerzett. Ennek folytatását képezték az 1888-ban kiadott hontvármegyei oklevelek, melyek hasonlóan az előbbi kötet anyagához új és érdekes adatokat tartalmaztak. Majd családja történetének megírásához fogott s e téren végzett munkásságának gyümölcse, a felsőkubini Kubinyi család története, egy vaskos kötetben 1901-ben látott napvilágot. Munkáinak hosszú sorozata legszebb bizonyítéka annak, milyen lelkesedéssel csüggött a tudományokon, s a kritika mindenhol úgy nyilatkozott róla, hogy munkáinak tudományos értékét el kell ismernünk. Hosszas és lelkiismeretes munkásságának legbecsesebb gyümölcse kétségkívül az a két kötet oklevél, melylyel hazai történetünk megismertetéséhez számos új adattal járult; lelkiismeretes kritikáját pedig legvilágosabban családja történetében látjuk, melyet annyi önzetlenséggel s igazságszeretettel irt meg, hogy e téren mintaképül állíthatjuk az utókor elé. A hazai tudományosság körüli buzgólkodását fényesen bebizonyította akkor, midőn a magyar történelmi társulat megalakításában tevékeny részt vett s hosszú ideig választmányi tagja is volt a megalakult társulatnak. Társulatunknak is igazgató-választmányi tagjai közé tartozott 1902 deczembertől. A szorgalmas tudósnak és lelkes hazafinak emléke sokáig élni fog, s érezni fogjuk a hiányt, mely halálával támadt irodalmunkban. *G. A.*

SZAKIRODALOM.

A nagybölöni Bölöny család története. Irta és kiadta (kézirat gyanánt 100 példányban) nagybölöni Bölöny László. (Kolozsvár, 1903.) VIII+332+116 lap, 8-r.

A székelyek eredetéről szóló történeti hagyományok azok közé tartoznak, melyekkel nem csupán a költői képzelet foglalkozik szívesen, hanem a melyek a székelység közmeggyőződésébe is annyira beleolvadtak, hogy a székely irodalom minden termékében kifejezésre jutnak. Nem alkalmas e hely arra, hogy a székelység hun- és sczitha-eredetének kérdését tudományos megvitatás tárgyává tegyük; elég az hozzá, hogy Bölöny László úr a székely hagyományok alapján áll s a Bölöny-családot azok közé sorozza, kik az ősfoglalás alkalmával telepedtek meg. Irott bizonyítékot a székelyek hun- és sczitha-származása mellett nem találunk, annál kevésbé bizonyíthatjuk ilyen alapon a Bölöny-család őseredetét. Bölön község nevének kell igazolnia egyes-egyedül, hogy a Bölöny nemzetség az ősfoglalók között volt. Ez tetszetős érv volna akkor, ha Bölön község fennállásáról az ősfoglalás körüli időből tudomásunk volna; de még e kétes értékű érv sem áll meg, mert a Bölön név először a XV. században fordul elő. A Kr. u. negyedik századtól kezdve tehát, midőn a székelység állítólag megtelepszik Erdélyben, egészen 1459 november 20-ig, midőn a medgyesi gyűlésen Miklósvárszék képviselőjében szerepel «Petrus, filius Elie de Bewlewn maiori», semmit sem tudunk Bölön községéről és az abból származó Bölöny családról; tehát több mint ezer év történetét a mondák homálya borítja. De még itt sem szűnik meg a bizonytalanság, az 1459. esztendő után az adatok újból elhallgatnak, s több mint száz évvel később, 1584 június 10-én történik, hogy Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Beoleony Pétert és Mátyást «antea etiam in numerum peditum pixidariorum conscriptos... in ordinem eorum peditum» veszi fel. Innen kezd a család tulajdonképpen szerepelni s innen kezdve már valóságos történelmi nyomok vezetnek a legújabb korig. A XVII. század elején a család egyik tagja, Bölöny Gáspár, a fejedelmi udvarba jut be s a fejedelmi kancelláriának egyik tevékeny tagjává lesz, sőt Bethlen Gábor fejedelem idejében a fejedelem megbízásából bizalmas követséget is végez. A Bölöny család virágzása tulajdonképpen a XVIII. és XIX. századokra esik. Ekkor származik át a család egyik ága Szilágy vármegyébe és itt erősödik meg.

A Bölöny-család czimere: Kék pajzsban arany koronán könyöklő pánczélos kar görbe kardot tartva, hegyére tűzött véres török fővel, a pajzs felett koronás sisakon arany csillaggal. A takarók színe jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös. E czimert a szerző Ajtay

Sámuelnek genealogiai irataiból veszi, ki annak keletkezését 1610 október 10-re teszi. Micsoda okok vezették Ajtayt ez időpontra megállapítására, azt a szerző nem tudja; de elfogadja a kijelölt dátumot s Ajtay adatai szerint ábrázolja a család czimerét is. A pecsétes emlékek ugyan nem felelnek meg mindig az Ajtay által megállapított czimernek, de ez nem indította a szerzőt sem Ajtay véleménye megváltoztatására, sem annak alaposabb megindolására.

Negyvenkét darabból álló okmánytár fejezi be a munkát, melynek legrégibb darabja Labathlani János székely ispán ítéletlevele 1459 november 26-ról.

Mindenesetre tiszteletreméltó indító okok bírták a szerzőt családjá történetének megírására s a munkában felsorolt adatok bősége tanuskodik a mellett, hogy célja elérésére hathatós munkásságot is fejtett ki. Mi is örömmel üdvözljük a munka megjelenését és készséggel elismerjük a szerző érdemeit. Nem hagyhatjuk azonban említés nélkül azon körülményt, hogy a szerző túlsokat foglalkozik köztörténeti eseményekkel, s sokszor nem érti meg az olvasó, mit keresnek mindezek családtörténeti monografiában. Jogrörténeti emlékeink számos helyen nyerne benne teret s magyarázataik a székelység hagyományos mondái szellemében készültek. A bevezetés is, mely tulajdonképpen a genealogia fontosságának volna szentelve, teljesen elhagyja kitűzött célját s az aktív politika terére lépve, bírálja a törvényhozás közelmúlt intézkedéseit s keserű panaszszavakat hallat e tárgy fölötti elmélkedései közben. Erős ellensége a zsidóságnak, melynek rossz tulajdonságait élénk színekkel festi, s a mult és jövő minden nemzeti veszedelmeiért őket teszi felelősekké. Ezek mellékes dolgok, a szerző családjának történetét akarta megismertetni, hogy ez által másokat is hasonló munkára késztesse; a cél feltétlenül szép, de e célon belül kellett volna a munkának maradnia. Óhajtanónak tartjuk végül, ha hasonló munkákban a tulságosan intim jellegű részletek elmaradnának, s a szerző nem fordítaná az ilyenek kiszínezésére fantáziája minden erejét. G. A.

Szilágy vármegye monografiája. Szilágy vármegye törvényhatósági bizottságának megbízásából írta: dr. Petri Mór. I. kötet 815 lap 8-r. (1901.) III. kötet 751 lap 8-r. és IV. kötet 858 lap. 8-r. (1902.)

Folyóiratunk mult évi utolsó füzetében megemlékeztünk ama nagy munka II. kötetéről, melyet Szilágy vármegye megbízásából Petri Mór írt meg. Az I. kötet annak idején elkerülte figyelmünket s e mulasztásunkért akarunk most eleget tenni, midőn a III. és IV. kötetek terjedelmes anyagának ismertetése alkalmából arra is visszatérünk.

Szilágy vármegyéet a legújabb kor teremtette meg. Még két évtized előtt Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék állottak azon a helyen, a hol most Szilágy vármegyéet tünteti fel a térkép. E munka tehát tula-

donképen Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék monografiája. A két vármegye czimeréből alakult meg Szilágy vármegye czimere is. Közép-Szolnok vármegyének Mária Terézia adott czimert. A négy részre osztott pajzs felső jobb oldali arany mezejében vörösruhába öltözött emberi kar két buzakalászt, makkot és szőlőfürtöt tart, a baloldali kék mezőben sziklán épült hármastorony látszik, az alsó jobboldali kék mezőben zöld alapon ezüst szarvas ágaskodik, végül a baloldali vörös mezőben három párhuzamos ezüst szalagot látunk. Kraszna vármegye czimere vörös pajzsban jobbról egy balra tekintő s olajágot tartó galamb, balról egy koronából kiemelkedő jobbra fordult kétfarkú oroszlán.

A legrégebbi oklevelek csak egy Szolnok vármegyét ismernek, mely a Tiszáig terjedt. Ez előbb két részre, Belső- és Külső-Szolnok vármegyékre bomlott s később vált ki belőle Közép-Szolnok vármegye. Külső-Szolnokkal 1279 óta találkozunk okleveleinkben, Belső Szolnokról már az 1321. és 1330. években van szó, Közép-Szolnok pedig 1416-ban tűnik fel. A három Szolnok azonban 1342-ben még egységes s a különválás a XV. század második felében történik meg. A Szilágy elnevezés régi ugyan, de nem volt szerves törvényhatóság, hanem csupán a vidéket jelentette, melyen Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék feküdtek.

Szilágy vármegye lakosainak eloláhosodása az Anjouk alatti oláh letelepülés idejére esik, a mi még fokozódott az 1717/18. évi erdélyi inség idejében. A közép-szolnoki nemesség tekintélyes részét alkotják a földesurak által nemesített oláh parasztok. Így sokat nemesítettek Wesselényi Pál, a bujdosó magyarok generálisa, továbbá a Gyulaffyak, Bánffyak, Báthoryak és Rákóczyak.

Szolnok vármegye főispánsága közjogi szempontból nevezetes azért, mert szoros kapcsolatban állott az erdélyi vajdák személyével. Említésre méltó továbbá, hogy Szolnok vármegyének nő-főispánja is volt. I. Ferdinánd t. i. Báthory Annát, Békéti Drágfi Gáspár özvegyét, férje halála után Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék főispáni helytartójává nevezte ki.

Külön szakaszt foglal le e munkában a Wesselényi család. A család czimerére vonatkozó fejtegetések Karácsonyi Jánosnak folyóiratunk 1899. évfolyamában közölt értekezéséből vannak átvéve. A Wesselényi család szereplése Közép-Szolnok vármegyében Wesselényi Ferenczcel kezdődik, a ki 1584-ben a Jakcsi család kihálásakor kapta Báthory Istvántól Hadadot és Zsibót.

Az I. kötet végén hosszú sorozatát találjuk a vármegyei tisztviselőknek a legrégebbi időktől a legújabb korig. A szolnokmegyei főispánok, krasznamegyei főispánok, alispánok, jegyzők, szolgabírák, esküdtek stb. nevei nagy szorgalommal vannak összegyűjtve.

Ez az I. kötet bennünket érdeklő részének rövid ismertetése, a mely tárgyában méltó módon van illusztrálva is. Mária Terézia czimeres levele, Kossuth Lajosnak a vármegyéhez intézett levele, a kusalyi kolostor alapító levele s egyéb a megye történetére vonatkozó érdekes emlékek hasonmásai díszítik a munkát.

A III. és IV. kötetek Szilágy vármegye községeinek történetét tárgyalják betűrendben. Ez óriási anyag áttekintésekor megtanulja az ember méltányolni a szerző kitartó fáradozását, melyet mindezek összehordására kellett fordítania. Az I. kötet előtt olvas-

ható előszóban megemlékezik a szerző, hogy beutazta az egész vármegyét, felkutatta az egyházak, községek és magánosok levéltárait; az erre fordított munka a III. és IV. kötetben érvényesült főképen, a községek történetének leírásánál. Az egyes adatok forrását feltüntető jegyzetek győznek meg bennünket arról, mily lelkiismeretes munkással van dolgunk s mennyire megbízhatók a munka tudományos eredményei. Számos adat került ki gróf Kuun Géza marosnémeti levéltárából, melynek kincsei jórészt ismeretlenek voltak eddig. A régi hazai hiteles helyek egyik becses tárházának, a leleszi konventnek is számos nevezetes adaléka érvényesült itt. Ugyanezt kell mondanunk a báró Bánffy család kolozsvári levéltáráról. A III. kötet 246 község ismertetését tartalmazza Adorjántelegtől Kusalyig, a IV. kötetben 164 község van leírva Lelesmértől Zsibóig. Bajos dolog volna e hosszú sorozatból egyiket-másikat kiemelnünk, mert csaknem mindegyükhöz fűződik valami nevezetes emléke a vármegyében szerepelt jeles családoknak, a Wesselényieknek, Bánffyaknak, Gyulaffyaknak stb. Több figyelemreméltó illusztráción kívül egy érdekes melléklete is van a IV. kötetnek, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék térképe a Hunyadiak korából, melyben a szerző nevükön kívül külön jelekkel tüntette fel a várakat, városokat, falvakat és pu-ztákat Érdekes vállalkozás és mindenestre méltó a figyelemre. Természetesen nagy segítségére volt a szerzőnek Csánki jeles munkája, de kibővítette az ő adatait azon községek neveivel, melyek a Hunyadiak előtti oklevelekben fordulnak elő. Nagy része van azonban a térkép megalkotásában a képzeletnek s pontossága nem is eshetik mindenben szigorú kritika alá.

Mindezek után ismételhettük e munkáról ama véleményünket, melyet a II. kötet ismertetésénél is kimondottuk, hogy a szerző fáradhatatlan szorgalommal gyűjtötte össze a munkája megírásához szükséges adatokat s feldolgozásuk ennek alapján méltó a figyelemre. Reméljük, hogy a munka hátralevő kotelei is, melyek a vármegyei nemes családok történetét fogják tartalmazni, hasonló alaposítással lesznek megírva, s az egész mű méltó emléke lesz a vármegye történeti multjának.

G. A.

Kérelem.

Miután az illető családok nemzedékrendi történetéből a következő családtagok hiányoznak, a *Turul* szerkesztősége a következő kérdésekre kér feleletet:

1. Iktári Bethlen Zsuzsánna grófnőnek († 1797), a ki gróf Teleki Sámuel (1739—1822) hitvese volt, ki az apja? és ki az anyja?

2. Bánffy Erzsébet bárónőnek, a ki 1810-ben lett gróf Teleki Ferencz (1787—1861) felesége, ki az apja? és ki az anyja?

3. Bánffy Jozéfa bárónőnek († 1844), gróf Teleki Domokos (1810—1876) első nejének ki az apja? és ki az anyja?

4. Bek vagy Beck Paulina Zsuzsánának (1815—1856), a ki 1834-ben gr. Degenfeld Schomburg Imre (1810—1883) hitvese lett, ki az apja? ki az anyja? és kik a (négy) nagyszülei?

A szives értesítést a *Turul* szerkesztősége czimére a Magyar Nemzeti Múzeumba kérjük. *Szerkesztőség.*

ASPREMONT-RÁKÓCZY UTÓDOK.

Lotharingia határaitól nem messze, Metz mellett fekszik Aspremont várkastélya romokban. A kastély és grófság ősi urait a hagyomány a római Attestini (vagy Este) családtól származtatja. De ha az Este-féle származás nem is volna igaz, a család akkor is a legfényesebbek és legrégiebbek egyike. Ivadékaik nevet szereztek a történelemben, de leghiresebbé vált köztük az az Aspremont Dániel, Orthe algrófja, a ki mint Bayonne kormányzója IX. Károly királynak a protestánsok kiirtását elrendelő parancsára 1572-ben, a szent Bertalan éj esztendejében azt felelte, hogy: «az egész kormányzásban csupa jó polgárt és vitéz katonát találtam, de egyetlenegy hóhért sem!»

Magyarország közéletében Aspremont-Lynden Ferdinánd Góbert gróf játszott szerepet, mint Rákóczy Julianna Borbála hgnő férje, a kinek virágzó utódjaiban a Felső Vadászi Rákóczyak, a Somlyai és az Ecsedi Báthoryak, a Zrinyek és Frangepánok szinte mesébe illő hősiességü és hazafiasságu nemzetségeinek dicső vére egyesült. A Rákóczyak ősvonalát az 1200 táján élt Csépanig dr. Wertner Mór mutatta ki, de alig ismeretes, vagy pedig hiányosan és hibásan ismeretes nálunk az Aspremont-nemzetség. A sok tévedés szükségessé teszi, hogy az Aspremont-háznak magyar főrendekké vált vonalát megismertessük. Első ismert ősük:

1. Szigfrid gróf Lotharingiában, élt 700 körül. Fia:

2. Theobald gróf, † 762. Neje: de Barville Ágnes. Fia:

3. Szigfrid gróf. Neje: Mechtild moselvidéki

hgnő (?). A meroving frank királyok törzsapjának, Merovech (Merwig, Merovæus) frank királynak († 460) a monda egy öccsöt tulajdonit: Sigimer hget, a kinek unokája, Ansbert († 570) a Moselvidék első hercege volt. Ansbert a meroving I. Chlotár frank király leányának: Blitildis hgnőnek volt a férje. Unokájának: Szent Arnulf († 641) metzi püspöknek és a szász eredetü Dodának legidősbik fia: Szent Klodulf metzi püspök Ardenes grófjainak és Lotharingia kihalt ősi hercegeinek lett a törzsapja. A középső fiu: Ansegisil hg († 685) Nagy Károly császár nagyapjának, Martell Károly frank hgnek volt a nagyapja s így első külön őse a Karoling frank királyoknak. Végül a legifjabbik fiu: Selodulf († 718) a Moselvidék hercegeinek és Scheldemellék örgrófjainak a törzsapja. Selodulf fia: Márton, ezé Lambert, Lamberté pedig Loher (Lothár) hg († 809), a kinek fiától: Frigystól Salm grófjai és általuk Lotharingia későbbi hercegei (tehát I. Ferencz József királyunk is) és Salm mai összes hercegei származnak, mig leánya: Mechtild, Szigfrid gróf neje, az Aspremont grófok ősanyja. Fia:

4. Theobald gróf, † 827. Neje: Salm (??) Beatrix grófnő. Fia:

5. Szigfrid gróf, 840. Neje: de Briey Berta. Fia:

6. Theobald gróf. Neje 870: Erzsébet, de Bolon (Boulogne vagy Bologna?) Henrik leánya. Fia:

7. Odvin gróf. Neje 895: Mechtild, de Grandpré Henrik leánya. Fia:

8. Theobald gróf. 2. neje: d'Ancona (?) Lukréczia örgrófnő. Fia:

9. Dolin gróf, † 997. Neje: de Chimay Margit. Fia:

10. Albert, *Aspremont grófja* 995. Neje: Ida, de Briey Theobald gróf leánya. Fia:

11. Aspremont Arnold gróf. Neje: Arlon Mechtild grófnő, I. Walram d'Arlon grófnak, a Limburg és a későbbi Luxembourg hercegi házak (*tehát Zsigmond és így I. Ferencz József magyar királyok*) ősenek testvérnénje. Fia:

12. Aspremont Albert gróf. Neje: Margit, de Thionville Tódor gróf leánya. Fia:

13. Aspremont Arnold, Lynden grófja, † 1150. Neje 1120: Cuylenburg (Culemburg) Ilona, *Lynden örököse*. Fia:

14. Lynden Vilmos gróf, † 1186. Neje: Mömpelgard (Montbéliard) Ágnes grófnő. Szent Klodulf († 718, l. a 3. sz. a.) metzi püspök utódjai közül Rorich gróf, Ansdrupe férje, apja volt Wigerichnek, Triergau, Bedgau és Ardennergau grófjának, Aachen palotagrófjának (Pfalzgraf), a kinek fia: I. Frigyes, Bar grófja és Felső Lotharingia hercege lett († 990). I. Frigyes herceg, a Capet, Valois és Bourbon-házak ősenek: nagy Hugó párisi grófnak, franciai és burgundi hercegnek († 956) és szász Hadvig német királyleánynak leányát: Beatrix (Emma) hgnőt vette nőül 954-ben. Fiuknak: I. Detre (Dietrich, Theodorich) felső-lotharingiai hercegnek († 1026) fia: II. Frigyes, Felső-Lotharingia hercege († 1033) *II. Rákóczy Ferencz fejedelem és I. Ferencz József király őseinek*: (Lahngau-Wetterau) II. Hermann sváb hercegnek († 1003) és Welf Gerberga burgundi királyleánynak leányát: Matild hgnőt († 1035 előtt) vette nőül. Leányuk: Zsófia († 1093) hgnő, 1033—1093 Bar grófnője, de Mousson Lajoshoz († 1065), Mousson és Mömpelgard grófjához, Mömpelgard grófjainak, Bar grófjainak és hercegeinek, Luxembourg grófjainak és hercegeinek, Pfirt grófjainak és a *Habsburgoknak* ősehez ment nőül. Egyik unokájuknak: III. Detrének († 1162), Bar, Mousson és Mömpelgard grófjának leánya: Mömpelgard Ágnes grófnő, mint Montfaucou Richárd gróf özvegye, Lynden Vilmos gróf neje lett. Fiuk:

15. Lynden Flóris gróf, † 1203. Neje: von Wachtendonck Ágnes. Fia:

16. Lynden Vilmos, † 1227. Neje: von Brederode Krisztina. Fia:

17. Lynden Flóris, † 1247. Neje: von Odekerke Agnes. Fiai:

18. Lynden Detre, † 1266. Első neje: de Renesse Hedvig. Második neje: de Montfort Margit. Egyiktől fia:

18. Lynden de Doornik Borre, † 1327. Fia:

19. Lynden Detre, † 1300. Neje: von Herlaer Agnes. Fia:

19. Lynden Vilmos, † 1361. Leánya:

20. Lynden Detre, † 1368. Neje: von Keppel Irmingárdisz. Fia:

20. Lynden Erzsébet, Hemmen úrnője 1360—1390. Férje: Lynden István, † 1400. Fia:

21. Lynden István, † 1400. Neje: Lynden Erzsébet, Hemmen úrnője 1360—1390. Fia:

22. Lynden Detre, Hemmen ura, † 1437. Negyedik neje: von Wintzen Aliza bárónő. Fia:

23. Lynden János, Hemmen ura, † 1473. Neje: von Dornick (Doornik) Fulvina grófnő. Fia:

24. Lynden István, † 1507. Neje: von Bronchorst Valpurgisz. Fia:

25. Lynden Detre, Dormael ura, † 1560. Neje: von Eldern Mária. Fiai:

26. Lynden-Froidcourt Róbert gr. Neje: von Engeneuland Mária bárónő. Fia:

26. Lynden Hermann, Keckheim (1556) és Ryckholt (1590) grja, † 1603. Neje: de Châteautilain Mária. Fia:

27. Lynden Károly Ernő, Dormael várgrófja. Neje: von Prain Katalin. Fia:

27. Lynden-Reckheim Ernő gr., 1583—1636. Neje (1609): de Bonnivet-Crévecoeur Anna Antonia. Fia:

28. Lynden-Froidcourt Ferdinánd gr. Neje: de Reide Izabella. Fia:

28. Lynden-Reckheim Ferdinánd gróf, 1611—1665. Neje (1643): Fürstenberg-Heiligenberg Erzsébet tartománygrnő, 1621—1662. Fürstenberg Egón tartománygrófnak († 1635) és Hohenzollern-Hechingen Anna Mária hgnőnek († 1635) leánya, az *Árpádok és a Habsburgok vére*. Gyermekei:

29. Aspremont Károly Ferenc gr. Neje: Aspremont Mária Ágnes grófnő. Fia:

29. Aspremont Mária Ágnes grófnő. Férje: Aspremont Károly Ferencz gróf. Fia:

29. Ferdinánd Góbert, Lynden-Reckheim grja, sz. 1643, Aspremont-Lynden grja 1676, római szent birodalmi gróf, 1684, † 1708. Második neje (1691): Felső-Vadászi Rákóczy Julianna Borbála hgnő, I. Rákóczy Ferencz fejedelemnek († 1676) és gr. Zriny Ilonának († 1703) leánya. Fia:

30. Aspremont József gr. Neje (1730): Esterházy Teréz hgnő, a kit Nagy Iván (Magyarország családai), Kiss Bálint (Az Árpádok fejedelmi vére) és dr. Wertner Mór (Erdélyi Múzeum, 1898: A Rákóczyak családi történetéhez) hibásan adnak ki Aspremont-Lynden Károly Gobert gr. († 1749) nejének. Kihalt! †

30. Aspremont-Lynden Károly Góbert gr., 1703—1749. Neje (a kit Nagy Iván, Kiss Bálint és dr. Wertner Mór hibásan Esterházy Teréz grófnőnek, a Pallas

nagy lexikona pedig szintén hibásan Korozsova grófnőnek mondanak): Kokorzowa von Kokorzowitz Eleonóra Franciska grnő, † 1747, Kokorzowa Péter Ferenc gr. leánya. Az

ő két gyermekük' Wolkenstein-Trostburg Gáspár Páris grnak († 1774) és Thurn-Taxis Anna Franciska grnőnek († 1773) két gyermekével házasodott össze, úgy hogy mind a két pár gyermekeinek közös négy nagyszülője van (nyolcz helyett). Aspremont-Lynden Károly Gobert gr. és Kokorzowa Eleonóra Franciska grófnő két gyermeke:

31. Aspremont-Lynden János Gobert gróf, 1732—1805. Neje: Wolkenstein-Trostburg Mária Franciska grnő, 1734—1793. Wolkenstein-Trostburg Gáspár Páris gr. († 1774) és Thurn-Taxis Anna Franciska grnő († 1773) leánya. Fia:
32. Aspremont-Lynden és Baidnt János Gobert gr., 1757-1819. Neje: Batthyány Regina grnő, gr. Batthyány Ádám († 1782) és Esterházy Anna grnő († 1757) leánya. Leánya:
33. Aspremont-Lynden és Baidnt Mária Ottolina Gobertina grófnő, 1787—1866. Férje 1807: Monyorókeréki és Monoszlói gróf Erdődy György, 1785—1859. Virágzó utódjaik:

Aspremont-Erdődy.

I. Aspremont-Erdődy.

33. Aspremont-Lynden és Baidnt Mária Ottolina Gobertina grófnő, 1787—1866. Férje 1807: gróf **Erdődy** György, 1785—1859. Gyermekei:
34. A) gróf Erdődy Agatha, 1808—1882. Férje 1825: gróf **Széchenyi** János, 1802—1874.
- B) gróf Erdődy Franciska, 1812—1896. ^{+ Lednicz Arny} Férje 1833: báró **Skrbensky** von Hristie Fülöp, 1789—1876.
- C) gróf Erdődy István, 1813—1896.
- D) gróf Erdődy Lajos, 1814—1883.
- E) gróf Erdődy Károly, 1816—1864.
- F) gróf Erdődy Mária, 1817—1894. Férje 1839: gróf **Wolkenstein-Trostburg** Antal, 1807—1877 (az Aspremont-Volkenstein-vonalból, úgy hogy ennek a párnak az utódjai kétszeresen Rákóczy-Báthory-Zriny-Frangepán és Aspremont vérségek).

A) Erdődy-Széchenyi.

34. Erdődy Agatha grófnő, 1808—1882. Férje 1825: **Széchenyi** János gróf, 1802—1874. Gyermekei:
35. a) gróf Széchenyi Agatha, sz. 1833. Férje

1855: gróf **Breunner-Enkevoirth** Ágost, 1828—1894, családjának utolsó férfsarja.

35. b) gróf Széchenyi Ernesztina, sz. 1836. Férje 1857: **Zichy** László gróf, 1830—1896.
- c) gróf Széchenyi Sándor, sz. 1837.
- d) gróf Széchenyi Mária Gobertina, sz. 1848. Férje 1869: **Somssich** Imre gróf, sz. 1843.

Aa) Széchenyi-Breunner.

35. gróf Széchenyi Agatha, sz. 1833. Férje 1855: gróf **Breunner-Enkevoirth** Ágost, 1828—1894, családjának utolsó férfsarja. Gyermekei:
36. I. gróf Breunner Mária, sz. 1856. Férje 1877: **Hohenlohe-Schillingsfürst** Viktor hg (Prinz), **Ratibor** hercege (Herzog) és **Corvey** fejedelme (Fürst), sz. 1847. Gyermekei:
37. 1. Viktor örökös hg (Erbprinz), sz. 1879.
- 2. János hg (Prinz), sz. 1882.
- 3. Agatha hgnő (Prinzessin), sz. 1888.
- 4. Margit hgnő (Prinzessin), sz. 1894.
- II. gróf Breunner Agatha, sz. 1859. Férje 1887: **Whitehead** János. Gyermekei?
- III. gróf Breunner Ernesztina, sz. 1861. Férje 1887: gróf **Coudenhove** Kunó, sz. 1858.
- IV. gróf Breunner Eleonóra, sz. 1864. Férje 1885: **Auersperg** Károly fejedelem (Fürst), **Gottschée** hercege (Herzog), sz. 1859. Gyermekei:
37. 1. Adolf hg (Prinz), sz. 1886.
- 2. Agatha hgnő (Prinzessin), sz. 1888.
- 3. Johanna hgnő, sz. 1890.
- 4. Eleonóra hgnő, sz. 1892.
- 5. Károly hg, sz. 1895.
- V. gróf Breunner Hilda, sz. 1872. Férje 1896: gróf **Herberstein** Heribert, sz. 1863. Fiai:
37. 1. János Ottó gróf, sz. 1897.
- 2. János Heribert gróf, sz. 1898.
- 3. János János gróf, sz. 1900.
- VI. gróf Breunner Gabriella, sz. 1876. Férje 1901: gróf **Stubenberg** Kamilló, sz. 1861. Fia:
37. Farkas gróf, sz. 1902.

Ab) Széchenyi-Zichy.

35. gróf Széchenyi Ernesztina, sz. 1836. Férje 1857: gróf **Zichy** László, 1830—1896. Gyermekei:

36. I. gróf Zichy András, sz. 1858. Neje 1891: Peszáki báró Bajzáth Irma, sz. 1864. Leányai:
 37. 1. Vera grófnő, sz. 1892.
 — 2. Elza grófnő, sz. 1893.
 — 3. Magdolna grófnő, sz. 1894.
- II. gróf Zichy Ilma, sz. 1862. Férje 1886: **Jeszenszky** Sándor báró, sz. 1857. Gyermekei:
 37. 1. László báró, sz. 1887.
 — 2. Alexandrina bárónő, sz. 1888.
 — 3. Mária bárónő, sz. 1892.
- III. gróf Zichy Károly, sz. 1864. Neje 1893: gróf Karátsonyi Ilona, sz. 1871, gróf Karátsonyi Guidó († 1885) és Marczi-bányi Mária († 1876) leánya.

Ac) *Széchenyi.*

35. gróf **Széchenyi** Sándor, sz. 1837. Neje 1866: Jobaházi Döry Natália, sz. 1846. Gyermekei:
36. I. Bertalan gróf, sz. 1866.
 — II. Lajos gróf, sz. 1868.
 — III. Domokos gróf, sz. 1871.
 — IV. Alice grófnő, sz. 1873.

Ad) *Széchenyi-Somssich.*

35. gróf Széchenyi Mária Gobertina, sz. 1848. Férje 1869: gróf **Somssich** Imre, sz. 1843. Gyermekei:
36. I. Margit grófnő, sz. 1870. Férje 1902: gróf **Attems** Móricz, sz. 1852.
 — II. László gróf, sz. 1874.
 — III. Gyula gróf, sz. 1876.
 — IV. Antal gróf, sz. 1880.
 — V. János gróf, sz. 1883.

B) *Erdődy-Skrbensky.*

34. gróf Erdődy Francziska, 1812—1894. Férje 1833: báró **Skrbensky** von Hristie Fülöp, 1789—1876. Gyermekei:
35. I. Mária bárónő †. Férje 1855: báró **Risenfels** Gyula, †. Virágzó vonal.
 — II. Johanna bárónő, sz. 1835. Férje 1862: báró **Schmertzing** Tádé, 1820—1881. Gyermekei:
 36. 1. Mária bárónő, sz. 1862.
 — 2. István báró, sz. 1864.
 — 3. Lydia bárónő, sz. 1866.

36. 4. Ilona bárónő, sz. 1867. Férje 1889: **Albrecht** Emil. Gyermekei?

- III. Fülöp báró, sz. 1838.
 — IV. Francziska bárónő, †. Férje 1859: vaszkai és kis-kovalóczi **Vietorisz** János. Fiai:
 36. 1. György István, sz. 1860.
 — 2. Fülöp Gobert, sz. 1862.

C) *Erdődy.*

34. gróf **Erdődy** István, 1813—1896. Neje 1835: Müller-Hörnstein Jusztina bárónő, 1817—1845, Müller-Hörnstein Henrik bárónak és Fünfkirchen Johanna grófnőnek leánya. Gyermekei:
35. I. Johanna grófnő, sz. 1835. Férje 1853: gróf **Batthyány** Zsigmond, sz. 1829. Gyermekei:
 36. 1. István gróf, 1854—1883.
 — 2. Zsigmond gróf, sz. 1856.
 — 3. Tivadar gróf, sz. 1859. Neje 1886: Batthyány Olga grófnő, sz. 1869, gróf Batthyány József és gróf Kornis Antónia leánya. Leányai:
 37. a) Johanna grófnő, sz. 1889.
 — b) Lujza grófnő, sz. 1891.
 — 4. Ernesztina grófnő, sz. 1864.
 — 5. Jusztina grófnő, sz. 1866.
 — 6. Vilmos gróf, sz. 1870, kanonok.
 — 7. Béla gróf, sz. 1871.
 — 8. Tamás gróf, sz. 1875.
- II. Henriette grófnő, sz. 1838. Férje 1864: gróf **Széchenyi** Jenő, sz. 1836. Gyermekei:
 36. 1. Ilona grófnő, sz. 1865.
 — 2. Emilia grófnő, sz. 1866. Férje (anyjának öccse): gróf **Erdődy** Gyula, sz. 1845.
 — 3. Miklós gróf, győri püspök, sz. 1868.
 — 4. Jenő gróf, sz. 1872. Neje 1903: Almásy Huberta grófnő, sz. 1880, gróf Almásy Tasziló és báró Fiáth Anna leánya.
 — 5. Marietta grófnő, sz. 1878. Férje 1899: gróf **Zichy** Frigyes, sz. 1860.
 — 6. Pál gróf, sz. 1880.
- III. Agatha grófnő, sz. 1839. Férje 1868: báró **Ambrózy** Lajos.

35. IV. Francziska grófnő, sz. 1841. Férje 1861: gróf **Széchényi** Ferencz, sz. 1835. Fiai:
36. 1. Rudolf gróf, sz. 1862. Neje 1888: gróf Herberstein Mária, sz. 1831, gróf Herberstein Zsigmond és gróf Festetics Julia leánya. Fia:
37. Rudolf gróf, sz. 1891.
- 2. Ernő gróf, sz. 1864.
- 3. Antal gróf, sz. 1867. Neje 1895: Wenckheim Krisztina grófnő, sz. 1874, gróf Wenckheim Frigyes és gróf Wenckheim Krisztina leánya. Gyermekai:
37. a) Antónia grófnő, sz. 1896.
— b) Ilona grófnő, sz. 1898.
— c) Ferencz József gróf, sz. 1901.
- 4. Frigyes gróf, sz. 1875.
- V. Gyula gróf, sz. 1845. Neje (testvérnénjének leánya) 1885: Széchényi Emilia grófnő, sz. 1866, gróf Széchényi Jenő és gróf Erdődy Henrietta leánya.

D) *Erdődy.*

34. gróf **Erdődy** Lajos, 1814—1883. Neje 1841: von Raymann Johanna, 1809—1897. Gyermekai:
35. I. Francziska grófnő, sz. 1842. Férje 1867: **Károlyi** Alajos gróf, 1825—1889. Gyermekai:
36. 1. Ferdinándina grófnő, sz. 1868 Férje 1893: gróf **Berchtold** Lipót, sz. 1863. Fiai:
37. a) Alajos gróf, sz. 1894.
— b) Béla gróf, sz. 1895.
— c) Zsigmond gróf, sz. 1900.
- 2. Lajos gróf, sz. 1872. Neje (anyja testvérhugának leánya) 1902: gróf Széchényi Johanna, sz. 1872, gróf Széchényi Béla és gróf Erdődy Johanna leánya.
- 3. Sónia grófnő, sz. 1875. Férje 1896: gróf **Károlyi** Imre, sz. 1873. Fiai:
37. a) Tibor gróf, sz. 1897.
— b) Ferencz gróf, sz. 1900.
- II. György gróf, sz. 1843. Első neje 1873: Baltazzi Sarolta, † 1875. Második neje 1896: Scott Julia. Leányai:
36. 1. Karolina grófnő, sz. 1875. Férje

- 1894: de **Mandat-Grancey** Vilmos báró. Gyermekai?
- 2. Johanna Margit grófnő, sz. 1897.
35. III. Johanna grófnő, 1846—1872. Férje 1870: **Széchényi** Béla gróf, sz. 1837. Leányai:
36. 1. Alice grófnő, sz. 1871. Férje 1895: gróf **Teleki** Tibor, sz. 1871. Fia:
37. Béla gróf, sz. 1896.
- 2. Johanna grófnő, sz. 1872. Férje (anyja testvérnénjének fia) 1902: gróf **Károlyi** Lajos, sz. 1872.

E) *Erdődy.*

34. gróf **Erdődy** Károly, 1816—1864. Neje 1845: gróf Kolowrat-Krakowsky Julianna, sz. 1823, gróf Kolowrat-Krakowsky Xavér Ferencz és gróf Wildenstein Julia leánya. Gyermekai:
35. I. Rudolf gróf, sz. 1846. Neje 1881: Drasche von Wartinberg Lujza, sz. 1853, Drasche Henrik lovag és Freudenthal Jozefina leánya.
- II. Julia grófnő, 1847—1901. Férje 1871: **Draskovich** Iván gróf, sz. 1844. Fia:
36. Iván gróf, sz. 1878.
- III. István gróf, sz. 1848.
- IV. Valeria grófnő, sz. 1850. Férje 1870: **Odescalchi** Arthur hg, sz. 1836. Fia:
36. Lóránt hg, sz. 1874.

F) *Erdődy-Wolkenstein.*

34. gr. Erdődy Mária, 1817—1894. Férje 1839: gr. **Wolkenstein-Trostburg** Antal, 1807—1877, (az Aspremont-Wolkenstein vonalból, úgy hogy ennek a párnak az utódjai kétszeresen Rákóczy-Báthory-Frangepán-Zriny és Aspremont vérségek). Fiai:
35. I. Oszvald Gobert gr., sz. 1843. Neje 1877: gr. Schaffgottsche Mária, sz. 1856, gr. Schaffgottsche Frigyes és gr. Pálffy Teréz leánya. Fia:
36. Oszvald Antal gr., sz. 1879.
- II. Antal Gobert gr., sz. 1844. Neje 1872: von Schaumburg Paula, sz. 1850. Leányai:
36. 1. Mária grófnő, sz. 1873.
— 2. Karolina grófnő, sz. 1878.

II. Aspremont-Wolkenstein.

31. Aspremont-Lynden Anna Erzsébet grófnő, † 1805. Férje (a kit Nagy Iván és Kiss Bálint *hibásan* Falkenstein N. grófnak neveznek, holott akkor már nem is léteztek Falkenstein grófok: **Wolkenstein-Trostburg** Páris Ignác gróf (Aspremont-Lynden János Gobert grófnak kétszeresen sógora). Gyermekai:
32. A) Ferencz gr., † 1821.
— B) Mária Anna grófnő, 1760—1828. Férje 1778: gr. **Arz von Arzio-Vasegg** Alajos, 1751—1809.
— C) Francziska grófnő, 1764—1808. Férje 1783: báró **Wenzel von Sternbach** József, 1758—1842.

A) *Wolkenstein.*

32. **Wolkenstein-Trostburg** Ferencz gr., † 1821. Neje: Starhemberg Anna grófnő, 1759—1827. Gyermekai:
33. a) Ernő gr., 1782—1861.
— b) Mária grófnő, 1794—1845. Férje 1818: **Szirmay** István gr., 1792—1857.
— c) Karolina grófnő, 1802—1849. Férje: **Szirmay** Antal Tamás gr., † 1851. Fia:
34. Ferencz Tamás gr., 1838—1871. Neje 1864: Krasicka Julia grófnő, sz. 1844. Leánya:
35. Mária Anna grófnő, 1866—1881.
Kihalt!

*

Aa) *Wolkenstein.*

33. gr. **Wolkenstein-Trostburg** Ernő, 1782—1861. Neje: Esterházy Karolina grófnő, 1787—1829. Gyermekai:
34. I. Paulina grófnő, 1805—1884. Férje 1830: **Bellegarde** Henrik gr., 1798—1871. Leányai:
35. 1. Henriette grófnő, sz. 1831. Férje 1869: **Christalnigg** Oszkár gr., 1831—1898.
— 2. Adelheid grófnő, 1832—1868. Férje 1860: **Christalnigg** Oszkár gr., 1831—1898. Gyermekai:
36. a) Oszkár gr., sz. 1862. Neje

1893: Bellegarde Lucia grófnő, sz. 1872, gr. Bellegarde Henrik (1843—1890) és gr. Hartig Paula leánya. Leánya: 37. Mária Immaculata grófnő, sz. 1895.

35. b) Sónia grófnő, sz. 1867. Férje 1888: **Huyn** Ottó Alajos gr., sz. 1859. Gyermekai:
37. a) Mária Natália grófnő, sz. 1889.
— b) József Ágost gr., sz. 1893.
— c) György Oszkár gr., sz. 1897.

34. II. Erzsébet grófnő, 1805—1872. Férje 1830: gróf **Wolkenstein-Trostburg** Károly, 1802—1875. Gyermekai:

35. 1. Antal gr., sz. 1832. Neje 1886: von Busch Mária, sz. 1842.

- 2. Vilmos gr., sz. 1836. Neje 1866: Westphalen Erzsébet grófnő, sz. 1845, gr. Westphalen Ottó és Kanitz-Dallwitz Krisztiána bárónő leánya. Gyermekai:

36. a) Krisztiána grófnő, sz. 1873. Férje 1900: **Rességuier de Miremont** Frigyes gr., sz. 1873.

— b) Károly gr., sz. 1875.

— c) Lipót gr., sz. 1876.

— d) Erzsébet grófnő, sz. 1877.

— e) Margit grófnő, sz. 1880.

— f) Mária grófnő, sz. 1882.

— g) Oszvald gr., sz. 1886.

- 3. Anna grófnő, sz. 1845. Férje 1877: **Maurigi di Castel-Maurigi** Róger örgróf. Gyermekai?

- 4. Engelhard Detre gr., sz. 1848. Neje 1878: Nostitz-Rokitnitz Ernesztina grófnő, sz. 1857, gr. Nostitz József és gr. Waldstein-Wartenberg Ernesztina leánya. Gyermekai:

36. a) Ernő gr., sz. 1879.

— b) Engelhardina grófnő, sz. 1880.

— c) Karolina grófnő, sz. 1882.

— d) Vilma grófnő, sz. 1883.

— e) Marianna grófnő, sz. 1888.

— f) Franciska grófnő, sz. 1889.

— g) Anna grófnő, sz. 1892.

— h) Detre Antal gr., sz. 1894.

36. *i*) Henrik gr., sz. 1896.

— *k*) Eleonóra grófnő, sz. 1898.

— III. Antal gr., 1807—1877. Neje 1839: Erdődy Mária grófnő, 1817—1894, gr. Erdődy György és gr. Aspremont-Lynden és Baintd Mária Ottolina Gobertina grófnő leánya az Aspremont-Erdődy vonalból, úgy hogy ennek a párnak az utódjai kétszeresen Rákóczy-Báthory-Zriny-Frangepán és Aspremont vérségek). Fiai:

35. 1. Oszwald Gobert gr., sz. 1843. Neje 1877: gr. Schaffgottsche Mária, sz. 1856, gróf Schaffgottsche Frigyes és gróf Pálffy Teréz leánya. Fia:

36. Oszwald Antal gr., 1879.

— 2. Antal Gobert gróf, sz. 1844. Neje 1872: von Schaumburg Paula, sz. 1850. Leányai:

36. *a*) Mária grófnő, sz. 1873.

— *b*) Karolina grófnő, sz. 1878.

Ab) *Wolkenstein-Szirmay*.

33. gr. Wolkenstein-Trostburg Mária, 1794—1845. Férje 1818: gr. **Szirmay** István, 1792—1857. Leánya:

34. Alojzia grófnő, †. Férje 1849: **Luzsénszky** József báró. Gyermekai:

35. I. József báró, 1855—1881.

— II. Mária bárónő. Férje 1875: **Buttler-Clonebough** Aladár gr., sz. 1847. Leánya:

36. Evelina grófnő, sz. 1879.

— III. Emilia bárónő. Férje: **Flachnecker** Gusztáv kapitány, †. Leánya:

36. Lujza, sz. 1886.

IV. Zsigmond báró. 1. neje: homai Homa Gizella, † 1897. 2. neje: gyulai Gaál Aranka. Gyermekai:

36. 1. Erzsébet bárónő, sz. 1886.

— 2. Zsigmond báró, sz. 1891.

— 3. Ferdinándina bárónő, sz. 1896.

— V. Félix báró. Neje: Buttler-Clonebough Aranka grófnő.

B) *Wolkenstein-Arz*.

32. gróf Wolkenstein-Trostburg Mária Anna, 1760—1828. Férje 1778: **Arz von Arzio-Vasegg** Alajos gr., 1751—1809. Gyermekai:

33. *a*) Emánuel gr., 1784—1850.

— *b*) Ferencz gr., 1785—1822.

Ba) *Arz*.

33. **Arz** Emánuel gr., 1784—1850. Neje 1820: gr. Khuen-Belasi Anna, 1797—1887. Fiai:

34. I. Olivér gr., 1821—1887. Neje 1851: Wenzel von Sternbach Lukrécia bárónő, 1831—1859. Fia:

35. Lajos gr., sz. 1856.

— II. Eváriszt gr., 1824—1868. Neje 1856: Sarnthein Mária grófnő, 1830—1892. Gyermekai:

35. 1. Mária grófnő, sz. 1856. Férje 1884: **Liebe von Kreutzner** Antal. Gyermekai?

— 2. Anna grófnő, sz. 1861. Férje 1893:

Huyn Rudolf gr., sz. 1855.

— 3. Antal gr., 1864.

— III. János gr., 1836—1892. Neje 1868: Arz von Arzio-Vasegg Mária grófnő, 1841—1901. Fiai:

35. 1. Eváriszt gr., sz. 1869.

— 2. János gr., sz. 1878.

Bb) *Arz*.

33. **Arz** Ferencz gróf, 1785—1822. Neje 1817: Khuen-Belasi Johanna grófnő, 1795—1867. Leányai:

34. I. Karolina grófnő, sz. 1821. Férje 1843: **Thunn von Castel-Thunn** (= Thun-Hohenstein) Máté gr., 1812—1892. Gyermekai:

35. 1. Johanna grófnő, sz. 1845. Férje 1876: **Ferri** Ferencz gr., † 1887. Gyermekai?

— 2. Lipót gr., sz. 1846. Neje 1880: Gori-Pannilini Julia, sz. 1862. Gyermekai:

36. *a*) Máté gr., sz. 1882.

— *b*) Ágost gr., sz. 1885.

— *c*) Violanta grófnő, sz. 1886.

— *d*) Mária grófnő, sz. 1890.

— *e*) Karolina grófnő, sz. 1892.

— 3. Antónia grófnő, sz. 1849. Férje 1885: **Bassetti** Róbert. Gyermekai?

— 4. Mária grófnő, sz. 1852.

— II. Teréz grófnő, sz. 1823, †. Férje: **Fisogni** Jeromos lovag, † 1869. Gyermekai?

C) *Wolkenstein-Wenzel*.

32. Wolkenstein-Trostburg Franciska grófnő, 1764—1808. Férje 1783: **Wenzel von Sternbach** József báró, 1758—1842. Gyermekai:

33. a) János báró, 1784—1832.
 — b) Eduárd báró, 1788—1846.
 — c) Adolf báró, 1795—1871.
 d) Vilma bárónő, †. Férje: báró **Braun**....
 Gyermekai?

Ca) *Wenzel von Sternbach.*

33. János báró, 1784—1832. Neje 1814: von Senn Ágnes, 1797—1866. Gyermekai:
 34. I. Ferdinánd báró, 1815—1897. Neje 1845: Königl Gáabriella grófnő, 1825—1859. Fia:
 35. Lipót báró, sz. 1846. Neje 1875: Blankenstein Editha grófnő, sz. 1859. Gyermekai:
 36. 1. Mária bárónő, sz. 1879. Férje 1898: **Deym** Frigyes Károly gr., sz. 1866. Leányai:
 37. a) Sónia grófnő, sz. 1899.
 — b) Blanka grófnő, sz. 1901.
 — 2. Gáabriella bárónő, sz. 1881.
 — 3. Editha bárónő, sz. 1883.
 — 4. Erzsébet bárónő, sz. 1885.
 — 5. Lipót báró, sz. 1887.
 — 6. Konstánia bárónő, sz. 1891.
 — 7. Ferdinánd báró, sz. 1897.
 — II. Amália bárónő, †. Férje: **Cles** Bernát báró, †. Gyermekai?
 — III. Mária bárónő, †. Férje: **Maffei** Scipió lovag. Gyermekai?
 — IV. Alojzia bárónő, †. Férje: **Futschikowszky von Grünhof** Eduárd lovag. Gyermekai?

Cb) *Wenzel von Sternbach.*

33. Eduárd báró, 1788—1846. Első neje 1817: Wenzel von Sternbach Kreszcencia bárónő, † 1825. Fia:
 34. Lipót báró, 1819—1887. Első neje 1847: Brandis Erzsébet grófnő, 1822—1850. Második neje 1858: Lazarini Alojzia bárónő, 1836—1875. Gyermekai:
 35. I. Anna bárónő, sz. 1850.
 — II. Lajos báró, sz. 1859.
 — III. Augusztá bárónő, sz. 1860.
 — IV. János báró, sz. 1862. Neje 1900: Sternberg-Rudelsdorf Mária Albertina grófnő, sz. 1877.
 — V. Johanna bárónő, sz. 1863.
 — VI. Miksa báró, sz. 1865.

35. VII. Pius báró, sz. 1870.
 — VIII. Alojzia bárónő, sz. 1872.
 — IX. Vilma bárónő, sz. 1875.

Cc) *Wenzel von Sternbach.*

33. Adolf báró, 1795—1871. Neje 1826: von Ertel Karolina, 1801—1880. Gyermekai:
 34. I. Hugó báró, 1827—1863. Neje 1860: Künsberg von Fronberg Vilma bárónő, 1841—1889. Fia:
 35. Hugó báró, sz. 1861.
 — II. Ida bárónő, sz. 1829. Férje 1856: **von Laar** Frigyes, †. Gyermekai?
Ezek az Aspremont-Rákóczy utódok, a kiket ime összefoglalunk:
 Albrecht.
 Ambrózy br.
 Arz von Arzio Vasegg gr.
 Aspremont-Lynden gr.
 Attems gr.
 Auersperg-Gottschee hg.
 Bassetti.
 Batthyány gr.
 Bellegarde gr.
 Berchtold gr.
 Braun br.
 Breunner-Enkevoirth gr.
 Buttler-Clonebough gr.
 Christalnigg gr.
 Cles br.
 Coudenhove gr.
 Deym gr.
 Draskovich gr.
 Erdődy gr.
 Ferri gr.
 Fisogni lovag.
 Flachnekker.
 Futschikowsky von Grünhof lovag.
 Herberstein gr.
 Hohenlohe-Ratibor hg.
 Huyn gróf; két vonal.
 Jeszenszky br.
 Károlyi gróf; két vonal.
 Laar.
 Liebe von Kreutzner.
 Luzsénszky br.
 Maffei lovag.
 Mandat-Grancey br.
 Maurigi di Castel-Maurigi örgr.

Odescalchi hg.
 Resseguier de Miremont gr.
 Risenfels br.
 Schmertzing br.
 Skrbensky br.
 Somssich gr.
 Stubenberg gr.
 Széchényi gróf: négy vonal.
 Szirmay gróf: két vonal.

Teleki gr.
 Thunn von Castel-Thunn (Thun-Hohenstein)
 gróf.
 Wenzel von Sternbach báró.
 Whitehead.
 Vietorisz.
 Wolkenstein-Trostburg gróf: két vonal s az
 egyiknek egyik ága kétszeresen.
 Zichy gróf: két vonal.

ZARÁNDY A. GÁSPÁR.

A MAGVASZAKADT ZALALÖVŐI CSAPODY CSALÁD TÖRTÉNETE.

(Czimerképpel.)

Mint a meteor, mely hirtelen, minden előjel nélkül tűnik fel az űrben és fényes ragyogással futva be rövid, szeszélyes pályáját, gyorsan megsemmisül: ép ily gyors és fényes volt eredete, életpályája és végzete a *Csapody* családnak.

Nem egészen 233 évig virult a család férfi ágon.

Már a nemesség-szerző *I. Istvánnak* tekintélyes vagyonu embernek kellett lennie, mert különben fia, *II. István* — mint ujdonsült nemesnek gyermeke — nem kaphatta volna feleségül az ország egyik legrégebbi családjából származott dúsgazdag osztopáni *Perneszy Istvánnak* lányát.

I. István utódai szaporították és fentartották az ősi vagyont s daczára a közbe jött osztályoknak és a lányok örökösödési jogának: még az utolsó *Csapody II. Pál* is, tekintélyes vagyont örökölt szülőitől.

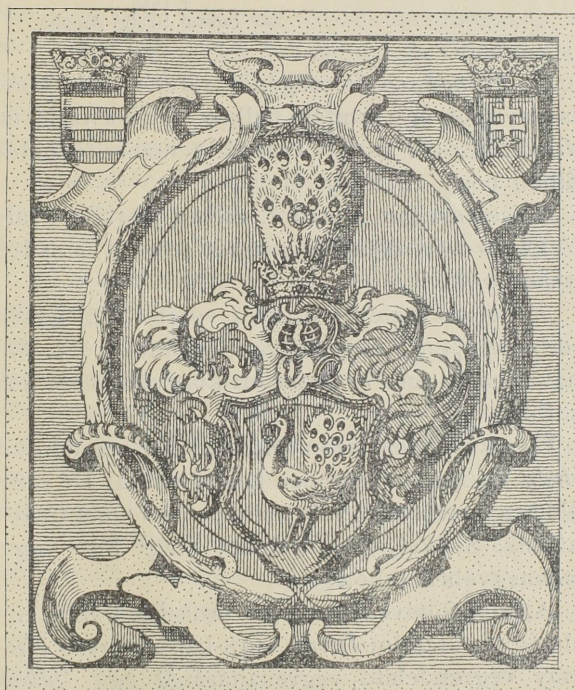
* * *

A nemességet *II. Ferdinand* király adományozta az 1626. évi szeptember hó 26-án kelet oklevélben *I. Istvánnak*, azon hű szolgálatai és hűsége jutalmazásául, melyeket a magyar szent koronának és a királynak eddig tett és ezentul tenni ígért.¹

István érdemeiért ugyanazon oklevélben nemesi rangra emeltetik: édes atyja *Chiapodi Pál* — másképp *Szabó*, — továbbá édes anyja *Heléna*, valamint testvérei, *Ferencz* és *Miklós*.

A nemességgel együtt adományozott czimerben a paizs mezője egészen veres, alapja zöld. Ezen zöld mezőben áll természetes színeiben, kiterjesztett és fölemelt farkkal, jobb felé tekintve,

egy páva, csőrében gyémántköves arany gyűrűt tartva. A paizs felett nyugvó nyílt sisakon, arany királyi korona (regium diadema) nyugszik, melyből fölfelé kiterjesztett pávafark emelkedik

természethű színével. Ennek közepére van illesztve a gyémántköves arany gyűrű. A sisakról jobb felől vörös-ezüst, bal felől zöld-ezüst takaró borul a paizsra.

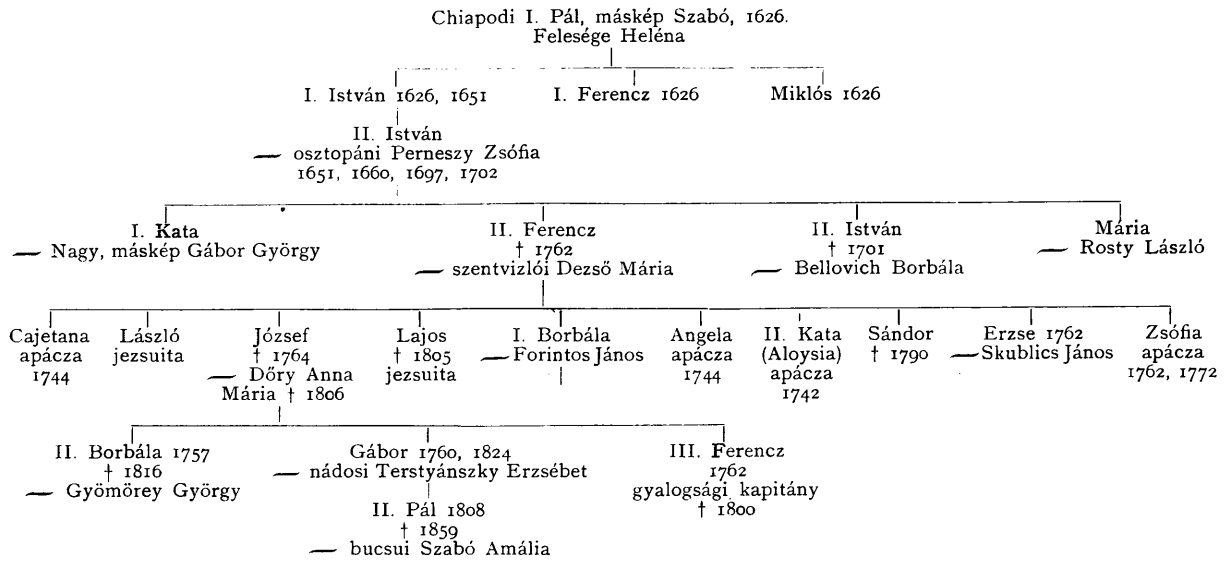
Nem vagyok heraldikus és így csak megkockáztatom azon véleményt, miszerint *I. István* nem a harcz mezején szolgálhatta hazáját és kirá-

¹ Az armális a Gyömörey család levéltárban van.

lyát, mert a harczi erény és vitézség egyetlen jelképe sem található fel a czimerben.

A család — rövidre szabott — történetének

könnyebb megérthetése czéljából melléklem a rövidített, vagyis csupán a családnak Csapody nevet viselő tagjait feltüntető leszármazási táblát.

I. Pálnak és feleségének Helénának életviszonyairól, úgy szintén fiaikról *I. Ferenczről* és *Miklósról* csak annyit tudunk a nemesítő oklevélből, hogy 1626-ban éltek.

A nemességet szerző *I. István* életviszonyairól kevés írott értesítés maradt fenn a lányági leszármazóknál

A nemesi oklevél az arra vezetett feljegyzés szerint csupán *Veszprém* vármegyének 1626. évi augusztus 11-én *Pápán* tartott közgyűlésében lett kihirdetve.

Ezen körülmény azon véleményre vezet, mintha *István* *Veszprém* megyében lakott volna. De ezen vélemény semmi egyéb feljegyzéssel nem támogatatik. Sokkal valószínűbb, hogy *Vas-* vagy *Zalamegyében* lakott.

Az első föltevésnek alapul szolgálhat azon körülmény, miszerint *István* 1618-ban bizonyos *Hubinay* végrendelete végrehajtásánál egy *Jákon* fekvő birtokért 300 frtot fizet¹ és hogy 1679-ben *Perneszy VI. Ferencz jáki vasmegyei* birtokát *Csapody István* hasonló nevű fiának elzalogosítja.²

Zalamegyében pedig azért lehet lakhelyét feltételezni, mert a most említett *(II.) István* fia

1670 körül nőül vette a fönt említett *Perneszy VI. Ferencz*nek nővérét, *IX. István* leányát és *IV. Ferencz* unokáját.

Ezen utóbbi *Perneszy* kortársa volt az első *Csapody*nak és fiával együtt ismerősei lehettek, a mennyiben ezen nagyhatalmu és vagyonu ur 1623-tól kezdve 1648-ig majdnem szakadatlanul *Somogy* és *Zala* vármegyéknek első alispánja volt és állandóan *Zalában* kellett laknia, mert a vármegye-gyűlések sokáig *Zala-Szent-Gróthon*, később *Sümegen* szintén *Zalamegyében*, tartattak.

A két vármegye együttes administratióját bizonyosan azon körülmény tette szükségessé, mert a török *Somogy*nak legnagyobb részét birta, vagy haddal járta; *Zalának* nagyobb része pedig nem volt ezen veszedelemnek kitéve.

A nemességet szerző *I. István* feleségének családi nevét, a házasságkötés idejét, úgy szintén elhalálzásának helyét és idejét nem lehet a rendelkezésre álló adatokból megállapítani.

Tekintettel azon körülményre, hogy *I. István* nemesítése idejében 1626-ban már mindenesetre 40 év körül lehetett, mert fiatalabb korban oly szolgálatokat nem igen tehetett a hazának és királynak, melyek a maga és még szülői és testvéreinek is nemesi rangra való emelését indokolnák,

¹ Perneszy iratok fascic. L. 7. sz.

² Ugyanott, fascic. L. 22. sz.

valószínűnek kell felvenni, hogy 1650 körül halhatott el.

A *Skublics János*nak, *Csapody Erzsébet* férjének *Csapody Gábor* által átadott egyik levéltári elenchusba be van vezetve: «Testamentaria dispositio *Stephani* condam *Csapody* vidimata de 1673». Lehet ezen feljegyzést úgy is magyarázni, hogy a végrendelet 1673-ban kelt, alaposabb azonban azon magyarázat, miszerint csak a hitelesítés történt 1673-ban.¹

Sajnos, hogy a végrendeletnek sem eredetije, sem másolatja nem található fel a *Gyömöreyeknél* és *Skublicsoknál*. Elkallódott az utolsó literarum conservator *Csapody Pálnál* a többi eredeti *Perneszy* és *Csapody* családi iratokkal.

A fenmaradt családi iratok szerint *I. István*nak csak egy fiu gyermeke volt: *II. István*. Ennek *Vas* megyében *Jákon* lehetett állandó lakhelye, habár később *Zala-Lövön* lakott.

Ezen föltevést igazolja azon körülmény, miszerint már 1658-ban *Kupricsics Márk*kal egyezséget kötött a *lipóczyi* és a *jáki* birtok portiója tárgyában,² hogy mint már előzőleg említve volt — *Perneszy VI. Ferencztől* — sógorától és pedig 2 paripának 76 tallér értékeért zálogba kapta ennek *jáki* portióját.

E szerint tehát atyjától örökölte a *Hubinay*-féle részt, zálogban birta sógora portióját s házassága révén felesége *Perneszy Zsófia* részét.

*Perneszy IV. Ferencz*nek *jáki* birtoka *V. János* és *IX. István* fiaira szállott, kik között az osztályt *Tolnay Ferencz* cz. püspök létesítette.³ *Istvánnak* része *Zsófiára*, *Csapody II. Istvánnéra* szállt és átháramlott leszármazóira is a *Gyömörey*-ekre. *Gyömörey Károly*, *Csapody II. Borbála* fia birta és el is adta az 1850—1860 közötti években.

A *jáki* birtoknak egy dülője ma is *Csapody* harasztjának neveztetik.

Házassága idejét *Perneszy Zsófiával* az 1670. év körül kell keresnünk. Ugyanis a *Perneszy* családi iratok szerint 1694. évben folyamatban volt egy

¹ *Perneszy-Csapody* levelek elenchusa fasciculus sub. S. No. 3. *Skublics Károlynál* *Bessenyőben*.

² *Perneszy-Csapody* iratok elenchusa fascic. L. 9.

³ *Tolnay Ferencz* az egyezés létrehozásakor samandriai püspök, vasvári és türjei prépost, *deáki* aliter gyáki (*jáki*) apát, cs. és k. consiliarius és táblai praelatus volt. (Esztergomi káptalan bizonyáglevelé) Ugyanott 10. sz. a.

visszahelyezési per, melyet *Perneszy IX. István* örökösei folytattak *Nagy Ferencz* és többek ellen, oly birtokaik visszaszerzése végett, melyeket nagybátyjuk *Perneszy V. János* Zalavármegye alispánja gyámságának ideje alatt elharácsolta.¹

Kitűnik ezen iratokból, hogy *Perneszy IX. Istvánnak* 1663-ban bekövetkezett elhalálózásakor lányai *Zsófia*, *Justina* és *Anna-Juliana* zsenge korban árván maradtak és atyjuk testvérbátyja *V. János* gyámsága alá kerültek.

1678-ban már *Zsófia*, *Csapody II. István*, *Anna-Juliana* pedig *Tallián Gergely* felesége volt, mert ezen évben a most nevezett *Csapody István* és *Tallián Gergely* sógorokkal, *Perneszy VI. Ferencz*zel egyezsége léptek, melyben kölcsönösen arra kötelezték magukat, hogy a *Perneszy IX. István* hagyatéka tárgyában kötendő végleges osztály megejtéséig a családi javakat érintetlenül megőrzik.²

II. Istvánra vonatkozólag, ki még 1702-ben életben volt, oly rövid ismertetésben, mint a jelenlegi, nem tartom indokoltnak a reá vonatkozó és rendelkezésre álló számos, családi ügyeit érintő adatok felsorolását.

Megjegyezve tehát, hogy a zalalövői várnak kapitánya volt és hogy 1697-ben a vasvári konvent előtt ellentmondott a *Perneszy Zsigmond* által eszközölt családi birtok-eladásoknak Somogyban, életviszonyainak részletesebb leírását mellőzöm.³

Mínthogy egy nagyon érdekesen, időrendi sorban és a vonatkozó okiratok kivonatos felsorolásával szerkesztett eredeti feljegyzés szerint, mely *Csapody Sándor* kézírása, és *Deductio Telonii Lövöiensis* czimet visel, *Csapody István* 1702 január 27-én *Nagy István* protonotarius előtt *Babócsay Ferencz*né *Perneszy Juliannával* a zalalövői vámszedési jogra nézve oly formán egyezkedett, hogy tekintettel azon tényre, miszerint

¹ *Perneszy* csal. ir. elenchusa, fasciculus sub. A. 1. 4. Gyöngyösi *Nagy Ferencz* a *Kanizsához* tartozó cs. kir. csapatok vicegenerálisa volt.

² Ugyanott 5. sz. a.

³ Az esztergomi káptalannak 1785-ben kelt és *Csapody Sándor* leszármazását bizonyító hiteles kiadványában a felmutatott és megvizsgált levelek között 2. sz. a felsoroltatik *Csapody István zalalövői várkapitány* reversalisa, melyet *Iván-Egerszegen* 1692-ben állított ki *Babócsay Ferencz* veszprémi várkapitány részére. *Perneszy-Csapody* levéltár.

ő kilencz éven át az összes jövedelmet szedte, a következő 9 évben *Perneszy Julianna* szedhesse az összes jövedelmet: kétségtelen, hogy a jelzett év elején még életben volt, de még annak folyamában kellett elhaláloznia; mert 1703. évben Somogy vármegye már örökösait nyugtatja meg «super exoluto iure armorum».¹

A zalalövői kapitányság a Perneszy családdal volt összekötése alapján ruháztatható reá.

Ugyanis Zala-Lövőt, Kozma-Dombját és Salomvárt *Mátyás király* 1470-ben *Csebi Dénesnek* és *Imrének* adományozta. *Imre* fiának *csebi Pogány Jánosnak* egyetlen leányát, *Sárát Brodarics Mátyás*, ennek *Kata* lányát *Perneszy András*, *Klára* lányát pedig a hős *Perneszy I. Farkas* vette nőül a 16. század közepe előtti években.

Perneszy I. Farkas babócsai várkapitány egyetlen fia, *Ferencz* gyermekkorban elhalván, *Pogány János* birtokait unokájára, *Katára*, *Perneszy Andráznéra* és utódaira szálltak. *Perneszy István (IX.)*, *Csapody II. István* ipa, dédunokája volt *Andrásnak* és előtte két *Perneszy* hasonlóképp zalalövői kapitány volt. Ezek között *IX. István* is.

Mint a leszármazási tábla mutatja, *Csapody II. Istvánnak* gyermekei voltak: *I. Katalin* Nagy, másképp *Gábor Györgyné*, *II. Ferencz*, *III. István* és *Mária* Rosty Lászlóné.

Katalin és *Mária* leszármazói 1808-ig fel vannak sorolva *Szily Jenőnek* a «Turulban» megjelent ismertetésében.²

III. István nőül vette *Bellovich Borbáldt* s már 1701 vagy 1702-ben leszármazók nélkül elhalálozott.³

II. Ferencz volt a család legkimagaslóbb alakja. Szorgalmas, tanult, eszes ember, kitűnő jogász és jó modoru férfiú. Nagy vagyont szerzett, az ősi javakat megtartotta, vagy visszaszerelte és nemcsak családjának ügyeivel vesződött, de sokaknak tett hasznos szolgálatot és birta bizalmukat.

II. Ferencz 1675—80 között született és 1762-ben halt meg.

¹ Eredeti kiadványa a Perneszy-Csapody levéltárban.

² «Turul» 18-ik kötet 1900. év, II. füzet. Az osztopáni Perneszy család somogyi örökösait Szily Jenő. Ezen ismertetés egy perben használt leszármazási táblán alapszik és így csak a perben érdekelt feleket tünteti fel; tehát hézagos. A Perneszyek dunántúli ágának magvaszakadtára vonatkozó fejtegetése hibás. Ezen állításomat más alkalommal fogom igazolni.

³ Perneszy-Csapody levéltár, fascic. sub. S. 8.

Fiatal korában valószínűleg Vas megyében *Jákon* lakott. Ezen feltevést igazolja *Zobothyn János* Vas vármegye alispánjának bizonyoslevele arról, hogy *Csapody Ferencz* a hűségesküt kezeibe letette 1709. évben.¹

Nemsokára azután *Nyitra* megyében találjuk *Petőfalván*, hol állandó lakhelye volt.²

1734-ben a Dunán-inneni kerületi tábla bírájává neveztetett ki.³

Kineveztetése következtében lakhelyét *Nagy-Szombatba* helyezte át, hol szintén volt háza és városi birtoka, melyet később fia *Sándor* örökölt. Valószínű itt is halt meg, mert bár a saját, vagy a családja javai kormányzása és visszaszerzése körül sok utazást kellett is tennie Zalában, Somogyban, Vas-, Veszprém-, Bars-, Hont- és Győr megyékben; mégis azon körülmény, hogy már 1732-ben somogy megyei javait haszonbérbe adta s hogy továbbá a nagyszombati házat, régi magyar szokás szerint, legifjabb fia örökölte, arra mutatnak, hogy Nagy-Szombat volt utolsó lakóhelye.

Nincsen nyoma a nagyszámú reá vonatkozó iratokban, hogy valóságos tisztviselője lett volna Nyitra vármegyének, vagy mint ügyvéd működött volna. Valószínűleg mint táblabíró vett részt a nyilvános ügyek vezetésében és mint kiváló jogász vállalta magára több család bonyolult ügyeinek vezetését.

Kerületi táblai bíróvá történt kineveztetése után a reá bízott ügyeket, iratokat megbízóinak visszaszolgáltatta. Ott vannak a családi iratok között *gróf Erdődy György* országbírónak, *Hódosy János* megbízottjának, *Kálmán Ferencznek*, *Szélesy Ádámnak* erre vonatkozó elismervényei; úgy szintén *Nyitra* vármegyéé 1734-ből, melyben elismeri, hogy *Csapody Ferencz* minden reá bízott és a nemesi bíraskodás alá tartozó nyilvános és magán ügyiratokat a vármegye levéltárának átadott.⁴

Nem tudtam megállapítani, mennyi ideig vi-

¹ Perneszy-Csapody levéltár, fasc. sub. S. 10.

² Elenchus literarum Perneszy fam. concernentium. Fasc. sub. S. 18. Ezen feljegyzés szerint 1723-ban Cs. Ferencz petőfalvi residentijába tölvajok törtek be s Nyitra vármegye egy esküdtje vezette a vizsgálatot.

³ Ugyanott 7. sz. a.

⁴ Perneszy-Csapody iratok elenchusa fasc. sub. S. 2. 5. 15. 16. 17. sz.

selte a kerületi táblabírói hivatalt. Annyi az iratokból kiviláglik, hogy kineveztetése után nemcsak mint végrendeleti végrehajtó szerepel, de tényleg gróf *Erddy Antal* zágrábi püspök csejtei várának és uradalmának prefektusa is volt egész haláláig.

Kitűnik ez az 1762. évben *Birovsky Antal*-nak, mint a gróf szomoláni urodalmi prefektusának és *Könczöl Mihály* főinspektornak a *Csapody Ferencz* örökösei részére kiadott elismervényeiből, melyek szerint ezek az atyjuknak életfogytáig inscribált *felsődiósi* birtokot, illetőleg a hasonló alapon birt és a *csejtei* uradalomhoz tartozott *Kosztolna* fele részét 4000 forint befektetés megtérítése után, a tulajdonos grófnak visszabocsátották.¹

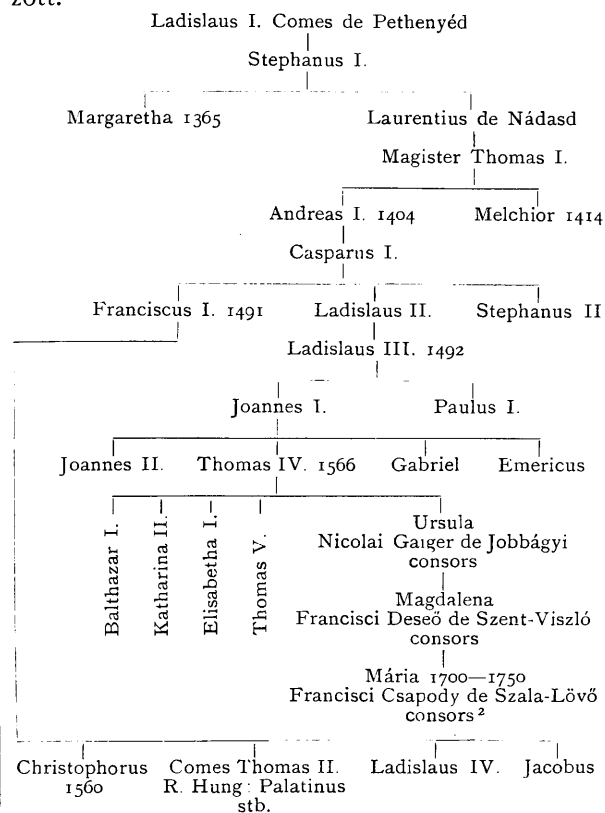
Az idegenek ügyeinek vezetése mellett nagy gondja volt saját és rokonai ügyeire.

Sem a *Perneszy*, sem a *Csapody* birtokok nem voltak a fiágnak fentartva; de az ösiségi törvény szerint az ősi vagyon visszaszállván a családra, minden elterjedt, nagy birtoku család tagjának éber körültekintéssel kellett a vérrokonok gazdálkodását, vagy magvaszakadását figyelemmel kísérni.

Leginkább fáradságos és eredményes volt *Csapody Ferencz* eljárása unokanővére, *Baranyai Péterné Vukovics Éva* elfoglalt javainak visszaszerzésénél. Hosszú ideig tartó, sok költséget és fáradságot igénylő perek eredményes befejezése után *Baranyai Péterné* 2000 forint fejében élte fogytáig *Csapody Ferencz*nek engedte át a Zalamegyében *Zalalövön*, *Mindszenten*, *Háshágyon*, *Csében*, *Salomvárott*, *Felső-Középső-Bagodban*, *Hagyároson*, *Bessenyőben*, *Récsén*, *Zalatnakon*, *Gyertyánágon*, *Kökényesen*, *Várfőn*, *Bödörfán*, *Keresztúron*, *Fernekágon*, *Liczkón*, *Szent-Mártonban*, *Győrkefán*, *Ákosfán* és *Zélen* fekvő részbirtokait, kötelezte magát és örököseit, hogy visszaváltáskor mind a 2000 forintot, mind pedig az építkezések és javítások árát letenni tartozzanak. Ezenfelül «a *Mogyoródon* és *Pölöske-Szent-Mihályon* és az *istvándi* praediumban lévő minden jussát, nem különben mindazokat, melyeket fiának, néhai *Baranyay Pálnak* elzálogosításából *Lövön*, vagy máshol *Zala* vármegyében lévő jussából

mások birnának, úgyszintén a *Fákon* és ahoz tartozandókban, úgy a nemes *Bars* vármegyében lehető minden jussát, magának semmit sem tartván fel, örökösen és megmásíthatatlanul *Csapody Ferencz*nek és maradékinak felvallotta.»¹

II. *Ferencz*nek felesége *szentviszlói Deseő Mária* volt, ki anyai ágon az itt kivonatoltan közölt családfa szerint a *Nádasdy*aktól származott.

Ezen házasságból 10 gyermeke született, azon sorban, a mint az a fent közölt leszármazási táblán látható.

Közülük *Kajetana* a pozsonyi Szent-Klára apácza-szerzetbe, *Angela* ugyanazon évben ugyanazon szerzetbe, *Kata*, szerzetes néven *Aloyzia* 1742-ben és *Zsófia*, szerzetes néven *Stanislaa* 1772-ben a nagyszombati Orsolya apáczákhöz léptek be.

A fiu-gyermekek közül is kettő, *László* és *Lajos* jezsuita szerzetesek voltak, a mint ezt a

¹ 1744. Veszprémi káptalan bizonyáglevelé. Gyömörey családi levéltár.

² *Skublies Károly* családi levelesládájában «Arbor genealogica familiae de Nádasd».

hat gyermekekre vonatkozólag a családi iratok közt fekvő följegyzések és a szerzetbe lépéskor fizetett összegekről meglévő nyugták és elszámolások igazolják.

Zsófia, a ki nem élte virágjában, hanem annak alkonyán lépett zárdába, s édes atya halála után *József*, *Borbála Sándor* és *Erzsébet* testvéreivel együtt osztozott az atyai vagyonban, zárdába lépte előtt végrendelkezett, illetőleg vagyona felől rendelkezett.¹

László atya sorsáról és elhalálozásáról nincs biztos adat. *Lajos* valószínűleg azon okból, mert József császár a jezsuita szerzeteket feloszlatta, világi pap lett a veszprémi egyházmegyében, s mint a káptalan nagyprépostja és címzetes püspök halt meg 1805-ben. *József* bátyjának özvegyével, *Döry Anna Máriával* atyafiságos jó viszonyt folytatott, a mint a *Gyömörey* levéltárban őrzött leveleiből kitűnik. Összes, készpénzből és ingóságokból állott vagyonát *József* fiára, *Gáborra* hagyta.

II. *Ferencz* hagyatékát képezte az osztályos egyezsége szerint Somogy megyében: *Ádánd*, *Bálványos*, *Mére*, *Osztopán*, *Miklósi*, *Geszti*, *Kapoly*, *Ketye*, *Pösze*, *Csege*, *Kereki*, *Kis-Alberti*, *Tokaj*, *Bárd*, *Berda*, *Pernes*, *Bodrog*, *Karos-Inta* és *Ecsen* községek határaiban fekvő rész-birtokok;

Zalamegyében: *Nagy-Récse*, *Pölöske-Szent-Mihály*, *Bessenyő*, *Magyarod*, *Alsó- és Felső-Bagod*, *Salomvár*, *Cséb*, *Háshágy*, *Mindszent*, *Lövő*, *Kökényes-Várvölgye*, *István*, *Hagyáros*, *Szent-Márton*, *Bödörfa*, *Györkefa*, *Fernekág* és *Irsa* határaiban levő rész-birtokok és ingóságok.

Nyitramegyében a *Veszele*, *Bori*, *Koczuritz* és *Pecsenyéd* határában levő birtokrészek;

Tolnamegyében a *kéri*,

Vasmegyében a *Ják* határában fekvő birtokrészek és ingóságok, végre a nagyszombati ház és városi földek, végül valami bécsi caducitás, melynek azonban sem tárgya, sem értéke nincsen följegyezve.

A hagyatékon *József*, *Sándor*, *I. Borbála* Forintos Jánosné, *Erzsébet* és *Zsófia* osztoztak 1762, 1764 és 1767. években.²

¹ Csapody Zsófia végrendelete. Kelt Bessenyőn, 1772. október 28. Gyömörey levéltár.

² Osztályos egyezsége Csapody Ferencz örökösei

Apja halála után alig két évre *József*, az osztozkodó testvérek legidősbike élte delén ki-dőlt az élők sorából. Halála 1764 márczius 17. és június 14-ike között következett be, mert az először említett napon kelt levelében *Zichy Józsefné Bezerédj Euphrosina* még igaz szívvvel tiszteli *Csapody Józsefet*; június 14-ikén pedig már a *Perneszy* örökösöknek Tevelen megejtett egyezkedésén özvegye *Döry Anna Mária* képviseli kiskorú gyermekeit.¹

József, mint valamennyi Csapody fiu, kitűnő neveltetésben részesült, de ideje és alkalmá nem igen lehetett tehetségeit a közéletben is érvényesíteni, mert a maga és mások dolgaival túlhalmozott édesapjának terjedelmes, több megyében fekvő javai valószínűleg az ő, mint legöregebb fiúnak gondozására és kezelésére voltak bízva, a mi a családi levelezések és gazdasági iratokból alaposan következtethető. 1756-ban feleségül vette *Döry Anna Máriát* Döry Ignác teveli földbirtokos és felesége Bezerédj Julianna lányát.²

Sándornak jutottak osztályrészül a nyitramegyei javak a nagyszombati házzal és birtokkal együtt. Állandó lakását haláláig Nagy-Szombatban tartotta. Bátyjának *Józsefnek* korai elhunytá következtében ő lett a család legöregebb világi tagja s mint ilyen a családi iratok gondviselője, úgy szintén, a mi az ősiségi törvények uralma alatt éber körütekintést igényelt, a családi jogok őre.

Nyitramegyének táblabirája volt, nagy érdeklődést tanusított családja ügyei iránt; fentartotta az összeköttetést az egész rokonsággal. Igen sok értékes följegyzéseért lehetnek hálásak utódai.

Agglegény maradt, nagyon értékes pénz- és régiséggyűjteményt hagyott hátra.

Érdekes verseket, az élete folyamán előfordult eseményre vonatkozó tudósításokat, pápák, fejedelmek kiáltványait, rendeleteit, politi-

között Ádándon, Nagyszombaton, Tevelen és Neszelejben «Antiqua Csapodyana». Gyömörey levéltár.

¹ Családi levelek. Gyömörey levéltár.

² Moring levél, «Antiqua Csapodyana». Gyömörey levéltár *Bezerédj Ferencz* ukki, edercsi és bácsi javain 1759 június 1-én osztoznak lányai: *Mária* szentvölgyi Horváth Lászlóné maradéki, *Julianna* Döry Ignáczné maradéki, *Euphrosina*, *Zichy Józsefné* és *Klára* (előbb Taványi Lajosné) Sztankovánszky Pálné. Osztálylevél a Gyömörey levéltárban.

kai pereket és ítéleteket szerzett össze és tartalomjegyzékkel ellátva csatolt a családi iratokhoz.

Nagy-Szombatban 1789. év április 6-án végrendekezett. A végrendelet az akkori időkhöz képest igen jó magyarsággal, szabatosan van szerkesztve. A tanúk által való hitelesítés a végrendeletre vezetett záradék szerint csak 1790. évi november 25-én történt, öt nappal bekövetkezett halála előtt.

I. Borbála első ízben *Forintos Fános*nak, másodsor *Bajáki Boldizsár*nak volt felesége. Első házasságából egy gyermeke született: *Fozéfa*, a ki *nemeskéri Kiss Fános*hoz ment férjhez. Második házasságából nem származtak gyermekek. Meghalt 1794 április 13-án 63 éves korában.¹

Erzsébet édesapja halálakor, 1762-ben még hajadon, a következő évben ment férjhez *Skublics Fános*hoz. Törzsanyja lett egy ma is virágzó nemzetségnek. Meghalt 1792-ben.

Különös jelenség és mintegy családi politikának látszik, hogy *II. Ferencz* négy fia közül csak az egyetlen *Fózsef* alkotott családot, noha testvéröccse *II. István* már 1701-ben elhalálozván, a család fentartása csak saját fiainak nemzedékére szorítkozott. Lehetetlen az apa beavatkozásának nem tekinteni azt, hogy 10 gyermek közül hat zárdába lépett.

II. Ferencz után tehát a *Csapody* családot *Fózsef* fia tartotta fenn. Házasságából, mely alig 8 évig tartott, három gyermeke született, t. i. *II. Borbála*, a ki 1779. évben ment férjhez *Gyömörey Györgyhöz*, *Gábor* és *III. Ferencz*.

II. Borbála kiváló szépségű, magas műveltségű asszony volt, szerető feleség és gondos anya.

¹ Meglevő ravatal-díszén középen fehér selyemre festve az egyesített Bajáky és Csapody czimer látható. A Csapody czimer sisak disze helyett a Perneszyek egyszerűje áll, hátulsó lábain a paizs jobb oldalára, első lábáival a czimerpaizsra támaszkodva. A cimerek felett arany betűkkel a következők olvashatók: «Spect: ac Per: Dna *Barbara Csapodi* de Zala-Lövö Splis ac perlis Dni Balth: *Bajáki* de Eadem compl. I. Ctuum Tab. Jud. e Prim. Asses. Charissima Consors.»

A cimerek alatt pedig hasonlóul arany betűkkel: «Obiit Anno Aetat. Suæ 63 Die 13. Apr. 1794.

Mint hogy tudomásom szerint a régi Bajáky család kihalt, a heraldikusok érdekében leírom a Bajákyak czimerét, a mely a következő: két paizsban zöld talajon piros ruhás, sárga csizmás magyar vitéz áll. kivont szablyája hegyén törökfőt tartva; sisakdísz: kettősfarku kinövő arany oroszlán. Skublics Károly levéltárában Bessenyőn.

Élettörténete már a *Gyömörey* család történetéhez tartozik, azért itt csak megemlítem, mikép házasságából öt fiu *Fózsef*, *Károly*, *Boldizsár*, *Ferencz*, *Gáspár* és két leány *Anna Döry Mihályné* és *Mária Oszterhuber Imréné* született. *II. Borbála* 1757-ben született, és meghalt Zala-Gógánfán 1816-ban, egy évben férjével.

Csapody *Gábor* atyja *Fózsef*, és nagybátyja *Sándor* 1790-ben, testvér öccsének *III. Ferencz*nek pedig 1800-ban bekövetkezett halála után fiágon a család egyedüli fentartója maradt. Tudományosan képzett, sokoldalú műveltségű férfiú volt, ki egész életében a közpályán működött. Somogy vármegyének hosszú időn át volt tisztviselője és első alispánja, császári és királyi tanácsos. A *Gyömörey* család levéltárában őrzött levelei, a családi perekben készített véleményei, osztályos egyezségi tervezetei eléggé jellemzik, mint művelt, tanult, eszes embert, ki a törvényeket jól ismerte és ezen ismeretét érdekeihez való szívós kitartás mellett, mindenkor ki tudta a saját hasznára aknázni.

Nagynénjének *Csapody Zsófiának* 1772-ben történt kolostorba lépése után ennek hagyatékába *Csapody I. Borbála* és *Sándor* testvérei, ez utóbbinak halála után (1790) pedig mindkét hagyatékba *I. Borbála* és az elhalt *Erzsébet* Skublics Jánosné gyermekei nevében *Skublics Fános* ült bele, az idősebb testvér, *Csapody Fózsef* gyermekeinek *II. Borbála Gyömörey Györgynének*, *Gábornak* és *III. Ferencz*nek kizárásával.

Fózsef örökösei tehát 1793-ban, miután békés uton osztályhoz nem bocsájtattak, megindították a pert, nem tulajdonkép a *Zsófia* és *Sándor* hagyatékára nézve, hanem, ügyvédjük *Szluha Fános* tanácsára, osztály igazítást kértek néhai *Csapody II. Ferencz* egész hagyatékára, melybe a világra nézve, meghaltnak tekintendő *Zsófiára* jutott vagyont, úgy az elhalt *Sándor* vagyonát is beleillesztvén, az osztályt a fenmaradt három ág — *Fózsef* maradéki, *I. Borbála*, akkor már *Bajáky Boldizsárné* és néhai *Csapody Erzsébet* gyermekei közt kívánták teljesíteni, úgy szintén *Csapody Zsófiának* és *Sándornak* az ősi vagyonra vonatkozó törvényellenes végrendeleteit megsemmisíteni.

Az alperes atyafiak visszatartási jogczimük nyilván tarthatatlan volta mellett is állták a pert, mert már otthonosan elhelyezkedtek a vissza-

kivánt javakba s biztak abban, hogy a bírósági gyakorlat szerint az időközi jövedelmek visszatérítésére nem fognak köteleztetni.

A Dunántuli kerületi tábla 1800. évi szeptember 4-én hozott ítéletében a *József* örökösei-nek egész keresetét, a nem eléggé kimutatott jövedelmek kivételével, megállapította és *Skublics Jánost* arra is kötelezte, hogy a családi iratokat az idősebb testvér, *József* ágának szolgáltassa vissza.¹

A per folyama alatt az elhunyt *Bajákyné* helyébe leánya, *Forintos Józsefa* nemeskéri *Kiss Jánosné* lépett. *Zsófia* ezen időszakban, az ítéletből kivehetőleg, elhalálozott.

Az ítélet kézbesítése után megindultak a tárgyalások a rokonok között, melyek *Forintos József*ának különczködései miatt majdnem hajótörést szenvedtek s csak az ítéletnek végrehajtása után 1805. évben sikerült a békés kiegyenlítés.²

Ezen osztályos egyezség létrehozása közben *Csapody Gábor* közvetítése folytán szintén barátságos egyezséggel végződött azon per, melyet *Baranyay Péterné Vukovics Éva* örökösei a von jószágok miatt indítottak, mely jószágokat *Vukovich Éva* 1744. évi április hó 28-án a veszprémi káptalan előtt, részint inskriptióval, részint örök-tulajdonul *Csapody II. Ferencz*nek fölvallott

Az egyezség létesült Adándon 1801. évi április hó 21-án nádosi *Tersztyánszky János*, *Orszébet Csapody Gáborné*, *Anna Botka Mihályné* és vizeki *Tallián Ignác*, mint néhai nádosi *Tersztyánszky Sófia* hitese társától származott gyermekei tutora és kurátora, úgy mint *Baranyai Anna Tersztyánszky Józsefné* édes anyjuknak néhai *Baranyay Pál* leányának és *Vukovics Éva* unokájának gyermekei és örökösei felperes felek, más részről *Skublics János*, mint elhalt felesége *Csapody Erzsébettől* származott gyermekei tutora továbbá *Gyömörey György*, mint felesége *Csapody Borbála (II.)* meghatalmazottja, mégis *Csapody Gábor* és *Forintos Józsefa* *Csapody Borbála*

¹ Kőszegi kir. tábla ítélete a *Csapody* örökösök perében. *Gyömörey* levéltár *Csapodyana* fasc. 1. f. No. 23.

² Zalalövői *Csapody Borbála gyömörei Gyömörey Györgyné*, s ugyancsak *Gyömörey György*, mint *Csapody Gábor* meghatalmazottja közt egy részről, másrésztől *Forintos Józsefa* nemeskéri *Kiss Jánosné* és *Skublics János*, mint felesége néhai *Csapody Erzsébettől* származott gyermekeinek képviselője között kötött osztályos egyezség. Kelt Bessenyőben 1805. évi február 25-én. *Gyömörey* levéltár n. o. No. 25.

I. Forintos Jánosné örököse, mint alperesek között. Az egyezség szerint *Csapody Ferencz* örökösei további 10.000 forint reá fizetése mellett megkapják örök tulajdonul a *Csapody Ferencz*nek (II.) felvallott és 1744-ben át is adott birtokokat, melyeket fenn *Csapody Ferencz*nél már felsoroltunk.¹

Ezen egyezség azért volt fontos *Csapody Ferencz* örököseire, mert ezáltal háboríthatlanul, mint tulajdonosok birhatták a *Vukovics Éva*-féle, eredetileg *Perneszy Jusztina* örökéből származott javakat, melyek többnyire oly határookban feküdtek, melyekben *Perneszy Zsófia* ősüktől rájuk háramlott birtokaik voltak.

A *Csapody II. Ferencz* örökösei ezen időközben a *Gindli* testvérektől, mint néhai *Csapody Katalin*, *Nagy* másképp *Gábor Györgyné* utódaitól megvették az ennek jutott egész ősi *Csapody* részt *Ádándon*, *Bálványoson*, *Kerekiben Kapolyon*, *Miklósiban*, *Tóthkéken*, *Ecsenyben*, *Gesztiben*, *Kis-Albertin*, *Bodrogon*, *Mérőben*, *Jákon*, (Zala) *Szent-Mihályon*, *Bucsán* és *Szent-Tamáson* 340 ezer forinton és 200 db körmőczi aranyon 1792. évben.

Ezen ügylet lebonyolításával is *Gábort* bizták meg az atyafiak.

Erre enged következtetni az általa *Ádándon* 1820. évi április hó 25-én szerkesztett számadás.²

¹ Egyezség *Vukovics Éva* és *Csapody Ferencz* örökösei között. Eredetije *Gyömörey* levéltár *Csapodiana* fasc. 1. 28. sz.

² Zalabéri Horváth familiától jött javakra tett költségek.

Gindli uraktól megvásárolt örökségért fizettünk ó bankóban 340.000 frtot, ezt váltóra reducálván, de anno 1810 májusnak 10. napi cursusa szerint per 375 teszen — — — — — 90,666 frt 20 kr.

Ennek 6% kamatja 9 esztendő és 39 napra — — — — — 54,189 " 45 "

Ugyan a midőn a jószágot megvettük, fizettünk kultspénzül 200 drb aranyat, ezek interesse tesz 108 aranyat és így 308 darab arany váltóra reducálva tesz — — — — — 3,365 " — "

Az executiókor 19. junius 1819. fizettünk — — — — — 66,356 " 10 "

A per folyta alatt egyszeri szükséges revocatióért fizetni tartoztam az alperes félnek — — — — — 1,025 " — "

A per lemásolásáért fizettem — — — — — 380 " — "

Paczkó Typographusnak a pörök extractusos kinyomatásáért fizettem — — — — — 262 " 30 "

Ide jár 28 esztendőnk elforgásától mindenféle törvényes és szükséges költség, a mely teszen — — — — — 83,020 " — "

209,264 frt 54 kr.

Ádánd, 25. április 1820. *Csapody Gábor* s. k. Eredetije a *Gyömörey* cs. levéltárában. Fasc. 4. No. 96.

Csapody József gyermekei egészen 1800-ig, a mikor *III. Ferencz* elhalt, osztatlan állapotban bírták az atyai javakat. Ekkor kezdtek osztozásra gondolni, mely hosszas egyezkedés után 1805. évben *Gógánfán, Gyömörey Györgyné Csapody Borbála* érzékeny megkárosításával jött létre.¹

Az örökösök anyja jobbaházi *Döry Anna Mária* is 1806-ban elhalálozván, az ugyanazon évben *Ádándon* kelt végrendeletének alapján még azon évben létrejött az osztályos egyezség, az anyai hagyatékra nézve is. A hagyaték az *ukki, edercsi* és *bácsi* birtokrészekből; szőlőkből és hegyvámos szőlőkből, ingóságokból és tőkepénzekből állott.²

Csapody Gábor 1790-ben nőül vette nádosi *Tersztyánszky Erzsébetet*, ki anyai ágon szintén *Perneszy Istvántól* származott. Hásasságuk 18-ik évében született első és egyetlen gyermekük *II. Pál*, az utolsó *Csapody*. --- *Gábor* meghalt 1824-ben.

Csapody József harmadik fia, *III. Ferencz* katona volt és a francziák elleni háboruban kapott fejszében, mint gyalogsági kapitány, 1800. évi decemberben morvaországi Weiskirchenben halt meg.³

Eljutottunk végre *II. Pál*hoz, gazdag szülőknek elkényeztetett, rosszul nevelt fiához.

Atyja 1824-ben már elhalván, a serdülő fiu a különben nagyon eszes és sokoldalú műveltséggel birt édesanya vezetése alól csakhamar kivonta magát.

Szombathelyi diák korában beleszeretett a szép Szabó Amáliába és alig 20 éves korában már feleségül is vette. Okos, derék, előkelő asszony vált a szép lányból, de férje hajlamaira ő sem tudott befolyást gyakorolni. Férje, minden ügyeit elhanyagolva, csupán a lovaknak, a vadászatnak s a társaságnak élt.

Legdicséretesebb tevékenysége a nagy hirre vergődött ádándi ménes alkotása volt. Kastélyában a szobák földiszéi a futtatásokon és az agár-

versenyeken nyert kupák, serlegek és egyéb nyeménytárgyak voltak. A falakat elfedő olajfestmények futtatásokat, agarász-társaságokat, paripákat, agarakat, négyes és ötös fogatokat ábrázoltak.

Kitünő kocsis volt feltűnően kövér és nehéz testalkata daczára. *Somogy- és Zalamegyében* az öregebb urak most is emlegetik, mikor az ötvenes években jelenlegi felséges királyunkat ötös fogatán egy hajtásban — a nélkül, hogy lovai utközben etetve vagy leszerszámozva lettek volna — *Kaposvárról Keszthelyre* vitte gróf *Festetics Tasziló*hoz, a hol *Ő Felsége* megdicsérvén, ebédre hívta a kocsist, mert — saját szavai szerint — «borralót nem adhatott neki».

Nyílt házat tartott és a legelőkelőbb társaságban mozgott. Mint előtte és utánna igen sokaknál, életét vig asztaltársak körében, futtatások, agaraszatok és kártya töltötte ki. Ily életmód mellett nagy vagyona gyorsan fogyott és az végre egészen tönkrejutott.

1829-ben *Csapody Borbála Gyömörey Györgyne* gyermekei osztályigazítási pert indítottak ellene. A perben még 1846-ban sem hozatott meg az első bírósági ítélet; a mikor is az egyik felperes *Gyömörey Gáspár* békéltető közbenjárására az atyafiak között a kölcsönös örökösödés újbóli kikötése mellett a pert megszüntető egyezség jött létre. A *Csapody Pál* által fizetett 2000 forint bizonynyal csak a perköltségek megtérítésének és a *Borbála* örökösök vitatott megrövidítésének elismerése jeléül tekinthető.¹

Az ősiség eltörlésével az ősi vagyon is végkép elveszett a vérrokonokra nézve.

Pál házasságából gyermek nem született.

Utolsó lakhelye *Berchtesgaden* volt, hol egy vadászvillát bérelt. Innét járt el Magyarországra, legtöbbször *Slavoniába Teresováczra* leghivebb barátja és rokonához *Jankovich József*-hez. Itt jó barátja házában vidám vadásztársak körében 1859. évi április hó 10-én szívizéhlődés érte, mely életét kioltotta.²

* * *

A *Csapodyak* a *zalalövői* előnevet használták *II. István* óta, a ki, mint azt a fennebb felhozott

¹ Egyezség a Gyömörey testvérek és Csapody Pál között. Dömötörben, 1846 január 4-én. Eredetije a Gyömörey cs. levéltárban.

² Halotti jelentés zalalövői *Csapody Pál* elhunytáról. Gyömörey cs. levéltár.

¹ Osztályos egyezség Csapody Borbála és Gábor között 1805 április 2. Gyömörey levéltár fasc. 4. No. 106.

² Jobbaházi Döry Anna Mária Csapody Józsefné végrendelete. Osztályos egyezség Csapody Borbála és Csapody Gábor között Ukkon 1806 november 24. Gyömörey csal. levéltár fasc. 4. No. 107 és 108.

³ Csapody Gábor levele nővére Gyömörey Györgynéhez. Gyömörey cs. levéltár.

«*Deductio telonii Zalalövöiensis*» is igazolja, felesége *Perneszy Zsófia* jogán a Perneszy-féle zalalövői birtok fele részét bírta. Ezen birtok, mely lány-ágon a *Thassy* családnak jutott, csak legújabb időben került eladás folytán idegen kézre.

A *Csapody* családnak 233 év alatt mindössze 23 tagja volt, ha leszámítjuk a nemességet nyert 4 első *Csapodyt*, a *Csapody* nevet viselő utódok csak 19-en voltak.

A családtagok között volt 14 férfi és 9 lány.

A fiuk közül 8 házasodott, de csak hatnak voltak gyermekei. Két fiu szerzetes, egyik később világi pap, czimzetes püspök és nagyprépost. Katona csak kettő volt: *II. István* és *III. Ferencz*. A lányok közül 5 ment férjhez, 4 apácza volt.

Míg a 8 házas fiu a család fenmaradását nem tudta biztosítani, addig az 5 férjhez ment lány számos ivadékot hagyott hátra, melyek sok előkelő nemzetségben virulnak.

GYÖMÖREY VINCZE.

TERMÉSZETES ÁBRÁZOLÁS AZ 1526. ÉV ELŐTTI MAGYAR CZIMEREKBE.

(Harmadik, befejező közlemény, egy czimerképpel.)

Olyan czimert, a melynek fialakja férfit ábrázol, mohácsi vész előtti armálisainkban tizenkettőt ismerek, részint hű másolatban, részint eredetiben s így csak ezeket vettem fel következtetési alapul.

E czimerek alakjai között előfordul az ifjú (Disznósi, Dobay), a férfi (Radák, Szigethy, Dombay, Kánthor, Krasznai-Pándy, Csontos, Berekszői, Both) és az agg (Kistárkányi). Ezek között majd mindenkinek ¹ arcza magán viseli életkora jellegét, aztán van közöttük hosszú fej, kerek fej; szőke, barna; bajusz-, haj- és szakállviseletük alig egyezik, ruhájuk is helyzet szerint és egyénenként változik, úgy hogy e czimerek közül kettő sem árul el egy festőre valló tipikus vonásokat, pedig bizonyos, hogy a 12 czimert nem festhette 12 czimeríró, mivel pl. 1432—1448-ig három, 1506—1518-ig, tehát 12 év alatt öt készült az említett czimerek közül.

Bizonyos az is, hogy az említett czimerek részint eseményekkel függenek össze, részint történetek reprodukciói, a mi még valószínűbbé teszi azt, hogy nem típust festettek czimeríróink,

¹ Nem lehet itt tekintetbe venni a Szlopnay és Both czimert, melyeknél az arcz nem vehető ki.

A Bárczay czimert nem vettem föl következtetési alapul, mert semmiféle jel nem mutat arra, hogy magyart ábrázol. Ruhája semmiesetre sem magyar, a mit már az is elárul, hogy a ruhát nem tartva elég beszédesnek, a festő vadász voltát a szarvasagancscsal is jelzi. Hasonló észjárás nem mutatkozik a Dobay (Siebmacher, Suppl. 26.) és a Roskoványi czimerben (Siebmacher 393. l.)

hanem egyénitettek, még oly alakoknál is, melyeknél az első tekintetre nem is tűnik fel.

Igy pl. a Disznóssy czimer alakja sokkal gyermekiesebbnek látszik, semhogy egyéni lehetne, mégis jellemzetes, mondhatni egyéni vonása épen az ifjuság; mert ha csak az lett volna a festő feladata, hogy fessen egy véreskardú magyar vitézt, bizonyosan nem így festette volna.

Azonban sem a jellemzetességből, sem az egyénítésből nem következik, hogy a czimerfestő arcképiróvá lett, bár a magyar heraldikában ez sem példátlan.

Beszélik ugyanis, hogy Mária királyné 1386-ban megengedte Forgách Baláznak, hogy az ő arcképét viselje czimerül. Zsigmond Miskolcznak saját arcképét adományozta, Ulászló pedig a saját és gyermeket arcképével ékesítette a Gersei Pethő czimert.

Az egyénítés, mely a haj-, szakáll- és bajuszviseletben s a ruházatban nyilvánul, megállapítható bizonyossággal, szintén a magyar szellemből következik.

A magyar, mint harczkedvelő nép, szereti a dicsőséget s a dicsekedést is; szereti, ha czimere mondja el barátának, ellenségnek, — a mit a homerosi hős csatában is szóval tesz meg — ősapái, vagy saját hőstettét, dicsőségét.

Valóban e nemű czimereink beszélnek, elmondják bővebben, részletesebben az érdemes cselekedetet, néha szabatosabban, mint az armálisoknak gyakran szűkszavú, formulákba tört szö-

vege, mely többnyire csak általánosságban beszél érdemeikről

Egyrésztük — az egyszerűbbek — értesíté- nek, hogy a czimerszerző mivel szerzett érde- met, a komplikáltabbak az érdeemes cselekedet bemutatásával azt is tudunkra adják, hogy mi módon.

Az előbbieken határozottan, *természetes szim- bolizmus* nyilvánul, melyet már említettem. Annyi czimerünket sorozhatnók ide, hogy a ki egészen modern ala- pon vizsgálja is czimereinket, kénytelen elismerni létezését, már az élő heraldika korában. Erre inti a sok kardot, nyi- lat, buzogányt, keresztet, bu- zakalászt fogó kéz, követ tartó daru, fiait vérével tápláló peli- kán, mesterségre, foglalko- zásra vonatkozó czimereink szép száma (Eresztvényi, Daby, Holy, Zemlényi, Hernált-Me- stery, Vathoni, Kőszegi, Bár- czay stb.) és nem egy armáli- sunk szövege, melyek az elvon- tabb jelképeknek adják ma- gyarázatát.

Bár vannak, a kik előre kétségbe vonják azt, hogy a szimbolizmus kérdését meg lehetne oldani,¹ szükségesnek tartom egybevetni, a mit e kérdésre vonatkozólag talál- hattam.

A szimbolizmusnak legelső nyoma tudtommal az 1418. Chapy-armálisban van, mely bőven elmondja a czimerszerző vitéz- ségét, szemének megsebesülését, a melyért sze- mén nyiltól talált oroszlánt kap czimerül.

Mig ez armálisnál csak a czimerszerző érde- meinek leírásából tudjuk, hogy jelképes czimer- rel van dolgunk, a következő armálisok már a

¹ Bárczay, A heraldika kézikönyvében (305. l.) azért kételkedik ebben, mert «krónikásaink nem nyújtanak a magyar szimbolikára anyagot, a külföldiek meg nem ille- nek a mi fölfogásunkhoz. Egyedüli források azon czimer- levelek, a melyekben a czimeralak meg van magyarázva, de mit ér, ha a magyarázatok egymásnak ellentmon- danak.»

czimernek, mint jelképnek magyarázatát adják, illetve megismertetnek azzal, hogy mi összefü- gés van a czimer és a czimerszerző között.

A Kőlkediek 1429. czimerujtó birodalmi ar- malisának¹ szimbolizálása tulajdonkép a jövőre vonatkozó jó kívánság. A czimer² jelképileg azt jelenti, hogy a mit a vitézség és alázatos- ság karmaival megragadtok, tartásatok meg ál- landóan és ha a kísértet vagy balsors nyila ta-

lál, valami számításotokban csalatkoztok, ne es- setek kétségbe, hanem inkább a sárga pajzsmező erejéből, a szeretet szilárdságától erőt nyerve, a sisakdiszül szolgáló sárga és fekete színű szár- nyakon magasabb vágyak felé szállva kitünő érényeitek emeljenek.»

A mivel csak bővült 1453-ban a Hunyadi czimer, minden Hunyadi János érdemeinek jel- képe.³ Az armális nagy tért szentel a czimer

¹ Turul XIV. k. 37.

² Sárgával és feketével osztott pajzsban nyillal át- lött fekete-sárga sasláb. Sisakdisz: Sárga-fekete zárt sas- szárny.

³ Nyáry: A heraldika vezérfonala 120. l.

magyarázatának, mert nagyok a czimerszerző érdemei, a melyek közül különösebben hármát emel ki:

1. Mint kormányzó az ország és király jogait őszinte becsületességgel védte, a mi fehér színnel jeleztetik (pajzsmező).

2. Vitéz harcokban való vérontása, oroszláni bátorsága miatt harczoló véres oroszlánhoz méltán hasonlítható (vörös oroszlán).

3. A korona javait saját fáradságával a támadók ellen megvédelmezte s alázatos készséggel felajánlva a királynak, őt szerencsésen behozta azok kormányzására. Ez érdemét a korona jelzi (melyet, mintha felajánlana, tart az oroszlán).

Az 1498. Mernyey-armálisban kettős szimbolizmus van; a megnemesített nezdei Mernyey Ambrus papagályt, a «*legnemesebb* (!) madarat» nyeri czimerül. A papagály tulajdonságát, a beszélőképességet a csőrében tartott szalag jelzi, melyre *Áve* van írva háromszor.

1514-ből a radoványi Keczer-család armálisában a következő érdekes jelkép-magyarázat fordul elő:

Scutum bicolore in infima parte caelestini, in superiore rubri coloris, cuiusquidem scuti campus inferior ceruleus cor habet, sagitta transfixum, ad denotandum videlicet manifestandumque, quod ad instar illius cordis telo transfixi tu quoque ad fidelitatem eorum principum, quibus addictus fuisti et obsequia praesististi semper cor tuum fidelitatis fervere quodam modo sancium et traiectum gessisti.

A Révayak 1512. évi czimerujító armálisa a farkasnak és rózsának adja jelentését. Mivel a szöveg csupán egy ma már ritka könyvben¹ található, idevonatkozó részét kiírom:

Scutum — caelestini coloris, in cuius basi, seu una parte corona iacet gemmis nitentibus et aliis idgenus ornamentis exornata, in cuius, medio lupi effigies emergit, estque ex in-ignibus praefati Stephani de Bathor, palatini nostri domini alterius vestrum decerpta et longis obsequiis apud eum emerita, idque designans vos maioresque vestros perinde semper fuisse gloriae avidos ac sitibundos, sicut lupum, animal voracissimum, cibi esse appetentissimum ac insatrabilem nemo ignorat. Qui quidem lupus prioribus pedibus, quos in sublime protendit, ramum rosarum comprehensum tenet tres rosas, unam candidi, duas purpurei coloris gestantem, neque id tamen *sine ratione*; rosae enim geminae, quae rubent, fratres tuos designant, qui purpureo sanguine saepe numero pro patria fuso immortalem sibi gloriam peperere; rosa vero, quae

¹ Palma, Heraldicae regni Hungariae specimen 110. l.

candido nitet colore, quid aliud, quam te coelibem adhuc vita insignem et manus nullo adhuc sanguine inquinatas habentem significat.¹

A Dessewffyék 1525. évi armálisa a buzogányt tartó karnak adja magyarázatát. A czimernyőrök ezt azért kapják, mert egy elődjük a tatárok elleni harcban elvesztette jobb kezét, már halálos sebeket is kapott s mégis az ország zászlaját épen hozta vissza az öldöklő harczból.

Legutolsó szimbolizáló középkori armálisunk, a még kiadatlan Bursel-féle 1526-ból.²

Az armális ide vonatkozó szavai:

Leone equidem te donavimus eo, quod in re militari et fortitudine et generositate semper usus fuisti. Lili flores cum honorem, tum benignitatem, ob quam omnibus gratus es, aperte demonstrant.

Ha most összehasonlítjuk az előbbi adatokat, csodálkozni fogunk azon, hogy Bárczay minek alapján állíthatta azt, hogy armálisaink jelmagyarazatai ellentmondók. Hiszen a mely jelképek többször előfordulnak, azoknál a magyarázat mindenütt megegyezik; legfellebb csak a színkülönbsége módosít rajta valamit.

Az oroszlán háromszor fordul elő s mindháromszor a vitézség, az «oroszláni bátorság» megszemélyesítője. Az idő nagy távolságát (1418—1526) meggondolva, bátran elfogadhatjuk, hogy általában az oroszlánt a vitézség jelképének tekintették s hogy e vélemény nem változott később sem, azt Hoffmann Pál gróf Esterházy Pál felett tartott beszédének³ következő állításával bizonyíthatom: «Nem csak az oroszlán egyedül czimere az erőseknek.»

E negatív mondatban pozitíve benne van, hogy az oroszlán a vitézségnek, mely az erőt feltételezi, jelképe. Annak is tekintik mostanig, mert az oroszlán képze az erőt, a vitézségét szükségképen felidézi.

¹ Turul XIV. k. 15. l. Ugyanily szimbolizmus van a Dózsa czimerben. Mivel Dózsa György Ali pánczélos karját egy csapással levágta, egyéb kitüntetések mellett: insuper ut in scuto et gentilicis familiae insigniis manum cum acinace praecisam cruoreque madentem *signa et memoriam virtutis* fortitudinisque suae gestaret, consecutus est. Istvánffy: Regni Hungariae historia, 1724. kiad. 41. l.

² Fredetije a bécsi udvari kamarai levéltárban. Szines másolat a M. Heraldikai és Genealogiai Társulat levéltárában.

³ Bécs. 1653. 5. l.

Ha a többi armálist nézzük, akkor sem találunk ellenmondást, de sajnós, egyezést sem, mert mások a szimbólumok, úgy hogy hasonló czimeralakokra következtetést nem merünk vonni, bárha a szimbolizmus általános elterjedtsége¹ némileg feljogosítana erre.

A helyett, hogy e sikamlós utra lépnénk, tekintsünk el a magyarázatokban rejlő specialitásoktól s legott szemünkbe tűnik egy közös vonás, melyet a czimer-szimbolika alapjául kell elfogadnunk, ha a heraldika tudományos jellegét e tekintetben meg akarjuk őrizni. A mint az oroszlánál láttuk, úgy a többi czimeralaknak is, mint jelképnek, legszembetűnőbb, legjellemzőbb tulajdonsága a szimbolizáló erő.

Hogy időrenben haladjunk, nem tartjuk-e ma egész természetesnek, hogy a pompázó tollazatu, az emberhez beszélőképessege által hasonló papagályt a legnemesebb madárnak tartották s a nemesség szimbolizálására használták?

Vagy a Keczer czimerben lévő szívnek adhatott-e középkori ember más jelentést, mint az odaadó hűségét, a szeretetét?

A Kölkedi armális a saslábnak azt a magyarázatot adja, hogy a mit a czimerszerzők a vitézség és alázatosság karmaival megragadnak, állandóan tartásuk; tehát — eltekintve a speciális körülményektől, — jelentése a szerzemények megtartása, a minthogy nincs is jellemzőbb tulajdonsága a saslábnak annál, hogy a mit karmaival megragad, azt könnyen nem engedi el.

Ugyanez armálisban a szárny a magas vágyak felé való *emelkedést* szimbolizálja. Itt is a legjellemzőbb tulajdonság van megragadva, mely a szárny céljában — hogy t. i. a repülés eszköze rejlik.

A Révay armális szerint «mindenki tudja, hogy a farkas a legfalánkabb, a legtelhetetlenebb állat» s azért méltán jelölhet minden ki-elégíthetetlen vágyat, adott esetünkben dicszomjat.

A virágokkal és színekkel való szimbolizálás eseteiben sem találjuk meg a Bárczay által han-

¹ Ezt bizonyítja, hogy a czimernek nyelvünkben «szimbólum» jelentése is van már a középkorban, pl. az Erdycodexben: Leez dicchoeseghnek coronaja es az ezek orzágnak cymoere. (Nyelvelmléktár V. k. 38. l.) Komjáthy: Szent Pál levelei (58. l.). Jegyet vivte az kwrnyw metelysnek, az hit igasságának cymeryth.

goztatott ellenmondást, sőt adataink támogatják egymást. Mivel — legalább adott eseteinkben — a virágok szimbolizáló jellegüket színüktől nyerik, foglalkozunk első sorban a színekkel.

Előfordul a Kölkedi-armálisban a sárgaszín, mint a szeretetnek szimbóluma. Erre nézve se ellentmondó, se erősítő adatunk nincs.¹

A fehérszín a mocsoktalanság, az ártatlanság jelképe, mely a Hunyadi armálisnál a jellemre, a Révayakéban a czimerszerző nőtlenségére és vérrel be nem szennyezett kezére vonatkozik. Fehér színénél fogva jelöli a lilium a tisztességet, jóságot a Bursel czimerben.

A vörösszín kiontott vért jelent a Hunyadi armálisban s ugyanazt a *vörös* rózsza a Révayban.²

Mig az eddig tárgyalt esetekben hasonlaton alapuló szimbolizmus van, arra is van két irott adatunk, hogy a jelölt dolog és a jelkép között tárgyi, anyagi összefüggés van. Ily esetekben a szimbólum rendesen foglalkozásra, ese-

¹ Itt szerepel a feketeszín is, de jelentése nincs adva. Tekintve azt, hogy az armális mindent megmagyaráz, csak ezt nem, feltehetjük, hogy a fekete a szárny természetes színe.

² Tudtommal más színek jelentése nem fordul elő armálisainkban a mohácsi vész előtt. Később e tekintetben is nagyobb lett az elfajulás. Azt hiszem, nem lesz érdektelen a színeknek jelentéséről közölni itt egy összeállítást a XVII. század végéről. Ekkor írta össze Váradi Szabó György *Medicusai és borbélyi mesterségét* (eredetije a sz. udvarhelyi ev. ref. collegium Kis-könyvtárában) javarészen Thököly Imre borbélyának jegyzeteiből. E munkájába, hogy hogy nem, belekerült az alábbi rész is:

Az külömb-külobb színeknek magyarázatja, hogy mit példáznak renddel.

Királyszín = méltóság.	Egyszín = józan elmét.
Ezüstszín = uraság.	Meggy szín = szívfélelmet.
Pirosszín = szerelem.	Hajszín = haragot.
Fejérszín = szüzesség.	Szürkeszín = gorombát.
Pázsitszín = reménység.	Hamuszín = ostobát.
Testszín = gyötrelmet.	Sárgaszín = bolondot.
Tengerszín = habozót.	Barackvirágszín = együgyüt.
Lángszín = tétovázót.	Vijolaszín = mord kedvet.
Zöldszín = kegyelmet.	Kékszín = kétséget.
Galambszín = értelmet.	A gyászfeketeszín = életünknek estin halálra emlékeztet.
Rózsaszín = engedelmet.	
Veresszín = haragot.	

Mikor szívárvány vagyon, nézd meg jól, melyik színt látsz többet benne, ahhoz képest tanulj belőle jó atyámfia a Krisztusban. Én váradi Szabó György.

Mosolyra készítő a jámbor összeállítás, de nem árt azt is tudni, hogy milyen szemmel nézhették régen a czimert.

ményre vonatkozik s annak vagy eszköze, vagy eredménye. Ilyen a Dessewffyek buzogányt tartó karja és a Hunyadi armálisban a korona, melyben kettős jelentés egyesül: egyfelől jelzi az országot, másfelől Hunyadi János vitézségének és becsületességének eredményét, az ország (a korona javai és jogai) biztosítását s az uralomnak felajánlását, azaz a speciális esettől eltekintve a korona iránti alattvalói köteleesség teljesítését.

Több írott adatunk nincs az ilyenmű jelképiségről, de még az is csodálatra méltó, hogy e kettővel találkozunk,¹ mert amíg egészen természetes, hogy a hasonlaton alapuló szimbolumokat, mivel alkotásukhoz, megértésükhöz elvonás, okoskodás szükséges, megmagyarázza az armális, addig az utóbbi banális szimbolumok, a milyen önkényt ajánlkoznak, ép oly könnyen felfoghatók, megérthetők, mint az igen primitív, természetes gondolkodás szüleményei.

A kétféle szimbolizmusnak már létrejövési módja is megmutatja, hogy milyen álláspontot kell elfoglalnunk vele szemben.

Az előbbi elvont jelképiségről csak oly alakokkal kapcsolatban beszélhetünk, a melyeknek jelentését több hiteles írott adat erősíti meg (oroszlán, fehér szín, vörösszín) és ily alakoknál is csak akkor, ha nem lehet gyanunk, illetve adatunk arra, hogy a címer megalkotásánál nem a szimbolizmus játszotta a főszerepet (pl. beszélő címer), de még ilyenkor is nagyon óvatosan, mert oly nagy az idő- és gondolkodásbeli különbség, hogy magunkat a középkor gondolat világába beleélni s adatok hiányában mindazt, a mi a címeradományozásnál közrejátszott, ismerni nem vagyunk képesek. Ez, és nem a magyarázatok ellentmondása az oka, hogy csinján kell bánni a szimbolizmussal, ha tudományosan akarunk beszélni, mert pl. ha a Révay armális magyarázatát ráolvasom a hassági Farkas címer vörös rózsájára, talán nem mond ellent senki; de ha azt találnám mondani, hogy a muronyi Veér András címerében az a különös helyzetű kis pajzs szép fehér rózsájával a cí-

merszerző nőtlenségét vagy vérrel még be nem szennyezett kezét jelenti, legnagyobb heraldikusunk, Csoma József, a kinek erről más véleménye van, rosszalólag rázná a fejét s már ezzel tönkretrehetné állításomat, mert bizonyítani nem tudnám.

Több eset van arra, hogy néhány címerünk, mintegy átmenetet képezve a kétféle jelképiséget egyesíti magában. Ezek már könnyebben és biztosabban felismerhetők s bővebb bizonyítás nélkül is tudományosan tárgyalhatók. Csak egy példát hozok fel. A Petneházy címer nyilazó oroszlánját, mely mintegy ellentéte a Chapy címer szemén nyillal talált oroszlánjának. Az ellentét nemcsak a fő címeralakok helyzetében, hanem abban is nyilvánul, hogy az utóbbiról tudjuk, hogy történelmi ténnyel függ össze s hasonlaton alapuló szimbolum, az előbbiről nem tudjuk s még is biztosan állithatjuk, hogy az oroszlán a címerszerzőt jelzi s nyila *természetes összefüggésben* van a címerszerzővel, annak a fegyvere s talán érdemes cselekedetének eszköze.

Nem írott adat, hanem a természetes összefüggés adja kezünkbe a fonalat biztos következtetésre még akkor is, ha elvont jelképpel van kapcsolatban s mennyivel biztosabb és kecsegtetőbb ez akkor, a mikor nemcsak a címernyerő és egyik alak között, hanem az összes címeralakok között is megvan a természeti összefüggés.

Az előbbieken, azt hiszem, sikerült kimutatnom a szimbolumok közötti óriási különbséget s szükséges is volt, mert csak bizonyítás árán lehet beszélni a heraldikából már-már kizárt szimbolizmusról, de különösen a szokatlan természetes szimbolumról.

Ez utóbbi a magyar heraldikának igen jellemző vonása, de nagy hibája is, mert — a mint talán említettem is — valóságos czégtáblává sülyesztette a címerek egy részét.

Tulajdonkép ily nemesi czégtáblák harczai vonatkozású címereink is, melyeknek nagyrésze egyszerű, számot vetve a pajzs szűk keretével s a címer alkalmazásával metonimice részt ad az egész helyett.

Nem akarván általánosán ismert példák felsorolásával fárasztani az olvasót, visszatérek oda, a honnan a szimbolizmus elvezetett, azon címerekhez, melyeknél nagyobb az ábrázolásban is

¹ Aligha oknélküliek e magyarázatok. A Hunyadi armális mindennek okát adja, a mivel az ősi címer bővült, így a koronának is. Nem lehetetlen, hogy a Dessewffyek buzogánytartó karát a regés tatárjárású hős emlékére való tekintettel kellett megokolni.

a természetességre való törekvés, úgy hogy természetes alakjában az egész embert adják s a foglalkozást viselettel s különböző, többnyire harczy eszközökkel jelzik.

Ilyen 1515-ből a Zsoldosok¹ vörös ruháju, 1509-ből a muronyi Veér András czimerének² pánczélos kivont kardu vitéze, 1508-ból a Monoky³ és 1526-ból a Krasznai Pándi⁴ természetes alapon álló jobbjobban felemelt buzogányt tartó férfi-alakja.

Nagyobb a szimbolizmus 1393. Cserey⁵ czimer kardot és buzakalászt és a Máriássyak⁶ buzogányt és keresztet tartó férfi alakjában.

Az említett czimereknek szimbolikus és naturalisztikus volta mellett van némi jelenetes jellegük is, a mennyiben a fegyvert felemelve, sujtásra készen tartják; a következő czimerekben már annyira előtérbe lép a jelenetes ábrázolás, hogy a gyöngye szimbolizmus majd egészen elenyészik bennük.

Vannak egyszerűbb jelenetes czimereink, melyek egy alakot tüntetnek fel működés közben vagy szemléltetik rajtuk valaminek hatását. Az előbbieket közé számíthatjuk a botfalvi Both (1460.)⁷ és a Kendeffy (XVI. sz.)⁸ czimer nyilazó harczosát, 1418-ból a Csontosok⁹ vártorony-ablakából kihajló s kúrttel jelt adni készülő s a Szlopmayak¹⁰ (1432.) rovátkolt várfal mögött álló kardot tartó őret és a Deésházy czimer¹¹ harczra készen álló jobb kezében kivont kardot, baljában pajzsot tartó ifját; inkább valamely jelenet eredményét tünteti fel a véres kardu Disznóssy,¹² a nyiltól talált, véres nyaku Berekszői¹³ s a szintén nyillal meglőtt, vérző mellü Szigeti György¹⁴ czimerének alakja.

¹ Siebmacher, 504. l.

² Csoma J. A nemzeti czimerek tanulmánya 9. lap.

³ Siebmacher, 318. l.

⁴ Tudtommal nincs közölve. Eredetije Orsz. levéltár M. B. O. L. 29093. A czimer későbbi festésnek látszik.

⁵ E. S. 77. l.

⁶ Siebmacher, 297. l.

⁷ Siebmacher 65. l. Turul 1902. évf. M. H. Her. II. k. 20. lap.

⁸ Erd. Siebmacher, 39. l.

⁹ Turul IV. k. 162. l.

¹⁰ U. a. V. k. 18. l.

¹¹ Arch. Ért. 1893. évf. 252. l. Erd. Siebmacher 83. l.

¹² Turul V. h. 66. l. M. H. Her. II. k. 19. l.

¹³ U. a. VIII. k. 41. l. M. H. Her. I. 17.

¹⁴ U. a. IX. k. 165. I.

Ez utóbbi igen figyelemre méltó; a legtermészetesebb ábrázolásu, mert a lövésnek a szervezetre való közvetlen hatását természetihven állítja elénk a vér előbugygyanásában, az arcz fájdalmas kifejezésében s különösen azzal rögzíti meg, hogy a sebesült a fájdalomérzet következtében a nyil után kap, hogy azt a melléből kitépje.

A Szigeti czimer, mint harczy epizód, átvezet komplikáltabb, *történeti czimereinkhez*.

Nemcsak czimereink kompozíciója, hanem néhány armálisnak szövege is meggyőz arról, hogy a magyar czimerek alakjainak nagy része összefüggésben van a czimerszerző vagy elődei életének valamely mozzanatával. Ez összefüggés még nem teszi történetivé a czimert, ha alkotásánál a heraldikai szempont volt az irányadó s ennek kedvéért a valóságon változtatva, csonkítva, szimbolikusán kifejezve, legalább is annyit eltitkolnak, mint a mennyit szemünk elé tárnak; történetinek csakis oly czimereket nevezhetünk, melyek nagyobb változtatás nélkül tárják fel a tényt, mert heraldikai tekintetek annyira nem kötik alkotóikat, hogy még a pajzs keretével, a czimer alkalmazásával sem gondolnak.

Mivel a meghatározásban lényeges jegy az, hogy a czimer tárgya tény (megtörtént dolog, létező állapot) legyen, ezt pedig irott adattal kevés czimerre nézve bizonyíthatjuk be (Kánthor, valószínű következtetéssel a Dombaynál) mert armálisaink, mintha a bővebb felvilágosítást a czimerre hagynák, szükszavauak s formulaszerűen általánosságban beszélnek — más bizonyosságot is kell keresnünk s ezt meg is találjuk a Kánthor, Ányos és Radák czimerben előforduló puskában.

A modern heraldika egyik leghelyesebb szabálya az, hogy a legújabb czimerekben is kerülni kell a modern tárgyak alkalmazását. A heraldikában a régiességre való törekvésnél semmi sem természetesebb, mert modern tárgyú czimer a család «ujdonsültségére» utal.

Ezt észre kellett venni a régieknek is, már pedig a puska majd az egész középkoron át nemcsak modern tárgy, hanem az igazi vitéz lovag előtt megvetett fegyver is volt. Bebizonyítható, hogy nálunk is gyáva fegyvernek tartották az előkelők, a vitézek s mégis a Kánthor és Ányos czimer vadásza azt használja, a

Radák czimer hőse azzal lövi le nyilazó ellenességét! A kor felfogása és a cimerek közötti ellenmondás kiegyeztethető-e másképpen, mint azon feltevessel, hogy a történeti hűségre való törekvés folytán kerül a puska a középkori cimerekbe?

E törekvéssel okolhatjuk csak meg, hogy a többi, szerencsére nem sok történeti czimerünk is a heraldikának hol egyik, hol másik szabályába ütközik bele s a czimer czéljának, alkalmazásának annyira nem felel meg, hogy önmagának ellentétévé válik.¹

Arról, hogy szerkezet tekintetében a historiai hűségre törekvő czimer a természetességnek netovábbja, felesleges szólanom. Ugyanez áll az ábrázolásra nézve is Észrevehető festőinknek az a törekvése, hogy a rendelkezésükre álló eszközökkel, jól akarnak rajzolni s a lehető legjobbat nyújtani. Bár a fősúlyt az emberre, arczára, alakjára, ruhájára fektetik, a mellékalakokat, a hátteret sem hanyagolják el, úgy hogy némely czimerünk szép tájkép jellegű. Kelemetlenül egyiknél-másiknál csak a távlat hiánya hat, de ezen is segíteni igyekeznek a pajzs lefelé halványodó kék színével (Kánthor, Brodarics) mi által az alakok még valóságosabbakká lesznek.

Ezek előrebocsátását szükségesnek tartotam, mert a Turulban s különösen a Magyar czimeres emlékekben kimerítően tárgyalt cimereknek csak megemlítésére szoritkozom.

A történeti cimerek az igazi nemesi foglalkozás, vadászat és harczolás közben tüntetik föl a férfit.

Vadászjelenetet tár fel a farkassal egy szál ingben, karddal szembeszálló Kistárkányi,² a Paulik-család elmosódott s már-már alig látható armálisa,³ melyben vörösruhájú alak áll szemben medvével, a hasonló motívum s valószínűleg a középkorból származó a medvét átszuró Lánczy,⁴ a vaddisznót dárdával űző Dobay, a szarvasvadászatot feltüntető Khántor és Ányos czimer;

¹ E megokolás egyuttal azt is megmondja, hogy miért kell a cimereket a történeti név alá összefoglalnom, bárha e név más fogalom részére is le van foglalva.

² Turul XIII. k. 162. l. M. H. Her. II. k. 16. l.

³ 1514. armális a Nemzeti Múzeum levéltárában.

⁴ Csoma, Abauj vármegye nemes családjai, 394. l. VI. tábla.

melyeknél a vadász az előbbiben közeledő, az utóbbiban természetes fa alól menekülő szarvasra czéloz puskájával.

Történeti, harczy vonatkozású cimereink rövid sorozatát a Brodarics czimer¹ nyitja meg, kétségtelenül harczy jelenetet ábrázoló, a cselekvényt egészében feltáró czimer a Dombay² és Radák.³

¹ Szines másolat a Magy. Herald. és Gen. Társ. levéltárában. Turul X. k. 101. l.

² Siebmacher, 69. l. Turul XIV. k. 151—152. l.

³ Mivel e czimer, bárha úgy heraldikai, mint viselettani szempontból igen nevezetes, még sehol közölve nem volt, azt hiszem nem felesleges, ha az armális szövegét itt közlöm a Radáklevéltárban (Magy. Nemzeti Múzeum levéltára) lévő eredetije után. A czimer képét az előbbi közleményhez csatolva mutattuk be.

Az armális szövege azért is érdekes, mert alig említi, hogy a czimernyerőknek érdeme lenne, hanem az ősök érdemeit hangsúlyozza s a czimernyerőket példájuk követésére buzdítja a czimeradomány által.

Uladislaus dei gratia rex Hungariæ et Bohemiæ etc. tibi, fideli nostro nobili *Blasia Rudaak* salutem et gratiam nostram regiam. Ad regalis culminis apicem et fastigium pertinere existimamus, veluti e specula quadam, mentes, animos et servitia suorum subditorum diligenti scrutinio circumspicere debere et quid queque deceat ex sua regia providentia diligenter perpendere; sic sit, ut hii meritorum suorum donativo adepto e veterno et sompno perpetuo ea munificentia regia expergefacti ad omnia vel ardua quæque alacres et prompti reddantur; nos itaque hæc et talia memoria revolventes et nostrorum animos fidelium proniores alacrioresque ad res bellicas gerendas reddere et veluti e corpore quodam diutino excitare cupientes nolimus conniventibus oculis illa prædara et nominatim maiorum tuorum domi forisque facinora pertransire et ut tu quoque vestigiis eorum laudabilibus insistenda non exorbitares, sed tanto maiori (igy.) et ardentiore zelo ad cetera huius regni nostri munia et bellicas meditationes accendaris posterique tui accendantur et inflammentur, quanto maiore donativo a nostra maiestate te insignitum decoratumque esse prospexeris, tibi et per te *Michaeli, Stephano et Thomae*, fratribus tuis uterinis, vestrisque hæredibus et posteritatibus universis hæc arma militaria et nobilitatis insignia, quæ in principio præsentium litterarum nostrarum regiarum pictoris haud indocta manu eleganterque figurata (sunt animo deliberato et ex certa scientia nostra atque) benignitate et munificentia regia dedimus et conferimus ac præsentibus elargimur (ut tu tuique hæredes et posteritates universi præscrip) ta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium ubique in præliis, duellis, velis, torneamentis, anulis (nec non sigillis, velis cortinis, papilionibus et generaliter). quibuscunque rerum et expeditionum generibus et exercitiis nobilitaribus et militaribus ferre, gestare insuperque (omnibus et singulis iis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus cæ-

Az előbbiben félrefordult, tehát menekülő török fejét magyar vitéz vágja le kardjával, az utóbbiban puskával célzó magyar ifjuval szemben mellbe lőtt, kifeszített ijjat tartó török áll.

Különösen az utóbbi feltűnő naturalismussal rajzolt, de jól is sikerült kép. Természetességének nem csekély jele az a körülmény, hogy a festő számot vetett a kilőtt golyó haladási sebességével, úgy hogy a magyar vitéznek ideje sincs a puskát elvenni vállától s már is buzog a török vére.

Azt hiszem e czimer mutatja középkori heraldikánk legalacsonyabb hanyatlási fokát. Az a csekélység, a mit róla mondtam vagy egy tekintet a czimerre, elárulja a pajzskép heraldikátlanságát.

A pajzs még e korban is szokatlanul bő, hogy a két alak között némi távolságot is feltüntethessen. Sisakdisz nincs, a sisaktakarót virág helyettesíti, mely a pajzs aljából nő s bogyókban végződik, melyekbe a pajzs két szélén álló két tyukféle madár vág; szóval az egész czimer a reneszansz tulzott hajtása: nincs benne semmi, a mi heraldikailag helyes lenne.

Ezzel bucsut vehetünk embert ábrázoló czimereinktől is. Végig tekintve e rövid ismertetésen, világosan látható, hogy mennyire ellenkeznek a heraldikai hagyományokkal s a czimer alkalmazásával, különösen pecsétnyomatokon, melyeken a legegyszerűbb alakok is gyakran kivehetetlenek. Mert míg más alakoknál a stereotyp ábrázolás segítségünkre van, az embert ábrázoló czimerek pecsétlenyomatainál, ha az alak nem vehető jól ki, az ember széles működési körével szemben még sejtelveinket is el kell hallgattatnunk.

Alig is hihető, hogy a jelenetes czimereket tipáriumba vésték volna, ellenben arra van eset, hogy a komplikált czimer — talán éppen az

teri) nobiles militesque huius regni armis utentes quomodolibet de iure aut consuetudine usi sunt et gavis, uti, frui (et gaudere possis et valeas, atque?) posteritas vestra universa possit et valeat. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam præsentis literas nostras secreto (sigillo nostro, quo ut rex Hungariæ utimur pendenti communitas vobis duximus concedendas. Datum Budæ, feria quarta proxima ante festum, beatorum Fabiani et, Sebastiani martyrum, anno domini millesimo) quingentesimo quarto decimo, regnorum nostrorum Hungariæ etc. anno vigesimo quarto, Bohemiæ vero quadragésimo quarto.

Turul. 1903. IV.

alkalmazás nehézsége miatt — egyszerűbbé válik. Czimerbővítések alkalmával is elég gyakran megcsonkítják az eredeti, jelenetes czimert, hogy a kisebbé lett mezőbe beférjen; így pl. a Radák czimerből a bárói czimerben csak a két kar, puszka és törökfő maradt meg.¹

A szövevényesebb jelenetes czimerek pecsétlenyomata után kutattam is, de még eddig csak egyet találtam, hódászi Kánthor Mihályét a múzeumi Kállay-levéltárban 1517-ből. A pecsét majdnem kivehetetlen, de bizonyos, hogy az 1509. armálissal semmi köze, mert czimere két keresztbe tett kardnak látszik. Ez tüntetné fel tehát a valódi Kánthor czimert, az 1509-iki adományt nem tekinthetvén másképp, mint egy megtörtént jelenet emlékéit.

Kutatásom másik eredménye — ha ugyan az előbbi eredménynek lehet tekinteni — az, hogy elég szép számmal találtam jelenetes czimerek pecsétlenyomatát, a melyek egyfelől meghazudtolják azt a feltevést, hogy komplikáltabb jelenetes czimereinket pecsétbe nem vésték, másfelől pedig élénken feltüntetik, hogy mennyire sülyedt heraldikánk, még akkor is, ha a czimer helyességének mértékéül az állítjuk fel, hogy tudtak-e az eredetinek megfelelő, lenyomatban jól kivehető pecsétet vésetni.

A szóban forgó czimereket teljesen jól kivenni nem lehet, blazonálásuknál a kérdőjel nem nélkülözhető. E miatt sokat vesztenek értékükből; a heraldikus látja ugyan rajtuk a hanyatlás jeleit, de egyes részek kivehetetlen volta miatt teljes képet, igaz képet nem bir róluk adni, a művelődéstörténet kutatója pedig, a ki a minél természetesebb kivitelű czimereknek örül, e pecsétlenyomatokat egyáltalában nem használhatja.

E nagy hiányuk miatt meg sem kisértetem pontos blazonálásukat, hanem a lehető legrövidebben leirom, a mit rajtuk kivehettem.

1, *Marochay Ferencz pecsété*² 1503. I/12. Félmeztelen (?) férfialak, vállán ruhadarab, előre nyújtott kezében szalag, előtte valami gömb.

2, *Vincker Andrásén*³ vándorlegényféle alak vállán pálczáról lógó holmi, leeresztett jobbában ?

¹ Siebmacher, 379 l.

² M. N. M. Véghelyi gyűjt.

³ 1504. VII/26. U. o.

3. *Ryppachy Péter* allovázmesterén¹ balra fordult férfi jobbát előre, balját hátra tartva, vivó állásban.

4. *Zaltanusz László* királynői titkárén:² vágatató ló hátán ki nem vehető alak.

4. *Kerepeczi Pelbárt* beregi alispán pecsétén³ magyar vitéz, balkezével lábához leeresztett pajzsát tartja, felemelt jobbában kivehetetlen tárgy.

A Kisfaludy-levéltárban 1515—1525 közötti oklevélen, melynek kiadója Ludovicus Tomori, Joannes Kever de Velezd és Stephanus de Balyht, az 1—3. pecsét egyezik: féltérdeplő helyzetben két kezét magasra tartó óriás előtt fenyoifa (?). Második pecséten: ülő férfialak előtt juh (?) melyet fejni látszik.

E pecsétek után, melyek közül egynehány emblémának látszik, még csak a Büdi czimerre⁴ hivatkozom, a mely szintén nem egészíthető ki s ép ezért rajza hasznavehetetlen: A tojásdad pecsét egy utasféle embert mutat, jobb kezében bottal. A háttérben hegyek s valamely falunak (!) része látszik. 1

E leírás majd hihetetlennek látszik, pedig hasonlatos hátterű czimerekkel 1526 után nem ritkán találkozunk. Tény, hogy a magyar természetes, józan gondolkodás ily gyakorlatiatlan tulzásba esik, de ép ebben nyilvánul heraldikánk különleges volta.

Vannak ugyan, a kik ezt tagadják, mert a német és az angol heraldikában is vannak jelenetes czimerek, de a mi heraldikánk különlegessége nemcsak a jelenetek aránylagos sokaságában, hanem a tárgyválasztásban is nyilvánul. Alig van oly jelenetes czimerünk, melyről ki lehetne mutatni, hogy idegen czimer másolata, mert mindenik a magyar életből fakad.

Hogy heraldikánk önálló jellemvonásai dacára sem szembetűnően nemzeti heraldika, annak oka a többször nyilvánuló idegen hatás, de különösen hogy czimeriróink idegenek voltak.

Tekintetbe kell azonban venni azt is, hogy az armálisok gyakran elmondják, miként a czi-

¹ 1519. U. o.

² 1515. VII/12. Kisfaludy-levéltár.

³ 1522. M. N. M. Kállay-levéltár, Nr. 104 régi jelzés alatt. Az alak vállától kezdve a pecsét töredezett.

⁴ Nagy Iván: Magyarország családait, II. k. 280. l. A pecsétlenyomat 1530-ból való, de valószínű, hogy a czimer a mohácsi vész előtti.

mernyerő néha ősi czimerének, melyet majd minden újabb pecsétvésés alkalmával a magyar izléshez idomítottak, néha pedig a bemutatott czimernek adományozását kéri. Az ilyen czimereket a kivitelben is magyarnak kell tekintenünk, mert lehetetlen, hogy az óhajtott czimeren, ha egyszer a királyi kegy szentesítette, a kancellária, a herold, a festő változtatott volna, ha csak nem a czimerszerző kívánságára.

Annyival inkább lehetetlennek látszik ez, mert armálisaink nagy száma bizonyítja, hogy királyaink kedveznek a magyar felfogásnak; magyar felfogás szerint komponál czimereket a királyi kancellária s abból, hogy az armális dicséri a festő ügyes kezét, a kivitel szépségét gyaníthatjuk, hogy a czimerirótól meg is követelték a szép, a természetes kivitel. Ha értett is a czimeriró a heraldikához, a magyar szellem szolgálatában eszköz, mesterember, a ki többre becsüli megrendelői tetszését, mint a heraldikai szabályokat.

E különös magyar viszonyokból érthető, hogy még külföldön festett armálisainkban is miért találkozunk természetes ábrázolással és oly primitív hibákkal, a melyeket nem követhet el hivatott, a heraldikai szabályokat ismerő czimeriró, ha szabad kezét engedünk neki. Ily primitív hibák pl. a sisaknak és a sisakdisznek a pajzs 'dőlésével, a pajzsalakkal való ellentétes iránya vagy a pajzsalaknak nem a tengely irányában való rajzolása.

Miután a czimerirók idegen volta nem áll ellentétben azzal, hogy speciális heraldikánkról beszéljünk, összefoglalom a dolgozatomban érintett hazai speciális jellemvonásokat, azon viszonyokkal kapcsolatban, melyek folytán érvényesülhetett is a magyar szellem, még pedig két főirányban:

I. Speciális jogi és családi viszonyainkban, melyekből következik az idegen hatás elleni ösztönszerű védekezés gyökerezik a nagyobb mérvű czimervariálás lehetősége és különösen az ősi czimerek természetesülése.

II. A czimeradományozás okában és módjában nyilatkozik meg a különleges vonás, a mely létrehozta: 1. a magyar életre vonatkozó jelképes és jelenetes czimereket, melyek hizelegnek a nemzeti hiúságnak; 2. a czimer és alakjai hibás, természetes kivitelét.

Már e két irány is megadja heraldikánk jellegét, bár elméleti szempontból hibákba vezet, Ezzel azonban mivelledéstörténetünk nyert sokat, mert minél kétségtelenebb, hogy a czimerkép

az életből van merítve és természetes, hű ábrázolású, annál megbízhatóbb mivelledéstörténeti kútfő.

R. KISS ISTVÁN.

MEGJEGYZÉSEK A «MAGYAR NEMZETSEGEK A XIV. SZÁZAD KÖZEPÉIG» CZIMŰ MUNKÁRA.

(Ötödik, befejező közlemény.)

Tibold. A legelőkelőbb családok eredetét annyira kikutató Keszői Simon mondja: «akkor jöve aztán Gyeics vezérhez Tibold Fanbergi gróf, kit Graf Tiboldnak hívtak. A honnan némelyeket azon nemzetségből maig egyszerűen Graunnak hívnak. Ettől származnak a Babocsaik. Ezek ugyanis Deuchunlantból (= Deutschenland) valók.» A budai krónikában és Turóczinál e Tibold «Sambergi» gróf.

Mindenelőtt megjegyzendő, hogy Fanberg nevű helység jelenleg Németországban nincs; egy Samberg van azonban a poroszországi münsteri kerületben. A «Graun» szót maga Keszői, azt hiszem elég világosan magyarázza meg. Miután a német jövevény magát «Graf Tibold»-nak nevezte, átment e jelző az ő utódaira is; a magyarok is «Grafen»-nek nevezték őket; a «graun» nem a német «Grau» = szürke, hanem a «Grafen» írásmódja, e mennyiben t. i. az U betű V-nek veendő. — Azt hiszem, hogy a «Grab»-ból később a magyaros hangzású Gráb = Gara keresztnév keletkezett, mert az erdélyi «geréb» sem más, mint a német «Gräf» magyarosítása. Ismereteink mai állása szerint a legnagyobb valószínűség a mellett szól, feltéve, hogy a krónikás állítása valóságban alapszik, hogy ez esetben a bajor Schauburgi dynasta-család egyik Tibold nevű tagjáról lehet szó, ki Gyécsa fejedelmünk idejében talán Gizela bajor hercegleánnyal együtt Magyarországra jött és itt is maradt. «Tibold» (*Tebald*) különben nem más, mint a német «Theobald» vagy a francia «Thibaut» magyarosítása. Kétségtelen dolog, hogy azon Tibold comes, ki 1060-ban I. András király családját, midőn ez a Béla herceggel kiütött háború idejében Ausztriába menekült, elkísérte: ama bizonyos Tibold jövevénynek fia vagy unokája; valamint az is bizonyos, hogy az 1103-tól 1113-ig

szereplő Theobald nevű somogy megyei főispán szintén e nemzetség tagja.

A nemzetség első tagjairól többet mondatunk, mint szerző.

Ugron kalocsai érsek tanúsítja 1234-ben, hogy Zsádány nb. Ivánka a Dráva mentén fekvő Zellarouna nevű birtokot nem tartja erőszakkal elfoglalva, a mint ezt a grábi apát állítja, hanem hogy e jószágot vétel útján szerezte. Az erre felhívott eladók: *Bodor fia Jakab és Petko, a grábi apátság kegyurai* megerősítették ezen állítását.¹ Ebből nemcsak a nemzetség legrégebb birtokviszonyai nyerne bővítést, de egyúttal az is kitűnik belőle, hogy Bodor fiainak egyik őse alapította a grábi apátságot és hogy ennek következtében Somogy megyének 1093 és 1094 közötti főispánja Gráb² szintén a Tibold nemzetség sarja.

Midőn a somogy megyei birtokviszonyok megvizsgálásával megbizottak 1236-ban Mór fia Györgynek a somogy megyei Borhod-ra való igényeit megbirálták, a bizottság tagjai között egy Jakab is szerepel.³ Következő évben (1237-ben) már arról értesülünk, hogy e bizottsági tag nem más, mint *Bodor fia Jakab*.⁴

Szerző azt mondja, hogy «1369-ben Babócsa oly nemes kezén van, a kinek négy izre felmenő nemzedékrendje a Tibold nemzetség törzsökére semmiképp sem illeszthető. Ebből az látszik, hogy a XIII. század végén és a XIV. század elején dúló politikai harcok a Tibold nem azon ágát, melynek kezébe Babócsa került, megsemmisítették.»

Azt hiszem, hogy nincs igaza.

¹ Wenzel, VI. k. 557. l.

² Fejér, II. k. 482. l. Knauz, I. k. 85. l.

³ Wenzel, VII. k. 22. l.

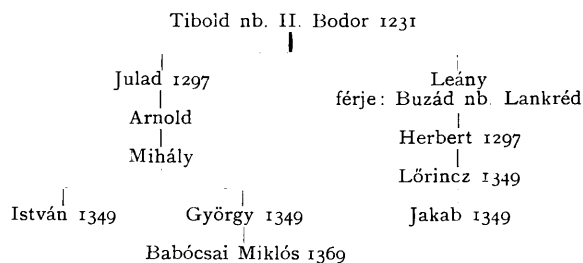
⁴ Hazai oklevéltár 4. l.

Tibold nb. II. Bodor fia Julad 1297-ben Buzád-Hahót nb. Lankréd fia Herbortnak, ki az ő nővérének fia, a somogy megyei Németiszeget adományozza.¹ A keresztetek csurgói konventje pedig tanusítja egy meg nem nevezett évben, hogy a zalai konvent bizonyítványa szerint *Julad comes és fia Arnold* (a Buzád-Hahót nb.) Atyasz comesnek, *ugyannezen Herbord unokatestvé- rének* 40 márkával adósok és ezért a Dráva melletti Harazna nevű birtokukat elzálogosították.² Ezen Harazna megfelel a még most is Babócsa mellett fekvő somogy megyei Heresznye helységnek; így tehát kétségtelen, hogy e Julad comes az 1297-ik évvel azonos és hogy a keltezetlen okmány nem — mint Wenzel véli — 1219 körül, hanem 1297 után lett kiállítva. — 1349 aug. 19-én tanusítja a somogyvári konvent, hogy Lankréd fia Herbert fia Lőrincz és ennek fia Jakab egyrésztől, másrésztől pedig *Arnold fia Mihály fiai István és György* között a következő üzlet jött létre: Arnold unokái zálogba adják Somogy megyében fekvő *Németiszeg* nevű birtokukat Lankréd utódainak és kötelezik magukat arra, hogy a mennyiben a kiváltást elmulasztanák, az elzálogosított birtokot Lankréd utódainak átengedik.³

Ezen adat már most megbecsülhetetlen támaszpontot nyújt a Tibold nb. Babócsaiak nemzedékrendjére. Tudjuk, hogy II. Bodor 1231-ben Németiszegen kapott osztályrészt. Van neki egy Julad nevű fia és egy leánya, ki Buzád-Hahót nb. Lankrédhez ment férjhez, mely házasságból Herbert származik. Bodor fia Julad odaadja németiszegi birtokának egy részét e Herbertnek; Julad és fia Arnold elzálogosítják a Babócsa melletti Heresznyét Buzád nb. Atyasznak. Így tehát megczáfolhatatlanul be van bizonyítva, hogy azon Arnold, kinek unokái 1349-ben e Herbert utódainak németiszegi birtokrészüket elzálogosították, *nem más, mint azon Bodor fia Julad fia Arnold, ki 1297 után atyjával együtt Heresznyét elzálogosította.* Most jön azonban a dolog java.

A somogyi konvent tanusítja 1368-ban, hogy *Arnold fia Mihály fia György fia: Babócsai*

György a somogy megyei Aradi Tamás fainak: Lőrincznek, Bertalan császmái örkanonoknak és Tamásnak bizonyos összeggel adós, melyért, ha azt ki nem fizetné, birtokaival szavatol. Nem is fizetett, miért is egy évvel később, 1369-ben, kénytelen volt Hosszufalu nevű birtokának egy részét elzálogosítani.¹ Miután láttuk, hogy Tibold nb. Arnold unokája György 1349-ben szerepel, *be van bizonyítva, hogy az 1369-ben említett Babócsai Miklós a Tibold nb. II. Bodor egyenes ivadéka.* Megkapjuk — hogy a nemzedékeket is összehasonlítsuk — a következő leszármazást:

Tolcsva. Lángos fia János 1288 után is szerepel. Midőn 1299-ben a zemplén megyei Olasz-Liszkát határolják, a szomszédos birtokosok közül Langius fia János is szerepel.² Ennek fia László is hagyott maga után fiut. Midőn t. i. az egri káptalan 1358-ban a Butkai Pál és Eszenyi János elleni ügyben vizsgálatot rendelt, akkor a kihallgatott tanúk közül *Tolcsvai László mester fia Lángos* is szerepel.³ Arról volt szó, hogy Baksa nb. Pap Istvánt, a Gálszécsi család őseit 1358 aug. 16-án megölték; oly adat, melyet szerző művének első kötetében a Baksa nemzetségnél hiába keresünk.

Tomaj. Mielőtt a részletekre átmennénk, a következőt kell megemlítenem. Szerző, midőn a Losonczi és a losonczi Bánfi-családnak a nemzetségből való kiágazását rajzolja, ezt mondja: «Mindezeket azért voltunk kénytelenek fölemlíteni, mert a Losonczy és a Losonczi Bánffy családok leszármazása s összetartozása eddigelő legjelesebb könyveinkben is hibásan volt feltüntetve.» E szerint tehát a nevezett két család helyes levezetését csak most találunk szerző mű-

¹ Hazai okmánytár, I. k. 91. l.

² Wenzel, XI. k. 156. l.

³ Anjoukori okmánytár, V. k. 313. l.

¹ Hazai okmánytár, V, k. 150—154. l.

² Fejér, VII/II. k. 256. l.

³ Zichy okmánytár III. k. 131. l. (259. do 1364. «de Tolchuatou»).

vében. Bátorodom az «Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde» 1899. évfolyamának 235-ik lapjára utalni, melynek erre vonatkozó dolgozata nem tartozik ugyan a legjellegesebb könyveink közé, de mely a nevezett két családnak a nemzetség törzséből való leszármaztatását éppen úgy rajzolja mint szerző könyve, a mivel azonban nem akarom azt állítani, hogy szerző e dolgozat nyomait követte.

Dénes nádornak leánya is volt. IV. Béla tanusítja t. i. 1264-ben, hogy Dénes nádor néhai Orbán komáromi főispántól Lemecha nevű birtokot vásárolt és hogy a nádornak halála után ennek fia Miklós a lemechai birtokot nővérének kezével Sándor fia Bodon comesnek adta.¹ 1271-ben pedig Sárói Léva, az esztergomi érsek tisztje, a nógrádmegyei Hugyag melletti Kér nevű birtokát rokonának, Sándor fia Bodó-nak eladja;² 1283-ban néhai Kálnai Mihály Sándor fia Bodótól a bars megyei Magasmart nevű birtokot örök áron megszerezte.³ 1261-ben a következő Tomaj-nembeliek az abádi birtok ügyében esküdtek: «Joannes Diósy maior, Dula et Sebastianus.»⁴ Jánosról és Sebestyénről szerző ugyanazt, de más forrás után mondja. Fejérnél két név mindenestre ferditve van, a «Diósy» valószínűleg Dionysius, a «Dula» talán Tiba lehetett.

III. Dénes fia I. Tamásról azt állítja a szerző, hogy 1319-ben a székely ispánságot, 1318-ban Bereg-, 1321—24-ik években pedig Ugocsa megye főispánságát bírta. A székely ispánságra nézve — bár az idézetek sorrendje nagyon zavaros — F. VIII/II. k. 237. lapra hivatkozik, a miből e Tamásnak székely ispánsága világosan kitűnik; a beregi és ugocsai főispánságra nézve A. I. k. 632. és II. k. 147. lapra hivatkozik. — A. I. k. 632. l. azonban csak azt mondja, hogy Dénes fia Tamás mester, Ugocsa megye főispánja, 1321-ben a Kállaiaknak Baacha nevű birtokán garázdálkodott. A II. k. 147. l. szerint Ugocsa megye főispánja Dénes fia Tamás mester egyik Kállai ellen pört nyert. Beregi főispánságát — úgy látszik — az Országos Levéltárban levő, D. I. 29996. sz. a. okmány nyal igazolja. Ez utóbbi

nem áll rendelkezésemre, de az Anjoukori okmánytár fentebbi két darabjából határozottan ki nem derül, hogy Ugocsa megyének 1321-től 1324-ig ismert főispánja, Tomaj nb., vagyis Losonczy Dénes fia Tamással azonos. Felhozhatjuk különben erre nézve még a következő adatokat:

a) Egy évnélküli okiratban tanusítja Tamás mester comes de Bereg, hogy Gutkeled nb. Várdai Aladár fia László egyezsége lépett.¹ b) Egy szintén évnélküli darabban intézkedik Tamás mester, munkácsi várnagy, Bereg- és Ugocsa megye főispánja a Nyaláb várában folyó építkezések dolgában. Az illető darab László nevű nyalábi várnagyának szól és Nyaláb várában van kiállítva. c) Szintén évnélküli levélben ír Tamás mester, Ugocsa főispánja Nagyszemjéni Mihályhoz törvénykezési ügyben.² d) 1323-ban Tamás mesternek Ugocsa megye főispánjának Kállay János ellen pöre van.³ e) Ugyanezen évben bizonyos bereg- és szatmármegyei ügyben többekkel együtt Dénes fia Tamás mester Ugocsa főispánja tanuskodik.⁴ Mindezen forrásokból lehetetlen kibetűzni, hogy Bereg- és Ugocsa megyének e főispánja a Tomaj nb. Losonczyiak tagja volt.

Losonczy III. Dénes fia I. Tamás 1335-ben Járai Páskával együtt az erdélyi nemesek képviselője, 1339 febr. 19-én csak birtokos;⁵ ezután részint mint «Losonczy», részint mint «Szentmártoni» szerepel, a nélkül, hogy a róla szóló, szerzőtől is idézett okmányok beregi vagy ugocsai főispánságát emlitenék. Mint gyermekeit az eddig ismert források csak Istvánt és II. Tamást ismerik.

Miután már most kiemeltem, hogy a fenti források Losonczy Tamást mint Bereg- és Ugocsa megye főispánját nem ismerik, ki kell mutatnunk, hogy ezen főispán tulajdonképen ki volt?

Van is rá kellő válaszom.

I. Károly király tanusítja 1315 jun. 30-án, hogy Dénes fia Tamás mester Bereg- és Ugocsa megye főispánja ifjúkora óta neki⁶ szolgálásokat

¹ Botka, Bars megyei okmánytár, 66—67. l. (hol Kamar helyett «Tamát» áll.)

² Wenzel, VIII. k. 352. l.

³ Hazai okmánytár, VI. k. 292. l.

⁴ Fejér, IV/III. k. 37. l.

¹ Zichy okmánytár, I. k. 129. l.

² Hazai oklevéltár, 193. l.

³ Anjoukori okmánytár, II. k. 84. l.

⁴ Fejér, VIII II. k. 423.

⁵ Urkundenbuch zur Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen, I. k. 469., 500. l.

tett és a szőlősi és nyalábi vár visszaszerzésekor különös érdemeket szerzett magának, melyeknek elismeréséül neki a Szatmármegyében fekvő, azelőtt Barsa nb. Kopasz nádor és fia kezén volt *Iwank* és *Hermannszeg* nevű birtokokat adományozza. Ugyanezen Kopasz nádor és Ákos nb. István nádor fiainak hűtlenségére vonatkozik Károlynak 1315 július 1-én kiállított oklevele, melynek erejével a szatmármegyei *Terebes*, *Bel* – és *Külicse* nevű birtokokat a fent már említett érdemek megjutalmazásául e Tamás mesternek adja. Midőn Károly az *Iwank* és *Hermannszegről* szóló adománylevelet 1320-ban átírja, azt mondja, hogy Tamás mesternek a királyhoz való hűséges ragaszkodása miatt a lázadók összes ősi birtokait elpusztították.

Igaz, hogy ezekből sem lehet megállapítani, vajjon Tamás főispán a Tomaj nemzetség tagja-e, de ezt már ezekből is mondhatjuk, hogy Jánk = *Iwank*), *Hermannszeg*, *Terebes* és a két *Ricse* nem képezték a Losoncziak birtokát. 1325-ben e Tamás már csak «comes condam de Bereg.» I. Lajos 1360-ban kelt átiratában mondja, hogy az átirat *Jánki Miklós, Tamás főispán fia, Dénes unokája*, udvari vitéze részére történt.¹ Miután tudjuk, hogy Losonczi I. Tamásnak csak István és Tamás nevű fiai voltak és Jánk s a többi imént említett birtokok a Losoncziak kezén nincsenek, megczáfolhatatlanul be van bizonyítva, hogy Dénes fia Tamás Bereg- és Ugocsamegye főispánja, a kihalt szatmármegyei Jánki család őse Tomaj nb. Losonczi Dénes fia Tamástól teljesen megkülönböztetendő személy!

Nemzetségét és részletesebb családi viszonyait nem ismerjük. Egyetlen-egy adatot találunk, mely talán viszonyait némileg megvilágítja. Fejér, VIII/IV. k. 295. l. (Wagner Gen. Dec III. pag. 27.) mondja, hogy 1321-ben Thomas Filius Dionysii, magister tavern. *de Dobos* Ugocsa főispánja. 1321-ben Aba nb. Nekcsei Demeter a királyi, Katyisz nb. Széchényi Tamás a királynéi tárnokmester; állításának ezen része tehát nem áll. De a «Dobosi» melléknév talán nem egészen koholt. 1321-ben olvassuk t. i. Fejér, VIII/II, k. 109. l. hogy Dénes fia Tamás Ugocsamegye

¹ Az erre vonatkozó okirati anyagot dr. Komáromy András ur már a Századok 1894. évf. 498. skk. lapján, újabban pedig a Tört. Tár 1903. évf. 120–121. lapjain tette közzé.

főispánja Derzs fiainak Miklósnaak és Lászlónak Dobos nevű birtokán garázdálkodott. E Dobos a Hont-Pázmán nb. petri Derzsficsalád¹ tulajdonát képezte és miután Tamás főispán azzal van valószínűleg, hogy Doboson garázdálkodott, nem igen valószínűleg, hogy ő is ott volt birtokos.

Még egyet kell említenünk: 1319 máj. 1-án és 14-én Dénes fia Tamás mester Ugocsamegye alispánja.² Miután már 1315-ben Bereg- és Ugocsának főispánja volt, feltételezhető, hogy itt a «curialis» helytelenségen alapszik.

Tomaj nb. Dénes fia Tamás utódai vezetéknévüket gyakran változtatták, Tamás fia István pl. 1355 aug. 20-án «Régeni»,³ István bán fia Dénes 1368-ban «Losonczi és Abádi», Dénes fia István 1341-ben «Bezerédi», 1344-ben «Szentmártoni», Dénes fia Tamás «Losonczi», de 1353-ban «Szentmártoni» néven szerepel.⁴

Tördemicz. Erre csak azt kell megjegyeznünk, hogy egy Tördemicz Péter fia Pál 1290-től 1313-ig mint hantai prépost működik. Fivérei: Vid és János.⁵

Túrje. A hirneves Szentgróti Dénes nádort szerző azért tartja I. Gyécsa fiának, «mert egy 1259-iki oklevél őt I. Tamás nagybátyjának mondja (patruus)», forrása pedig Wenzel VII. k. 310. l. Felütjük e forrást és azt találjuk, hogy *sem az egyik, sem a másik állítást nem igazolja.* Az illető lapon egy okmányról van szó, melyet IV. Béla «anno millesimo ducentesimo quinquagesimo, nono kalendas Julii, Regni autem quintondecimo» állított ki. A «quinquagesimo» és «nono» közötti vessző és az uralkodás éve tehát világosan bizonyítja, hogy itt nem 1259-ről, hanem 1250 jun. 23-ról van szó. Dénesnek nagybátyaságáról pedig már azért sem szól e lap, mert a Dénes nevet nem is említi.

Állításából kifolyólag szerző azon Dénes fia Dénes lovászmestert, ki 1236-ban a nyitramegyei Nagy-Tapolcsánt kapta, Szentgróti Dénestől megkülönböztetendőnek mondja s ennek következ-

¹ Ezen Derzs fia Miklóst szerző művében (II. k. 232. l.) hiába keressük.

² Zichy okmánytár, I. k. 163. l.

³ Anjoukori okmánytár, VI. k. 365. l.

⁴ Zichy okmánytár, I. k. 616. l., II. k. 111., 499. l., III. köt. 40., 355. l.

⁵ Anjoukori okmánytár, I. k. 322. l. Fejér, VI/I. k. 288. l., VII/II. k. 197. l., IX/VII. k. 704. l.

tében az e Dénesről 1235-ig mondottakat a nádorra nem alkalmazza. Én azt hiszem, hogy az illető okirat¹ erre nézve is támaszpontot nyújt. E Dénes fia Dénes részt vett t. i. Béla ifj. királynak 1228-ik évi bolgár hadjáratában; ugyanezt állítja szerző Szentgróti Joákimról is és így már most több mint valószínű, hogy e két férfi egymással közeli rokonságban állott.

E Joákimról azt is tudjuk, hogy 1214-ben mint királyi pristaldus működött, midőn Miklós comest a vasmegyei Lendva nevű birtokba kellett beiktatni.²

Vázsony. Egyik forrásra (F. VII/V. k. 348. l.) ugyanaz áll, a mit már az Azan nemzetségnél állítottam.

A nemzetség egyik tagját hiába keressük a munkában. Midőn az esztergomi káptalan és a csuti konvent 1291 nov. 10-én egy esztergomi telket maguk között felosztanak, akkor az aktusnál *Vázsony nb. Jónás*, Ladamér érsek tárnokmestere is közreműködik.³ Tekintettel arra, hogy az ugyanezen nemzetségbeli Mencshelyi Móricz ugyanezen érseknek tisztviselője volt, bizonyosra vehetjük hogy Jónás is a nemzetség ezen ágához tartozott.

Záh. Itt egynehány ág hézagosan van bemutatva. A vácsi káptalan előtt 1299 máj. 5-én a következő felek szerepelnek:

1. a) *Kázmér fiai Feliczián és Gönczöl*
b) *Ugron fia István fia Domonkos*
2. *Fulko fiai Simon, Pál, Péter és Mihály.*
3. *Mihály fiai Mihály, Máté és Agy.* Az 1. alattiak István alországbíró ítélete értelmében kötelesek voltak a 2. alattiaknak május 1-én 10 márkát, a 2. alattiak pedig a 3. alattiaknak május 14-én ugyanannyit fizetni. Május 1-én megjelent Feliczián és kijelentette egyuttal Gönczöl és Domonkos nevében, hogy Fulko fiai helyett Mihály fiait elégíti ki, mire a káptalan május 5-én az ügyet rendezettnek mondja ki.⁴

Ezzel megismerkedünk Póka fia Fulko eddigi ismeretlen fiaival és megtudjuk, hogy a Berende ágbeli Feliczián, Gönczöl és Domonkos, valamint Mihály fiai Máté, Mihály és Agy még 1299-ben is élnek.

Más helyen¹ a következőt találjuk: Szécsényi Tamás erdélyi vajda szolgájának Bék nb. Varju Miklósnak 1350-ben a Hevesmegyében fekvő Lazó falu felét adományozza, melyet a vajda több más birtokkal együtt *Cseh fia Jakab fia István és ennek testvére Hani István* nótázása folytán 1337-ben nyert adományba Károly királytól, mivel ezek az «átkos emlékű Feliczián nemzetségből származtak.» Itt kétségkívül a hevesmegyei Hany és Laksó nevű helységekről van szó.

Jób püspök és fivére Záh megkapják V. Istvántól 1263-ban a Korzan (= Kartal) nb. Péter és Ferencz kezén volt Kartal, Bodon és Ság nevű birtokot;² akkor tehát mindketten még István hivei voltak.

Zsadány. Itt többrendbeli hézag van. Midőn IV. Béla 1252-ben Miskócz nb. Tamás és Péternek bizonyos Etre-elleni, Ruch, Donath, Drauch és Kudmen birtokok ügyében folyó pere alkalmával az ügy megvizsgálását tiz tagból álló bizottságra bizza, ezek között *Ábrahám fia Ivánka* is szerepel.³ 1266-ban pedig a pozsegamegyei Cerkvenik szomszédai: *Ivánka fiai Benedek és Aladár.*⁴ Miután e Cerkveniket a Zsadány nb. Velikeiek birtokában találjuk, világos, hogy Ábrahám fiai e nemzetség tagjai.

*Benedek fia Tamás*ról szerző egyetlen egy szót sem mond. Pedig vannak róla adatok.

A pozsegai káptalan előtt, 1308 okt. 18-dikán László comes leánya, Csák nb. Domonkos nádor fia Péter özvegye, jelenleg Benedek comes fia Tamás neje, hitbérét és hozományát első férje fivérének Istvánnak elengedi.⁵ 1317-ben pedig ugyanezen Csák nb. (Czimba) István mellett Benedek fia Tamás mint Kórógyi László pécsi püspök bizalmi férfia működik.⁶

Zsidó. II. Mácsa (Mátya) fia *Mihály* előfordul 1295 márcz. havában mint baranyamegyei Bodony melletti birtokos.⁷

Csab. A tatai konvent tanusítja egy évnélküli okmányban,⁸ hogy Olivér comes bizonyos

¹ Csoma, Abaujvármegye családai, 630. l.

² Turul, 1901. évf. 117. l.

³ Hazai okmánytár, VI. k. 64. l.

⁴ Ugyanott 140., 142. l.

⁵ Anjoukori okmánytár, I. k. 158. l.

⁶ Fejér, VIII/II. k. 77. l.

⁷ Hazai okmánytár VII. k. 240. l.

⁸ Wenzel, VII. k. 544. l.

¹ Fejér, IV/I. k. 22. l.

² Hazai okmánytár, VIII. k. 16. l.

³ Knauz, II. k. 300. l.

⁴ Hazai okmánytár, VII. k. 278. l.

Kataca nevű birtokot vásárolt, hogy ezt Salomo fia Demeter (a Salamonváriak egyik őse) és még mások felbecsülték és hogy Olivér köteles volt a vételért Vidának, Mártonnak és Ivánkának megfizetni. Várta őket négy napig, de nem jöttek. Wenzel az okirat keltét az 1260 körüli időre teszi. Közelebbi meghatározására szolgáljon a következő:

A veszprémi káptalan előtt 1263-ban, többek között Endre fia *Vida*, Cséf fia *Márton* és Szöczi *Ivánka* a Karaka folyón túli Cheyd nevű birtokukat Olivér comesnek és fivérének Bikálynak eladták.¹ Ebből már most tudjuk, hogy a keltezetlen oklevélben szereplő Olivér a Csab nemzetség tagja és hogy Kataca helyett Karaka, azaz Kerka olvasandó. Salomo fia Demeter, a Salamonváriak őse 1254., 1259., és 1265-ben szerepel; 1254-ben Bakaty fiai Jakab, Mikó, Jaracsin és Karácsony Salomo fiát Demetert és ennek fivereit a Zala folyón lévő valamely malom miatt a bíróság elé idézték. Miután Demeter mellett Bakaty fia Mikó is a Kerkai birtok ügyében működik, azt hiszem, hogy a bizonyos okirat 1254 körül lett kiállítva.²

A nemzetség legrégebbi tagjairól a következők jegyzendők meg:

a) A nemzetségi jelzővel, azaz «de genere Csab» első ízben Gothardot említi egy István ifj. király által 1266-ban István, Márk és Imre fiai részére kiadott oklevél.³

b) Endre király 1229-ben Detrét és Gergelyt zalai várjobbágyoknak nevezi.⁴ Nem szenvedhet kétséget, hogy itt a két ág őseivel van dolgunk.

c) A legrégebbi tagok már korábban mutathatók ki mint szerzőnél. Midőn 1256-ban a zalamegyei Vállust meghatárolják, az ezzel megbízottak sorában a következők is szerepelnek: 1. Matha fia Olivér hadnagy, 2. «Blasius comes et Gwthardus filius Detrici de Dallo.»⁵ Ezen — csak 1513-ból való átíratból ismert — okmány adatai azonban óvatossággal fogadandók el, mert itt

¹ Wenzel, VIII. k. 74. l.

² V. ö. Wenzel, VII. k. 370., 520. l. Hazai oklevéltár 45. l.

³ Így mondja ifj. Reiszig Ede ur a Turul 1899. évf. 29. lapján; az illető okíratnak hollétét nem tudom.

⁴ Tört. Tár 1898. évf. 338. l.

⁵ Hazai okmánytár, VII. k. 59. l.

kihagyások vannak. Olivér atyja t. i. nem Matha, hanem Gergely és a «de Dallo» (melyet különben sem ismerünk, előtt valószínűleg még egy személynév is állt).

d) I. Olivér fia Gergely 1292 után is szerepel. Midőn a Damazsa nembeliek 1298-ban egynehány birtokot a Hahót nb. Istvánnak eladnak, a szomszédos birtokosok sorában *Olivér fia Gergely* és *Sánta Loránd* is ott van. Ez utóbbi kétségkívül a szintén Csab nb. Loránd fia Loránd, ki 1287-ben a Bagodiakkal való kiegyezésben vett részt.¹ Mihály fia Miklós 1355-ben kijelenti, hogy anyja Erzsébet, Herény nb. Káldi Egyed leánya, most már a komárommegyei Némai Nána fia Loránd neje.²

Subics (= Subity). Ezen leghíresebb horvát nemzetségből szerző csak a brebiri Ugrinich családot ismeri. Történetének rövid ecsetelése után a következőt mondja: «Egész más volna a Subity nem története, ha bizonyos volna, a mit a magyar s horvát történírók közül oly sokan hirdettek, hogy a XIII. század végén élő Pál tengeremléki bán és fiai a Subity nemből ágaztak ki. Azonban, sajnos, okleveles adatunk erre nincs. Az, hogy Brebiri nevet viseltek, mint pl. az Ugrinich-család, nem elég bizonyíték, mert Brebirben birhattak mások is, nemcsak a Subity nembeliek. Azonkívül ők nem brebiri lakosok, hanem brebiri ispánok voltak. Egyedül a zárai veszedelem (1345—1346) írója mondja, hogy Pál bán ivadéka «Subichievich» nembeli volt. Ámde a mint különböző a Petrich és Petrichevich-család, épp úgy különböző lehetett a «Subich» és «Subichievich» nem. Azonkívül ez író a horvát dolgokról nem volt pontosan értesülve.»

Azt hiszem, hogy szerzőnek sehogy sincs igaza s hogy Pál bán ivadékai, azaz a Zrinyiek mégis a Subics nemből származnak.

Már a Zrinyiek egyenes őse, Stefko, ki rokonaival együtt 1251-ben a bribiri (így nevezik ma e helységet) ispánságot kapja, «bribiri nemes»-nek neveztetik; fia Mladen, Spalató grófja, 1282-ben a «Bribiri» családnevet használja.³ Legbiztosabb jele azonban annak, hogy e család, a mellett, hogy a bribiri ispánságot viselte, mégis

¹ Hazai okmánytár, VI. k. 328. l. Wenzel, X. köt. 326. l.

² Anjoukori okmánytár, VI. k. 370. l.

³ Wenzel, VII. k. 319. l., XII. k. 249. l.

a «Bribiri» családnevet is használta, az, hogy Pál bán fivére György magát 1277-ben «Georgius de Breberio Comes Breberiensis et Sybenicensis»-nek nevezi. Ugyanezt teszi Mladen nevű fivére, ki 1277-ben Trau podestája.¹

Találjuk továbbá a következőket:

a) a zágrábi káptalan tanusítja 1408-ban, hogy egyrészt György fia Pál fia Zrinyi Péter, másrészt Subics nb. Pál fia Briberi Jakab maguk között örökösödési szerződést kötöttek és hogy «*ipsi proximi invicem existunt patruales*»

b) 1412-ben megerősíti Zsigmond király a következő Subics nb. Bribirieknak birtokait:

1. Márk fia Mikácsnak, 2. Pál fia Jakabnak, 3. Péter fia Jánosnak.

c) 1436-ban az előbbi Subics nb. Pál fia Jakab és ugyanazon nb. Mikács fiai Gergely és Miklós és János fiai György és János bribiri nemesek szerepelnek.

d) A knini káptalan tanusítja, hogy Subics nb. Pál fia Briberi Jakab, volt horvát-dalmát alban 1441-ben végrendelkezik. Birtokainak javarészt Zrinyi Pál fia Péternek és fiainak hagyja «*tanquam in fratres ipsius proximiores per lineam consanguineitatis ipsum pertinentes, quos in proximiores fratres eiusdem per lineam consanguineitatis pertinere allegabat.*» Végrendeletének végrehajtói

¹ Wenzel, XII. k. 224. l.

pedig a következő Bribiriei: Vgrinchich Miklós fia Vgrin, Krywchich Mikács fia Gergely, Obradics Péter és Ztoysicz Pál.

e) 1456-ban e Subich nb. néhai Pál comes fia Bribiri Jakab fentebbi végrendeletét egy-néhány ponttal bőviti.

f) 1514-ben a következő személyek kijelentik, hogy elődeik bizonyos klastromokat alapítottak: «Nos Nicolaus comes Zriny, Georgius Kriwchich, Cristoforus Kriwchich, Stephanus Vgrinowych, Petrus Obradich, Georgius Ztoysich *ceterique nobiles de genere Subych.*»¹ Ezen utóbbi oklevélből már most kétségtelenül kitűnik, hogy azon számos családok közé, kik a Subics nemzetségből kiágtak, a Zrinyi-család, vagyis a XIII. század végén szereplő Pál bán ivadékai is sorozandók.

* * *

Végzetül még hangsúlyozandó, hogy szerzőnek teljesség kedvéért az 1395-ben említett *Slopostelschin* nevű tórországi nemzetséget² is fel kellett volna venni.

A Misel nemzetséget későbbben (1408-ban) említik és azt mégis felvette.

Dr. WERTNER MÓR.

¹ Vjestnik Horv. Zemaljkoga Arkiva, I. k. 88., 90., 91., 92. 93., 94., II. k. 47. l.

² Zichy-okmánytár, IV. k. 607. l.

VEGYES.

Szenczi Kertész Ábrahám czimeres nemeslevele.

(Melléklettel)

A nagyváradai biblianyomtató, Kertész Ábrahám czimeres levelét mindeddig nem ismertük. Említette ugyan Kemény József, Nagy Iván is hivatkozott rá, a Siebmacher is tud róla, de kiadva nem lett. Ott hevert a szebeni országos levéltárban (511. sz. a.), elfeledve, mindaddig, míg a váradai nyomdászat történetén dolgozva, e sorok írója meg nem ismerte.

Pedig becses ez a czimeres levél, nemcsak azért, mert ezzel is szaporodik a II. Rákóczi György idejéből ismert czimerlevelek száma, hanem mert adatokat is nyújt Kertész Ábrahám életéhez, kiről eddig vajmi keveset jegyeztek fel irodalomtörténetíróink.

Születési helye és éve ma is ismeretlen. Való-

színü azonban, hogy Szempczről származott, mert a czimeres levél is úgy emlékezik meg róla: Kertész alias Szempcz. Idők során az «mp» betűk «n»-né változtak; a nemeslevéltől eltekintve sehol sem találjuk nevét másként említve, mint szenczi Kertész Ábrahám. Így írja ő maga is sajtótermékein. Nagy Iván előnevét «Szempcz»-nek, a Siebmacher pedig «alias Szempcz»-nek mondja.

Szülei — mint a czimerlevélből kitűnik — becsületes, tisztességes emberek voltak, kik némi vagyon felett is rendelkeztek, mert Kertész Ábrahámot a czimeres levél «nem éppen szegénylendő szülőktől származott»-nak mondja, kik ha a sors mostohasága miatt a nemesség sorába nem is vétettek fel, azért mindent elkövettek gyermekök nevelése érdekében, egyengetve az utat, hogy Kertész Ábrahámnak már gyermekkorában megnyilatkozott tehetségét fejleszszék.

Alig sajátította el az alapvető ismereteket, külföldre ment. Bejárt sok országot, vidéket, elsajátítva a megismert nemzetek szokásait, gyarapítva ismereteit, a külföldön tanulta a nyomdászat mesterségét is, de hogy hol, arról nincsenek adataink. Egyedül két körülmény látszik a mellett bizonyítani, hogy az Elzevirek voltak mesterei. Az első, a lényegesebb, hogy könyvnyomtató jelvényül is az Elzevir Izsákét használja. A másik, hogy ő honosítja meg hazánkban az elzevir betűket, a tojásdad alakú, szép metszésű típusokat, miket kétségkívül ott ismert meg Lüneburgban.

A nyomdászat mesterségét elsajátítva, visszatért hazájába, hol I. Rákóczy Györgyben és nejében, Lorántffy Zsuzsannában nyert hatalmas pártfogót.

Mikor a jámbor fejedelem és élete párja a biblia újbóli nyomtatását elhatározzák, e célra Váradon nyomdát állítanak fel, mint ezt Pápai Páriz Ferencz is említi «Erdélyi Feniks»-ében (33 l.): «a mely Typographia készült sok költéséggel és sok Fejedelmi Embernek s népes Ecclesiáknak adakozásából, czélozván az egész Bibliának nagy formában és több magyarázattal való kinyomtatására.» Ennek vezetésével szenci Kertész Ábrahámot bízták meg, ki működésével, mint a czimeres levél is említi, nevének dicséretet, egyházának dicsőséget és az egész országnak hasznot hozott.

Már I. Rákóczi György méltányolni akarta ez érdemeket, már neki volt szándékában Kertész Ábrahám részére a nemesség adományozása, de ebben a halál meggátolta. II. Rákóczy György tehát csak atyja nyomdokait követi, mint ezt a czimeres levélben is kiemeli, midőn Kertész Ábrahámnak és utódainak a nemességet adományozza.

A czimeres levél Gyulafehérvárott kelt, 1648 december 10-én. Mint vicesecretarius Szalárdy János, a siralmas krónika írója ellenjegyezte. Az 1649. márczius 30-ikán tartott nagyváradi közgyűlésen hirdették ki, mint ezt a czimeres levélben Belényesy Ferencz, Biharmegye jegyzője meg is erősíti.

A czimeres levél az erdélyi armálisoknál szokatlan pompával van kiállítva. Már alakja is a ritkábbak közül való, amennyiben könyvalakú; habos bibor atlaszba van kötve és az élére festett czimerkép igen diszes kivitelű.

A czimer két részre osztott paizs; a felső kék mezőben rózsaszín szedőszekrényen jobbra néző kettős farkú arany griffmadár áll, karmaiban a nyomdászatnál használatos festéklabdákat (pilas) tartva; az alsó fekete mezőben kék (itt inkább lila) liliom látható, kelyhébe tűzött két szál fehér rózsával. A paizs feletti sisak koronájából egy a paizsbelihez hasonló griff emelkedik ki, de

csak fél testével. A czimert a bibor-fekete takaró övezi.

Mindennek jelentőségét a czimeres levél is kiemeli. A gyorsröptű griff, a tudás, a gondolkodás jelképe, a mint Kertész Ábrahám élete is a tudomány terjesztésére törekedett. A nyomdai szerek foglalkozását dicsérik. A paizs alsó sötét mezeje annak a jele, hogy mintegy a semmiből, nem nemes szülőktől származva emelkedett, míg a virágok: a nyíló rózsák és a szűzies liliom nemes lefolyású életét jelképezik.

Mindez bizonyossága annak, hogy mily nagy szolgálatnak tekintették akkor Kertész Ábrahám biblia-nyomatását, ki szembeszállva a harcziás időkkel, fáradságtalanul működött jövőbe vetett hitével. Erről szól az a jelmondat is, mi a czimert kiegészíti: «*Linquenda est pigritia, quæ quod adest aspicit et sequenda diligentia quæ quod futurum est prospicit.*»

A czimer pompás kapu-féle boltozat alá van helyezve, amelyet három czimerpaizs diszit. Felül Rákóczi György fejedelem czimere foglal helyet, lángsugarakkal kerítve; benne a félkeréken álló, szablyát tartó fekete sas vörös mezőre van helyezve s a kerék sárgás-vörös paizslábból nő ki. Jobbról császári kétfejű sasos czimer, balról Magyarország czimere látszik, alul pedig keretbe foglalva a fentebb idézett latin mondás olvasható.

A czimeres levél első oldalát arany szegfű, a másodikat buzavirág és piros rózsza disziti, míg a többi oldalt merész vonású czirádák ékesítik.

A czimeres levél szövege a következő:

Nos Georgius Rakoczi dei gratia princeps Transilvania, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. tibi fideli nostro Abrahamo Kertesz, alias Szempczii cognominato, typographo ecclesiae orthodoxae Varadinæ laudatissimo, salutem et gratiæ erga te nostræ principalis continuum incrementum. Cum manifestum sit imperia et republicas iisdem, quibus acquisitæ sunt artibus retineri, reges et principes in eo vel præcipue elaborare decet, ut virtuti suus semper honos habeatur, sua cuique præmia reddantur, et qui aut bellicæ disciplinæ studio, aut domestico aliquo, eoque quietiore vitæ genere aliquid ad rempublicam adiumenti attulerint, in eos principes cum cætera munificentia, tum honestissimis titulis elargiendis sint propensi, quos ingenia recte instituta omnibus huius vitæ commodis, quæ ex fortunæ arbitrio dependent, longe anteponeere consueverunt. Quod præclarum institutum et nos ab initio fœlicis regiminis nostri prætare semper in fideles subditos nostros conati, posteaquam intelligamus te Abrahamum Kertesz alias Szempczii cognominatum honestis quidem et neutiquam pœnitendis ortum parentibus, qui et si fortunæ iniuria ad præclarum nobilitatis ordinem aspirare nequissent, vitæ tamen integritate, honesta educatione viam tibi ad eam adipiscendam præstravissent, quorum tu disciplina imbutus, mox in ipso rudis

SZENCZI KERTÉSZ ÁBRAHÁM CZIMERE 1648-BÓL.

pueritiæ tempore, non obscura futuræ virtutis argumenta edidisse, degustatisque bonis literis ac peragratis exteris; iisque variis provinciis ac regionibus, nec non exploratis in iis diversarum nationum moribus, mox tum ad eam, quam inde ab aliquot annis in prædicta ecclesia orthodoxa Varadina, insigni nominis tui cum laude, magno Christiani cœtus emolumento, reipublicæque commodo exercuisti artem typographicam, tum vero cœteros virtutis cultus animum adiecisse, insignemque in eo vitæ genere ad præsens usque operam navasse perhiberis. Quorum omnium intuitu cum celsissimus quoque Princeps, condam dominus Georgius Rákóczi, dei gratia alias huius regni nostri Transylvaniæ princeps, etcetera, prædecessor desideratissimus, ac genitor noster gloriosæ remissionis dignum te esse censuerit, qui munificentia sua hac principali exorneris, nisi sibi fatis cedere oppido contigisset, per hoque literæ sub nomine eiusdem celsitudinis in apicium prodiisse potuissent. Nos itaque paternis vestigiis hac in parte insistere volentes, te uti mereris, in cœtum et numerum verorum, natorum, et indubitatorum regni nostri Transylvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum nobilium annumerandum, aggregandum, cooptandum et adscribendum esse duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus, et adscribimus per præsentis, decernentes expresse, ut a modo deinceps successivis semper temporibus, tu Abraham Kertesz Szempczy, tuique hæredes et posteritates utriusque sexus universi pro veris et indubitatis nobilibus sitis, habeamini et reputemini. In signum autem huiusmodi veræ et indubitata nobilitatis vestrae, hæc arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet erectum, linea transversa bipartitum, superiori dimidia parte cœsii, inferiori nigri colorum, cuius in superioris spaci sive areæ fundo super castam typographicam varios cancellatim continentem typos, expressus est gryphus, naturali suo colore seu pennis, erecto corpore incedenti similis, capite versus dextrum scuti latus verso, alis erectis, anterioribus utrisque pedibus pilas typographicas ad consuetum quasi laborem accomodatas tenens; inferius vero scuti spaci ad utrumque angulum continet duas rosas albas, ex adverso sibi correspondentes, infra quas flos lilii crocei est delineatus; supra scutum galea militaris aperta est posita, quam contegit diadema regium, gemmis preciosis et unionibus coruscum, de quo prominet gryphus dimidiatus priori per omnia similis; quæ si diligentius tecum reputes, non obscuram sortis in iis tuæ rationem comperies; nam gryphus velox meditabundumque animal esse perhibetur, pari ratione ad virtutem nonnisi perpetuo irrequietoque studio et industria, via patet, instrumenta typographica tuam in eadem arte laudabilem expriment experientiam, summo labore, inter varias, easque exterarum nationes partam; inferior scuti margo declarat te ex obscuritate parentum perpetuo animi candore, vitæque suavitate, quod ipsum rosæ et lilium appositissime representant, ad claritatem nominis te ipsum asseruisse; quæ omnia in capite sive principio præsentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris suis propriis coloribus depicta esse cernuntur, animo deliberato, et ex certa scientia liberalitateque nostra principali, tibi Abrahamo Kertesz, alias Szepczy, tuisque hæredibus et posteritatibus utrisque sexus universis gratiose dedimus, donavimus, et con-

tulimus, annuentes et concedentes, ut tu, tuique hæredes, et posteritates utriusque sexus universi præscripta arma seu nobilitatis insignia more aliorum, verorum, natorum et insignitorum regni Transylvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum nobilium et militarium hominum, ubique in præliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, aulæis, clypeis, tentoriis, domibus et sepulchris, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub veræ et perfectæ nobilitatis titulo, quo te, tuosque hæredes et posteritates utriusque sexus universos ab omnibus et singulis cuiuscunque status, ordinis, conditionis, gradus, honoris, officii, dignitatis, præminentiae et functionis hominis existant, insignitos dici, teneri, nominari et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et prærogativis, quibus cæteri veri et indubitati regni Transylvaniæ et partium Hungariæ eidem annexarum nobiles et militares homines, quomodocunque de iure et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere possis ac valeas hæredesque, et posteritates tui utriusque sexus universi possint et valeant. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam præsentis literas nostras in forma libelli, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, tibi Abrahamo Kertesz, alias Szempczy, tuisque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in civitate nostra Alba Julia, die decima Decembris, anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo octavo.

Georgius Rákóczy m. pr. Joannes Szalárdy m. p.
vice-secretarius.

Anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo nono, die vero trigesima mensis Martii, in generali congregatione universorum dominorum magnatum et nobilium incliti comitatus Bihariensis Varadini celebrata exhibitæ, præsentatæ, lectæ, proclamatae et publicatæ sunt præsentis hæc literæ armales introscriptorum nemine, neque tunc tempore publicationis, neque post integerrimis et immediate subsequentibus quindecim diebus legitime completis contradictorie apparente, ac propterea suo in vigore sunt relictæ.

Extradatæ per Franciscum Beliniesy requisitorem capituli ecclesiæ Varadiensis ac annotati comitatus Bihariensis iuratum notarium.

Jó ideig szenczi Kertész Ábrahám halálózási évét sem határozta meg helyesen. Bod Péter és ennek nyomán Németh János a «Memoria Typographiarum Hungariæ et Transilvaniæ» című művében azt írják, hogy 1676-ban halt meg a váradi biblia-nyomtató. A Pallas-Lexikon (X. köt 910 l.) 1702-öt említ. Ma sem határozhatjuk meg teljes biztonsággal elhalálózási évét és napját, de néhány adatból mégis hozzávetőlegesen következtethetünk rá.

Igy ismerjük Udvarhelyi Mihálynak, a szebeni nyomdásznak egy reserválisát, melyben felemlíti, hogy Apafi Mihály neki adta át a nyomdát. Ez irat 1667 július 5-én kelt. De már

május 22-ikén sem volt életben Kertész Ábrahám, mert ekkor már elrendeli Apafi Mihály a hagyaték összeírását. Még 1668-ban is érintetlen volt a hagyaték, mert a szebeni nemzeti levéltár számadási könyveiben ezt a bejegyzést találjuk:

«3. Aug. schicke den Mattyas György nach St.-Peter, zu Ihro Fürstlichen Gnaden mit Schreiben des auffs fiisci ration allhier versiegelten Truckerey wegen».

Mindebből kitűnik, hogy szenczi Kertész Ábrahám 1667 elején halt el örökös nélkül, mert ezért szállott a nyomda a «fiscus»-ra. Hogy nem voltak örökösei, ezt megerősíti volt munkása, Sárdi Nagy János, ki mikor Veresegyházy Mihálynak, a nyomdásznak 1669. február 4-én beszámol arról, mi volt Kertész Ábrahám nyomdájában, megemlíti: «mikor pedig szegény Szenczi uram meghala, akkor is, hogy valakinek vagy compacktori műszert vagy pedig typographiát valakinek testálta volna, úgy hogy résziben jutott volna, olyant semmit nem tudok».

E nemes családnak tehát csakhamar magvaszadt. De a derék nyomdász emlékét megőrzi minden időkre alkotása: a nagyváradi biblia.

NAMÉNYI LAJOS.

A Dessewffyek czimere.

(Két pecsét- és egy czimerábrával.)

A Turul legutóbbi számában bőven ismertette azon diszmunka, melyben a Dessewffyek családjuk multjának diszes emléket emeltek. E rövid közlemény — pótlólag — azon, a magyar heraldikára vonatkozó, érdekesebb momentumokat akarja feltüntetni, melyeket ezen könyv pecsét- és czimerábrái nyújtanak.

A családtörténet írója végig vezeti az olvasót a család egész történetén, feltűnésétől, a XIII. századtól, egész napjainkig.

Ezen legrégebb kortól kezdve pár századon keresztül, mint szerény állású középbirtokosok, a közéletben nem szerepelnek, csak birtokszerezéssel és birtokaik rendben tartásával foglalkoznak. A pozsegai káptalan kiadványai képezik ezen első századokban, csaknem kizárólag az egyedüli forrást, a melyből a családtörténetíró merit, hűségesen leírva örökbevallásaikat, osztályegységeiket, birtokpereiket, hatalmaskodásaikat.

A köztisztviselői pályán a XV. század első felében találjuk először a család egyes tagjait, midőn a család még a Cserneki nevet viselte. Miklós 1421-ben, Gergely 1451-ben szolgabíró, András 1421-ben alispán volt pozsega megyében.

Ezen Cserneki Andrásnak 1444. évi pecsétje, a család legrégebb heraldikai emléke. Egy embléma, ovál körbe foglalva: pánczélos kar, marká-

ban rövid nyelű tuskés buzogánynyal. Önként felvett jelvény, melylyel az akkor még czimertelen nemes, közhivatalba jutván, segített magán. Az ezen korban s ezt megelőzőleg felvett em-

blémákat még nem foglalták paizsba, hanem csak pajzs nélkül vették a gyűrűpecsét kör- vagy tojásdad alaku mezejére. Hasonló eseteket százzal találunk az alispáni kiadványokon, egész czimertár kikerülne az egybegyűjtött emblémákból. Egyező uton-módon segített magán a hanyagságból czimer nélkül maradt nemesség és mégis Cserneki András egyszerű jelvénye ránk nézve több tekintetben érdekes. Érdekes különösen fegyvertani szempontból.

Magyarországban a buzogány — noha folytonos használatban volt, — ritkán található fel régibb korból képen, pecséteken, műemlékeken. Évekkel ezelőtt a Turul egyik cikkében, egy Zsigmond király czimerleveleiről írott közleményben, a régi magyar fegyverzetéről szólva, annak írója azt állította, hogy a magyarok a török háborukat megelőző korban folytonosan a csillag alaku tuskés buzogányokat használták. Ezen állítását a magyarországi nagyszámú bronz és vas csillagos buzogány leltre s a homoród-szentmártoni falfestményen ábrázolt buzogányra, mint legrégebb magyar emlékre alapította.

A legújabb időben két újabb adat lett ösmertes a régi magyar buzogány idomra, mindkettőt pecsétek szolgáltatták. Egyik, János turóczi megyei alispán pecsétje 1355-ből, a nemzeti múzeum gondozására bizott Justh-levéltárban, mely tehát egy évszázaddal régibb adat a homoród-szentmártoni falfestményeknél, a másik Cserneki András 1444. évi pecsétje, a falfestményekkel egykoru, mindkettőnél a pánczélos kar markában csillagos buzogány van, mindkettő megerősíti a «Zsigmond király czimerleveleiről» írott cikk állításait.

Nem állithatjuk azt, hogy ez lett volna Magyarországon az egyedül használt buzogány idom, vegyülhettek abba idegen formák is, a külföldről beszerzett fegyverek között. Mert Bonfinius is írja: «Mátyás király, mikor koronázása után újra a török ellen készült, több embert Németországba küldött, hogy nyilakat s egyéb fegyvereket vásároljanak, mert a török háború folyamán ezekben igen nagy szükségét szenvedett». Ha tehát fegyvereink egy részét — bizo-

¹ Császár Mihály: A magyar mivelődés a XV. században 71. l.

nyára már az előző időkben is, — külföldről szereztük be, vegyülhettek abba, vegyültek is, külföldön használt idomok, de hogy a csillag alakú buzogány tekintendő a legrégebb magyar idomnak, ennek világos bizonyága az, hogy mindazon csekély számú, magyar származású képen vagy pecséten, melyek korunkig fenmaradtak, mindenütt ezen idomot látjuk megörökítve.

* * *

Ezen első p-csétmaradvány után több mint egy félszázad mult el, a midőn a családnak másik pecsétje tűnik fel. Ekkor a család már a Dessewffy nevet viselte. A pecsét Dessewffy Ferencz pozsegai alispáné 1509. évből. Szintén embléma, de már azon korból, midőn ez emblémákat kezdték paizsba foglalva használni s midőn azok lassanként egyes családok állandó czimerévé idomultak.

A paizsban ezen pecsétnél is pánczélos kar van, de markában a rövid nyelű csillagos buzogány helyett, hosszú egyenes pallost tart, a kar felső végén az üres tért csillag tölti ki, melynek a kard másik oldalán valószínűleg hold sarló felelt meg, mely azonban a pecsét rongált állapota miatt már ki nem vehető.

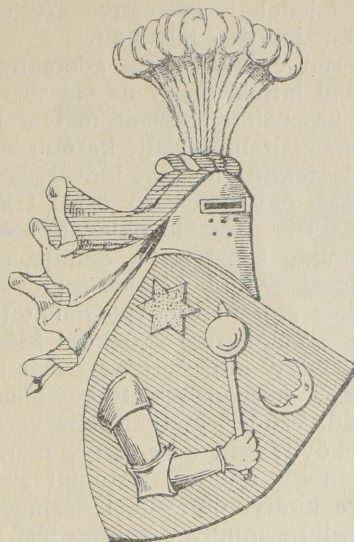
Úgy ez, mint az 1444. évi pecsét, kezdetleges munka, mely lenyomatában fordított helyzetben mutatja a jelvényt.

Éble Gábor úr csupán ezen két sablonos pecsétet mellékelte művéhez forrásul a II. Lajos király uralkodását megelőző korból és mást semmit. Ezért tévesnek kell jeleznem, azon más-külömben szépen stylizált XIV. századbeli czimert, melyet a bevezető fejezet homlokléczéül s a törzstáblán a család ősi czimere gyanánt közölt. A Cserneky, illetve Dessewffy család e czimert ilyen alakjában sohasem használta.

E közben a család, vagyonban, befolyásban, hatalomban folyvást gyarapodott. II. Lajos király, a pozsegyai örökös főispánságot adományozta Dessewffy Jánosnak és utódainak.

Kimagasló esemény volt a család czimerének történetében az 1525. év, a midőn a király Budán, április 9-ikén Dessewffy Jánosnak, valamint testvéreinek régi nemességét megújította és nekik a következő czimert adományozta: kék paizsban, pánczélos kar, vaskeztyűs markában rövid száru gerezdes vasbuzogányt tart, a karon fél-

profil helyzetben, kiterjesztett szárnyú koronás barna sas áll, felül jobbról befelé fordult ezüst holdsarlótól, feje felett hatágu arany csillagtól kísérve. Sisakdisz hét fehér strucztoll. A több-

szinü takaró, kívül kék-aranyval vízszintesen csikolt, belül zöld.

Az oklevél elejére festett czimer méltóan sorakozik a II. Lajos király korabeli armálisokba festett miniatúr műrecekhez. Meg vannak nála amazok minden előnye és némi hibái. E hibák a paizsban alul nagyon is kiszélesedett alakja s aránya a szépen festett csőr-isakhoz, mely a paizsban nagyon is kicsiny. E hibák daczára, az egésznek hatása igen kedvező. Különösen szépek a takarók s az ornamentális czimertartók ügyes elhelyezése, melyeknek levelekből alkotott deréköve s alsó testük a takaróknak mintegy folytatását képezik.

A sárkányok a paizs körül, angyal a czimert maga előtt tartva, vagy angyalok, tritonok (?) és nereidák a paizs körül, az olasz reneszánsz kedvelt motívumai voltak,¹ melyek sohasem tévesztették el hatásukat, de mindig csak a czimerfestő önkényesen alkalmazott díszítő motívumainak tekintendők. Egyedüli kivétel ezek között a Drágffy czimer, melynek két zöld sárkánya tudtommal az első adományozott paizstartó.

¹ Eltekintve a műemlékek, pecsétek, sírkövek hasonló czimereitől, az armálisokba festett czimerek között sárkánnyal kerített: a Kanizsay (1519), Drágffy (1507), Schirmer. (1507), Salzer (1525), Török (1507) czimerek; angyalok a czimerpaizsot tartva fordulnak elő a Bakócz (1459) Chazary (1462), Thakaró (1502) czimernél; angyalok, tritonok és nereidák a paizs körül: a Verseni (1515), Kanizsay (1519), Kállai-Vitéz (1521), Imreffy (1523), Forgách (1525), Várkonyi (1520), Campanellis (1526), Paulik (1514), Dobay (1519), Vasárhelyi (1526), Zuhodoli czimernél.

Ezért nincsen a tritonról és nereidáról szó az armalis szövegében *s ha az utódok ezen, a festő által önkényesen használt díszítő motívumot tévedésből folytatólag paizstartóknak használták*, ehez joguk volt, mert a paizstartókhoz nem kell királyi vagy fejedelmi adomány, azt czimeréhez bárki önként jogosan felveheti.

Különösen érdekes ezen adománylevél szövege. Ebből látjuk, hogy az először Cserneký Andrástól használt emblémát, melyet Dessewffy Ferencz már paizsba foglalt, később a család ősi czimerének tekintette, sőt idővel egy regét is költött hozzá, egy tatárverő ősről, talán éppen Deziszlórról, kiről a család oklevele szól. Ezen ő vitte az ország zászlóját a csatába s bár jobb karját levágták és több halálos sebtől vérezett, a zászlót mégis szerencsésen megmentette.

Ez két szempontból érdekes. Először mint példa arra, hogy mint lett egy, már a czimeradományozási korban felvett emblémából jogszerű családi czimer, mely a királyi adománnyal csak bővítettett, másodsor, mert talán az első eset, hogy minden történeti alap nélküli családi rege királyi oklevélben, czimermagyarazatul előfordul s mintegy szentesítést nyer.

Fontosabb ennél az adománylevélnek egy másik pontja, melyben a király így szól: «ehéz (t. i. a buzogányt tartó karhoz kiterjesztett szárnyu sast adományozunk, fején arany koronával, melylyel tégedet kiváló szeretetünk jeléül, öröklött czimerünk részesévé teszünk».¹

Ezen szavakban nincsen említve a sas színe, nincsen említve, hogy az barna, minőnek azt a czimerfestő festette, de miután a király szavaiban világosan kifejezte, hogy a koronás sassal, — magas kitüntetés jeléül, — öröklött czimerének tette részesévé az adományost, nem adományozhatott mást, mint a lengyelek koronás fehér sasát, az ország akkori czimeréből.

Itt tehát a festmény és a szöveg között eltérés van, abban a sas barna, ebben fehér, azt pedig tudjuk, hogy a hol az armalis szöveg és a czimerfestmény között eltérés van, feltétlenül mindig a szöveg a jogos és hiteles, mert annak a festmény nélkül is teljes jogérvényűnek kell lennie.

Tehát a Dessewffyék szép miniatur czimerfestménye az armalisban hibás, még pedig a család és a heraldika hátrányára egyaránt. Az adományozott czimer kék paizsban, koronás ezüst sas, szebb a festettnél s a Dessewffyék évszázadokon keresztül mellőzték czimerükben a királyi kitüntetés azon jelét, a melylyel őket a király, saját királyi czimere részesévé tette, s a melyet

¹ «Superaddimus aquilam, gerentem in capite coronam auream alis suis extensis, quo vos nostris hereditariis armis in signum singularis nostri amoris in vos fecimus participes.»

ők családjuk fényének emelésére joggal viselhetek volna.

A Dessewffyék, daczára a majd négyszáz évig tartó abuzusnak, ma is csak koronás ezüst sast hordhatnak helyesen és jogosan és az adományozó király kitüntető akaratának megfelelően czimerükben.

A rangemelésekkel járó czimerbővítések, négyelt, középpaizszsal ellátott paizsmezők, több sisak, a női ági czimerek felvételéből s az ősi czimer széttagozásából állott elő. Ilyen alkalmakkor ezen ősi czimer színei többféle változásokon mentek át, de e változások egyikében sem érvényesült II. Lajos király valódi czimeradománya. —F.

A ruszkai Dobó, ruszkai Bátor és Pálóczy családok nemzedékrendjéhez.

Wertner Mór a Turul 1902-iki évfolyamának 191—193. lapjain a ruszkai Dobó, ruszkai Bátor és Pálóczy családok közös származását *okleveles adatok alapján* bizonyítja be, evvel igazolván a Rajcsányi geneal. kéziratának 118. lapja után Nagy Iván pótkötetében¹ közölt családfát, *mely már e közös leszármazást feltünteti*, csakhogy a közös őst Gergely helyett Györgynek írja.

Bővebb részletekkel e családok történetéhez én sem járulhatok; ezuttal csak egyrészt a Wertner-féle nemzedékrendet akarom szintén — bár csekély számú — okleveles adatok alapján kiegészíteni, másrészt pedig a Nagy Iván által külföldön helyeken közölt² családfákat ezen nemzedékrenddel összekötve azon célból ismertetni, hogy a további kutatások számára *egy* nemzedékrendet nyujtván, ezen nemzedékrend hiányait és hibáit genealogusaink kevesebb fáradsággal javíthassák ki és pótolhassák.

1364. és 1365-ben említik Dobó fiát Ruszkai Jakabot, János fiait Ruszkai Bátor Istvánt és Miklóst, Mátyus fiát Pálóczi Pétert és Andrást, Pető fiát Pálóczi Jánost.³

1394-ben Nagy-Dobrony-t (Bereg várm.) bírják: Miklós fia ruszkai Dobó Domokos, *Jakab fia Bátor János, István fia Bátor Jakab és Péter*.⁴

Jakab fiát, Bátor Jánost, bár okleveles adatunk nincsen is, Bátor János (1311—54.) unokájának, Pányoki Jakab dédunokájának kell tartanunk; erre utal a Jakab, János nevek használata és az időrend.

1400-ben nagy-dobronyi birtokosok ruszkai

¹ 196—97. l.

² Magyarország családai, III.k. 327—29. l., IX. k. 94—98. l. — Pótkötet id. h.

³ Kállay et. Act. Salt. 1400. Reg. I. fasc. 6. No. 612 ad annum 1413.

⁴ Lehoczky, Bereg vm. III. k. 237. l.

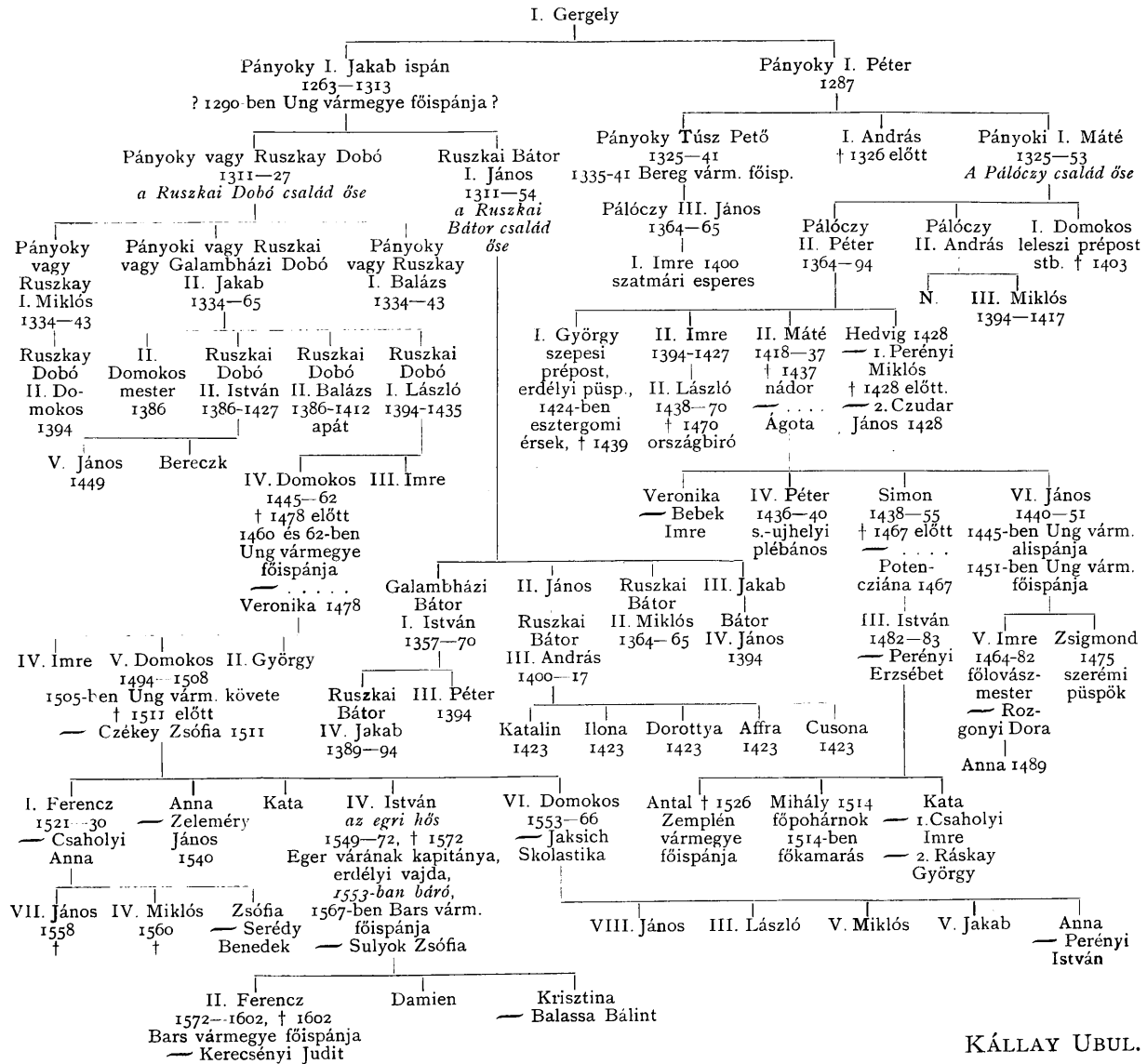
Dobó Jakab fia László és István, valamint ruszkai Bátor János fia András.¹

1411-ben szerepelnek: Pálóczy András fia Miklós és ruszkai Bátor András.²

Megjegyzendő, hogy a következő, Nagy Iván-nál (III. 328. l.) található íz:

Miklós
Bora (Lorántffy Mihály).

nem tartozik a Dobó családhoz, valamint az ugyanott szereplő Ferencz barsi főispánnak *nem* volt fia.

¹ Lehoczky i. m., III. k. 237. l.

² Kállay et. Act. Salt. 1400. Reg. I. fasc. 5. No. 511. ad annum 1411.

TÁRCZA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság igazgató-választmánya 1903 november 26-ikán ülést tartott, melyben *Fejérpataky László* másodelnök elnöklése alatt *Barabás Samu*, *id. Bánó József*, *Borovszky Samu*, *Illéssy Fános*, *ifj. Reiszig Ede*, *Szent-Ivány Zoltán*, *id. Szinnyei József*, *Varjú Elemér*, ig.-vál. tagok, *Schönherr Gyula* titkár, *Aldásy Antal* jegyző és *Tóth Árpád* pénztárnok vettek részt.

Elnök az ülést megnyitván, *Aldásy Antal* jegyző felolvassa *Ghyczy Pál* ig.-vál. tagnak Gelre herold czimerkönyvéről irt dolgozatát, mely a Turulban fog megjelenni.

Ezután *Varjú Elemér* ig.-vál. tag három V. Lászlótól származó czimereslevelet mutatott be, ugymint az Országos levéltárból a Hoffmannstor család 1454-iki és Szepesi György 1456-iki armálisait és az Erdélyi Múzeum könyvtárból a Becz család 1456-iki armálisát. *Ifj. Reiszig Ede* pedig Keszői Jakabnak Zsigmond királytól 1415-ben kapott czimereslevelét mutatta be, mely a Recsky család levéltárában őriztetik. Mind a négy czimerlevél színes hasonmása annak idején a Turulban közzé fog tétetni.

A folyó ügyek élén évdíjas tagokká 1904-ben kezdődő kötelezettséggel megválasztottak: *dr. Boldizsár Kálmán* rendőrkapitány Debreczenben és *Debreczen* szab. kir. város könyvtára (aj. Széll Farkas ig.-vál. tag).

A titkár jelenti, hogy az igazgató-választmányban megüresedett helyre egy ajánlólevél érkezett be. E levélben, mely az alapszabályok rendelkezéséhez képest az ülésben bontatott fel, *Aldásy Antal* és *Varjú Elemér* ig.-vál. tagok *ifj. Kubinyi Miklós* évdíjas tagot ajánlják megválasztásra. A titkos szavazás megejtetvén, annak eredményeképp *ifj. Kubinyi Miklós* a beadott 14 szavazattal egyhangulag az igazgató választmány tagjává választott.

A pénztárnok jelentése a társaság vagyoni állapotát az ülés napjáig a következőkben tüntette fel: Bevétel 6077 kor. 69 fill., kiadás 5251 kor. 11 fill., maradvány 825 kor. 58 fill., vagyonállás értékpapirokban 25.000 kor., kötelezvényekkel biztosított alapítványokban 4400 kor., kötelezvény nélküli alapítványokban 1000 kor., pénztári készlet 825 kor. 58 fill., összesen 31,225 korona 58 fillér.

Az igazgató-választmány e jelentést tudomásul vette.

A pénztár s az évi számadások megvizsgálására s az 1904. évi költségvetés előkészítésére a titkár javaslatára *id. Szinnyei József* elnöklése alatt *Békefi Remig* és *Borovszky Samu* ig.-vál. tagok küldettek ki.

A titkár jelentést tevén arról, hogy a Pauler Gyula felett mondandó emlékbeszéd megtartására felszólított

Óváry Lipót ig.-vál. tag e megbízatásnak bokros teendői miatt eleget nem tehet, az ez évi nagygyűlés felolvasási tárgyául *Csoma József* ig.-vál. tagnak «A XVI. századi magyar heraldika» című dolgozata fogadtatott el.

Több tárgy nem lévén, a jegyzőkönyv hitelesítésére *ifj. Reiszig Ede* és *Varjú Elemér* ig.-vál. tagok kértettek fel s az ülés ezzel véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság december hó 10-én tartotta meg ez évi nagygyűlését, melyen *id. Bánó Fános* másodelnök elnöklése alatt *Fejérpataky László* másodelnök, *Schönherr Gyula* titkár, *Aldásy Antal* jegyző, *Tóth Árpád* pénztárnok, *Barabás Samu*, *Békefi Remig*, *Csoma József*, *id. Daniel Gábor*, *Éble Gábor*, *Kollányi Ferencz*, *Makay Dezső*, *Pettkő Béla*, *ifj. Reiszig Ede*, *Soós Elemér*, *id. Szinnyei József* ig.-vál. tagok, *Dóry Ferencz*, *Gárdonyi Albert*, *bárá Gyórfy Samu*, *Horváth Sándor*, *Reiner Zsigmond* és *Rexa Arthur* évdíjas tagok vettek részt.

Az elnök a nagygyűlést rövid üdvözlő beszéddel megnyitván. *Csoma József* ig.-vál. tag felolvasta «A XVI. századi magyar heraldika» című értekezését, mely a Turul jövő évi folyamában fog megjelenni.

Ezután a titkár jelentette, hogy a társaság másodelnökei egyikének, *dr. Fejérpataky Lászlónak*, kit a társaság bizalma az 1898-iki nagygyűlésen emelt a másodelnöki székbe, megbízatása a jelen nagygyűléssel lejár, s felszólította a nagygyűlést az ennek folytán megürült másodelnöki szék betöltésére.

Az alapszabályok erre vonatkozó szakaszai felolvasatván és a nagygyűlés választóképessége 21 társ. tag jelenléte által megállapítatván, elnök elrendelte a titkos szavazást, melynek eredményeként *dr. Fejérpataky László* az összes beadott szavazatokkal egyhangulag a társaság másodelnökévé az 1904—8. évekre megválasztatott.

A megválasztott másodelnök a gyűlésből a választást megelőzőleg eltávozván, a választás eredményét a nagygyűlés jegyzőkönyvi kivonat alakjában rendelte tudomására hozni.

Schönherr Gyula titkár jelentését a társaság 1903. évi működéséről, mely egész terjedelmében a Turul jelen füzetében közöltetik, a nagygyűlés helyesléssel vette tudomásul és a titkár iránt elismerésének adott kifejezést.

Tóth Árpád pénztárnok bemutatta jelentését a pénztár és a társaság vagyonának állapotáról. A pénz-

tári eredményt a nagygyűlés napjáig a következő adatok tüntetik fel:

Bevétel.

1. Pénztári maradvány 1902-ről ...	310 kor. 63 fill.
2. Értékpapírok kamatai (24,800 kor. koronajáradék és 200 kor. jelz. hitelbanki nyer.-kölcsonkötvény után 4%) ...	1000 " — "
3. Be nem fizetett alapítványok kamatai ...	130 " — "
4. Pártoló tagok után befolyt ...	2339 " 80 "
5. Évdíjas tagok után befolyt ...	2389 " 60 "
6. A Nemzeti Zsebkönyv kiadására a takarékpénztárban elhelyezve ...	482 " 11 "
7. A társulati kiadványok eladásából befolyt ...	132 " 86 "
8. Alapítvány-befizetés ...	— " — "
9. Postai megbízások költségeiből megtérült ...	43 " 99 "
10. Rendkívüli bevétel ...	50 " 42 "
Összesen	6879 kor. 41 fill.

Kiadás.

1. Személyi járandóságok (titkár 600 kor., jegyző 400 kor., pénztárnok 600 kor.) ...	1600 kor. — fill.
2. A Turul írói és szerkesztői tiszteletdíjai ...	1052 " 52 "
3. Nyomdai költségekre ...	1340 " 79 "
4. Színyomatok készítésére ...	600 " — "
5. Metszetek, rajzok készítése ...	675 " 52 "
6. Postai megbízások ...	71 " 10 "
7. Irodai átalányok ...	120 " — "
8. Társulati szolgáló díjazása ...	120 " — "
9. Újévi ajándékok, pénzbeszedési díjak, másolatok stb. ...	192 " 75 "
10. A Nemzeti Zsebkönyv II. részének munkálataira ...	45 " 70 "
12. Tőkésítés ...	— " — "
13. Rendkívüli kiadás ...	19 " 11 "
Összesen	5837 kor. 47 fill.
Készpénz	1041 kor. 94 fill.

Vagyonállás.

1. Értékpapírokban (24,800 kor. koronajáradék, 200 kor. jelz. hitelbanki nyer. kölc.-kötvény) ...	25,000 kor. — fill.
2. Kötelezvényekkel biztosított alapítványok ...	4400 " — "
3. Kötelezvény nélküli alapítványok ...	1000 " — "
Az alapítványok összege	30,400 kor. — fill.
5. Készpénz ...	1041 " 94 "
Összesen	31,441 kor. 94 fill.

Minthogy az igazgató-választmány a számadások megvizsgálása felől már intézkedett, a nagygyűlés a pénztári jelentést ideiglenesen tudomásul vette.

Indítványok nem tétetvén, a napirend ezzel ki lett merítve, s az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *id. Daniel Gábor* ig.-vál. és *Dóry Ferencz* évdíjas tagokat kérve fel, a nagygyűlést berekesztette.

Jelentés a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1903. évi működéséről.

Tisztelt Nagygyűlés!

A csendes, zajtalan munkálkodásnak egy újabb évét, társaságunk életében a 21-iket zárjuk be a mai napon, midőn a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság tagjai közül azok, a kik a társaság ügyei iránt érdeklődnek, újból egybegyűltek, hogy a feladataink megoldása körül kifejtett munkásság eredményei felől tudomást szerezzenek.

Ez eredmények s általában a lefolyt év története felől a régi gyakorlathoz hiven titkári jelentésem van hivatva beszámolni.

Jelentésemben mindenekelőtt a társaság személyi viszonyairól, az azokban beállott változásokról kell megemlékezni. Társaságunk a múlt év végén 502 élő tagot, az elhunyt alapítókkal együtt 524 tagot számlált. Az év folyamán 2 új pártoló és 13 évdíjas tagot, összesen 15 új tagot vettünk fel, de ezekkel szemben a pártoló tagok közül 3, az évdíjasok közül 14, összesen 17 régi tagunkat kellett halálozás vagy kilépés következtében tagjaink sorából törölnünk, és így a társulati tagok száma kettővel csökkent. Van most 4 ezerkoronás, 24 négyszázkoronás, 25 kétszázkoronás alapítónkon kívül 128 pártoló, és 319 évdíjas tagunk, s így összes élő tagjaink száma 500, kik mellett elhunyt alapítóink közül 2 1000 koronás, 12 400 koronás és 8 200 koronás, összesen 22 alapító nevét vezetjük névjegyzékünkben.

A számbeli csökkenés, mint látjuk, minimális és semmi jelentőséggel nem bír társaságunk ügyeinek menetére. Annál nagyobb az a veszteség, a mely a halálozások révén ért bennünket. Tagtársaink között, a kiket a halál sorainkból elragadott, igazgató-választmányunknak két halottja van. *Kubinyi Ferencz*-ben, kit az igazgató-választmány egy év előtt vett fel kebelébe, a hazai oklevélten és család-történet kiváló, lelkiismeretes és kötelességtudó munkása vált ki sorainkból, ki élete alkonyán is szünni nem akaró buzgalommal élt tudományos feladatainak és épen az utolsó években jeles családtörténeti munkával ajándékozta meg irodalmunkat. És mit vesztettünk *Pauler Gyula*-ban, a hazai történetírás egyik

vezéralakjában, a ki a maga elé tüzött magasabb történelmi feladatok mellett is talált módot és időt magának, hogy tényleges részt vegyen társaságunk belső életében, azt e helyen fejtegetnem szükséges. Az igazgató-választmány mindkét jeles halottunk emlékét megörökítette jegyzőkönyvében; *Pauler Gyula* felett annak idején a társaságban tartandó emlékszó is módot fog nyújtani kegyeletünk adójának lerovására.

A két elhunyt igazgató-választmányi tag helye közül az igazgató-választmány csak az egyiket töltötte be a nagygyűlést megelőző ülésén: *ifj. Kubinyi Miklóst* választva meg tagjai sorába, a ki miként megboldogult rokona, szintén a családtörténet terén kifejtett munkásságával szerzett jogcímet e megkülönböztetésre. Társaságunk ügyvezetésében ezen kívül csak annyi változás történt, hogy a Magyar Nemzeti Zsebkönyv szerkesztői közül dr. *Illéssy Jánost*, a kit bokros elfoglaltsága kényszerített a visszalépésre, a szerkesztői tisztben az igazgató-választmány bizalma folytán *Pettő Béla* ig. vál. tag váltotta fel. Egyébként az igazgató-választmány és a tisztikar, *báró Radvánszky Béla* elnökünk vezetése alatt, kinek mandátumát mult évi nagygyűlésünk immár ötödikben volt szerencsés megújíthatni, a régi létszámban szolgálta a társaság ügyeit.

Az igazgató-választmány az év folyamán 4 rendes és 1 rendkívüli ülést tartott.

Február 26-ikán tartott évi első rendes ülésén tárgyalta a számvizsgáló bizottság jelentése alapján az 1902. évi zárószámadásokat és megállapította az évi költségvetési előirányzatot.

A zárószámadások adatai szerint bevételeink az előző év végén 8441 kor. 21 fillérrel, kiadásaink pedig 8130 kor. 58 fillérrel, zárultak; a vagyonállás 31,110 kor. 63 fillérsnyi összeget tüntetett fel. Ez évi költségvetésünk 8035 kor. 63 fillér bevétellel és 7982 kor. kiadással állapított meg.

Tavaszi és őszi rendes üléseink a folyó ügyek elintézésének voltak szentelve; a november 26-ikán tartott, ez évi utolsó igazgató-választmányi ülés fő tárgya pedig az igazgató-választmány kiegészítése és a számvizsgáló bizottság kiküldése volt.

A folyó ügyek sorában a Magyar Nemzeti Zsebkönyv második része, a Nemes családok folytatásának ügye az egész év folyamán az első helyet foglalta el, s a rendes üléseken kívül az igazgató-választmány június havában rendkívüli ülésben foglalkozott e fontos vállalat ügyeivel. Ezen az ülésen ment végbe az új társszerkesztő megválasztása s ugyanekkor állapított meg azoknak a nemes családoknak jegyzéke, a melyek a zsebkönyv nemesi részének I. kötetébe fel fognak vétetni. Hogy a családtörténelmi és nem-

zedékrendi adatok gyűjtése és feldolgozása serényen folyik, arról az igazgató-választmánynak *ifj. Reiszig Ede* szerkesztő jelentéseiből állandóan volt alkalma tudomást szerezhetni, s e jelentésekből reményt merített arra, hogy a munka kézírata a jövő év első felében sajtó alá lesz adható.

Rendes gyűléseinken *Csoma József*, *Karácsonyi János*, *Tóth-Szabó Pál* és *Ghyczy Pál* tagtársunktól olvastattak fel értekezések a heraldika és genealogia köréből; felolvasásra került még néhai *Berzeviczy Edmund* dolgozata a Berzeviczy család czimeréről, *Varjú Elemér* s *ifj. Reiszig Ede* pedig hat eredeti középkori czimeres levelet mutattak be megfelelő magyarázatok kíséretében. A felolvasó értekezések egy kivételével már megjelentek a Turulban s alább lesz alkalmunk tárgyaikat ismertetni.

Folyóiratunkból a mult évi nagygyűlés óta az 1902. évi 4. füzet s a jelen évi 1—3. füzet jelent meg, a jelentést tevő titkár és *Varjú Elemér* igazgató-választmányi tag szerkesztésében, a rendes gyakorlat szerint az évszakok által határolt időközökben. Közleményeinkben ezuttal is a genealogiai kutatásoknak jut a főszerep.

Az e szakot felölelő dolgozatok között első helyen emlitem fel azokat, a melyek a hazai genealogia legérdekesebb, köztörténelmi vonatkozásokban leggazdagabb, és anyagában jóformán kimeríthetetlen kérdésének, a régi magyar nemzetségek történetének tisztázását tűzték ki feladatukul. Ezek közé tartozik *Kubinyi Ferencz* nemrég elhunyt tagtársunk «A Záh és Zák nemzetségek» című dolgozata, melyről már tavalyi jelentésemben volt alkalmam megemlékezni. Ez az értekezés teljesen megállapítja a különbséget a két egymáshoz annyira hasonló nevet viselő nemzetség között, feldolgozza nemzedékrendi adataikat, s genealogiai pontossággal mutatva ki a helyet, mely az I. Károly ellen elkövetett merénylet hőst a Záh nemzetség családfáján megilleti, egyuttal kiterjeszkedik e merénylet történetére is és teljes világosságba helyezi annak indítékait és lefolyását.

Dr. Wertner Mór szorgalmas genealogusunk «Megjegyzések a Magyar Nemzetségek a XIV. század közepéig című munkára» cikksorozata újabb közleményében folytatja azon adalékai közzétételét, a melyekkel Karácsonyi János alapvető nagy munkájához kíván kiegészítésekkel járulni, s melyek értékére és jelentőségére már mult évi jelentésemben reámutattam. A Turul legutolsó füzetében megjelent közleménye a Rad, Rozsd, Salamon, Szále, Szalók, Szentemágócs, Tardos, Tekele és Tétény nemzetségekhez közöl nemzedékrendi adalékokat.

E nembeli közléseit egészíti ki «A ruszkai Dobó, a Palócz és a ruszkai Bátor család közös leszármazása»

czimü dolgozata, már czimével elárulva tartalmát és a feladatot, melynek megoldását a buzgó szaktudós e cikkben maga elé kitűzött.

Ugyanó a Margit-legenda genealogiai és földrajzi adatait ismertette, és 33 család — illetve helynév — azonosságát állapítva meg, az Árpádkor végének család-történeti és helyrajzi viszonyait világítja meg sok érdekes adalékkal. Fejtegetéseihez egyes neveknél *Bar-tal Béla* járult kiegészítésekkel.

Dr. Karácsonyi János jeles genealogusunk «Igmánd-nembeli Vajda Lőrincz és Csete Lőrincz» című kis közleményében *Wertner Mór*-nak e két nevet viselő személy azonossága felől táplált kételyeire válaszol és e kérdés tárgyalásánál elkövetett tévedéseit helyreigazítja.

Ugyanó «Két váradi püspök vezetékneve» című dolgozatában a nemzetségi szervezet felbomlását követő korszak családainak történetéhez és egymással való összeköttetéseihez szolgál adatokkal. Közléséből megtudjuk, hogy az a Demeter püspök, a ki 1345-től 1373-ig ült a váradi püspöki széken, s a ki Kolozsvári Márton és György művészek által Szent-István, Szent-László és Szent-Imre szobraik elkészítteté, az ama korban előkelő szerepet vivő Futaki család sarja volt; Lukács püspök pedig, a ki 1397-től 1406-ig, tehát éppen a nápolyi párt mozgalmi idején viselte a püspöki méltóságot, s a ki alatt 1403-ban Váradon a híres detronizálási jelenet lefolyt, a régi Bodrogszegyében honos Szántai, vagy Morhátszántai családból származott.

Kállay Ubul ig.-vál.-tag. a Csák nemzetség zaránd-megyei ágáról és az Aba-nemzetség lőrinczi ágának nemzetségrendjéről szóló közleményeiben szintén a középkori családtörténet egyes homályos kérdéseire igyekszik némi világot vetni. Ugyanó «Néhány oklevélről» című cikkében *dr. Karácsonyi János*-nak a hamis, hibás keltű és keltezetlen oklevelekről készített jegyzékéhez járult helyreigazító és kiegészítő adalékokkal.

Zarándi A. Gáspár nagy fáradsággal készült összeállítása Ferencz Ferdinánd főherczeg trónörökös őseiről a genealogiai kutatások ama rég ismert eredményét erősíti meg új adatokkal, hogy a mai uralkodó családokat sokszoros vérségi kapocs fűzi össze egymással. A tanulmány írója kimutatja, hogy a magyar trón leendő örököse öt család kivételével a jelenleg Európában uralkodó összes családokból bírja őseit, s a mi reánk magyarokra különösebb jelentőséggel bírhat, az uralkodó házak mindegyike egytől-egyig Árpád vére. Kimutatja azt is, hogy Ferencz Ferdinánd főherczeg Bajor Ottó és a Hunyadiak kivételével az Árpádokat követő többi magyar királyi családoknak is, a Prsemisliáknak, az Anjouknak, Luxemburgoknak,

Jagellóknak és Szapolyaiaknak vérszerinti leszármazója.

Az újabb korbéli családtörténet szintén számos érdekes dolgozattal volt folyóiratunkban képviselve. A «Jegyzetek a Chicheri Ormosok és a Ludányi Bayak családtörténetéhez» című közlemény *Bay Ilona* tagtársunk tollából az Ormos család középkori és újabb története között keresi az összekötő kapcsolatokat és annak a Bay Ferencznek élete folyását tárgyalja, a ki Szabó István oldala mellett részt vett Eger város védelmében s ezzel további emelkedésének alapját lerakta.

Lehóczky Tivadar ig.-vál. tag a Döbrentei család történetét írta meg, melyhez irodalmunk kiváló alakja, Döbrentei Gábor is tartozott.

A kihalt Gyöngyösi Nagy családnak *Mocsáry István* által megírt története egy katonai téren jeleskedő régi magyar család emelkedését igazolja abból az időből, midőn a török ellen való hadakozás a legjobb alkalmat nyújtotta a nemesség és vagyon szerzésére.

A Váradi és Micskei Baranyi család története és leszármazása *Zoltai Lajos*-tól egy Debreczen város történetében harmadfél száz éven át nagy szerepet játszott nemesi család sorsával ismert meg s egyuttal tanulságos képet nyújt arról a befolyásról, a melyet a királyi városokban megtelepedett nemesek a XVII. és XVIII. században a városi élet színvonalának emelésére gyakoroltak.

Érdekes genealogiai kuriozum a «Talmi Rákóczyak» című, Antonides írói név aláírásával megjelent kis közlemény, mely a genealogiai hamisítások egy különös esetével ismert meg bennünket, az olasz Stragazzi család ama törekvésével, hogy magát II. Rákóczi Ferencz egy állítólagos, a valóságban soha nem létezett Angelo nevű testvére utján a fejedelmi Rákóczy családdal összekösse s ennek alapján magának a Rákóczy név s a makoviczai és munkácsi herczegi és a sárosi grófi czimek használatát biztosítsa.

A hazai családtörténeti irodalomnak ez évi legkiválóbb termékével, Éble Gábornak a Desseffy család történetét tárgyaló nagy munkájával *Varjú Elemér* szerkesztőtársam külön cikkben foglalkozott, s e munka, mely úgy tartalmára, mint pompás kiállítására nevezve párját ritkítja szakirodalmunkban, tényleg megérdemelte, hogy terjedelmesebb tanulmány révén mutattassék be az olvasó közönségnek. Az ismertetés, mely a család történetéről rövid vázlat alakjában nyújtott világos áttekintést, behatóan tárgyalta a Desseffyek czimeresleveleit, kezdve az 1525. évi pompás ármálison, melynek kettős lapot betöltő hasonmása a Turul ez évi folyamának legérdekesebb melléklete, egészen az 1756-iki bárói diplomáig.

A családtörténeti és czimertani kutatások sokszoros

összefüggését illusztrálja *Csoma József* ig.-vál. tagnak Kont Miklós nádor czimeréről szóló közleménye, melyben kiváló heraldikusunk új heraldikai adalékokkal támogatja Botka Tivadar ama felfedezését, hogy Kont Miklós nádor, az Ujlakiak őse, nem a Héder nemzetéből, hanem egy Göge nevű, valószínűleg szláv eredetű főúrtól származik, és hogy a Pálffy hercegi és grófi család, melyet a hagyomány Kont nádortól s általa a Héder nemzetségtől származtatott, sem a nádorral, sem a Héderekkel nem áll leszármazási viszonyban.

Általános érdekléssel bír s az újabbkori heraldikai irodalom számottevő termékei közé sorozható *R. Kiss István* «Természetes ábrázolás az 1526. év előtti magyar czimerekben» című terjedelmes dolgozata, mely a magyar heraldika egyik régen vizsgált, de teljesen még fel nem derített különösségét tette tanulmánytárgyává. A hazai czimerek már a XIV. században mutatnak némi nemzeties jellemvonást: feltűnő benyomás a természetességre való törekvés. Valószínűleg fajunk egyenes, a rendkívüliségeket nem kedvelő gondolkozása nyilatkozik meg czimereink ezen sajátjában, a mely a XV. század folyamán válik a legfeltűnőbbé. A természeteshez való hajlás — a cikk írója szerint — háromféleképen jelentkezik a czimerekben; lehet a czimerek tárgya maga természetes, a mellett az ábrázolás módja a heraldikai izlésnek megfelelő, máskor a tárgy egészen czimerszerű, de naturalisztikus módon van a czimerben feltüntetve; végre lehet a természetes tárgy természetes kivitelben alkalmazva. Bár a heraldika kívánalmainak az utolsó csoport felel meg legkevésbé, nálunk mégis ez a leggazdagabb; nevezetesen ebbe tartoznak a XV. század végén s a XVII. század elején készült, művészi szempontból igen kiváló armálisokban fenmaradt czimereink. A tartalmassal értekezéssel nem tekinthetjük még a kérdést teljesen megoldottnak, de ez mindenestre alapul fog szolgálni a jövő kutatóinak.

Néhány *Berzeviczy Edmund* tagtársunknak a Berzeviczy család czimeréről szóló posthumus munkája, mely az igazgató-választmány egyik ülésének felolvasási tárgyát is képezte, okleveles és sphragistikai adatok alapján világítja meg e régi nemes család czimerének keletkezését és a különböző fázisokat, a melyeken annak fejlődése a későbbi rangemelések révén keresztül ment. A Berzeviczyeknek a család eredetére visszamutató ősi czimere abban az alakjában, a mint Berzeviczy Péter tárnokmester berzeviczei siremlékén megmaradt, a sárkányrend jelvényével körítve, az 1559. évi armálisban királyi szentesítést nyert; de a család másik ágának egy évvel később, 1560-ban kapott czimeradományában már jelentékeny módosítást szenved. Ez a kettős czimeradományozás állandó zavart dézett elő a családi czimer használatában, melyet az

1579-iki lengyel és az 1775-iki magyar bárói rangemelések még jobban összebonyolítottak. Berzeviczy Edmund tanulmányának főcélja a kérdés történetének tisztázása mellett odahatni, hogy a zavar megszűnjék, a mit az által vél elérhetőnek, ha a család két ágának leszármazói a czimerhasználatot illetőleg egységes megállapodásra jutnak.

Eredeti középkori armálisaink közül ez évben három mutattunk be színes hasonmásban olvasóinknak. *Varjú Elemér* szerkesztőtársam a Kulpi család 1443-iki czimereslevelének ismertetésével a magyar heraldikai emlékek egy ritka sorozatának, I. Ulászló király czimeradományainak gyér számát növelte új adalékkal; a czimerlevél eredetije az országos levéltárban őriztetik. *Dr. Döry Ferencz* a Sirokai, Fricsi, Hedri és Bertóti családnak V. Lászlótól 1456-ban kapott czimereslevelét ismerteti, mely báró Ghillány Imre ajándékából nemrég került az országos levéltárba. Ez armális különös jelentősége abban áll, hogy az Aba nemzetségből származó czimerszerzők czimerében ez ősrégi nemzetség eredeti czimerének alakját és színeit őrizte meg számunkra. Végül *Aldásy Antal* tagtársunk a Gelyei családnak II. Lajostól 1522-ben kapott s a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött czimeréről közölt ismertetést, mely czimernek az kölcsönöz különös érdeket, hogy a külföldön is ritka, hazai heraldikánkban csak egyszer szereplő kentaur van benne czimeralakul alkalmazva. Ezen kívül még hat eredeti czimerlevél került őrlelkünkön *Varjú Elemér* és ifj. *Reiszig Ede* tagtársaink magyarázatai kapcsán bemutatásra; ezek: Bocskai István 1414-iki, Keszői Jakab 1415-iki, Hoffmannstor Miklós 1454-iki, Becz Jakab 1457-iki, Szepesi György szintén 1456-iki és a Sáfár és Pöstyéni családok 1520-iki czimereslevelei, melyek czimerképei a Turul által megkezdett gazdag sorozat gyarapítására vannak kiválasztva.

III. Frigyes császárnak Steudlin Henrik részére 1456-ban adott czimereslevele, melyet *Dudás Gyula* tagtársunk ismertetett, nem bír magyar vonatkozással s közlésére csak az adott alapot, hogy magyar tulajdonban őriztetik.

Egyik *V. E.* írói jegyet használó tagtársunk «Arczképes armális 1619-ből» cím alatt Györi Literáti Mátyásnak II. Mátyástól 1619 február 9-ikén kapott czimerét ismertette, a magyar heraldikában eddig magában álló esetre hívja fel a figyelmet, a melyben t. i. az armális a király által adományozott czimerképe mellett a czimerszerző képmását is megörökíti.

Sörös Pongrácz tagtársunk a Dienesdyek Rudolf-tól 1581-ben kapott czimereslevelének ismertetésével, egy névtelen közlemény a Váradai Ónody család 1647-ben I. Rákóczy Györgytől kapott czimerének s végül *Zoltay Lajos* Mártonfalvi György 1666-ban Apafi Mihálytól kapott czimerének közlésével a Siebmacher-

féle magyar czimereskönyvhöz járultak kiegészítésekkel; az utolsó helyen említett czimernek érdekességét emeli, hogy a czimeralakul benne szereplő férfi, kezében könyvvel és íróttal, minden valószínűség szerint a czimerszerzőnek, a debreczeni ref. kollégium rektorának képét ábrázolja.

E helyütt kell megemlékezniem *Ghyczy Pál* tagtársunknak legutóbbi ülésünkön felolvasott érdekes dolgozatáról, mely Gelre XIV. századi heraldikai czimereskönyvének magyar vonatkozásaival ismertetett meg bennünket és a Turul egyik legközelebbi füzetében fog napvilágot látni. Az élő heraldika e ritka becsü emléke, mely a brüsszeli kir. könyvtárban őriztetik, majdnem az egész keresztény világra kiterjeszkedő czimergyűjteményt foglal magában; magyar vonatkozásai közül, melyek megbecsülhetetlen adatokat nyújtanak középkori czimertárunkhoz, csak Nagy Lajos király czimerét említem meg ezuttal.

A történeti segédtudományok másik fontos ágának, az oklevéltannak határait érinti dr. *Tóth-Szabó Pál* terjedelmes és nagy gonddal írt dolgozata, melyben a jászói konventnek mint hiteles helynek középkori történetét írva meg, a magyar jogélet fontos tényezőjének, a hiteles helyeknek szerepét világítja meg úgy köztörténeti vonatkozásaiban, mint a jogi és diplomatikai gyakorlat fejlődése szempontjából; s ismerteti egyuttal a konventnek a középkorban használt kétféle pecsétjét.

Szentpéteri Imre «Hédervári Imre 1447-iki felmentő levele» című cikkében, mely még a mult év folyamán került felolvasásra, annak a nevezetes oklevélnek közjogi, diplomatikai és sphragistikai jelentőségével foglalkozik, melyben az országos rendek 1447 szeptember 20-ikán elismerik, hogy Buda várát Hédervári Imrétől, az 1447 július havában elhunyt Hédervári Lőrincz nádor fiától átvették és Hunyadi János kormányzó gondjaira bízták. Az oklevelet, melynek eredetije a gróf Khuen-Héderváry-család hédervári levéltárában őriztetik, a kormányzón kívül 10 főpap, 35 főúr és birtokos nemes, Magyarország 35 megyéjének 117 követe és Szlavóniának 6 követe állította ki és az országos rendek s a kormányzó pecsétjén kívül 23 egyházi és világi főúr látta el pecsétjével. Az a körülmény, hogy az oklevél élén annak kiállításoként az országgyűlés összes résztvevői fel vannak sorolva és a megerősítő pecsétek száma tanuságot tesz arról a nagy fontosságról, melyet az ország rendei ez eseménynek tulajdonítottak. A 25 pecsét közül 16 maradt meg többé-kevésbé felismerhető állapotban. Ez érdekes tanulmány szerzője nagy apparátussal ismerteti e pecsétekben reánk maradt sphragistikai és czimertani tanulságok fontosságát s az azok élén álló pecsétnek, az országos rendek pecsétjének ismertetésénél figye-

lemreméltó közjogi fejtegetésekre talál alkalmat, kimutatva, hogy azon három pecsét közül, a melylyel az országos rendek az 1445--1452. évi interregnum ideje alatt álltak, az ez oklevelen használt pecsét volt az, a melyek az országos rendek legfőbb középponti hatalmát s ezen hatalomnak egységes voltát jelképezte.

Gárdonyi Albert tagtársunknak I. Károly király gyűrűpecsétjéről szóló dolgozatáról már a mult évi jelentésben volt alkalmam megemlékezni. E dolgozat befejező része, mely a Turul mult évi utolsó füzetében jelent meg, megállapítja, hogy azon gyűrűs pecsét, melylyel I. Károly király III. Endre okleveleit megerősítette, nem azonos azzal, melylyel később a saját okleveleit megpecsételte; továbbá, hogy I. Károly király özvegyének gyűrűpecsétje sem azonos az említetttel, a mint azt Pray állította, hanem egészen más pecsét; s e fejtegetései kapcsán részletesen ismerteti az özvegy királyné kancelláriájának gyakorlatát.

Miként a folyóiratunkban megjelent önálló értekezések és kisebb közlemények a társaság működési körébe bevont tudománysszakok minden ágát felölelik s a mult idők minden korszakából a tudományos kutatások becses anyagát hozzák napvilágra, épügy igyekeztünk szakirodalmi rovatunkban megismertetni olvasóinkat a társaságunk kebelén kívül folyt szakbeli munkásság eredményeivel. Könyvismertetéseink, avatott szakemberek tollából, beható recensio alakjában s a hol szükséges, kritikai megjegyzések kíséretében a szakirodalom számos jelentősebb termékéről megemlékeztek; s ekként folyóiratunk eddigi irányához híven ezuttal is hű képét nyújtja a magyar heraldika és genealogia s a velük kapcsolatos történelmi segédtudományok fejlődésének.

Társaságunk anyagi eszközeiről, a módról, melylyel azok a társaság céljaita felhasználtattak s vagyoni állásunkról a pénztárnok jelentése lesz hivatva számot adni s ebbeli eljárásunk bírálata alapszabályaink értelmében az igazgató-választmány feladatát fogja képezni.

Immár két évtizedre visszanyuló hagyományok szabják meg a kereteket, a melyek között társaságunk ügymenete és tudományos működése mozog. Azok az adatok, a melyekkel jelentésem a most lefolyt társulati év történetét feltüntetni igyekezett, oly munkásságról adnak képet, mely a hagyományok által kijelölt irányban, nem terjeszkedésre törekedve, hanem eszközeinek intenzív felhasználásával véli legjobban megoldhatni a reá váró feladatokat. A belterjes munkásság eredményei mennyire felelnek meg a hozzájuk fűzött várakozásoknak, a felől a tisztelt országgyűlés van hivatva ítéletet mondani. A társaság vezetői ezt az ítéletet már akkor is kedvezőnek tekinthetik, ha ez évet munkássága jelentőségének tekintetében az előző husz esztendőhöz sorozza, amaz ismételtén konstataált

tény újból való beigazolásául, hogy a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, mely 21 év előtt a hazai családtörténet és czimertan s a velük rokon tudományágak ápolására alakult s e célra az összes hazai szaktudósokat s mindazokat, a kik e tudomány-szakok iránt érdeklődnek, kebelében egyesíteni s a zászlai alatt való munkálkodásra megnyerni kívánta, ebbeli célját elérte és ma, a harmadik évtized kezdetén, mint céljaiban és azok elérésére szolgáló eszközeiben egyaránt konszolidált intézmény felel meg rendelkezésének.

Kérem a mélyen tisztelt nagygyűlést, hogy jelenlésem tudomásul venni méltóztassék.

Budapesten, 1903 december 10 ikén.

Dr. Schönherr Gyula
titkár.

SAKIRODALOM.

Az Inárcsi Farkas család története. Irta és okmánytárral ellátta Benkő Imre. Nagykőrös, 1903. (77. lap, 8-r.)

A hazai családtörténet ujabban felvirágozott irodalma sok olyan munkát tud felmutatni, melyek nemzeti multunkban szerepet vitt családok emlékét örökítik meg. A levelestárakat ma már nem rejtegetik többé olyan féltett kincs gyanánt, mint abban az időben, midőn a birtokjogok nem voltak még telekkönyvileg biztosítva, hanem jó öreg kutyabőrökre volt bízva a tulajdon, melyekből a prókátor furfangos mestersege nem ritkán jog és igazság ellenére kiforgatta a birtokost. Ma a levelesládákban más igazságot keresünk: azt az igazságot, melyhez a mult idők a levéltárak sajátos szerepe miatt nem férhettek s minek helyét nem régen még a családi hagyományok meszerű emlékei pótolták és apáról fiura tovább vittek. A mesék világa már tűnőfélben van, a családi levéltárakból napfényre kerülő féltett oklevelek vesztik el. Új, eddig ismeretlen életet támasztanak fel a régi írások, a nemrég még mesés világot életre keltve s hazai történetünket olyan értékes kincsekkel gyarapítják, melyekre a mult századok tudósai gondolni sem mertek.

Ilyen munkával állunk itt is szemben. A levelesláda zárta eddig magában az adatokat, melyek most felszínre kerültek s közkinccsé váltak. Az inárcsi Farkas család ugyan nem azok közül való, melyek nemzeti multunkban kiváló szerepet vittek, de e kis munka, melylyel most családtörténeti irodalmunk gyarapodott, meggyőz bennünket arról, hogy az a család, melynek története olyan messzire visszanyulik, mindenképen méltó arra, hogy viszontagságaival megismerkedjünk. Ma már túl vagyunk azon az állásponton, hogy csupán a nagy nevéért lelkesedjünk s hazánk története tanít meg bennünket leginkább arra, hogy a nemzet egészében keressük az események magyarázatát. Nemzetünk viharos multjában a magyarság bámulatos tetterőt fejtett ki, s ha az események letiporták azokat, kik a küzdelem élén állottak, új s tetterős személyek szálltak sikra abból a táborból, mely a vezetők mögött sorakozott. E tömeg egyes alakjainak nevét nem jegezte fel a történelem, a közharcosok emléke ritkán

nyer méltó helyet; illő tehát, hogy tisztelettel adózzunk nekik, ha a késő multban megismerkedünk neveikkel.

A család előnevét adó Inárcs ma pusztá, de az Árpádok korában község volt. Több oklevélben mint villa fordul elő s lakosai Fejérvár várjobbágysai voltak. A XIV. században már nem volt várbirtok, egy 1332. évi osztálylevélben több nemes család osztozik rajta s ez időtől kezdve a Farkas család is a mult század közepéig birtokos volt benne.

A család legrégebbi őse Inárcsi Farkas, kinek fia Pál az említett 1332. évi oklevélben rokonaival osztozik Inárcs és Csíkos birtokokon. Ez Inárcsi Farkas neve származott át mint családnév utódaira. Az 1541. évi török hadjárat, melynek eredménye Buda elfoglalása volt, a Farkasokat is kiüzte ősi fészükéből, minek eredményeképpen az 1540. esztendővel a Farkas család okleveleinek sorozata is megszakad. A Duna-Tisza közének egyik biztosabb helye a török uralom idején Nagy-Körös volt s itt ültette fel fészékét a XVI. század második felében az ősi birtokából kiűzött Farkas család is. A beköltözésre biztos adatunk nincs, de ennek oka abban rejlik, hogy a városok nem szívesen fogadták falaik közé a nemességet s azok a leg-többször éppen e miatt el is titkolták nemességüket.

1647. márczius 19-ikén kapott a család III. Ferdinánd királytól czimerlevelet, melyben ősi nemességüket megerősítve, czimert ad nekik. A czimer kék pajzsában hármashalmon természetes színű farkas áll, szájában báránnyt tartva s első lábait ragadozóra nyujtva ki; a sisakdiszben e czimeralak ismétlődik, jobbról kékarany, balról ezüst-vörös takarókkal.

A család további történetében kimagasló momentum nincs. Ősi birtokuk visszaszerzésén a család tagjai tehetségükhöz képest munkálkodtak s az országos jelentőségű eseményekben is becsülettel részt vettek.

A munka felét eloglaló okmánytár 32 levelet tartalmaz. Legrégibb a budafelhévi konvent 1332 május 1-én kelt osztálylevele, legújabb báró Sztáray Imre 1746. évi nyugtatványa. Voltak a családi levéltárban Árpádkori oklevelek is, de ezek inárcsi Farkas Elek országgyűlési képviselő hagyatékából 1883 után elveszték s ma már csak a családi levéltár régebbi jegyzékei őrzik emléküket.

A kis munkára hosszabb dicséretet nem mondunk, de mindenesetre őszinte elismeréssel adózzunk a szerzőnek. Csupán az okmánytár az, melyre megjegyzést kell tennünk, mert nem minden hibától ment. Sok olyan hely van benne, melyet a szerző hibásan olvasott, sok rövidítést nem, sokat meg hibásan oldott fel. Általában nem ártott volna a munkának egy kis revízió.

G. A.

Genealogiai Füzetek. Családtörténeti folyóirat. Szerkesztik és kiadják csikszentmihályi Sándor Imre és köröspataki és köpeczi Sebestyén József, I. évfolyam. Kolozsvár, 1903. 1—9. füzet.

Egy új családtörténeti folyóirat első füzetéről számolunk be olvasóink, mely változatos tartalmával az erdélyi családok multjára akar fényt deríteni. Az első hat füzet Sándor János és dr. Török Pál szerkesztésében jelent meg, a hetedikről kezdve az utóbbi helyére Sebestyén József lépett.

A folyóirat eddig már több mint 200 erdélyi családra vonatkozólag közölt adatokat. Az egyes füze-

teket egy általános érdekű értekezés nyitja meg, ezt követi egyes családoknak története, majd egy külön rovat «Ösfák» címmel, mely erdélyi családok történetére vonatkozó forrásutalásokat, czimerleírásokat és genealogiai táblákat tartalmaz. Külön rovatot képez az Oklevéltár, melyet galgói Rácz Viktor szerkeszt, és a mely okmányokat, czimerleveleket stb. közül — sajnos — igen hibásan másolt szövegekkel. Végül egy nyilvántartási rovat, mely születési, házassági, név-változtatási, halálozási és egyéb adatokat tartalmaz, s kérdések és feleletek rovata zárja be az egyes füzeteket.

A folyóirat, mint ebből látjuk, gyakorlati irányt óhajt szolgálni és e cél megvalósítására derekas munkát fordít. Hogy azonban a teóriát sem zárja ki hasábjairól, mutatja két nagyobb értekezése: a «Nemek és ágak a Székelyföldön», és a «Donatio a Székelyföldön» címűek; előbbi a szerkesztő Sándor Imre, az utóbbi dr. Endes Miklós tollából. Az előbbi végeredményé ben oda konkludál, hogy «a letelepedés idejében létezett vérrokonságon alapuló törzsszervezet, a letelepedést követő három század alatt teljesen felbomlott és kihatásai megszűntek. A később, valószínűleg a XV. század elején keletkezett és névleg bár hasonló, de jogi és történelmi szempontokból teljesen különböző intézményt a kor behatásai alatt előtűnk ismeretlen okok hozták létre». Utal a cikk elején arra, hogy a székelyföldön 1491—1575-ig tart a *genusok* cyclusa, sem előtte, sem utána nincs az oklevelekben erről említés, kivéve az Agház nemet. Endes Miklós dr. értekezése tárgyat az képezi, hogy mikor és mikép akad meg a donatio, vagyis a *ius regium* egyik megnyilatkozása a székelyek között, mik voltak jelenségei, és minő befolyással volt az alkotmány- és jogállapotra. A nagyterjedelmű cikk még befejezetlen.

Az oklevéltár-rovatban három czimereslevél szövege van közölve: Bőjthi István czimereslevele 1620 november 6-ról, eredetije Bőjthi Gábor tulajdonában, uzapaniti Dózsa Tamás bárói oklevele 1633 május 30-ról, eredeti fogalmazványa a m. kir. orsz. levéltárban, és Pataky István czimereslevele 1662 július 21-ről, eredetije Pataky Viktor tulajdonában. Az utóbinak rajzát is közli.

Ugy látszik, hogy változatos és érdekes tartalma daczára a *Genealogiai Füzetek* sem kerülhetik el a hasonló magyar vállalatok sorsát. A hetedik szám élén álló szerkesztői nyilatkozatból úgy vesszük ki, hogy e folyóirat sem részesül abban a támogatásban, melyet az erdélyi családok részéről, kiknek első sorban volna érdeke, egy az ő történetükkel foglalkozó folyóirat létezése, méltán megvárhatna.

A—y.

Fahrbuch der k. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler», Neue Folge. Dreizehnter Band. Wien, Selbstverlag der k. k. Heraldischen Gesellschaft «Adler», 1903.

Az osztrák heraldikai társulat évkönyveinek immár XIII. kötete jelent meg a régibb évfolyamokhoz méltó tartalommal. Tartalmát öt értekezés képezi a genealogia és a heraldika köréből, az előbbinél úgy feldolgozott, mint nyers anyagot közölve.

A kötetet Liebenau Tivadar dr. értekezése nyitja meg «Die Freiherren von Rothenburg und Wolhusen» címmel, melyben e régi svájci nemesi családok történetével ismertet meg. Az értekezéshez két tábla pecsét-rajz járul, a wolhuseni és rothenburgi urak pecsét-

teivel. E pecsétek segélyével állapítható meg kétséget kizárólag, hogy a német és svájci történészek egy részének az a föltevése, hogy a svájci Rothenburg bárói család a hasonló nevű frank családdal azonos lenne, téves. A svájci Rothenburgok czimere különben beszélő czimer, fehér mezőben vörös várat ábrázol.

A genealogia körébe tartozik Schrottenhofi Schullern Hermann cikke, mely a családjára vonatkozó okmányok regestáit közli. Báró Haan Frigyes azzal az általánosan ismert ténynyel foglalkozik, hogy Alsó-Ausztriában a nemesi családok oly gyorsan váltakoznak és általánosságban oly rövid életűek, mint talán sehol más országokban. Ennek okát javarészt a gazdasági viszonyokban találja, melyhez még a földrajzi fekvés és a tartomány, főleg Bécs politikai és történelmi szerepe járul. Ellenben az eddig leginkább felhozott okoknak: a reformationak és ellenreformationok nem tulajdonít oly nagy fontosságot.

A heraldika körébe tartozik Bauer József értekezése a czimerről, mint ipari jelvényről. Ez értekezést az 1890 január 6-iki osztrák védjegy-törvény azon rendelkezése hozta létre, mely szerint a czimer elvileg egy rangba helyeztetik, minden egyéb iparcikk megjelölésére alkalmas jeggyel, és mint czimer külön jogi védelemben nem részesül. Értekezésének első részében a jegyekről, így főleg a tulajdonjegyekről értekezik, a második részben a jegyek és czimerek közti viszonyról szól. Fejtegetéseinek kiinduló pontját az képezi, hogy a czimer tulajdonképen nem egyéb, mint egy családjegy, mely a többi jegyek és jelektől csak abban különbözik, hogy fejlődése különlegesebb, nagyobb változatossággal bír és hogy használata állandóbb. Szól a jegyek és czimerek azon közös tulajdonságairól, hogy mindkettő adás-vételnek, ajándékosznak képezhetet tárgyat. Mint diplomatikai kuriósumot említi meg az 1368 április 13-iki oklevelet, mely szerint a Wolfsthal család czimerét a Tragauner család sisakdiszének megvásárlásával bővítette. Ez oklevél 1847-ig az alsó ausztriai tartományi levéltárban őriztetett, a honnan eltűnt. Végül utal arra, hogy a czimer jelenleg mind tágasabb tért foglal el mint ipari jegy, mint gyári, vagy kereskedelmi jegy. Értekezésének harmadik részében a czimernek, mint védjegynek szerepét fejtegeti az osztrák jog szerint. E fejtegetésnek célja kimutatni, hogy a magán vagy családi czimer az érvényben lévő törvényben nem bír kellő védelemmel, és hivatkozással számos példára és a megfelelő császári pátenszerekre, konstatalja, hogy a magán-czimer tulajdonosok csak akkor emelhetnek óvást czimerük használata ellen, ha ők maguk is termelők, vagy kereskedők, ellenkező esetben czimerüknek, mint védjegynek használata ellen óvást nem emelhetnek. Ellenben állami, tartományi és községi czimerek csak az illető tényezők hozzájárulásával használhatók ily czélokra.

Heraldikai tartalma Thierl Henrik Gusztáv dr. értekezése is, a régi lovagrendek jelvényeinek szimbolikájáról. A rendjelvények között első helyen áll a szeretet, melynek 13-féle alakját sorolja fel a cikk, nem is említve a különböző kombinációkat, melyeket a kereszt más jelvényekkel együtt alkot. Az egyházi jelvények közé tartoznak az Agnus Dei, a galamb, a tüzes nyelv, a szentek színei, az egyes szentek jelvényei, az angyali karok, végül a zarándok jelvényei. A világi jelvények között első helyen állanak a czi-

merek, azután jönnek az állat- a növényvilágból vett jelvények, továbbá az életnélküli jelvények. Külön áll a nap, a hold és a csillagok osztálya.

Magyar vonatkozású értekezéssel az évkönyv jelen kötetében nem találkozunk, de cikkei, főleg a heraldikai vonatkozásúak, a magyar szakköröket is bizonyára érdekelni fogják.

—y.—

Emilian von Zernicki-Szeliga, Die Polnischen Stammwappen, ihre Geschichte und ihre Sagen. Hamburg, 1904. (185. lap, 8-r.)

A Turul 1901. évfolyamában volt alkalmunk foglalkozni a szerző első munkájával, mely a lengyel nemes családok hosszas sorozatával ismert meg bennünket. E nagy munka, mint ezt már annak idején megjártuk, csupán utalásokkal ellátott névmutató ahhoz a hatalmas kéziratához, melyben a szerző írott és nyomtatott emlékek alapján a lengyel nemesség történetét részletesen megírta; de a mely munka, kellő pártolás hiányában, csak kézirat maradt.

A jelen munka folytatása az előbbinek. Ez már nem családtörténeti, de amazt lényegében kiegészítő, czimertani munka. Megismertet a lengyel nemesség czimereivel, előadja azok történeti fejlődését s végül bemutatja a hozzájuk fűződő mondákat. A czimer Lengyelországban a közös nemzetségből származó s gyakran egymástól elszakadt ivadékok összetartozóságának külső jelvénye, valamint ez a megkülönböztető jele is az azonos nevű, de más nemzetségből származó családoknak. A leszármazási kutatásoknál tehát fontos szerepet visz ott a czimer. De sok Lengyelországban az ősnemes család is, a melyik nem királyi adomány alapján viseli a czimert, az ilyen czimer magyarázatát a családi hagyományokban kell keresnünk, melyek a legtöbbször mondaszerű eseményekkel hozzák a családi czimert összeköttetésbe.

A czimerek középkori nagy jelentősége a lovagi tornákon jutott érvényre, minek megfelelően a czimerek alakulását heraldikai szabályok irták körül. Lengyelországban a lovagi tornák nem voltak szokásban s a czimereket sem befolyásolták heraldikai szabályok.

A lengyelországi czimerekkel a XVI. század óta sokan foglalkoztak: Dlugosz 50, Kromer 115, Paprocki 220, Okolski 290 czimer leírását adják, s mindezek eredményeit összefoglalja Niesiecki, kinek munkáját újabban Bobrowicz dolgozta át, ki a lengyel nemesség történetével is behatóan foglalkozott bevezetésében.

Hosszasan foglalkozik azután a szerző a lengyel nemesség megalakulásának kérdésével, s ez alkalommal újból elmondja mindazokat, a miket már ismertett két kötetes munkájában is részletesen felsorolt. Hogy t. i. a lengyeltség a harcias lechiták és a földmivelő polánok összeolvadásából származott. A lechiták természetesen legyőzték a polánokat, s ezeket most már csak kmieci vagy földmivelő névvel illették. A lechiták ismét nemessékké lettek, s a szlachic névvel éltek, a mi abból származik, hogy: z lach-cicow, vagyis a lechiták közül való.

A lengyel czimereket az ősi lobogótól származtatja a szerző, melyet a szláv szokás szerint a lengyeleknél is a papok őriztek a szent helyeken s csupán harc esetén adták a vezér kezébe. Ézeken a lobogókon különböző ismertető jelek voltak, melyek a nép min-

dennapi foglalkozásával függtek össze, így p. o. élőfa, szarvas, madár, fejse, kerék stb. Ez a jelvény tartotta össze a harczban a csoportokat, de volt ezenkívül minden egyes csoportnak külön harczai jelszava is. Az összetartozó családokból választották az öregebbet, starostát, a ki egyszersmind bírjuk és hadvezérük, vajdájuk volt; de sem a harczai lobogó, sem a hadi jelszó nem volt először egyéni tulajdona, hanem az egész csoporté volt, mely gyakran nevét is ezektől vette.

A kereszténység behozatalával tűnt le az ősi lobogó jelentősége s lépett helyébe a pajzsczimer. Az ősi lengyel czimerekhez később számos külföldi czimer járult, mert sokan szereztek Lengyelországban indigenatust. A régi nemességhez járult később az újabb nemesítés, valamint a Lengyelországhoz kapcsolt tartományok nemessége; annyira, hogy a czimer viselés nagyon általánossá lön. A régi nemességnek mindamellett mindig nagyobb tekintélye volt, s szokásban állott, hogy nemeseket az ősi czimert viselők adoptáltak, mint ez az 1413. és 1509. évi országgyűléseken nagyobb számmal történt.

Az ismertett lengyel ősnemesi czimerek sorában első az Abdank czimer, mely vörös pajzsban lebegő W alaku gerendát s ugyanilyen sisakdiszt tüntet fel. A czimer keletkezését Krakus fejedelem korára (700 körül) teszi a hagyomány. Egy sárkány kígyó (lengyelül «waz») megölése köré fűződik a történet s a kígyó nevének kezdőbetűjét kell feltüntetni a czimeralaknak. A sárkányölőt Skubának hívták s innen a czimer mai neve is. Minthogy azonban Krakus idejében a lengyelek a legjobb esetben csak valami runákkal irhattak, valószínűbb, hogy e czimeralak ajtózárat jelképez, mely hadijelvényül szolgált az ősi lobogón. Az Ablamowicz családtól kezdve a Zytynski családig 181 család közös czimere is s kisebb-nagyobb változásokkal még más családok is e czimert viselik.

A könyv második részében azon czimerek vannak felsorolva, mely a Jagellók korában 1569-ig, Olasz-, Magyar- és Csehországból, Sziléziából, továbbá Németországból származtak át. A harmadik fejezet azon czimereket tünteti fel, melyek 1466 óta a porosz tartományokban keletkeztek. A negyedik fejezetben a lengyel nemességhez csatlakozott livlandi nemesség czimerei, az ötödikben a lithvániai czimerek vannak felsorolva. Aztán következnek az orosz tartományok nemességének czimerei, végül a XVI. század közepétől 1700-ig behozott czimerek.

Az ismertett czimerek betűrendes felsorolása zárja be a munkát, melyből azonban nem tudjuk megállapítani, mely családok azok, melyek czimerei itt ismertette vannak. Csak az veheti tehát gyakorlati szempontból hasznát e munkának, a ki tudja, hogy családja milyen nevű czimert viselt. E nélkül nem boldogul. Tudományos szempontból azonban nagyon érdekes és becses e munka, mert megismertet a lengyelországi heraldika anyagával, a mely ugyan nagy kivételt képez a heraldika megállapított szabályai alól, de éppen ezért érdekes tanulságokkal szolgálhat.

Tizenhat tábla is tartozik még a szöveghez, 185 czimerral, s a kiadóczég vállalkozott arra is, hogy az egyes czimerekről külön lenyomatot készített megrendelés esetén.

G. A.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1903-ban.

ALAPSZABÁLYOK.

I. A társaság neve és célja.

1. §. A társaság neve: «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság». — Székhelye: Budapest.

2. §. Célja: a magyar történelem társtudományainak, úgymint: a Heraldika, Diplomatika, Palæographia, Sphragistika és Genealogia — valamint a magyar családok történetének okleveles alapon való művelése és terjesztése.

II. A társaság tagjai.

3. §. A társaságot a) az alapító, b) a pártoló, és c) az évdíjas tagok alkotják.

4. §. Az alapító tagok háromfélék, úgymint: a) azok, kik a társaság céljaihoz 100 osztr. ért. forinttal, b) azok, kik 200 o. é. forint alapítvánnyal járulnak, c) az örökös alapítók. Örökös alapítványt tevők azok, kik legkevesebb 500 o. é. frtnyi alapítványt tesznek. Ezen c) alatti alapítványok joga az alapítók egyenes fűtódaira is átszáll elsősültségi jogon.

Az alapítványok készpénzben, vagy bizonyos lejáratú határidő alatt beváltandó és biztosítékkal bíró kötelezvényben, vagy pedig legkevesebb 5 száztólit tisztán jövedelmező, jóhitelű értékpapírosokban fizetendő be.

5. §. Pártoló taggá választható, a társaság egy tagja által ajánlott, társaságunk célját kedvelő minden nő vagy férfi, ki magát aláírás által kötelezi, hogy tíz egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenként tíz forint tagdíját befizet.

6. §. Évdíjas taggá választható az előbbi módokat szerint az, ki magát aláírás által kötelezi, hogy öt egymásután következő éven át a társaság pénztárába Budapesten évenként 5 forint tagdíját befizet.

7. §. A pártoló és évdíjas tagok kötelezettsége az említett 10, illetőleg 5 év elmúltá után is fennmarad, ha kilépési szándékukat az utolsó év letelte előtt a titkárnál be nem jelentik.

III. A társaság tisztviselői.

8. §. A társaság egy tiszteletbeli elnököt választ életfogytiglan.

9. §. A társaság elnöksége egy elnökből és két másod-elnökből áll.

Az elnökök a társaságot a hatóságok és mások irányában képviselik: a gyűléseken és üléseken első sorban az elnök, másodsorban a másod-elnökök emökölnek és jogukban áll, ha a társaság érdekei kívánják, rendkívüli üléseket is hirdetni. A rendkívüli ülések napja egy héttel előbb közzhírré teendő. A tagok egyenlő szavazata esetében döntő szavazattal bír az elnök.

10. §. Mindenik elnöknek jogában áll a társaság pénztárát bármikor megvizsgálni.

11. §. A társaság titkára az üléseken és gyűléseken előadói tisztet végez; a határozatokat végrehajtja; a jegyzőkönyvet vezeti, a társaság levelezéseit végzi, könyvkiadásaira, valamint az irattárra felügyel.

A társaság anyagi helyzetének javultával külön könyv- és levéltárnokra is lesz szükség.

12. §. A társaság jegyzője mindenben a titkár segítségére van, és akadályoztatása esetében őt helyettesíti.

13. §. A pénztárnok a társaság vagyonát hiven és pontosan kezeli, a pénztár állapotáról az üléseken jelentést tesz. Pénzt az igazgató választmány határozata alapján az elnök vagy másod-elnök és a titkár által együttesen aláírt utalványokra szolgált ki; az évi nagygyűlésen pedig részletes kimutatást terjeszt elő. A pénztárnok évi számadásának megvizsgálásáról az igazgató választmány intézkedik.

Rendkívüli esetekben az elnök vagy másod-elnök saját határozatából is utalványozhat 100 frtig terjedő összeget, a legközelebbi ülés jóváhagyása reményében.

A pénztárnok az elnök vagy másod-elnöknek pénztár-vizsgálati szándokát mindenkor tartozik teljesíteni.

14. §. A társaság folyóiratának szerkesztőjét, és a szerkesztőtársat az igazgató választmány bízza meg a szerkesztői teendőkkel.

15. §. Az ügyész a társaság jogait védi, és a hátrálékok díjakát behajtja.

16. §. A társaság összes tisztviselői, hivataluk tartama alatt, minden tekintetben olyan szavazati joggal bírnak, mint az igazgató tagok.

IV. Az igazgató választmány.

17. §. Negyven tagból áll, kik az első alakuláskor a társaság tagjai között lévő, és a 2. §-ban megnevezett tudomány-szakok terén jeles munkálkodásuk által kitüntek közül szavazattöbbséggel választatnak.

18. §. Az igazgató választmány később maga-magát egészíti ki akként, hogy a megüresedett igazgató tagságra évenként legalább két igazgató tag által írásban ajánlott új igazgató tagot választ, kik a levelező tagok érdemesebbjeiből is választhatók. Ha az igazgató választmány szükségét látja, az igazgató tagok számát hatvanra is felemelheti az ezen §-ban említett választási mód szerint.

19. §. Az igazgató tagságra az ajánlatok az évi nagygyűlés előtt való ülés megelőző napjáig adandók be a titkári hivatalnál. A következő választmányi ülésen az ajánlatok felbontatnak, és a választmányi ülésen jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbségével, titkos szavazás által ejtik meg a választás.

20. §. Az igazgató választmány évenként legalább négy nyilvános választmányi ülést és egy nagygyűlést tart, melyen a Budapesten levő igazgató és levelező tagoknak kötelességük megjelenni.

21. §. Az igazgató tagok az elnökök egyikének vezérlete alatt ezen választmányi üléseken igazgatják a társaság ügyeit; meghatározzák a tisztviselők díjait, a kiadványokat, az azokra fordítandó összegeket, az évi nagygyűlés tárgyait és napját. A társaság vagyonának biztos kezeléséről gondoskodnak. A társaság kiadványainak szerkesztésével megbízzák az igazgató vagy levelező tagok valamelyikét. A számadások megvizsgálására bizottságokat neveznek ki.

22. §. Az igazgató választmány a 19., illetőleg a 18. §-ban meghatározott módokat szerint korlátlan számú levelező tagokat választ a 2. §-ban említett tudományok művelése terén érdemeket szerzett férfiak sorából, ha azok a társaságnak különben is tagjai. Levelező taggá csak az lehet megválasztva, ki a választó ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szavazattöbbségét nyerte el.

Levelező taggá a hazai történelem iránt érdekltséget tanúsító külföldi tudósok is választhatók. A külföldi tagok megválasztásához azonban a m. kir. belügyministerium jóváhagyása kérendő ki.

23. §. A levelező tagoknak a társaság minden ülésében és gyűlésében székök és tanácskozási joguk van, de szavazattal csak a levelező tagok és a tiszteletbeli tagok, a pénztárnok és az ügyész választásánál és a nagygyűlésen bírnak, kivéven, ha valamelyik a tisztikarba választatott.

24. §. A tudomány-pártoló hazafiak sorából tiszteletbeli tagok is választhatók a társaság dísz- és javára. Ezeknek minden ülésen székök és tanácskozási joguk van.

25. §. A választmányi üléseken jelenlevő igazgató tagok egyszerű szótöbbséggel titkos szavazás útján választják az igazgató és levelező tagok sorából a társaság titkárát, jegyzőjét (és esetleg a könyv- és levéltárnokot), és rendes kiadványának szerkesztőt, mindenkor öt évi időtartamra. A renden kívüli kiadványok szerkesztésével megbízott szerkesztők ugyanolyan módozattal választatnak, de megbízatásuk minden ily kiadvány megjelenésével megszűnik.

A pénztárnok és ügyész a társaság bármelyik tagja közül választható az ülésen jelenlevő igazgató és levelező tagok egyszerű szótöbbsége által.

26. §. A társaság elnökei, igazgató, tiszteleti és levelező tagjai feljogosítottak a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság» — elnöke, másodelnöke, — igazgató tagja, tiszteletbeli tagja, — levelező tagja címmel nyilvánosan is élni.

V. A társaság ülései és nagygyűlése.

27. §. A társaság minden évben egy nagygyűlést és legkevesebb négy igazgató választmányi ülést tart. A választmányi ülések határnapjai az ügyrendben lesznek megállapítva. Az ülések jegyzőkönyvei az elnöklő, a jegyzőkönyvet vezető és az elnök által e célra felkért két választmányi tag aláírásai által hitelesíttetnek.

28. §. Az igazgató választmányi ülésein az igazgató és a levelező tagok kötelessége a társaság szakába vágó felolvasásokat tartani; okleveleket, műtárgyakat bemutatni, azokról akár írásban, akár élőszóval értekezni; az ülésekre eljárni; az ügyek vitelében az üléseken kívül is munkás részt venni. Ezen kívül jogukban áll a társaság ügyeit illető indítványokat tenni.

29. §. Az üléseken mint vendég, a társaság oly tagja is tarthat felolvasást, ki nem tartozik az igazgató vagy levelező tagok sorába, de ezeknek értekezéseket előbb be kell nyújtani az igazgató választmánynak, és ez, vagy pedig valamelyik elnök, előbb kiadja bírálatra egy igazgató vagy levelező tagnak, és csak ennek ajánlatára olvasható fel.

30. §. Az ülések végén a társaság belügyeinek tárgyalására zárt ülést kérhet bármelyik igazgató vagy levelező tag. Az elnök ez esetben a közönséget távozásra kéri fel, miután a zárt ülésben csak az igazgató, levelező és tiszteletbeli tagok és a tisztviselők vehetnek részt.

31. §. Az évi nagygyűlés napját és a felolvasás tárgyát mindenkor az ének első választmányi ülésén döntik el az igazgató tagok. Ezen nagygyűlésen választják meg az elnököket és másodelnököket, mindenkor öt évi időközre, titkos szavazás útján, a társaságnak a gyűlésen jelenlevő összes tagjai, úgymint az igazgató, levelező, tiszteletbeli, alapító, pártoló és évdíjas tagok, egyszerű szótöbbséggel. Elnökké vagy másodelnökké azonban csak valamelyik igazgató tag választható.

32. §. Hogy a választmányi ülés határozatképes legyen, az elnökön kívül legkevesebb hat igazgató tag jelenléte szükséges. Tisztviselők választására legkevesebb tizenkét, választásra jogosult tagnak kell jelen lenni. A nagygyűlés választóképesége legkevesebb húsz társasági tag jelenlététől függ. Ha nem gyűlnék ennyi össze, a választás megejtése végett újabb határnapra tűzetik ki közgyűlés, melyben aztán a jelenlevők szavazattöbbsége dönt.

VI. A társaság kiadványai.

33. §. A társaság a 2. §-ban elősorolt tudományágak művelése, fejlesztése és terjesztése céljából egy — rendszer időközönként megjelenő — folyóiratot alapít. A folyóirat irányát, ívszámát és rendszeres megjelenési idejét az igazgató választmány állapítja meg.

34. §. Ezen folyóirat a társaság hivatalos közlönye, mely a tudományok cikkekben kívül értesítést hoz a társaság ügyeiről, üléseiről és általában figyelemmel kíséri a többször említett tudományágak mozgalmait. Munkatársai a társaság igazgató és levelező tagjai; de megfelelő szakközleményeket szívesen fogad a társaság többi tagjaitól, valamint idegenektől is.

35. §. Ezen kívül a társaság időközönként egy, a magyar nemes családok származási rendjét nyilvántartó, és azok történetét csakis okleveles alapon tárgyaló zsebkönyvet ad ki. Ezen nemzedékrendi zsebkönyv szerkesztőjét az igazgató választmány választja.

36. §. A társaság ezen kívül, ha vagyoni állása engedi, a 2. §-ban megnevezett szakokba vágó önálló történelmi munkákat, valamint oklevélgyűjteményeket is adhat ki. Ezen utóbbiakat különösen családok, vármegyék, vagy városok szerint csoportosítja.

37. §. A társaság egyes családok megbízásából elfogadhatja okleveleik sajtó alá rendezését és azok történetének megírását. Ezenféle munkálat egy vagy több, vállalkozni kész igazgató vagy levelező tagot bíz meg az igazgató választmány.

38. §. A társaság folyóiratát a társaság minden tagja évdíja fejében ingyen kapja. A 200 forintos alapítók és a pártoló tagok ezen kívül a nemzedékrendi zsebkönyvet is ingyen kapják. Az örök alapítványt tevők és az igazgató választmányi tagok a társaság minden tulajdon kiadványára igényt tarthatnak.

VII. A társaság vagyona.

39. §. A társaság vagyonát képezik a 3. §. és 4. §-ban meghatározott alapítványok, melyek biztosan elhelyeztetvén, kamatoztatnak. Az alapítványok képezvén a törzsvagyont, ezeket elkölteni nem szabad.

40. §. A társaság bevételeit képezik az alapítványok kamatai, a tagdíjak, a kiadványok jövedelmei és az egyes adományok. A társaság ezen összegekből fedezi kiadásait.

41. §. A jövedelemből megtakarított összegek, valamint a lelkes ügybarátok által a társaság számára adandó adományok és hagyományok (a mennyiben alapítványi természetűek nem bírnának), az igazgató választmány által tőkésítendő. Az ilyen tőkék azonban az alapítványok természetével nem bírnak, és kivételes esetekben az igazgató választmány rendeletéből, részben a társaság pénzügyi kiadásainak fedezésére fordíthatók.

42. §. A társaság vagyonát képeznek még a részére gyűjtött és adományozott könyvek, oklevelek, iratok, műtárgyak és régiségek. Ezek egyelőre a Magyar Tudományos Akadémia- vagy a Nemzeti Múzeumban helyezendők el, az igazgató választmány rendeletéhez képest.

VIII. A társaság jövője.

43. §. Ha a társaság vagyona idővel a nemzet és egyesek áldozatkészségéből, valamint a megtakarításokból annyira szaporodnék, hogy szükségképp a fokozottabb kiadásoknak is képe volna megfelelni, akkor működési körét kitágítja.

IX. Az alapszabályok változtatása.

44. §. Az alapszabályok módosítása csak egy, ezen célra két héttel előre hirdetett választmányi ülésen történhetik, a jelenlevő igazgató és levelező tagok kétharmad szótöbbségével. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legkevesebb tíz igazgató tag jelenléte szükséges. Az alapszabályok változtatott részei esetére a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel jóváhagyás végett.

X. A társaság esetleges feloszlása.

45. §. A társaság feloszlása csak azon esetben történhetik meg, ha egy ezen célból egy hónappal előre hirdetett közgyűlés a jelenlevő igazgató és levelező tagok két harmad szótöbbségével a feloszlást elhatározza. Hogy e tekintetben érvényes határozatot hozhassanak, tekintet nélkül a megjelent levelező tagok számára, legalább tízenhat igazgató tag jelenléte szükséges.

46. §. A nem remélt feloszlás esetében a társaság összes vagyonának örököse első sorban a «Magyar Történelmi Társulat», második sorban a «Magyar Tudományos Akadémia». Ez esetben ezen örökösök az összes vagyont a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Alapítványa» címen tőkésíteni tartoznak, és annak jövedelmeit, kamatait kizárólag csak a 2. §-ban említett tudományágak művelésére fordíthatják. A feloszlás esetében hozandó közgyűlési határozatok azonban foganatosítás előtt a m. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendők.

47. §. A társaság alapszabályai megerősítés végett a m. kir. belügyminiszteriumhoz terjesztendők fel. Az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy az egyéni tagok vagyoni értéke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik, s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni feloszlás terhe alatt köteleztetik.

IGAZGATÓSÁG.

I. Elnökség és tisztviselők.

ELNÖK:

Báró RADVÁNSZKY BELA.

Ötödikben megválasztott 1902 december 20-án.

MÁSODELNÖKÖK:

Dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

Másodizben megválasztott 1903 december 10-én.

Id. BÁNÓ JÓZSEF.

Megválasztott 1900 december 20-án.

TITKÁR:

Dr. SCHÖNHERR GYULA.

Megválasztott 1899 január 26-án.

JEGYZŐ:

Dr. ÁLDÁSY ANTAL.

Megválasztott 1899 január 26-án.

ÜGYÉSZ:

Dr. FEJÉRPATAKY KÁLMÁN.

Megválasztott 1896 november 26-án.

PÉNZTÁRNOK:

TÓTH ARPÁD.

Megválasztott 1892 október 6-án.

A TURUL SZERKESZTŐI:

Dr. SCHÖNHERR GYULA

Megválasztott 1897 február 27-én.

VARJÚ ELEMÉR

Megválasztott 1901 február 28-án

II. Igazgató választmány.

Gróf Apponyi Sándor. Megválasztott 1885 ápril 30-án.	15 Emőkei Emich Gusztáv. Megválasztott 1883 február 25-én.	Köváry László. Megválasztott 1883 február 25-én.
Dr. Áldásy Antal. Megválasztott 1896 november 26-án.	Éble Gábor. Megválasztott 1900 november 29-én.	30 Ifj. Kubinyi Miklós. Megválasztott 1903 november 26-án.
Barabás Samu. Megválasztott 1892 november 24-én.	Dr. Fejérpataky László. Megválasztott 1883 február 25-én.	Lehoczky Tivadar. Megválasztott 1887 november 24-én.
Gróf Bánffy György. Megválasztott 1883 február 25-én.	Dr. Fraknói Vilmos. Megválasztott 1885 ápril 30-án.	Makay Dezső. Megválasztott 1894 november 29-én.
5 Idősb Bánó József. Megválasztott 1883 február 25-én.	Géresi Kálmán. Megválasztott 1885 ápril 30-án.	Báró Mednyánszky Dénes. Megválasztott 1885 ápril 30-án.
Dr. Békefi Remig. Megválasztott 1898 november 24-én.	20 Ghyczy Pál. Megválasztott 1900 november 29-én.	Nagy Gyula. Megválasztott 1883 február 25-én.
Berzeviczy Edmund. Megválasztott 1898 november 24-én.	Dr. Illésy János. Megválasztott 1894 november 29-én.	35 Némethy Lajos. Megválasztott 1883 február 25-én.
Boncz Ödön. Megválasztott 1892 november 24-én.	Kammerer Ernő. Megválasztott 1883 február 25-én.	Báró Nyáry Jenő. Megválasztott 1883 február 25-én.
Borovszky Samu. Megválasztott 1897 november 27-én.	Dr. Karácsonyi János. Megválasztott 1890 november 27-én.	Szerémi herceg Odescalchi Arthur. Megválasztott 1883 február 25-én.
10 Bunyitay Vincze. Megválasztott 1888 szeptember 27-én.	Kállay Ubul. Megválasztott 1902 december 11-én.	Dr. Ortvai Tivadar. Megválasztott 1883 február 25-én.
Dr. Csánki Dezső. Megválasztott 1883 február 25-én.	25 Dr. Károlyi Árpád. Megválasztott 1885 ápril 30-án.	Lovag Óváry Lipót. Megválasztott 1883 február 25-én.
Csoma József. Megválasztott 1887 november 24-én.	Baczkamadarasi Kis Bálint. Megválasztott 1893 november 30-én.	40 Petrovay György. Megválasztott 1898 november 24-én.
Id. Daniel Gábor. Megválasztott 1899 november 30-án.	Kollanyi Ferencz. Megválasztott 1901 november 28-án.	Pettkó Béla. Megválasztott 1899 november 28-án.
Dr. Dézsi Lajos. Megválasztott 1898 november 24-én.	Dr. Komáromy András. Megválasztott 1887 november 24-én.	Pör Antal. Megválasztott 1890 november 27-én.

- Báró Prónay Dezső. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
 Báró Radvánszky Béla. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 45 Ifj. Reissig Ede. *Megválasztott 1899 november 30-án.*
 Dr. Schönherr Gyula. *Megválasztott 1891 november 26-án.*
 Soós Elemér. *Megválasztott 1898 november 24-én.*
 Széll Farkas. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
 Dr. Szendrei János. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
 50 Szent-Ivány Zoltán. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Dr. Szentkláray Jenő. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Idősb Szinnyi József. *Megválasztott február 25-én.*
- Tagányi Károly. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 Dr. Thallóczy Lajos. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 55 Dr. Thaly Kálmán. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
 Csekei Varjú Elemér. *Megválasztott 1899 november 30-án.*
 Dr. Wertner Mór. *Megválasztott 1891 november 26-án.*
 Dr. gróf Zichy Ágoston. *Megválasztott 1883 február 25-én.*
 59 Dr. Zsilinszky Mihály. *Megválasztott 1885 ápril 30-án.*
- Dudás Gyula. *Megválasztott 1902 december 11-én.*
 Nádudvari Győry Árpád. *Megválasztott 1900 nov. 29-én.*
 5 Hattyúty Dezső. *Megválasztott 1902 december 11-én.*
 Dr. Hodinka Antal. *Megválasztott 1902 december 11-én.*
 Jedlicska Pál. *Megválasztott 1900 november 29-én.*
 Kandra Kabos. *Megválasztott 1902 december 11-én.*
 Aszalói Kecskés Dezső. *Megválasztott 1888 szeptember 27-én.*
 10 Benedekfalvi Luby Károly. *Megválasztott 1884 ápril 24-én.*
 Sváby Frigyes. *Megválasztott 1900 november 29-én.*

Levelező tagok.

- Királydaróczy Daróczy Zoltán. *Megválasztott 1900 nov. 29-én.*
 Doby Antal. *Megválasztott 1884 ápril 24-én.*

A TÁRSASÁG TAGJAI.

a) Alapító tagok.

I. 500 forintos alapítvánnyal:

- † Gróf Andrassy Manó.
 † Gróf Batthyány Géza. *Budapest.*
 Dolhai és Petrovai öreg Petrovai János. *Pozsony.*
 Báró Prónay Dezső. *Budapest.*
 5 Báró Radvánszky Béla. *Sajó-Kaza.*
 Liptószentiváni Szent-Ivány Zoltán. *Budapest.*

II. 200 forintos alapítvánnyal:

- Árvai közbirtokossági uradalom igazgatósága. *Arva-Váralja.*
 † Báró Atzél Béla. *Budapest.*
 Gróf Bánffy György. *Budapest.*
 10 Gróf Berchthold Richárd. *Nagy-Orosz.*
 † Gróf Csáky László.
 Gróf Csekolics Endre. *Zombolya.*
 † Gróf Cziráky János.
 Gróf Desseffy Aurél. *Budapest.*
 15 Gróf Erdődy Rudolf. *Novimaro.*
 Gróf Esterházy Ferencz. *Tata.*
 Herczeg Esterházy Miklós. *Kis-Marton.*
 Gróf Festetich-könyvtár. *Keszthely.*
 Báró Inkey Imre. *Budapest.*
 20 † Ipolyi Arnold.
 † Gróf Károly Gyula.
 Gróf Károlyi László. *Budapest.*
 Gróf Károlyi Tibor. *Budapest.*
 Lipóczi Keczer Miklós. *Kassa.*

- 25 † Lanfrancioni Grazioso Enea.
 Gróf Majláth György. *Zavar.*
 † Mocsonyi Jenő. *Budapest.*
 Mocsonyi Sándor. *Budapest.*
 † Báró Nyáry Béla. *Pozsony.*
 30 Szerémi herczeg Odescalchi Arthur. *Skiczó, u. p. Kis-Tapolcsa.*
 Szerémi herczeg Odescalchi Gyuláné szül. gróf Degenfeld Anna. *Budapest.*
 Dr. báró Prónay S. Gábor. *Acsa.*
 † Báró Radák Ádám.
 Báró Révay Gyula. *Budapest.*
 35 Sigmund Akos. *Budapest.*
 Simonyi és Varsányi Simonyi Kálmán. *Erdő-Tárca, u. p. Aszód.*
 † Gróf Sztáray Antal.
 † Gróf Tisza Lajos.
 † Idősb báró Vay Miklós.
 40 Gróf Vigyázó Ferencz. *Budapest.*
 Gróf Wass Jenő. *Czege.*
 Gróf Zselénski Róbert. *T.-Ujfalú.*

III. 100 forintos alapítvánnyal:

- Gróf Apponyi Sándor. *Lengyel.*
 Babics József. *Zombolya.*
 45 Balásházy Bertalan. *Ködombpuszta, u. p. Henczida.*
 † Báró Bánffy Ádám.
 † Bay Gábor és neje sz. Ormos Katalin.
 Bay Ilona. *Debreczen.*
- Beöthy Akos. *Budapest.*
 50 † Báró Bésán N. János.
 Gróf Bethlen Istvánné szül. gróf Teleki Ilona. *Budapest.*
 Bezerédy Pál. *Szegszárd.*
 Budapest székesfőváros könyvtára.
 Burchard-Bélaváry Konrád. *Bpest.*
 55 Csapó Vilmos. *Tengelicz, u. p. Gindly-család.*
 Gróf Cziráky Antal. *Lovas-Berény.*
 † Gróf Esterházy János. *Kolozsvár.*
 Jeszenszky Béla. *Temesvár.*
 Karczag István. *Bécs.*
 60 Komlóssy Arthur. *Debreczen.*
 Gróf Kuún Géza. *Maros-Németi, u. p. Déva.*
 Báró Mednyánszky Dénes. *Bécs.*
 † Kellemei Melczer István.
 † Alsó-Szopori Nagy Imre.
 65 † Báró Nyáry Albert.
 Báró Nyáry Jenő. *Budapest.*
 † Ormos Zsigmond.
 Gróf Pálffy-Daun Vilmos, teanoi herczeg. *Stübing.*
 Pettkó Béla. *Budapest.*
 70 Sopron vármegye közönsége.
 Szilassy Aladár. *Budapest.*
 Szontágh Pál. *Horpács, u. p. Nagy-Oroszi.*
 Gróf Teleki Géza. *Budapest.*
 Tisza Kálmánné, szül. gróf Degenfeld Ilona. *Budapest.*
 75 Gróf Zichy N. János. *Budapest.*

b) Pártoló és évdíjas tagok.

(A pártoló tagok csillaggal vannak az évdíjasoktól megkülönböztetve.)

- Ajkay Béla. *Kisfalud-Miháli.*
 *Gróf Almássy Dénesné. *Gyula.*
 *Báró Ambrózy István. *Malonya.*
 Ambrózy Nándor. *Sátoralja-Ujhely.*
 5 Dr. Andrásovics Béla. *Budapest.*
 *Gróf Andrassy Géza. *Betlér.*
 *Gróf Andrassy Gyula. *Budapest.*
 *Gróf Andrassy Tivadar. *Budapest.*
 Andreánszky Antal. *Budapest.*
 10 *Báró Apor István. *Aporfalva,*
 u. p. Dicső-Szent Márton.
 Antal János. *Budapest.*
 Dr. Aldásy Antal. *Budapest.*
 Baán Elemér. *Körmöczbánya.*
 Baditz Lajos. *Kapuvár.*
 15 Dr. Baghy Béla. *Kengyel.*
 Szentkatolnai Bakk Endre. *Vizakna.*
 Dr. Ballagi Aladár. *Budapest.*
 Bódi Balogh Gyula. *Szombathely.*
 Balogh Tihamér. *Pusztaszent-Kozma,* u. p. Berettyó-Ujfalu.
 20 Barabás Samu. *Budapest.*
 *Baranyay Mária. *Budapest.*
 Baranski Emil László. *Budapest.*
 Barlanghy Árpád. *Temesvár.*
 *Baross Károly. *Budapest.*
 25 Baróti Lajos. *Budapest.*
 Bartal Béla. *Fadd.*
 *Gróf Batthyány Lajos. *Ikervár.*
 Ludányi Bay Ferencz. *Fász-Kisér.*
 *Idősb Bánó József. *Budapest.*
 30 Bárczay Elemér. *Tisza-Roff.*
 Komoróczy és Szentandrási Beniczik István. *Király-Helmecz.*
 *Beniczky Ádám. *Zsámbok,* u. p. Tura.
 *Beniczky Elemér. *Heves-Csehi.*
 *Beniczky Ferencz. *Budapest.*
 35 *Beniczky Géza. *Homok,* u. p. Tisza-Földvár.
 Beniczky Kálmán. *Turóc-Szent-Márton.*
 *Benke Gyula. *Budapest.*
 Benkó Imre. *Nagy-Kőrös.*
 Gróf Benyovszky Rezső. *Alsó-Tengelicz.*
 40 *Berczik Árpád. *Budapest.*
 Berseny Béla. *Arad.*
 *Gróf Bethlen Bálint. *Gyéres.*
 *Dr. Bezerédj Viktor. *Budapest.*
 Bécsi m. kir. testőrségi könyvtár.
 45 *Béldi István. *Marosvásárhely.*
 Dr. Békefi Remig. *Budapest.*
 Ifj. Bobula János. *Budapest.*
 Dr. Boldizsár Kálmán. *Debreczen.*
 Bolgár Emil. *Budapest.*
 50 Dr. Boncz Ödön. *Budapest.*
 Dr. Borovszky Samu. *Budapest.*
 Borsay Jenő. *Báthmonostor.*
 Bosnyák László. *Kaposvár.*
 Bothfalvi Both Tamás. *Eperjes.*
 55 *Botka Béla. *Bánlák.*
 Bölöni László. *Bánfi-Hunyad.*
 *Bronts Viktor. *Susa.*
 Budapesti egyetem tört. szeminárium.
 Budapesti kegyesrendiek főgymnasiuma.
 60 Bunyitay Vincze. *Nagy-Várad.*
 Buzinkay Gyula. *Budapest.*
 Felsőpulyai Bük Géza. *Lébény-Szt-Miklós.*
 Csatay Gyula. *Debreczen.*
 *Gróf Csáky Albin. *Budapest.*
 65 *Gróf Csáky Ödön. *Főrvé.*
 Dr. Csánki Dezső. *Budapest.*
 K. Császár Ferencz. *Budapest.*
 *özv. Csergheő Gézané. *Budapest.*
 Csernátony Gyula. *Besztercze.*
 70 Csernovics Diodor. *Arad.*
 *Báró Csollich Géza. *Budapest.*
 *Csoma József. *Devecser,* u. p. Forró-Encs.
 Eördöghfalvi Csuha Malva. *Csász-lócz,* u. p. Ungvár.
 *Gróf Cziráky Béla. *Dénesfa,* u. p. Cziráky.
 75 Vargyasi Daniel Gábor. *Budapest.*
 Királydaróczi Daróczy Zoltán. *Paks.*
 *Szamosújvári Dániel László. *Ó-Lécz,* u. p. Szerb-Bóka.
 Debreczen város könyvtára.
 Dedek Crescens Lajos. *Budapest.*
 80 Deési kaszinó-egylet.
 *Gróf Degenfeld Gusztáv. *Téglás.*
 *Gróf Degenfeld József. *Debreczen.*
 *Gróf Degenfeld Lajos. *Szirák.*
 *Gróf Degenfeld Sándor. *Erdőszáda.*
 85 Dely Imre. *P.-Peres,* u. p. Furta.
 Dr. Demjanovich Emil. *Budapest.*
 *Dessewffy Arisztid. *Budapest.*
 Délmagyarországi rég. és tört. egy-let. *Temesvár.*
 Dévai főreáliskola.
 90 Dr. Dézsi Lajos. *Budapest.*
 Doby Antal. *Homonna.*
 Dókus Gyula. *Sátoralja-Ujhely.*
 Domahidy Viktor. *Budapest.*
 Dorgó Albert. *Kolozsvár.*
 95 Dr. Dörny Ferencz. *Budapest.*
 *Draveczky Gyula. *Ér-Mihályfalva.*
 Dudás Gyula. *Zombor.*
 *Báró Duka Géza. *Kádár,* u. p. Rittberg.
 *Dr. Duka László. *Nagy-Becskerek.*
 100 *Br. Edelsheim - Gyulay Lipót. *Budapest.*
 *Emőkei Emich Gusztáv. *Budapest.*
 Eölvédi-Bresztóczy József. *Budapest.*
 Eperjesi Széchenyi kör.
 *Gróf Erdődy Ferencz. *Galgócz.*
 105 Gróf Erdődy Imréné szül. gróf Migazzi Irma. *Galgócz.*
 *Gróf Esterházy Miguel. *Kolozsvár.*
 *Gróf Esterházy Mihály. *Cseklész.*
 *Gróf Esterházy Miklós Móricz. *Budapest.*
 Herczeg Esterházy-könyvtár. *Kis-marton.*
 110 Dr. Esztegár László. *Budapest.*
 Esztergomi főegyházmegyei könyvtár.
 Éble Gábor. *Budapest.*
 Fáy Béla. *Dédács,* u. p. Piski.
 *Fáy István. *Pusztaszemszúró,* u. p. Batka.
 115 *Fáy László. *Nyustya.*
 Báró Feilitsch Bertold. *Nyiregyháza.*
 Dr. Fejérpataky Kálmán. *Budapest.*
 Dr. Fejérpataky László. *Budapest.*
 Fekete Albert. *Szkáros,* u. p. Zsadány.
 120 Fest Lajos. *Eperjes.*
 *Gróf Festetich Andor. *Szeleste.*
 Dr. Fialka Gusztáv. *Budapest.*
 Fiáth István. *Nagy-Hantos.*
 özv. Fogarassy Samuné. *Susák.*
 125 Gróf Forgách László. *Mándok.*
 Dr. Fraknoi Vilmos. *Róma.*
 Freyseisen Virgil. *Sopron.*
 *Gyulai Gaál István. *Büssü.*
 Gachal Sándor. *Budapest.*
 130 Dr. Gárdonyi Albert. *Budapest.*
 Gerold és társa. *Bécs.*
 Dr. Géczy Dezső. *Budapest.*
 Géresi Kálmán. *Debreczen.*
 Ghyczy Pál. *Csendespuszta,* u. p. Nagy-Lapás.
 135 Gombos Kálmán. *Kismarton.*
 Bilkei Gorzó Nándor. *Gyoma.*
 Gózony László. *Zala-Egerszeg.*
 *Gömöry Oszkár. *Budapest.*
 Graenzenstein Béla. *Budapest.*
 140 Gyarmathy Sándor. *Budapest.*
 Dr. Gyárfás Tihamér. *Brassó.*
 Gyömörey Vincze. *Ukk.*

- *Br. Györffy Pál. *Szilágy-Kraszna*.
Báró Györffy Samu. *Budapest*.
- 145 Nádudvari György Árpád. *Bécs*.
Gyulay Kálmán. *Kerepes*.
*Hajós József. *Budapest*.
Halmágyi Sándor. *Budapest*.
Dr. Hampel József. *Budapest*.
- 150 Harmos István. *Sopron*.
Hattyúfy Dezső. *Székesfejérvár*.
Hedry József. *Alsó-Láncz*, u. p.
Buzita.
Hedry Lőrincz. *Kassa*.
Tiszabeői Hellebronth Antal.
Trient.
- 155 Hets Ödön. *Budapest*.
Hodinka Antal. *Bécs*.
Hontvármegyei múzeum-társaság.
Ipolyág.
Horváth Emil. *Budapest*.
Horváth Sándor. *Budapest*.
- 160*Huszár Béla. *Balogh*, u. p. Balassa-
Gyarmat.
Huszár Dezső. *Duna-Adony*.
*Báró Huszár Károly. *Abafája*,
u. p. Szász-Régen.
Ibrányi Mihály. *Galga-Györk*.
Dr. Illésy János. *Budapest*.
- 165*Nagyilosvai Ilosvay Aladár. *Nyir-
Meggyes*, u. p. Mátészalka.
Nagyilosvai Ilosvay Bálint. *Buda-
pest*.
*Kisdobronyi Isaák István. *Nagy-
Rhéde*.
Isépy István. *Sátoralja-Ujhely*.
*Ivány Tihamér. *Budapest*.
- 170*Draskóczi és Jordánföldi Ivánka
László. *Budapest*.
Jalsoviczi Jalsoviczky Sándor.
Budapest.
Jankovics József Mihály. *Munkács*.
Jasztrabszky Kálmán. *Budapest*.
Jedlicska Pál. *Nagyszombat*.
- 175 Jeszenszky Alajos. *Nyitra*.
*Jeszenszky Imre. *Gödre*.
Jeszenszky Lajos. *Csejthe*.
Jékey Zoltán. *Géberjén*, u. p.
Győrtelek.
*Jékey Zsigmond. *Géberjén*, u. p.
Győrtelek.
- 180 Juhász Zsigmond. *Bécs*.
Junkovich Gyula. *Samobor*.
*Ifj. Justh György. *Neczpál*.
Kalocsai érseki könyvtár.
Kammerer Ernő. *Budapest*.
- 185 Kandra Kabos. *Eger*.
Karakas Károly. *Nagyvárad*.
Dr. Karácsonyi János. *Bihar-
Püspöki*.
*Gr. Karátsonyi Jenő. *Budapest*.
Kassai társalgási egyesület.
- 190 Kazinczy Gábor. *Kaposvár*.
*Kazy József. *Budapest*.
Kállay András. *Nagy-Halász*.
*Kállay Lipót. *Budapest*.
Kállay Ubul. *Nagy-Kálló*.
- 195 Dr. Károlyi Árpád. *Bécs*.
*Gróf Károlyi Sándor. *Budapest*.
*Kecskeméti kaszinó.
Aszalói Kecskés Dezső. *Sopron*.
*Fületinczi Kelcz Gyula. *Zsitva-
Ujfalú*.
- 200*Báró Kemény Gyula. *Pusztá-Ka-
marás*, u. p. Mocs.
*Báró Kemény Kálmán. *Vécs*.
Kempelen Béla. *Abauj-Szántó*.
*Pázmándi Kempelen Imre. *Székes-
fehérvár*.
*Kölcsei Kende Péter. *Ungvár*.
- 205 Kenessey László. *Székesfejérvár*.
*Dr. Kenessey Pongrácz. *Veszprém*.
Képviselőházi könyvtár. *Budapest*.
*Gróf Khuen-Héderváry Károly.
Budapest.
Kilián Frigyes. *Budapest*.
- 210 Baczkamadarasi Kis Bálint. *Ma-
gyar-Igen*.
Kisfaludy László. *Budapest*.
Kiss Emil Károly. *Baltavár*.
Kiss István. *Budapest*.
*Nemeskéri Kiss Pál. *Véghles*.
- 215 Kollányi Ferencz. *Budapest*.
Kollár Jánosné szül. Szentmihályi
Klementina. *Pacsa*.
Kolosy István. *Kecskemét*.
Dr. Komáromy András. *Budapest*.
Kömlosi Komlósy Béla. *Bereg-
Ilosva*.
- 220 Dr. Konkoly Balázs. *Komárom*.
Korizmicz Antal. *Alexandria*.
Dr. Kormos Béla. *Budapest*.
*Ruszkai Kornis Ferencz. *Debre-
czen*.
Lovag Kotz József. *Arad*.
- 225 Berenczei és Járdánházi Kovács
Jenő. *Homok*, u. p. Mikola.
Köszeghy Antal. *Budapest*.
Köszeghy Sándor. *Budapest*.
*Köváry László. *Kolozsvár*.
Krahl Ernő. *Bécs*.
- 230 Bállai Krémer Sámuel. *Deés*.
Ifj. Kubinyi Miklós. *Árva-Vár-
alja*.
Dr. Küffer Béla. *Budapest*.
*Gróf Laszberg Rudolf. *Győr*.
Láng Mihály. *Budapest*.
- 235 Lehóczky Tivadar. *Munkács*.
Leleszi prépostság.
Leövey Sándor. *Budapest*.
Bilkei és Gorzói Lipcsey József.
Budapest.
- Bilkei és Gorzói Lipcsey Mór.
Szolnok.
- 240 Lippich Gusztáv. *Szolnok*.
Kisfaludi Liphay Kornél. *Buda-
pest*.
*Olaszliszkai Liszkay Bálint. *Nagy-
Becskerek*.
Losonczy István. *Miskolcz*.
Luby Károly. *Nagy-Károly*.
- 245*Magyary-Kossa Sámuel. *Budapest*.
Makay Dezső. *Budapest*.
Makay Emil. *Temesvár*.
Makkay József. *Nagyvárad*.
Malatinszky György. *Atkár*.
- 250 Bohuszlavicz Malobiczky János.
Budapest.
Máriássy Ödön. *Mád*.
Meczner József. *Korlát*, u. p.
Vizsoly.
*Dálnoki és Mezőmadarasi Medve
Zoltán. *Budapest*.
Melhard Gyula. *Attala*, u. p.
Csoma.
- 255*Meszleny Bencze. *Velencze*.
*Meszleny Pál. *Velencze*.
Apsai dr. Mihályi János. *Mára-
maros-Sziget*.
*Báró Miske Kálmán. *Kőszeg*.
Miskolczy Imre. *Budapest*.
- 260 Miskolczy Jenő. *Debreczen*.
Miskolczy ref. lyceum könyvtára.
*Bocsári Mocsáry István. *Budapest*.
*Bocsári Mocsáry Sándor. *Lafujtő*.
*Mosonmegyei történelmi és régé-
szeti egyesület. *Magyar-Óvár*.
- 265 Nagy Géza. *Budapest*.
Tasnádi Nagy Gyula. *Budapest*.
Eözbéghi Nagy Ignác. *Pusztá-
Varjas*, u. p. Böös.
Sz. Nagy Lajos. *Budapest*.
Dr. Borzovai Nagy Ottó. *Szolnok*
- 270 Nagyenyedi Bethlen-főiskola
könyvtára.
Nagyiday Ferencz. *Verbőcz*, u. p.
Tisza-Ujlak.
Nagyszebeni városi levéltár.
Nagyvárad közs. iskolai könyvtár.
Naláczai Ödön. *Hátszeg*.
- 275*Gróf Nádasdy Ferencz. *Budapest*.
*Nemzeti kaszinó könyvtára. *Buda-
pest*.
Ifj. Nyéki Németh Imre. *Székes-
fehérvár*.
Németh Titus. *Budapest*.
Némethy Lajos. *Esztergom*.
- 280*Báró Nyáry Béláné. *Pozsony*.
*Orczy Dezső. *Budapest*.
Orczy Zoltán. *Budapest*.
*Országh Lajos. *Kis-Telek*, u. p.
Magyar-Mecske.

- *Országos kaszinó. *Budapest.*
- 285 Országos levéltár. *Budapest.*
Dr. Ortway Tivadar. *Pozsony.*
Ostffy Miklós. *Ostffy-Asszonyfa.*
Lovag Óváry Lipót. *Budapest.*
Őrgróf Pallavicini Adolfné szül.
Bárczay Anna. *Kassa.*
- 290*Őrgróf Pallavicini Fede. *Budapest.*
Pannonhalmi főpátság.
*Paulovics József. *Turóc-
Szucsány.*
Payzosz Andor. *S.-A.-Ujhely.*
Pálfiszei Pálffy László. *Pacs.*
- 295 Páll Albert. *Ungvár.*
Pálmay József. *Székely - Udvar-
hely.*
Dr. Pászthor Bertalan. *Eger.*
Dr. Pázmány Zoltán. *Kecskemét.*
*Gróf Pejachevich Tódor. *Eszék.*
- 300 Peőcz Elek. *Budapest.*
Peőcz Ferencz. *Torda.*
Dolhai és Petrovai Petrovay György.
Nagy-Kürü.
Dolhai és Petrovai Petrovay Gyula.
Eperjes.
Dolhai és Petrovai Petrovay Margit.
Nagy-Kürü.
- 305*Aszódi és Podmanini báró Pod-
maniczky Gézáné szül. gr. Degen-
feld Bert. *Kis-Kartal*, u. p.
Aszód.
*Aszódi és Podmanini báró Podma-
niczky Levente. *Fenyő-Harasz*t,
u. p. Verseg.
Gróf Pongrácz Frigyes. *Bécs.*
Gróf Pongrácz Jenő. *Bashalom.*
Pongrácz Kálmán. *Nyitra.*
- 310 Pór Antal. *Esztergom.*
Dr. Pósta Béla. *Kolozsvár.*
Pozsonyi kir. jogakadémia.
Pozsonyi kir. kath. főgymnasium
ifjusági könyvtára.
Pozsonyi Toldy-kör.
- 315 Réthey Prikkel Lajos. *Pozsony.*
Puky Andor. *Tomor*, u. p. Hom-
rogd.
Puky József. *Félegyháza.*
Radocza János. *Budapest.*
*Báró Radvánszky Géza. *Sajó-
Kaza.*
- 320*Dr. Radvánszky György. *Buda-
pest.*
*Báró Radvánszky Jánosné. *P.-Var-
sány*, u. p. Hatvan.
Ragályi Ferencz. *Ragály.*
Lublóvári Raisz Aladár. *Lőcse.*
Rakovszky Endre. *Kassa.*
- 325*Rakovszky Ferencz. *Novák.*
Rakovszky György. *Budapest.*
Rákóczy Aladár. *Budapest.*
- Ráth György. *Budapest.*
Reiner Zsigmond. *Budapest.*
- 330 Ifj. dr. Reiszig Ede. *Budapest.*
*Reviczky Ambró. *Budapest.*
Rexa Arthur. *Budapest.*
Dr. Récesey Viktor. *Győr-Szent-
Márton.*
*Báró Rédl Béla. *Budapest.*
- 335 Dr. Réthy László. *Budapest.*
Révai Leó. *Budapest.*
Romhányi János. *Nyitra.*
*Kis-Zombori Rónay Ernő. *Kis-
Zombor.*
*Kis-Zombori Rónay Jenő. *Nagy-
Becskerek.*
- 340 Rudnay Béla. *Budapest.*
*Rudnyánszky György. *Felső-Atrak.*
Rumbold Bernát. *Budapest.*
Báró Salamon Mihály. *Székesfehérvár.*
Sarlay Sámuel. *Budapest.*
- 345 Sárközy Aurél. *Komárom.*
Sárközy Imre. *Nagy-Bajom.*
Schiller Bódog. *Budapest.*
Dr. Schönherr Gyula. *Budapest.*
*Schulpe Vilmos. *Török-Kanizsa.*
- 350 Sigmund József. *Budapest.*
Kissolyosi Simó Ferencz. *Buda-
pest.*
Simonffy Imre. *Debreczen.*
Simonyi Béla. *Aranyos-Maróth.*
Paksi Sipeky Béla. *Borsicz*, u. p.
Nemsova.
- 355*Ifj. báró Solymossy László. *Nagy-
Teremi.*
Sombory Lajos. *Magyar-Nagy-
Sombor.*
Somogyi Zsigmond. *Budapest.*
Soproni kaszinó-egyesület.
Sóvári Soos Elemér. *Budapest.*
- 360*Báró Staudach Adolf. *Budapest.*
Stessel József. *Kis-Marton.*
Dr. Sussich Károly. *Karán-
Sebes.*
Sváby Frigyes. *Lőcse.*
Szabadkai közs. főgimnázium.
- 365 Dr. Szalacsy Lajos. *Győr.*
Szalay Gábor. *Budapest.*
*Szalóki Tamás. *Nemes-Szalók.*
Szamosujvári főgymnasium.
Szatmár vármegye közönsége.
Nagy-Károly.
- 370*Gróf Szápáry Gyula. *Taskony.*
Szegedi Somogyi könyvtár.
Szemere Lajos. *Budapest.*
Dr. Szendrei János. *Budapest.*
Liptószentiváni Szent-Ivány Gyula.
Bikszád.
- 375*Liptószentiváni Szent-Ivány Gyula.
Budapest.
- *Liptószentiváni Szent-Ivány Ká-
rolyné szül. Szent-Ivány Margit.
Liptó-Szt-Iván.
*Liptószentiváni Szent-Ivány Oszkár.
Bélád, n. p. Nagy-Herestyén.
*Báró Szentkereszt Béla. *Arkos*,
u. p. Szepsi-Szt-György.
*Szentkirályi Kálmán. *Tápió-Szt-
Márton.*
- 380 Dr. Szentkláray Jenő. *Temesvár.*
Szentpály Miklós. *Nagy-Szöllős.*
Dr. Szentpétery Imre. *Budapest.*
Özv. Négyesi Szepessy Andrásné
született Okolicsányi Mária. *Mis-
kolcz.*
Négyesi Szepessy Béla. *Miskolcz.*
- 385 Széll Farkas. *Debreczen.*
Nagyszigeti Szily Dezső. *Ollár.*
Nagyszigeti Szily Kálmán. *Buda-
pest.*
Idősb Szinnyei József. *Budapest.*
Dr. Szombathy Ignác. *Budapest.*
- 390 Szmrecsányi Szmrecsányi Lajos.
Eger.
Szögyény Béla. *Sopron.*
Sztankov Béla. *Kassa.*
*Sztankovánszky János. *Kajdacs.*
Dr. Szűts Andor. *Székesfehérvár.*
- 395 Tagányi Károly. *Budapest.*
*Tahy István. *Budapest.*
*Szili Taund Jenő. *Bécs.*
*Széki gróf Teleki József. *Tetétlen.*
via Solt.
Széki gr. Teleki Sándor. *Budapest.*
- 400*Özv. Széki gróf Teleki Sándorné
szül. gróf Teleki Jozefa. *Gyömrő*,
u. p. Üllő.
Temesvár sz. kir. város.
Temesvári állami főgymnasium.
Terray István. *Sikér.*
Dr. Thallóczy Lajos. *Bécs.*
- 405 Dr. Thaly Kálmán. *Budapest és
Pozsony.*
*Ifj. Tisza Kálmán. *Geszt.*
Tisztviselőkors. Egyesülete. *Buda-
pest.*
Torkos László. *Budapest.*
Tóth Árpád. *Budapest.*
- 410 Tóth Endre. *Nagy-Becskerek.*
Dr. Tóth-Szabó Pál. *Nagyvárad.*
Török Kálmán. *Munkács.*
Törös Sándor. *Ipolyság.*
Töttössy Gyula. *Nyulas.*
- 415 Turóc-szentmártoni múzeumi tót
társaság.
*Ugron István. *Alexandria.*
Ujfalussy Lajos. *Nagy-Károly.*
Ujhelyi Hugó. *Nagybánya.*
Ujj György. *Tata-Tóváros.*
- 420 Ullmann József. *Budapest.*

